

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ODÜSOBİAD

Sayı: 7(3) Kasım 2017

T.C.ORDU ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 1309 - 9302

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
KASIM 2017

ISSN: 1309 - 9302

Doç. Dr. Necip Fazıl DURU
(SBE Müdürü)

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK
(SBE Müdür Yardımcısı)

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Hüseyin YILDIZ

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Sabri YENER
Doç. Dr. Gökhan ÖZSOY
Doç. Dr. Keziban TEKŞAN
Doç. Dr. Mehmet YILMAZ
Doç. Dr. Gürol ÖZCÜRE
Doç. Dr. Seval Mutlu ÇAMOĞLU
Doç. Dr. Sema YİĞİT
Doç. Dr. Cavit YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Fevziye EKER
Yrd. Doç. Dr. Jale ÖZYILMAZ
Yrd. Doç. Dr. Seçkin EVCİM
Yrd. Doç. Dr. Turgay HAN
Yrd. Doç. Dr. Yusuf Bahri GÜNDOĞDU
Yrd. Doç. Dr. Orhan İYİBİLGİN
Yrd. Doç. Dr. Sait KAR
Yrd. Doç. Dr. Nihat Sezer SABAHAT
Yrd. Doç. Dr. Adem YÜCEL
Yrd. Doç. Dr. Figen TAŞKIN
Yrd. Doç. Dr. Deniz YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr. Mehmet KOCA
Yrd. Doç. Dr. Fuat HACISALİHOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Yasin Vahdet AKYÜZ
Dr. Hüseyin YILDIZ

Müzik
Temel Eğitim Bilimleri
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi
Sinema ve Televizyon
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
İktisat
İşletme
Turizm, Halkla İlişkiler Tanıtım
Arkeoloji
Sanat, Resim
Sanat Tarihi
Dil Bilim, Yabancı Dil
Felsefe ve Din Bilimleri
Temel İslam Bilimleri
İslam Tarihi ve Sanatları
Güzel Sanatlar, Heykel
Grafik Tasarımı, Görsel Sanatlar
Siyaset Bilimleri ve Uluslararası İlişkiler
Kamu Yönetimi
Sosyoloji
Tarih
Tiyatro
Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL DANIŞMANLARI

Okt. Selin YURDAKUL
Öğr. Gör. Manolya AKYÜZ
Öğr. Gör. Ece EREREN
Okt. Mine BEKTAŞ

KAPAK TASARIM

Yrd. Doç. Dr. Adem YÜCEL

DİZGİ / MİZANPAJ

Semih GÜR SOY

KASIM 2017

2017'yi Uğurlarken...

ODUSOBİAD'ın Değerli Okurları,

Öncelikle dergimizin kuruluşundan bugünlere gelmesinde emeği geçen herkese ve editörlüğü devraldığım Yrd. Doç. Dr. Fevziye EKER hanımefendiye teşekkürü bir borç bilirim. Verilen emek, sunulan katkı ve gösterilen özverilerin dergimizin bilim dünyasında daha başarılı bir seviyeye ulaşmasını sağladığı düşüncesindeyiz. Bundan sonra da bütün gayretimiz dergimizi daha ileriye taşımak olacaktır.

Bizden önceki editör ekibi tarafından dergimiz 2017 yılı içerisinde TR DİZİN veri tabanında taranmak için başvuru yapılmış ve kabul görülmüştür. Bizler de yeni editör ekibi olarak dergimizin devamlılığını sağlayarak TR DİZİN veri tabanında taranmaya başladığının müjdesini, 2018 yılı içerisinde siz değerli yazar ve okurlarımızla paylaşacağımızı ümit ediyoruz.

2017 yılını geride bırakırken dergimize göstermiş olduğunuz teveccüh ve katkılarınız ile dergimiz, alanındaki dergiler arasında saygın, güvenilir ve kaliteli bir seviyeyi yakalamıştır. Yeni yılda da yine sizlerin emeği ve değerli katkıları, bizlerin de heyecanı ve gayretiyle dergimiz bilim dünyasına ışık tutmaya devam edecektir.

Yeni yılın sağlık, mutluluk ve başarı getirmesi dilekleriyle...

Yrd. Doç. Dr. Abdulkadir ÖZTÜRK
ODÜSOBİAD
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Yukarıkızılan Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar

Contributions to Compilation Lexicon from Yukarıkızılan Village

Abdullah EREN & Abdulkadir ÖZTÜRK 413-421

Tire Selection with TOPSIS and GRA Methods in Multi Criteria Decision Making

TOPSIS ve GRA Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Lastik Seçimi

Alperen Mustafa YİĞİT & Murat GÖK 423-431

Belediyelerin Vergilendirme Yetkisinin Kanunilik İlkesi Açısından İncelenmesi

Investigation on The Principality of The Municipality's Taxation Authority

Doğan BOZDOĞAN & Cuma ÇATALOLUK 433-444

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi

Examination of Students' Emotional Levels in The Vocational School Of Higher Education

Ela OĞAN & Banu YÜCEL TOY 445-461

Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960)

Regulations Made in Administrative Area in the Ağrı during the Democratic Party Era (1950-1960)

Fatih ÖZÇELİK & Bilal TUNÇ 463-477

Örgütsel Sağlığın Çalışanların İş Tatmini ve Yabancılaşma Düzeyine Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü

The Mediating Role of Organizational Justice in the Effect of Organizational Health on Job Satisfaction and Alienation Levels of Employees

Fatma Nur TUĞAL, Yunus TOPSAKAL & Esengül İPLİK 479-488

Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık Seçiminde Cinsiyet, İnanç ve Etnisite Değişkenlerinin Önemi (Bartın Üniversitesi Örneği)

The Importance of Gender, Religious and Ethnic Variables Among University Students in Friendship Choices (Case of Bartın University)

Fethi NAS 489-497

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Astronomi Konularının Öğretimi Öz-Yeterlik İnanç Düzeylerinin Belirlenmesi ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi

Determination of the Astronomy Subjects Teaching Self-Efficacy Belief Levels of Science Teachers and Investigation According to Some Variables

Filiz DEMİRCİ & Cengiz ÖZYÜREK 499-518

The Effect of Image Repair Strategies on Corporate Reputation, Trust and Behavioral Intentions

İmaj Düzeltme Stratejilerinin Kurumsal İtibar, Güven ve Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi

Fulya ERENDAĞ SÜMER, Zuhâl GÖK DEMİR & Çiğdem KARAKAYA ŞATIR 519-527

Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Marka Bağlılığı Üzerine Etkisi

Impact of Service Quality on Brand Loyalty in the Banking Sector

Gaye ONAN 529-538

The International Advertising Strategies of Turkish Airlines In The Context Of Globalisation

Küreselleşme Bağlamında Türk Hava Yolları'nın Uluslararası Reklam Stratejileri

Hediye AYDOĞAN 539-559

A comparative Analysis of Foreign Direct Investment, Institutional Quality and Economic Development in Developed and Underdeveloped Countries: From 1996 to 2015 <i>Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırım, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılaştırmalı Bir Analizi: 1996- 2015 Dönemi</i>	
Hidayet ÜNLÜ	561-586
Arapça el- Takısının Türkçedeki Kullanımı Üzerine Notlar <i>Notes on the Use of Arabic article al- in Turkish</i>	
Hüseyin YILDIZ	587-598
Kırım Tatarcasında Sosyal Hayatta Kullanılan Kalıp Sözcükler <i>Common Crimean Tatar Word Patterns in Social Life</i>	
İşıl İŞIKTAŞ SAVA	599-604
Doğu Karadeniz’de Moğol Hâkimiyeti <i>Mongol Rule in Eastern Black Sea Region</i>	
İlhan ASLAN	605-608
Girişimcilik Potansiyeli Belirleme Envanteri’nin (Entrepreneurial Potential Assessment Inventory-EPAI) Türkçe’ye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri <i>Adapting Entrepreneurial Potential Assessment Inventory (EPAI) to Turkish and Its Psychometric Properties</i>	
Kamil ORHAN	609-625
The Effects of VIX Index, Exchange Rate & Oil Prices on the BIST 100 Index: A Quantile Regression Approach <i>VIX Endeksi, Döviz Kuru ve Petrol Fiyatlarının BIST 100 Endeksi Üzerindeki Etkileri: Bir Kuantil Regresyon Yaklaşımı</i>	
Mercan HATİPOĞLU & Bilgehan TEKİN	627-634
Aktif Öğrenme Yöntemleri ile 20. Yüzyıl Sanat Akımlarının Öğretimi <i>Teaching 20th Century Art Movements with Active Learning Methods</i>	
Nermin YAY KORDE & Ümran BULUT	635-647
Şarkiyatçı Söylemde Ötekilik Mekanlarının Yeniden Üretimi <i>Reproduction of Otherness Spaces within Orientalist Discourse</i>	
Özlem GÖK & Kerim KILIÇARSLAN	649-663
Mustafa Kemal Paşa’nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet’in İlanı’na Tepkileri <i>The Reactions Of Mustafa Kemal Pasha’s Companions To The Proclamation Of The Turkish Republic</i>	
Serkan ÜNAL	665-675
Devletlerarası İşbirliğine Dair Alternatif Bir Yaklaşım: Amil-Vekil İlişkisi Kavramı ile Avrupa Birliğini Anlamak <i>An Alternative to Understand Interstate Cooperation: Understanding the European Union with the Concept of the Principal-Agent Relation</i>	
Seven ERDOĞAN	677-684
Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye’deki Değişimi <i>Change of the Automotiv Sector in the World and in Turkey</i>	
Sinan YILMAZ, Kürşat TAŞTAN, Nurgül ECEK & Ertuğrul ÇINAR	685-695
Biyografik Bir Okuma Denemesi: Emine Semiye’nin Romanları <i>An Biographical Reading Attempt: Novels Of Emine Semiye</i>	
Şahika KARACA	697-704
Müze Eğitiminin Çocuğun Görsel Sanatlar Eğitimine Etkileri <i>The Effects of Museum Education on Visual Arts Education of Children</i>	
Ümran BULUT & Ufuk ATİLLA	705-714

Kıtabıyat

Doç. Dr. Necip Fazıl DURU, Enderunlu Sâmi Dîvânı (Katledilen Babanın Şiirle Alınan İntikamı), Gece Kitaplığı, Ankara, Eylül 2017

Selma ATAMAN **717-718**

Yukarıkızılan Köyü Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar
Contributions to Compilation Lexicon from Yukarıkızılan Village

Abdullah EREN¹
Abdulkadir ÖZTÜRK²

Geliş Tarihi: 20.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 20.11.2017 / Kabul Tarihi: 23.11.2017

Özet

Cumhuriyet öncesinde başlayan Anadolu ağız çalışmaları, 20. yüzyılın ortalarında hız kazanarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu çalışmaların amacı ağızlarda yaşayan ancak yazılı kaynaklara geçmeyen kelimelerin tespiti ve kayıt altına alınması olmuştur. Geçmişten getirilen birikimler, bu çalışmalara hayatını vakfeden dilcilerin önderlikleri, gelişen teknolojik imkânlar, verilen kurumsal destekler günümüz derleme çalışmalarını ileri seviyelere taşımıştır. Bununla birlikte Türk Dil Kurumunun bu alanda ortaya koyduğu faaliyetler neticesinde de ağız araştırmaları önemli ölçüde ivme yakalamıştır. 12 ciltlik Derleme Sözlüğü ile başlatılan ve devamında Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü adı altında genel ağız aktarılan kelimeler kayıt altına alınmıştır.

Bu çalışmalar büyük önem taşımakla birlikte Anadolu ağızlarından daha derlenmeyen, kayıt altına alınmayan pek çok kelimenin de olduğunu unutmamak gerekir. Bu doğrultuda yapılacak derleme çalışmaları ile Türkçenin söz varlığı zenginleştirilecektir.

Bu çalışmada, Ordu ili Ulubey ilçesi ağzından tespit edilen ve Derleme Sözlüğü'nde yer almayan ya da yer almakla birlikte farklı anlamlar taşıyan kelimelere yer verilerek Derleme Sözlüğü'ne katkılar yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Ordu, Ulubey, Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızları, Söz Varlığı

Abstract

Anatolian oral studies, which started before the republic period, became important in the mid-20th century and continued until today. These studies were aimed at detecting and recording the words existing in dialects but not written sources. The experiences of the past, the technological opportunities that are developing, the institutional support given and the leadership of the linguists who devoted their lives to this field have advanced the compilation studies today. In addition to that, as a result of the activities that the Turkish Language Association has carried out in this area, oral dialect researches have gained a significant importance. Words that were determined first with the 12-volume Compilation Lexicon and transferred to the common ground named Turkish Dialects Dictionary were recorded.

These studies are of great importance and it is critical not to forget that there are many words that are not compiled and recorded living in Anatolian dialects. With the compilation studies to be done in this direction, Turkish vocabulary will be enriched. In the present study, the units which are found in the dialect of Ulubey district in Ordu province and which are either not included in the compilation dictionary in any shape or form or are included with a different meaning were examined. By this way, contributions will be made to the compilation dictionary.

Key Words: Ordu, Ulubey, Compilation Dictionary, Turkish Dialects, Lexicon

Giriş

19. yüzyılın ortalarından günümüze dek derleme, inceleme, karşılaştırma ve sınıflandırma niteliği taşıyan birçok çalışma yapılmıştır. Bazı yabancı bilim adamlarının, kimi şehir ve kasaba ağızlarıyla ilgili yapmış oldukları küçük araştırmalar ile başlayan Anadolu ağız çalışmaları Cumhuriyetin ilk çeyreği içerisinde Ahmet Caferoğlu'nun çalışmaları ve önderliğinde devam etmiştir. Yine ilerleyen yıllarda Zeynep Korkmaz başta olmak üzere Selahattin Olcay, Turgut Günay, Ahmet Bican Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Hamza Zülfiyar, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Paki Küçük, Ahmet Günşen, Sadi H. Nakiboğlu, Ayşen Kılıç, Hülya Pilâncı ve Mükim Sağır gibi dilcilerin lisansüstü çalışmalarıyla Türkiye'deki bilimsel ağız çalışmaları önemli yol katetmiştir. Anadolu ağızlarını konu alan ağız araştırmaların böyle bir tarih geçmişi bulunmaktadır.

¹ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ordu, Türkiye.

E-Posta: abdullaheren@odu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ordu, Türkiye.

E-Posta: akadirozturk@odu.edu.tr

Ancak gelişen teknoloji, bilimsel çalışmaların hızı ve kalitesi, iyileşen ekonomik şartlar, ulaşım ağının gelişmesi, kurumların çalışmalara verdikleri destekler, disiplinlerarası araştırma-geliştirme faaliyetlerinin artması gibi nedenlere bağlı olarak Türkiye’de ağız araştırmaları geçmişe oranla ileri seviyelere ulaşmıştır (Gülensoy 1999: 16-17; Karahan 1999: 24). 21. yüzyıl ile birlikte sahalar daraltılmak suretiyle ilçe, kasaba, köy bazında yüzlerce lisansüstü çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir.

Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıyla birlikte Anadolu ağızlarından derleme faaliyetleri ve buna bağlı sözlüklerin meydana getirilmesi çalışmaları 1934 yılında başlamıştır. *Tarama Dergisi I-II* (1934), *Söz Derleme Dergisi I-VI* (1939-1957), *Türkiye’de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü I-XII* (1963-1981) çalışmalarıyla ağız araştırmalarına (TDK) öncülük etmiştir. Öyle ki TDK, www.tdk.org.tr internet adresinden *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* adı altında ağızlara ait kelimeleri genel ağ ortamına aktararak hizmete sunmuştur.

1963-1981 yılları arasında hazırlanan 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*, o dönemin şartlarında Anadolu ağızlarından tespit edilen yüz binden fazla madde başı kelimeye yer vermektedir. Ancak bu sözlüğe ya hiç girmeyen ya da sözlükteki anlamlarından daha farklı anlamlara sahip pek çok kelimenin ağızlarda kullanılmaya devam ettiği de bir gerçektir. Bu doğrultuda son yıllarda yapılan onlarca bilimsel çalışma ile *Derleme Sözlüğü*’ne katkılar verilmektedir.

Derleme Sözlüğü’nde, Ordu ilinden derlenen 4310 madde başı kelime yer almaktadır. Bu kelimelerin büyük bir bölümü Ünye bölgesinden derlenen kelimelerdir. Ulubey ilçesi ve köylerinden derlenen yaklaşık 450 kelime de bu sözlükte yerini almıştır.

Orta Karadeniz bölgesi içerisinde yer alan Ordu yöresinin tarihi milat öncesine kadar uzanmaktadır. Ordu’da tarihî dönemlerden kalma pek çok yapıt ile birlikte özellikle son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde ortaya çıkarılan *Esatlı Yazıtları*, *Kurul Kalesi* gibi buluntular tarihe ışık tutmaktadır.

Günümüzde Ordu iline bağlı Ulubey ilçesinin, 15. yüzyılda *Sevdeşlü* köyü ile ilişkili olduğu ve sonrasında 1547 ve 1613 yıllarındaki Tahrir Defterleri kayıtlarına göre *Nahiye-i Ulubey* olarak adlandırıldığı ve 1958 yılında Ulubey’in ilçe olduğu tarihî kaynaklarla ortaya konulmaktadır (Baş 2012: 153-155). Ulubey ilçesinin bir köyü olan ve Yukarıkızılen köyü bu çalışmaya konu olmuştur. Bu köy, Ulubey’in güneyinde Gököy ilçesi sınırında, 2016 verilerine göre 1.057 nüfuslu bir köydür. Arazi yapısı dağlık ve engebeli olup başlıca geçim kaynağı fındık tarımıdır. İş ve eğitim amaçlı olarak köyden şehir merkezine doğru göçler devam etmektedir. Çoğu orta yaş ve üzeri olan köy sakinleri konuşmalarında yöresel ağız özelliklerini yansıtmaktadırlar.

Bu çalışmada, Ulubey Yukarıkızılen köyü sakinlerinden Abdullah Gençosmanoğlu (85), Hatun Gençosmanoğlu (81), Ayşe Baybaba (66), Mehmet Eren (63) ve Ayşe Eren (67)’den derlenen malzeme içerisinde *Türkiye’de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü*’nde Ordu ağızına ait kelimeler arasında yer almayan veya farklı anlam ve şekillerde bulunan kelimeler iki grupta değerlendirilmiştir. Bunlar, *Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Kelime ve Deyimler* ve *Derleme Sözlüğü’nde Anlamları Farklı Olan Kelimeler* başlıkları altında sınıflandırılarak sunulmaktadır.

Derleme Sözlüğü’nde Bulunmayan Kelime ve Deyimler

A. İsim Soylu Kelimeler

âşar: beddua

- *aldın mı âşarı?*

aşkana: mutfak

- *aşkanadan tası getir.*

at osurü: bir mantar cinsi

- *at osurüna oturmuş.*

badōra: kalın kir tabakası

- *ayakları badōra bālamış.*

bi gatla: üstünkörü

- *yatā bi gatla serdim.*

cēle: kemirgen bir hayvan, zayıf kişiler için kullanılan bir benzetme unsuru

- *ben görmiyeli cēle gibi olmuşun.*

ciniviz: açıkgoz, kurnaz

- *az ciniviz deylisin.*

cîr: yerinme

- *sende bu cîr niye?*

cöke: cüce, kısa boylu

- *sen niye böyle cöke galdın?*

cülleyik: bir kuş cinsi

- *baççadan cülleyik sesi geliye.*

cürebe: cüce, kısa boylu

- *çocuk cürebe galu diye gorkdum.*

çakıl: ham meyve

- *erükler dāca çakıl.*

çel: ufak ve sert kırıntı

- *bi gısım çel duz getür.*

çin: göğüs

- *çinimden göyneke geçdi.*

çiltan: bir böcek cinsi

- *fındın içi çiltan dolu.*

çortuk: gelişmemiş, kısa (*fortuk* Krş. DS V, 1876)

- *allōda iki çortuk cevüz ācım varıdı.*

çötüre: taşlarla oynanan bir oyun

- *çocūkan camıyanda çötüre oynuyoduk.*

dīlcuk: küçük toparlak hâlinde olan

- *gözünden dīlcuk dīlcuk yaş dökdü.*

dozura: bir kılkanatlı böcek cinsi (*dozirik* Krş. DS IV, 1569 'gece ses çıkartarak uçan iri bir çeşit kelebek')

- *camı gapat da içeri dozura girmesin.*

dūlek: küçük, ham kabak

- *bostanda inēm iki dūlēmı yemiş.*

eten: hayvandan doğum sonrası düşen doku

- *hayvan dā etenini düşüremedi.*

felken: gevşemiş, bolarmış nesne

- *yayın ipi felken gibi oldu.*

fōlacak: bütünüyle, ansızın

- *çuvalın götü yırtıldı fındık fōlacak yere geçdi.*

foruk: meyve ağaçlarına insan ve hayvan çıkmaması için ağacın gövdesine sarılan diken

- *kireze foruk dakmışlar.*

galtan camış: besili camış

- *seni gidi galtan camış.*

gamaz garga: büyük siyah karga

- *gamaz garga gibi başımda ne beklion.*

gapdaç: su gözesinde suyu toplamaya yarayan küçük yapı

- *gapdacı eyi gapat da sülük girmesin.*

garōra: bunalım

- *beni dün gece garōra basdı.*

gatır götü: bir elma cinsi

- *gatır götünü silkedin mi?*

gorsōç: kömür gibi olmuş, yanmış

- *patatisler sobada gorsōç olmuş.*

gödelek: çamaşır döğmeye yarayan ağaç sopa

- *bu gödelē nerden buldun?*

götdeş: yakın arkadaş, kafadar

- *gine götdeşlar bi arıye gelmiş.*

göz: yarı veya az açık, tam dolmamış (koğuz Krş. DS VIII, 2903-2904)

- *tencerenin āzını göz bırakma.*

gürün: eğrelti otu

- *bıyı uç yük gürün getürebildim.*

hēri: bir ünlem ifadesi

- *ne yapdın bōle, hēri sen de bā!*

hök: kendini beğenmiş kimse

- *unun babası hōk bi adam.*

hōkelā: ukala

- *garşımda hōkelā hōkelā durma.*

huluç: eski püskü ağır atıntı kalın kumaş

- *eyniye bu huluçları niye géydin.*

kéyfanı: kocakarı (keyfam Krş. DS VIII, 2779)

- *kéyfanı kéydürür, ocak başına çōdürür.*

- *galdirik gaynar, kéyfanı oynar.*

kéyiş: bir hakaret sözü

- *u kéyişi ben eyi bilürüm.*

léftir: bir hakaret sözü

- *léftir gine yapdı yapacānı.*

mardabaş: yaramaz, huysuz

- *ne mardabaş çocukları var.*

mēkli: sevdalı

- *mēkliler gibi arkā bakıp durma.*

örō: sırtık

- *örōyu omuzlamış neriye gidiyon.*

ōsō: ucu yakılarak köz hâline getirilmiş dal

- *eskiden gece ōsōyunan yola çıkarduk.*

palan: sıradan bez veya kumaş

- *bütün parā bu palanlara mı verdin?*

pipil: bir hamur tatlısı

- *dün āşam bi tencere pipil yaptım.*

pocga: yaramaz çocuk veya genç

- *u pocga gine ne yapmış?*

pür: iğne yapraklı bir ağaç cinsi

- *seni pür ācının altında bekliyorum.*

sınōç: deneme aracı

- *benim de sınōcum buyudu.*

sırsıl: esnek çubuk

- *çocā sırsılınan vurmuş.*

sīrtmaç: çoban

- *on sene sīrtmaçlık yaptım.*

somat: sofrası, ziyafet

- *canın somat mı istiye?*

şırähna: aşırı kilolu

- *görmiyeli beri şırähna olmuşun.*

takaçlama: özellikle kara lahanadan yapılan susuz bir yemek çeşidi

- *bōn takaçlama yedük.*

teküz: tam, yolunda

- *bütün işleri teküz nası olsa.*

tıynuk: şüpheci

- *u her zaman bōle tıynuk mu?*

ürüsüm: ısrar etme, üzerine düşme

- *evelden kızlar bā çok ürüsüm éderdi.*

yelemük: ince elbise

- *bu sökda éynindeki bu yelemük göynek ne?*

yepelik: bir ot cinsi

- *danalarımā bi gucak yepelik getürdüm.*

zabun: hasta, zayıf

- *gırkı çıkana gadar çok zabunudu.*

B. Fiiller

bökele-: hayvanların hızlıca koşması

- *inekler baççıye aşşā bökeledi.*

buy-: üşümek

- *bıyıkı gibi hēç buymadım.*

çoraşla-: bir yerden başka bir yere kabaca taşımak

- *atın ölüsünü çoraşlīp deriye atdılar.*

döyne-: çiğnemek

- *çocuklar hergi döynemiş.*

foru-: korumak, sakınmak

- *bizi köpekden foru.*

garakla-: cevizi yeşil kabuğundan ayıklamak

- *zabahdan bēri bi gödük cevüz garakladuk.*

geç-: şikayet etmek

- *seni babā geçerim.*

gū-: iyice kuruyup tutuşacak hâle gelmek

- *ataşā dā fazla yanaşma aban éyi gine güvdü.*

güy-: güvenmek, dayanmak, aldanmak

- *ben unun güler yüzüne güydüm.*

İ-: bol miktarda meyvenin ağaçta olgunlaşması

- *bu sene armutlar ācında İdi.*

kehne-: bitkin düşmek

- *yazın ısıcānda yokuş okarı kehnedim.*

manyol-: batmak, yok olmak

- *bizim dibek daşı manyolmuş.*

sav-: meyve zamanı geçmek, su yatağını değiştirmek

- *dutlar bu sene erken savdı.*

- *derī savıp balıkları dutduk.*

süvel-: çikinti oluşmak

- *annında goca bi çiban süveldi.*

todar-: küsmek, küskün bir tavır sergilemek

- *beni görinci todarıp gétidi.*

tösle-/tös et-: saçı tam ortadan ikiye ayırmak

- *saçī düzgün tös etmemişin.*

ūrun-: acıyla salınmak

- *gannımın ārısından ūrunup durdum.*

uval-: ağlamaktan nefessiz kalmak

- *beşikden düşen çocuk ālī ālī uvaldı.*

yos-: kazımak, iyice sürtmek, çok yormak

- *çimeni gazmānen ēyice yosdum.*

C. Deyimler

ac davun: bir beddua sözü

- *āziġa ac davun çıksın.*

buġaz ārū: boğazına düşkün

- *gine acıkdın mı buġaz ārū?*

cīr etmek: yerinmek, derinden derine üzülüp hırslanmak

- *ne cīr edip duruyon?*

çīn çekmek: garip, zavallı bir durumda olmak

- *herkesin içinde çīnini çekip duruyodu.*

gılōlanmak: kendini beğenmek

- *boşuna gılōlanıp durma.*

gōsümek: iç çekmek, özlemek

- *ēllere bakıp gōsüdüm durdum.*

gücük kepçe: her işe karışan kimse

- *gücük kepçe araya girmese olmaz.*

hampalaşmak: laubali bir şekilde karşılıklı olarak arkadaşça tavırlar sergilemek

- *oturmuş hampalaşip duruyollarıdı.*

İmiş yîmiş: çok fazla/kötü kokmuş

- *çamaşullar İmiş yîmiş.*

mırî gırılmak: hayal kırıklığına uğramak, üzülmek

istedünü alamînci mırî gırıldı.

somat dızmek: ziyafet düzmek

- *sâ somat mı dızelim?*

süllü sâli: çok süslenen kimseler için kullanılan bir ifade

- *süllü sâli düne gétmiş.*

tanas gafa: bir hakaret sözü, kalın kafa

- *vay seni tanas gafalı!*

tıstıllamak: bir insan veya hayvanı gizlice harekete geçirmek, dolduruşa getirmek

- *seni bôle kim tıstılladı.*

tös tös gétmek: kinle ağır ağır yürümek

- *yola dörü tös tös gediye.*

üç otuz yaşında: yaşın ilerlemiş olduğunu bildiren bir ifade

- *üç otuz yaşına dēmiş.*

yılık göz: şaşşı göz

- *yılık göz gine geldi.*

Derleme Sözlüğü'nde Anlamları Farklı Olan Kelimeler

A. İsim Soylu Kelimeler

ala takaç: ala karga (Krş. DS I, 189 'ağaçkakan kuşu')

- *iki dene ala takaç vurmuş.*

annak: açık, görülebilen yer (Krş. DS I, 276 'karşı, ön taraf')

- *seni göremiyom, annāma gel.*

cıdık: hile, oyun Krş. DS III, 896 'karlı günlerde kuş yakalamak için çubuktan yapılmış bir çeşit tuzak')

- *işin cıdını öğrenmişin.*

cıftır: titiz, zor beğenen (Krş. DS III, 897 'küçük, zayıf, ince')

- *u çok cıftır, bizi bēnmez.*

cılmuk: yumuşak, sertliği kaybolmuş nesne, meyve veya sebze (Krş. DS III, 914 'çok sulu')

- *patatisler dondan cılmuk olmuş.*

civek: küçük (Krş. DS III, 988 'küçük taneli, siyah yabanî üzüm')

- *bu sene gōsdiller çok civek oldu.*

gāruk: gururlu bir şekilde hareket eden kimse (Krş. DS VI, 1881 '1. yaşlı büyük ağaç, 2. kolay kırılan şey')

- *u gāruk gine burdan geçdi.*

gılik: hamurdan yapılan bir yiyecek, krep (Krş. DS VI, 2043 '1. bir çeşit küçük mantar, 2. keçi yavrularını çağırma ünlemi')

- *nenem bize gılik bişüdü.*

mıtırık: cimri (Krş. DS IX, 3193 'geveze')

- *çok mıtırık bi adamıdı.*

simil simil: gizli gizli, sinsice (Krş. DS X, 3636 'simil: aptal')

- *biraz evel buralarda simil simil geziyodu.*

similcen: gizlice iş yürüten, kendini gizleyen kimse (Krş. DS X, 3636 'simil: aptal')

- *ne similcen birisin?*

takaz: duvarda üzerine bir şey konulabilecek çıkıntı (Krş. DS X, 3807 'kayıklardaki eğri ağaç')

- *lambî takaza goy.*

teltük: pürüz, engel (Krş. DS X, 3873 '1. sık sık kaza yapan, dikkatsiz, sakar, 2. sallanarak, dengesiz yürüyen kimse'; ayrıca Krş. DS X, 3872 'teltik: dolaşık, karışık, yanlış')

- *éyi bak da bi teltük galmasın.*

uzluma: rast gele iş veya hareket (Krş. DS XI, 4053 '1. masal, 2. ahmak')

- *uzluma gonusup durma.*

yoka: ince, sığ (Krş. DS XI, 4287 'yufka ekmek')

- *gölün burası çok yoka.*

B. Fiiller

çav-: ansızın/anlık görünmek (Krş. DS III, 1094 'güneş doğmak')

- *uzakdan gözüme çavdı.*

çüğe dur-: ayağa kalkmak, ayakta durmak (Krş. DS III, 1278 'yeni yürümeye başlayan çocuk birkaç saniye ayakta durmak, tay durmak')

- *çüğe durdün yerde yemek yeme.*

ıy-: ezip yaymak, çözmek (Krş. DS VII, 2498 'dokuma tezgâhında halı kilim vb. şeylerin iplerini yerleştirmek, germek, ip çözmek')

- *erükler ayâmın altında ıyıldı.*

os-: aldanmak, kanmak (Krş. DS IX, 3291 'yorulmak')

- *sözüğe osdum da buriye gadar geldim.*

Sonuç

*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*nde Ordu ilinden derlenen 4310 madde başı kelime yer almaktadır. Bu kelimelerin büyük bir bölümü Ünye bölgesinden derlenen kelimelerdir. Ulubey ilçesi ve köylerinden derlenen yaklaşık 450 kelime de bu sözlükte yerini almıştır.

Ordu ili Ulubey ilçesi Yukarıkızıl köyünden kaynak kişilerden yapılan derleme sonucunda Derleme Sözlüğü'nde bulunmayan 61 isim soylu, 19 fiil, 17 deyim olmak üzere 97 madde başı kelime; aynı zamanda sözlükte yer alan ancak anlamları farklı olan 15 isim soylu, 4 fiil olmak üzere 19 madde başı kelime tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kelimelerle Derleme Sözlüğü'nü zenginleştirme amaçlı katkı verilmiştir.

Ağız çalışmaları göstermektedir ki; köklü bir tarihe ve geniş kullanım alanına sahip Türkçe, bu birikimlerini geleceğe taşıyarak zengin söz varlığına ulaşmakta, bu zenginliğini geniş ve canlı bir ifade gücüyle halen ağızlarda yaşatmaktadır.

Bu tarz çalışmalar, Ordu ilçe ve köylerinde daha kapsamlı yapılmalı ve böylece bölge ağızlarında yaşatılan ancak yazılı kaynaklara geçmeyen ya da kaynaklara farklı kullanım alanlarıyla geçen pek çok kelimenin tespiti sağlanarak Türkiye Türkçesi ağız çalışmalarına katkı verilmelidir.

Kaynakça

A. Yazılı Kaynaklar

Baş, M. (2012). *Ordu Yöresi Tarihi*. Ordu: Ordu Belediyesi.

Türk Dil Kurumu (1963-1981). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülensoy, T. (1999). Ağız Araştırmalarının Bugünkü Durumu. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997). Ankara: Türk Dil Kurumu, 16-21.

Karahan, L. (1999). Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997). Ankara: Türk Dil Kurumu, 24-28.

B. Derleme Yapılan Kaynak Kişiler

Abdullah Gençosmanoğlu, Yaş: 85, Mesleği: Emekli İmam, Eğitim Düzeyi: Lise
Hatun Gençosmanoğlu, Yaş: 81, Mesleği: Çiftçi, Eğitim Düzeyi: Okuma-yazma bilmiyor.
Ayşe Eren, Yaş: 67, Mesleği: Çiftçi, Eğitim Düzeyi: Okuma-yazma bilmiyor.
Ayşe Baybaba, Yaş: 66, Mesleği: Çiftçi, Eğitim Düzeyi: Okuma-yazma bilmiyor.
Mehmet Eren, Yaş: 63, Mesleği: Çiftçi, Eğitim Düzeyi: İlkokul

Summary

From the mid-19th century to the present day, a number of studies have been carried out which have the feature of compilation, examination, comparison and classification. The Anatolian oral studies, which started with the leading studies of some foreign scholars about some city and town dialects, continued with the labour and leadership of Ahmet Caferoğlu in the first quarter of the Republic period. In the following years, thanks to the studies of scholars as Selahattin Olcay, Turgut Günay, Ahmet Bican Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Hamza Zülfikar, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Paki Küçükler, Ahmet Günşen, Sadı H. Nakiboğlu, Ayşen Kılıç, Hülya Pilancı, Mükim Sağır and Zeynep Korkmaz in particular, scientific studies in Turkey have developed. By the 21 st century, hundreds of post-graduate studies have been carried out in the districts, towns and villages by restricting the fields and continuing to do so.

These studies were aimed at detecting and recording the words existing in dialects but not written sources. The experiences of the past, the technological opportunities that are developing, the institutional support given and the leadership of the linguists who devoted their lives to this field have advanced the compilation studies today. In addition to that, as a result of the activities that the Turkish Language Association has carried out in this area, oral dialect researches have gained a significant importance. Words that were determined first with the 12-volume Compilation Lexicon and transferred to the common ground under the name of Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü were recorded. Derleme Sözlüğü, which was prepared between the years 1963 and 1981, contains more than a hundred thousand lexemes which are located in Anatolian dialects in that period. However, it is also a fact that many words that have never entered this dictionary or have different meanings than the existing meanings in the dictionary continue to be used in the dialects. In this direction, numerous scientific studies carried out in recent years have contributed to the Derleme Sözlüğü.

It is crucial to note that these studies are significantly important and that there are many unregistered words in Anatolian dialects that are not compiled. With the compilation studies to be done in this direction, Turkish vocabulary will be enriched. In the Derleme Sözlüğü, there are 4310 headwords gathered from Ordu province. Most of these units are words compiled from Unye region. About 450 words compiled from towns and villages of Ulubey were also included in this dictionary.

The history of Ordu which is a region in the area of central Black Sea dates back to the b.c.e. In Ordu, along with many works from the historical period in question, archaeological finds such as Esatlı inscriptions and the Kurul fortress which are discovered through the archaeological works and studies carried out in recent years shed light on the history.

It is documented that Ulubey district of Ordu province is related to Sevdeşlü village in the 15th century and then it is named as Nahiye-i Ulubey according to the records of Tahrir Notebooks of 1547 and 1613 and became a district in the year of 1958.

In the present study, units which are found in the dialect of Ulubey district Yukarıkızılan village in Ordu province and which are either not included in the compilation dictionary in any shape or form or are included with a different meaning are given by being categorized under the title "Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Sözcük ve Deyimler" and "Derleme Sözlüğü'nde Anlamları Farklı Olan Kelimeler".

97 headwords and phrases are included under the title "Derleme Sözlüğü'nde Bulunmayan Kelime ve Deyimler" with the sub-head "İsim Soylu Kelimeler", "Fiiller" and "Deyimler" and 19 headwords are included under the title "Derleme Sözlüğü'nde Anlamları Farklı Olan Kelimeler" with the same sub-heads.

It has come to the conclusion that many words and phrases compiled from the mouth of the Ulubey district of Ordu province Yukarıkızılan village should be identified because they are mostly consist of words and idioms that are not included in the Compilation Dictionary.

Tire Selection with TOPSIS and GRA Methods in Multi Criteria Decision Making¹

TOPSIS ve GİA Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Lastik Seçimi

Alperen Mustafa YİĞİT²

Murat GÖK³

Geliş Tarihi: 03.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 26.10.2017 / Kabul Tarihi: 16.11.2017

Abstract

For safe driving, the tires used in vehicles must be assessed effectively. In general, users do not depend on a single criterion such as price in the buying process, but consider more than one criterion. In this regard, the choice of tires is also a complicated process for customers to consider many criteria such as handling, durability, noise, fuel consumption. Because of this, the choice of tires can be modeled as a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) problem. Such problems with multiple criteria and alternatives are easily resolved with Multi Criteria Decision Making methods. For this purpose, the main criteria for tire selection are wet / dry road performance, noise, wear and fuel consumption. In this study, the test data of ADAC (Europe's largest automobile club) was used as input to solve the Multi-Criteria Decision problem. Alternatives are ranked with the help of the basic scale created by ADAC. GRA (Gray Relational Analysis) and TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) methods are widely used in classification / ranking problems. Therefore, the decision problem of 5 criteria and 16 alternatives is solved by GIA and TOPSIS methods. Findings resulting from the analysis were compared with the ADAC test results and all ranking results were interpreted.

Anahtar kelimeler: GRA, Multi-Criteria Decision Making, Tire Selection, TOPSIS.

Özet

Güvenli sürüş için, araçlarda kullanılan lastikler etkin bir şekilde değerlendirilmelidir. Kullanıcılar genel olarak satın alım süreçlerinde fiyat gibi tek bir kriterle bağlı kalmayıp, birden çok kriteri gözönüne almaktadır. Bu bakımdan lastik seçimi de, müşterilerin yola tutunma, dayanıklılık, gürültü, yakıt tüketimi gibi bir çok kriteri göz önüne almaları gereken karmaşık bir süreçtir. Bu nedenden dolayı, lastiklerin seçimi bir Çok Kriterli Karar Verme (MCDM) problemi olarak modellenebilir. Birden çok kriter ve alternatif barındıran bu tür problemler, Çok Kriterli Karar Verme yöntemleri ile kolaylıkla çözümlenmektedir. Bu amaçla lastik seçiminde öne çıkan temel kriterler ıslak/kuru zemin performansı, gürültü, aşınma ve yakıt tüketimi olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada, ADAC'ın (Avrupa'nın en büyük otomobil kulübü) test verileri Çok Kriterli Karar problemini çözmek noktasında girdi olarak kullanılmıştır. ADAC'ın oluşturduğu temel ölçek yardımıyla alternatifler derecelendirilmiştir. GİA (Gri İlişkisel Analiz) ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri sınıflandırma/derecelendirme problemlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bundan dolayı, 5 kriter ve 16 alternatif barındıran karar problemi GİA ve TOPSIS yöntemleri ile çözümlenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan bulgular, ADAC test sonuçlarıyla karşılaştırılmış ve tüm sıralama sonuçları yorumlanmıştır.

Key Words: Gri İlişkisel Analiz, Çok Kriterli Karar Verme, Lastik Seçimi, TOPSIS

Introduction

In 2015, World tire market reached 1.7 billion units that is increased by 1%. The motor vehicle market will remain the largest outlet for tire demand, accounting for two-thirds of the total in 2019. Demand for tires in this market will rise 3.3 percent per year to 2.0 billion units. Leading players in the World Tires Market are Bridgestone Corp., Group Michelin, Goodyear Tire & Rubber Co. and Continental A.G. (Freedonia).

Cars are one of the most important transportation vehicles of our time. Today, millions of people use their cars for hours every day. Tires are one of the most important parts of these cars. Also the tires have in their lifetimes and need to be replaced when it's time. Other than that, the people may need to change the tire due to various accidents and changing climate conditions. Selecting the right tires for vehicles is very important decision for both commercial and private vehicles.

¹ Bu çalışma, 12-14 Mayıs 2016 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen "V. World Conference on Business, Economics and Management" isimli kongrede özet tebliğ olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Üretim Yönetimi ve Pazarlama ABD.

E-posta: yigitalperen@hotmail.com

³ Arş. Gör. Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Sayısal Yöntemler ABD.

E-posta: muratgok@odu.edu.tr

In order to ensure traffic safety and prevent accidents that may occur, legal regulations made at national and international level and consumers are informed about them. Additionally, it can be said that customers are becoming more sensitive with their security. Consumers are considering many factors in new tire selection such as dry-wet road performance, sound, fuel consumption, etc. Because of the tire selection criteria is too many, this is a Multi-Criteria Decision Making (MCDM) problem.

The ADAC (Allgemeiner Deutscher Automobil-Club e.V.) (General German Automobile Club) is an automobile club in Germany, founded on May 24, 1903 as German Motorbiker Association ("Deutsche Motorradfahrer-Vereinigung"), and was renamed to its present name in 1911. The ADAC is currently more than 19 million members of the largest automobile club in Europe and the second largest in the world.

In this study, ADAC's test data will be used to solve the MCDM problem of selecting tires. Analyses is based on basic selection criteria which used to asses summer tires. Selection criteria for summer tires are: dry road, wet pavement, noise, fuel consumption, tire wear. Selection of 16 pieces of summer tires that subjected to testing by ADAC considered as a multi-criteria decision making problem. GRA (Grey Relational Analysis) and TOPSIS methods that are commonly used sorting / grading problems will be used in the study. Finally, the results provided by these methods will be compared with ADAC's test results and all results will be interpreted. Consequently, results will help customers to make right decision about selecting.

Multiple Criteria Decision Making

The decision makers' judgments vary in many forms and dimensions. The degree of judgment skill also varies. For instance, we may list the different preferences information on decision criteria like standard level, ordinal, cardinal etc. MCDM methods differentiate to meet these various judgments. The classification is made in three clusters. Cluster 1 represents information about attribute or alternative. Cluster 2 represents the significant feature of the information needed. Cluster 3 represents basic methods which are formed from previous clusters (Hwang and Yoon; 1981).

Table 1. Classification of MCDM Methods (Hwang and Yoon; 1981)

	Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3		
Multiple Criteria Decision Making	No Information		Dominance	Maxmin	Maxmax
	Information on Attribute	Standard Level	Conjunctive Method	Disjunctive Method	
		Ordinal	Lexicographic Method	Elimination by Aspects	Permutation Method
		Cardinal	Linear Assignment Method	ELECTRE	TOPSIS
	Information on Alternative	Marginal Rate of Substitution		Hierarchical Tradeoffs	
		Pairwise Preference		LINMAP	Interactive SAW Method
Order of Pairwise Proximity			MDS with Ideal Point		

There are two basic forms of MCDM methods. One is compensatory while the other is non-compensatory. Non-compensatory MCDM methods don't let tradeoffs between criteria. In other words, an undesirable value in one criterion cannot be tolerated by desirable criteria. Each criterion should evaluate separately. This type of MCDM methods are known with their simplicity. Dominance method, Maxmin, Maxmax, Conjunctive method etc.

Compensatory methods can let tradeoffs between decision criteria. A little decrease in one criterion can be compensated any criterion that has desirable value on decision criteria. SAW, AHP, TOPSIS, GRA, Linear assignment method etc. This work is based on TOPSIS and GRA from compensatory methods.

TOPSIS Method

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to an Ideal Solution) method is presented in (Opricovic & Tzeng; 2004), with the reference to Hwang and Yoon (1981). TOPSIS method is grounded on that the best alternative should have the shortest distance from positive the ideal solution (PIS) and the farthest distance from the negative ideal solution (NIS). The PIS is the solution that maximizes the benefit and also minimizes the total cost. In contrast, the NIS is the solution that

minimizes the benefit and also maximizes the total cost (Yousefi & Vencheh; 2010). These are the basic features of TOPSIS methodology (Deng; 2000):

- The TOPSIS concept is understandable and rational
- Computation procedure is simple to practice
- The concept is capable of presenting the pursuit of the best performance of an alternative for each evaluation criteria in a simple mathematical form
- It allows for integrating objective or subjective weights to the model.

TOPSIS procedure performs the following computation steps (Opricovic & Tzeng; 2004):

Step 1: Calculate the normalized decision matrix. In MCDM problems, decision matrix which consists of m alternatives and n decision criteria is normalized different normalization procedure.

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij})^2}} \quad (i=1, \dots, m ; j=1 \dots n) \text{ for benefit criteria} \quad (1)$$

$$r_{ij} = 1 - \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (x_{ij})^2}} \quad (i=1, \dots, m ; j=1 \dots n) \text{ for cost criteria} \quad (2)$$

Step 2: Calculate the weighted normalized decision matrix. When “ w_{ij} ” is the weight of the criteria and “ r_{ij} ” is the normalized decision matrix value, the weighted normalized “ v_{ij} ” value is determined as:

$$V_{ij} = w_{ij} * r_{ij} \quad (i=1, \dots, m ; j=1 \dots n) \quad (3)$$

Step 3: Determine the positive and negative ideal solutions. A^+ is the PIS point that has best scores in weighted normalized decision matrix where A^- is the NIS point that has worst scores in weighted normalized decision matrix.

$$A^+ = (v_1^+, v_2^+, \dots, v_n^+) \quad (4)$$

$$V_j^+ = (\max v_{ij}, j \in N^+), (\min v_{ij}, j \in N^-) \text{ where } i=1, \dots, m$$

$$A^- = (v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-)$$

$$V_j^- = (\min v_{ij}, j \in N^+), (\max v_{ij}, j \in N^-) \text{ where } i=1, \dots, m \quad (5)$$

N^+ is associated with benefit criteria and N^- is associated with cost criteria.

Step 4: Determine the distance from PIS (D^+) and NIS (D^-). Calculate the separation measures, using the n-dimensional Euclidean distance.

$$D^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^+)^2}, \quad (i=1, \dots, m ; j=1 \dots n) \quad (6)$$

$$D^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}, \quad (i=1, \dots, m ; j=1 \dots n) \quad (7)$$

Step 5: Calculate the relative closeness to the ideal solution. Closeness coefficient C_i^* presents the closeness of the alternative “ a_j ” to the ideal solution.

$$C_i^+ = \frac{d_i^-}{d_i^+ + d_i^-} \quad C_i \in [0,1] \quad i=1, \dots, m \quad (8)$$

Step 6: Rank the alternatives. The best alternative is the one that has the highest C_i^* score. The worst is the lowest.

GRA (Grey Relation Analysis) Method

GRA (Grey Relation Analysis) method was firstly developed by Deng and widely used to overcome the MCDM problems. It is one of the popular MCDM methods to analyze various relations in multiple criteria environment. The basic purpose of GRA is to obtain primary relationships among the factors and alternatives (Fu; 2001). It is an impact evaluation model that

measures the degree of similarity or difference between two sequences based on the grade of relation (Chan; 2007). There are major advantages of this GRA method (Wu; 2002).

- Results are based on original data set.
- Calculation procedure is pretty simple and smooth.
- It is one of MCDM methods that frequently uses in literature.

The steps of GRA method are shown below:

Table 2. Procedure of grey relational analysis (Kuo; 2008)

Step 1: Grey relational generating	↓
Step 2: Reference sequence definition	
Step 3: Grey relational coefficient calculation	
Step 4: Grey relational grade calculation	

Step 1: Generate the reference series and compared series.

Compared serial $x_i = (x_i(1), x_i(2), \dots, x_i(n)) \quad i=1, 2, 3, \dots, n$

The compared series can be represented in a matrix form:

$$X_i = \begin{bmatrix} x_1(1) & x_1(2) & x_1(n) \\ x_2(1) & x_2(2) & x_2(n) \\ \dots & \dots & \dots \\ x_m(1) & x_m(2) & x_m(n) \end{bmatrix}$$

Normalize the decision matrix.

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij} - \min x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \text{ for benefit criteria} \quad \max x_{ij} \text{ (Maximum value of criterion)} \quad (9)$$

$$x_{ij}^* = \frac{\max x_{ij} - x_{ij}}{\max x_{ij} - \min x_{ij}} \text{ for cost criteria} \quad \min x_{ij} \text{ (Minimum value of criterion)} \quad (10)$$

Step 2: Determine the reference sequence.

Reference serial $x_0 = (x_0(1), x_0(2), \dots, x_0(n))$

After the normalization procedure, referential serial values must be equal to 1.

Step 3: Calculate the grey relational coefficient.

$$y(x_{0j}, x_{ij}) = \frac{\Delta_{\min} + \delta \Delta_{\max}}{\Delta_{ij} + \delta \Delta_{\max}} \text{ For } i=1,2,3,\dots,m \quad j=1,2,3,\dots,n \quad (11)$$

$y(x_{0j}, x_{ij})$ is the grey relational coefficient between " x_{ij} " and " x_{0j} ":

$$\Delta_{ij} = |x_{0j} - x_{ij}|$$

$$\Delta_{\min} = \text{Min} (\Delta_{ij}, i=1,2,3,\dots,m \quad j=1,2,3,\dots,n)$$

$$\Delta_{\max} = \text{Max} (\Delta_{ij}, i=1,2,3,\dots,m \quad j=1,2,3,\dots,n) \text{ where } \delta \text{ is the distinguishing coefficient between } (0-1).$$

Step 4: Calculate the grey relational grade. The grey relational grade indicates the degree of similarity between the comparable sequence and the reference sequence. The higher grey relational score signifies the better alternative while lower does worse.

$$r(x_0, x_i) = \sum_{j=1}^n y(x_{0j}, x_{ij}) \quad (12)$$

Literature Review

In Multiple Criteria Decision Making literature, lots of methods and applications are used. Supply Chain Management, personnel selection, business and marketing management, health, safety, environment and human resource management are the specific areas of these MCDM methods. Here are some literature examples of these methods chronologically below:

Table 3. TOPSIS & GRA Literature Review (Revised with reference to Behzadian; 2012)

Authors	Year	Method	Subject
Hwang, Lai, Liu	1993	TOPSIS	Solving Nutrition Problem
Lai, Liu, Hwang	1994	TOPSIS	Water quality management problem
Triantaphyllou, Lin	1996	TOPSIS &AHP &SAW etc.	Fuzzy MCDM methods and applications
Chang, Lin	1999	Grey relational Analysis	Identifying key factors affecting industrial CO2
Liang	1999	Grey relational Analysis	Hydroelectric generation scheduling
Feng, Wang	2000	Grey Relation Analysis & TOPSIS	Evaluation of Airlines with regard to financial ratios
Deng, Yeh, Willis	2000	Entropy weight & Modified TOPSIS	Ranking companies in textile industry
Chen	2000	Extended TOPSIS with Fuzzy	Selecting the most suitable candidate for hiring
Chang et al.	2000	Grey relational Analysis	Optimization of the injection moulding process
Tsaur, Chang, Yen	2002	AHP&TOPSIS (Fuzzy Environment)	Airlines' Service Quality
Chen, Tzeng	2004	Fuzzy AHP & Grey relational model	Selection process for staffing
Jahanshahloo et al.	2006	TOPSIS with interval data	Comparing bank branches through financial ratios
Fan, Feng	2009	Fuzzy TOPSIS	Dean selection in the business school
Chang, Lin, Chiang	2010	TOPSIS with different distance measures	Performance Evaluation of mutual funds
Sun	2010	Fuzzy AHP & Fuzzy TOPSIS	Evaluating notebook computer ODM companies
Dagdeviren	2010	ANP & Modified TOPSIS	Personnel selection problem
Dai et al.	2010	Grey relational Analysis & Factor Analysis	Water resource security evaluation
Özcan et al.	2011	AHP& Grey Theory	Warehouse location selection
Yan et al.	2011	Gray correlation degree	Performance evaluation of coal enterprises
Li et al.	2011	Entropy & TOPSIS	Safety evaluation of coal mines

When the literature was examined, it was found that there were no studies on multi-criteria decision making and tire selection. From this point of view, the work keeps its originality. In consumer purchasing decisions, the price of the product is not the only variable. Therefore, variables such as rain performance, comfort and fuel economy are important for the driving safety of tires. In our study, we have selected from many tires using these criteria. Findings presented at the end of the study are suggestions for consumers who purchase tires and tire-making businesses.

Methodology

In this decision problem, 16 summer tires (185/65/R15 H) and five decision criteria were determined for year 2016. The initial data is provided from ADAC (General German Automobile Club). ADAC is the largest automobile club in Europe. Also ADAC carries out many tire tests through all tire firms all over the world. With the help of these tests, consumers decide the best tire alternative. In this study, five decision criteria are measured (ADAC; 2016):

- Dry Road: General driving behavior of the tire below the critical limit, such as straight-line stability, steering response, cornering driving safety. Slowing down length with ABS braking.
- Wet Road: Slowing down length with ABS braking from 80 km / h to 20 km / h on wet asphalt and concrete pavement.
- Sound: Subjective evaluation of interior noise by two people in a vehicle coast down between 80 km / h and 30 km / h on asphalt and concrete road surface with the engine stopped.
- Fuel Consumption: 100 km / h on the same vehicle for a distance of 2 km, two runs with five test runs per tire model. Measurement: fuel consumption in liters per 100 km.
- Tire Wear: Opposite convoys with several identical vehicles over a distance of 15, 000 km a tire, thereby changing drivers and tires.

In conclusion, ADAC has a scale to grade tires. Each tire is graded between these scale numbers. From this view, each criterion has "lower the better" characteristic. This scale is presented below.

Table 4. ADAC Tire Evaluation Scale

Very Good	Good	Satisfying	Sufficient	Inadequate
1,5	2,5	3,5	4,5	5,5

After this step, the initial decision matrix of the problem and criterion weights is obtained:

Table 5. Initial Decision Matrix and Criterion Weights

Criterion Weights	0,2	0,4	0,1	0,1	0,2
Decision Criterion	Dry Road	Wet Road	Sound	Fuel Consumption	Tire Wear
Vredestein Sportrac 5	1,8	2,0	3,3	2,1	2,0
Continental ContiPremiumContact 5	1,6	2,3	3,4	2,0	2,0
Dunlop Sport BluResponse	1,7	2,3	3,6	1,8	2,0
Goodyear EfficientGrip Performance	2,0	2,1	3,9	2,1	2,0
Hankook Kinergy Eco K425	1,7	2,2	3,1	2,0	2,5
Nokian Line	1,7	2,3	3,6	1,8	2,5
Kumho Ecowing ES01 KH27	1,9	2,4	3,2	2,1	2,5
Sava Intensa HP	2,7	2,2	3,9	2,2	2,0
Infinity Ecosis	2,6	2,8	2,5	2,3	2,5
Michelin Energy Saver+	2,1	2,8	3,5	1,6	1,0
Barum Brillantis 2	2,5	3,0	3,2	2,2	1,5
Bridgestone Turanza T001	1,6	3,0	2,8	1,7	2,0
Nexen N Blue HD Plus	1,6	3,1	3,8	1,9	2,0
Semperit Comfort-Life 2	2,1	3,2	3,9	2,1	1,5
Nankang Green- Sport Eco-2+	2,4	3,8	3,3	2,4	2,0
GT Radial Champiro VP1	3,2	5,5	3,3	2,2	1,5

For TOPSIS application firstly, initial decision matrix is normalized by formula (1) or (2). Then normalized decision matrix is weighted by formula (3). Then PIS and NIS are determined by formula (4) and (5). Calculate D+ and D- by formula (6) and (7). Calculate C* by formula (8) and rank the alternatives. For GRA, normalize the decision matrix by formula (9) or (10). After determining reference sequence, calculate the grey relational coefficient by formula (11). At the end, determine the grey relational grade by formula (12). Rank the alternatives. After these mathematical procedures final scores and ranks are introduced below:

Table 6. Alternative Scores and Rankings

Score & Rankings	TOPSIS Scores	TOPSIS Ranking	Grey Grade	GRA Ranking	ADAC Ranking
Vredestein Sportrac 5	0,823	1	0,737	2	1
Continental ContiPremiumContact5	0,769	4	0,721	3	2
Dunlop Sport BluResponse	0,764	5	0,711	4	3
Goodyear EfficientGrip Performance	0,793	2	0,675	8	4
Hankook Kinergy Eco K425	0,781	3	0,707	5	5
Nokian Line	0,760	6	0,691	6	6
Kumho Ecowing ES01 KH27	0,729	8	0,632	9	7
Sava Intensa HP	0,753	7	0,602	11	8
Infinity Ecosis	0,619	11	0,566	12	9
Michelin Energy Saver+	0,682	9	0,739	1	10
Barum Brillantis 2	0,598	13	0,559	13	11
Bridgestone Turanza T001	0,626	10	0,690	7	12
Nexen N Blue HD Plus	0,603	12	0,623	10	13
Semperit Comfort-Life 2	0,571	14	0,558	14	14
Nankang Green- Sport Eco-2+	0,412	15	0,463	15	15
GT Radial Champiro VP1	0,168	16	0,407	16	16

Results and Evaluation

The use of appropriate techniques in decision problems makes the selection process effective and efficient. The use of TOPSIS and Gray Relational Analysis has many advantages in multi-criteria decision problems. These techniques produce simple, clear and consistent results in problems involving multiple evaluation criteria. Even if probing new variables are added, new sequences can be created easily. The techniques used in the study have the following basic advantages:

- Being simple, rational and easily understandable form,
- Reflect people's preferences on a clear basis,
- Easy to calculate and produce consistent results,
- Ability to detect the best and worst alternatives with respect to each criterion.

The advantages mentioned above are obvious in the TOPSIS and GRA techniques used in tire selection. Moreover, when the method is applied, subjective judgments of decision makers are avoided, so that the process is handled objectively.

When the scores and ranking of alternatives were examined; in TOPSIS top three is, Vredestein Sportrac 5, Goodyear EGP and Hankook Kinergy Eco K425, respectively. Top three in GRA method is Michelin Energy Saver+, Vredestein Sportrac 5 and Continental CPC5, respectively. The rank correlation between the TOPSIS and GRA sorting is about 0,8 that mean the rankings indicate close similarity. High similarity between method results is an indication that the techniques used produce consistent and logical results. In ADAC ranking top three is Vredestein Sportrac 5, Continental CPC5 and Dunlop Sport Blu Response, respectively. There is a positive correlation between TOPSIS and ADAC results about 0,953, where GRA vs. ADAC is 0,765. This indicates that the ADAC's rating and the TOPSIS rankings are highly similar. In this regard, TOPSIS ranking results are more factual than GRA ranking results. So, these MCDM methods TOPSIS and GRA presented similar results among and ADAC results are accord with the TOPSIS and GRA. The consistent results of the techniques are an effective recommendation for tire manufacturers operating in the sector and for independent testing organizations.

In conclusion, in tire selection problem, TOPSIS and GRA methods submitted straight-forward and smoothing results with real world. TOPSIS and GRA have desirable procedures in this kind of decision problems. Other MCDM methods such as VIKOR, ELECTRE and PROMETHEE and subjective/ objective weighting methods are applicable for future applications. For example, subjective methods like AHP or Delphi method and objective weighting like Entropy or CRITIC methods can be used for future studies. Because of the reason for no studies found in literature about tire selection or consumer buy ingroccess with MCDM, this study keeps its own originality. Finally, in future studies, out of ADAC test results, expert judgment phase will be initiated for criterion weighting process with ANP, AHP or fuzzy environment.

References

- ADAC Automotive Engineering Report. (03/2016).
- Behzadian, M., Otaghsara, S. K., Yazdani, M. & Ignatius, J. (2012). A State-Of The-Art Survey Of TOPSIS Applications. *Expert Systems with Applications*, Vol 39, Pp. 13051-13069.
- Chan, J. W. K. & Tong, T. K. L., (2007). Multi- Criteria Material Selection and End-Of-Life Product Strategy: Grey Relational Analysis Approach. *Materials And Design*, Vol 28, Pp. 1539-1546.
- Chang, C. H., Lin, J. J., Lin, J. H., & Chiang, M. C. (2010). Domestic Open-End Equity Mutual Fund Performance Evaluation Using Extended TOPSIS Method With Different Distance Approaches. *Expert Systems With Applications*, Vol 37, Pp. 4642–4649.
- Chang, S. H., Hwang, J. R. & Doong, J. L. (2000). Optimization Of The Injection Molding Process Of Short Glass Fiber Reinforced Polycarbonate Composites Using Grey Relational Analysis. *Journal of Materials Processing Technology*, Vol 97, Pp. 186-193.
- Chang, T. C. & Lin, S. J. (1996). Grey Relation Analysis of Carbon Dioxide Emissions From Industrial Production and Energy Uses In Taiwan. *Journal Of Environmental Management*, Vol 56, Pp. 247-257.
- Chen, C. T. (2000). Extensions of The TOPSIS For Group Decision-Making Under Fuzzy Environment. *Fuzzy Sets And Systems*, Vol 114, Pp. 1–9.
- Chen, M. F., & Tzeng, G. H. (2004). Combining Grey Relation And TOPSIS Concepts For Selecting An Expatriate Host Country. *Mathematical And Computer Modeling*, Vol 40, Pp. 1473–1490.
- Dagdeviren, M. (2010). A Hybrid Multi-Criteria Decision-Making Model For Personnel Selection In Manufacturing Systems. *Journal Of Intelligent Manufacturing*, Vol 21, Pp. 451–460.
- Dai, J., Qi, J., Chi, J., Chen, S., Yang, J., Ju, L., Et Al. (2010). Integrated Water Resource Security Evaluation Of Beijing Based On GRA And TOPSIS. *Frontiers Of Earth Science In China*, Vol 4(3), Pp. 357–362.
- Deng, H., Yeh, C. H. & Willis R. J. (2000). Inter- Company Comparison Using Modified TOPSIS With Objective Weights. *Computers & Operations Research*, Vol 27, Pp. 963-973.
- Fan, Z. P., & Feng, B. (2009). A Multiple Attributes Decision Making Method Using Individual And Collaborative Attribute Data In A Fuzzy Environment. *Information Sciences*, Vol 179, Pp. 3603–3618.
- Feng, C. M., & Wang, R. T. (2000). Performance Evaluation For Airlines Including The Consideration Of Financial Ratios. *Journal Of Air Transport Management*, Vol 6, Pp. 133–142.
- Freedonia. (2015). *World Tires. Industry Study No: 3357*.
- Fu, C., Zheng, J., Zhao, J. & Xu, W. (2001). Application Of Grey Relational Analysis For Corrosion Failure Of Oil Tubes. *Corrosion Sciences*, Vol 43, Pp. 881- 889.
- Hwang, C. L., & Yoon, K. P. (1981). *Multiple Attribute Decision Making: Methods And Applications*, New York: Springer- Verlag.

- Hwang, L. C., Lai, Y. J. & Liu, T. Y. (1993). A New Approach For Multiple Objective Decision Making. Computers & Operations Research, Vol 20, Pp. 889-899.
- Jahanshahloo, G. R., Lotfi, F. H., & Izadikhah, M. (2006). An Algorithmic Method To Extend TOPSIS For Decision-Making Problems With Interval Data. Applied Mathematics And Computation, Vol 175, Pp. 1375-1384.
- Kuo, Y., Yang, T. & Huang, G. W. (2008). The Use Of Grey Relational Analysis In Solving Multiple Attribute Decision-Making Problems. Computers & Industrial Engineering, Vol 55, Pp. 80-93.
- Lai, Y. J., Liu, T. Y. & Hwang, L. C. (1994). TOPSIS For MCDM. European Journal Of Operational Research, Vol 76, Pp. 486-500.
- Li, X., Wang, K., Liu, L., Xin, J., Yang, H. & Gao, C. (2011). Application Of The Entropy Weight and TOPSIS Method In Safety Evaluation Of Coal Mines. Procedia Engineering, Vol 26, Pp. 2085-2091.
- Liang, R. H. (1999). Application Of Grey Relation Analysis To Hydroelectric Generation Scheduling. Electrical Power And Energy Systems, Vol 21, Pp. 357-364.
- Opricovic, S & Tzeng, G. H. (2004). Compromise Solution By Mcdm Methods: A Comparative Analysis Of Vikor And TOPSIS. European Journal Of Operational Research, Vol 156, Pp. 445- 455.
- Orhan, M. S., Öndeş, T. & Yazarkan, H. (2012). Sahipliğin Toplam Maliyeti Yaklaşımının Satın Alma Kararlarında Sanayi İşletmeleri Tarafından Kullanılma İsteğinin Logit Model Yardımıyla Belirlenmesi. ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, Vol 3, Pp. 240-267.
- Ozcan, T., Celebi, N., & Esnaf, S. (2011). Comparative Analysis Of Multi-Criteria Decision Making Methodologies And Implementation Of A Warehouse Location Selection Problem. Expert Systems With Applications, Vol 38, Pp. 9773-9779.
- Sun, C. C. (2010). A Performance Evaluation Model by Integrating Fuzzy AHP And Fuzzy TOPSIS Methods. Expert Systems With Applications, Vol 37, Pp. 7745-7754.
- Triantaphyllou, E. & Lin, C. T. (1996). Development And Evaluation Of Five Fuzzy Multi Attribute Decision -Making Methods. International Journal Of Approximate Reasoning, Vol 14, Pp. 281-310.
- Tsaur, S. H., Chang, T. Y., & Yen, C. H. (2002). The Evaluation Of Airline Service Quality By Fuzzy MCDM. Tourism Management, Vol 23, Pp. 107-115.
- Wu, H. H. (2002). A Comparative Study Of Using Grey Relational Analysis In Multiple Attribute Decision Making Problems. Quality Engineering, Vol 15, Pp. 209-217.
- Yan, G., Ling, Z., & Dequn, Z. (2011). Performance Evaluation Of Coal Enterprises Energy Conservation and Reduction Of Pollutant Emissions Base On GTA-TOPSIS. Energy Procedia, Vol 5, Pp. 535-539.
- Yousefi, A. & Venchek, A. H. (2010). An Integrated Group Decision Making Model and Its Evaluation By DEA For Automobile Industry. Expert Systems With Applications, Vol 37, Pp. 8543-8556.

Genişletilmiş Özet

2015 yılında Dünya lastik sektörü %1 artarak 1.7 milyar adede yükselmiştir. Motorlu taşıt lastik piyasası, toplam lastik talebinin en büyük kısmını oluşturmaktadır ve 2019'da toplam talebin üçte ikisini oluşturacaktır. Dünya Lastik Piyasası'ndaki lider oyuncular Bridgestone Corp., Grup Michelin, Goodyear Lastik ve Kauçuk Co. ve Continental A.G.'dir.

Otomobiller çağımızın en önemli ulaşım araçlarından biridir. Bugün, milyonlarca insan hergün saatlerce arabalarını kullanmaktadır. Lastikler ise bu otomobillerin en önemli parçalarından biridir. Belirli süre kullanım ömrü olan ve zamanı geldiğinde değiştirilmesi gereken lastiklerin bunun dışında çeşitli kazalar ve değişen iklim şartları nedeniyle de değiştirmeleri gerekebilir. Otomobillerde doğru lastiklerin seçilmesi hem ticari hem de özel araçlar için çok önemli bir karardır. Trafik güvenliğini sağlamak ve meydana gelebilecek kazaları önlemek için, ulusal ve uluslararası düzeyde yasal düzenlemeler yapılmakta ve tüketiciler bilgilendirilmektedir. Günümüzde tıpkı işletmelerin satın alma kararlarında fiyatın ötesinde bütün maliyet unsurlarını dikkate almaları (Orhan, Öndeş & Yazarkan; 2012) gibi tüketiciler de, kuru-ıslak yol performansı, ses, yakıt tüketimi, vb. gibi yeni lastik seçiminde birçok faktörü düşünmektedirler. Lastik seçim kriterlerinin çok olması nedeniyle, bu problem bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) problemidir.

ADAC (Allgemeiner Deutscher Automobil-Club e.V.) (Genel Alman Otomobil Kulübü), 24 Mayıs 1903'te Alman Motorbiker Birliği ("Deutsche Motorradfahrer-Vereinigung") olarak kurulan ve 1911 'de bugünkü adını alan, Almanya'da bulunan bir otomobil kulübüdür. ADAC şu anda 19 milyondan fazla üyesi ile Avrupa'nın en büyük, dünyanın ise ikinci büyük otomobil kulübüdür. Bu çalışmada, ADAC test verileri, lastik seçimi konusundaki ÇKKV problemini çözmek için kullanılacaktır. Analizler, yaz lastiklerini değerlendiren temel seçim kriterlerine dayanmaktadır. Yaz lastikleri için seçim kriterleri: kuru yol, ıslak zemin, gürültü, yakıt tüketimi, lastik aşınması şeklindedir. ADAC tarafından test edilen 16 yaz lastiğinin seçimi, esas olarak bir çok kriterli bir karar verme problemidir. Çalışmada ağırlıklı olarak sıralama / derecelendirme problemlerinin çözümünde kullanılan GRA (Gri İlişkisel Analiz) ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır.

ÇKKV yöntemlerinin iki temel biçimi vardır. Bunlardan biri telafi edici, diğeri telafi edici olmayandır. Telafi edici olmayan ÇKKV yöntemleri kriterler arasındaki dengeyi sağlayamaz. Başka bir deyişle, bir kriterde istenmeyen bir değer arzu edilen kriterler tarafından tolere edilemez. Her bir kriter ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Baskınlık yöntemi, Maxmin, Maxmax, Konjonktif yöntem gibi ÇKKV yöntemleri, basitliği ile bilinmektedir. Telafi edici yöntemler, karar kriterleri arasındaki dengeyi sağlayabilir. Bir ölçütte ufak bir azalma, karar kriterlerinde istenen değere sahip herhangi bir kriterle telafi edilebilir. SAW, AHP, TOPSIS, GRA, Doğrusal atama yöntemleri telafi edici yöntemlerdendir. Bu çalışmada, telafi edici yöntemlerden TOPSIS ve GRA yöntemleri kullanılmıştır.

TOPSIS yöntemi, Hwang ve Yoon (1981) referanslarıyla birlikte (Opricovic & Tzeng) 2004'te sunulmuştur. TOPSIS yöntemi, en iyi alternatifin, ideal çözümlerin (PIS) pozitif olanından en yakın uzaklığa ve negatif ideal çözümlerden (NIS) en uzak mesafeye sahip olması gerektiği üzerine kurulmuştur. PIS, faydayı en üst düzeye çıkaran ve ayrıca toplam maliyeti en aza indiren çözümdür. Buna karşılık, NIS faydayı en aza indirgeyen ve toplam maliyeti en üst düzeye çıkaran çözümdür (Yousefi & Venchey; 2010).

GRA (Gri İlişki Analizi) yöntemi ilk olarak Deng tarafından geliştirilmiş ve ÇKKV sorunlarının üstesinden gelmek için yaygın olarak kullanılmıştır. Birden fazla kriter ortamında çeşitli ilişkileri analiz etmek için popüler ÇKKV yöntemlerinden biridir. GRA'nın temel amacı faktörler ve alternatifler arasında birincil ilişkiler elde etmektir (Fu; 2001). İlişki derecesine dayalı olarak iki sekans arasındaki benzerlik derecesini veya farklılık derecesini ölçen bir etki değerlendirme modelidir (Chan, 2007).

Bu karar probleminde 2016 yılı için 16 yaz lastiği (185/65 / R15 H) ve beş karar kriteri belirlenmiştir. Başlangıç verileri ADAC (General German Automobile Club) tarafından sağlanmıştır. Bu çalışmada beş karar kriteri belirlenmiştir (ADAC, 2016):

- Kuru Yol: Lastiğin kritik sınırın altındaki genel sürüş davranışı, örneğin düz çizgi kararlılığı, direksiyon yanıtı, virajlı sürüş güvenliği ve ABS frenlemeyle yavaşlama.
- Islak Yol: Islak asfalt ve beton kaplamalarda ABS frenleme ile 80 km/s'den 20 km/s'e yavaşlama uzunluğu.
- Ses: Asfaltta 80 km/s ile 30 km/s arasındaki bir arazide iki kişi tarafından iç gürültünün öznel değerlendirilmesi.
- Yakıt Tüketimi: Aynı araçta 2 km'lik bir mesafe için 100 km/saat, her lastik modeli için beş test sürerek iki kez ölçüm. Yakıt tüketimi 100 km başına litre.
- Lastik malzemesi: 15.000 km yol boyunca bir lastiğin farklı konvoylarla ve sürücülerle test edilmesi.

ADAC her lastiği, 1.5 ile 5.5 arasında değişen beş farklı ölçekte derecelendirmektedir. TOPSIS ve GRA yöntemleri ile analizler sonunda, alternatif lastiklerin puanları ve sıralaması incelendiğinde; TOPSIS'in ilk üçünde Vredestein Sportrac 5, Goodyear EGP ve Hankook Kinergy Eco K425 bulunmaktadır. GRA yönteminin ilk üçünde Michelin Enerji Tasarrufu +, Vredestein Sportrac 5 ve Continental CPC5 markaları gelmektedir. TOPSIS ve GRA sıralaması arasındaki sıra korelasyonu yaklaşık 0,8'dir ki bu da sıralamaların birbirine yakınlık gösterdiği anlamına gelmektedir. ADAC sıralamasında ilk üç sırayı Vredestein Sportrac 5, Continental CPC5 ve Dunlop Sport BluResponse oluşturmaktadır. TOPSIS ve ADAC sonuçları arasında 0,953 civarında bir pozitif korelasyon vardır; burada GRA ve ADAC arasındaki korelasyon 0,765'tir. Bu bağlamda, TOPSIS sıralama sonuçları GRA sıralama sonuçlarına göre daha gerçekçidir. Dolayısıyla, bu ÇKKV yöntemlerinden TOPSIS ve GRA benzer sonuçlar vermiştir. ADAC sonuçları TOPSIS ve GRA ile uyumludur.

Sonuç olarak, lastik seçimi probleminde, TOPSIS ve GRA yöntemleri, gerçek dünya ile yakın sonuçlar vermiştir. TOPSIS ve GRA, bu tür karar problemlerinde arzu edilen prosedürlere sahiptir. VIKOR, ELECTRE ve PROMETHEE gibi diğer ÇKKV yöntemleri ve öznel/objektif ağırlıklandırma yöntemleri gelecekteki diğer analizler için de kullanılabilir.

Belediyelerin Vergilendirme Yetkisinin Kanunilik İlkesi Açısından İncelenmesi¹

Investigation on The Principality of The Municipality's Taxation Authority

Doğan BOZDOĞAN²

Cuma ÇATALOLUK³

Geliş Tarihi: 21.03.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.09..2017 / Kabul Tarihi: 17.07.2017

Özet

Devletin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla gerçekleştirdiği kamu hizmetleri düzenli mali kaynakların bulunmasını gerekli kılmaktadır. Söz konusu kaynakların önemli bir kısmının vergilerle sağlanması, vergilerin en yaygın kamusal finansman türü olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla devletler kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyduğu mali kaynakları vergilendirme yetkisini kullanarak karşılamaktadırlar. Vergilendirme yetkisi, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğine dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu hukuki ve fiili gücüdür. Vergilendirme yetkisi devlet tüzel kişiliği tarafından doğrudan kullanılabilmesi gibi, yerel idarelere de belirli ölçüler içerisinde devredilebilmektedir.

Vergi gelirleri merkezi idare için olduğu kadar yerel idareler içinde önemli bir finansman kaynağıdır. Yerel yönetimlerin mali açıdan güçlendirilmesiyle, hizmet etkinliğini artırmak hedeflenmektedir. Vergilendirme yetkisinin merkezi ve yerel idare arasındaki paylaşımı konusu ise ülkelerin Anayasaları tarafından belirlenmektedir. 1982 Anayasası'nın vergilendirmeye doğrudan ilgili temel hükmü olan 73. maddede vergilendirme yetkisinin yasama organına ait olduğu hükme bağlanmıştır. Anayasa'da yerel yönetimlerin vergilendirme yetkisini kullanabilmesine dair hüküm bulunmamaktadır.

Çalışmada kanunilik ilkesi çerçevesinde belediyelerin vergilendirme yetkisi Anayasa Mahkemesi kararları ışığında incelenecektir. Bu kapsamda vergilendirme yetkisi kavramı ve kanunilik ilkesi açıklanarak gerek 1982 Anayasası'nın 73. maddesi gerek belediyelerin özerkliği ve gerekse Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı göz önüne alınarak Anayasa mahkemesinin kararları öncülüğünde belediyelerin vergilendirme yetkisinin varlığı değerlendirilecek ve birtakım önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Belediyeler, Vergilendirme Yetkisi, Kanunilik İlkesi, Anayasa Mahkemesi

Abstract

The public services that the government has undertaken to meet public needs require the availability of regular financial resources. Provision of a substantial portion of the resources in question is the most common type of public financing available. Therefore, governments meet the financial resources they need to be able to realize public services by using their taxation authority. The taxation authority is the legal and de facto power that the state has over taxation based on its sovereignty over the country. The taxation authority may be used directly by the state legal entity or may be transferred to local administrations within certain metrics.

Tax revenues are an important source of funding for local administrations as much as for central administration. It is aimed to increase the efficiency of services by strengthening local administrations financially. The sharing of the taxation authority between the central and local authorities is determined by the Constitution of the countries. It is stipulated that the 1982 Constitution is the legislative body of the taxation authority in Article 73, which is the fundamental provision directly related to taxation. There is no provision in the Constitution that local governments can use taxation authority.

The taxation authority of the municipalities within the framework of the lawfulness principle in the study will be examined in light of the decisions of the Constitutional Court. In this context, the concept of taxation authority and legal principle will be explained and a number of suggestions will be made whether or not the taxation authorities of the municipalities are in charge of the taxation of the municipalities in the light of the Article 73 of the 1982 Constitution, the autonomy of the municipalities and the European Local Autonomy Charter.

Key Words: Municipalities, Taxation Authority, Principle of Law, Constitutional Court

¹ Bu çalışma 2. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi – İnsan ve Toplum Bilimleri (IBAD-2017)'nde özet bildiri olarak sunulmuş ancak yayımlanmamıştır.

² Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü.

E-Posta: dogan.bozdogan@gop.edu.tr

³ Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü.

E-Posta: cuma.cataloluk@gop.edu.tr

Giriş

Kamu gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan vergiler, kişiler üzerinde oluşturduğu yük noktasında dönemler itibariyle eleştirilere maruz kalmıştır. Söz konusu eleştiriler özellikle vergilendirme yetkisinin kullanımı sonucunda oluşan vergi yüklerine yöneliktir.

Vergilerin en önemli özelliği kanunlara dayalı olmasıdır. Türkiye’de kanun yapma yetkisi yasamada yani Türkiye Büyük Millet Meclisindedir. Meclisin bu yetkisini devredemeyeceği Anayasa’nın 7. maddesinde belirtilmiştir. Ancak Anayasanın 73. maddesinde Bakanlar Kurulu’na belirli şartlarda bu yetkinin kısmi olarak devredildiği de görülmektedir. Söz konusu bu yetki başka herhangi bir birime veya kuruma devredilmemiştir. Buna rağmen belediyelerin de yine belirli sınırlar çerçevesinde vergi ile alakalı düzenlemeler yaptığı görülmektedir.

Belediyelerin sahip olduğu vergilendirme yetkisinin anayasal bir dayanağının olmaması dönemler itibariyle Anayasa Mahkemesinin kararlarına da yansımıştır. Bu kararlardan birinde Anayasa Mahkemesi belediyelerin vergilendirme yetkisinin olmadığına kanaat getirmiş ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nun 96/B maddesini iptal etmiştir. Yine bir kararında da belediyelerin vergilendirme yetkisinin olduğu kanaatine varmıştır.

Anayasa Mahkemesi’nin söz konusu bu kararları, 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, 5393 Sayılı Belediyeler Kanunu, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve 1982 Anayasası ile birlikte değerlendirildiğinde belediyelerin vergilendirme yetkisi konusunda bir sorunsalın olduğu görülmektedir.

Özellikle yerel yönetimlerin mali özerkliğinin artırılması yönünde söylemlerin arttığı bir dönemde böylesine önemli bir yetkinin Anayasal sınırlarının en iyi şekilde çizilmesi gerekmektedir. Bu kapsam doğrultusunda çalışmada kanunilik ilkesi çerçevesinde belediyelerin vergilendirme yetkisi Anayasa Mahkemesi kararları ışığında incelenecektir. Nihayetinde vergilendirme yetkisi kavramı ve kanunilik ilkesi açıklanarak gerek 1982 Anayasası’nın 73. maddesi gerek belediyelerin özerkliği ve gerekse Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı göz önüne alınarak belediyelerin vergilendirme yetkisinin varlığı değerlendirilecek ve birtakım önerilerde bulunulacaktır.

1.Vergilendirme Yetkisinin Sınırları ve Bakanlar Kurulu ile Belediyelerin Vergilendirme Yetkisi

Devletin görevi toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, iktisadi ve sosyal birtakım faaliyetleri yerine getirmektir. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi için mali kaynaklara ihtiyaç vardır. Devlet, egemenliğini sürdürebilmek amacıyla yerine getirmesi gereken bu hizmetlerin finansmanı için gerekli mali kaynakları, vergilendirme yetkisini kullanarak sağlamaktadır (Saraçoğlu, 2003: 176).

1.1 Vergilendirme Yetkisi Kavramı

Vergilendirme yetkisi, devletin ülkesi sınırlarında sahip olduğu egemenlik erkine bağlı olarak vergi alma hususunda kullandığı hukuki kurullarla desteklenen fiili gücü olarak ifade edilir (Çağan, 1982:3).Yani, devlet olmanın temel şartı niteliğindeki egemenlik gücü vergilendirme yetkisinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu yetki ile devlet, kendisine mülkiyet ve vatandaşlık bağıyla bağlı olan fertlere ya da kurumlara karşı, kaynaklarının bazılarını devlete transfer etmeleri konusunda hukuki zor kullanma olanağına sahiptir (Hatipoğlu, 2005:20).

Vergilendirme yetkisi dar ve geniş anlamda vergilendirme yetkisi olarak iki şekilde açıklamak mümkündür. Dar anlamda vergilendirme yetkisi, devletin ya da yetkilendirdiği kamu kuruluşlarının sadece vergi koymaya yönelik yetkisini içermektedir (Saraçoğlu, 2003: 176). Yetkinin kullanımına konu olan vergi, bireysel faydasının ölçülmesine imkân olmayan pür kamusal mal ve hizmetlerin karşılanması için dar anlamda vergilendirme yetkisi ödeme gücü yaklaşımını esas almaktadır (Hatipoğlu, 2005: 21). Geniş anlamda ise devletin kamu harcamalarını karşılamak üzere kişiler ve kurumlar üzerine koyduğu her çeşit mali yükümlülüğe ilişkin yetkiyi içermektedir. Verginin yanı sıra harçlar, resimler ile fonlar için konulan yükümlülükler, meslek kuruluşlarına ödenen aidat ve harçlar, sosyal güvenlik kurumlarına ödenen aidatlar geniş anlamda vergilendirmenin kapsamına girmektedir. Geniş anlamda vergilendirme yetkisinin kapsamına giren mali yükümlülüklerin tam olarak listesini çıkarmaya imkân bulunmamaktadır (Öncel vd., 2003: 33-34). Bu vergilendirme yetkisine yarı kamusal mal ve hizmet üretiminde başvurulması ise karşılıklılık esasına dayanıldığını göstermektedir⁴.

Vergilendirme yetkisinin niteliği iktisadi, mali ve siyasi koşullara göre değişiklik göstermektedir. 17. ve 18. yy. da “Rasyonalist-ferdiyeci” ve “faydacı devlet” anlayışı ile vergilendirme yetkisi karşılıklılık esasına dayandırılmış, vergi devlet tarafından yapılan hizmetlerin bedeli ya da fiyatı olarak ele alınmıştır. 19. yy.’nin başlarında kabul gören organik devlet anlayışına göre fertlere karşılık isteme hakkı vermeden devlet tarafından mali yükümlülük getirme hakkı söz konusudur. Bu anlayışa göre devlet üstün bir varlık olarak, iktisadi ve sosyal hayat için gerekli kaynakları kullanacak yetkiye sahip görülmektedir. Modern mali anlayış ise vergilendirme yetkisini “devlet egemenliğine” bağlayarak; vergiyi, kamu hizmetlerini yerine getirmekle yükümlü devlet tarafından bireylere yüklenen ve meşruiyetini devletin egemenlik hakkından alan, vergilemeyi zorunlu kılan kamu hizmetlerinin hacmi ile ölçülendirilen zorunlu ödemeler olarak tanımlamaktadır (Turhan, 1998: 19).

⁴ Anayasanın 73. maddesinin 1. bendinde yer alan; “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür”, ifadesinde yer alan “karşılamak” sözcüğü burada karşılık esasına anlamına gelmektedir (Şenyüz vd, 2016:22).

Modern mali anlayışta esas alınan mali egemenlik, üstün emretme ve zorlama gücüne dayanarak devlete gerçek ve tüzel kişilere mali emirler verebilme yetkisi tanınmaktadır. Vergilendirme, harcama, bütçe yapma, borçlanma, kamu mallarını yönetme gibi bazı yetkiler mali egemenlik kapsamında olup, bu yetkilerin kişi hak ve özgürlükleriyle olan ilgisi ise vergilendirme yetkisini önemli kılmaktadır (Çağan, 1982: 3).

Vergilendirme yetkisi ile mali egemenlik arasındaki bağ, gelire sahip olma hakkının kamusal egemenliğin şartı olmasından kaynaklanır. Devleti oluşturan “millet”, “ülke” ve “egemenlik” unsuru vergilendirme yetkisinin belirleyici unsurlarıdır⁵. Vergilendirme yetkisinin asli sahibi ise devlettir. Devlet sahip olduğu bu yetkiyi egemenlik gücünü kullanarak millet tarafından seçilen organları aracılığıyla kullanmaktadır.

1.2. Vergilendirme Yetkisinin Anayasal Çerçevesi

Vergi hukukunda vergilendirme yetkisi temelini diğer çağdaş ülkelerde olduğu gibi Anayasadan almaktadır. Bu noktada, devletlerin temel yapılarını, örgütlenişlerini, işleyiş kurallarını, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen anayasa, yazılı hukuk kurallarının dayanağıdır. Anayasa, vergi hukuku açısından en üst norm niteliğindedir ve bağlayıcı bir kaynaktır.

Türkiye’de vergi ve vergilendirme yetkisi ile ilgili düzenlemeler 1924, 1961 ve nihayetinde 1982 Anayasalarında yerini almıştır.

1924 Anayasası’nın 84. maddesinde verginin tanımı yapılmış ve devletin yaptığı genel giderleri için halkın pay vermesi vergi olarak adlandırılmıştır. Yine 85. madde de vergilerin ancak kanunla koyulup alınacağına ilişkin hüküm içermektedir. Bu noktada vergilendirme yetkisi sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

1961 Anayasası’nın ise 61. maddesinde vergi ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Buna göre;

- “Herkes, ... vergi ödemekle yükümlüdür”,
- “Vergi, resim, ... kanunla konulur,
- “Kanunun ..., vergi, ... Bakanlar Kurulu yetkili kılınabilir”.

1961 Anayasası’nda vergilerin kanuniliği ilkesi, mali güç ilkesi, eşitlik ilkesi, genellik ilkesi ve yetki ilkesi dolaylı olarak vurgulanmıştır. Kanunilik ilkesi hususunda ise sadece vergilerin konulması noktasında vurgu yapılması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. Bu eksiklik 1982 Anayasası’nda bertaraf edilmiştir.

1982 Anayasasının dördüncü bölümünde yer alan “Siyasal Haklar ve Ödevler” başlığının “Vergi Ödevi” adlı alt başlığının 73. maddesinde vergi ve vergilendirme yetkisi ile ilgili detaylı sayılabilecek bir düzenleme yapıldığı görülmektedir. Söz konusu maddeye göre;

- “Herkes, ... ödemekle yükümlüdür”.
- “Vergi yükünün ... sosyal amacıdır”.
- “Vergi, resim, ... kanunla konulur, ... kaldırılır”.
- “Vergi, resim, ... yetkisi Bakanlar Kurulu’na verilebilir”.

Anayasasının 73. maddesinin birinci fıkrası vergi yükünü belirli kişi ya da kesime yüklememiştir. Yani vergi yükünün mükellef olma şartına haiz herkese eşit dağıtılmasını öngörmektedir. Mali güç ölçütü, birinci fıkra uyarınca verginin yasallığı ilkesine ağır vergi yükünü önleme noktasında yön vermektedir. Özetle birinci fıkrada verginin genellik ilkesinin, kamu giderlerini karşılamaya yönelik olduğu ve mali güç ile orantılı olarak ödenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

73. maddenin ikinci fıkrasına göre verginin adaletli ve dengeli dağılımı öngörülmektedir. Böylece vergilemenin mali ve sosyal amaçları ortaya konulmakta, temel vergi ilkeleri vurgulanmaktadır. Yine aynı fıkrada maliye politikasının sosyal amacından da bahsedilmiş ve Anayasa’nın 2. maddesinde yer alan sosyal hukuk devleti ilkesinin doğal bir sonucu olan bu ilke ile devletin vergi adaletinin gerçekleştirilmesi yolunda sosyal adaleti sağlama, sosyal yarar sağlama, ekonomik ve sosyal dengeyi oluşturma sorumluluğu vurgulanmıştır (Saraçoğlu, 2003: 177).

Anayasasının 73. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan verginin yasallığı ilkesi vergilerin yanında resim, harç ve benzeri mali yükümlülükleri yani kamusal güce dayalı bütün yükümlülükleri kapsamaktadır (Kaneti, 1989: 36).

Anayasasının 73. maddesinin dördüncü fıkrası ile verginin yasallığı ilkesi bir derecede yumuşatılarak yürütme organına düzenleme yetkisi verilmiştir. Ancak Bakanlar Kuruluna verilen bu yetkinin hangi hukuksal kullanımlarla gerçekleştirileceği belirtilmemiştir. Yasama organının daha yavaş çalışması nedeniyle, bu yetkiyle ekonomiye etkin ve çabuk müdahale edebilme kolaylığı sağlamak amaçlanmıştır. Anayasada ilke olarak vergilendirme yetkisi yasama organında olsa da, sınırlı olarak üç alanda vergilendirme yetkisi yürütme organına devredilmiştir. Bunlar; Anayasasının 73. maddesinin son fıkrasının hükmü, Anayasasının 167. maddesinin ikinci fıkrası ve olağanüstü durumlar olarak belirlenmiştir (Palamut, 2002: 223). Yine bu maddede bir eksiklik olarak değerlendirilebilecek husus da belediyelere açıkça bir yetkinin verilmemiş olmasıdır. Zira bu durum birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

⁵ Jellinek (1900) tarihli Allgemeine Staatslehre adlı eserinde bu durumu üç unsur teorisi olarak açıklamaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, tüm Anayasalarda vergi ile ilgili düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Özellikle 1961 ve 1982 Anayasaları vergilendirme yetkisine ilişkin düzenlemelere yer vermesi bakımından 1924 Anayasası'ndan ayrılmaktadır. Bu noktada vergilendirme yetkisinin belli ölçülerde sınırlandırıldığı söylenebilir.

1.3. Vergilendirme Yetkisinin Sınırlandırılması

Devletlerin ve yetkilendirdikleri kurumların vergi toplama hususunda sahip oldukları gerek hukuki gerekse de fiili durumlarını kullanma yetkilerinin sınırsız olduğu söylenemez. Çünkü devletler vergilendirme yetkisi vasıtasıyla bireylerin hak ve özgürlük sınırlarına girmektedir, başka bir ifadeyle bireylerin cüzdanlarına el atmaktadır (Yüce, 2016:37-38). Hak ve özgürlüklere yönelik olarak yapılan bu müdahale vergilendirme yetkisi gibi önemli bir erkin sınırlandırılmasını gerekli kılmaktadır.

Vergilendirme yetkisi ile ilgili temel sorun aslında bu yetkinin kullanılıp kullanılmaması noktasında ortaya çıkmamaktadır. Sorun bu yetkinin ne ölçüde kullanıldığıdır. Vergilendirme yetkisinin sınırlandırılması hem ulusal hem de uluslararası düzeyde olabilmektedir (Budak ve Yakar, 2007:135).

Pozitif hukukun vergilendirme yetkisini sınırlayan temel unsurları devletlerin anayasalarındaki vergilemeye ilişkin kurallardır (Budak ve Yakar, 2007:135). Kaldı ki hukuk devleti ilkesini kabul eden ülkelerde vergilendirme yetkisinin başta anayasa olmak üzere kanunlara uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Bu çerçevede vergi kanunlarının birtakım vergileme ilkelerinin dikkate alınarak oluşturulduğu dikkate alındığında, vergilendirme yetkisini sınırlandıran unsurların vergileme ilkeleri olduğu söylenebilir. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda vurgulanan vergileme ilkelerinin detaylandırılması gerekmektedir. Bu ilkeler;

- Genellik ilkesi,
- Eşitlik ilkesi
- Ödeme gücü ve ölçülülük ilkesi
- Adalet ilkesi
- Kanunilik ilkesidir.

1.3.1. Genellik İlkesi

Anayasanın 73. maddesinin 1. bendi "*Herkes ... yükümlüdür*" şeklinde düzenlenmiştir. Yine Anayasa'nın 10. maddesinde; "*Herkes, ... eşittir*" ifadesi 73/1 ile birlikte düşünüldüğünde genellik ilkesi açıkça ortaya çıkmaktadır.

Vergide genellik, ayırım yapılmaksızın herkesin vergi vermesi gerektiği anlamına gelir. Bu noktada verginin genelliği ilkesi, kamusal yükün herkese dağıtılması ile ilgili olmasıyla birlikte, "verginin kanuniliği" ile açıklanan verginin kanunla konulması, kaldırılması ve değiştirilmesi zorunluluğu bağlamında, kanunun genelliği anlayışıyla da bağlantılıdır (Tekbaş, 2009:223).

Genellik ilkesi halk egemenliğinin doğrudan ortaya çıkardığı sonuçlardan birisidir. Bu noktada genellik ilkesi özellikle hakların tanınması ve yükümlülüklerin konulması noktasında uyulması gereken önemli bir ilkedir (Tekbaş, 2009:223). Böylelikle devletin sınırsız olan vergilendirme yetkisine bir sınır koyulabilmektedir.

1.3.2. Eşitlik İlkesi

Eşitlik ilkesi özgürlükçü demokratik düzen içerisinde adalet düşüncesinin bir sonucudur. 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine göre, "*Herkes, ... kanun önünde eşittir*". Yine doğrudan vergiyle alakalı olan 1982 Anayasası'nın 73. maddesi eşitlik ilkesini mali güç ilkesi ile ilişkilendirmekte ve herkesin kamu harcamalarının finansmanı için mali gücü oranında vergi vermekle yükümlü olduğunu vurgulamaktadır.

Mali güç; gelir, servet ve harcama gibi çok önemli üç kalemden oluşmaktadır. Bu kalemlere sahip olma noktasında kişiler veya kurumlar farklılık arz edebilir. Bu noktada vergilendirmede eşitlik ilkesi devreye girmektedir.

Eşitlik ilkesi yatay ve dikey eşitlik olarak iki şekildedir. Az veya çok gelir elde edenlerin kendi içlerinde aynı oranda vergilendirilmesi yatay eşitlik, az gelir elde edenler düşük, çok gelir elde edenlerin yüksek oranda vergilendirilmesi de dikey eşitlik olarak açıklanmaktadır.

1.3.3. Ödeme Gücü İlkesi ve Ölçülülük İlkesi

Bu ilke vergilendirme yetkisinin yükümlülüğü olanlara hangi ölçüde uygulanacağını açıklamaktadır (Erkin, 2014:1126). Bu nedenle ödeme gücü ilkesi ile ölçülülük ilkesi birbiriyle bağlantılıdır.

Devletler vergilendirme yetkilerini kullanırken vergi yüklerini mükelleflerin gelirlerini dikkate alarak yapmalıdır. Bu da söz konusu yetkiyi sınırlandıran önemli bir husustur. Böylelikle gelire göre vergi dağılımı⁶ gerçekleştirilebilecektir.

Ödeme gücü kişi veya kurumların mali güçleri ile ortaya çıkmaktadır. Kişi veya kurumların mali güçleri de gelir, servet ve harcamalarının tamamıdır.

⁶ Türk Vergi Sistemi'nde yer alan gelir vergisi tarifesi artan oranlı olarak düzenlenmiş olup, ödeme gücüne göre vergilendirme ve ölçülülük ilkesine uyum açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.

1.3.4. Adalet İlkesi

Vergi adaleti verginin hakça dağıtılması anlamına gelmektedir. Bu dağılım, güçsüzleri güçlüler karşısında korumayı ifade eden sosyal devlet ilkesinin en etkin uygulama biçimini göstermektedir (Şenyüz vd., 2016:23).

1982 Anayasası'nın 73/2. maddesi vergi yükünün adaletli dağılımını konu edinmiştir. Bunun aynı zamanda maliye politikasının sosyal bir amacı olduğu aynı madde içerisinde vurgulanmıştır.

Hukukta genel olarak adaletin iki türü bulunmaktadır. Bunlar denkleştirici adalet ve dağıtıcı adalettir. Denkleştirici adalet herkese mutlak olarak eşit davranılmasını ifade ederken, dağıtıcı adalet aynı konumdakilere aynı, ancak farklı konumdakilere farklı şekilde davranılmasından yanadır (Şenyüz vd., 2016:23). Bu çerçevede vergi hukukunda kabul edilen adalet türü dağıtıcı adalettir. Zira 1982 Anayasası'nın 73/1. maddesinde yer alan "Herkes, ... mali gücüne göre ..." ifadesi mali gücü fazla olandan ise az vergi alınması gereğini vurgulamaktadır. Nihayetinde vergilendirme yetkisini elinde bulunduran devletler adalet ilkesini göz ardı edemezler. Böylelikle sahip oldukları bu güç sınırlandırılmaktadır.

1.3.5. Vergilemede Kanunilik İlkesi

Verginin kanuniliği ilkesi yukarıda da belirtildiği üzere Anayasanın 73. maddesinin 3. fıkrasında hükme bağlanmış olup; vergilendirme yetkisinin genel, soyut, kişisel olmayan, vergiye ilişkin temel unsurları içeren ve yasama organı tarafından Anayasaya uygun olarak çıkarılan yasalarla kullanılacağını ortaya koymaktadır (Doğrusöz, 2000: 138).

Anayasal ilkelerin başında yer alan kanunilik ilkesi, sosyal hukuk devleti olmanın bir gereğidir (Bayraklı, 2000: 160). Devletin egemenlik gücünü kullanarak aldığı vergilere ilişkin düzenlemeler yapılırken anayasada yer alan temel ilkelere uyulması gerekmektedir. Çağdaş demokratik ülkelerde güçler ayrılığı çerçevesinde vergilendirme yetkisinin yasama organında olması vergilerin kanuniliği ilkesini açıklamaktadır. Bu ilke; verginin konusu, matrahı vb. gibi verginin temel unsurlarının kanunla belirlenmesini gerekli kılmaktadır.

Verginin kanuniliği ilkesi, vergilendirme yetkisini kullanan organlara bağlayıcı bir çerçeve çizerek, vergi yükümlülerine de bazı haklar ve görevler vermektedir. Şüphesiz ki vergilerin temeli kanunlara dayanmaktadır. Kanuna dayanmayan bir konuda vergilendirme yapılması söz konusu değildir. Kanunlarda hangi işlem ve ilişki vergi konusu edilmişse, o işlem ve ilişki kapsamında vergilendirme söz konusudur (Taş, 2000: 277).

Vergilerin yasayla konulmasının amacı keyfi ve takdiri uygulamanın önüne geçmektir. Bu nedenle vergi yükümlülüğü, verginin hesaplanması ya da tahsili gibi vergi hukukuna ilişkin kurallar yasalar dışında düzenlenemez. Verginin kanuniliği ilkesi, yasaların soyut olması ve şahsi olmamasını gerektirdiği için verginin genellik ilkesinin de gerçekleşmesine hizmet etmektedir (Güneş, 1998: 99). Ayrıca vergide mali gücün ölçüt alınması ve alınan verginin kamu yararına yönelik olması verginin yasallığı ilkesini, ağır ve adaletsiz vergilemeyi, keyfilik için yönlendirmektedir (Güneş, 1998: 100-101).

Vergilerin kanuniliği ilkesi vergilendirme yetkisinin halkın seçtiği temsilciler tarafından kullanılmasını gerektirdiği için bu ilkeyle vergilerin ancak kanunla alınabileceği ifade edilmektedir. Vergilerin kanuniliği ilkesinin temelinde yer alan temsilsiz vergi olmaz ya da kanunsuz vergi olmaz prensibi vergilendirme yetkisini ulusal egemenliğe dayandırmaktadır. Demokratik devlet, sosyal devlet ve hukuk devletinin varlığı bakımından, vergilendirme yetkisinin yasama organına ait olması önem taşımaktadır.

Anayasanın 73. maddesinin 4. fıkrası ile Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin kanunilik ilkesine ters düşmediği iddia edilse de, bu yetkinin muafiyet ve tam istisna hallerinde kanunilik ilkesini zedelediği hatta bazı hallerde söz konusu ilkeyi yok ettiği de görülmektedir. Bu nedenle Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin sınırlarının iyi bir şekilde çizilmesi gerekmektedir. Zira vergilerin kanuniliği ilkesi bunu zorunlu kılmaktadır.

1.4. Bakanlar Kurulunun Vergilendirme Yetkisi

Vergilendirme yetkisinin sahibi yasama organı olmakla birlikte; gelişen teknoloji, değişen ekonomik yapı, ekonomiye etkin ve çabuk müdahale etme zorunluluğu, hızlı karar alma ihtiyacı, ekonomiye yön veren mevzuatın ekonomik durum ile uyumlu olmasını gerektirdiğinden vergilendirme alanında Bakanlar Kuruluna bazı yetkiler tanınmaktadır (Doğrusöz, 2000: 136).

Anayasanın 73/4. maddesinde, belirli sınırlar dâhilinde vergilerle ilgili düzenleme yapma yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilebileceği hükmü yer almaktadır. Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin kanunda alt ve üst sınırlarının mutlaka belirlenmesi gerekmektedir⁷. Bakanlar Kurulu Anayasa ile verilen bu yetkiyi yalnızca kendisi kullanabilir, başka bir makam ya da organa devretmesi mümkün değildir (Yakar ve Budak, 2013: 405).

Anayasa, ilgili hükümlerle yasa tarafından belirlenen konu ve sınırlar içerisinde kalmak ve hukuki hiyerarşiye uygun olmak kaydıyla Bakanlar Kuruluna takdir hakkı kullanarak düzenleme yapabilme yetkisi vermektedir. Ancak Anayasanın 125. maddesinde İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır ifadesiyle, kullanılan bu yetkinin yargı denetimine tabi olduğu belirtilmiştir (Tavşancı, 2004: 149). İdare takdir yetkisini kullanırken keyfilikten uzak, yasal sınırlar içerisinde, eşitlik ilkesine uygun, kamu yararı amacı için davranmak zorundadır.

Anayasanın 73/4. maddesi ile Bakanlar Kuruluna yalnızca vergiler değil resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler için de düzenleme yetkisi verilebileceği belirtilmiştir. Benzeri mali yüküm ile Anayasa Mahkemesi tarafından kullanılan ölçütler;

⁷ Bu duruma örnek Katma Değer Vergisi Kanununun 28. maddesidir. Söz konusu madde de KDV'nin kanuni oranı %10 olarak belirtilmiştir. Bu oranın Bakanlar Kurulu tarafından %1'e kadar indirilebileceği ve 4 katına kadar artırılabilir aynı madde de belirtilmiştir.

ödemenin kamu gideri niteliği taşıması, tek yanlı iradeyle tahsil edilmesi, kanunla konulması, zorunlu olması, kamu gücünü kullanarak devlet tüzel kişiliği ya da kamu tüzel tüzel kişilerince alınmasıdır (Memiş, 2006:43).

Vergileme konusunda yürütmeye bazı yetkiler devredilirken, bunların yasama organı tarafından bütün açıklığıyla belirlenmesi gerekir. Çünkü Anayasa Mahkemesi kararlarına göre yürütmeye verilecek vergi ve benzeri yükümlülüklerin, belli başlı öğelerinin açıklanarak ve kesin çizgilerle belirtilerek yasalarda düzenlenmesi gerekmektedir (Palamut, 2002: 224-225).

Anayasanın 73/4. maddesine göre Bakanlar Kuruluna verilecek oran belirleme yetkisi ile ilgili olarak aşağı ve yukarı sınırlar içinde hükmü yer almış ancak sınırların ne olduğuna ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. Bu nedenle Bakanlar Kuruluna yetkiler verilirken sonuçlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bakanlar Kurulu yetkisini kullanarak, vergi oranını sifıra kadar indirdiğinde Anayasa ile yasama organına verilen vergi kaldırma yetkisini kullandığından yasalılık ilkesi için aykırılık söz konusu olacaktır. Böyle bir durumun önüne geçmek için Bakanlar Kuruluna yetki tanınırken aşağı ve yukarı sınırların belirgin olması yerinde olacaktır (Yürekli, 1997: 290). Aksi görüşe göre ise; bir verginin vergi oranının sifıra kadar indirilmesinin vergiyi ortadan kaldırmadığı yalnızca sifır olarak belirlenen süre için uygulanmadığı savunulmaktadır (Çağan, 1984: 175).

Bakanlar Kuruluna tanınan yetki yalnızca muafiyet, istisna, indirim ve oranlara ilişkin sayısal ifadelere yönelik olmasına rağmen, Bakanlar Kurulu bu koşulla verilen yetkiyi verginin esas öğelerinin özüne yönelik kullanarak anayasal kuralı aşabilmektedir. Bu nedenle ilgili Anayasa hükmünün açık bir hale getirilmesi bu sorunu ortadan kaldıracaktır

2. Belediyeler ve Belediyelerin Özerkliği

Yerel yönetimin birimleri içerisinde yer alan belediyeler, yerel ihtiyaçların giderilmesi noktasında önemli işlevler yürütmektedir (İnanç ve Ünal, 2015: 7-8). Bu önemli vizyonu sebebiyle de Türk yerel yönetim sistemi içerisinde belediyelerin ağırlıklı bir yerinin olduğu söylenebilir.

2.1. Belediyeler

Tanzimat sonrası dönemde yönetim anlayışı içerisine giren belediyeler gelişimlerini hızla sürdüren yapılardır. Son dönemlerde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle belediyelerin yapılarında ve işlevlerinde bir dönüşüm yaşandığı açıktır.

5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 3. maddesinde belediye tanımına yer verilmiştir. Buna göre belediye; belde de yaşayanların mahalli ortak özellikteki ihtiyaçlarını gidermek üzere kurulan ve karar vericileri seçmenler tarafından belirlenen, hem idari hem de mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisidir (Belediye Kanunu, mad.3).

Belediyelerin görev ve sorumlulukları 5393 sayılı kanunun 14. maddesinde sayılmıştır. Bu çerçevede kentsel altyapısının oluşturulması, çevre sağlığı, temizlik ve katı atık hizmetleri, ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi, okul öncesi eğitim kurumlarının açılması, kadınlar ve çocuklar için koruma evlerinin açılması, kültür ve sanat, turizm gibi hizmetlerin yapılması belediyelerin görev ve sorumluluklarından bazılarıdır.

Yukarıda sınırlı olarak sayılan bu hizmetlerin dışında da birtakım görev ve sorumluluklara sahip olan belediyelerin gelirleri bu noktada önem arz etmektedir. Belediye gelirleri 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 59. maddesinde⁸ dokuz başlıkta sıralanmıştır. Bu çerçevede, belediyelerin Kanun'da belirtilen çeşitli vergilerden, harçlardan ve katılma paylarından başlıklara kadar geniş bir gelir yelpazesi olduğu söylenebilir.

Bu noktada belediyelerin gerek harcamalarında gerekse elde edecekleri gelirlerde önemli bir husus olan belediyelerin özerkliği hususunun değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.2. Belediyelerde Özerklik

Özerklik, ayrı bir yasaya bağlı olarak bir topluluğun ya da kuruluşun kendi kendini yönetme hakkı olarak tanımlanır (TDK, 2005: 1556). Örgütlerin karar ve hareket serbestliğine sahip olmalarını ifade eden özerklik ile yerinden yönetim arasında bir ilişki bulunmaktadır (Saran, 2004:179). Bu ilişki özellikle yerinden yönetimin özerk yapılar üzerindeki kontrol mekanizması şeklinde gerçekleşmektedir.

Kontrollü serbestlik olarak tanımlanan (Karaaslan, 2008:18) yerel özerklik, yerel yönetimlerin kanunlarla belirtilen sınırlar çerçevesinde kendi yetki ve sorumlulukları altında bulunan ve yerel halkın çıkarlarına yönelik olan kamu hizmetlerini düzenleme ve yönetme hakkıdır. Yerel özerklik ayrıca, yerel hizmetlerin kalitesini ve miktarını artırmaya yönelik olarak yerel yönetimlerin rekabet edebilmesine uygun koşulların varlığı olarak da ifade edilmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 262).

Yerel özerkliğin iki yönü bulunmaktadır. Bunlardan biri, yerel organların merkezle olan ilişkilerini ilgilendirir. Yerel yönetimlerin merkezle olan ilişkilerinde merkezden tamamen bağımsız olması beklenmeden, kendi işlerini merkezin müdahalesi olmadan kendi olanaklarıyla gerçekleştirmeleridir. Diğeri ise, yerel yönetimlerin yerel halkla olan ilişkilerini ilgilendirir. Yerel yönetim organlarının halkı gereği gibi temsil edebilmeleridir (Keleş, 2000: 50).

Belediyelerin özerkliği, yürütme ve karar organlarının seçimle göreve getirilmesi, merkezi yönetimin hiyerarşisi dışında olması ve kendine özgü bütçeye sahip olmasından kaynaklanır. Yerel özerkliğin amacı hizmetlerde etkinliği ve verimliliği

⁸ Bkz. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 59. maddesi.

artırmak olup, belediyenin su, elektrik, yol, trafik, sosyal hizmet, ulaşım, temizlik, sağlık, kültür, yeşil alan, imar ve planlama gibi alanlarda daha iyi hizmet görebilmesini sağlamaktadır (Çelik, 2013: 18).

Türkiye’de yerel yönetimlerin özerkliğinin dayanağı olarak gösterilebilecek Anayasanın 127. maddesine göre, mahalli idareler; seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri şeklinde geniş bir perspektiften tanımlanabilir. Buna göre yerel yönetimlerin özerk oldukları açıkça belirtilmiş olmasa da, yerel özerklik anlayışına yer verdiği görülmektedir (Zengin, 1994: 196).

Daha öncede belirtildiği üzere 5393 Sayılı Belediye Kanununda belediyeler, belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmıştır. Buna göre belediyeler idari ve mali tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte, söz konusu kanunun 15. maddesinde yer alan “belde sakinlerinin mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla her türlü faaliyet ve girişimde bulunmak” yetkisi ise idari özerkliklerini göstermektedir. 2005 yılında çıkarılan 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimlerin özerkliği kuvvetlendirilerek, belediyeler daha özerk ve demokratik yapıya kavuşturulmak istenmiştir (İsbir, 2010: 1591-1592).

Günümüzde artan insan ihtiyaçlarını karşılamak ve karşılaşılan sorunlara hızlı bir şekilde çözüm getirmek açısından merkeze bağımlı yerel yönetimlerin gerçek anlamda özerk hale getirilmeleri düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Böylece sorunların merkeze götürülmeden hızlı bir şekilde çözülmesi sağlanarak, bununla idari etkinliğin, verim ve kalitenin artacağı varsayılmaktadır (Karaaslan, 2008: 20).

Yerel yönetimlere özerklik statüsünün verilmesi, tüzel kişiliği olan kuruluşlara kendi kendini yönetme yetkisinin verilmesi, bu kuruluşlara genel idare içinde ayrıcalık tanımak ya da söz konusu kuruluşları dokunulmaz kılmak gibi bir düşünceden kaynaklanmamaktadır. Bu kuruluşların işlevlerini demokrasi anlayışı içinde özerk bir statü ile gerektiği şekilde yerine getirebilecekleri inancından kaynaklanmaktadır (Özbudun, 2004: 41-42).

Yerel yönetimlerin yapısı her ülkenin koşullarına göre değişiklik gösterdiği için, yerel yönetimlerin özerklik dereceleri, görev, sorumluluk ve yetki alanları da ülkeler arasında çeşitli olabilmektedir. Türkiye’de ise yerel yönetimlerin yönetsel ve mali alanda merkezi yönetime bağımlı olmasının sonucu olarak Türkiye düşük kanuni özerkliğe sahip ülkeler arasında yer almaktadır (Çelik, 2013: 20).

2.2.1. Mali Özerklik

Mali Özerklik, özerk kuruluşların ayrı gelir kaynaklarına sahip olmaları ve yasal düzenlemeler çerçevesinde kendi organlarının kararları aracılığıyla harcama yapabilme esasına dayanmaktadır. Özerklik, devletten bağımsız olma anlamına gelmeyip, kanunların öngördüğü esaslarla devlet tarafından denetlenmeyi gerektirmektedir. Bu yüzden yerel yönetimlerin mali özerklikleri anayasa ve kanunlarla sınırlandırılmış olup, hizmetlere yönelik mali imkanlar gereği ayrı bir bütçe ile seçilmiş karar ve yürütme organlarına sahip olmaları sağlanmıştır (Türkoğlu, 2009: 168).

Başka bir ifadeyle mali özerklik, kurumların çeşitli yollardan gelir elde etmeleri, kendi amaçları doğrultusunda gelirlerini ve varlıklarını kullanabilmeleri ve esnek bir bütçe sistemlerinin olmasıdır (Yontar ve Dağ, 2014: 150). Özerk bir yönetim için serbestçe karar alabilen organların yanında, mali kaynaklar açısından da serbestliği gerekmektedir. Dolayısıyla mali özerklik, yerel özerkliğin tamamlayıcısı niteliğindedir.

Yerel yönetimler yasalarla kendilerine verilen yetki, görev ve sorumluluklarını yeterli mali kaynaklar ile yerine getirebilmektedir. Yani yerel hizmetlerin sunulması gelire bağlıdır. Belediyeler mali kaynaklarını kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmelidir. Çünkü merkezi yönetimden yapılan yardımlar yetersiz kalarak belediyelerin çalışmalarını genişletebilmesine engel olmaktadır. Kısaca, kendilerine yeterli ölçüde mali kaynak sağlanan belediyeler özerk sayılmaktadır (Çelik, 2013: 22).

Yerel yönetimlerin gelir kaynaklarının yetersiz olması, görevlerini yerine getirmelerini de yetersiz kılarak merkezi yönetime bağımlı olmalarına neden olmaktadır. Böylece yerel yönetimlerin kendi organları aracılığıyla almış oldukları kararların uygulanması ve merkezi yönetimden bağımsız hareket edebilmeleri de sınırlandırılmaktadır. Oysaki demokrasinin uygulama alanı olan yerel yönetimlerin varlıklarını devam ettirmeleri yeterli ve sürekli gelir kaynaklarının olmasını gerektirmektedir. Bununla yerel halka yerel hizmet sunumunun başarısı artacak, ulusal ve yerel düzeyde kaynakların etkin ve verimli kullanımı sağlanacaktır. Yerel ihtiyaçların halka en yakın yönetim tarafından yerine getirilmesi yerel halkın sunulan hizmetleri denetlemesini sağlayarak kaynak kullanımında etkinliği artıracaktır. Ancak sayılan bu faydaların sağlanması için mali özerklik şarttır (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 264).

Mali özerklik sağlandığında yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesinde merkezin müdahalesi olmadan yerel halkın istek ve öncelikleri dikkate alınacağından, bireyler kendi isteklerine cevap verebilen ve sorumluluk almaktan kaçmayan idarenin sınırları içinde yaşamak isteyeceklerdir. Bu durum yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasında rekabet oluşturarak, hizmetlerin kaliteli ve beklentilere uygun gerçekleşmesini, kaynakların etkin dağılımını ve toplum refahında artışı sağlayacaktır (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 264-265).

1982 Anayasası’nın 127. maddesine göre yerel yönetimlerin görevlerini yerine getirmeleri için yeterli kaynak sağlanması konusunda önemli bir hüküm bulunmaktadır. Buna göre; “Bu idarelere görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır” denmektedir. Ancak Anayasanın 73. maddesine göre belediyeler kendi başlarına yerel vergilendirme yetkisine sahip olmayıp, belediyelerin mali güçleri önemli ölçüde merkezi yönetimin çizdiği yasal çerçeveye ve merkezi yönetimin vergi gelirlerinden vereceği paya bağlı olmaktadır. Ayrıca yerel yönetim harcamalarını Sayıştay aracılığıyla denetlemek, yerel vergi gelirlerinin oranlarında yapılacak değişiklikleri belirtmek, belediye gelirlerinin oranlarını saptamak merkezi yönetimin yetkisindedir (Çelik, 2013: 23).

Ülkemizde belediyelerin en önemli sorunlarından biri de finansman konusudur. Yetersiz mali kaynaklarla hizmet sunmak zorunda olan belediyeler aynı zamanda vergilendirme yetkisinin kullanımı yönünden de tümüyle merkeze bağımlı olmaktadır. Bunun yanında merkezi bütçeden aldıkları paylarda sınırlı olduğu için, merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında gelir ve hizmet paylaşımı da belli bir sisteme oturmamıştır (Egeli ve Diril, 2012: 35).

1982 Anayasasında 127. maddesinde görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlanacağı hükmü yer alsa da merkezi yönetimin mali yönden sıkıntı içinde olması yerel nitelikli kaynakları merkezileştirerek söz konusu hükmü fiilen işlemez hale getirmektedir. Yerel kaynakları merkezden bağımsız ve güçlü kılan düzenlemelerin olmaması, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde baskın bir idari vesayetinin olması mali özerkliğin gelişimine engel olmaktadır. Ayrıca bir taraftan yaşanan hızlı kentleşme yerel yönetimlerin kaynak talebini artırmakta iken ekonomik krizlerle merkezde oluşan bütçe sorunu ise yerel yönetimlere kaynak aktarımını sınırlamaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin öz kaynakların artırılması yoluyla elde edilen finansman gücüne ihtiyacı daha fazla ortaya çıkmaktadır (Topal, 2004: 120).

Merkezi yönetimden yerel yönetimlere yapılan görev ve yetki devri hem hizmetlerin halkın tercihlerine göre sunulmasını sağlamakta hem de merkezileşmeyle oluşan bürokrasiyi ve hizmetin gecikmesini önlemektedir. Ancak görev ve yetki devriyle amaçlanan faydaya ulaşabilmek için bu birimlere görevleriyle orantılı gelir kaynaklarının da tahsis edilerek mali özerkliklerinin sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde karar alma serbestisi olan bu idarelerin aldıkları kararları uygulayabilme gücüne sahip olmamaları yani mali özerkliklerinin bulunmaması görev ve yetki devrini de anlamsız kılmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2009:281).

Türkiye’de mali özerkliğin önemli ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Türkiye’de yerel yönetimlerin hem toplam kamu gelirleri içindeki payı hem de öz gelirlerinin payı düşüktür. Merkezi yönetime de mali yönden önemli ölçüde bağımlı oldukları için bu yönetimlerin güçlendirilmesi için mali özerkliğin sağlanması gerekmektedir (Ulusoy ve Akdemir, 2009: 281).

2.2.2. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Belediyeler

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartına göre yerel özerklik, yerel yönetimlerin kendi sorumlulukları altında bulunan ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik kamusal etkinliklerin önemli bir kısmını düzenleme hak ve ehliyeti olarak tanımlanmaktadır (Tamer, 2016: 100).

Türkiye bu şartı 1988 yılında imzalamış olup, 1991 yılında 3723 sayılı Kanun’la onaylamıştır. 1992 yılında Bakanlar Kurulu’nun uygun bulma kararı ile yürürlüğe girmiştir (Şengül, 2013: 19). Bu şartın içeriğinde Mahalli İdare İlkesinin kanunlarda ve anayasalarda yer alması, yerel idarelerin sınırları içinde yerel halkın oyuna sunulmadan değişiklik yapılamaması, bu idarelerin iç yapılarını serbestçe belirleyebilmeleri ve idari denetimlerinin ancak kanunların gerektirdiği şekilde yapılabilmesi ve mahalli idarelere yeterli düzeyde ve serbestçe kullanabilecekleri mali kaynak sağlanması yer almaktadır (Saran, 1995: 23).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın amacı yönetim olarak vatandaşlara en yakın olan yerel yönetimlerin haklarını korumak için ortak Avrupa standartları oluşturmaktır. Söz konusu şart, ilgili ülkelerin anayasalarında, kanunlarında genel olarak hukuki düzenlemelerinde özerk yerel yönetim ilkesinin zorunlu olarak yer almasını sağlamaktadır. Avrupa Yerel Özerklik Şartı yetkilerin yerel yönetimlere mali kaynaklarıyla birlikte devredilmesini sağlayan ilk uluslararası antlaşma olup, yerel yönetimlerin demokratik işleyişini de öngörmektedir (Tamer, 2016: 101).

Avrupa Yerel Özerklik Şartına göre, özerk yerel yönetim, yerel yönetimlerin kanuni sınırlar çerçevesinde kamu hizmetlerinin önemli bir kısmını kendi yükümlülükleri altında yerel halkın çıkarlarına yönelik olarak düzenleme, yönetme hakkı ve olanağı olarak tanımlanmaktadır (Geray, 1998: 342). Bu şart, demokrasi ve etkin yönetimin sağlanmasında önem taşıyan yerel yönetimlerin haklarını koruma amacını taşımakta olup; siyasal yönetsel ve mali yönlerden yerel yönetimlerin bağımsızlığına güvence oluşturacak zorlayıcı kurallar içermektedir (Keleş, 1995: 4).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, 1 Nisan 1993 tarihinde 3723 Sayılı Kanunla yürürlüğe girdiği tarihten itibaren belediyelerde yavaş da olsa mali, ekonomik ve idari açıdan hizmetlerin gerçekleşmesi için önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bu Kanun’un belediyelerin hizmet alanlarını genişlettiğini, yetkilerini artırdığını, üzerlerindeki vesayet denetiminin sınırlarını belirlediği söylenebilir. Dolayısıyla şartın yerel yönetimleri koruyarak, yetki yönünden tam bir özerkliği sağlama amacını taşıdığını söyleyebiliriz (Alodalı ve diğerleri, 2007:

Anayasa Mahkemesinin kararlarına baktığımızda Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı’nın etkisi görülmektedir. Şartın önemli amaçlarından biri de yerel yönetimlerde mali özerklik sağlanmasıdır. Avrupa Yerel Özerklik Şartının 9. maddesi yerel yönetimlerin mali kaynakları ile ilgilidir. Yerel yönetimlerin mali kaynakları ile ilgili madde sekiz fıkradan oluşup ilk üç fıkrasının kabul edilmesi zorunludur. Dolayısıyla bu üç fıkra Türkiye’nin çekince koyduğu fıkralardan olmayıp, 3723 Sayılı yasanın 1/e fıkrası ile söz konusu fıkraların Türkiye tarafından onaylandığı belirtilmiştir. Buna göre Yerel Makamların Mali Kaynakları başlıklı 9. Maddesinin;

1.Fıkrasında, “Ulusal ekonomik politika çerçevesinde yerel yönetimlere, kendi yetkileri çerçevesinde kullanabilecekleri yeterli mali kaynaklar sağlanacaktır” denmiştir. Yerel yönetimlerin mali bakımdan merkezi idareye bağımlı olmamaları özerkliklerinin en önemli şartıdır ve yerel yönetimler yeterli gelire sahip olduklarında, karar alırken kamu iktidarını daha verimli, etkin ve özgür kullanabilmektedir (Çınar, 2004: 33).

2.Fıkrasında, “Yerel yönetimlerin mali kaynakları anayasa ve yasayla belirlenen sorumluluklarla orantılı olacaktır” denmiştir. Yerel yönetimlerin mali açıdan yeterli düzeyde olmaması sorumluluklarını da yeterli bir biçimde yerine

getirememesine neden olur. Bu da yönetsel yapının bozulmasına ve yerel yönetimlere olan güvenin azalmasına yol açabilir (Kalabalık, 2005: 471).

3. Fıkrasında, “Yerel yönetimlerin mali kaynaklarının en azından bir bölümü, oranlarını yasanın koyduğu sınırlar içinde kendilerinin belirleyebilecekleri yerel vergi ve harçlardan sağlanacaktır” denmiştir. Bu fıkranın amacı yerel yönetimlerin merkezi idare karşısında özerkliğini sağlamaktır.

Türkiye açısından baktığımızda, şartı uygulayabilecek ve sistem olarak zorlanmayacak düzenlemeler mevcuttur. Bu Şart doğrultusunda 5393 sayılı Kanun’un kabulü gibi birtakım değişiklikler Türkiye’nin yüklendiği yükümlülüklerini yerine getirmeye çalıştığını göstermektedir. Ülkelerin Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartı’nın koyduğu kuralları anayasa ve yasaların çizdiği sınırlar içerisinde uygulaması gerekmektedir. Türkiye bu konuda tam olarak yeterli durumda değildir. Türkiye’nin yasalarında yer verip de çekince koyduğu düzenlemeleri de kaldırması gerekmektedir. Çünkü özerklik şartı bir bütün olup, eksik olan her düzenlemenin varlığı özerk yerel yönetimlerin oluşmasına engel olmaktadır.

3. Belediyelerin Vergilendirme Yetkisi ve Kanunilik İlkesi Açısından Analizi

Belediyeler, mahalli idareler kapsamında ilk akla gelen yerel yönetim birimleridir (Ulusoy ve Akdemir, 2010: 215). Belediye sınırları içerisinde yaşayanların hayatını hizmetleri ile etkileyen ve halka en yakın yerel yönetim birimi belediyelerdir (Nadaroğlu, 1983-1984: 83). Dolayısıyla belediyelerin kurulma amacı, sınırları içerisinde yaşayanların ortak nitelikteki yerel ihtiyaçlarını karşılamak olarak tanımlanabilir (Yakar ve Gündüz, 2014: 118).

Belediyelerin sahip olduğu vergilendirme yetkisi ile ilgili olarak 3239 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu ve 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu büyük önem taşımaktadır. Zira, 3239 sayılı Emlak Vergisi Kanunu ile 1.1.1986 tarihinden itibaren emlak vergisinin belediyeler tarafından tarh ve tahsil esasları belirlenerek, emlak vergilerinin belediyeler tarafından tahsil edilmesi sağlanmıştır. Yerel yönetimlerin hizmetlerini daha iyi sunması, mali kaynak gereksinimlerini karşılayabilmesi ile mümkün olduğu için emlak vergisinin belediyelere verilmesi, hizmetlerin sunumunda belediyelere daha geniş olanaklar sağlamıştır (Tosuner, 1989: 36).

2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’un 1981 tarihinde ilk çıktığı halinde belediyelere bazı vergiler ve harçlar için tutar ve oranları belirleme yetkisi verdiğiinden söz etmek mümkündür (96/A-96/B). Bu kanuna göre vergi ve harç tutar ve oranlarının tespitine ilişkin üç ayrı uygulama bulunmaktadır. Buna göre;

- Doğrudan yasada belirlenen bazı vergi oranları mevcuttur.
- Bazı vergi ve harç tarifeleri yasada belirtilen en az ve en fazla tutarlar arasında Bakanlar Kurulunca belirlenmektedir. Söz konusu harçları Kaynak Suları Harcı, Hayvan Kesimi Muayene ve Denetleme Harcı, Ölçü ve Tartı Aletleri Harcı, Muayene, Ruhsat ve Rapor Harcı, Sağlık Belgesi Harcı, Kayıt ve Suret Harcı, İmar Mevzuatı gereğince alınacak Harçlar, Bina İnşaat Harcı olarak sıralayabiliriz.
- Bazı vergi ve harçların maktu tarifeleri ise Kanun’da belirtilen en alt ve en üst sınırlar içinde kalmak koşuluyla mahallin belediye meclislerince, mahallin semtleri arasındaki farklılıklar da dikkate alınarak belirlenmektedir.

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu Belediye gelirleri ile ilgili temel mevzuatlardan biri olup, zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. Belediyelerin tarh, tahakkuk ve tahsil yetkileri emlak (bina, arsa, arazi), çevre ve temizlik, haberleşme, eğlence, yangın ve sigorta, ilan ve reklam, elektrik ve havagazı tüketim vergilerinden oluşmaktadır. Bu ifadeden ve yukarıda belirtilen ilk hali itibarıyla 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun Belediye Meclislerine belirli sınırlar içerisinde oran belirleme yetkisi verdiğiinden söz etmek mümkündür.

Belediye meclisi, belediyenin karar alma organı olup, ilgili yasalarda gösterilen esas ve usullere göre seçilmiş üyelerden oluşur. Yerel idarelere mali olanak sağlayarak daha fazla hizmetle görevlendirmek ve yerel idareleri merkezi hükümetin denetiminden çıkarmak, belediye meclislerinin vergi toplama konusundaki yetkisinin iktisadi ve siyasi boyutunu göstermektedir. Yasama meclisinin sahip olduğu vergilendirme yetkisini yerel idarelerle paylaşması konusunda anayasada yer alan kuralların değerlendirilmesi ise hukuki boyutu göstermektedir. Yerel yönetimlerin vergilendirme yetkisinin sınırları, bu yönetimlerin vergi matrahi ve oranını belirleyebilme yetkisine sahip olmalarından vergilendirme alanında hiçbir yetkiye sahip olmamalarına kadar değişebilmektedir (Öz, 2012: 66).

Bu noktada Anayasa Mahkemesinin 2011 yılında aldığı karar büyük önem taşımaktadır. Zira bu kararda Belediye Meclislerinin vergilendirme yetkisine sahip olmadığı (dolayısıyla belediyelerin), bunun 1982’Anayasası’nın 73/3. maddesinde yer alan kanunilik ilkesine ters düştüğü belirtilmiştir⁹. Anayasa mahkemesinin verdiği bu karar çerçevesinde belediye meclislerinin ve dolayısıyla belediyelerin vergilendirme yetkisinin olmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak Anayasa Mahkemesi’nin 2013 yılında aldığı kararında ise durum tamamen farklıdır. Bu kararda da belediyelerin vergilendirme yetkisinin olduğu belirtilmiş ve bir önceki kararla tamamen zıt bir durum ortaya çıkmıştır¹⁰.

⁹ AYM, 29.12.2011, E.2010/62, K.2011/175. Bu kararda, ilgili şirket broşür şeklinde el ilanları basmış ve dağıtmıştır. Sonrasında ortaya çıkan ilan ve reklam vergisi şirket tarafından ödenmiştir. Bu vergiye ilişkin oranlar ilgili belediye meclisi tarafından belirlenmiştir. Şirket ödediği ilan ve reklam vergisinin iadesi için dava açmıştır. Temyiz incelemesi aşamasında Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nun 96/B maddesinin Anayasa aykırılığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi kararında Anayasa’nın 73/4. Maddesinde vergi ile ilgili düzenlemeler kanunun belirlediği sınırlar çerçevesinde sadece Bakanlar Kurulu tarafından kullanılabilceği ve 73/3. Madde de yer alan kanunilik ilkesinin ihlali gerekçesiyle 2464 Sayılı Kanunu’nun 96/B maddesini iptal etmiştir.

¹⁰ AYM, 10.04.2013, E.2012/158, K.2013/55. Bu kararda, İzmir 1. Vergi Mahkemesi, hafta sonu çalışma ruhsat harcının Belediye Meclisi’nce belirlenmesinin Anayasa aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine iptal davası açmıştır. Anayasa Mahkemesi,

Gerek Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararlar gerek 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nu ve gerekse de 5393 Sayılı Belediye Kanunu birlikte değerlendirildiğinde belediyelerin vergilendirme yetkisine ilişkin birtakım belirsizliklerin olduğu görülmektedir.

2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 96/B maddesi çeşitli vergi ve harçlara ilişkin olarak yasada belirlenen en az ve en çok sınırlar arasında değişiklik yapma yetkisini belediye meclislerine vererek bu yetkiyi uzun süre kullandırmıştır (Anayasa Mahkemesi'nin, 29.12.2011, E.2010/62, K.2011/175 kararına kadar). Ancak 1982 Anayasasında belediyelerin vergilendirme yetkisine ilişkin bir hüküm içermemektedir. Yine bu doğrultuda Anayasa'nın 73. maddesinin son fıkrasında vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, indirim, istisna ve oranlarına ilişkin aşağı ve yukarı sınırlar içerisinde değişiklik yapma yetkisi Bakanlar Kuruluna sınırlı devir imkanını tanımıştır. Bu durum Anayasada kanunilik ilkesinin istisnasıdır. Dolayısıyla vergilendirme yetkisi verilebilecek organ olarak Bakanlar Kurulu olarak belirtildiğinden belediyelere ancak kanun ile vergilerin tarh, tahakkuk ve tahsil gibi idari işlemlerin yetkisi verilebilir. Yani belediyelerin verginin konusu, matrahı, tarifesi, oranı, istisnaları ve muafiyetleri konusunda değişiklik yapma yetkileri bulunmamaktadır (Çağan, 1982: 204-205).

Sonuç

Vergilerin kanuniliği ilkesi vergilendirme yetkisinin halkın seçtiği temsilciler tarafından kullanılmasını gerektirdiği için bu ilkeyle vergilerin ancak kanunla alınabileceği ifade edilmektedir. Demokratik devlet, sosyal devlet ve hukuk devletinin varlığı bakımından, vergilendirme yetkisinin yasama organına ait olması önem taşımaktadır.

Anayasa, vergi hukukunda da hukuksal yapıyı belirleyen üst normdur. 1982 Anayasasında Vergi Ödevi ile ilgili düzenleme, Temel Haklar ve Ödevler başlıklı İkinci Kısımın, Siyasi Haklar ve Ödevler Başlıklı Dördüncü Bölümü'nün 73. maddesinde yer almıştır. Vergi Ödevine ilişkin bu hüküm, devlet açısından vergilendirme yetkisinin nasıl kullanılacağını düzenlemektedir. Verginin kanuniliği ilkesi Anayasanın 73/3. maddesinde hükme bağlanmış olup; vergilendirme yetkisinin genel, soyut, kişisel olmayan, vergiye ilişkin temel unsurları içeren ve yasama organı tarafından anayasa uygun olarak çıkarılan kanunlarla kullanılacağını ortaya koymaktadır. Anayasanın 73/4. maddesi, vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muafık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisinin Bakanlar Kurulu'na verilebileceği hükmü yer almaktadır. Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin kanunda alt ve üst sınırlarının mutlaka belirlenmesi gerekmektedir. Bakanlar Kurulu Anayasa ile verilen bu yetkiyi yalnızca kendisi kullanabilir, başka bir makam ya da organa devretmesi mümkün değildir. Ayrıca Anayasanın 125. maddesinde İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır ifadesiyle, kullanılan bu yetkinin yargı denetimine tabi olduğu belirtilmiştir.

2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 96/B maddesi çeşitli vergi ve harçlara ilişkin olarak yasada belirlenen en az ve en çok sınırlar arasında değişiklik yapma yetkisini belediye meclislerine vererek bu yetkiyi uzun süre kullandırmıştır. Ancak bu yetki Anayasanın 73. Maddesine aykırı bulunarak Anayasa Mahkemesi tarafından 19.05.2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan E:2010/62, K:2011/175 ve 29.12.2011 günlü kararıyla iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararının Anayasa'nın 73/3 ve 73/4. maddelerine istinaden yerinde bir karar olduğu gerçektir. Bu kararın bir içtihat oluşturması gerekmektedir. Fakat Anayasa Mahkemesi başka bir kararında ise (AYM, 10.04.2013, E.2012/158, K.2013/55), belediyelere yasal sınırlar içerisinde vergi tutarını belirleme yetkisinin verilebileceğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi kararının 73.maddeye istinaden aykırı bir karar olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak; belediye meclislerine tüm belediye vergi ve harçları için yasal alt ve üst sınırlar içinde tarife belirleme yetkisi verilmesi aynı zamanda bu yetkinin Anayasanın vergilendirmeye ilişkin hükümlerine aykırılık oluşturmaması düşüncesinden hareketle **Anayasanın 73. maddesinde değişiklik yapılarak Belediyelere de oran ve tarife belirleme yetkisi verilmesi** gerekmektedir. Bu durum hem belediyelerin mali özerkliklerini sağlayacak hem de vergilendirme yetkisine ilişkin anayasal bir destek sağlanmış olacaktır.

Kaynakça

- Alodalı, Fatih B., Özcan L., Çelik F. ve Usta S. (2007). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyelerde Özerklik. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı.
- Bayraklı, Hasan H. Ve Sezer, Y. (2000). "Devletin Vergilendirme Yetkisi Karşısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Güvence Altına Alınması". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 1.
- Budak, T. Ve Yakar, S. (2007) "Vergilendirme Yetkisinin Sınırları". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 133-144.
- Çağan, N. (1982). *Vergilendirme Yetkisi*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Çağan, N. (1984). "Türk Anayasası Açısından Vergileme Yetkisi". *Anayasa Dergisi*, Ankara, 1.
- Çelik, A. (2013). "Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Genel Bir Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18, 1, 17-28.
- Çınar, T. ve Güler, Birgül A. (2004). *Yerel Maliye Sistemi*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Doğrusöz, B. (2000). Yargı Kararları Işığında Vergilerin Kanuniliği İlkesi Açısından Türk Vergi Mevzuatının Değerlendirilmesi, Anayasal Mali Düzen. XIII. Türkiye Maliye Sempozyumu, İstanbul, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, 12, 135-160.
- Egeli, E. Ve Diril, F. (2012). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Mali Özerklik ve Vergilendirme Yetkisi". *Sayıştay Dergisi*, 84.

Anayasa'nın 73/4. maddesinde yer alan vergilendirme ile ilgili Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin, mahalli ve ortak ihtiyaçların karşılanması için yerel çerçevede mahalli yönetimlerin vergilendirilmesine engel oluşturmayacağını belirtmiştir.

- Erkin, G. (2013), "Türk Hukukunda Vergilendirme Yetkisi". "Yaşar Üniversitesi E-Dergisi", 8 (Özel Sayı), 1111-1154.
- Geray, C. (1998). "Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler". *Türk İdare Dergisi*, Ankara, 70, 421
- Güneş, G. (1998). *Verginin Yasallığı İlkesi*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Hatipoğlu, C. (2005). Yerel Yönetimler ve Vergilendirme Yetkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- İnanç, H.ve Ünal, H. (2015). "Avrupa Yerel Özerklik Şartı ve Türkiye'de Belediyeler". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 1-24.
- İsbir, B. (2009). "Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11, 1571-1599 (Basım Yılı, 2010).
- Jellinek, G. (1905), *Allegime Staatslehre*, Berlin.
- Kalabalık, H. (2005). Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Hukuku. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kaneti, S. (1989). *Vergi Hukuku*. İstanbul. 2. Basım.
- Karaaslan, M. (2008). *Özerklik ve Denetim Açısından Yerel Yönetimler Reformu*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (1995). *Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Karşısında Avrupa ve Türkiye*. Ç.Y.Y.D., 23, 6.
- Keleş, R. (2000). *Yerinden Yönetim ve Siyaset*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Memiş, E. (2006). Anayasa'nın "Vergi, Resim, Harç ve Benzeri Mali Yükümlülükler Kanunla Konular, Değiştirilir ve Kaldırılır" Kuralı Bağlamında, Vergi Kanunlarında Hükümete Tanınan Alt ve Üst Sınırları Belirleme ve Usul ve Esasları Maliye Bakanlığınca Belirlenir" Hükümlerinin Değerlendirilmesi. *Danıştay Başkanlığı 138. Yıl Sempozyumu*.
- Nadaroğlu, H. (1983-1984). Mahalli İdareler Maliyesindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 29.
- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2003). *Vergi Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş, 11. Baskı.
- Öz, S. (2012). "Anayasa Mahkemesinin Belediye Meclislerinin Vergilendirme Yetkisiyle İlgili Kararına İlişkin Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67, 4.
- Özbudun, E. (2004). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara, 8. Baskı.
- Palamut, Mehmet E. (2002). "Ulusal Egemenlik Bağlamında Vergilendirme Yetkisi ve Türkiye'nin AB Karşısındaki Konumu, Avrupa Birliğine Geçiş Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu". *17. Türkiye Maliye Sempozyumu*, TÜRMÖB Yayınları, 185, 219-243.
- Saraçoğlu, F. (2003). "Vergilendirme Yetkisi ve Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri". *Gazi Üniversite İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3.
- Saran, U. (1995). "Özerklik ve Mahalli İdareler Düzeyinde Denetim". *Türk İdare Dergisi*, 408.
- Saran, U. (2004). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*. Ankara: Atlas Yayıncılık.
- Şengül, R. (2013). *Yerel Yönetimler*. Kocatepe: Umutepe Yayınları.
- Şenyüz, D., Yüce, M. ve Gerçek A. (2016). *Vergi Hukuku (Genel Hükümler)*, 7. Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Tamer, M. (2016). "Belediye Personelinin Sorunlarına Yönelik Bir Alan Çalışması: Hatay Büyükşehir Belediyesi". *2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi*, 98-109.
- Taş, M. (2000). "Anayasal Vergi Normları Açısından Gelir Vergisi". *13. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, 12.
- Tavşancı, A. (2004). "Türkiye'de Yerel İdarelerin Vergilendirme Yetkisi ve 1982 Anayasası". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4, 1.
- Tekbaş, A. (2009). "Vergi Kanunlarının Anayasa Uygunluğunun Yargısal Denetimi: Türkiye Değerlendirmesi". Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Yayını, Ankara.
- Topal, A.Kadir. (2004). "Belediyelerin Öz Gelirlerinin Artırılmasında Vergilendirme Yetkisi: Ülkelerarası Bir Karşılaştırma". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3-4, 18. Türkiye, Ankara, Türk İdare Dergisi, 403, 195-204.
- Tosuner, M. (1989). *1980 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Yapısı ve Gelişimi*. İzmir: Bayraklı Matbaacılık.
- Turhan, S. (1998). *Vergi Teorisi ve Politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 6. Baskı.
- Türkoğlu, İ. (2009). *Yerel Yönetimlerde Mali Reform Arayışları: Türkiye'de Belediyelerde Mali Özerklik ve Belediye Başkanlarının Mali Özerklik Algılaması*. Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Bakanlığı.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2009). "Yerel Yönetimler ve Mali Özerklik: Türkiye ve OECD Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 21, 259-287.
- Ulusoy, A. ve Akdemir, T. (2010). *Mahalli İdareler*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 6. Basım.
- Yakar, S. ve Budak, T. (2013). "Bakanlar Kurulunun Vergilendirme Yetkisinin Alt Sınır: "Sıfır Oran"ın Anlamı". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 1, 399-426.
- Yakar, S. ve Gündüz, İsmail O. (2014). "Türkiye'de Belediyelerin Vergilendirme Yetkisi: "Var" mı "Yok" mu İşte Bütün Mesele Bu". *Sayıştay Dergisi*, 92.
- Yontar, İbrahim G. Ve Dağ, M. (2014). "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Çerçevesinde Türkiye'de Mali Özerklik". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10, 21.
- Zengin, E. (1994). "Avrupa Yerel Yönetimler Şartı ve Türkiye". *Türk İdare Dergisi*, İç İşleri Bakanlığı Yayını, 195-204.
- 1924 Anayasası
- 1961 Anayasası
- 1982 Anayasası
- 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu
- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

Anayasa Mahkemesi Kararları

Anayasa Mahkemesi, 10.04.2013, E.2012/158, K.2013/55.

Anayasa Mahkemesi, 29.12.2011, E.2010/62, K.2011/175.

Summary

Tax is the monetary value obtained by the state and authorized institutions to provide financing of public expenditures, from real persons or legal entities, voluntarily, legally, legally and without compensation. Taxes are the major source of income for the state at the point of financing public expenditures. It is inevitable that there will be some problems at the point of using such an important source.

The source of the problems that may be experienced or experienced in relation to the tax is the taxation authority. The use of taxation authority is in the form of legislative and enforcement arrangements. The authority to make tax laws in Turkey is in the Turkish Grand National Assembly. In Article 7 of the 1982 Constitution it was emphasized that this authority could not be transferred. However, in Article 73 of the 1982 Constitution it appears that this authority is limited to the Council of Ministers. In other words, the Council of Ministers has the authority to determine exemptions and exemptions, rates and tariffs related to tax. The relevant article of the Constitution does not give any authority to another person or institution. Local governments can be given as examples of structures for which competence is not given.

At this point, we must state that a state's administration is divided into two as central and local government. It is therefore clear that both the central and local governments have separate budgets. Local governments receive both the central budget and income from taxes, duties, fees and similar items.

Local governments are the municipalities that come to mind first. A municipality is a public entity that is both administrative and financial autonomous, established by the voters, who are set up to address the needs of local residents in the community and whose decision makers are made. There seems to be a lot of work around the world to develop the scope of financial autonomies that municipalities have. The European Local Autonomy Charter is the best example of this.

In Turkey, there are also some legal regulations on the financial autonomy of the municipalities. For example, the Law on Municipal Revenues No. 2464 is the best example of this regulation. In this sense, it has been given the authority to make tax regulations for the municipalities. At this point, it is the principle that there should be no unlawful taxation. That is, as stated in the 1982 Constitution, tax laws are introduced, removed or amended by law. There is no regulation in the 1982 Constitution regarding the taxation authority that municipalities have. For this reason, it appears that the taxation authorities of the municipalities are in conflict with the legal principle. In addition, there is a conflict in the decisions of the Constitutional Court in 2011 and 2013. Because in the decision in 2011, the Constitutional Court stated that the municipalities did not have taxation authority and that this situation was contrary to Article 73 of the Constitution. The Constitutional Court has decided in this year that the municipalities have taxation authority in 2013.

The taxation authority of the municipalities within the framework of the lawfulness principle in the study will be examined in light of the decisions of the Constitutional Court. In this context, the concept of taxation authority and legal principle will be explained and a number of suggestions will be made whether or not the taxation authorities of the municipalities are in charge of the taxation of the municipalities in the light of the Article 73 of the 1982 Constitution, the autonomy of the municipalities and the European Local Autonomy Charter.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi¹

Examination of Students' Emotional Levels in The Vocational School Of Higher Education

Ela OĞAN²

Banu YÜCEL TOY³

Geliş Tarihi: 02.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 22.11.2017 / Kabul Tarihi: 24.11.2017

Özet

Bu araştırma, meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın modeli, mevcut durumu ortaya koyması bakımından betimseldir. Araştırmanın örneklemini, Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde bulunan meslek yüksekokullarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu çalışmada veriler Duygusal Zekâ Değerlendirme Ölçeği kullanılarak elde edilmiştir ve 360 öğrenciye uygulanmıştır. Duygusal Zekâ Değerlendirme Ölçeği ile elde edilen verilerin aritmetik ortalama, standart sapma ve yüzde dağılımı gibi betimsel istatistikleri hesaplanmıştır. Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin cinsiyetlerine göre karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem için t-testi uygulanmıştır. Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin yaşlarına ve MYO'larına göre karşılaştırılmasında ise ilişkisiz örneklem için Kruskal Wallis H-Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin, ortalama "normal" olarak değerlendirildiği görülmüştür. Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin yaşlarına ve cinsiyetlerine göre anlamlı biçimde farklılaştığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar kelimeler: Duygusal Zekâ, MYO öğrencileri

Abstract

This research was conducted to investigate students' emotional intelligence levels in vocational school of higher education. The model of the research is descriptive in terms of presenting the current situation. The sample was composed of students who are trained in vocational school of higher education in Artvin Coruh University. This study was conducted by using the Emotional Intelligence Assessment Scale and the scale was administered to 360 students.. Descriptive statistics such as arithmetic mean, standard deviation and percentage distribution of the data obtained by the Emotional Intelligence Assessment Scale were calculated. For comparison of emotional intelligence levels of students according to gender, independent samples t-test was applied and for comparison of the students' emotional intelligence levels according to their ages and departments, Kruskal Wallis H-Test was applied. According to the results of the analysis, it was seen that the emotional intelligence levels of the vocational high school students were evaluated as "normal". The emotional intelligence levels of the students were found to be significantly different according to their age and gender.

Key Words: Emotional Intelligence, Vocational College Students.

Giriş

Bilgi çağının yaşandığı günümüzde eğitimde temel amaç, öğrencilere mevcut bilgileri aktarmaktan çok bilgiye ulaşma becerilerini kazandırmak olmalıdır. Bu ise, üst düzey zihinsel süreç becerileri ile mümkündür. Başka bir ifadeyle, ezber yerine kavrayarak öğrenme, karşılaşılan yeni durumlara farklı çözüm yolları geliştirme ve bilimsel süreç becerileri ile olmaktadır (Kaptan ve Korkmaz, 2001: 41). Eğitim, bireylerdeki farklı ilgi, yetenek ve ihtiyaçları belirleyerek bu doğrultuda öğrenme-öğretme ortamları oluşturulmasını amaç edinmektedir (Saban, 2005: 3). Eğitim örgütleri, bireylerin mantıksal kapasitelerini geliştirmeyi temel almaktadır. Eğitim örgütlerinden beklenen ise, bireylerin gelişim özellikleri dikkate alınarak, uygun öğrenme ortamlarının yaratılmasıdır. Her bireyin aynı başarıyla eğitimini tamamlaması beklenemez. Sonuç itibarıyla, bireyler farklı ortalamalarla ve bilgi düzeyiyle mezun olurlar, kendilerine uygun işlerde çalışmaya ve uyum sağlayabilecekleri insanlarla bir arada bulunmaya başlarlar. Ancak eğitimini başarıyla tamamlamış her bireyin bu başarısını hayatının diğer alanlarında sürdüremediği veya mutlu olamadığı görülmektedir. Dolayısıyla eğitim örgütlerinin sadece

¹ Bu araştırma Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir." Proje No: 2016.S50.02.05"

² Öğr. Gör., Artvin Çoruh Üniversitesi Arhavi MYO, Artvin, Türkiye.

E-Posta: elaadiguzel@artvin.edu.tr.

³ Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Programları ve Öğretim ABD, Eğitim Fakültesi, İstanbul, Türkiye.

E-Posta: byuceltoy@gmail.com.

bireylere zihinsel bilgiyi yüklemeyi amaç edinmeleri yetersiz olmaktadır (Tuyan ve Beceren, 2004: www.duygusalzeka.net). Söz konusu bu amaçlara uygun bireylerin yetişmesinde ve toplumsal gelişimin gerçekleşmesinde eğitim sisteminin benimsediği felsefe, yaklaşım, eğitim-öğretimde ve ölçme ve değerlendirmede kullandığı yöntem ve teknikler önemli olmaktadır. Kuşkusuz eğitim bireysel farklılıkların varlığını kabul eder ve bireylerin özelliklerine uygun faaliyetlerle her birinin başarıya ulaşmasına yönelik çabaları kapsar. Başarıya odaklı eğitim sistemi, her bir faaliyetinde bireylerin ve aynı zamanda da kendisinin amaçlarına ne kadar ulaştığını denetler bunu yaparken de bazı ölçme araçlarından yararlanır.

Yirminci yüzyılın sonlarına kadar bireylerin başarılarını ölçmek amacıyla zihinsel zekâ ölçekleri kullanılmaktaydı. Piaget zekâyı, "her türlü karışık akıl yürütme sürecinin altında yatan ve doğuştan gelen genel bilişsel yeti" olarak tanımlamaktadır (Budak, 2003: 848). Geniş anlamda bütünsel zekâ, zihin işlevlerinin tamamını, dar anlamıyla ise düşünme yoluyla problem çözme ifade etmektedir (Şemin, 1972: 1). 1905 yılında Fransız psikolog Alfred Binet, çalışma arkadaşı psikiyatr Simon ile birlikte ilk yasal zekâ testini geliştirmiştir. Bu test ile çocukların sahip oldukları becerilere göre üstün olanları olmayanlardan ayırmayı amaçlamışlardır. Binet'e göre zekâ, karar verme, problem çözme ve çözüm üretme aşamalarını içermektedir. Bu test ilk olarak çocuklara uygulanması ile zekâ yaşı denilen kavrama ulaşıldı. 1910 yılında Binet-Simon testi, Amerika'ya gönderildi ve çalışma New Jersey'de kendi çalışmalarını yöneten psikolog doktor Henry Goddard tarafından değerlendirildi. Son olarak Lewis Terman, zekâ katsayısı (IQ) testini düzenlemiş ve Standford Üniversitesi geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Stein ve Book, 2003: 31).

Bazı insanların yüksek IQ'ya sahip oldukları halde iş ve sosyal yaşamlarında neden başarısız oldukları veya bazı insanların normal IQ'ya sahip oldukları halde iş ve sosyal yaşamlarında neden başarılı oldukları sorusu duygusal zekânın fark edilmesini sağlamıştır (Merlevede, Patrick ve Bridoux, 2006: 24). 1948 yılında Amerikalı araştırmacı R.W. Leeper "duygusal düşünce" adını verdiği kavramın "mantıklı düşünce"ye katkısı olan bir kavram olduğunu ileri sürdü. 1955 yılında Albert Ellis "Mantıksal ve Duygusal Terapi" tezi ile insanların duygularını mantıksal açıdan ele alan çalışmasını ortaya çıkarmıştır. Daha sonra 1983 yılında Howard Gardner "Çoklu Zekâlar" ve "İntrafizik Kapasite" kavramını öne sürerek gelecekte geniş kitlelerce kabul göreceği olan çalışmasına adım atmış oldu. Gardner, insan beyninin modüler bir yapıya sahip olduğunu ve beyinde dilsel, sayısal, görsel, mimiksel ve diğer sembol sistemleri kullanılarak ayrı psikolojik işlemler gerçekleştiğini savunmaktadır (Gardner ve Hatch, 1990). IQ' nun zekâ ölçümünde tek bir standart faktör olmadığını ifade ederek 8 boyutlu bir çoklu zekâ modeli oluşturmuştur (Stenberg, 1999):

1. Dil bilimsel (Linguistic) Zekâ
2. Mantık-matematiksel Zekâ
3. Uzamsal (Spatial) Zekâ
4. Müzikal Zekâ
5. Bedensel-Kinestetik Zekâ
6. Sosyal (Interpersonal) Zekâ
7. Özdedönük (Intrapersonal) Zekâ
8. Doğal (Naturalistic) Zekâ

Gardner'a göre, bireyler aynı düşünüş tarzına sahip değildir ve eğitim, eğer farklılıkları ciddiye alıyorsa, bütün bireylere en etkili şekilde hizmet etmelidir. Eğer bireyler farklı zekâ bileşimlerini tanıyabilirse karşılaşılabilecek problemleri çözmeye daha şanslı olabilirler (Talu, 1999: 165). Eğitim deneyiminin, öğrenenlere sağlanan en büyük olanak olduğu ileri sürülmektedir. Öğrenenlere farklı öğrenme deneyimleri sunulduğu zaman, onların kapasitelerini en üst düzeye çıkarmalarına yardımcı olunacağı belirtilmektedir (Morgan, 1996). Wilson (2002)' ye göre, çoklu zekâ uygulamaları öğretmene daha kişisel ve çeşitlendirilmiş öğretim deneyimi sağlamaktadır. Öğrencilere sekiz zekâ ile ilgili bilişsel düzeyde ilişki kurabilme, üst bilişsel anlayış ve çeşitli ders çalışma teknikleri sunmaktadır. Doğal beceriler ile öğrencilerin içsel güdülenme düzeylerini uyararak kendi kendilerini güdülemeleri sağlamaktadır. Öğretmene, öğrencinin doğal becerisini değerlendirmede, içgörü ve önsezi kullanarak eğitimi bireyselleştirme kolaylığı ve deneyimi sunmaktadır. Bunların yanı sıra öğretmene ve ana-babaya her çocuğun bir ya da birçok yeteneğinin olabileceği bir bakış açısı sağlar.

Şüphesiz çoklu zekâ konusundaki gelişmelerin duygusal zekâyı etkilemesi sonucunda duygusal zekâ alanında yapılan çalışmalara ışık tuttuğu söylenebilir. Bu dönemlerde Reuven Bar-On ise "duygusal ölçüt" teorisi ile ilgili çalışmalarını yürütmekteydi. 1990 yılında John Mayer ve Pete Salovey "Duygusal Zekâ" kavramını ilk kez tanımlamış oldular (Stein ve Book, 2003: 29-30). Bu tanıma göre, Duygusal Zekâ (EQ) "sosyal zekânın bir formu olarak bireyin kendine ve başkalarına ait duyguları izleyebilme, bunlar arasında ayırım yapabilme ve bu süreçlerden elde ettiği bilgiyi düşünce ve davranışlarında kullanabilme yeteneği" olarak tanımlanmaktadır (Salovey ve Mayer, 1990: 185). Daniel Goleman 'nın 1995 yılında yayımlanan "EQ, Niçin IQ'dan Daha Önemli" adlı kitabı EQ konusunda büyük ilgi uyandırmış ve geniş kitlelerin EQ'yu tanımasını sağlamıştır. Goleman'a göre EQ, akıllı olmanın farklı bir yoludur ve "kendini harekete geçirebilme, dürtüleri kontrol edebilme, ruh halini düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin vermeme, kendini başkasının yerine koyabilme ve umut etme yeteneğidir" (Goleman, 2005: 50).

Yirmi birinci yüzyılın sonlarına gelindiğinde, zekâ konusunda pek çok çalışma yapılarak geleneksel zekâ anlayışından alternatif zekâ anlayışına geçilmeye başlanmıştır. Eğitim sisteminde başarı hedeflenirken bireysel farklılıkların göz önünde bulundurulması, bireysel niteliklere uygun etkinliklerin önem kazanmasını sağlamıştır. Yapılan araştırmalarla zihinsel zekânın ya da diğer ifadeyle IQ'nun hayattaki başarıya etkisinin %10'dan fazla olmadığı ortaya çıkmıştır. Bazı bireyler

yüksek zekâ katsayısına sahipken başarılı bir hayata ulaşamamaktadırlar. Dolayısıyla IQ'nun ihtiyaçları karşılama yetersiz kaldığı fikri ortaya çıkmıştır (Erdoğan ve Kenarlı, 2008: 2). Bazı yazarlar okul dâhileri ile gerçek hayat dâhileri arasında büyük farkın olduğunu düşünmektedirler. Şüphesiz okul başarısının yeri ayrıdır fakat dünyaya uyum sağlayabilmek, durumlar karşısında bilinçli ve duyarlı davranabilmek kısacası uyanık olmak bambaşka bir şeydir. EQ, uzun vadede başarının IQ ile çok az ilişkili olduğunu göstermektedir. Başarı, bireyin kendisi için belirlediği hedefe ulaşmasıdır. IQ, hayatta başarılı olmayı sağlayan tek etken olarak ileri sürülemez. İş başarısında IQ %1 ile %20 arasında başarı getirirken, EQ derecesi yüksek olan kişilerde iş başarısı % 27 ile % 45 arasındadır (Stein ve Book, 2003: 32).

Eğitimde başarı sadece IQ'ya bağlı değil aynı zamanda EQ'ya da bağlıdır. IQ ve EQ sinerjik kaynaklar olmakla birlikte biri olmadan diğeri eksik ve etkisizdir. EQ olmadan IQ, bir sınavdan yüksek puan almayı sağlayabilir ancak hayatta ilerleme kaydetmeyi sağlamayabilir (Segal, 2009: 15). Eğitimin amacına ulaşabilmesinde bireylerin kendi duygularının farkına varması, yeteneklerinin farkında olması dolayısıyla kendini kabullenmesi, duygularını yönetebilmesi, kendini motive edebilmesi, sosyal ilişkilere empatik yaklaşabilmesi gibi duygusal zekâ özelliklerine sahip olmaları da etkilidir. Bireylerin bu özelliklerini geliştirmek için ana sınıfı başta olmak üzere tüm eğitim hayatı boyunca açık ya da örtük müfredatta ilgili etkinliklere yer verilmelidir (Yeşilyaprak, 2001: 139). Bireylere zihinsel bilginin yanı sıra verilecek olan; duyguların farkında olma, karşısındakinin duygularını anlama ve duyguları yönetme becerileri ile bireyler bilinçli davranışlara yönelerek başarılı hayatlar elde edebileceklerdir. Bu durum aynı zamanda bireylerin zihinsel bilgiyi en faydalı ve en etkili biçimde kullanarak içselleştirmelerini sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle, bireyler bilgiyi nasıl elde edeceklerini ve hayatlarına nasıl adapte edeceklerini, kendi duygu ve becerilerinin farkında olup nasıl yönetebileceklerini bilerek başarılı davranışlarda bulunmuş olacaklardır.

Ülkemizi nitelikli, akılcı, yaratıcı, bilgili ve çağdaş yarınlara hazırlayan meslek yüksekokulları, eğitim sistemi içinde önemli bir yere sahiptir. Çok yönlü kalkınmanın temel amaçlarından birisi de mesleki eğitimin güçlendirilmesidir. Ülkemizin kalkınma amaçları doğrultusunda insan kaynağının eğitilmesi küresel rekabet gücünün artmasına önemli katkılar sağlayacaktır (Eroğlu, 2007: 3). Mesleki eğitimini tamamlamış ya da mesleki eğitimine devam eden bireylerin; mesleki alanda bilgili, gelişime açık, amaçlarının ve sorumlulukların farkında olarak kendini harekete geçirebilen, insan ilişkilerinde anlayışlı ve ekip çalışmalarına katılabilen, bağımsız çalışma becerilerine sahip, kendine özgüveni ve özsaygısı yüksek, başarılı ve mutlu olmaları beklenmektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerini belirlemektir. Bu doğrultuda temel problem, meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin duygusal zekâ becerilerine ne kadar sahip olduklarıdır.

Alt Problemler ise şöyle sıralanabilir;

- Öğrencilerin kendileri ile ilgili ortaya koydukları duygusal zekâ beceri düzeyleri nasıldır?
- Öğrencilerin cinsiyetleri açısından duygusal zekâ düzeyleri farklılık göstermekte midir?
- Öğrencilerin duygusal zekâ düzeyleri bakımından yaş önemli bir değişken midir?
- Öğrencilerin eğitim gördükleri MYO açısından duygusal zekâ düzeyleri farklılık göstermekte midir?

Bireylerin hayatta başarıya ulaşmalarında IQ'nun tek başına bir katkısı olmamaktadır. Eğer bireyler zihinsel zekaları ile birlikte duygusal zekalarını da kullanabiliyorlarsa hayatta istedikleri başarıya ulaşabileceklerdir. EQ, hayatın her alanında bireylere, duygularının farkında olmayı, duygularını yönetebilmeyi, içlerindeki gizil enerjiyi kullanarak güçlü olmayı, kişilerarası ilişkilerinde anlayışlı olmayı ve karşısındaki insanları anlamayı öğretmek uzun süreli mutluluğun anahtarını verebilir. EQ kavramı her geçen gün önemini artırmakta, hayatın her alanına yansıtılması kaçınılmaz hale gelmektedir. Eğitimde, işte, özel hayatta bireylere duygusal zekayı kullanma becerileri kazandırılmalı veya duygusal zeka düzeylerini yükseltme çalışmaları yapılmalıdır. Eğitim sisteminde EQ'dan yararlanmanın bireylerin gelişimine ve başarılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylere zihinsel bilginin yanı sıra verilecek olan; duyguların farkında olma, karşısındakinin duygularını anlama ve duyguları yönetme becerileri ile bireyler bilinçli davranışlara yönelerek başarılı hayatlar elde edebileceklerdir. Bu durum aynı zamanda bireylerin zihinsel bilgiyi en faydalı ve en etkili biçimde kullanarak içselleştirmelerini sağlayacaktır diğer bir ifadeyle bireyler bilgiyi nasıl elde edeceklerini ve hayatlarına nasıl adapte edeceklerini, kendi duygu ve becerilerinin farkında olup nasıl yönetebileceklerini bilerek başarılı davranışlarda bulunmuş olacaklardır. Mesleki eğitimini tamamlamış ya da mesleki eğitimine devam eden bireylerin; mesleki alanda bilgili, gelişime açık, amaçlarının ve sorumlulukların farkında olarak kendini harekete geçirebilen, insan ilişkilerinde anlayışlı ve ekip çalışmalarına katılabilen, bağımsız çalışma becerilerine sahip, kendine özgüveni ve özsaygısı yüksek, başarılı ve mutlu olmaları beklenmektedir. Bu nedenle meslek yüksekokullarındaki bireylerin duygusal zeka becerilerinin ortaya konması bu öğrencilerin gelişimi, eğitimi, mesleki ve eğitsel başarıları için gerekli olmakla birlikte ilgili literatürde bu konu ile ilgili az sayıda çalışma bulunduğundan araştırılması gereken bir problem olarak görülmektedir. Dolayısıyla duygusal zeka doğrultusunda eğitim ortamlarının hazırlanması ve eğitsel etkinliklerin sağlanması konusunda çalışma sonuçlarının faydalı olacağı söylenebilir. Aynı zamanda iş yaşamına nitelikli eleman yetiştiren kurumlar olarak meslek yüksekokullarında öğrenim gören bireylerin zihinsel ve duygusal zeka becerilerini birlikte kullanmalarını öğretilir ve bu yönde eğitim programları hazırlanabilir.

Bu çalışma, bireylerin duygusal zeka becerilerini kullanabilmelerini öğrenmeleri açısından yarar sağlayacağı için eğitimde başarılı olmaya yeni bir anlayış getireceği ve eğitimde bu konuda yapılan çalışmalar az olduğundan önem arz etmektedir. Belirli alanlarda mesleki niteliklere sahip bireyler yetiştiren meslek yüksekokullarının hedeflerine ulaşması açısından

burada öğrenim gören öğrencilerin duygusal zeka düzeyleri hakkında fikir oluşturmak buna göre eğitim-öğretim faaliyetlerine yön vermek öğrencilerin başarılı bir hayata sahip olmalarını sağlayacaktır. Araştırma sonuçları doğrultusunda meslek yüksekokullarının ders müfredatları düzenlenerek, öğrencilerin başarılarını okul sonrasında hem iş hayatlarında hem de sosyal hayatlarında devam ettirmelerine imkan verecektir.

Duygusal Zekâ

Hareket anlamındaki dürtü (motive) ve duygu (emotion) aynı Latince kökten; "harekete geçmek" (to move) anlamına gelen motere kökünden türemiştir. Bireyin hedeflerini gerçekleştirmesinde, içindeki enerjiyi harekete geçiren duygulardır. Duygular, bireyi motive ederek hedefleri doğrultusunda davranmasını sağlamaktadır. Büyük işler, büyük tutkular sayesinde başlar (Goleman, 2005: 137). Bir anlamda tutkular bireyin hayattaki hedeflerini belirtmektedir. Tutkusuz bir hayat aynı zamanda amaçsız bir yaşamı, hayatın bireye sunabileceği başarı ve güzellikleri göz ardı ederek onlara kayıtsız kalmayı ifade etmektedir. Ancak Aristoteles'in belirttiği gibi, makul olan uygun duygudur, yani koşullara göre dengeli biçimde hissedebilmektir. Duygular fazlasıyla bastırıldığı zaman kayıtsızlık yaratır; kontrol edilemediği zaman ise baş edilemez ve saplantılı bir hal alır. Kişiyi olumsuz etkileyen aşırı kaygılanmada, öfkeye dönüşen basit kızgınlığa sebep olan kontrol edilemeyen duygulardır (Goleman, 2005: 89).

EQ, duyguların farkına varma, duyguları ifade edebilme bu doğrultuda duygusal çıkarımlara ulaşabilme, duygusal farkındalık sayesinde davranışlarına yön verebilme dolayısıyla bilişsel ve duygusal gelişimi destekleme, duyguları kontrol etme yeteneğidir (Mayer, Caruso ve Salovey, 2000: 267). Salovey ve Mayer'in ortaya koydukları çalışmalar önceleri bilim dünyasında dikkat çekmemiştir. Daha sonra EQ alanında en önemli çalışmaları gerçekleştiren araştırmacılardan Goleman ise, bu araştırmalardan elde edilen bilgileri belli bir sistemde düzenleyerek; sosyal becerilerin EQ ile ilişkisini ortaya koymuş ve EQ'nun kabul gören tanımını yapmıştır. Goleman'a (2005: 50) göre EQ, "kendini harekete geçirebilme, duyguları kontrol edebilme, ruh halini düzenleyebilme, sıkıntıların düşünmeyi engellemesine izin vermeme, kendini başkasının yerine koyabilme ve umut etme yeteneğidir". Daha bütünsel bir tanım ise şu şekilde yapılabilir: "kendimizin ve başkalarının hislerinin farkında olabilme, içsel enerjimizi harekete geçirebilme, kendi duygularımızı ve karşılıklı ilişki içerisinde olduğumuz bireylerle olan duyguları yönetebilme becerisidir" (Titrek, 2007: 57). Goleman EQ'yu incelerken, oluşturduğu EQ modelini beş başlık altında toplamaktadır: özbilinç (kişinin kendi duygularının farkında olabilmesi), duyguları idare edebilme (kişinin kendi duygularını yönetebilmesi), empati (başkalarının duygularını anlama), kişinin kendini motive edebilmesi (kendini harekete geçirme) ve sosyal beceriler (ilişkileri yürütebilme). Duygusal zeka yeterlilikleri, işbaşında olağandışı bir performansla sonuçlanan, duygusal zekaya dayalı olan ve öğrenilebilen becerilerdir. EQ, bu zeka türünün unsurlarının temel nitelikteki pratik becerileri öğrenme potansiyelini belirlemektedir. Duygusal yeterlilik ise işbaşındaki yeteneklere bu potansiyelin ne kadarının aktarıldığını göstermektedir (Goleman, 2005: 36). EQ, insanı bireysel ve toplumsal olmak üzere iki alanda daha etkin hale getirmektedir. EQ' su yüksek bir birey, içindeki duyguları tam ve etkin bir şekilde yönetebilir, kendini motive edebilir, yaratıcılığı ve üretkenliği yüksektir. Toplumsal boyutta ise EQ' su yüksek olan birey başkaları üzerinde daha kolay etki bırakabilir ve başkalarının duygularının farkındadır ve onların duygularını yönetebilir. Karşısındaki bireylere enerji verir ve onların da enerjilerini olumlu yönde kullanmalarını sağlar (Barutçugil, 2002: 283).

EQ, iki temel kişilik özelliği olan zihinsel ve duygusal sistemlerin birbiriyle etkilendiğine dikkat çekmektedir. Genellikle zekâ standartları zihinsel performansla ilişkilendirilirken, çevreye uyum standartları da duygusal tepkilerle ilişkilendirilmektedir. EQ, duygusal tepkilerin mantıksal olarak duygularla ilgili bazı inanışlara uyumlu veya uyumsuz olabileceği temeline dayanmaktadır. Bebekliğin ilk dönemlerinde ortaya çıkan mutluluk, korku gibi duygusal tepkiler çok az bilişsel yeterlilik gerektirmektedir. Bu tepkileri değerlendirmenin en iyi yolu çevreyle uyumlu ya da uyumsuz olarak değerlendirme yapmaktır. Ancak birey fiziksel ve zihinsel gelişimle birlikte çevresinde karşı karşıya kaldığı olaylara daha karmaşık tepkiler geliştirmektedir. Bu tür duygusal tepkiler, bireyin mantıksal zekâsıyla değerlendirilmektedir (Mayer ve Salovey, 1995: 197). Öte yandan yıllar boyunca duyguların, bireyin mantıklı düşünmesine engel olduğu ve bu nedenle duygularını kontrol etmesi gerektiği düşünülmüştür (Çakar ve Arbak, 2004: 24). Hatta duygularla hareket etmenin zihinsel faaliyetleri olumsuz yönde etkilediği, zihinsel niteliklere sahip olmadığından dolayı zekâ testlerinde yer almaması gerektiği düşünülmüştür (Salovey ve Mayer, 1990: 185). Ancak EQ, bireyin yaşamındaki her alanda başarılı olmasını büyük ölçüde etkileyen bir beceridir. Bireyin yaşamındaki her alanda başarılı olması ise mevki, kariyer veya çok paraya sahip olmak değildir. Bireyin kendisini mutlu hissetmesi, başkalarıyla ilişkilerinde mutlu olması, hayatından keyif alıp almadığı, sahip olduklarından mutluluk duymasını ifade etmektedir (Doğan, 2005: 114).

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırma ile meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri belirlenmiştir. Dolayısıyla araştırma modeli mevcut durumu ortaya koyması bakımından betimsel tarama ve çeşitli değişkenlere göre farklılıklar incelendiği için ilişki tarama deseninde bir çalışmadır. Olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların "ne" olduğunu betimlemeye, açıklamaya çalışan çalışmalar betimsel çalışmalardır. Betimsel ya da survey çalışmalarda mevcut olan durum belirlenmek istendiğinden, bu tür çalışmalar genellikle doğal ortamda yapılmaktadır. İlişkisel tarama modelleri, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Karşılaştırma türü ilişki tarama denemesi olmayan ancak ona en yakın araştırma düzenidir. Karşılaştırma yolu ile ilişki belirlemede en az iki değişken bulunmaktadır. Bilinen çeşitli sınırlılıkları olmakla birlikte karşılaştırmalı taramaların yaygın bir uygulama alanı vardır. Deneme modellerinin kullanılmadığı durumlarda en iyi seçenek sayılmaktadır (Karasar, 2006: 79).

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Artvin Çoruh Üniversitesi bünyesinde bulunan Artvin Meslek Yüksekokulu, Arhavi Meslek Yüksekokulu, Hopa Meslek Yüksekokulu, Borçka Meslek Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu ve Yusufeli Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Zaman ve ulaşım kısıtlılığından ve kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir olduğundan dolayı bu grup seçilmiştir. Dolayısıyla seçkisiz olmayan bir örneklem yöntemi olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2009: 80).

Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin MYO bünyesinde 2055, Arhavi MYO bünyesinde 631, Hopa Meslek Yüksekokulu bünyesinde 868, Borçka Meslek Yüksekokulu bünyesinde 238, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu bünyesinde 453 ve Yusufeli Meslek Yüksekokulunda 78 öğrenci öğrenim görmektedir. Dolayısıyla evrendeki öğrenci sayısı Artvin Çoruh Üniversitesi'nden alınan bilgilere göre 2015-2016 eğitim-öğretim yılında 4323'tür. Araştırmanın evrenini oluşturan öğrencilerden 0,05 hata payıyla ve %95 güven aralığında tahmin yapabilmek için uygun örneklem 353 kişi olarak belirlenmiştir (Yamane, 2001: 116-117). Bu araştırmanın amacı doğrultusunda Duygusal Zeka Değerlendirme Ölçeği 2015-2016 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılı Mayıs ayı içerisinde öğretim elemanları tarafından örneklem grubuna 1 kereye mahsus olmak üzere sınıf ortamında uygulanmış ve %100 katılım sağlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin sayısal veriler Tablo 1'de verilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre yaklaşık eşit dağılımın olduğu görülmektedir. Öğrencilerin yaş aralığına bakıldığında, yarısının 18-21 yaş aralığında; %39'unun 22-25 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Geri kalanı ise 26 yaş ve üstü gruptadır. Araştırmanın gerçekleştirildiği meslek yüksekokullarının dağılımı incelendiğinde ise öğrencilerin %23'ünün Artvin MYO; %36'sının Arhavi MYO; %22'sinin Hopa MYO; %10'unun Borçka MYO; %7'sinin Sağlık Hizmetleri MYO; %1'inin Yusufeli MYO olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyete, MYO ve Bölümlere Göre Dağılımı

	f	%
Cinsiyet	Kadın	178 49
	Erkek	182 51
	Toplam	360 100
Yaş	18-21	182 52
	22-25	141 39
	26-29	16 4
	30 ve üstü	20 6
	Boş	1 3
	Toplam	360 100
MYO	Artvin	84 23
	Arhavi	130 36
	Hopa	79 22
	Borçka	36 10
	Sağlık Hizm.	26 7
	Yusufeli	5 1
	Toplam	360 100

Verilerin Toplanması

Bu çalışmada, meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerini belirlemek amacıyla, Ergin, İşmen ve Özabacı tarafından 1999 yılında geliştirilen Duygusal Zekâ Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Kendi Duygularını Anlama (EQ-1), Karşısındakinin Duygularını Anlama (EQ-2) ve Duyguları Yönetme (EQ-3) olmak üzere üç alt ölçek ve 108 maddeden oluşmaktadır. Her bir alt ölçekte 36 adet olgu bulunmaktadır. Ölçek maddelerinin ayırt edicilik değerleri yüksek bulunmuştur. Ölçeğin geçerlilik çalışması için IQ ölçeği ölçüt olarak alınmış ve geliştirilen Duygusal Zeka Ölçeği ile aralarındaki korelasyon anlamlı bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliği için hesaplanan Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları EQ-Toplam, EQ-1, EQ-2 ve EQ-3 için sırasıyla; .60, .78, .72, .81'dir (Ergin, İşmen ve Özabacı, 1999). Bu ölçek 9 yaş ve üstü tüm bireylere uygulanmakla birlikte uygulama için zaman sınırlaması yoktur. Ölçeği uygulamak için gerekli izin alınmıştır. Bu çalışma için kullanılan Duygusal Zekâ Değerlendirme Ölçeği MYO öğrencilerine Ölçeğin güvenilirliği için bu çalışmada elde edilen Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları ise, EQ-T, EQ-1, EQ-2 ve EQ-3 için sırasıyla; .91, .97, .94 ve .95'tir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada elde edilen verilerin analizi için SPSS programından (Statistical Package For Social Science-Sosyal Bilimler İçin İstatistiksel Analiz Programı) yararlanılarak istatistiksel sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle EQ'ya ait bulguların yorumlanmasında frekans ve yüzde dağılımı, ortalama ve standart sapma gibi betimsel istatistik değerlerinden yararlanılmıştır. Likert tipi ölçeklerde aritmetik ortalamalarının karşılaştırılması için sıra aralıklarının eşit olması gerekir. Bu sebeple, EQ'da 4'lü likert ölçeği kullanıldığı için Tekin (1996)'in *Aralık Genişliği = (Dizi Genişliği)/(Yapılacak Grup Sayısı)* formülünden yararlanılarak, dördü bir Likert ölçeğinin aralık genişliği 0.75 ($4-1=3 \rightarrow 3/4=0.80$) bulunmuştur. Bu değer esas alınarak 4'lü Likert ölçeğinin değer aralıkları eşit olacak şekilde oluşturulmuştur: 1.00 – 1.75 Hiç böyle yapmam; 1.76 – 2.50 Ara sıra böyle yaparım; 2.51 – 3.25 Çoğu zaman böyle yaparım; 3.26 – 4.00 Daima böyle yaparım.

Öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması amacıyla bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Veri sayısı yeterli olmasına rağmen yaş ve okul değişkenleri ile EQ-1, EQ-2, EQ-3, EQ-T değişkenleri arasında yapılan normallik testlerinden "Kolmogorov-Smirnov", ile "Shapiro-Wilk" testleri sonucunda dağılımların normallik göstermediği tespit edilmiştir. Ayrıca 2'den fazla grupların ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılan ANOVA'nın diğer sayıtlarından varyansların homojenliği de sağlanamamıştır. Belirlenen yaş ve okul değişkenlerinin bazı alt gruplarında örneklem sayılarının yetersiz olması da söz konusu olunca parametrik olmayan ve tek yönlü varyans analizine alternatif bir test olan Kruskal Wallis H-Testi ile değişkenler analize tabi tutulmuştur. (Büyüköztürk, 2009).

BULGULAR VE YORUM

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Beceri Düzeyleri

Tablo 2'deki verilere göre, öğrenciler duygusal zekâ ile ilgili en yüksek ortalama puanları kendi duygularını anlama alt ölçeğinden ($\bar{x} = 2.71$); en düşük puanı karşısındaki duygularını anlama alt testinden ($\bar{x} = 2.58$) almışlardır. Ancak genel ve alt ölçek ortalama puanları, öğrencilerin genel olarak benzer özelliklere sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu durum öğrencilerin ortalama da çoğu zaman kendi ve başkalarının duygularını anlayıp kendi duygularını yönetebildiklerini göstermekle birlikte, kendi duygularını anlamada başkalarını anlamadan daha iyi oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Duygusal Zekâ ve Alt Ölçeklerinden Aldıkları Puanlar

	En düşük puan	En yüksek puan	n	$\bar{x}$	s.s.
Kendi Duygularını Anlama	,166	3,69	360	2,71	,592
Karşısındaki Duygularını Anlama	,194	3,58	360	2,58	,578
Duyguları Yönetme	,083	3,83	360	2,63	,576
EQ Toplam	,675	3,47	360	2,64	,540

Duygusal zekâ ölçeğinin "Kendi Duygularını Anlama" alt ölçeğiyle ilgili MYO öğrencilerinin görüşlerine göre Tablo 3'te verilen bulgular incelendiğinde;

- "Birinden hediye aldığımda sevinirim" ifadesine en yüksek ortalama ile ($\bar{x} = 3.44$) daima böyle düşündüklerini belirtmişlerdir.

- "Bir dostum duygusal problemini anlatırken ona yardım etmek isterim" ifadesine ($\bar{x} = 3.34$) ortalama ile daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir. Buna göre MYO öğrencileri genel olarak kendilerine yakın hissettikleri insanlara karşı duygularının ve bu insanların herhangi bir problemle karşı karşıya kalmaları durumunda çözmeye yönelik davranışta bulunabileceklerinin farkındadırlar denilebilir. Aynı zamanda öğrenciler genellikle bu yönde davranış göstermek için gerekli motivasyona sahiptirler sonucuna da ulaşılabilir.

- "Sokakta çocuğunu döven bir anne gördüğümde ona kızgınlık duyarım" ifadesine ($\bar{x} = 3.31$) ortalama ile daima böyle şeklinde cevap vermişlerdir buna göre onların genellikle kendilerini kızdıran olayların farkında oldukları söylenebilir.

- "Hoşlandığım bir müziği dinlediğimde rahatlarım" ifadesi ile ilgili öğrenciler ($\bar{x} = 3.29$) ortalama ile daima böyle hissettiklerini belirtmişlerdir, buradan hareketle öğrencilerin genel olarak kendilerini rahatlatan şeylerin bilincinde olduğunu ve bu doğrultuda davranışta buldukları söylenebilir.

- "Anne ve babama her şeyden çok değer veririm" ifadesine daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir ($\bar{x} = 3.26$). Yine tablodaki verilere göre öğrencilerin ($\bar{x} = 3.24$) ortalama ile "Yapacağım işlerde kararlarımı kendim verdiğimde güvenim artar" ifadesine daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir. Genellikle öğrenciler, bir konuda kararlarını kendileri

verdiklerinde özgüven duyduklarını bilmektedirler ve sonucunda ne hissedeceklerini bildikleri davranışlarda bulunmaya istekli oldukları sonucuna ulaşılabilir.

- “*Arkadaşlarım tarafından anlaşılmaktan mutluluk duyuyorum*” ifadesi ile ilgili olarak öğrencileri ($\bar{x} = 3.20$) ortalama ile daima böyle hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun öğrencilerin genel olarak kendilerini duygusal hazza ulaştıran olayların farkında olduğunu gösterdiği söylenebilir.

- “*İnsanları oldukları gibi kabul etmek bana huzur verir*” ifadesine öğrencilerin ($\bar{x} = 3.05$) ortalama ile daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir. “*Olayları olumlu yönleriyle görmek bana hoşnutluk verir*” ifadesi için öğrenciler ($\bar{x} = 3.01$) ortalama ile daima böyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Böylece genel olarak öğrencilerin farklı bakış açılarını kullandıklarında mutlu olduklarını bildikleri ortaya çıkmaktadır.

- “*Bana verilen bir görevi yeterince başaramamışsam vicdan azabı duyuyorum*” ifadesi için öğrencilerin ($\bar{x} = 3.01$) ortalama ile çoğu zaman böyle hissettiklerini ifade etmişlerdir, bu durum ortalama olarak, onların sorumluluklarını, istedikleri ölçüde yerine getirmedikleri zaman duydukları sıkıntının farkında olduklarını göstermektedir.

- “*Bir partiye giderken yabancı insanlarla karşılaşabileceğim için kaygı duyuyorum*” ifadesine ($\bar{x} = 2.31$), “*Karşı cinsten çok hoşlanıyorum, onlar beni heyecanlandırıyor*” ifadesine ($\bar{x} = 2.43$) daha düşük ortalama ile ara sıra böyle yaptıklarını belirtmişlerdir.

- Tablo 3’deki diğer ifadelerin ise ortalama olarak 2.60 ve yukarıda olduğu ortaya çıkmıştır bununla birlikte öğrencilerin en düşük ortalama ile “*Birine kırıldığım zaman intikam almak isterim*” ifadesi için hiç böyle yapmadıklarını belirtmektedirler ($\bar{x} = 2.17$).

Tablo 3. Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin “Kendi Duygularını Anlama” Alt Ölçeğine Verdikleri Cevaplarla İlgili Betimsel İstatistikler

EQ-1 Kendi Duygularını Anlama	%				n	$\bar{x}$	s.s.
	Hiç	Arasıra	Çoğu zaman	Daima			
1.Sıra beklerken biri önüme geçtiğinde öfkelenirim.	14	30	27	28	351	2,70	1,03
4.Birinden hediye aldığımda sevinirim	4	9	23	60	343	3,44	,83
7.Küfürlü konuştuğumda utanç duyarım.	15	20	20	42	349	2,92	1,12
10.Yeni insanlarla tanışmaktan çekinirim.	10	24	27	36	347	2,94	1,00
13.Olayları olumlu yönleriyle görmek bana hoşnutluk verir	12	18	25	42	348	3,01	1,05
16.Birine kırıldığı zaman intikam almak isterim	40	25	19	18	352	2,17	1,12
19.Koşullar ne olursa olsun istediğim gibi davrandığımda yaşadığımı hissederim	11	22	27	38	350	2,94	1,02
22.Arkadaşlarım beni eleştirdiklerinde öfkelenirim.	14	20	34	29	350	2,79	1,01
25.Bana verilen bir göreve yeterince başaramamışsam vicdan azabı duyarım	10	19	27	40	345	3,01	1,02
28.Bir dostum duygusal problemini anlatırken ona yardım etmek isterim.	8	20	20	59	346	3,34	0,96
31.Hoşlandığım bir müziği dinlediğimde rahatlarım	8	14	17	59	353	3,29	1,00
34.Sokakta çocuğunu döven bir anne gördüğümde ona kızgınlık duyarım	8	11	23	56	350	3,31	0,95
37.Bir partiye giderken yabancı insanlarla karşılaşabileceğim için kaygı duyarım	30	25	24	18	349	2,31	1,09
40.Arkadaşlarımın beni insanların içinde küçük düşürmelerine içerlerim	19	20	19	39	345	2,81	1,16
43.Yaşamın sıkıntıları içinde sorunlarla uğraşmak bana yılgınlık veriyor	15	23	31	27	344	2,74	1,03
46.Arkadaşımın bana kızgın olduğunu hissettiğim halde bunu benimle konuşmamasına üzülürüm	11	19	27	41	351	3,01	1,03
49.İnsanları oldukları gibi kabul etmek bana huzur verir	9	16	30	40	340	3,05	0,99
52. Grup çalışm. gerektiği gibi yapılmayacağı endişesi ile işin önemli kısmını yüklenirim	11	26	26	28	330	2,77	1,02
55.Karşı cinsten biriyle ilişkimde onu sevdiğim ya da sadece hoşlandığım ayrımını yapabilirim	13	17	24	38	330	2,96	1,07
58.Erkek / kız arkadaşımı kendi cinsimden biriyle samimi konuşurken görünce kıskanırım	19	20	19	34	332	2,73	1,16
61.Tanımadığım karanlık bir sokakta yalnız yürümekten korkarım	22	19	18	33	330	2,68	1,19
64.Bir mağ. 5 giysi deneyip beğenmemişsem almadan çıkabilecek kadar kendime güvenirim	14	13	23	41	329	2,98	1,10
67.Sinemaya gitmeyi hiç istemediğim durumda arkadaşımın ısrarına "hayır" diyebilirim.	15	19	26	32	330	2,83	1,08
70.Karşı cinsten çok hoşlanıyorum, onlar beni heyecanlandırıyor	24	26	20	22	329	2,43	1,11
73.Tanıdığım biri öldüğünde yaşamın anlamını sorgularım	9	18	27	37	328	3,02	0,99
76.Yapacağım işlerde kararlarımı kendim verdiğimde güvenim artar	5	13	28	46	332	3,24	0,90
79.Anne-babama her şeyden çok değer veriyorum.	5	13	28	46	332	3,26	1,02
82.En küçük bir işi başaramasam dahi yoğun bir başarısızlık duygusu hissederim.	11	28	28	27	334	2,76	1,00
85.Bir sanat eseriyle karşılaştığımda büyük bir zevk duyarım	11	21	30	30	330	2,86	1,01
88.Aşık olduğum kişinin aşkını kazanabilmek için yapacaklarımda hiçbir sınır tanımam.	18	21	24	29	330	2,69	1,11
91.Karşımdakileri ikna edemediğimde hayal kırıklığı yaşarım	11	28	30	24	334	2,72	0,97
94.Arkadaşım elinden kaynar tencereyi düşürse halı kirlendi, yemek ziyan oldu diye üzülürüm	23	20	19	30	331	2,60	1,17
97.Hep verici durumunda olduğumdan insanlardan bir şey isteme konusunda sıkıntı duyarım.	17	24	29	22	329	2,61	1,05
100.Arkadaşlarım tarafından anlaşılmaktan mutluluk duyarım.	6	17	21	48	333	3,20	0,96
103.Sevmediğim insanlara seviyormuş gibi davrandığımda kendimden nefret ediyorum	17	22	22	31	330	2,72	1,11
106.Başkalarının bana iş buyurmalarından sıkılırım	13	19	28	32	330	2,86	1,04

Özetle kendi duygularını anlama becerileriyle ilgili MYO öğrencilerinin ortalama olarak, kendi duygularını bildikleri başka bir ifadeyle duygusal farkındalığa sahip oldukları; aynı zamanda duygularının davranışlarını ne ölçüde etkilediğini bildikleri, ilişki içerisinde buldukları bireylerin duygularının farkında oldukları, kendilerine güvendikleri ve dolayısıyla özbilince sahip oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Duygusal zekâ ölçeğinin “Karşısındakinin Duygularını Anlama” alt ölçeğiyle ilgili MYO öğrencilerinin görüşlerine göre Tablo 4’te verilen bulgular incelendiğinde;

- En yüksek ortalama ($\bar{x} = 3.36$) ile çevresindeki insanlardan hediye aldığı zaman “*Bana önem verildiğini bilirim*” ifadesine daima böyle düşündüklerini belirttikleri görülmektedir. Bu ifadeye göre öğrenciler ortalama olarak, kendilerine bir şey hediye edildiği zaman bunu insanların kendisini önemseydiği için yaptıklarını anladıkları söylenebilir.

- Arkadaşlarının bir problemi olduğu zaman; “*Bunun için önce onun ne yaşadığını anlamaya çalışırım*” ifadesi için öğrenciler ($\bar{x} = 3.29$) ortalama ile daima böyle davrandıklarını ifade etmişlerdir.

- ($\bar{x} = 3.28$) ortalama ile kendilerine verilen herhangi bir görevle ilgili olarak; “*Bana güven duydukları için bu işi bana verdiklerini bilirim*” ifadesi ile ilgili olarak daima böyle düşündüklerini belirtmişler ve ($\bar{x} = 3.15$) ortalama ile yapacakları işlerde karar alırken; “*Kararlarımın karşınların niyetinin 'bana hükmetmek' veya 'iyiliğime' olduğunu ayırt edebilirim*”, ifadesi için daima böyle düşündüklerini belirterek; genellikle çevrelerindeki bireylerin kendileri hakkındaki gerçek düşüncelerinin ne olduğunu belirli etkenleri göz önünde bulundurarak anlayabildikleri yorumuna ulaşılabilir.

- ($\bar{x} = 3.12$) ortalama ile tanıdıkları birini kaydettiklerinde; “*Ona yakın olan kişilerin yaşadıkları üzüntüyü anlayabilirim*” ifadesi için daima böyle hissettiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla öğrenciler genel olarak, kendilerini ölen kişinin yakınlarının yerine koyarak onların duygularını anlamaya çalışırlar sonucuna ulaşılabilir.

- ($\bar{x} = 2.95$) ortalama ile arkadaşı onunla birlikte sinemaya gitmek istediğinde “*Onun benimle birlikte olmak istemesini anlayabilirim*” ifadesine çoğu zaman böyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Bahsedilen bu durumlar ile ilgili olarak öğrencilerin genellikle, ilişki içinde oldukları bireylerin düşünce ve duygularını anladıklarını ve buna göre davranış gösterdiklerini, kendilerini karşısındakinin yerine koyarak onun bakış açısıyla olayları görebildiklerini ve karşısındaki insana da anlaşıldığı mesajını verdikleri söylenebilir.

- “Ama benim üzerimdeki kontrollerini kabul etmem mümkün değil” ifadesi ile “Her şeyi başaran insanların mutluluğuna gıpta ediyorum” ifadesine ortalama olarak ($\bar{x} = 2.42$) ara sıra böyle düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 4’deki diğer ifadelerin ortalama olarak 2.48’den büyük olduğu görülmektedir. MYO öğrencileri en düşük ortalama ($\bar{x} = 2.21$) ile arkadaşları tarafından eleştirildikleri zaman “*Ama nedense aşklar yine de karşılıksız kalabiliyor*” ifadesi ile ilgili olarak hiç böyle düşünmediklerini belirtmişlerdir. Kısaca karşısındakinin duygularını anlama becerileri ile ilgili MYO öğrencileri ortalama olarak, karşısındaki bireyle ilişkisine empatik yaklaşabildikleri, onların duygularını anlayabildikleri, iyi bir dinleyici olarak karşısındakine yardım etme isteğinde oldukları görülmektedir. Öğrenciler ortalama olarak, karşısındakinin geliştirmeye meyillidirler, karşısındaki ile iletişimleri kuvvetlidir, onların düşüncelerine saygı duyarlar, tarafların mutlu olduğu ilişkiler kurarlar, grup çalışmalarına katılırlar ve sahip oldukları bilgiyi paylaşırlar sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4. Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin "Karşısındakinin Duygularını Anlama" Alt Ölçeğine Verdikleri Cevaplarla İlgili Betimsel İstatistikler

EQ-2 Karşısındakinin Duygularını Anlama	%				n	$\bar{x}$	s.s.
	Hiç	Arasıra	Çoğu zaman	Daima			
2.Onun ayrıcalıklı olduğunu hissettiğini düşünürüm	12	21	28	36	347	2,89	1,04
5.Bana önem verildiğini bilirim.	5	11	25	56	347	3,36	0,87
8.Bunun karşındakileri kızdırabileceğini ya da utandırabileceğini bilirim	6	19	28	43	344	3,14	0,93
11.Tanımadığım insanların hakkımda olumsuz duygular hissetmelerinden korkarım.	17	26	34	20	350	2,59	1,00
14.Olumlu bakış açım insanları rahatlatır	6	23	32	36	347	3,00	0,93
17.Beni üzen mutlaka üzülmedir.	12	20	27	37	347	2,92	1,04
20.Bu durumun zaman zaman insanları rahatsız ettiğini bilirim	18	32	34	14	347	2,45	0,94
23.Beni beğenmediklerini düşünürüm.	10	20	29	38	346	2,98	1,00
26.Bana güven duydukları için bu işi bana verdiklerini bilirim.	2	14	34	46	346	3,28	0,80
29.Bunun için önce onun ne yaşadığını anlamaya çalışırım.	5	14	27	53	351	3,29	0,89
32.Bazı arkadaşları bu müzik türünden neden hoşlanmadıklarını anlayamam	20	27	32	17	345	2,48	1,01
35.Sinirli olduğu için böyle davrandığını ve çocuğun da çok üzüldüğünü zannederim	9	20	33	35	346	2,97	0,96
38.Benim de onlar için yabancı biri olduğumu bilirim.	24	33	26	13	348	2,28	0,99
41.Bana kızdıkları ya da kıskandıkları için böyle davrandıklarını hissederim	17	27	33	19	347	2,56	0,99
44.İnsanların bu kadar sorunla nasıl başa çıkabildiklerine şaşırıp kalıyorum	16	36	31	11	341	2,38	0,89
47.Bunu beni kırmamak için yaptığını anlarım	10	29	33	24	345	2,74	0,95
50.Onları oldukları gibi kabul edersem beni de tüm özelliklerimle kabul edeceklerini düşünürüm	10	22	33	27	330	2,84	0,96
53.Gruptaki insanların beni takdir edeceklerini düşünürüm	15	33	28	16	330	2,50	0,96
56.Onun bana karşı hissettiklerini anlamaya çalışırken de bu ayırımı yapabilirim	6	22	33	31	331	2,96	0,91
59.Onların birbirlerinden hoşlandıklarını ve aldatıldığını hissederim	19	23	24	24	327	2,59	1,09
62.Aynı sokakta beni gören biri de benden korkabilir.	18	28	24	20	327	2,50	1,04
65.Tezgahtarın yorulduğunu, bir şeyler almamı beklediğini bilirim	10	22	27	31	324	2,87	1,01
68.Onun benimle birlikte olmak istemesini anlayabilirim.	8	21	31	32	329	2,95	0,95
71.Benim hoşlandığım kişinin benden mutlaka hoşlanması gibi bir zorunluluk olamaz	13	22	23	32	323	2,81	1,07
74.Ona yakın olan kişilerin yaşadıkları üzüntüyü anlayabilirim.	4	20	28	40	328	3,12	0,90
77.Kararlarım karışanların niyetinin 'bana hükmetmek' veya 'iyiliğim' olduğunu ayırt edebilirim.	3	16	35	36	324	3,15	0,84
80.Ama benim üzerimdeki kontrollerini kabul etmem mümkün değil	19	33	21	18	324	2,42	1,02
83.Herşeyi başaran insanların mutluluğuna gıpta ediyorum	18	28	31	13	325	2,42	0,96
86.Eserin temasını oluşturan duygu yükünü kolaylıkla hissedebilirim	11	33	27	20	329	2,62	0,95
89.Ama nedense aşklar yine de karşılıksız kalabiliyor	28	28	24	11	328	2,21	1,01
92.İkna edemediğim insanların duyarsız olduklarını düşünürüm	15	33	28	15	328	2,48	0,95
95.O telaş içinde "biraz daha dikkatli olsana " diye söylenirim, hatta çıkışırim	13	21	23	34	326	2,86	1,07
98.İnsanların, beklentilerimi ben söylemesem de hissedip bana vermelerini isterim.	17	33	31	10	329	2,37	0,90
101.Beni anlamanın onları mutlu ettiğini bilirim	5	20	34	32	327	3,02	0,89
104.Ama insanlar da sevilmediklerini hissetseler bile duymaktan hoşlanmazlar.	12	23	28	29	326	2,81	1,02
107.Karşımdaki insanların bu işi birine yaptırmak zorunda olduklarını anlarım.	9	28	31	23	328	2,75	0,94

Duygusal zekâ ölçeğinin “Duyguları Yönetme” alt ölçeğiyle ilgili MYO öğrencilerinin görüşlerine göre Tablo 5'te verilen bulgular incelendiğinde;

• Birinden hediye aldığı; *“Hediye almaktan duyduğum sevinci anında karşı tarafa gösteririm”* ifadesi ile ilgili öğrenciler, en yüksek ortalama ile ($\bar{x} = 3.37$) daima böyle yaptıklarını belirtmişlerdir. *“Bana verilen sorumlulukları yapabilecek durumdaysam kabul ederim”* ifadesi için ($\bar{x} = 3.30$) ortalama ile daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir; Bu nedenle, öğrencilerin ortalama olarak kendilerinden bir görev beklenildiğinde şartlar uygunsa bu görevi yapabilecek şekilde iç kontrollerini sağlayabildikleri sonucuna ulaşılabilir.

• ($\bar{x} = 3.32$) ortalama puanlar ile karşı cinsle olan ilişkilerinde gerçek duygularının farkında olmalarının; *“Bu ilişkilerimi daha gerçekçi biçimde değerlendirmeme sebep olur”* ile *“Ölümün üzüntüsünü kabul etmeye çalışır, hayatın devam ettiğini bilirim”* ifadesi için daima böyle hissettiklerini belirtmişlerdir. Buna göre onların, genellikle gerçek düşünce ve hislerine bağlı olarak davranışlarına yön verdiklerini söylemenin yanlış olmayacağı söylenebilir.

• ($\bar{x} = 3.22$) ortalama ile bir dostu problemle karşı karşıya kaldığında; *“Eğer sorarsa onun göremediği farklı alternatifleri sunarak seçim kolaylığı sağlarım”* ifadesi ile ilgili olarak daima böyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak genellikle öğrencilerin kendilerine sorulduğu takdirde çözüm önerileri geliştirmeye meyilli oldukları; ancak arkadaşını istemezse kendini kontrol ederek fikir beyan etmedikleri sonucuna ulaşılabilir.

• *“İyiliğime yönelik yönlendirmeleri dikkate alırım”* ifadesine öğrenciler ($\bar{x} = 3.17$) ortalama ile daima böyle yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda öğrencilerin genel olarak kendilerine yöneltilen eleştirileri dikkate alarak, bunları kendilerini geliştirmek için birer fırsat olarak algıladıkları söylenebilir.

• ($\bar{x} = 3.13$) ortalama ile *“Bu sayede problemlerimle daha etkin olarak başa çıkabilirim”* ifadesi için daima böyle yaptıklarını belirtmişlerdir. Buna göre öğrenciler genellikle yaşadıkları olumsuzluklar karşısında güçlü durarak sorumluluklarına kaldıkları yerden devam ederler sonucuna ulaşılabilir.

• *“Karşılıklı birbirimizden hoşlandığımız kişiyle birlikte olmayı yeğliyorum”* ifadesinin ($\bar{x} = 3.09$); *“Bu ilişkilerimi daha gerçekçi biçimde değerlendirmeme sebep olur”* ifadesinin ($\bar{x} = 3.05$); *“Duyduğum utanç neticesinde özür dilerim”* ve *“Bu yüzden insanlardan uzak dururum”* ifadelerinin ($\bar{x} = 3.03$); *“Ona yorulduğunu hissettiğimi, ama giysilerden hoşlanmadığımı söyler teşekkür ederek çıkarım”* ifadesinin ($\bar{x} = 3.00$); *“Bu işi neden yapmak istediğimi açıklarım”* ifadesinin ($\bar{x} = 2.98$); *“Hemen yanlarına gider bağırmağa başlarım”* ifadesinin ($\bar{x} = 2.95$) ortalama olarak ortaya çıkmıştır. Tablo 5'deki diğer ifadelerin de ortalama olarak 2.38'den büyük olduğu görülmekle birlikte öğrenciler *“Hissettiğim korku nedeniyle karanlık, تنها sokaklardan yolumu uzatmış olsam bile geçmem”* ifadesine ise en düşük ($\bar{x} = 2.32$) ortalama ile hiç böyle yapmadıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak duyguları yönetme becerileri ile ilgili bulgulara göre, MYO öğrencilerinin ortalama olarak, kendi duygularının farkına vararak duygularını kontrol edebildikleri, olumsuz duygulara engel olarak kendilerine ve çevresindekilere faydalı olacak biçimde organize edebildikleri, enerjilerini kaybetmeden sorunların üstesinden gelebildikleri, belirsizliklere ve değişime kolay adapte olabildikleri sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 5. Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin “Duyguları Yönetme” Alt Ölçeğine Verdikleri Cevaplarla İlgili Betimsel İstatistikler

EQ-3 Duyguları Yönetme	%				n	$\bar{x}$	s.s.
	Hiç	Arasına	Çoğu zaman	Daima			
3.Sakin bir şekilde ona sıraya geçmesi gerektiğini hatırlatırım	8	25	29	34	345	2,93	0,97
6.Hediye almaktan duyduğum sevinci anında karşı tarafa gösteririm	4	12	24	56	345	3,37	0,86
9.Duyduğum utanç neticesinde özür dilerim.	9	20	25	42	345	3,03	1,02
12.Bu yüzden insanlardan uzak dururum.	10	20	22	43	344	3,03	1,04
15.Bu sayede problemlerimle daha etkin olarak başa çıkabilirim	4	18	36	37	342	3,13	0,84
18.Bu sayede adaleti sağlamış olurum	18	15	26	37	344	2,86	1,12
21.Hayata bir kez geldiğim için her istediğimi yapmaya çalışırım	16	29	23	29	349	2,67	1,07
24.Kendimi objektif olarak görmeye çalışır, eleştirileri dikkate alırım	13	24	30	30	351	2,79	1,02
27.Bana verilen sorumlulukları yapabilecek durumdaysam kabul ederim.	4	14	27	52	350	3,30	0,87
30.Eğer sorarsa onun göremediği farklı alternatifleri sunarak seçim kolaylığı sağlarım.	7	13	29	48	347	3,22	0,93
33.Onları mutlu etmek adına beraberken müzik zevkimden fedakarlık etmem	26	20	22	29	343	2,55	1,17
36.Öfkemi kontrol altına alıp çeker giderim	25	30	25	18	349	2,37	1,05
39.Bunu bilmek daha rahat davranmamı sağlar	13	22	31	32	347	2,84	1,02
42.Kendimi korumak için ben de onları küçük düşürmeye çalışırım	17	17	26	36	345	2,84	1,11
45.Beni sıkı, üzen herşeyden kaçmak istiyorum.	33	34	20	9	343	2,04	0,95
48.Konuşmaya ilk girişi ben yaparak arkadaşımın kızgınlığını açığa vurmasını sağlarım	12	21	26	37	346	2,92	1,05
51.Kendimi değiştirmek için bir çaba harcamayacak oluşumun rahatlığını yaşarım	11	21	30	29	326	2,84	1,01
54.İşkolik olarak algılandığımı anladığımda grup çalışmasından koparım	19	23	23	25	324	2,61	1,10
57.Bu ilişkilerimi daha gerçekçi biçimde değerlendirmeme sebep olur	9	16	29	38	328	3,05	0,98
60.Hemen yanlarına gider bağırmağa başlarım	19	11	16	45	329	2,95	1,20
63.Hissettiğim korku nedeniyle karanlık, tenha sokaklardan yolumu uzatmış olsam bile geçmem	33	23	16	20	330	2,32	1,59
66.Ona yorulduğunu hissettiğimi, ama giysilerden hoşlanmadığımı söyler teşekkür ederek çıkarım	8	20	27	35	325	3,00	0,98
69.Arkadaşıma "onunla birlikte olmayı istediğimi ancak bugün sinemayı istemediğimi" açıklarım	8	20	31	34	329	2,99	0,95
72.Karşılıklı birbirimizden hoşlandığımız kişiyle birlikte olmayı yeğliyorum.	10	14	24	43	327	3,09	1,03
75.Ölümün üzüntüsünü kabul etmeye çalışır, hayatın devam ettiğini bilirim	8	11	26	46	326	3,22	0,96
78.İyiliğime yönelik yönlendirmeleri dikkate alırım	7	13	28	43	329	3,17	0,94
81.Özgürlüğümü korumak adına ne pahasına olursa olsun onlarla bile çatışıyorum	21	29	18	24	327	2,50	1,11
84.Yaşadığım başarısızlık korkusu beni yeni girişimlerden uzak tutuyor	20	28	27	14	323	2,40	1,00
87.Kendimi hissettiğim duygu yüküne bırakıp keyfini çıkarırım	13	22	32	23	324	2,72	1,00
90.O zaman sevgimi tek başıma sonsuza kadar yaşatma azmini taşıırım	28	24	16	24	327	2,39	1,17
93.Karşımdakine daha iyi aktarabilmek için duygularımı tanımaya çabalarım	7	20	41	22	321	2,88	0,87
96.Yetenekli olmadığını anladığımdan bir daha ona aynı işi yaptırmam	17	18	21	36	331	2,82	1,13
99.İnsanlar isteklerimi kendiliklerinden anlayamayınca beni yeterince sevmediklerini düşünürüm	19	24	24	22	324	2,54	1,08
102.Başkalarını anlamak için özel bir çaba harcamam	24	26	23	18	330	2,38	1,08
105.Yine de insanlara duygularımı, kaldıracabilecekleri ölçüde ama hissettiğim şekilde yansıtırım	9	19	33	31	331	2,94	0,96
108.Bu işi neden yapmak istemediğimi açıklarım	10	18	29	35	331	2,98	1,00

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırması amacı ile *bağımsız örneklem t-testi* uygulanmış, EQ toplam puanları cinsiyete göre karşılaştırmanın yapıldığı sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması İle İlgili t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	s.s.	t	s.d.	p	η^2
EQ-T Kadın	178	2,72	,47	2,88	358	,004	,02
EQ-T Erkek	182	2,56	,59				
EQ-1 Kadın	178	2,77	,52	2,17	358	,030	,01
EQ-1 Erkek	182	2,64	,64				
EQ-2 Kadın	178	2,66	,55	2,77	358	,006	,02
EQ-2 Erkek	182	2,49	,58				
EQ-3 Kadın	178	2,72	,50	3,07	358	,002	,02
EQ-3 Erkek	182	2,54	,62				

Tablo 6'ya göre, MYO öğrencilerinin duygusal zekâ becerilerini kullanma düzeyleri ile ilgili olarak kadın öğrencilerin değerlendirmesinin ($\bar{x}$ =2,72) erkek öğrencilere ($\bar{x}$ =2,56) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu puan farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Bu bulgu, duygusal zekâ düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu şeklinde de yorumlanabilir. Aynı zamanda öğrencilerin duygusal zeka düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılması ile ilgili hesaplanan etki büyüklüğünün **EQ-T** ($\eta^2=,02$); **EQ-1**($\eta^2=,01$); **EQ-2**($\eta^2=,02$); **EQ-3**($\eta^2=,02$)'dir. Buna göre duygusal zeka puanlarında gözlenen varyansın küçük bir kısmının cinsiyete bağlı olduğu ifade edilebilir.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile ilgili görüşlerinin yaş gruplarına göre karşılaştırması amacı ile ilişkisiz ölçümler için *Kruskal Wallis H-Testi* uygulanmış ve sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Öğrencilerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Yaş Gruplarına Göre Karşılaştırılması İle İlgili Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	EQ-1	EQ-2	EQ-3	EQ-T
Ki-kare	7,759	7,386	5,005	7,834
s.d	3	3	3	3
p	,051	,061	,171	,050

Bu sonuçlara göre meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaş grupları ile duygusal zekâ alt boyutları olan EQ-1,EQ-2,EQ-3 düzeyleri arasında farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. Ancak yaş grupları ile EQ-T arasında anlamlı bir istatistiki fark mevcuttur.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Eğitim Gördükleri MYO 'ya Göre Karşılaştırılması

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri ile ilgili görüşlerinin eğitim gördükleri MYO 'ya göre karşılaştırması amacı ile ilişkisiz ölçümler için *Kruskal Wallis H-Testi* uygulanmış ve sonuçları Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Eğitim Gördükleri MYO 'ya Göre Karşılaştırılması İle İlgili Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

	EQ-1	EQ-2	EQ-3	EQ-T
Ki-kare	8,194	23,709	47,125	27,532
s.d	4	4	4	4
p	,085	,000	,000	,000

Elde edilen değerlere göre eğitim görülen MYO ile EQ-1 dışındaki EQ-2, EQ-3 ve EQ-T arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($P_{EQ2} 0,000 < 0,05$; $P_{EQ3} 0,000 < 0,05$; $P_{EQT} 0,000 < 0,05$). Elde edilen sonuç, MYO öğrencilerinin eğitim gördükleri MYO'ya göre; duygusal zekâ toplam puanları ile tüm alt boyutlarında farklı düzeye sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında araştırmanın problemini destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri incelendiğinde ortalama olarak "normal" biçiminde değerlendirilmekle birlikte kendi duygularını anlama becerilerinin biraz daha öne çıktığı görülmüştür. Ergin, İşmen ve Özabacı'ya (1999) göre, öğrencilerin duygusal zekâ becerilerine sahip olmaları bakımından ortalama olarak birbirlerine benzer özellikler taşıdıkları görülmüştür. Literatür incelendiğinde üniversite öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçları farklılıklar göstermektedir. Sevindik ve ark. (2012) çalışmalarında öğrencilerin duygusal zekalarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Karabulutlu, Yılmaz ve Yurttaş (2011) araştırmaları sonucunda hemşirelik öğrencilerinin toplam duygusal zeka düzeyi puan ortalamalarının ortalamanın biraz üzerinde olduğunu saptamıştır. Avşar ve Kaşıkçı (2010)'nın sağlık yüksekokulu öğrencileri üzerinde uyguladığı araştırmaya göre, öğrencilerin kendini en iyi ifade ettiğini düşündüğü duygusal zeka alt boyutu, duygularını kontrol edebilme olarak belirlenmiştir. Schutte, Malouff, Bobik (2001) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarında yüksek EQ'ya sahip öğrencilerin karşısındakinin duygularını anlama puanları ve kendilerini gözlemlene puanlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kenarlı (2007) üniversite öğrencileri ile ilgili yaptığı çalışmada, öğrencilerin en yüksek puanı duyguları yönetme alt testinden aldıkları görülmüş aynı zamanda öğrencilerin birbirleri ile benzer özelliklere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Adıgüzel (2011) ise üniversite öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri üzerine yaptığı çalışmada duygusal zeka düzeylerini normal üstü olarak ortaya koyarak öğrencilerin duyguları yönetme alt ölçeği ile ilgili daha yüksek puanlar aldığını ortaya çıkarmıştır.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zekâ becerilerini kullanma düzeyleri ile ilgili olarak kadın öğrencilerin değerlendirmesinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğu, dolayısıyla duygusal zekâ düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır. Benzer şekilde, Sevindik ve ark. (2012)'na göre cinsiyet ile duygusal zeka düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Aynı zamanda kız öğrencilerin duygusal zeka alt grup puan ortalamaları da yüksek bulunmuştur. Bir başka çalışmada, İşmen (2001) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada duygusal zekanın cinsiyete göre farklılaştığı, kadınların 3 boyutta ve toplamda erkeklere göre daha yüksek puan aldıklarını belirlemiştir. Kenarlı (2007) da araştırmasında kadın öğrencilerin daha yüksek duygusal zeka becerilerine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak, Tambağ ve ark. (2014) araştırmalarında erkek öğrencilerin duygusal zeka toplam puanı, duygulardan faydalanma ve duyguların ifadesi alt ölçek puan ortalamalarının kız öğrencilere göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek olduğunu saptamıştır. Aynı şekilde, Ergin (2000) üniversite öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada, erkek öğrencilerin duygusal zekâ düzeylerinin kadın öğrencilerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yalız (2012)'a göre ise kadın ve erkek öğrencilerin kişisel yetenekler, kişilerarası yetenekler, uyumluluk ve genel ruh durumu alt boyutlarındaki puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dolayısıyla bahsedilen bu çalışmalar ister kadın ister erkeklerin lehine olsun, cinsiyet ile duygusal zeka arasında anlamlı ilişkiler olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin yaş grupları ile duygusal zekâ alt boyutları olan EQ-1, EQ-2, EQ-3 düzeyleri arasında farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ancak yaş grupları ile EQ-T arasında anlamlı bir istatistiki fark olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla öğrencilerin duygusal zekâ toplam puanlarının, yaşlarına göre anlamlı biçimde değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılabılır. Sevindik ve ark. (2012)'nin yaptıkları araştırmaya göre, 20 yaş ve altındaki öğrencilerin duygusal zeka puanları düşük bulunmuş ve gruplar arasındaki bu farklılığın anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Karademir ve ark. (2010) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda, yaşa bağlı olarak öğrencilerin duygusal zeka düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Mayer & ark. (2001) çalışmasında daha büyük yaş grubundaki öğrencilerin daha küçük yaşta öğrencilere göre yüksek duygusal zekaya sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır ve duygusal zeka düzeyinin yaşla birlikte arttığını belirtmiştir. İşmen (2001) ise çalışmasında üniversite öğrencilerinin 19 yaş ve altı – 26 yaş ve üstü yaş grubunda duygusal zeka becerilerinin yaşa göre farklılaşmadığı saptanmıştır. Ergin, İşmen ve Özabacı tarafından 1999 yılında liseli ergenler üzerinde yapılan araştırmaya göre ise, 15

yaşındaki öğrencilerin EQ'larının 16 ve 17 yaşındaki öğrencilerden daha düşük olduğu, yaş artıkça duygusal zekanın da arttığı ortaya çıkmıştır.

Meslek yüksekokulu öğrencilerinin eğitim gördükleri MYO ile EQ-1 dışındaki EQ-2, EQ-3 ve EQ-T arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla MYO öğrencilerinin eğitim gördükleri MYO'ya göre; duygusal zekâ toplam puanları ile karşısındaki duygularını anlama ve duyguları yönetme becerileri ile ilgili olarak farklı düzeye sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Öneriler

Bu araştırmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma Artvin Çoruh Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında okuyan öğrenciler ile sınırlıdır dolayısıyla farklı meslek yüksekokullarında çalışmalar yapılabilir aynı zamanda bu çalışmalarla karşılaştırma yapılabilir.

Bireylerin hayat başarıları; sahip oldukları meslekte başarılı olmaları, başarılı bir iş hayatı, başarılı bir sosyal hayat, başarılı bir evlilik vb. sadece sahip oldukları diplomalar ve kazandıkları para ile değerlendirilmemektedir. Bireyin her alanda başarılı olması duygusal zekâ becerilerine sahip olması ile desteklenebilir ve geliştirilebilmektedir. Dolayısıyla bireylerin yaşamlarının her alanında hedeflerine ulaşmalarını ve mutlu olmalarını sağlamak amacıyla eğitimin her düzeyinde öğrencilerin duygusal farkındalığa sahip olmaları, karşısındaki duygularını anlamaları ve duyguları yönetebilmelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Eğitimde duygusal zekâ eğitimlerine yer verilerek bu farkındalığı edinmeleri sağlanmalıdır. Aynı zamanda bireylerin duygusal zekâlarını yükseltebilmelerine yönelik çalışmalar veya eğitimler gerçekleştirilmelidir.

Kaynakça

- Adıgüzel, E. (2011). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri ve Öğrenme Stratejileri ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Avşar, G., & Kaşıkçı, M. (2010). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinde duygusal zekâ düzeyi. Journal of Anatolia Nursing and Health Sciences, 13(1).
- Barutçugil, İ. (2002). *Organizasyonlarda Duyguların Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Budak, S. (2003). Psikoloji Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları. Ankara.
- Büyükoztürk, Ş. (2009). Veri Analizi El Kitabı. Pegem Akademi. Ankara.
- Çakar, U. ve Arbak Y. (2004). Modern Yaklaşımlar Işığında Değişen Duygu - Zekâ İlişkisi ve Duygusal Zeka. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 6(3): 23-48.
- Doğan, S. (2005). Çalışan İlişkileri Yönetimi. Kare Yayınları. İstanbul.
- Erdogdu, M.Y. ve Kenarlı, Ö.(2008). Duygusal Zekâ ile Akademik Başarı Arasındaki İlişki. Milli Eğitim 178:297-31.
- Ergin, E. F. (2000). Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zeka düzeyi ile 16 kişilik özelliği arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniv. Sosyal Bil. Enst. Konya.
- Ergin, D., Özabacı, N., İşmen, E. (1999). A Comparative Study: EQ and IQ. Unpublished Paper. The World Conference on Gifted and Talented. İstanbul. Turkey
- Eroğlu, G. (2007). Mesleki ve Teknik Eğitim Fakültelerinde Kullanılan Öğrenme ve Öğretme Stratejilerinin İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 3 s.
- Gardner, H and Hatch, T., (1990). "Multiple Intelligences Go To School: Educational Implications of the Theory of Multiple Intelligences". CTE Technical Report Issue NoA <http://www.edc.org/CCT/ccthome/reports/tr4.html>.
- Goleman, D. (2005). Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir? (çev. B.S.Yüksel). Varlık Yayınları. İstanbul.
- Göçet, E. (2006). Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri İle Stresle Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşmen, A. E. (2001). Duygusal zeka ve problem çözme. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl : 2001, Sayı 13, Sayfa : 111-124.
- Kaptan, F. ve Korkmaz H. (2001). İlköğretimde Fen Bilgisi Öğretimi. (Modül 7). Ankara.
- Karabulutlu, E. Y., Yılmaz, S., & Yurttaş, A. (2011). The relationship between emotional intelligence levels of students and problem-solving skills/Oğrencilerin duygusal zeka düzeyleri ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki. Journal of Psychiatric Nursing, 2(2), 75-80.
- Karademir, T., Döşyılmaz, E., Çoban, B. ve Kafkas, M. E. (2010). Beden Eğitimi ve spor bölümü özel yetenek sınavına katılan öğrencilerde benlik saygısı ve duygusal zekâ. Kastamonu Eğitim Dergisi, 18 (2), ss. 653-674.
- Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (16. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kenarlı, Ö., (2007). Duygusal Zekâ-Akademik Başarı Etkileşimine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Dicle Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, 2-3 s
- Mayer, J. and Salovey P. (1995). Emotional Intelligence and The Construction and Regulation of Feeling. Applied and Preventive Psychology, 3:197-208.
- Mayer, J.D., Caruso, D.R. and Salovey, P., (2000). Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence. Intelligence, 27 (4): 267-298.
- Mayer, J. D., Salovey, P., Caruso, D. R., & Sitarenios, G. (2001). Emotional intelligence as a standard intelligence.
- Merlevede, E., Patrick, V.R. and Bridoux D. (2006). 7 Adımda Duygusal Zeka. (çev. T. Kırca). Omega Yayınları. İstanbul.
- Saban, A. (2005). Çoklu Zekâ Teorisi ve Eğitim. Nobel Yayıncılık. Ankara.

- Salovey, P. & Mayer, J. (1990). Emotional Intelligence. *Cognition Personality*, 9:185-211.
- Schutte, N. S., Malouff, J. M., Bobik, C., Coston, T. D., Greeson, C., Jedlicka, C., ... & Wendorf, G. (2001). Emotional intelligence and interpersonal relations. *The Journal of social psychology*, 141(4), 523-536.
- Segal, J. (2009). Duygusal Zekânızı Yükseltmek. (Çev: P.S. Öztürk). Kilim Matbaası. İstanbul.
- Şemin, R. (1972). Zekânın Değerlendirilmesi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi. İstanbul.
- Sevindik, F., Uncu, F., & Dağ, D. G. (2012). Sağlık yüksekokulu öğrencilerinin duygusal zeka düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi*, 26(1), 21-26.
- Sternberg, R.J. (1999). Successful Intelligence: Finding A Balance. *Trends in Cognitive Sciences*.3(11): 436-442.
- Stein, J.S. and Book, E.H. (2003). EQ Duygusal Zekâ ve Başarının Sırrı. (Çev. M. Işık). Özgür Yayınları. İstanbul.
- Talu, N. (1999). Çoklu Zeka Kuramı ve Eğitime Yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 15: 164-172.
- Tambağ, H., Kaykunoğlu, M., Gündüz, Z., & Demir, Y. (2014). Hemşirelik Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(1), 41-46.
- Tekin, H. (1996). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme. Yargı Yayınları. Ankara.
- Titrek, O. (2007). IQ'dan EQ'ya Duyguları Zekice Yönetme. Pegem Yayıncılık. Ankara.
- Tuyan, S. ve Beceren E. (2004). Duygularımız ve Biz. www.duygusalzeka.net, adresinden 22.09.2010 tarihinde alınmıştır.
- Yalız, D. (2013). Anadolu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Duygusal Zeka Düzeyleri. *Pamukkale Journal of Sport Sciences*, 4(2), 94-111.
- Yamane, T. (2001). Temel Örnekleme Yöntemleri. Çev. A. Esin, M. A. Bakır, C. Aydın, E. Gürbüzsel, Literatür Yayınları. İstanbul.
- Yeşilyaprak, B. (2001). Duygusal Zekâ ve Eğitim Açısından Doğurguları. *Eğitim Yönetimi Dergisi* 25:139-146.
- Yüksel, M. (2006). Duygusal Zekâ ve Performans İlişkisi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 13 s.
- Wilson, L. O. (2002). What's the Big Attraction? Why Teachers are Drawn to Using Multiple Intelligence Theory in their Classrooms. *New Horizons for Learning*.

Summary

Emotional Intelligence (EQ) is the ability to recognize emotions, to express feelings, to reach emotional implications in this direction, to support cognitive and emotional development, to control emotions by being able to direct their behavior through emotional awareness (Mayer, Caruso and Salovey, 2000: 267).

It has helped some people to recognize emotional intelligence, why they fail in their work and social life, or have some people succeed in their work and social life, if they have normal IQ (Merlevede, Patrick and Bridoux, 2006: 24).

Some authors think there is a great difference between school inclusion and real life inclusion. Undoubtedly the place of school success is different, but to be able to adapt to the world, to act consciously and sensitively in the face of things, in short to be awake is a different thing. EQ shows that long-term success is very poorly correlated with IQ. Success is to achieve the goal that the individual has set for himself. IQ can not be put forward as the only factor in achieving success in life. In business success, IQ achieves between 1% and 20% success, while for those with a high EQ, job success is between 27% and 45% (Stein and Book, 2003: 32).

Until the end of the twentieth century, mental intelligence scales were used to measure the success of individuals. Piagetian intelligence is described as "the inborn general cognitive ability underlying all kinds of mixed reasoning processes" (Budak, 2003: 848). In a broad sense, holistic intelligence expresses all of the mind functions, and in a narrow sense, solving problems by thinking (Jemin, 1972: 1). In 1905, the French psychologist Alfred Binet developed his first legal intelligence test with his colleague psychiatrist Simon. With this test, children aimed to distinguish the superior ones from the others according to the skills they possess. According to Binet, intelligence included the stages of decision making, problem solving, and solution. This test was first applied to children and the so-called intelligence age was reached. In 1910, the Binet-Simon test was sent to America and the study was evaluated by psychologist Dr. Henry Goddard, who manages his work in New Jersey. Finally, Lewis Terman has conducted the IQ test and has allowed Stanford University to reach large quantities (Stein and Book, 2003: 31).

At the end of the twenty-first century, many studies on intelligence were initiated to shift from traditional intelligence to alternative intelligence. Considering individual differences while achieving success in the education system, ensured that the activities appropriate for individual qualifications become more important. Studies have shown that mental intelligence, or in other words, IQ has no more than 10% of the impact on survival. Some individuals have a high intelligence coefficient and can not reach a successful life. Thus, the idea that IQ was inadequate to meet the needs emerged (Erdogdu and Kenarlı, 2008: 2).

This research was conducted to investigate students' emotional intelligence levels in vocational school of higher education. The model of the research is descriptive in terms of presenting the current situation. The sample was composed of students who are trained in vocational school of higher education in Artvin Coruh University. This study was conducted by using the Emotional Intelligence Assessment Scale and the scale was administered to 360 students. Descriptive statistics such as arithmetic mean, standard deviation and percentage distribution of the data obtained by the Emotional Intelligence Assessment Scale were calculated. For comparison of emotional intelligence levels of

---

students according to gender, independent samples t-test was applied and for comparison of the students' emotional intelligence levels according to their ages and departments, Kruskal Wallis H-Test was applied. According to the results of the analysis, it was seen that the emotional intelligence levels of the vocational high school students were evaluated as "normal". The emotional intelligence levels of the students were found to be significantly different according to their age and gender.

Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960)

Regulations Made in Administrative Area in the Ağrı during the Democratic Party Era (1950-1960)

Fatih ÖZÇELİK¹

Bilal TUNÇ²

Geliş Tarihi: 03.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 08.11.2017 / Kabul Tarihi: 09.11.2017

Özet

Türkiye'de 1950 ile 1960 arasındaki devreye Demokrat Parti dönemi denilmektedir ve bu dönemde ülke genelinde başta ekonomi, siyasi ve idari alanlarda olmak üzere birçok değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar içerisinde idari alanda yapılan düzenlemeler en başta gelmektedir. Bu bağlamda, çalışmamızda Demokrat Parti döneminde Ağrı ilinde idari alandaki düzenlemeler teferruatlı bir biçimde ele alınmıştır.

Bu çalışmadaki temel amaç, Ağrı'da hem Tek Parti dönemi olarak niteleyebileceğimiz 1925-1946 yılları arası dönemde hem de Demokrat Parti döneminde idari alandaki düzenlemeleri göstererek aradaki farkları ve benzerlikleri ortaya çıkarmaktır. Yeni ilçe, nahiye, köy ve mahallelerin oluşturulması, bazı mahallelerin köy statüsüne getirilmesi ve nüfus değişimlerine bağlı bazı köylerin de mahalleye dönüştürülme gayretlerinden hareketle ciddi idari düzenlemelerin olduğu belgelerle kanıtlanmaktadır. Yeni ilçe, nahiye, köy ve mahallelerin oluşturulması, bazı mahallelerin köy statüsüne getirilmesi ve nüfus değişimlerine bağlı bazı köylerin de mahalleye dönüştürülme nedenleri belgeler ve kanunlar ışığında analiz edilmektedir.

Bilhassa 1958'den sonra Ağrı'da birçok yerleşim yerinin adının değiştirilmesi ve yerlerine yeni adların verilmesinin nedenleri ve bu süreçteki siyasi yaklaşımın arka planı tarihselle bilimsel bir çerçeve içerisinde ele alınmaktadır. Bu kapsamda makale, başta Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, Resmi gazete ve Türkiye İstatistik Kurumu verileri olmak üzere; araştırma ve inceleme eserlerden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ağrı, İdari, İlçe, Köy, Mahalle.

Abstract

The period, which is between 1950 and 1960 in Turkey is called Democratic Party period and during this period many changes, which primarily in the economic, political and administrative spheres and edits were made throughout the country. The regulations that were made in the administrative area are among the most important ones. In this context, it has been handled administrative arrangements in the province of Agri during the Democratic Party era in this essay in an elaborate way.

The main purpose of this study, to reveal the differences and similarities both before the Democratic Party and during the Democratic Party era in Agri by showing the regulations in the administrative area. It is proved that there are serious administrative regulations across towns and villages in the mentioned period in Ağrı with this way. The creation of new districts, townships, villages and neighborhoods, were been bringing some neighborhoods to the village status depending on population changes and the reasons why some villagers are converted into neighborhoods are analyzed in the light of documents and laws.

The changing the name of many settlements in Ağrı and reasons for giving new names to places their especially after 1958 are handled in a historical and scientific framework. This work was created mainly archive records, Official Gazette and TSI data and by research and investigation works.

Key Words: Administrative, Agri, District, Neighborhood, Village.

¹ Yrd. Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Tarih Bölümü. Düzce.

E-Posta: fatihozcelik@duzce.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Tarih Bölümü. Ağrı.

E-Posta: burakeylul2205@gmail.com

Giriş

23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin açılması ile beraber dört aşamalı bir merkezi yönetim sistemi uygulamaya konulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yönetim biçimlerinden olan ve mutasarrıflık düzeyinde olan alanlar vilâyet haline getirilmiştir (Şahin ve Demirağ, 2016:563-564). Böylece yeni yönetim biçimiyle beraber vilayetler kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köylere ayrılmıştır. Bunun dışında TBMM'nin ilan edilmesini ardından uygulamaya konulan 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ile de bu yeni uygulama resmi duruma getirilmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye'nin 10. Maddesinde bu durum şöyle izah edilir: "Türkiye coğrafi vaziyet ve iktisadi münasebet noktai nazarından vilayetlere, vilayetler kazalara münakasam olup kazalar da nahiyelerden tereküp eder" (1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.html>). Yukarıda ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, Anayasa'nın bu maddesiyle yeni idari yapıya hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Bu dönemde toplam vilâyet sayısı 71'dir ve Bayazıt da Türkiye'nin ilk vilâyetlerinden birisidir (Kartal, 2010: 83).

29 Ekim 1923'te Türkiye'de yeni bir rejim ve yönetim biçimi olan Cumhuriyet'in ilanının hemen sonrasında 1921 Teşkilat-ı Esasiye lağvedilmiş ve yerine 20 Nisan 1924'te yeni bir Anayasa hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (Önen ve Reyhan, 2009: 22). Söz konusu Anayasa ile birlikte vilâyetler ile kazaların adları değiştirilmiştir. Değişiklikler kapsamında vilâyetlere illere; kazalar da ilçelere dönüştürülmüştür. Burada dikkat çekmekte olan nokta ise ise, en küçük idari birimi olan köylerin adı değiştirilmeyerek aynı şekilde bırakılmasıdır. Bu durum 1924 Anayasa'nın 89, 90 ve 91. maddelerinde şu biçimde izah edilmektedir: "Madde 89- Türkiye, coğrafya durumu ve ekonomi ilişkileri bakımından illere, iller ilçelere, ilçeler bucaklara bölünmüştür ve bucaklar da kasaba ve köylerden meydana gelir. Madde 90- İllerle şehir, kasaba ve köyler tüzelkişilik sahibidirler. Madde 91- İllerin işleri, yetki genişliği ve görev ayrımı esaslarına göre idare olunur" (1924 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>; Kartal, 2010:83-84).

Günümüzde Ağrı ve Kars vilâyetleri de içinde bulunmak üzere büyükşehir yapısı dışındaki 51 vilâyette söz konusu dört aşama halindeki yönetim (merkezi) şekli sürdürülmekte olup; yalnızca 1921-1960 yılları arasında devam eden 40 yıllık süre zarfında şehir dışındaki alanları idare edilmesinde kullanılan ve bucak (nahiye) şeklinde adlandırılan yönetim biçimleri yasal varlığını devam ettirmekle birlikte 1970'ten itibaren de mülki idare amiri tayin edilmektedir. Mevcut durum, söz konusu yönetim yapılarının hem personel hem de idari alanda tamamen etkisiz hale gelmesine yol açmıştır. İlçelerde sadece tek bir bucak (Merkez Bucak) olabildiği gibi, Merkez Bucak haricinde bir ya da birden fazla bucak ta olabilir (Kocaman, 2014:280). Çalışma alanımız olan Ağrı'da 1960 yılı itibarıyla 7 ilçe bulunmakta olup; bu ilçelere bağlı toplam 12 adet bucak yer almaktadır (BİGM (Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü), 1963: 31-35).

I. Ağrı'da Demokrat Parti Dönemindeki Önce İdari Alandaki Düzenlemeler

Ülkemizin doğusundaki sınır illerinden birisi olan Ağrı genel olarak dağlık araziye sahiptir. Çetin tabiat şartları, yeryüzü şekilleri ve iklimi;nüfus seyrekliğine ve ekonomik geriliğe sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gelişmeye başlayan Karaköse şehri, Cumhuriyet döneminde Ağrı adıyla il merkezi olacak ve Doğu Beyazıt sancağının yerini alacaktır (Kopar, 2009: 141). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte illerin yapılarında ve sayılarında birçok defa değişiklikler ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir (Keskin, 2007: 119-174).Bu değişiklikler kapsamında, 20 Nisan 1924'te 85 Sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılarak 1921 Anayasası ile mülhak ve müstakil livalara vilayet statüsü verildiğinden Cumhuriyet dönemine girerken Türkiye 74 vilayete ve 325 kazaya ayrılmıştır (Kartal, 2010:83).Bu idari düzenlemede Beyazıt'ın yüzölçümü 13.250 km²'dir (Köse, 2010: 192).

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Bayezit (Ağrı) vilâyetinin idari yapısı ile günümüzün Ağrı vilâyetinin idari yapısında birtakım değişiklikler ve düzenlemeler yapılmıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1981:375-376). Bu düzenlemelerden birisi 1927 yılında Bayazıt adının Ağrı'ya dönüştürülmesidir (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: BCA, Yer No: 54-33-16, Tarih: 04.05.1935). Aynı şekilde Bayazıt'ın merkezi de Karaköse'ye taşınmış ve Doğubeyazıt adıyla yeni bir ilçe kurulmuştur (BCA, Yer No: 54-33-16, Tarih: 04.05.1935). Bunun gibi Ağrı'ya bağlı geniş bir tarihe sahip Iğdır ve Tuzluca ilçeleri 1934 yılında Kars vilâyetine bağlanmış iken; Muş'a bağlı Malazgirt de Ağrı'ya bağlı bir kaza haline getirilmiştir (Aksoy ve Savaş, 2002: 6-7; BCA, Yer No: 44.30.3, Tarih: 12.05.1934; Resmi Gazete, 14 Haziran 1934, Sayı:2727, s.3981).Malazgirt'in Ağrı'ya bağlanması ile nahiye sayısı da artmıştır. 31 Ocak 1936'da kurulan yeni nahiyenin adı Karahasan'dır (BCA, Yer No: 44.30.3, Tarih: 12.05.1934). Bu dönemde yapılan idari düzenleme ile Ağrı'nın yüzölçümünde önemli bir değişiklik olmuştur. 1927 yılında 13.250 km² olan vilâyetin yüzölçümü son düzenlemelerle birlikte 11.269 km²'ye düşmüştür (BİGM, 1941: 9).

Iğdır'ın Kars'a bağlanmasıyla birlikte Doğubeyazıt'a bağlı çok sayıda yerleşim yeri Iğdır'a bağlanmıştır. Bu nedenle, 1935 yılında 67 köyü bulunan Merkez nahiyesinin yerleşim yeri 62'ye ve 33 köyü bulunan Musun'un da yerleşim yeri 16'ya düşmüştür. Bu düzenleme neticesi Merkez kazasından alınarak Iğdır'a dahil edilen yerleşim yerleri şunlardır: Akçukur, Dertenk, Gökçebulak, Karasüfla, Harmancık, İlanlı, Masakan, Surbanişüfla, Surbahaniüfla ve Tepegil. Musun'dan ise ayrılan ya da birleştirilen köyler şunlardır: Adakent, Alomillo, Alesurk, Aliçipı, Bezirhane, Bulakbaşı, Çalı, Elubeşk, Göksugüzel, Gürgüre, Haçlı, Kanisur, Karaşeyh, Küştian, Kürüm, Sini, Şahkisik'tir. Bu arada daha önce Merkez ve Musun nahiyelerine bağlı olmayan yeni yerleşim birimlerinin de oluşturulduğu görülmektedir. Bunlar da aşağıda gösterilenlerdir: Kemercik, Yılanlı, Yukarısürbehan ve Şefkiabat'tır (BİGM, 1941, s.18-19).

Ağrı'da 1935 yılından sonra da idari alanda birtakım bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1954 yılına kadar Ağrı şu ilçelerden oluşmaktadır: Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Karaköse ve Malazgirt. 1936, 1954 ve 1958 yıllarında bu ilçelere iki ilçe daha katılmıştır. Bunlardan birisi Malazgirt'e bağlı Patnos nahiyesi 1936'da ilçe yapılmıştır (BCA, Yer No: 64.34.19, Tarih: 04.09.1936). İlçe olmasıyla birlikte Patnos'un nahiye statüsüne son verilmiştir (Resmi Gazete, 22 Şubat 1936, Sayı: 3239, s.6135).Bunun dışında Malazgirt ilçesi sadece iki yıl Ağrı'ya bağlı kalmıştır. 1934 yılından 1936 yılına kadar Ağrı ilçesi olan

Malazgirt, 4 Ocak 1936 yılında Türkiye genelinde yapılan idari düzenleme bağlamında Muş vilâyetine bağlanmıştır (Resmi Gazete, 4 Ocak 1936, Sayı: 3197, s.5900).

Patnos ilçesinin oluşturulmasıyla birlikte buraya Erciş, Ahlat ve Malazgirt kazalarından çok sayıda köy bağlanmıştır (Resmi Gazete, 7 Nisan 1936, Sayı: 3273, s.6292).

Tablo 1: Patnos'a Bağlanan Nahiye ve Köyler

Nahiye	Eski İlçe	Yeni İlçe	Köy Adı	Nahiye	Eski İlçe	Yeni İlçe	Köy Adı
Merkez	Malazgirt	Patnos	Pinaniç	Dedeli	Erciş	Patnos	Zomik
Merkez	Malazgirt	Patnos	Özdemir	Dedeli	Erciş	Patnos	Çakırbeş
Merkez	Malazgirt	Patnos	Babahan	Dedeli	Erciş	Patnos	Karisan
Merkez	Malazgirt	Patnos	Tepeli	Dedeli	Erciş	Patnos	Hisar
Merkez	Malazgirt	Patnos	Yukarıkamuşlu	Dedeli	Erciş	Patnos	Nenecanı
Merkez	Malazgirt	Patnos	Aşağı	Dedeli	Erciş	Patnos	Kamuşlan
Merkez	Malazgirt	Patnos	Küreklî	Dedeli	Erciş	Patnos	Kancıklı
Merkez	Malazgirt	Patnos	Güllüce	Dedeli	Erciş	Patnos	Şikeft
Merkez	Malazgirt	Patnos	Uzunca	Dedeli	Erciş	Patnos	Yukarıancini
Merkez	Malazgirt	Patnos	Sevendeli	Dedeli	Erciş	Patnos	Ortancini
Merkez	Malazgirt	Patnos	Davudök	Dedeli	Erciş	Patnos	Aşağıancini
Merkez	Malazgirt	Patnos	Hacılar	Dedeli	Erciş	Patnos	Derecik
Merkez	Malazgirt	Patnos	Kızılkaya	Dedeli	Erciş	Patnos	Pirömer
Merkez	Malazgirt	Patnos	Mollaibrahim	Dedeli	Erciş	Patnos	Kürdengaz
Merkez	Malazgirt	Patnos	Susuz	Dedeli	Erciş	Patnos	Koz
Merkez	Malazgirt	Patnos	Kubik	Dedeli	Erciş	Patnos	Küçkan
Merkez	Malazgirt	Patnos	Ziyaret	Dedeli	Erciş	Patnos	Korkira
Merkez	Malazgirt	Patnos	Kayince	Dedeli	Erciş	Patnos	Akçavıran
Merkez	Malazgirt	Patnos	Patnos	Dedeli	Erciş	Patnos	Sekü
Merkez	Malazgirt	Patnos	Çavuş	Dedeli	Erciş	Patnos	Birik
Merkez	Malazgirt	Patnos	Lisor	Dedeli	Erciş	Patnos	Kırakom
Merkez	Malazgirt	Patnos	Budak	Dedeli	Erciş	Patnos	Şeytanova
Merkez	Malazgirt	Patnos	Banzde	Dedeli	Erciş	Patnos	Çamurlu
Merkez	Malazgirt	Patnos	Aşur	Dedeli	Erciş	Patnos	Dambat
Merkez	Malazgirt	Patnos	Kızkapan	Dedeli	Erciş	Patnos	Mendolu
Merkez	Malazgirt	Patnos	Marmus	Dedeli	Erciş	Patnos	Hozalı
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Kishan	Dedeli	Erciş	Patnos	Dedeli
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Sultanmut	Dedeli	Erciş	Patnos	Harabederik
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Bostankaya	Dedeli	Erciş	Patnos	Kokin
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Kuşkaya	Dedeli	Erciş	Patnos	Hirindanis
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Köşk	Dedeli	Erciş	Patnos	Hasandolu
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Hoşhan	Dedeli	Erciş	Patnos	Budak
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Koro	Dedeli	Erciş	Patnos	Köm
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Harabekork	Dedeli	Erciş	Patnos	Çakçak
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Şirvanşeyh	Sarısü	Ahlat	Patnos	Aktepe
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Bunamış	Sarısü	Ahlat	Patnos	Karışeyh
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Harabeşehir	Sarısü	Ahlat	Patnos	Varende
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Harabesor	Sarısü	Ahlat	Patnos	Dizginkale
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Durnalılar	Sarısü	Ahlat	Patnos	Kucak
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Bayan	Sarısü	Ahlat	Patnos	Adalaabat
Sultanmut	Malazgirt	Patnos	Bostankaya	Sarısü	Ahlat	Patnos	Kegam
Sarısü	Ahlat	Patnos	Kazan	Sarısü	Ahlat	Patnos	Daşkın
Sarısü	Ahlat	Patnos	Ürküt	Sarısü	Ahlat	Patnos	Köseler
Sarısü	Ahlat	Patnos	Bilekürtikan	Sarısü	Ahlat	Patnos	Mendesor
Sarısü	Ahlat	Patnos	Karavit	Sarısü	Ahlat	Patnos	Abömer
Sarısü	Ahlat	Patnos	Karabulak	Sarısü	Ahlat	Patnos	Gençali
Sarısü	Ahlat	Patnos	Zilekli	Sarısü	Ahlat	Patnos	Azığah
Sarısü	Ahlat	Patnos	Mollafadılı	Sarısü	Ahlat	Patnos	Çaputlu
Sarısü	Ahlat	Patnos	Mecuyan	Sarısü	Ahlat	Patnos	Kolikler
Sarısü	Ahlat	Patnos	Hekesor	Sarısü	Ahlat	Patnos	Tazekent
Sarısü	Ahlat	Patnos	Gültepe	Sarısü	Ahlat	Patnos	Yekmal
Sarısü	Ahlat	Patnos	Karakilise	Sarısü	Ahlat	Patnos	Armutlu

Kaynak: Resmi Gazete, 7 Nisan 1936, Sayı: 3273, s.6292

Tablodaki verilerden de açık bir şekilde görülebileceği üzere; nahiyeden ilçeye dönmekle Patnos'un yüzölçümü ve yerleşim yerleri sayıca artmıştır. Bu bağlamda, 2885 Sayılı Kanun'la ilçe yapılan Patnos'a 3 nahiye ve 54 adet köy bağlanmıştır. Böylece Patnos, bu verilerle ve bu büyümeyle birlikte Ağrı vilâyetinin en büyük ilçelerinden birisi konumuna gelmiştir.

1937 yılında Erzurum'a bağlı Karayazı adıyla yeni bir kaza oluşturulmuştur. Bu yeni kazanın oluşumuyla birlikte Ağrı'ya bağlı bazı yerler Karayazı'ya bağlanmıştır. Tutak'a bağlı 3 ve Eleşkirt'e bağlı 2 yerleşim yeri adı geçen yeni ilçeye dâhil edilmiştir. Böylece, Tutak'a bağlı olan Espireş, Mevanlıkomu ve İsakomu ile Eleşkirt'e bağlı Avbeze, Cihanbeyiyle, Güzeldede, Mahmutkumu ve Delikliköyü yeni ilçenin yerleşim alanı olmuşlardır (BCA, Yer No: 490.1.0.0.12.62.1, Tarih: 23.12.1937; Resmi Gazete, 8 Şubat 1938, Sayı:3829, s.9354).

Yukarıdaki açıklamalardan görüldüğü üzere Demokrat Parti döneminden önce, Ağrı'da idari alanda birçok düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemeler doğrultusunda Eleşkirt ilçesine bağlı Yiğintepe, Mollaosman, Veretek ve Gevrigejo köyleri 19 Şubat 1947 tarihinde Ağrı ili Merkez İlçesine bağlanmıştır (BCA, Fon kodu, 30-11-1-0/189-4-4, Tarih, 19.02.1947 ;Resmi Gazete, 6 Mart 1947, Sayı: 6549, s. 11965). Aynı şekilde Eleşkirt ilçesine bağlı Amat, Keşiş ve Soğan köylerinin, Merkez bucağı sınırlarına dâhil edilmiştir (BCA, Yer No: 30-11-1-0/204-10-7, 09.04.1949). Bunun dışında, 17 Temmuz 1961 tarihinde Ağrı ili Merkez Eleşkirt bucağına bağlı Keçigüden köyü Ağrı ili Merkez bucağına bağlanmıştır (Resmi Gazete, 25 Temmuz 1961, Sayı: 10863, s. 4731).

Ağrı'da idari düzenlemeler arasındaki en önemli düzenlemelerden Ağrı ilinin ilçeleriyle 1960 yılında mahrumiyet bölgesi içine alınmasıdır. Buranın mahrumiyet sınırları içine alınmasıyla ilçelerde zorunlu hizmet süresi iki yıl olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 18 Mayıs 1961, Sayı: 10810, s. 4123). Ayrıca, mahrumiyet bölgesi dâhilindeki Eleşkirt ilçesi nakillerde Üçüncü Coğrafi Bölge olarak kabul edilmiştir (Resmi Gazete, 18 Ocak 1963, Sayı: 11311, s. 9674). Bu tarihlerde idari alandaki bir diğer düzenleme de Eleşkirt ilçesi merkez bucağına bağlı Ahmetbey köyü Merkez ilçesine bağlanmasıdır (Resmi Gazete, 11 Nisan 1966, Sayı: 12271, s. 6).

II. Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da Yeni İlçe, Nahiye (Bucak) ve Köylerin Kurulması

1940 Sayım sonuçlarına göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerin toplam nüfusu 3. 282.402'dir. Bu bölge illeri arasında Ağrı'nın nüfusu 121.477'dir. 1945 Sayım sonuçlarına göre Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerin toplam nüfusu 3.364.698'dir. Bu bölge illeri arasında Ağrı'nın nüfusu 133.504'dür. (Kopar, 2009). Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli kentlerinden birisi konumunda olan Ağrı'da nüfusun artmasına bağlı olarak yerleşim yerlerinin sayılarında da artış olmuş, bu da idari alanda yeni düzenlemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, Ağrı'da 1954 ve 1958 yıllarında iki ayrı ilçe oluşturulmuştur. Bunlardan ilki 4 Mart 1954 ve 6324 Sayılı Kanun ile Diyadin'e bağlı bir nahiye olan Taşlıçay ilçesinin kurulmasıdır. Taşlıçay'ın kurulmasıyla buraya bir nahiye ve 36 adet köy bağlanmıştır (Resmi Gazete, 10 Mart 1954, Sayı: 8654, s. 8532). Taşlıçay'a dâhil edilen yerleşim yerleri genel olarak Diyadin kazasına bağlıydı. Bu nedenle Diyadin'in da sınırlarında ciddi bir daralma olmuştur. Yeni kazaya eklenen köyler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir:

Tablo 2: Taşlıçay'a Bağlanan Nahiye ve Köyler

Eski Nahiye	Eski İlçe	Yeni İlçe	Yeni Nahiye	Köy Adı
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Alakör (Alikör) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Alihido Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Araz (Aras) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Aşağıbotu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Aşağıdüzmeşdan Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Aşağıgeldüş Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Aşağıgüdeperi Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Azıkomu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Çarkıyan (Çarhıyan) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Gerişan (Gerişeran) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Göje (Köje) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Hocik (Hoçik) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Hilfo Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	İhtiyar Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Kobik (Kubik) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Körnavez (Çölnavez) Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Kumlubacak Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Kumluca Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Leşko Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Leşkokomu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Mardik Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Mollahüdeyda Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Şihbrahim Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Usıkomu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Üçkilise Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Yukarıbotu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Yukarıdüzmeşdan Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Yukarıgeldüş Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Yukarıgündeperi Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Yukarıtaşlıçay Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Botu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Abdelik Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Balıksu Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Didem Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Gülesor Köyü
Aşağı Taşlıçay	Diyadin	Taşlıçay	Merkez	Mirzehan Köyü

Kaynak: Resmi Gazete, 10 Mart 1954, Sayı: 8654.

Tablodaki verilerden de açıkça görülebileceği üzere, önceleri Diyadin'e bağlı küçük bir nahiye olan Taşlıçay, 1 adet nahiye ve 35 adet yerleşim yeri (köy) ile büyük bir ilçe haline gelmiştir. Bu tabloda dikkat çeken bir özellik de, ilçeye bağlı köylerin

neredeyse tamamının isimleri Türkçe olmayıp, Kürtçe ya da Ermenicedir. Bu durum 1950'den itibaren değişmeye başlamış olup; yabancı olan isimlerin tamamı ulusalcılık düşüncesi bağlamında Türkçeleştirilmiştir.

Demokrat Parti dönemi olan 1950 ile 1960 arasındaki devrede idari alanda ciddi düzenlemelerin yapıldığı Ağrı'da Taşlıçay'ın ilçe yapılmasıyla, vilâyetin ilçe sayıları da artmıştır. 1954 yılına kadar Merkez, Diyadin, Doğubayazıt, Eleşkirt, Patnos ve Tutak olmak üzere 6 adet kaza olan Ağrı'da, yeni ilçenin teşekkülü ile birlikte ilçe sayısı 7 olmuş ve Ağrı'nın idari birim sayısı yeniden artmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi, 1936 yılına kadar İğdır, Tuzluca ve Malazgirt ilçeleri Ağrı'ya bağlıydı ve ilin ilçe sayısı da 8'di (BCA, Yer No: 44.30.3, Tarih: 12.05.1934; Resmi Gazete, 14 Haziran 1934, Sayı:2727, s.3981).Ancak bu yıllarda idari alanda yapılan değişiklik ve düzenlemeler neticesinde Ağrı'nın ilçe sayıları İğdır, Tuzluca ve Malazgirt'in Ağrı'dan ayrılmasıyla 5'e düşmüştür (Resmi Gazete, 28 Şubat 1936, Sayı: 3244, s.6173).

1936 yılında Patnos ilçesinin oluşturulmasıyla ilçe sayısı 6'ya çıkan Ağrı'nın bu durumu 1954 yılına kadar devam etmiştir. Doğum oranının yüksek olması nedeniyle nüfus oranı sürekli artan vilâyetin yeni bir ilçeye ihtiyaç duyulmuş ve tabloda gösterildiği üzere Taşlıçay ilçesi tesis edilmiştir. Bu yeni ilçenin oluşumu, Ağrı'da ihtiyaçlara bağlı olarak yeni birimlerin oluşturulduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Tablodaki bilgilerden Taşlıçay'ın ilçe olmadan önce Diyadin'e bağlı bir yerleşim birimi olduğu anlaşılmaktadır. Nahiye statüsünde olan ve merkezi de Aşağı Taşlıçay olan mezkûr yerin ilçe olmasıyla Aşağı Taşlıçay'ın da statüsü değişmiş ve mezkûr yer, yeni ilçeye bağlı bir köy haline getirilmiştir. Taşlıçay'ın nahiye merkezi değiştirilmiş ve Merkez nahiye adıyla yeni bir nahiye ya da bucak tesis edilmiştir. Bu durum da ihtiyaçlar ve idari alandaki düzenlemeler doğrultusunda yerleşim yerlerinin statülerinde değişikliklerin yapıldığı şeklinde değerlendirilmektedir.

Ağrı'da yeni bir ilçe kurulduktan sonra da idari alandaki düzenlemelere devam edilmiştir. Bunlardan birisi Ağrı ile Bitlis arasında yapılan sınır düzenlemesidir. Söz konusu düzenleme bağlamında Ağrı ili Patnos ilçesine bağlı Sarısu nahiyesi 27 Mayıs 1954'te Bitlis ili Adilcevaz ilçesine bağlanmıştır. Bu yolla Ağrı'nın sınırlarında yeniden bir daralma meydana gelmiştir (BCA, Yer No: 245.20.19, Tarih: 22.05.1954; Resmi Gazete, 19 Haziran 1954, Sayı: 8733, s. 9666). Bu örnekte gösterildiği üzere, 1950'li yıllarda Ağrı'da olduğu gibi birçok vilâyette sınır düzenlemeleri yapılmıştır. Bu da, dönem itibarıyla idarî alanda çok sayıda değişikliğin ve düzenlemelerin olduğunu ortaya çıkarması bakımından anlamlıdır.

Demokrat Parti döneminde idari yapıdaki yapılan en önemli düzenlemelerden birisi ülkede ciddi anlamda tapu ve kadastro alanındaki düzenlemelerin yapılmasıdır. Bu dönemde tapu ve kadastro yapılmayan alanların tamamının tapulaması yapılmıştır. Bu kapsamda Ağrı'daki bütün alanların tapu ve kadastro işleri bitirilmiş ve Ağrı'nın gerçek haritası ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, 1954 yılı içinde başta Tutak ilçesi olmak üzere belediye sınırları dışında kalan bütün nahiye ve köyler 5602 Sayılı Tapulama Kanuna göre tapu altına alınmıştır (Resmi Gazete, 9 Temmuz 1954, Sayı: 8750, s.9855).

Yukarıda ifade olunduğu gibi idari düzenlemeler bağlamında yerleşim yerlerinin statülerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır. Örneğin nahiye olan bir yerin ilçe ya da mahalle olan bir yer köy yapılması gibi. Bu kapsamda, 17 Temmuz 1954'te Patnos kazası Maimus köyüne bağlı Avagan Mahallesi, Avagan adında bağımsız bir köy haline getirilmiştir. Aynı şekilde Patnos kazası Merkez nahiyesine bağlı Halife köyü, Bıçare Muhtarlığına bağlanmıştır (Resmi Gazete, 14 Temmuz 1954, Sayı: 8754, s.9886). Bu da mezkûr mahalle ya da köyde nüfusun değişimlerine bağlı olarak idari değişikliğin zorunlu hale geldiğini göstermektedir.

31 Mayıs 1955'te Diyadin kazasına bağlı iken 6324 Sayılı Kanun ile kaza haline getirilen eski Taşlıçay nahiyesinden Merkez kazasına bağlanan ve merkezi Ziro köyü olmak üzere Murat adında yeni bir nahiye oluşturulmuştur. Bu nahiyeye toplamda 23 adet yerleşim yeri bağlanmıştır. Bu kapsamda, Murat nahiyesine bağlanan köyler şunlardır: Ziro (Nahiye Merkezi), Abuzer, Birikan, Gerger, Harabağöl, Hıdır, Kalender, Kanisor, Kavak, Kazh, Kazer, Koto, Mengeser, Mezrea, Pohan, Sofyan, Yukarı Küpkıran, Aşağı Ağadeve, Bezirhane, Grekol, Hanereşk, Korkoadaman ve Uzunveli (Resmi Gazete, 15 Haziran 1955, Sayı:9029, s.12134). Taşlıçay ilçesiyle Murat nahiyesinin tesis edilmesi, Diyadin'in sınırlarının ciddi bir oranda küçülmesine ortam hazırlamıştır.

Ağrı'da 1955 yılı haziran ayı içerisinde idari alanda yapılan düzenlemelerden birisi, Merkez kazası Hamur nahiyesi sınırları dâhilinde olan Komikaso köyüne bağlı Aptıçıkmaç ve Zozan mahallerinin birleştirilerek Aptıçıkmaç adında yeni bir köyün oluşturulmasıdır. Bir diğeri de Diyadin ilçesi merkez nahiyesine bağlı Delihan Mahallesi Delihan adıyla bağımsız bir köy haline getirilmiştir. Aynı şekilde Tutak ilçesi Merkez nahiyesi Geri köyüne bağlı Osmankumu Mahallesi bu köyün idari sınırlarından alınarak aynı nahiyenin Palandöken köyüne bağlanmıştır (Resmi Gazete, 21 Haziran 1955, Sayı: 9034, s.12186-12188).

Ağrı ili Türkiye'nin İran sınırında olduğu için idari alanda düzenleme yapıldığı zaman, vilâyetin bu durumu da göz önüne alınmaktadır. Buna göre, 1 Eylül 1955'te Siirt, Hakkari ve Van'la birlikte Ağrı vilâyetlerinin doğu ve batı sınırlarına 10 kilometrelik alan dahil edilmiştir. Bu sınırların düzenlemesinden ise adı geçen vilâyetlerin valileri görevlendirilmiştir (Resmi Gazete, 4 Kasım 1955, Sayı: 9146, s.12978). Bu da, idari düzenlemelerin sadece iç alanda değil; dış alanlarda da yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Yukarıda ifade olunduğu üzere Demokrat Parti döneminde Türkiye genelinde idari alanda birçok düzenleme vardır. Bu düzenlemelerin başında köylere bağlı çok sayıda mahallenin bağımsız bir köy haline getirilmesi ya da nüfusu değişimlerine bağlı olarak çok sayıda köyün birleştirilmesidir. Bu bağlamda, Ağrı vilâyeti Merkez kazası Mollaosmankomu köyüne bağlı Mamik ve Aşağıveretek mahalleleri birleştirilerek Aşağıveretek adıyla bağımsız bir köy haline getirilmiştir. Aynı şekilde Merkez kazası Mollaosman köyüne bağlı Şabo Mahallesi de tek başına ayrı bir köy haline getirilmiş ve mezkûr her iki köye muhtarlık tahsis edilmiştir (Resmi Gazete, 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s.13366).

27 Mayıs 1954'te Bitlis ili Adilcevaz ilçesine bağlanmış olan Sarısu nahiyesi, 27 Şubat 1956'da yeniden Ağrı ili Patnos ilçesine bağlanmıştır. Adı geçen nahiyenin Patnos kazasının sınırları içerisine alınmasıyla buraya 23 adet yerleşim yeri de

dâhil edilmiştir (BCA, Yer No: 256.13.6, Tarih: 27.02.1956). Böylece Ağrı'nın idari sınırları yeniden genişlemiştir. Bu da, iller arasında sürekli sınır düzenlemelerinin yapıldığını göstermektedir.

Yukarıda ifade olunduğu üzere, Van gibi Ağrı vilâyetinin de İran ile sınırı bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile İran arasında idari bağlamda sınır alanında çeşitli düzenlemeler olduğu zaman, söz konusu her iki vilâyetin konumları dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda, 13 Temmuz 1956'da Ağrı'nın İran ile olan hududundan 10 kilometrelik saha içindeki mükellefiyet, zorunlu ihtiyaçlardan ötürü 50 kilometrelik sahaya dâhil edilmiştir. Böylece, Ağrı'nın idari sınırlarında görece bir artış olmuştur (Resmi Gazete, 13 Temmuz 1956, Sayı: 9357, s.15090). Bu durum, iki ülke arasında sınır olan vilayetlerin idari hudutlarında ihtiyaç ve durumlara bağlı olarak değişikliklerin olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.

1950'li yıllarda idari düzenlemeler kapsamında yapılan en önemli çalışmalardan birisi vilâyetler arasında sınır düzenlemelerinin sürekli biçimde yapılmasıdır. Özellikle komşu iller arasında bu çalışmalar sürekli olmaktadır. Bu bağlamda, 11 Kasım 1956'da Ağrı iline bağlı Budak, Hırındanis, Kökin ve Hasan köyleri ile Van vilâyeti hudutları dâhilinde olan Gökoğlan, Aşağı Hirişo ve Yukarı Hirişo köyleri arasında sınır değişiklikleri yapılmış bu köyler arasındaki hudutlar yeniden belirlenmiştir (BCA, Yer No: 262.46.13, Tarih: 09.11.1956). Böylece iki vilâyet arasındaki hudutların sınırları yeniden düzenlenmiştir.

Mezkûr düzenleme kapsamında, Ağrı ile Van arasındaki sınır değişiklikleri şu şekilde yapılmıştır: Budak, Hasandolu - Hırındanis köyleri ile Aşağı ve Yukarı Hirişo köyleri sınırı Certepesinin en yüksek noktasından Taşlı Tümseğin en yüksek noktasına, buradan Devlet şosesi üzerinde ve Cer tepesinin şimalinde bulunan Şevkibey köprüsüne, bu köprüden itibaren Çirik deresine Mehmet Başkaya'nın çayırından geçen dereye, bu dereyi takiben aynı derenin büyük baraj deresini takiben Kartaltesinin en yüksek noktasına uzaman hat olarak değiştirilmiştir. İkincisi ise Kökin - Gökoğlan köyleri sınırı, Sarısu Nahiyesi yolunun Şorbulak'tan itibaren Kökin köyünün doğusundaki Değirmen tepesinin burmu hizasına kadar olan kısmının ve bu noktadan itibaren hattı balayı takip eden hat olarak belirtilmiştir (BCA, Yer No: 262.46.13, Tarih: 09.11.1956; Resmi Gazete, 3 Ocak 1959, Sayı: 9499, s.16106).

20 Eylül 1956'da Merkez kazası Hamur nahiyesi Pirzeynel köyüne bağlı olan Avtünneyiatmanıkı Mahallesi bu köyün hudutlarından alınarak, aynı nahiyenin bir diğer yerleşim alanı olan Gültepe köyü sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Aynı şekilde Diyardin kazası Taşkesen köyüne bağlı olan Giridim Mahallesi, Giridim adıyla bağımsız bir köy haline bağlanmış ve buraya bir adet bağımsız muhtarlık tahsis edilmiştir (Resmi Gazete, 23 Şubat 1957, Sayı: 9543, s.16482). Bu durum, mezkûr köyde nüfusun artmasına bağlı olarak idari alanda düzenlemenin zorunlu hale gelmiş olduğu şeklinde analiz edilmektedir.

30 Haziran 1957'de Ağrı'da bir ilçe daha oluşturulmuştur. Yeni ilçe Merkez kazasına bağlı olan Hamur nahiyesidir. İlçe tesis edildikten sonra Hamur'a 1 adet Merkez Nahiyesi bağlanmış ve bu nahiyeye sınırlarına da toplamda 45 adet yerleşim yeri verilmiştir. Hamur ilçesinin oluşturulmasıyla birlikte Ağrı vilâyetinin ilçe sayısı da 8'e çıkmıştır. Yeni kazaya eklenen köyler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir (Resmi Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s.17444; Resmi Gazete, 20 Temmuz 1957, Sayı: 9667, s.17619).

Tablo 3: Hamur'a Bağlanan Nahiyeye ve Köyler

Eski Nahiyeye	Eski İlçe	Yeni İlçe	Yeni Nahiyeye	Köy Adı
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Abdiköy
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Abdîçikmaz Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Abtünneiadamın Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Aşağıhano Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Aşağıköl Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Aşağımandalık Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Aşağımestekan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Aşağırevuci Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Budikan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Burcummansur Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Civrik Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Danakıran Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Gelutan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Gevirgevrik Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Gültepe Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Haçlı Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Hıdırhodik Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Hinzıran Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Hilikan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	İşiköy
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Kamışlı Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Karapıra Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Karaseyitali Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Keçelan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Komikkaso Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Korkoanet Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Köşkköy
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Malhas
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Milikan
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Seyithanbey Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şirvo Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Süleymankümbet Köyü

Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şeyhidan Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şeyhtevekkül Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şeynük Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şoşık Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Şolviran Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Yukarıağadere Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Yukarıkoli Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Yukarımandalı Köyü
Hamur	Merkez	Hamur	Merkez	Yukarırevucel Köyü

Kaynak: Resmi Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644

Hamur kazası oluşturulduktan sonra, 19 Haziran 1958 tarihinde Hamur ile diğer kazalar arasında idari alan bakımından sınır düzenlemeleri de yapılmaya başlanmıştır. Bunlardan birisi, Hamur kazası Merkez nahiyesine bağlı yerleşim alanlarından birisi olan Şeytanabat, Tutak ilçesi Merkez nahiyesine bağlanmıştır. Böylece, Şeytanabat Tutak ilçesine bağlı bir köy durumuna gelmiştir (BCA, Yer No: 270.18.16, Tarih: 19.06.1958).

1958 yılında Eleşkirt kazasına bağlı Tahir adında yeni bir nahiyenin kurulmuştur. Daha önceleri sadece Merkez nahiyesine sahip Eleşkirt'in nahiye sayısı Tahir'in tesis edilmesiyle birlikte 2'ye çıkmıştır. Mezkûr nahiyeye toplamda 8 adet köy bağlanmıştır. Tahir nahiyesine bağlanan köyler şunlardır: Tahir, Karpolo, Hayrangöl, Koskan, Sarı, Aşağıcihanbey, Bölükbaşı, Halyazılıcikan (Resmi Gazete, 19 Ağustos 1958, Sayı: 9777, s.19956).1957 yılında Hamur ilçesinin oluşturulması ve 1958'de de Tahir nahiyesinin tesis edilmesi, Ağrı vilâyetinde ciddi anlamda düzenlemelerin yapıldığını ortaya çıkarmaktadır.

17 Aralık 1958'de Patnos'ta bulunan 3 yerleşim yerinin idari statüleri değiştirilmiştir. Daha önceleri bir köye bağlı mahalle statüsünde olan bu yerler, yeni düzenleme ile bağımsız bir köy durumuna getirilmişlerdir. Bu bağlamda Patnos kazası Sarısu nahiyesinin Kaçam köyüne bağlı Yukarıaşran Mahallesi, Dedeli nahiyesi Yukarıancini köyüne bağlı Serdegül Mahallesi ve yine Dedeli nahiyesi Dedeli köyüne bağlı Çakçak mahallesi bağımsız bir köy yapılmışlardır (Resmi Gazete, 7 Şubat 1959, Sayı:10129, s. 20952).Söz konusu düzenleme, Patnos kazasında önemli nüfus hareketlerinin olduğunu ve bunun sonucu bazı yerleşim yerlerinin statülerinin de değiştirilmesinin zorunlu hale geldiği biçiminde değerlendirilmektedir.

1959 yılında Hamur kazasının idari yapısı ile alakalı ciddi düzenlemeler yapılmıştır. Hamur'un özellikle nahiyesinin yapısı düzeltilmiştir. Önceleri Merkez kazaya bağlı bir nahiye olan Hamur'un eski statüsü ve durumu, yeni düzenleme ile değiştirilmiş ve eski nahiyenin bütün yerleşim yerleri yeni kazanın idari birimlerine dâhil edilmiştir. Bu doğrultuda, Ağrı vilâyetinin merkez kazasına bağlı iken 7033 Sayılı Kanun ile kaza haline getirilen eski Hamur nahiyesi uhdesinde yer alan kadronun tamamı yeni kazanın uhdesine verilmiştir (Resmi Gazete, 4 Temmuz 1959, Sayı: 10244, s.22040). Aynı şekilde yapılan idari düzenlemeler kapsamında, Hamur kazasının Merkez nahiyesine bağlı olan Gevirgevrik köyü, Merkez kazasının Merkez nahiyesine dâhil edilmiştir (Resmi Gazete, 8 Şubat 1960, Sayı: 10426, s.577).

III. Demokrat Parti Döneminde Ağrı'da İsmi Değiştirilen Köyler

Cumhuriyet'in ilanından Türkiye'de idari alanda yapılan değişiklik ve düzenlemeler bağlı olarak yeni kazalar, nahiyeler ve köyler kuruldu. Özellikle Demokrat Parti dönemi olan 1955-1960 arası devrede Dâhiliye Vekâlet'inin 25 Haziran 1958 tarihli 22105-7304 sayılı genelgesi ile isim değişiklikleri yapılarak birçok köye yeni Türkçe isimler verildi ((Tunçel, 2000: 27). Bu bağlamda, Ağrı'da 1958 yılından başlamak üzere yaklaşık olarak 374 köyün adı değiştirilmiştir. Bu düzenlemelerde temel olarak ulusalcılık düşüncesi doğrultusunda hareket edilmiştir (Tunçel, 2000: 27).

Türkiye genelinde olduğu gibi Ağrı'da da isim değişiklikleri yapılırken bazı özellikler dikkate alınmıştır. Bunlardan biri, bazı isim değişiklikleri hali hazırda yazı diline dönüştürmek için sadece birkaç harf değişikliği yapılmıştır. Örneğin Zeyt ile Zado köyleri. Değişim sonucunda Zado, Güvenli köyü ve Zeyt de Aşağı Pamuktaş köyüne dönüştürülmüştür. Bunun gibi, içinde şıh kelimesi geçen köyler de şeyh olarak değiştirilmiştir (BİGM, 1960: 15-22; BİGM, 1968: 36).

Yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilirken içinde kızıl, çan ya da kilise geçen köylerin ya da mahallelerin isimleri değiştirilmiştir. Bunlardan Kızıldize köyünün ismi Ortadirek ve Kızılziyaret ismi Tanyolu olarak yeniden düzenlenmiştir. Ağrı köylerinden bir diğeri olan Haçlı köylerinden her ikisinin isimleri, Goncalı Alakoyun olarak değiştirilmiştir. Son olarak da Sarısu bucağına bağlı olan Karakilise köyünün isminin Bağbaşı köyü olması kararlaştırılmıştır (BİGM, 1956: 15-22; BİGM, 1965: 35-41).

Köy isimleri değiştirilirken dikkat edilen konulardan birisi de içinde ağıl, kom, oba, mezra, çiftlik geçen köylerin ya da mahallelerin tamamının isimlerinin değiştirilmesidir ((Tunçel, 2000: 27). Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse, Mezreaa köyü Otlubayır; Korankomuk köyü Göğebakan köyü, Komikork köyü Topçatan köyü; Melkankomu köyü, Yanoba köyü; Davutkomu köyü, Çobanköyü ve Mezrea köyü de Ozanpınar köyü olarak değiştirilmiştir (BİGM, 1956: 15-22; BİGM, 1965: 35-44).

Değiştirilen köy adları içerisinde diğer bir bölümü de Türkçe olmadığı için değiştirilen isimler oluşturmaktadır. Anadolu'da Arapça, Farsça, Kürtçe, Lazca, Rumca, Ermenice, Gürcüce, Çerkesce vb. gibi dillerde adlandırılan pek çok köyün ve yer adının olması normaldir. Türkçe bir anlam ifade etmeyen köy adları ile Arapça yahut Farsça kökü, eki olan isimler de değiştirilmiş, bunlara yeni adlar verilmiştir. Ancak bu değiştirme işlemlerinde de her zaman isabetli olduğunu söylemek zordur, çünkü bazı hatalar yapılmıştır. İsim değiştirme çalışmaları sırasında eski adı anımsatacak yenileştirmeler ile değiştirilecek ismin Türkçe anlamlarının verilmemesine dikkat edilmesi prensip olarak belirlenmiş olmasına rağmen (İçişleri Bakanlığı 1963) bazı isim değiştirmelerde buna her zaman ve her yerde uyulmadığı dikkati çekmektedir (Tunçel, 2000: 28).

Bu bağlamda, Ağrı'da yerleşim yerlerinin çoğunun isimleri Kürtçe ve Ermenice olduğu için burada köy isimlerinde büyük değişiklikler yapılmıştır. Söz konusu değişiklikler aşağıda tablo halinde verilecektir. Ancak burada da birkaç örnek olarak şu köy isimleri verilebilir: Kasor (Arakonak), Yekmal (Çukurçayır), İranos (Ozanlar), Gevrigej (Sarıttaş), Mirangi (Yurtpınar), Kanusturi (Balkaynak), Kanisor (Beşiktepe), Mengeser (Yazılı), Kürdi (Altinkilit), Zifker (Batıbeyli), Kürdikan (Boyalan), Mirzegan (Saticılar), Gelesork (Ayrancı), Milan (Alkuşak), Aykon (Düzağıl), Gapır (Gözüaydın), Ruton (İndere) (BİGM, 1956: 15-22; BİGM, 1965: 35-44).

Ağrı'da çok sayıda köy ve mahallelerde isim değişikliklerinin olduğunu göstermek için tablolardan istifade edilecektir. Bu yapılırken de; her bir ilçe için ayrı ayrı tablo kullanılmıştır.

Tablo 4: Ağrı İli Merkez İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

1955 yılından başlamak üzere; Ağrı vilâyetinde birçok yerleşim yerinin ismi değiştirilmiştir. 1958 yılı itibarıyla Merkez, Diyadin, Doğubeyazıt, Eleşkirt, Hamur, Patnos, Taşlıçay ve Tutak olmak üzere 8 kazası olan Ağrı'da toplamda 354 köyün adı değiştirilmiştir. Bu değişiklikler yapılırken; kazalara bağlı nahiyeler temel alınarak düzenlemeler yapılmıştır.

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler	
Merkez Bucacı	1-Hacıhano	2-Keşişeleşkirt	1-Ağılbaşı 2-Akbulgur	
	3-Kasor	4-Keşiğüden	3-Arakonak 4-Aslangazi	
	5-Aşağıveretek	6-Aşağıdarabi	5-Aşağısakılca 6-Aşağıyıldüzü	
	7-Keşiş	8-Kanisipi	7-Baloluk 8-Beşbulak	
	9-Eleksan	10-Çukurçayır	9-Çukuralan 10-Çukurbayır	
	11-Zado	12-Navik	11-Eğribelen 12-Eliaçık	
	13-Gevirgevrik	14-Şabo	13-Eskiharman 14-Güvenli	
	15-Feran	16-Aliarap	15-Karaboğa 16-Kavacık	
	17-Bavinan	18-Çimikan	17-Konuktepe 18-Kumlugeçit	
	19-İrasos	20-Gevrigejo	19-Ozanlar 20-Sarıttaş	
	21-Soğaneleşkirt	22-Demishan	21-Soğan 22-Suçatağı	
	23-Hamzikan	24-Çimikanileşkirt	23-Tellisirt 24-Taştekné	
	25-Amat	26-Dambat	25-Tezeren 26-Yolluyazı	
	27-Boşık	28-Veretek	27-Yollugüzel 28-Yukansakılca	
29-Darabi	30-Mirangi	29-Yukarıyıldüzü 30-Yurtpınar		
Cumaçay Bucacı	1-Çemişeto	2-Gezgez	1-Cumaçay 2-Akdana	
	3-Dodo	4-Zeyt	3-Aşağıpamutaş 4-Aşağıkent	
	5-Kanusturi	6-Şeko	5-Balkaynak 6-Başçavuş	
	7-Alimillo	8-Sirdo	7-Dönerdere 8-Gümüşyazı	
	9-Kari	10-Gevrigevik	9-Hanova 10-Kocataş	
	11-Gündük	12-Hacıdede	11-Koçbaşı 12-Kovancık	
	13-Ortatahta	14-Karanebi	13-Ortakent 14-Özveren	
	15-Abuzeyit	16-Aşma	15-Pamuktaş 16-Sarıharman	
	17-Kıskanç	18-Curuh	17-Taypınar 18-Uçankaya	
	Murat Bucacı	1-Ziro	2-Kazer	1-Murat 2-Balıbostan
		3-Kanisor	4-Hanereşk	3-Beşiktepe 4-Boztepe
		5-Sofyan	6-Girekol	5-Çakırova 6-Doğutepe
		7-Harabegöl	8-Korkoadaman	7-Güneysu 8-Oğlaklı
		9-Koto	10-Mezrea	9-Ortayokuş 10-Otlubayır
11-Birikan		12-Pohan	11-Özbaşı 12-Sarıdoğan	
13-Abuzer		14-Mengeser	13-Yalnızkonak 14-Yazılı	
				1-Aşağıdeve 2-Bezirhane 3-Hıdır 4-Kalender 5-Kavak 6-Kazlı 7-Uzunveli 8-Yukarıküpüran

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Yukarıdaki tablodan da açık bir şekilde görülebileceği üzere, Merkez kazada Merkez, Cumaçay ve Murat olmak üzere 3 bucak bulunmaktadır. Bunlardan Merkez bucağında 43 adet yerleşim yeri bulunmaktadır ve söz konusu yerleşim yerlerinin 32 tanesinin adları değiştirilmiş olup; sadece 11 adet yerleşim yerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Merkez kazasının bir diğer bucağı olan ve toplamda 23 adet köyü bulunan Cumaçay'da 15 adet köyün adı tamamen değiştirilmişken; sadece 8 adet köy ismi sabit kalabilmiştir. Bunun Murat kazasına bağlı köylerin de büyük bölümü yeniden adlandırılmış ve yeni bu köylere yeni isimler takılmıştır. Bu bağlamda, 25 adet köyü olan mezkûr kazada 8 köy dışında diğer bütün köylerin isimleri değiştirilmiştir.

Tablo 5: Diyadin İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler
Merkez Bucacı	1-Tophaç	2-Yezdo	1-Akçevre
	3-Biligan	4-Aşağıkörnevruz	2-Akyolaç
	5-Giridin	6-Öztürkan	3-Aşağıdaören
	7-Zifker	8-Kürdikan	4-Aşağıkardeşli
	9-Koran	10-Şikeft	5-Atadamı
	11-Tülipazar	12-Gevirgevrik	6-Atayolu
	13-Kopuazan	14-Karankomu Komil	7-Batıbeyli
	15-Maya	16-Cücan	8-Boyalan
	17-Setirabant	18-Bubo	9-Burgulu
	19-Çanakız	20-Şahvelet	10-Büvetli
	21-Şükrük	22-Bezirgan	11-Dedebulak
	23-Kori	24-Soran	12-Dokuztaş
	25-Mirzecan	26-Kalender	13-Gögebakan
	27-Tentürek	28-Bozo	14-Gözüpek
	29-Tapu	30-Zeynel	15-Günbuldu
	31-Dank	32-Yukarıbirikan	16-Heybeliyurt
			17-Kapanca
			18-Karaçoban
			19-Kuşburnu
			20-Oğuloba
			21-Omuzbaşı
			22-Satıcılar
			23-Satıcılar
			24-Sürenkök
			25-Taşbasamak
			26-Uysallı
			27-Yançukur
			28-Yeniçadır
			29-Yeşildurak
			30-Yolcupınarı
			31-Yörükatlı
			32-Yukarıdalören
		16-Tazekent	
		17-Toklucak	
		18-Ulukent	
		19-Yukarıatpazarı	
		20-Yukarıtütük	

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü üzere sadece bir adet bucağa sahip Diyadin ilçesinde çok sayıda yerleşim yeri yer almaktadır. Merkez bucağına bağlı 53 köyün yer aldığı Diyadin'de isim değişiklikleri Merkez kazaya göre daha azdır. Merkez ilçesinde neredeyse yerleşim yerlerinin neredeyse tamamının isimleri yeniden düzenlenmişken; mezkur kazada ismi aynı kalan çok sayıda köy bulunmaktadır. Tablodan açık bir şekilde görülebileceği üzere; 53 adet köyün yer aldığı ilçede 33 köyün adı değişmişken; 20 adet yerleşim alanının ismi aynı kalmıştır.

Tablo 6: Doğubayazıt İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler
Merkez Bucacı	1-Berbere	2-Çilkotan	1-Altıntepe
	3-Gelesork	4-Tahilki	2-Atabakan
	5-Topyan	6-Yukarısürbehan	3-Ayrancı
	7-Mesekan	8-Kurtkapan	4-Bardaklı
	9-Karilerk	10-Nazik	5-Barında
	11-Nereşin	12-Teperiz	6-Mesekan
	13-Gülesor	14-Kanlıköy	7-Binkaya
	15-Çelal	16-Dolaklı	8-Bozkurt
	17-Harik	18-Kundo	9-Bozyayla
	19-Gültepe	20-Şeyhli	10-Bölücek
	21-Şemso	22-PTT	11-Buyuretti
	23-Melikşe	24-Kızıldize	12-Çetenli
	25-Kırıkmirze	26-Meryemana	13-Çömçeli
	27-Arzap	28-Gürveren	14-Dağdelen
	29-Zengesor	30-Kıjık	15-Demirtepe
	31-Calganıtgeçit	32-Zorovaitoze	16-Kemercik
	33-Calganizato	34-Girgop	17-Esnemez
	35-Aşağısürbehan	36-Konikork	18-Gökçekaynak
	37-Aşağıniça	38-Şeyhbup	19-Göltepe
	39-Calganiyeniköy	40-Maşar	20-Gölyüzü
	41-Calganisiva	42-Calganişemsiki	21-Günyolu
	43-Melkankomu	44-Zaravalaagrı	22-Gürbulak
	45-Kestek	46-Dumanlar	23-Melikşah
	47-Zindo		24-Ortadirek
			25-Pullutarla
			26-Sağdıç
			27-Sağlıksuyu
			28-Sarıçavuş
			29-Sarıdana
			30-Sazoba
			31-Seslitaş
			32-Somkaya
			33-Subeşiği
			34-Tanıktepe
			35-Telçeker
			36-Toppatan
			37-Uzunyazı
			38-Üçgöze
			39-Üçmurat
			40-Üzengili
			41-Yağmurdüşen
			42-Yalnuzsaz
			43-Yanoba
			44-Yaygınyurt
			45-Yeniharman
			46-Yığınçal
			47-Yığıtyatağı
Suluçem Bucacı	1-Muson		1-Suluçem
	2-Taşdi		2-Aktuğlu
	3-Korun		3-Dalbahçe
	4-Bobhan		4-Eskisu
	5-Kaniresul		5-Kutlubulak
	6-Kanisok		6-Ömerli
	7-Kızılziyaret		7-Tanyolu
	8-Aruç		8-Tulumlu
			1-Bezirhane
			2-Çalıköy
			3-Güllüce
			4-Kalecik
			5-Karışeyh
			6-Kucak
			7-Mescit
			8-Sarıbiyık

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Ağrı'nın hem nüfus hem de alan bakımından büyük ilçelerinden birisi durumunda olan Doğubayazıt'ta iki adet bucak bulunmaktadır. Merkez ve Suluçem bucakları içinde alan bakımından en büyük nahiye Merkez'dir. Tablodaki verilerden görüleceği üzere; 68 adet yerleşim yeri olan Merkez nahiyesinde 68 adet yerleşim yeri mevcuttur. Söz konusu yerleşim

yerlerinden 47 tanesinin ismi değiştirilmiş olup; 22'sinin de ismi aynı kalmıştır. Bu da, Doğubeyazıt'ın Merkez nahiyesinde idari düzenlemeler kapsamında büyük isim değişikliklerinin varlığını işaret etmektedir.

Doğubeyazıt'ın bir diğer bucağı olan Sarıçem hem alan hem de yerleşim yeri bakımından Merkez nahiyesine göre çok daha küçüktür. Durum böyle olunca, burada köylerin isimlerinde de önemli bir değişiklik olmamıştır. Buna göre, 17 adet yerleşim alanı bulunan Sarıçem'de 8 adet köyün ismi değiştirilmişken; 8'inin ismi sabit kalarak herhangi bir düzenlemeye tabi tutulmamıştır.

Tablo 7: Eleşkirt İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler	
Merkez Bucacı	1-Avharik	2-Alkuşak	1-Akyumak 2-Milan	
	3-Bedir	4-Şevik	3-Aydoğdu 4-Çatalpınar	
	5-Galyan	6-Davutkomu	5-Çetinsu 6-Çobanbeyi	
	7-Çeli	8-Şamyan	7-Danatepe 8-Değirmenoluğu	
	9-Avharik	10-Milan	9-Akyumak 10-Alkuşak	
	11-Türkali	12-Hamzikan	11-Dikendere 12-Düzyayla	
	13-Tavo	14-Haçlı	13-Ergözü 14-Goncalı	
	15-Gapır	16-Eleşkirtçilikan	15-Gözüaydan 16-Güvençe	
	17-Azrail	18-Gevirgevrik	17-Güvendik 18-Hasanpınarı	
	19-Memiton	20-Ruton	19-İkizgeçe 20-İndere	
	21-Yukarıbavini	22-Çerkez	21-Kanatgeren 22-Kayayolu	
	23-Esatkomu	24-Şahnezar	23-Kokulupınar 24-Köleköy	
	25-Garisyen	26-Bekokomu	25-Oklavallı 26-Övündük	
	27-Remezhan	28-Mollazade	27-Ramazan 28-Salkımlı	
	29-Musuri	30-Kopal	29-Sadıklı 30-Palakçayırı	
	31-Haşto	32-Remikan	31-Söbetaş 32-Süzgeçli	
	33-Bozmezcin	34-Hoşyan	33-Uludal 34-Uzunyazı	
	35-Kirikkan	36-Mirangi	35-Yanıkdere 36-Yelkesen	
	37-Şadıyan	38-Gijiminikler	37-Yığıntaş 38-Yorgunsöğüt	
	39-Hanzır		39-Yücekapı	
				1-Abdiköy
				2-Ahmetbey
				3-Alağün
				4-Arifbey
				5-Aşağıkopuz
				6-Badılli
				7-Çatalpınar
				8-Çatkösedag
				9-Çürük
				10-Dalkılıç
				11-Dedemaksut
				12-Güneykaya
				13-Haydaroğlu
				14-İkizgöl
				15-Karacehennem
				16-Kayabey
				17-Köleköy
				18-Mollahüseyn
				19-Mollasüleyman
			20-Öztoprak	
			21-Pirabat	
			22-Sarıca	
			23-Sultanabat	
			24-Toprakkale	
			25-Yukarıkopuz	
Tahir Bucacı	1-PTT	1-Tahir	1-Aşağıcihanbeyli	
	2-Karpola	2-Aydıntepe	2-Bölükbaşı	
	3-Halyaşçilikan	3-Değirmengeçidi	3-Gökçayır	
			4-Karabacak	
			5-Sarıköy	

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Yukarıdaki paragraftan açık bir şekilde görüldüğü gibi Eleşkirt kazasında iki bucak bulunmakta ve her iki bucağa bağlı yerleşim yerlerinde isim değişiklikleri olmuştur. Merkez ve Tahir bucaklarından en fazla isim değişikliği yapılan Merkez bucağıdır. 64 adet yerleşim yeri bulunan Merkez nahiyesinde 39 adet köyün adı tamamen değiştirilmişken; 25 adetinde ise herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Küçük nahiye olan Tahir'de çok az yerleşim yeri olduğundan burada fazla bir değişiklik yapılmamıştır. Toplamda 8 adet köyün sadece 3'nün adı yeniden düzenlenmiş; 5'nin ismi aynı kalmıştır. Bu da, Tahir'de idari alanda yapılan düzenlemeler kapsamında pek fazla bir değişikliğin yapılmadığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Tablo 8:Hamur İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler
Merkez Bucacı	1-Hıdırdodik	2-Haçlı	1-Adımovca 2-Alakoyun
	3-Aşağıkoli	4-Aşağımestekün	3-Alakoyun 4-Aşağıderedibi
	5-Aşağımandalık	6-Aşağıhano	5-Aşağıgözlüce 6-Aşağıkarabal
	7-Aşağırevaco	8-Hilikan	7-Aşağıyenigün 8-Ayvacic
	9-Karapıra Pira	10-Keçelan	9-Baldere 10-Beklemez
	11-Aşurgevrik	12-Civrik	11-Çağlayan 12-Ekincik
	13-Pirizeynel	14-Sirvo	13-Esenören 14-Gümüüşkuşak
	15-Gelutan	16-Şeyhtevekkül	15-Kaçmaz 16-Kabdıldıağı
	17-Hınzıran	18-Korkoatmanik	17-Kandıldağı 18-Karadağı
	19-Şoşık	20-Pencerük	19-Karlıca 20-Kaynaklı
	21-Şehidan	22-İsi	21-Kılıç 22-Nallıkonak
	23-Abdüleiadamam	24-Paşvan	23-Özdirek 24-Sarıbuğday
	25-Kasakomu	26-Malhas	25-Soğanlıtepe 26-Tükenmez
	27-Överkan	28-Şolveren	27-Uğurtaş 28-Yakınca
	29-Şeynük	30-Bucumansur	29-Yapılı 30-Yoğunhisar
31-Yukarıkoli	32-Yukarımandalık	31-Yukarıaladağ 32-Yukarıgözlüce	
33-Yukarırevücü	34-Milikan	33-Yukarıgün 34-Yuvacic	

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

30 Haziran 1957'ye kadar Merkez ilçeye dâhil bir nahiye olan ve bu tarihten itibaren ilçe yapılan Hamur kazasında idari alanda birçok düzenleme yapılmıştır. Yeni ilçeye Merkez adında 45 yerleşim yeri olan bir nahiye bağlanmıştır. Hamur ilçesinin tesis edilmesiyle birlikte Ağrı'nın ilçe sayısı 8 olmuş ve Demokrat Parti döneminde Ağrı'da idari alanda yapılan en büyük düzenlemelerden birisidir (Resmi Gazete, 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s.17444; Resmi Gazete, 20 Temmuz 1957, Sayı: 9667, s.17619).

Ağrı'nın alan bakımından küçük olan ve tek bir nahiyeye sahip olan Hamur'da çok sayıda köyün ismi değiştirilmiş ve adı değiştirilen köylere yeni adlar verilmiştir. Eski adlarında çok sayıda Kürtçe ve Ermenice olduğu değerlendirilen isimlerin tamamına yakını değiştirilmiştir. Bu da, yerleşim yerlerine yeni isimler verilirken; ulusalcılık düşüncesinin dikkate alındığını göstermektedir. Ayrıca Hamur'a bağlı yerleşim yerlerinde çok sayıda Ermenice adların varlığı, burada önceki dönemlerde Ermeni nüfusunun varlığına işaret etmektedir.

Tablo 9:Patnos İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler	
Merkez Bucacı	1-Akçavıran	2-Gerisan	1-Akçavıran 2-Alatay 9-Mollaibrahim	
	3-Bobyar	4-Aşağızomik	3-Andaçlı 4-Aşağıgöçmez 10-Sevendeli	
	5-Mozalan	6-Grakom	5-Baltacık 6-Eskikonak 11-Susuz	
	7-Kaynıca	8-Marmus	7-Karatoklu 8-Koçaklar 12-Tepeli	
	9-Aşur	10-Kücekan	9-Kurukaya 10-Sağrıca 13-Uzunca	
	11-Banzade	12-Biçare	11-Usluca 12-Uzungün 6-Kızkapan 14-Yukarıkamışlı	
	13-Yukarızomik	14-Kanısipi	13-Yukarıgöçmez 14-Yürekveren 7-Kızılkaya 15-Ziyaret	
	15-Harabeköy	16-Avağan	15-Yüncüler 16-Zincirkale 8-Kürekli	
	Dedeli Bucacı	1-Akdilek	2-Gürgüre	1-Akdilek 2-Başarla 1-Dedeli
		3-Nenecani	4-Serdegül	3-Bozoğlak 4-Çimenli 2-Derecik
		5-Kökcan	6-Gamişvan	5-Çukurbağ 6-Değirmendüzü 3-Hasandolu
		7-Çakçak	8-Sekü	7-Gündüz 8-Karbasan 4-Hisar
		9-Hırmıdanış	10-Ortaancini	9-Meydandağı 10-Ortadamlı 5-Pirömer
		11-Kürdengaz	12-Yukarıançini	11-Örendik 12-Yukarıdamlı
	Doğansu Bucacı	1-Sultanmurat	2-Pinaniş	1-Doğansu 2-Düzceli 1-Akyemiş 4-Kuşkaya
3-Şirvanşah		4-Hoşhan	3-Öyacı 4-Üçöymak 2-Aşağıkamışlı 5-Özdemir	
			3-Budak	
Sarısu Bucacı	1-Aktepe	2-Karakilise	1-Sarısu 2-Bağbaşı 1-Armutlu 5-Köseler	
	3-Mendesor	4-Arzigak	3-Çatmaoluk 4-Dağalan 2-Çaputlu 6-Taşkın	
	5-Kağan	6-Mecüyan	5-Erkeçli 6-Esenbel 3-Gençali 7-Tazekent	
	7-Akterreşan	8-Karavit	7-Gökçalı 8-Gönülüçak 4-Kazan 8-Ürküt	
	9-Köllükler	10-Belekördikan	9-Sarıdibek 10-Yurtöven 5-Köseler 10-Zirekli	

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Ağrı'nın en büyük ilçelerinden birisi olan Patnos'ta dört adet bucak vardır ve Patnos, bu yönüyle de vilâyetin en büyük kazası olma özelliğini taşımaktadır. Merkez, Dedeli, Doğansu ve Sarısu nahiyelerinde toplamda 77 adet yerleşim yeri vardır ve bunların çoğunun adı değiştirilmiştir. 77 köyün 40'nin adı değiştirilmiş ve 37'sinin adı yapılan düzenleme ile

kalmıştır. Yukarıdaki tablodan da net bir biçimde görüleceği üzere, 33 adet yerleşim yeri bulunan Merkez bucağında 15; 16 adet köyü mevcut Dedeli bucağında 5 adet; 9 tane yerleşim yeri olan Doğansu bucağında 5 ve son olarak 19 tane yerleşim yerine sahip Sarısu bucağında da 10 tanesinin ismi değiştirilmemiştir. Geri kalan köylerin ise idari yapı kapsamında adları değiştirilmiştir. Bu durum, Patnos ismi değiştirilen yerleşim yerinin çok sayıda olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Taşlıçay İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler
Merkez Bucacı	1-İhtiyar	2-Aşağıbotin	1-Alakoçuoğlu 2-Aşağıbotin 1-Aras
	3-Aşağıgündenperi	3-Abdelik	3-Aşağıtoklu 4-Balççek 2-Aşağımeydan
	4-Didem	5-Alikor	4-Bayraltı 5-Bayramyazı 3-Aşağıgeldüş
	6-Leskökümü	7-Leskor	6-Boyuncak 7-Çöğürü 4-Balksu
	8-Mardık	9-Girişeren	8-Çögelke 9-Dilekyazı 5-Kumlubacak
	10-Kubik	11-Buti	10-Düzgören 11-Esenköy 6-Kumluca
	12-Gülesor	13-Şeyhübrahim	12-Geçitveren 12-Gözücu 7-Yukarıdüzmeydan
	14-Carihyan	15-Mirzehan	14-Güneysögüt 15-İkiyamaç 8-Yukarıtaşlıçay
	16-Kusje	17-Usikumu	16-Kağnılı 17-Samanyolu
	18-Üçkilise	19-Körnevruz	18-Taşteker 19-Yanyol
	20-Alıhido	21-Hilfo	20-Yankaya 21-Yardımcılar
	22-Hocik	23-Acıkumu	22-Yassıkaya 23-Yeltepe
	24-Yukarıgeldüş	25-Yukarıboti	24-Yukarıdumanlı 25-Yukarıkesen
	26-Yukarıdüpederi		26-Yukarıtoklu

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

4 Mart 1954 ve 6324 Sayılı Kanunla Diyarın'e bağlı bir nahiye olan Taşlıçay ilçesinin kurulmasıdır. Taşlıçay'ın kurulmasıyla buraya bir nahiye ve 36 adet köy bağlanmıştır (Resmi Gazete, 10 Mart 1954, Sayı: 8654, s.8532). Adı geçen yeni kazaya bağlı çok sayıda yerleşim yerinin de değiştirilmiştir. 36 adet köy bulunan Taşlıçay'da 28'nin adı değiştirilmişken; 8'nin adı aynı kalmıştır. Kazaya bağlı köylerin neredeyse hepsinin değiştirilmiş olması, ilçede idari kapsamda çok büyük düzenlemelerin olduğunu ispatlamaktadır.

Tablo 11: Tutak İlçesinde Yapılan İsim Değişiklikleri

Bucaklar	Eski Adı	Yeni Adı	Aynı Kalan İsimler
Merkez Bucacı	1-Mollaşendin	2-Aşağıdadıkhana	1-Akyele 2-Aşağıkalecik 1-Adakent 2-Aymetabat
	3-Aşağıarabali	4-Nadirşeyh	3-Aşağıözdek 4-Atabindi 3-Alacahan 4-Karahalit
	5-Hıbo	6-Bedo	5-Bahçe 6-Beydamlı 5-Azizler 6-Batmış
	7-Berdav	8-Seyit	7-Bintosun 8-Bolaşlı 7-Bayındır 8-Bişi
	9-Reşi	10-Cemalverdi	9-Bozkaş 10-Bulutpınar 9-Bunıbulak 10-Çelebaşi
	11-Birço	12-Hatokoma	11-Çırpılı 12-Çobanoba 11-Dikme 12-Esmer
	13-Biricko	14-Şilopilo	13-Çobankonak 14-Dağluca 13-Gültepe 14-Hacıyusuf
	15-Şeyzilan	16-Meter	15-Daldalık 16-Damlakaya 15-İkigözüm 16-İsaabat
	17-Noktolu	18-Osmanabat	17-Dayıpınarı 18-Dereköy 17-Karaağaç 18-Karacan
	19-Goran	20-Hacıboti	19-Dibelek 20-Dikbryık 19-Karahan 20-Karakuyu
	21-Halidiye	22-Hasun	21-Doğangün 22-Dorukdibi 21-Kesik 22-Mollahasan
	23-Kali	24-Kavman	23-Dönerkaya 24-Döşkaya 23-Palandöken 24-Sincan
	25-Sevik	26-Hive	25-Ekincek 26-Erdal 25-Suvar 26-Şekerpınar
	27-Kesan	28-Sami	27-Ergeçidi 28-Geçimli 27-Şeytanabat 28-Yeniköy
	29-Kundin	30-Aşağıçarbaran	29-Güneşgören 30-İpekkuşak 29-Yukarıhalit
	31-Karakargalık	32-Rütan	31-Kargalık 32-Kaşönü 30-Yukarıköşk
	33-Hanik	34-Aşağıköşk	33-Kılıçgediği 34-Köşk
	35-Mirze	36-Milan	35-Ocakbaşı 36-Oğlaksuyu
	37-Kubik	38-Geri	37-Ortayamaç 38-Otluca
	39-Mezrea	40-Zozankumu	39-Ozanpınar 40-Öndöl
	41-Cello	42-Muşyan	41-Sargöze 42-Soğukpınar
	43-Kanidirij	44-Miç	43-Sorguçlu 44-Tanyeli
	45-Molladirej	46-Musik	45-Taşbudak 46-Tuluklu
	47-Elho	48-Ohan	47-Uzunöz 48-Yayıklı
	49-Yukarıdedikan	50-Yukarıarabali	49-Yukarıkülecik 50-Yukarıözdek

Kaynak: BİGM, 20 Ekim 1935, 1936; BİGM, 20 Ekim 1940, 1941; BİGM, 21 Ekim 1945, 1953; 22 Ekim 1950, 1953; BİGM, 23 Ekim 1955, 1956; Genel Nüfus Sayımı, s.15-22; BİGM, 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, s.31-35; BİGM, 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı, s.35-44.

Ağrı'nın alan bakımından büyük kazalarından birisi olan, ancak tek bucağa sahip Tutak ilçesinde 82 adet yerleşim yeri vardır. Böylesine çok sayıda köyü olan ilçede idari yapıda büyük büyük düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu düzenlemelerin başında köy adlarının değiştirilmesi gelmektedir. 82 adet yerleşim yerinin 52'sinin adı tamamen değiştirilmişken; 30'nun adı da aynı kalmıştır. Bu kadar çok sayıda köy adının tamamen yenileştirilmesi ve eski adların tamamen ortadan kaldırılması, Tutak'ta idari yapıda önemli düzenlemelerin ve değişikliklerin varlığını işaret etmektedir.

Sonuç

Anadolu coğrafyasının önemli şehirlerinden birisi olan Ağrı'da Cumhuriyet'in ilanından sonra idari alanda birtakım değişiklikler ve yeni düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı Dönemi Bayazıt Sancağı olan ve 1927 yılında Ağrı adını alan vilâyette özellikle Demokrat Parti (1950-1960). döneminde çok sayıda idari düzenleme yapılmıştır. İki yeni ilçenin oluşturulması ise, bahsi geçen düzenlemeler dahilindedir. 1954 yılına kadar Diyardin, Doğubayazıt, Eleşkirt, Merkez, Patnos ve Tutak olmak üzere sadece 6 adet ilçeye sahip olan Ağrı'da Demokrat Parti döneminde iki ilçe daha tesis edilmiş ve vilâyetin kaza sayısı 8'e çıkarılarak idari alanda yapılabilecek en büyük düzenleme yapılmıştır. Bunun dışında bazı mahalleler köy statüsüne çıkarılmış ve bazı köyler de mahalleye dönüştürülmüştür.

Demokrat Parti döneminde ülke genelinde tapu ve kadastro çalışmaları yapılmış ve ülkenin gerçek anlamda haritası çıkarılmıştır. Bu kapsamda, Ağrı ili ve ilçelerinde bütün alanların tapu ve kadastroları yapılmış ve tapusu olmayan hiçbir alan bırakılmamıştır. Bu dönemde, gerçekleştirilen önemli düzenlemelerden ve değişikliklerden birisi de ilçe ve ilin komşuları arasında bazı sınır düzenlemelerin yapılmasıdır. Bilhassa adı geçen düzenlemeler kapsamında yeni ilçe ve yerleşim alanlarının oluşturulmasıyla bazı köyler başka bir ilin ya da ilçenin sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu sayede yerleşim yerlerine yeni bir statünün kazandırılması sağlanmıştır.

Cumhuriyetin kuruluş sürecini takip eden dönemde yer adlarının değiştirilmesi işlemleri yapılmaktadır. Bu süre içerisinde yaklaşık 28 bin kadar yerleşme adı değiştirilirken, bunların 12 binden fazlası ise köy adlarıdır. Köylerin bir kısmının adları Türkçe olmasına rağmen, çeşitli sebeplerle değiştirilmiştir. İsmi değiştirilen köylerin ülkedeki dağılışında en fazla dikkat çeken yerler Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dadır.. Bu doğrultuda, Ağrı'da yerleşim yerlerinin çoğunun adı Türkçeleştirilmiş ve köylerinin büyük bölümüne yeni adlar verilmiştir. İsim değiştirmeleri sonucunda Ağrı'da toplamda 374 adet yerleşim yerinin adı Türkçeleştirilmiştir. Bu düzenlemelerin hepsi, başta yeni yerleşim yerlerinin oluşturulması, sınır değişikliklerinin yapılması ve yerleşim yerlerinin adlarının Türkçeleştirilmesi olmak üzere Ağrı'da idari alanda çok sayıda değişiklik ve düzenlemenin varlığını ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, Yer No: 44.30.3, Tarih: 12.05.1934.
- BCA, Yer No: 54-33-16, Tarih: 04.05.1935.
- BCA, Yer No: 64.34.19, Tarih: 04.09.1936.
- BCA, Yer No: 490.1.0.0.12.62.1, Tarih: 23.12.1937.
- BCA, Yer No: 30-11-1-0/189-4-4, Tarih, 19.02.1947.
- BCA, Yer No: 30-11-1-0/204-10-7, Tarihi, 09.04.1949
- BCA, Yer No: 245.20.19, Tarih: 22.05.1954.
- BCA, Yer No: 256.13.6, Tarih: 27.02.1956.
- BCA, Yer No: 262.46.13, Tarih: 09.11.1956.
- BCA, Yer No: 270.18.16, Tarih: 19.06.1958.

Resmi Gazeteler

- 14 Haziran 1934, Sayı:2727, s.3981.
- 4 Ocak 1936, Sayı: 3197, s.5900.
- 28 Şubat 1936, Sayı: 3244, s.6173.
- 22 Şubat 1936, Sayı: 3239, s.6135.
- 7 Nisan 1936, Sayı: 3273, s.6292
- 8 Şubat 1938, Sayı:3829, s.9354.
- 6 Mart 1947, Sayı:6549, s.11965.
- 10 Mart 1954, Sayı: 8654, s.8532.
- 19 Haziran 1954, Sayı: 8733, s. 9666.
- 9 Temmuz 1954, Sayı: 8750, s.9855.
- 14 Temmuz 1954, Sayı: 8754, s.9886.
- 15 Haziran 1955, Sayı:9029, s.12134.
- 21 Haziran 1955, Sayı: 9034, s.12186-12188.
- 4 Kasım 1955, Sayı: 9146, s.12978.
- 13 Ocak 1956, Sayı: 9206, s.13366.
- 13 Temmuz 1956, Sayı: 9357, s.15090.
- 23 Şubat 1957, Sayı: 9543, s.16482.
- 27 Haziran 1957, Sayı: 9644, s.17444.
- 20 Temmuz 1957, Sayı: 9667, s.17619.
- 19 Ağustos 1958, Sayı: 9777, s.19956.
- 3 Ocak 1959, Sayı: 9499, s.16106.

7 Şubat 1959, Sayı:10129, s. 20952.

4 Temmuz 1959, Sayı: 10244, s.22040.

8 Şubat 1960, Sayı: 10426, s.577.

25 Temmuz 1961, Sayı:10863,s.4731.

18 Mayıs 1961,Sayı:10810,s.4123.

18 Ocak 1963,Sayı:11311,s.9674.

11 Nisan 1966,Sayı:12271,s.6.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Aksoy, Y. ve Savaş, D. (2002). İğdir İlinin Mekânsal Analiz Raporu. *İğdir Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü*. İğdir.

Kartal, N. (2010).İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Keskin, E.N (2007). Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu. *Memleket siyaset yönetim*. 2/ 5.ss. 119-174

Kocaman, S. (2014). Kars İlinin İdarî Coğrafya Analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 29. ss.271-292.

Kopar, M. (2009). Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar (1927-1950), Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara .

Köse M.(2010).1927 Nüfus Sayımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Önen, N. ve Reyhan, C. (2009). Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ülke Yönetimi: Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Yasalaşamayan Kanun Tasarıları. *Amme İdaresi Dergisi*. 42/4. ss. 1-23.

Şahin, E. ve Demirağ, S. (2016). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülkî Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*. c. Kocaeli, ss.563-602.

Tunçel, H. (2000). Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10/2. ss.22-34.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1936). 20 Ekim 1935 Genel Nüfus Sayımı, "Kati ve Mufassal Neticeler Ağrı Vilâyeti. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1941). 20 Ekim 1940 Genel Nüfus Sayımı. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1953). 21 Ekim 1945 Genel Nüfus Sayımı. Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1950). 22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı. Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1960). 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı. İstanbul: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1963). 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı. Ankara: Devlet Basımevi.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1968). 24 Ekim 1965 Genel Nüfus Sayımı. Ankara: Devlet Basımevi.

Yurt Ansiklopedisi (1981). İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını. c.I. İstanbul: Anadolu Yayınları.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.html>.

1924 Anayasası, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.html>.

Summary

Ağrı, which one of the important cities of Anatolia geography some changes and regulations were made in the administrative area after the publication of the Republic. Ağrı was was a Sanjak in the the Ottoman period and called Bayazıt, and the province which received the name of Ağrı in 1927 especially in the Democratic Party period a large number of administrative arrangements were made. At the beginning of this aragment are two new district. These two new districts are Hamur and Taşlıçay. Thus the number of districts of Ağrı increased to 6. The previous districts were: Diyadin, Dogubayazıt, Eleskirt, Merkez, Patnos and Tutak. The situation with new districts is as follows: Diyadin, Dogubayazıt, Eleskirt, Merkez, Patnos, Tutak, Hamur and Taslıcay.

As is clearly explained in the text that the period, which is between 1950 and 1960 in Turkey is called Democratic Party period and during this period many changes, which primarily in the economic, political and administrative spheres and edits were made throughout the country. The regulations that were made in the administrative area are among the most important ones. In this context, it has been handled administrative arrangements in the province of Agri during the Democratic Party era in this essay in an elaborate way.

Many changes were made in the administrative area of Agri During the Democratic Party period (1950-1960). Other changes were made in this period apart from the new district and village arrangement. At the beginning of these are the following changes: Numerous village names were changed under the law. Thus, the names of many villages were translated into Turkish. Under this amendment, 374 village names were changed. This situation and developments proves that there are many regulations in the administrative area in Ağrı in Democratic Party era. These changes were not limited to new districts and province. As is clearly stated in the work that a lot of settlements are given new names and the map of Ağrı was made.

As stated explicitly above, that, the main purpose of this study, to reveal the differences and similarities both before the Democratic Party and during the Democratic Party era in Agri by showing the regulations in the administrative area. It is proved that there are serious administrative regulations across towns and villages in the mentioned period in Ağrı with this way. The creation of new districts, townships, villages and neighborhoods, were beenbringing some neighborhoods

---

to the village status depending on population changes and the reasons why some villagers are converted into neighborhoods are analyzed in the light of documents and laws. As stated explicitly above, that the changing the name of many settlements in Ağrı and reasons for giving new names to places their especially after 1958 are handled in a historical and scientific framework. This work was created mainly archive records, Official Gazette and TSI data and by research and investigation works.

Örgütsel Sağlıkın Çalışanların İş Tatmini ve Yabancılaşma Düzeyine Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracı Rolü

The Mediating Role of Organizational Justice in the Effect of Organizational Health on Job Satisfaction and Alienation Levels of Employees

Prof. Dr. Fatma Nur TUĞAL¹

Dr. Yunus TOPSAKAL²

Yrd. Doç. Dr. Esengül İPLİK³

Geliş Tarihi: 19.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 01.10.2017 / Kabul Tarihi: 03.10.2017

Özet

Örgütsel sağlık bağlamında rekabetin giderek şiddetlendiği bir ortamda örgütlerin varlıklarını sürdürdürebilmelerinde, çalışanların yaptıkları işle ve çalıştıkları örgütle ilgili tutum ve davranışlarının doğru ve sağlıklı bir biçimde yönetilebilmesi oldukça önemli hale gelmiştir. Bundan dolayı örgütsel sağlık algısının çalışanların yabancılaşma ve iş tatmin düzeyleri üzerindeki etkisinde örgütsel adalet algısının aracı rolü araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir. Araştırma seyahat acentalarında gerçekleştirilmiştir. Seyahat acentası yoğunluğunun fazla olduğu Antalya ili araştırmada evren olarak belirlenmiştir. Literatür taranarak elde edilen bilgiler ışığında dört adet ölçek ile hazırlanan form seyahat acentası çalışanlarına uygulanmıştır. Elde edilen veriler ile hiyerarşik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, örgütsel sağlık ile güçsüzlük boyutu ve topluma yabancılaşma boyutu arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmuştur. Ancak, örgütsel sağlık ile anlamsızlık boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Örgütsel sağlık ile iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Sonuçlara göre örgütsel sağlığın çalışanların iş tatminine etkisi bulunmaktadır. Sonuçlara göre, örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaşma düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü varken iş tatmininde aracı rolü bulunmamaktadır.

Anahtar kelimeler: Örgütsel Sağlık, Yabancılaşma, İş Tatmini, Örgütsel Adalet

Abstract

It has become important that organizations must manage their employees' attitudes and behaviours related to the work they are doing and the organization they are working with in a correct and healthy way. Hence, the purpose of the study is to investigate the mediating role of organizational justice in the effect of organizational health on alienation and job satisfaction levels of employees. The research was conducted at travel agency. The province of Antalya, where the concentration of travel agencies is high, is determined as the population of research. A questionnaire was prepared with the scales obtained by searching the literature, and this questionnaire was applied to the travel agency employees. According to the results obtained, there was a strong negative correlation between organizational health and weakness and alienation from society dimension. However, there was no significant relationship between organizational health and the meaningless dimension. There is a positive and significant relationship between organizational health and job satisfaction. According to the results, organizational health has an effect on the job satisfaction of the employees. As a result, organizational justice has a mediating role for organizational health in affecting the level of alienation of employees.

Key Words: Organizational Health, Alienation, Job Satisfaction, Organizational Justice

Giriş

İnsanlar genellikle sağlığının değerini bilmemektedir ve hastalanana kadar sağlıklarına dikkat etmemektedir. Aynı şekilde, örgüt yönetiminde, iş yapma yöntemleri, politikaları ve uygulamalarına uyarı alınana kadar dikkat edilmemektedir. Yöneticiler genellikle krizle karşılaşınca kadar örgütün sağlığını ölçmemektedir. Bununla birlikte, örgütsel sağlığın sağlanması ve sürdürülmesi için örgütün kurulmasından itibaren sağlıklı bir örgüt yapısı oluşturulmalı, meydana gelebilecek sorunlara karşı önlemler alınmalı ve örgütün sağlığı periyodik olarak ölçülmelidir (Ardıç ve Polatçı, 2007: 138). Örgütsel sağlık bağlamında Türkiye'de, Kılıç ve Arıkan (2011) tarafından termal otellerde çalışan personelin örgütsel sağlık

¹ Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi,
E-Posta: nuriplik@adanabtu.edu.tr

² Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
E-Posta: topsakal.yunus@gmail.com

³ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
E-Posta: eseniplik@osmaniye.edu.tr

algıları ile ilgili çalışma yapmış ve sonuç olarak çalışanların örgütsel sağlık algılarını medeni durumlarının, yaşlarının, gelir düzeylerinin etkilediğini önermiştir. Doğan ve Bozkurt (2008) tarafından beş yıldızlı otellerde çalışan personelin örgütsel sağlık algısına yönelik çalışma sonuçlarına göre çalışanların eğitim durumlarına, departmanlarına ve pozisyonlarına göre örgütsel sağlık algıları değişmektedir. Akademik kurumlarda örgütsel sağlığı inceleyen Polatçı vd. (2008) ise örgütsel sağlığın bireysel değişkenlerden çok örgütsel değişkenlerden etkilendiğini tespit etmiştir.

Örgüt yaşamında pek çok farklı faktörün etkisinde kalmak çalışanların örgüte yönelik tutumlarında farklılıklara yol açmakta, bu faktörlerden bazıları çalışanların örgüte yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkilemekte ve iş tatmininde azalma, örgüte karşı güvensizlik, düşük seviyede örgütsel bağlılık, devamsızlık ve yabancılaştırma gibi olumsuz duyguların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, genel olarak çalışanın örgütten soğuması, ruhsal olarak uzaklaşması, kendisini iş ve örgütten çekmesi şeklinde kendisini gösteren örgütsel yabancılaştırma (Efeoğlu ve İplik, 2011: 343) bu çalışmanın bir diğer konusunu oluşturmaktadır. İş ortamı, işten duyulan tatminsizlik, güvensizlik, ağır çalışma koşulları, bürokrasi vb. nedenlerle birey, örgüt içerisinde kapana kısırılmışlık duygusu yaşamakta ve bunun sonucunda da çalıştığı örgüte ve yaptığı işe karşı yabancılaştırmakta, yoğun bir stres yaşayabilmekte, saldırgan veya içe kapanık bir davranışta bulunmak suretiyle etrafındakilere tepki gösterebilmektedirler (Parsak, 2010).

Araştırmamızın bir diğer konusu ise iş tatminidir. Örgüt sağlığı bağlamında iş tatmini ve işyeri huzuru yüksek olan örgütler sağlıklı örgütlerdir (Polatçı vd., 2008). Bundan dolayı sağlıklı olan hizmet örgütlerinde iş tatmini ve işyeri huzuru yüksek olacağından müşteri tatmini de yüksekmis olacaktır. Ayrıca sağlıklı örgütlerde çalışanlara önem verilir, işe gelmeme ve işten ayrılmalar azdır, çalışan güvenliği vardır, iş kazalarına rastlanmaz, çalışanlar kendilerini güvende hisseder (Ardıç ve Polatçı, 2007).

Yukarıda kısaca değinilen literatür ışığında araştırmamızın amacı son yıllarda önem kazanan örgütsel sağlık konusunu derinlemesine incelemek ve örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaştırma ve iş tatmini düzeyleri üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü olup olmadığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmamızda örgütsel sağlığın yabancılaştırma ve iş tatminine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü ile ilgili araştırma modeli oluşturulmuş ve test edilmiştir.

Örgütsel Sağlık

Örgütsel sağlık terimi ilk olarak 1958'de örgütsel verimlilik ile bireysel düşünce ve öğrenme arasındaki ilişkiyi araştıran Argyris tarafından ileri sürülmüştür. Bu çalışmada, çalışan devir hızı, devamsızlık, üretim seviyesi ve örgütsel sadakatın bir organizasyonun sağlıklı olup olmadığını belirleyen koşullar olduğunu belirtmiştir (Schuyler, 2004). Daha sonradan, örgütsel sağlık birçok akademisyenin dikkatini çekmiştir ve bunun için de farklı tanımlar literatüre kazandırılmıştır. Lyden ve Klingele'ye (2000) göre örgütsel sağlık örgütün etkin ve sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermesi için gerekli yetenekleri içermektedir, aynı zamanda örgütün geliştirilmesi ve büyütülmesi için gerekli olanakları da içermektedir.

Örgütsel sağlık, şuan bir yerde faaliyet göstermekte olan bir örgütün özellikleri olarak ve/veya daha iyi bir faaliyet tarzı ve zor koşullar için geçici fikirler bulma özellikleri olarak da nitelendirilebilir (Hoy ve Feldman, 1987). Örgüt sağlığı, bir örgütün çevreye başarılı bir şekilde uyum sağlaması, üyeleri arasında işbirliği yapması ve hedeflerine ulaşması için sahip olduğu yetenekler olarak ifade edilebilir (Altun, 2001: 5). Daha belirgin olarak örgütsel sağlık, çalışanın refah ve örgütün etkinliğini birlikte ele alan bir kavram olarak ele alınmıştır (Ardıç ve Polatçı, 2007: 140). Bir başka yaklaşıma göre, örgütsel sağlık çalışanın sağlığı ve refahı ile bağlantılı olarak tanımlanmaktadır (Köseoğlu ve Karayormuk, 2009: 177). Başka bir tanıma göre sağlıklı örgüt otorite yapısı, değerler sistemi, normlar, ödüllendirme ve yaptırım sistemleri ile örgütsel başarıyı, çevreyi, çalışanların refah ve mutluluğunu destekleyen bir örgüttür (Karagüzel, 2012: 4).

Örgütsel Yabancılaştırma

Yabancılaştırma çalışandan işverene, çalışma koşullarından teknolojik şartlara, sosyal ve ekonomik amaçlı bir örgütten toplumun geneline, bireyi etkileyen bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkmakta, politik, ekonomik, sosyolojik ve psikolojik yazında olduğu gibi, örgütsel ve yönetsel yazında da dikkatle ele alınmaktadır (Otrar ve Halaçoğlu, 2011: 3). Örgüt içerisinde kurulan ilişkiler insanın doğası gereği zamanla biçimsel olmaktan öteye geçmekte; çatışmalar ve anlaşmazlıklar gibi farklı ilişki biçimleri ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar, işverenlerin kendilerini yalnızca işini yapması gereken robotlar gibi gördüğünü algıladıklarında, katı kurallarla çevrili olduklarında ve örgütten beklediklerine ulaşamayacaklarını düşündüklerinde yabancılaştırma yaşamaktadırlar. Ayrıca memnuniyetsizliklerinin giderilmemesi, keyfi davranışlarla karşılaşmaları, yalnızlık, işe bağlılıklarının azalması gibi durumlar da çalışanları yabancılaştırmaya itmektedir. Bu durum örgütsel yabancılaştırma kavramıyla ifade edilmektedir (Özçınar, 2011: 13). Örgütsel yabancılaştırma, çalışanın işini daha az önemsemesi, işine daha az enerji harcaması ve öncelikli olarak dışsal ödüller için çalışması şeklinde tanımlanmaktadır (Agarwal, 1993: 723). Örgütlerde ortaya çıkan yabancılaştırma olgusu, örgütün yapısına bağlı olarak çalışanların örgüte yabancılaştırması, ürettikleri ürüne ya da verdikleri hizmete yabancılaştırması, birbirlerine yabancılaştırması şeklinde görülebilmektedir (Darıyemez, 2010: 1).

İş hayatındaki yabancılaştırmanın önemli nedenlerinden bir kaç çalışılan kurumun yapısı, yapılan işin özelliği ve çalışma ortamından dolayı kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı ve işten beklentiler ve işin anlamlılığı yabancılaştırmaya yol açabilmekte; çalışılan kurumun büyüklüğü, bürokratik yapısı ve yönetim biçimi de yabancılaştırmaya neden olabilmektedir. Diğer taraftan örgütteki adaletsiz işbölümü, monotonluk, uzun süre sabit bir işte çalışma, yöneticilerle yaşanan anlaşmazlıklar, karara katılamama, diğer çalışanlarla yaşanan olumsuz ilişkiler, çalışma koşullarının zorluğu, gürültü, vb. faktörler en önemli yabancılaştırma faktörleridir (Şimşek vd., 2012: 56).

Yabancılaşmanın Boyutları

Günümüze kadar farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde incelenen yabancılaşmanın her zaman genel bir kavram olarak ele alınmış olması kavramın tanımlanmasında ve daha net bir şekilde anlaşılmasında olumsuz etkiler yaratmıştır. Yabancılaşmayı genel bir kavram olarak incelenmekten çıkarıp, boyutları olan bir kavram olarak ele alınmasını sağlayan Seeman toplumsal koşullar ve duygusal kişiliğe bağlı olarak ortaya çıkan bir hastalık olması nedeniyle yabancılaşmanın tek bir tanımının yapılamayacağını ileri sürmüştür. Dolayısıyla Seeman'a göre yabancılaşma sosyo-psikolojik çerçevede çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Seeman yabancılaşmayı güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık ve kendine yabancılaşma olmak üzere beş boyutta incelemiştir (Fettahlioğlu, 2006: 31; Seeman 1959: 783; 1975: 93).

Güçsüzlük: Yabancılaşmanın ilk boyutu olan güçsüzlük, kişinin sahip olduğu beklentiler ve inandığı olasılıkların kendisi tarafından belirlenememesi ve sonucunu değiştirebilmek için elinden hiçbir şey gelmediğini düşünmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Seeman 1959: 784). Çalışanlar, işleri ile ilgili kontrolü kaybedip, performansları ile direkt ilişkili olmayan hedefleri gerçekleştirmek için çaba sarf ettikçe güçsüzleşmektedirler (Güğerçin ve Aksay, 2017: 141).

Anlamsızlık: Yabancılaşmanın anlamsızlık boyutu, bireyin karşılaştığı olguyu anlamlandırması ile ilgilidir. Bireyin kararını verirken neye inanması gerektiğinin belirsiz olması, kişinin hangi doğrulara, neye inanıp bağlanacağını bilmemesi durumunu ifade etmektedir. Kafa karışıklığı yaşayan birey, belirli bir durum karşısında tercih edebileceği seçeneklerin, ne gibi sonuçlar doğurabileceği konusunda net bir fikre sahip değildir (Seeman 1959: 786).

Kuralsızlık: Yabancılaşmanın üçüncü boyutu Durkheim'in "anomi" tanımından türetilmiş ve Seeman tarafından kuralsızlık olarak tanımlanmıştır. Geleneksel kullanımda anomi, bireysel davranışları düzenleyen sosyal normların geçerliliğini ve yaptırım gücünü yitirdiği bir durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda kuralsızlık boyutu, bireyin, belirlenen başarı hedeflerine ulaşabilmek için, toplum tarafından kabul görmeyen davranışları benimsemesidir. (Seeman 1959: 788). Kuralsızlık genel olarak, kabul gören toplumsal standartların kaybolması ve bireyde çıkarıcı, kendi yararına olan davranışların artması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Büyükyılmaz, 2007: 41).

Yalıtılmışlık: Topluma yabancılaşma olarak da kabul edilen bu boyut, toplum tarafından yüksek değer verilen amaçlar ve inançların birey için bir anlam ifade etmemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Seeman (1959), yalıtılmışlık duygusunun daha çok entelektüeller için geçerli olduğunu ileri sürmektedir. Toplumun yüksek değer verdiği kuralların ve inançların birey için bir anlam ifade etmemesi olarak tanımlanan yalıtılmışlık, toplumdaki düzen eksikliği anlamına gelmemekte ve popüler kültürün bireysel beklentilerden farklı olması sonucunda ortaya çıkabilmektedir (Seeman, 1959: 789; Kurt, 2013: 26).

Kendine Yabancılaşma: Yabancılaşma üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmını oluşturan kendine yabancılaşma boyutu, kişinin belirli bir davranışının, geleceğe yönelik beklentileri ile uyuşmaması, kişinin beklentilerinin dışına çıkarak farklı davranması olarak tanımlanmaktadır. (Mauldin, 2001: 41; Seeman, 1959: 789-790).

İş Tatmini

Literatürde farklı araştırmacılar tarafından önerilmiş birçok iş tatmini tanımı bulunmaktadır. Spector (1997) iş tatminini insanların işleri hakkındaki kendilerini nasıl hissettikleri olarak tanımlamıştır. Bu tanımı Ellickson ve Logsdon (2002) destekleyerek iş tatminini çalışanların işlerini hangi ölçüde sevdiği olarak tanımlamıştır. Schermerhorn (1993) ise çalışanların işlerine karşı göstermiş oldukları etkili ve duygusal tepkileri iş tatmini olarak tanımlamıştır.

Rue and Byars (1992) iş tatmininin kişinin bir işle ilgili zihinsel durumu ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Robbins vd. (2003) yüksek iş tatminine sahip bir kişinin işine karşı olumlu bir tutum sergileyeceğini ve iş tatmini olmayan kişinin iş hakkında olumsuz bir tutumu olduğunu belirtmiştir. Bu tanım iş tatminini bir bireyin işine yönelik bilişsel, duyuşsal ve değerlendirici tepkiler olarak tanımlayan Greenberg ve Baron (1995) tarafından genişletilmiştir. Sempene vd.'lerine (2002) göre işin kendisi çalışanın yaşam kalitesini etkileyebilir. Sempene vd. (2002) iş tatmininin işte yaygın olan koşulların kişisel olarak değerlendirilmesi olduğuna karar vermiştir, bu nedenle değerlendirme kendileri için önemli gördükleri faktörlere dayanılarak gerçekleşmektedir. Cherrington'a (1994) göre, iş tatmini üzerine yapılan araştırmalarda, iş tatmini yönelim tatmin ve genel tatmin olarak iki açıdan ele alınmıştır.

Yönelim tatmini, bir çalışanın işin çeşitli yönleri ile az ya da çok tatmin olma eğilimini ifade etmektedir (Johns, 1996). Cherrington (1994) kişinin tutumu olarak işin çeşitli yönlerini belirlemiştir; işin kendisi - zor, teşvik edici ve çekici; ve üstler - daha yumuşak yönetim becerilerine sahip olup olmadıkları ve işlerinde yetkili olup olmadıkları. Cherrington (1994) genel tatminin, bireyin içindeki genel iç tatmin veya tatminsizlik durumuna odaklandığını belirtmektedir. Dostça arkadaşlar, iyi bir ücret, pozitif üstler ve çekici işler açısından olumlu deneyimler olumlu bir genel tatmin oluşturmaktadır. Düşük ücretten kaynaklanan olumsuz deneyimler, daha az uyarıcı işler ve eleştiri ise negatif bir genel tatmin yaratmaktadır.

Hizmet endüstrisi müşterilerine kaliteli ve dostça bir hizmet sunmak için çalışanların davranış ve tavırlarına güvenmek zorunda olan bir endüstridir (Amisssah vd., 2016). Hizmet sektöründe iş gücü en önemli kaynaktır. Lashley ve Morrison'a (2000) göre eğer bir sektör çok yüksek bir şekilde çalışanlarına bağımlıysa müşteri memnuniyeti sadece çalışanların mutlu ve işlerinden tatmin olması ile mümkündür. Yapılan çalışmalara iş tatminine sahip olan çalışanlara sahip örgütlerin etkili olduğunu göstermiştir (Robbins ve Judge, 2007). Çalışanın işine karşı olan genel duygu ve davranışlar anlamına gelen iş tatmini (Gallardo vd., 2010) bütün endüstrilerde aynı faktörlerle belirlenmemektedir (Rahman ve Sanzi, 1995). Hizmet sektöründeki iş tatmini ile ilgili literatür maaş ve ücret, iş pozisyonu, promosyon, işin kendisi ve eğitimi kapsayan iş tatmini tutumunun (Lam vd. 2001; Santa Cruz, vd., 2014) hizmet sektöründe daha sık görüldüğünü belirtmiştir.

Örgüt sağlığı bağlamında iş tatmini ve işyeri huzuru yüksek olan örgütler sağlıklı örgütlerdir (Polatçı vd., 2008). Bundan dolayı sağlıklı olan hizmet örgütlerinde iş tatmini ve iş yeri huzuru yüksek olacağından müşteri tatmini de yüksekmiş olacaktır. Ayrıca sağlıklı örgütlerde çalışanlara önem verilir, işe gelme ve işten ayrılmalar azdır, çalışan güvenliği vardır,

iş kazalarına rastlanmaz, çalışanlar kendilerini güvende hisseder (Ardıç ve Polatçı, 2007). Sağlıklı örgütlerin sahip oldukları bunun gibi özellikler iş tatmini artıran unsurlardır.

Örgütsel Adalet

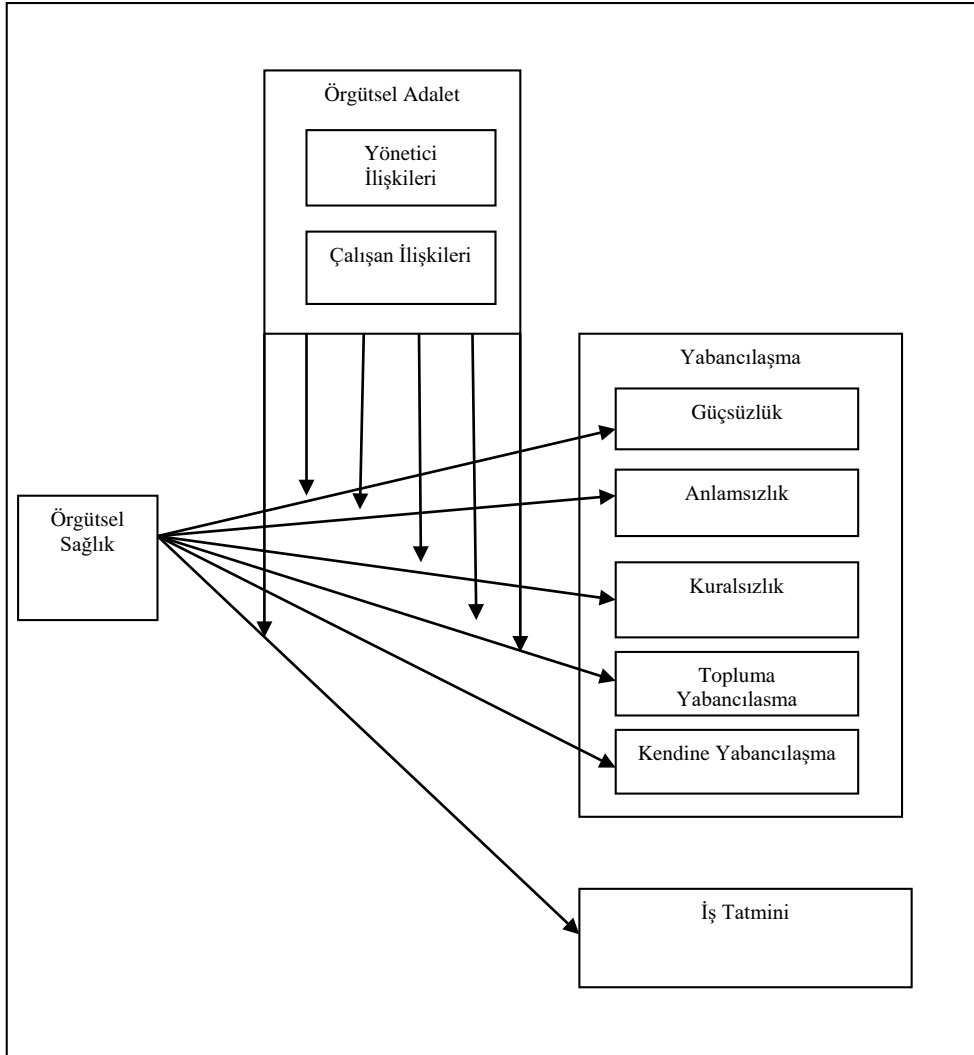
Adams (1965) çalışanların iş ortamındaki adaletsizliğe davranışsal ve bilişsel yollarla tepkilerini Eşitlik Teorisi ile göstermiştir (Steers ve Mowday, 2004). Bandura (1977) Sosyal Öğrenme Teorisini davranışlar arasındaki ilişki ve öz yeterlik araştırması ile genişleterek, Sosyal Bilişsel Kuramı önermiştir. Sosyal Bilişsel Kuramı ile beraber örgütsel adalet araştırmaları o zamandan bu yana yaygın olarak geliştirilmiştir.

Örgütsel adalet, ortaya çıkan ödüllerin ve cezaların yönetimi için kurallar ve sosyal normlar olarak tanımlanmaktadır (Folger ve Cropanzano, 1998). Örgütsel adalet konusundaki araştırmalar Adams'ın Eşitlik Teorisi (1965) ile başlamıştır. Ancak, örgütsel adalet kavramı Greenberg (1988) tarafından ortaya atılmıştır. Greenberg (1990) örgütsel adalet için hem iş tatmini hem de işlevlerini etkili bir şekilde yerine getiren örgütü gerektirdiğini belirtmiştir. Öte yandan örgütsel haksızlık örgütsel bir sorun olarak görülmelidir. Örgütsel adalet, adil ve ahlaki uygulama ve işlemlerin örgüt içerisinde egemen kılınmasını ve teşvik edilmesini içermektedir (İşcan ve Naktiyok 2004: 187).

Yöntem

Çalışmanın araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir. Bu çalışma, nitel analiz yöntemini kullanacak şekilde tasarlanmıştır. Evrende yer alan seyahat acentalarının çalışanlarından anket aracılığı ile veriler elde edilmiştir. Araştırmada kullanılan formun oluşturulması sırasında, daha önce yapılmış araştırmaların ölçeklerinden yararlanılmıştır. Bu ölçekler:

Şekil 1. Araştırma Modeli

- Seeman (1967) tarafından geliştirilen ve Büyükyılmaz (2007) tarafından dilimize uyarlanan 14 ifadeli yabancılaşma ölçeği
- Lyden ve Klinge (2000) tarafından geliştirilen ve Doğan ve Bozkurt (2008) tarafından dilimize uyarlanan 18 ifadeli örgütsel sağlık ölçeği
- Donovan vd. (1998) tarafından geliştirilen ve Wasti (2001) tarafından dilimize uyarlanan 18 ifadeli örgütsel adalet ölçeği
- Weiss vd. (1967) tarafından geliştirilen 20 ifadeli iş tatmini ölçeği

Çalışma kapsamında test edilmek için geliştirilen hipotezler;

H₁: Örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaşma düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü vardır.

H₂: Örgütsel sağlığın çalışanların iş tatmini düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü vardır.

Araştırmanın evrenini Antalya ilinde turizm sektörünün alt kolu olan seyahat acentacılığı alanında faaliyet gösteren işletmelerin çalışanları oluşturmaktadır. Seyahat acentelerinin işletmelerinin seçilme sebebi, turizm sektöründe faaliyet gösteren diğer işletmelerin aksine, sezonluk değil sürekli istihdam sağlamaları; böylelikle çalışanların iş yeri ile uzun süreli etkileşimde bulunabilmesidir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan verilere göre Antalya destinasyonunda 2016 yılı itibariyle toplam 1292 A grubu seyahat acentası faal olarak faaliyet göstermektedir. Örneklem seçiminde örneklem büyüklükleri tablosu kullanılmıştır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Buna göre 0,05 örneklem hatası ile çalışmanın ana kütlelerini temsil gücüne sahip örneklem grubunun (n) 384 olduğu belirlenmiştir. Bu sayının üzerine bir gruba uygulama yapmak hem istatistiksel açıdan daha sağlıklı olacağı hem de istatistiksel analizde elde edilecek olan bulguların daha güvenilir olmasını sağlayacağı için kolayda örneklem ile seçilen 417 seyahat acentası çalışanından veri toplanmıştır.

Analiz ve Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili formda yöneltilen yaş, medeni durum, eğitim durumu, turizm eğitimi alıp almama, turizm sektöründe toplam çalışma süresi ve bulunduğu işletmede toplam çalışma süresi ile ilgili sorular frekans analizine tabi tutulmuştur. Katılımcıların yaş ve medeni durum dağılımı incelendiğinde (Tablo 1) en fazla katılımcının "34-39" yaş grubunda (%27,6) ve en az katılımcının ise "27 ve altı" grubunda (%14,4) olduğu görülmektedir. Medeni durum dağılımı incelendiğinde ise evli katılımcıların %68,8 ve bekâr katılımcıların %32,2 oranında frekansa sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %40,3'ü lisans, %36,0'ı ön lisans, %18,9'u lise ve %3,4'ü lisansüstü mezundur. Katılımcıların turizm eğitimi alıp almadığı ile ilgili yöneltilen soru ile katılımcıların %56,8'inin turizm eğitimi almadığı ve %43,2'sinin ise turizm eğitimi aldığı belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş ve Medeni Durum Dağılımı

	f	%
Yaş		
27 ve altı	60	14,4
28-33	87	20,9
34-39	115	27,6
40-45	84	20,1
46 ve üzeri	71	17,0
Toplam	417	100,0
Medeni Durumu		
Bekâr	130	31,2
Evli	287	68,8
Toplam	417	100

Katılımcıların turizm sektöründe çalışma süresi ve şuan çalıştığı kurumda çalışma süresi ile ilgili bulgular Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Çalışma Süreleri

	f	%
Turizm Sektöründe Çalışma Süresi		
7 ve altı	82	19,7
8-12	108	25,9
13-17	96	23,0
18-22	65	15,6
23 ve üzeri	66	15,8
Toplam	417	100,0
Şuan Çalıştığı İşletmede Çalışma Süresi		
2 ve altı	84	20,1
3-7	158	37,9
8-12	87	20,9
13-17	60	14,4
18 ve üzeri	28	6,7
Toplam	417	100,0

Turizm sektöründe çalışma süresi sonuçlarına göre en fazla katılımcı "8-12" yıl grubunda (%25,9) yer almaktadır. Bu grubu ise %23,0 katılımcı ile "13-17" yıl grubu takip etmektedir. Turizm sektöründe çalışma süresi sonuçlarına göre en az katılımcı ise "18-22" yıl grubu (%15,6) ve "23 ve üzeri" yıl grubunda (15,8) bulunmaktadır. Şuan çalıştığı kurumda çalışma süresi sonuçlarına göre en fazla katılımcı "3-7" yıl grubunda (%37,9) yer almaktadır. Bu grubu ise %20,9 katılımcı ile "8-12" yıl grubu takip etmektedir. Şuan çalıştığı kurumda çalışma süresi sonuçlarına göre en az katılımcı ise "18 ve üzeri" yıl grubunda (%6,7) bulunmaktadır. Bu grubu ise "13-17" yıl grubu (%14,4) takip etmektedir.

Toplanan verilerin analizlerde kullanılması için tüm ifadelerin Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) değerlerine bakılmıştır. Değerler -1,5 ve 1,5 arasında olduğu için verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir.

Örgütsel sağlık ile örgütsel adalet alt boyutları (Tablo 3) ve yabancılaşma alt boyutları (Tablo 4) arasında korelasyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Korelasyon analizi öncesi değişkenlerin doğrusallığının test edilmesi için serpilme diyagramından yararlanılmıştır. Cohen'e (1988) göre korelasyon katsayısının 0,10–0,29 arasında olması düşük, 0,30–0,49 arasında olması orta derecede ve 0,50–1,00 arasında olması ise güçlü ilişki olduğunu göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, örgütsel sağlık ile yönetici ilişkileri ($r^2=,732$) ve örgütsel sağlık ile çalışan ilişkileri ($r^2=,844$) arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Örgütsel Sağlık ile Örgütsel Adalet Boyutları Arasındaki İlişki

Örgütsel Sağlık	Yönetici İlişkileri		Çalışan İlişkileri
	Pearson Korelasyon	Anlamlılık	Pearson Korelasyon
	,732*	,000	,844*
			,000

*0,05 düzeyinde anlamlıdır

Tablo 4. Örgütsel Sağlık ile Yabancılaşma Boyutları Arasındaki İlişki

Yabancılaşma Boyutları	Örgütsel Sağlık	
	Pearson Korelasyon	Anlamlılık
Güçsüzlük	-,627*	,000
Anlamsızlık	-,065	,183
Kuralsızlık	-,427*	,000
Topluma Yabancılaşma	-,597*	,000
Kendine Yabancılaşma	-,406*	,000

*0,05 düzeyinde anlamlıdır

Örgütsel sağlık ve yabancılaşma arasındaki ilişki için yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre ise örgütsel sağlık ile güçsüzlük boyutu ($r^2=-0,627$) ve örgütsel sağlık ile topluma yabancılaşma boyutu ($r^2=-0,597$) arasında negatif yönlü güçlü bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel sağlık ile kuralsızlık boyutu ($r^2=-0,427$) ve örgütsel sağlık ile kendine yabancılaşma boyutu ($r^2=-0,406$) arasında ise negatif yönlü orta derecede bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ancak, örgütsel sağlık ile anlamsızlık boyutu ($r^2=-0,065$) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Örgütsel sağlık ile iş tatmini arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen korelasyon analizi sonuçları ise Tablo 5'de sunulmuştur. Sonuçlara göre örgütsel sağlık ile iş tatmini arasında ($r^2=0,621$) pozitif ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 5. Örgütsel Sağlık ile İş Tatmini Arasındaki İlişki

Örgütsel Sağlık	İş Tatmini	
	Pearson Korelasyon	,621*
Anlamlılık	,000	

*0,05 düzeyinde anlamlıdır

Çalışmanın temel araştırma hipotezleri olan “örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaşma düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü vardır” ve “örgütsel sağlığın çalışanların iş tatmini düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü vardır” hipotezlerini test etmek için hiyerarşik çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 6 ve Tablo 7’de verilmiştir.

H₁ bağlamında Tablo 6 incelendiğinde örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaşma düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü bulunmaktadır. Çünkü R² değeri 0,541’den 0,780’e yükselmiştir ve her bir boyut için standart hata değerleri düşmüştür. Güçsüzlük boyutunda standart hata 0,043’den 0,035’e; anlamsızlık boyutunda standart hata 0,053’den 0,039’a; kuralsızlık boyutunda standart hata 0,043’den 0,030’a; topluma yabancılaşma boyutunda standart hata 0,078’den 0,064’e ve kendine yabancılaşma boyutunda standart hata 0,083’den 0,060’a düşmüştür. Bundan dolayı H₁ kabul edilmiştir.

Tablo 6. Örgütsel Sağlığın Çalışanların Yabancılaşma Düzeyine Etkisinde Adaletin Rolü

	Model	β	S.H.	t	Anlamlılık	Sonuç
Güçsüzlük	1	-0,429	0,043	-10,002	0,000*	Aracı Rol Yok
	2	-0,041	0,035	-1,153	0,249	
Anlamsızlık	1	0,404	0,053	7,585	0,000*	Aracı Rol Var
	2	0,199	0,039	5,153	0,000*	
Kuralsızlık	1	-0,032	0,043	-0,742	0,459	Aracı Rol Var
	2	-0,092	0,030	-3,030	0,003*	
Topluma Yabancılaşma	1	-0,289	0,078	-3,709	0,000*	Aracı Rol Var
	2	0,300	0,064	4,684	0,000*	
Kendine Yabancılaşma	1	-0,274	0,083	-3,318	0,001*	Aracı Rol Var
	2	-0,446	0,060	-7,456	0,000*	

Model 2: F: 208,121 R²: 0,780 Adj. R²: 0,777 *Anlamlılık: 0,05

Tablo 7. Örgütsel Sağlığın Çalışanların İş Tatminine Etkisinde Adaletin Rolü

	Model	β	S.H.	t	Anlamlılık	Sonuç
İş Tatmini	1	0,621	0,038	16,122	0,000*	Aracı Rol Yok
	2	0,049	0,035	1,405	0,161	

Model 1: F: 259,907 R²: 0,385 Adj. R²: 0,384 *Anlamlılık: 0,05
Model 2: F: 402,269 R²: 0,745 Adj. R²: 0,743 *Anlamlılık: 0,05

Tablo 7 H₂ bağlamında incelendiğinde örgütsel sağlığın çalışanların iş tatminine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü olduğu (R₂ 0,385’den 0,745’e yükselmiştir) belirlenmiştir. Fakat aracı rol analize dâhil edildiğinde kurulan hiyerarşik regresyon analizi anlamsız olmaktadır. Bundan dolayı H₂ reddedilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Katılımcıların örgütsel sağlık algısına bakıldığında “yöneticiler, arkadaş canlısı ve ulaşılabilir” ifadesinin yüksek algıya sahip olduğu ve “çalışanların eğitim ve gelişimi için bir bütçe mevcuttur” ifadesinin en düşük algıya sahip olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların örgütsel sağlık algısı sonuçları temel alınarak seyahat acentalarının çalışanlarına eğitim için bütçe ayırması ve kaynakların adil bir şekilde paylaşımı için uygun politika ve stratejiler izlemesi önerilmektedir. Böylelikle çalışanların motivasyon ve moral düzeyi algıları da yükseltilebilir. Bundan dolayı da işletme sağlıklı bir örgüte dönüşerek hem etkinliğini hem de verimliliğini arttırabilir.

Katılımcıların örgütsel sağlık algısına bakıldığında ise “işimden elde ettiğim başarı duygusu” ve “yöneticimin elemanlarına karşı davranış tarzı” en yüksek algıya sahip olan iki ifadedir. En düşük algıya sahip olan ifadeler ise “aldığım ücret, çalışma koşulları” ve “çalışma arkadaşlarımla birbiriyle anlaşması” ifadeleridir. Seyahat acentalarında sezonluk, kriz, terör gibi sektöre zarar veren durumlar göz önüne alındığında bu işletmelerde ücretler düşük olabilmekte ve çalışanlara uygun iş ortamı ve işte ilerleme gibi imkânlar kısıtlı olarak sağlanabilmektedir. Ancak uygun iş ortamı sağlanması ve çalışına işinde ilerleme imkânı sunulması çalışanların iş tatminini arttırdığı gibi işletmeyi de sağlıklı örgüte dönüştürmektedir.

Hipotezleri test etmek için ise hiyerarşik regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Sonuçlara göre örgütsel sağlığın çalışanların yabancılaşma düzeyine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü bulunmaktadır. Benzer şekilde, örgütsel sağlığın çalışanların iş tatminine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü olduğu da belirlenmiştir. Fakat aracı rol analize dâhil edildiğinde kurulan hiyerarşik regresyon analizi anlamsız olmaktadır. Bundan dolayı örgütsel sağlığın yabancılaşmaya

etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü varken, örgütsel sağlığın iş tatminine etkisinde örgütsel adaletin aracı rolü bulunmamaktadır. Sağlıklı örgütlerde aynı zamanda örgütsel adalet ile beraber yabancılaşma azalmaktadır.

Çalışma Antalya destinasyonunda faaliyet gösteren A grubu seyahat acentası çalışanlarına uygulanmıştır. Turizm endüstrisi altında konaklama sektörü, yiyecek-içecek sektörü ve havayolu-ulaşım sektörü gibi kendine özgü özellikleri olan sektörlerin bulunmasından dolayı sonuçları turizme genellemek için bu işletmelere de anket uygulanarak karşılaştırılma yapılması daha kapsamlı ve genellenebilir sonuçlar ortaya çıkarılabilir.

Kaynakça

- Adams, J.S. (1965). Inequity in Social Exchange. Berkowitz, L. (Ed.). *Advances in Experimental Social Psychology* (ss. 267-299). New York: Academic Press.
- Agarwal, S. (1993). Influence of Formalization on Role Stress, Organizational Commitment, and Work Alienation of Salespersons: A Cross-National Comparative Study. *Journal of International Business Studies*, 24(4), 715-739.
- Altun, S.A. (2001). *Örgüt Sağlığı*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Amisshah, F.E., Gamor, E., Deri, N.M. ve Amisshah, A. (2016). Factor Influencing Employee Job Satisfaction in Ghana's Hotel Industry. *Journal of Human Resources in Hospitality and Tourism*, 15(2), 166-183.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2007). İşgören Refahı ve Örgütsel Etkinlik Kavramlarına Bütüncül Bir Bakış: Örgüt Sağlığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 137-154.
- Bandura, A. (1977). Self-Efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Büyükyılmaz, O. (2007). *İşletmelerde Yabancılaşmanın Sosyo-Psikolojik Etkileri ve Türkiye Taşkömürü Kurumunda Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.
- Cherrington, D.J. (1994). *Organizational Behavior*. Boston: Alyn and Bacon.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences*. Hilldale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Darıyemez, K. (2010). *Örgütlerde Ortaya Çıkan Yabancılaşma Sorunu ve Bu Sorunun Çözümü Açısından Halkla İlişkiler Çalışmalarının Önemi (Başkent Üniversitesi Ankara Hastanesi Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Doğan, A. ve Bozkurt, S. (2008). İstanbul İlindeki Beş Yıldızlı Otellerin Örgütsel Sağlık Durumlarının Çalışanların Algıları ile Ölçümüne Yönelik Bir Araştırma. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi: Yönetim*, 19(60), 61-73.
- Donovan, M., Drasgow, F. ve Munson, L.J. (1998). The Perceptions of Fair Interpersonal Treatment Scale: Development and Validation of a Measure of Interpersonal Treatment in the Workplace. *Journal of Applied Psychology*, 83(5), 683-692.
- Efeoğlu, E.İ. ve İplik, E. (2011). Algılanan Örgütsel Adaletin Örgütsel Sinizm Üzerinde Etkilerini Belirlemeye Yönelik İlaç Sektöründe Bir Uygulama. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 343-360.
- Ellickson, M.C. ve Logsdon, K. (2002). Determinants of Job Satisfaction of Municipal Government Employees. *Public Personnel Management*, 31(3), 343-358.
- Fettahioğlu, T. (2006). *Örgütlerde Yabancılaşmanın Yönetimi: Kahramanmaraş Özel İşletme ve Kamu Kuruluşlarında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Folger, R. ve Cropanzano, R. (1998). *Organizational Justice and Human Resource Management*. London: Sage Publications.
- Gallardo, E., Sanchez-Canizares, S.M., Lopez-Guzeman, T. ve Jesus, M.M. (2010). Employee Satisfaction in the Iberian Hotel Industry: The Case of Andalusia (Spain) and the Algarve (Portugal). *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22(32), 321-334.
- Greenberg, J. (1988). Equity and Workplace Status: A Field Experiment. *Journal of Applied Psychology*, 73(4), 606-613.
- Greenberg, J. (1990). Organizational Justice: Yesterday, Today, and Tomorrow. *Journal of Management*, 16(2), 399-432.
- Greenberg, J. ve Baron, R.A. (1995). *Behaviour in Organisations: Understanding and Managing the Human Side of Work*. Trenton: Prentice-Hall International.
- Güçerçin, U. ve Aksay, B. (2017). Dean'ın Yabancılaşma Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), 137-154.
- Hoy, W.K. ve Feldman, J.A. (1987). Organizational Health: The Concept and Its Measure. *Journal of Research and Development in Education*, 20(4), 30-37.
- İşcan, Ö.F. ve Naktiyok, A. (2004). Çalışanların Örgütsel Bağdaşımalarının Belirleyicileri Olarak Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Adalet Algıları. *Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi*, 59(1), 181-201.
- Johns, G. (1996). *Organizational Behavior: Understanding and Managing Life at Work*. Kansas City: Harper Collins College Publishers.
- Kanungo, R.N. (1992). Alienation and Empowerment: Some Ethical Imperatives in Business. *Journal of Business Ethics*, 11(5-6), 413-422.
- Karagüzel, E.S. (2012). *Örgüt Sağlığının Örgütsel Bağlılığa Etkisinin İncelenmesi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kılıç, G. ve Arıkan, E. (2011). The Perception of the Employees about the Organizational Health: An Application in the Five-Star Thermal Hotels in Afyonkarahisar. *Management and Education*, VII(3), 57-65.
- Köseoğlu, M.A. ve Karayormuk, K. (2009). Örgüt Sağlığı Nedir: Yöneticiler Arasında Görüş Farklılığı Var mıdır?. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(2), 175-193.
- Kurt, Z. (2013). *Duyusal Emek Faktörünün Yabancılaşmaya Etkisi: İstanbul'daki Otel İşletmeleri ve Seyahat Acentalarına Yönelik Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Çanakkale.

- Kuru, F.K. (2009). *Küresel Mali Kriz Kapsamında İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları ve Örgütsel Yabancılaşma Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lam, T., Zhang, H. ve Baum, T. (2001). An Investigation of Employees' Job Satisfaction: The Case of Hotels in Hong Kong. *Tourism Management*, 15(3), 157-165.
- Lashley, C. ve Morrison, A. (2000). *In Search of Hospitality: Theoretical Perspectives and Debates*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Lyden, J.A. ve Klingele, W.E. (2000). Supervising Organizational Health. *Supervision*, 61(12), 3-6.
- Mauldin, R.K. (2001). *Alienation: A Laughing Matter*. (Unpublished PhD Thesis). Utah State University Department of Sociology.
- Otrar, M. ve Halaçoğlu, B. (2011). Akademisyenlerde Mesleğe Yabancılaşma Ölçeği (AYÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiri Özetleri*, Türk-Kırgız Manas Üniversitesi, Bişkek-Kırgızistan.
- Özçınar, M. (2011). *Örgütlerde Yabancılaşma ile Tükenmişlik Sendromu Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Parsak, G. (2010). *Örgütlerde Yabancılaşma ve İş Tatmini İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Adana.
- Polatçı, S., Ardic, K. ve Kaya, A. (2008). Akademik Kurumlarda Örgüt Sağlığı ve Örgüt Sağlığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 15(2), 145-161.
- Rahman, M. ve Sanzi, A. (1995). A Comparison of Organizational Structure, Job Stress and Satisfaction in Audit and Management Advisory Systems (MAS) in CPA Firms. *Journal of Managerial Issues*, 7(3), 290-305.
- Robbins, S.P. ve Judge, T.A. (2007). *Organizational Behavior*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Robbins, S.P., Odendaal, A. ve Roodt, G. (2003). *Organizational Behavior*. Cape Town, South Africa: Prentice-Hall International.
- Rue, L.W. ve Byars, L.L. (1992). *Management Skills and Application*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Santa-Cruz, F.G., Lopez-Guzman, T. ve Canizares, S.M. (2014). Analysis of Job Satisfaction in the Hotel Industry: A Study of Hotels in Spain. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 13(1), 63-80.
- Schermerhorn, J.R. (1993). *Management for Productivity*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Schuyler, K.G. (2004). The Possibility of Healthy Organizations: Toward A New Framework for Organizational Theory and Practice. *Journal of Applied Sociology / Sociological Practice*, 21(2) / 6(2), 57-79.
- Seeman, M. (1959). On Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Seeman, M. (1967). On the Personal Consequences of Alienation in Work. *American Sociological Review*, 32(2), 273-285.
- Seeman, M. (1975). Alienation Studies. *American Sociological Review*, 1(1), 91-123.
- Sempene, M.E., Rieger, H.S. ve Roodt, G. (2002). Job Satisfaction in Relation to Organisational Culture. *SA Journal of Industrial Psychology*, 28(2), 23-30.
- Şimşek, H., Balay, R. ve Şimşek, A.S. (2012). İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinde Mesleki Yabancılaşma. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-72.
- Spector, P.E. (1997). *Job Satisfaction: Application, Assessment, Causes and Consequences*. New York: Harper & Row.
- Steer, R.M. ve Mowday, D.L. (2004). The Future of Work Motivation Theory. *Academy of Management Review*, 29(3), 379-387.
- Türkel, İ. (2012). Modern Örgütlerde Yabancılaşma ve Kafka'nın "Dönüşüm" Romanının Bu Bağlamda Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 34-50.
- Wasti, S.A. (2001). Örgütsel Adalet Kavramı ve Tercüme Bir Ölçeğin Türkçe'de Güvenirlik ve Geçerlik Analizi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, 33-50.
- Weiss, D.J., Dawis, R.V. England, G.W. ve Lofquist, L.H. (1967). *Manual for the Minnesota Satisfaction Questionnaire*. Minnesota Studies in Vocational Rehabilitation. Minneapolis: University of Minnesota, Industrial Relations Center.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss: Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Summary

It has become important that organizations must manage their employees' attitudes and behaviours related to the work they are doing and the organization they are working with in a correct and healthy way. Hence, the purpose of the study is to investigate the mediating role of organizational justice in the effect of organizational health on alienation and job satisfaction levels of employees.

This study is designed to use qualitative analysis method. Survey data were obtained from the employees of the travel agencies in the Antalya province. During the preparing the form used in the research, it was benefited from the scales of previous research. These scales are:

- 1. The 14-itemed alienation scale developed by Seeman (1967) and adapted to Turkish language by Büyükyılmaz (2007).*
- 2. The 18-itemed organizational health scale developed by Lyden and Klingele (2000) and adapted to Turkish language by Dogan and Bozkurt (2008).*
- 3. The 18-item organizational justice scale developed by Donovan et al. (1998) and adapted to Turkish language by Wasti (2001).*
- 4. The 20-itemed job satisfaction scale developed by Weiss et al. (1967).*

Hypotheses developed for testing within the scope of the study;

H1: Organizational health has an intermediary role in effect of the organizational justice on employees' alienation level.

H2: Organizational health has an intermediary role in effect of the organizational justice on employees' job satisfaction levels.

The research was conducted at travel agency. The province of Antalya, where the concentration of travel agencies is high, is determined as the population of research. A questionnaire was prepared with the scales obtained by searching the literature, and this questionnaire was applied to the travel agency employees.

Based on the organizational health perceptions of the participants, it is recommended to allocate budget for training to the staff of travel agencies and to follow appropriate policies and strategies for sharing resources. Thus, employee motivation and morale levels of perception can be increased. Therefore, the business can be transformed into a healthy organization and increase its efficiency and effectiveness.

According to the results obtained, there was a strong negative correlation between organizational health and weakness and alienation from society dimension. However, there was no significant relationship between organizational health and the meaningless dimension. There is a positive and significant relationship between organizational health and job satisfaction. According to the results, organizational health has an effect on the job satisfaction of the employees. As a result, organizational justice has a mediating role for organizational health in affecting the level of alienation of employees.

Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık Seçiminde Cinsiyet, İnanç ve Etnisite Değişkenlerinin Önemi (Bartın Üniversitesi Örneği)

*The Importance of Gender, Religious and Ethnic Variables Among University Students in Friendship Choices
(Case of Bartın University)*

Fethi NAS¹

Geliş Tarihi: 18.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.10.2017 / Kabul Tarihi: 08.11.2017

Özet

Sosyal yaşam söz konusu olduğunda birbirinden farklı sosyal ilişki türleri ortaya çıkmaktadır. Bir toplumda sosyal ilişkileri ve etkileşimleri belirleyen etkenler ise toplumdaki farklılıkların arz etmektedir. Bazı toplumlarda ekonomik özelliklere dayalı sınıfsal ayrımlar, insanlar arası ilişkilerde belirleyici bir etken iken, bazılarında etnik benzerlikler veya dinsel aidiyetler ön plana çıkmaktadır. Batı toplumlarında etnik farklılıklardan kaynaklanan özellikler iki birey arasında bir uyum veya ayrışmaya sebep olabilir. Türkiye gibi tarihsel geçmişi uzun yıllara dayanan bir ülkede ise insanlar arası iletişim ve etkileşim biçimleri büyük ölçüde gündelik yaşamda derin bir etkisi olduğuna inanılan inanç etkeni ile belirlenmektedir. Toplumun en önemli kurumlarından biri olan ve bünyesinde farklı sosyo-kültürel ve ekonomik yapıya mensup bireyler barındıran üniversiteler, arkadaşlık ilişkilerinin kurulduğu en büyük kamusal ve sosyal alanlardır. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bu araştırmada arkadaşlık seçimi söz konusu olduğunda öğrencilerin belirli bazı özellikleri göz önünde bulundurduğu, bazılarını ise önemli birer özellik olarak görmediği tespit edilmiştir. Öğrenciler, arkadaşlık ilişkilerini geliştirirken cinsiyet ve etnisite farklarının belirleyici özellikler olmadığını ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık arkadaşlık kurmak istedikleri diğer öğrencilerin inançlı olması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Anahtar kelimeler: Arkadaşlık, Cinsiyet, Etnisite, İnanç.

Abstract

Different types of social relations emerge in the social life. The factors that determine social relations and interactions differ from one society to another. In some societies class distinction based on economic characteristics is a decisive factor in interpersonal relations and in another societies ethnic similarities or religious belongings might be more predominant among individuals. The characteristics of ethnic differences in Western societies cause some distinction or dissociation between two individuals. In a country such as Turkey whose historical background goes back many ages, the religious thought which is profoundly influential in everyday life determine the forms of communication and interaction between individuals. Universities are the most important institutions and the greatest public and social fields in society and university students as members of different socio-cultural and economic structures share a wide range of interaction with others as friends. In this research on university students, it was determined that in friendship choices there are some certain characteristics that determine the friendship choice and some other characteristics are not considered as important. Students argued that gender and ethnicity differences were not the determining factors of friendship relationships. On the other hand, they emphasized that the other students whom they want to establish a friendship relation must have faith.

Key Words: Friendship, Gender, Ethnicity, Religion

Giriş

Türkiye, tarihsel olayların belirlediği birtakım koşullardan ötürü, etnik, dinsel, dilsel ve kültürel bakımdan birbirinden farklı grupların bir arada yaşadığı bir ülkedir. Bu farklılıkların hem gündelik yaşamda hem de kurumsal düzeyde bireyler arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği ise pek bilinmemektedir. Özellikle eğitim ortamlarında farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya mensup öğrencilerin üniversite ortamında birbirleri ile geliştirdikleri ilişkilerin niteliği bu çalışmanın ilham kaynağı olan sorulardan bir tanesidir. Çalışmada, Bartın Üniversitesi öğrencilerinin arkadaşlık seçimi ve tercihlerinde göz önünde bulundukları özelliklerin neler olduğuna dair bir açıklama getirilmesine çalışılmış ve sosyal özellikler olarak kabul edilen

¹ Yrd. Doç. Dr. Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
E-Posta: fethinas@yahoo.com.

etnisite, inanç, memleket, siyasal görüş vedaha çok kişiye özgü olarak algılanan bireysel niteliklerin arkadaş seçimine etkisi araştırılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

İnsan türünün sosyal bir varlık olduğu veya sosyal bir yaşam sürmekle koşullandırılmış olduğu konusu genel kabul gören bir görüştür. Bu özelliğinden ötürü insanlar gündelik yaşantılarında farklı sosyal ilişkiler ağına dâhil olurlar. Bu sosyal ilişkiler ağının muhtemelen en önemli olanlarından birisi arkadaşlık ilişkileridir. Sosyal hayatta arkadaşlığa dair görüşler Antik çağlara kadar uzanır. Konu ile ilgili olarak Aristo, arkadaşlık ilişkilerinin akrabalık gibi zorunlu bir ilişki olmadığını daha çok gönüllülük esasına dayanan (Philia) bir arzu ve çeşitli paylaşımlardan ibaret bir birliktelik olduğunu ileri sürmüştür (Konstan, 2008). Gazali ise oğluna öğütler içeren ve Türkçe'ye "Ey Oğul" olarak tercüme edilen eserinde arkadaşlık ilişkileri konusunda çeşitli öğütlere yer vermiştir. Arkadaş seçiminde hangi özelliklerin göz önünde bulundurulması gerektiğine ve arkadaşlık hukuku gibi prensiplere dikkat çekmeye çalışmıştır. Modern zamanlarda ise arkadaşlık konusunda fikir ileri sürenlerden birisi de Simmel'dir. Simmel, modern zamanlarda arkadaşlığın gizlilik prensibi üzerinden devam ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre iki birey arasında mahrem özelliklerin ve başkaları tarafından bilinmemesi gereken bazı bilgilerin paylaşılması ve gizli tutulması ön plana çıkmaktadır (Simmel, 1906).

İnsanlık tarihi boyunca toplumlardaki birliktelik biçimlerinin tamamında arkadaşlık en önemli sosyal fenomenlerden birisi olmuştur. Verili doğal aile ve akrabalık bağları dışında sosyal yaşama dair diğer bütün ilişkiler, bireylerin iradesi ve tercihleri çerçevesinde gerçekleşmektedir. Verili sosyal ilişkilerden farklı olarak arkadaşlık ilişkileri gönüllü ve esnek olması bakımından kendine has bir özellik taşımaktadır. Hiç kimse, doğal olarak aile ve akrabalarını seçme şansına sahip değildir fakat buna karşılık birey arkadaşlarını kendisi seçme fırsatına sahiptir. Bundan dolayı arkadaşlık, doğal olarak belirlenmiş diğer ilişki türlerinin aksine, bireysel tercihlerin ön planda olduğu, sosyal koşullar, paylaşılan zaman ve ortak mekânın etkili olduğu bir ilişkidir. Ayrıca sosyal yaşam söz konusu olduğunda arkadaşlıklar, insanın kendisini toplumun bir üyesi olarak algılamasını, yaşam kalitesini yükseltmeye yaşam sevincini daha yoğun biçimde hissetmesini sağlamaktadır (Telfer, 1971).

Yapılan araştırmalarda eğitim seviyesi, sosyal yapı, tutum ve tavırlar gibi farklı sosyal kategorileri paylaşan insanların diğerlerine nazaran daha kolay iletişim ve etkileşim sürecine girdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sürecin sonunda insanlar arasında kurulan en güçlü sosyal ilişkilerden birisi ise arkadaşlıktır (Blau, 1977; Verbrugge, 1977). Arkadaşlık, çocukluk döneminden itibaren bireyin sosyal yaşantısında önemli bir yer edinmeye başlar. Birey yaşamı süresince çeşitli düzeylerde arkadaşlık ilişkileri içerisine dâhil olmaktadır. Bu ilişkiler çocukluk yıllarında başlayan oyun arkadaşlığı ve ilerleyen yaşa bağlı olarak okul ve son aşamada iş arkadaşlığı gibi geniş bir yelpazeye kadar uzanmaktadır. Genel bir tanıma göre arkadaşlık, iki insan arasında çeşitli düzeylerde yaşanan bir ilişkidir. Hays'a göre arkadaşlık, iki birey arasında belirli bir süre devam eden, gönüllülük ve bağlılığın kendisini hissettirdiği, sosyal ve duygusal birtakım amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen, çoğu zaman dostluk, samimiyet, sevgi ve yardımlaşmanın beklendiği bir ilişki türüdür (1988). Testo'ya (2008) göre ise arkadaşlık, iki kişi arasında karşılıklı duygudaşlık, saygı, açıklık ve arkadaşlığı sürdürme konusunda bir isteğin olduğu bireylerarası bir ilişkidir. Sağlıklı ve uzun süreli bir ilişki için bireyin arkadaşlık ilişkisi içerisinde faydalı olması, kendisine ve diğer bireylere zarar verebilecek türden bir özelliğe sahip olmaması önemlidir. Çünkü bir ilişkiye zarar verici bir özelliğin dâhil olması, o ilişkinin artık bir arkadaşlık ilişkisi olmadığını bir göstergesidir (Devito, 1992:363).

Türkiye'de arkadaşlık seçimini ve tercihlerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmaların büyük bir bölümü psikolojik özelliklerden yola çıkarak oluşturulan çeşitli hipotezlerin sınanması şeklinde gerçekleştirilmektedir (www.akademik.yok.gov.tr). Oysa arkadaşlık seçimi ve tercihleri bireysel-psikolojik özellikler kadar yapısal sosyal koşullar ve eğitim seviyesi ile de yakından ilişkilidir. Özellikle yükseköğretim düzeyinde eğitim alan üniversite öğrencilerinin arkadaşlık seçimi ve tercihi gerek psikolojik gerekse sosyal etmenlerin bir arada bulunduğu bir süreci ifade eder. Çünkü üniversite öğrencisi olan birey ergenlik döneminin son bulmasıyla yetişkin bir birey olmaya doğru gelişim göstermektedir. Bu gelişim döneminde birey hayata yönelik beklentilerini şekillendirmekte yanı sıra bu beklentileri gerçekleştirmek üzere çeşitli adımları atmaya, hatta ailesinden öğrendiği çeşitli dinsel inanışları sorgulayarak kendine ait bir dünya görüşü edinmeye başlamaktadır (Arnett & diğerleri, 2002).

Toplumsal yapıyı oluşturan kurumlar, kendileriyle ilişkiye ve etkileşime geçen bireylere belirli rolleri, değerleri ve davranış kalıplarını yükler. Bu süreç içerisindeki bireyler çevrelerinde olup bitene uyum sağlamaya çalışırlar (Şentürk, 2016:237). Sosyal ve kamusal bir kurum olan üniversiteler, pek çok bakımdan yoğun ilişkilerin keşfedildiği ve öğrenildiği mekânlardır. Üniversiteler, sosyal sistemi oluşturan farklı bölgelerden ve gruplardan insanların bir araya gelebildiği, çeşitli ilişkilerin geliştiği ve kurulabildiği sosyal alanlardır. Bu sosyal alanda bireyler hem aile ortamı içerisinde kendilerine aktarılan sosyo-kültürel özellikleri hem de kendi yaşantıları ve eğitim süreci aracılığıyla öğrendikleri yeni davranış kalıplarını pratiğe geçirme fırsatına sahiptirler (Gonzalez vd. 2006). Üniversite öğrencisi olma aşamasına ulaşmış olan bir bireyin, gelişim dönemi itibarıyla kimlik bilincine sahip olduğu kabul edilmektedir. Kimlik, içinde yaşanan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ile geçmişin konjonktürünün bir ürünüdür. Kimlik bilinci ise, bireyin üyesi olduğu grup ile benzerliklerinin farkında olması, grubun ve kendisinin diğerlerinden ayrılan özelliklerinin neler olduğunu bilmesidir (Gramsci, 2010:403). Birey, kendisini diğerleri ile mukayese eder, benzerlik ve farklılıklardan yola çıkarak yeni sosyal ilişkiler ağına dâhil olabilmenin yollarını arar. Böylece oluşan sosyal ilişkilereği, bireyler arasında sosyal sınırların ortaya çıkmasına yol açar. Sosyal sınırlar ise birey ve gruplar için seçimlerin, tercihlerin ve önceliklerin belirlediği arkadaşlık benzeri ilişki ve etkileşimlerin şekillendiği sosyal bir mesafeyi yaratır.

Arkadaşlık ilişkileri esasen zaman içerisinde oluşan dinamik bir sürece tabidir. İki birey arasında gerçekleşen arkadaşlık ilişkisi çeşitli sosyal ağlar aracılığıyla oluşmuş olan diğer ilişkilerle etkileşimi beraberinde getirmektedir. Sosyal ağlar ve referans (memleket, etnik köken ve inanç gibi) ilişkilerinden hareketle birey, ortak arkadaş konseptiyle diğerleri ile yeni bir

ilişki geliştirme fırsatına ulaşır. Bundan dolayı bireylerin üyesi oldukları sosyal yapılar, içinde buldukları sosyal koşullar ve üniversite söz konusu olduğunda almış oldukları eğitim, arkadaş seçim ve tercihlerini önemli ölçüde etkilemektedir.

Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan araştırmalarda, farklı sosyal bağlamlarda arkadaşlık seçiminde etnik benzerliklerin oldukça belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle eğitim kurumlarında öğrenciler arasında etnik özellikler çerçevesinde önemli birtakım farklar ve sınıflandırmalar olduğu görülmüştür. Öğrenci grupları büyük ölçüde aynı etnik kökene sahip kişilerden oluşmaktadır yanı sıra akademik başarı ve ekonomik sınıfsal ayrımlara yol açtığı düşünülen etnik özellikler, öğrencilerin ilişkilerinde önemli bir etken konumundadır (Wade & Okesola, 2002; Quillian & Campbell, 2003; Mickelson, 2001).

Hollanda, Almanya ve İsveç gibi farklı Avrupa ülkelerinde yetişkinler ve öğrenciler üzerinde yapılan saha çalışmalarında, grup içi arkadaşlıkların daha fazla tercih edildiği görülmüştür. Söz konusu ülkelerin yerel ve doğuştan yurttaşlık hakkına sahip olanların, diğerleri yani sonradan gelip yerleşenler ile arkadaşlık ilişkisi kurma konusunda isteksiz olduğu, buna karşılık sonradan gelip yerleşenlerin, arkadaşlık ilişkileri kurma konusunda farklı etnik ve ulusal aidiyetlere karşı daha esnek bir tutuma sahip olduğu görülmüştür (Smith, Maas, & van Tubergen, 2014; Kao & Joyner, 2004; Stoyanova, 2007).

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'de yapılan araştırmalarda bireylerin, sosyal kimlik inşası sürecinde memleketin oldukça önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Aynı veya yakın coğrafi ve kültürel bölgelerden gelenlerin birbirleri ile daha yakından ilgilendiği ve arkadaşlık ilişkileri geliştirdiği görülmüştür. Bu özellik ise Çin'de en yaygın ve etkin sosyal dayanışma mekanizması olarak bilinmektedir (Zhang and Xie, 2012).

Amerika ve Avrupa'da farklı yer ve zamanlarda yapılan araştırmaların, çok sayıda gencin kendi imajında veya akranların algılamalarında belirgin bir faktör olduğunu göstermiştir. Sosyal yaşamda insanlar, sembolik bir takım değerler icat ederler ve bu değerler çerçevesinde kendilerine özgü algılamaya biçimleri ile diğerlerine görünmek istedikleri imajlarını şekillendirirler. Ayrıca Farklı etnik gruplara mensubiyet, bireylerin içerisinde buldukları sosyal, siyasal ve ekonomik koşullara işaret etmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla arkadaşlık ilişkilerinin etnik özellikler çerçevesinde belirlenmesi elde edilmek istenilen sosyal imaj ve prestij için anlamlıdır (Brown vd., 2008; Öztürk, 2008: 107). Çin'de ise aynı şehir ve bölgeden gelmiş olmakla ilişkilendirilen aidiyet ve dayanışma örüntüleri ön plandadır.

Yapılan araştırmalarda ayrıca, insanlar arasındaki ilişkilerde dinin önemli bir etken olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu konuda ileri sürülen fikirler klasik sosyologlara kadar uzanır. Durkheim, Weber ve Simmel gibi düşünürler dinin toplumsal yapıdaki rolüne çeşitli çalışmaları aracılığı ile işaret etmeye çalışmışlardır. Buna göre dinsel bir aidiyet bireysel düzeyde bir rahatlama duygusunun oluşmasını sağlar. Çünkü dinsel bir gruba aidiyet, benzer inanışları paylaşan grup üyeleri arasında sosyal etkileşimlerin kurulması için bir takım fırsatlar sunar (Lima & Putman, 2010). Gündelik yaşamda bireyler, duygusal olarak benzer özelliklere sahip olduğunu düşündükleri diğerleri ile daha kolay ilişki kurduklarına ve etkileşimde bulduklarına inanırlar. Dinsel inanışlar ve aidiyetler genel olarak bu tür bir işleve sahip olduğundan bireyler arası ilişkilerde oldukça önemli bir role sahiptirler. Collins'e (2010) göre insanlar, duygusal bir takım enerjilere ulaşmaya çalışırlar. Bundan dolayı paylaşılan öznel gerçeklikler bireyler arasında çeşitli düzeylerde etkileşim ve ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlar.

Türkiye söz konusu olduğunda arkadaşlık tercihlerinin hangi etkenlerle belirlendiği ve özellikle yükseköğretim kurumlarında farklı özelliklere sahip olan öğrencilerin birbirleri ile ilişkilerinin anlaşılması oldukça önemlidir. Toplumun bir parçası olan üniversite öğrencilerinin belirli bir konu hakkındaki görüş ve yargılarının, bütün bir toplumsal yapının adeta bir yansıması olacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı bu çalışma, Türkiye'de bireysel düzeyde gerçekleşen sosyal ilişkilerin en önemli biçimi olan arkadaşlık seçimlerinin niteliği hakkında bir ipucu verecek olmasından ötürü önemlidir.

Metodolojik Arka Plan

Araştırma, 2016-2017 eğitim öğretim yılında Bartın Üniversitesinin 7 fakültesinde, 1 meslek yüksekokulu ve 1 yüksekokulunda öğrenim görmekte olan öğrencileri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı farklı toplumsal yapılara ve sosyo-kültürel özelliklere sahip öğrencilerin arkadaşlık kurma konusundaki önceliklerini belirlemektir. Örneklem grubu 2287 öğrenciden oluşmuştur.

		Cinsiyet(%)		N
		Kız	Erkek	
FAKÜLTE	BESYO	38	62	250
	EDEBİYAT	70	30	295
	EĞİTİM	66	44	286
	FEN	65	35	100
	İİBF	59	41	374
	İSLAMİ İLİMLER	58	42	339
	MÜNEDİSLİK	37	63	350
	MYO	58	42	210
	ORMAN	15	85	83
	TOPLAM %	53	47	2287

Önceden hazırlanan ve kapalı uçlu sorulardan oluşan anket formları, sınıf ortamında, öğrenciler tarafından cevaplandırılmıştır. Anket formunda öğrencilere arkadaşlık seçiminde “önemli” ve “önemli olmayan” etkenler sorulmuştur. Böylece çalışmada ileri sürülen varsayımların anket çalışması sonucunda elde edilecek verilerin analiz edilmesi ile desteklenmesi hedeflenmiştir. Buna göre araştırmanın dayanağını oluşturan varsayımlar şunlardır.

1. Üniversitede öğrenim gören öğrenciler arasında arkadaşlık ilişkilerinde cinsiyet faktörü önemli bir değişkendir.
2. Öğrenciler arasında inançlı olmak veya olmamak arkadaşlık ilişkilerinde önemli bir etkidir.
3. Farklı etnik kökenlere mensup olmak üniversite öğrencileri arasında arkadaşlık ilişkisinin kurulmasına engel teşkil etmemektedir.

Çalışmanın varsayımları, dünyanın farklı ülkelerinde yapılan araştırmaların sonuçlarından ve Türkiye'nin sosyal yapısının göz önünde bulundurulmasından yola çıkılarak belirlenmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın başında, Bartın Üniversitesi öğrencilerinin arkadaşlık seçimini belirleyen etkenlerin sosyal ve bireysel nitelikler taşıyan değişkenler çerçevesinde inceleneceği belirtilmiştir. Anket yoluyla elde edilen verilerin sıklık ve yüzdelikoranlarının analizi yapılarak yorumlanmıştır.

1.Cinsiyet Değişkeni

	Önemlidir	Önemli değildir	N
Kız	48	52	1210
Erkek	34	66	1077
Ortalama (%)	42	58	2287

Araştırma sonucunda arkadaşlık seçiminin fakülteye göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Tablo 2’de arkadaşlık ilişkilerinde cinsiyet değişkeninin önemli olmadığı görülmektedir. Tablo 3’te ise arkadaşlık tercihlerinde cinsiyet değişkeninin fakülteye göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Özellikle İslami İlimler Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler, cinsiyetin arkadaş seçiminde önemli bir özellik olduğunu belirtmişlerdir. Cinsiyet değişkeninin önemli bir etken olarak görülmesi, büyük ölçüde söz konusu fakülteleri tercih eden öğrencilerin, geleneksel toplumsal yapının kendisini daha derinden hissettirdiği sosyal çevrelere mensup olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle İslami İlimler Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler açısından cinsiyet değişkeninin önemli bir özellik olması, öğrencilerin orta öğretim (İmam-Hatip Lisesi) süresince almış oldukları eğitimin içeriği ile yakından ilişkilidir. Eğitim ile sosyalleşme süreci ve bireysel özelliklerin kazanılması arasında yakın bir ilişki vardır. Din eğitiminin bireylere kazandırdığı sosyal roller ve inanç sistemine ait değer yargıları bireylerin sosyal davranışları üzerinde oldukça etkilidir. Buna karşılık diğer fakültelerde ve yüksekokullarda cinsiyet etkeninin önemli bir özellik olarak görülmemesi eğitimin içeriğiyle ve karma eğitim sisteminin beraberinde getirdiği, öğrencilerin paylaşabildikleri sosyal ortamlarda cinsiyet etkeninin göz önünde bulundurulmaması ile yakından ilişkilidir.

		Cinsiyet (%)		N
		Önemlidir	Önemli değildir	
FAKÜLTELER	BESYO	39	61	250
	EDEBİYAT	30	70	295
	EĞİTİM	37	63	285
	FEN	24	76	100
	İİBF	39	61	374
	İSLAMİ İLİMLER	71	29	339
	MÜNEDİSLİK	27	73	350
	MYO	22	78	210
	ORMAN	35	65	83
Ortalama (%)		36	64	2287

Araştırmada kız ve erkek öğrencilere sinema, konser, tiyatro, alış-veriş gibi sosyal etkinliklere kimlerle katılmayı tercih ettikleri de sorulmuştur. Kız öğrenciler adı geçen etkinliklere hemcinsleri ile katılmayı tercih ettiklerini (%85) dile getirmişlerdir. Bunun sebebinin ise hemcinsleri ile birlikte iken kendilerini daha rahat hissetmeleri olduğunu ifade etmişlerdir. Erkek öğrenciler (%75) kız öğrencilerin aksine benzer etkinliklere kız arkadaşları ile katılma konusunda daha istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Hem kız hem de erkek öğrenciler okul ve sınıf ortamında veya kampüs alanı içerisindeki sosyal alanlarda karşı cinsten öğrencilerle vakit geçirmek söz konusu olduğunda herhangi bir ayırım benimsemediklerini belirtmişlerdir.

2. İnanç Değişkeni

Bireylerin sosyal çevrelerinde inanca dünyasına dair yaygın tutumlar, bireysel bağlamda ve hayata bakış açısında önemli bir işlev görürler. İnançlı olmak gibi bir tercih bireylerin içerisinde buldukları sosyal ortamlardan ve dâhil oldukları sosyal ağlardan kaynaklanan bir durumdur. Bundan dolayı bireyler sosyal ilişkilerinde kendi inançları üzerinde etkili olacağına inandıkları arkadaşları ile benzer inançlara sahip olma beklentisi içerisinde girerler (Kandel, 1978). Birer yetişkin olma aşamasında bulunan üniversite öğrencilerinin arkadaşlık seçimlerinde inanç etkeninin oldukça önemli olduğu gözlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 5'te fakülte ve yüksekokullarda öğrencilerin inançlı arkadaşlara sahip olma konusundaki tercihleri görülmektedir. Demografik bakımdan kalabalık ve heterojen sosyo-kültürel özelliklere sahip bir sosyal ortamda arkadaşlık ilişkilerinde inanç etkeni, bireysel bir özellik olmanın ötesinde sosyal bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Arkadaşlık ilişkisindeki inançlı olma beklentisi, bireylerin kendi inanç dünyalarına yönelik olarak geliştirdikleri bir tür koruma kalkanı işlevi görmektedir. Bireyler, kendi inançlarına yakın veya aykırı bir inanca sahip olmayan birileri ile daha kolay iletişim ve etkileşimde bulunabileceklerine inanabilirler. Çünkü üyesi oldukları grubun değerlerinin diğerleri tarafından da kabul edilmesi ve onaylanması gündelik yaşantıda oldukça önemlidir.

	Sıklık	%
Önemlidir	1313	57
Önemli değildir	974	43
Toplam	2287	100,0

		İnançlı Olmak (%)		TOPLAM
		Önemlidir	Önemli değildir	
FAKÜLTE	BESYO	55	45	250
	EDEBİYAT	54	46	295
	EĞİTİM	66	34	286
	FEN	54	46	100
	İİBF	63	37	374
	İSLAMİ İLİMLER	75	25	339
	MÜNEDİSLİK	54	46	350
	MYO	58	42	210
	ORMAN	82	18	83
Ortalama (%)		62	37	2287

Tablo 6'da öğrencilerin cinsiyetlerine göre arkadaş seçiminde inanç değişkeninin önemi görülmektedir. Arkadaşlarının inançlı olması gerektiğini savunan kız ve erkekler (% 62) çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu özellik toplumsal yapının genelinde etkisini sürdüren, din temeline dayanan bir değer sisteminin yansımasıdır. ABD gibi Batılı ülkelerde yapılan çok sayıda araştırmada yetişkinlerin, sosyal ilişkilerinde ve faaliyetlerinde inancın kendileri açısından belirleyici bir özellik olmadığını ileri sürdükleri görülmüştür. Amerikalıların neredeyse tamamına yakını din veya inanç gibi aidiyetlere önem vermemektedir. Onun yerine bireysel özelliklerin sosyal ilişkilerde daha etkili olduğuna vurgu yapılmaktadır (Arnett & Jensen, 2002). Türkiye'de bireyler arası ilişkilerde değer odaklı ve seküler olmayan bir ilişkiler ağı varlığını sürdürmektedir. Bireylerin gündelik yaşantılarında din ve inanç kaynaklı değerlerin kimlik ve aidiyet formlarında önemli bir rol üstlendiğini ileri sürmek mümkündür. Bu özelliğin toplumsal yapıda önemli bir etken olarak görülmesi, tarihsel bakımdan açıklanması gereken bir durumdur.

Cinsiyet	İnançlı Olmak (%)		N
	Önemlidir	Önemli değildir	
Kız	61	39	1210
Erkek	63	37	1077
Toplam (%)	62	38	2287

3. Etnik Köken Değişkeni

Amerika ve Avrupa'da yapılan araştırmalarda, arkadaşlık ilişkilerinde etnik özelliklerin belirleyici bir role sahip olduğuna (önceki satırlarda) değinilmiştir. Kültürel ve etnik bakımdan farklı grupların bir arada bulunduğu çok kültürlü toplumlarda, grup ve bireyler arasındaki ilişkilerde kategorik bir takım ayrımlar olduğu bilinmektedir. Bu gerçekliğin ortaya çıkmasında ve sosyal ilişkileri şekillendirmesinin altında yatan bir dizi sosyal koşullar ve kurallar vardır. Oysa Bartın Üniversitesinde yapılan bu araştırmada, Amerika ve Avrupa'da yapılan araştırmaların tam aksi sonuçlara ulaşmak mümkündür. Tablo 7 ve Tablo 8'de öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%77), arkadaşlık seçiminde etnik kökenin önemli bir özellik olmadığını ifade ettikleri görülmüştür. Amerika ve Avrupa'da etnisite ve toplumsal hiyerarşi arasında yakın bir ilişki vardır. Batılı ülkelerde etnik bakımdan azınlık konumundaki grupların, çoğunluğu oluşturan gruplarla mukayese edildiğinde, ekonomik

gelir ve temel hizmetlere ulaşma bakımından daha dezavantajlı bir konumda olduğu bilinmektedir. Bu durum ise bireyler arasında sosyo-ekonomik koşullardan kaynaklanan bir sosyal mesafenin oluşmasına yol açmaktadır (De Vroome & Tubergen, 2010; Lancee, 2012). Türkiye’de bireyler arasında sosyal ilişkilerin kurulmasında etnik özelliklerin belirleyici olmadığı iddia edilebilir. Etnik farkların sosyal yapıda ve bireyler arası ilişkilerde belirleyici olmaması; büyük ölçüde dinsel değerler, kültürel yakınlık ve etnik gruplara özgü fizyolojik niteliklerin olmaması ile açıklanabilir. Oysa Amerika ve Avrupa’da etnik farklardan kaynaklanan kategorik ayrımlar, etnik gruplara özgü fizyolojik özelliklerin görünür olmaları ile yakın bir ilişki içerisindedir. Örneğin Amerika’da etnik gruplar dendiğinde akla ülkede yaşayan siyahiler gelir. Fizyolojik bir özellik olan siyahi olmak insanların iradi olarak benimseyeceği veya reddedebileceği bir nitelik değildir. Avrupa’da ise etnik gruplar, dünyanın farklı coğrafyalarından göç yoluyla Avrupa’nın çeşitli ülkelerine gelip yerleşen mülteci ve göçmenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla Batı’da sosyal ilişkiler düzeyinde etnik kimlik temelli bir sosyal etkileşimin belirleyici olması, görünür bireysel özelliklerin beraberinde getirdiği bir sonuçtur ve etnisite çoğunluğu oluşturan ulusal kökene mensup olmayanları betimlemek için kullanılmaktadır (Eriksen, 1993:4). Oysa Bartın Üniversitesi öğrencileri özelinde yapılan bu araştırmada etnik farklılıkların arkadaşlık ilişkilerinde belirleyici bir etken olmadığını göstermektedir.

	Sıklık	%
Önemlidir	535	23
Önemli değildir	1752	77
Toplam	2287	100

Bölge		Önemlidir	Önemli değildir	N
		Akdeniz Böl.	21	79
Bölge	Karadeniz Böl.	26	74	581
	Marmara Böl.	23	77	647
	Ege Böl.	22	78	161
	İç Anadolu Böl.	25	75	586
	Doğu Anad. Böl.	15	85	71
	G.Doğu Anad. Böl.	25	75	90
	Toplam (%)	23	77	2287

Tablo9’da öğrencilerin arkadaşlık ilişkisi kurmada aynı veya yakın memlekette olmalarının belirleyici bir özellik olmadığı görülmektedir. Bu durum etnik köken ile ilişkilendirildiğinde, sadece aynı etnik kökene sahip olan öğrencilerin arkadaşlık ilişkisi kurmadığını desteklemektedir. Türkiye’nin farklı bölgelerinden gelen öğrencilerin etnik farklılıklara yönelik düşünceleri büyük ölçüde birbirine yakındır. Arkadaşlık ilişkilerinde etnik kökenin önemli olduğunu düşünenlerin oranı %23 iken, etnik kökenin önemli olmadığını düşünenlerin oranı %77’dir. Bazı ülkelerde yapılan araştırmalarda aynı veya yakın memlekette olmanın arkadaşlık tercihlerini büyük ölçüde belirlediği dile getirilmiştir. Bartın Üniversitesi öğrencileri arasında bu özellik belirgin değildir. Arkadaş ilişkilerinin kurulmasında paylaşılan uzam önemli bir özellik olmakla birlikte, aynı veya yakın şehirlerden gelmiş olmak ilişkisi kurmada belirleyici bir ölçüt olarak görülmemektedir.

FAKÜLTE		Önemlidir	Önemli değildir	N
		BESYO F.	28	72
FAKÜLTE	EDEBİYAT F.	14	86	295
	EĞİTİM F.	19	81	286
	FEN F.	13	87	100
	İİBF	20	80	374
	İSLAMİ İLİMLER F.	17	83	339
	MÜNEDİSLİK F.	16	84	350
	MYO F.	22	78	210
	ORMAN F.	31	69	83
	Toplam (%)	19	81	2287

Sonuç

Bu çalışmanın amacınınsiyet, etnik ve dinsel farklardan kaynaklanan temel özelliklerin, öğrenciler arasında arkadaşlık ilişkilerini ne derecede veya nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bartın Üniversitesi öğrencilerine yönelik olarak uygulanan bu araştırmanın sonuçlarının toplumsal yapıyı oluşturan farklı toplumsal gruplar ve bireylerin farklı etnik gruplara ve inanç özelliklerine sahip diğerlerine yönelik bakış açılarını göstermesi bakımından önemlidir. Modern toplumlarda arkadaşlık ilişkileri, bireyler arası ilişkilerde en önemli sosyal göstergelerden birisidir. Bireyler arasındaki söz konusu ilişki, toplumsal yapıdaki sosyal mesafeleri ve tercihleri betimlemeye yarayan bir niteliğe sahiptir. Bu bakımdan arkadaşlık ilişkilerinde belirleyici öğeler, bireylerin psikolojik özelliklerinden ziyade içerisinde buldukları sosyal koşullar ve almış oldukları eğitimin içeriği ile yakın bir ilişkilidir. Farklı ülkelerde arkadaşlık ilişkilerini belirleyen etkenler üzerinde yapılan çalışmalarda(Wade & Okesola, 2002; Quillian & Campbell, 2003; Mickelson, 2001; Smith, Maas, & van Tubergen, 2014; Kao & Joyner, 2004;Zhang and Xie,2012) etnisite ve aynı memleketten olma gibi özelliklerin son derece belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmaların yapıldığı ülkeler (ABD, Çin, Almanya, Hollanda gibi) etnik farklılıkların ve kültürel çeşitliliğin yoğun biçimde yaşandığı yerler olarak bilinmektedir. Bu ülkelerde bireyler arası ilişkilerde etnik unsurların önemli bir değişken olduğuna vurgu yapılmıştır. Türkiye'nin de etnik çeşitlilik bakımından farklı gruplar barındırdığı bilinmektedir. Buna rağmen bireyler arasında etnik farklardan kaynaklanan sorunlara ve sınırlara rastlanmadığını söylemek mümkündür.

Araştırma sonucunda üniversite öğrencileri arasında arkadaşlık ilişkilerinin kurulmasında cinsiyet farkının önemli olduğunu düşünenlerin oranı %36, önemli olmadığını düşünenlerin oranı ise %64 olarak görülmüştür. Bunun tek istisnası İlahiyat Fakültesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerdir. İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrenciler açısından arkadaşlık ilişkilerinde cinsiyet önemli bir özelliktir (Önemlidir, % 71; önemli değildir %29).

Arkadaşlık ilişkilerinde inançlı olma konusunun önemli olduğunu düşünenler örneklemin %57'sini oluştururken, %43'ü önemli olmadığını belirtmiştir.

Etnik farklılıkların arkadaşlık ilişkisi kurmada önemli bir etken olduğunu düşünenlerin oranı ise % 23 iken, önemli olmadığını düşünenlerin oranı %77'dir.

Çalışma sonucunda sosyal bir birliktelik türü olan arkadaşlık ilişkilerinin kurulmasının rastlantısal bir şekilde gerçekleşmediği sonucuna varılmıştır. Birer yetişkin olarak kabul edilen üniversite öğrencileri arkadaş seçimi söz konusu olduğunda belirli bir takım özellikleri göz önünde bulundurduğu görülmüştür. Bireysel düzeyde karşılıklı uyumu beraberinde getiren inançlı olma gibi bir özelliğin etkin olduğu buna karşılık bir politik bakımdan çatışma konusu olabilecek etnik farklara vurgu yapılmadığı gözlenmiştir.

Kaynakça

- Arnett, J.J., Ramos, K.,D, Jensen, L.A., and Jensen,L.A.(2001) Ideological Views İn Emerging Adulthood: Balancing Autonomy And Community. *Journal Adult Development*. 8: 26-34.
- Arnett, Jeffrey Jensen; Jensen, Lene Arnett. (2002). A Congregation of One: Individualized Religious Beliefs among Emerging Adults. *Journal of Adolescent Research*. 17:451-467.
- Blau, P. (1977). A Macrosociological Theory of Social Structure. *American Journal of*
- Brown, B., Herman, M.M., Ham, J., Heck, (2008).D. Ethnicity and Image: Correlates of Crowd Affiliation Among Ethnic Minority Youth, *Child Development*, May/June 2008, Volume 79, Number 3, Pages 529 – 546.
- Collins, Randall. (2010). The Micro-sociology of Religion: Religious Practices, Collective and Individual. *ARDA Guiding Paper Series. State College, PA:The Association of Religion Data Archives* . Pennsylvania State University.
- De Vroome, T.,& Van Tubergen, F. (2010). The Employment Experience of Refugees in the Netherlands. *International Migration Review*, 44(2), 376-403.
- Devito, Joseph A. (1992). *The Interpersonal Communication Book*. (6th ed.) New York: Haper Collins Publisher, Inc.
- Eriksen, Thomas. H. (1993). Ethnicity and Nationalism. London: Pluto Press.
- Gonzalez M. C., Herrmann, H. J., Kertészd, J., and Vicsek, T. (2007). "Community structure and ethnic preferences in school friendship networks." *Physical A: Statistical mechanics and its applications*.
- Gramsci, Antonio (2010). *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar, 1916-1935*, (Ter. Yıldız, İ.). Ankara:Dipnot Yayınları.
- Hays, R. B. (1988). Friendship. In S. Duck et al. (Eds.), *Handbook of Personal Relationships*:
- Kandel, Denise B. (1978). Homophily, Selection, and Socialization in Adolescent Friendships. *The American Journal of Sociology*. Chicago.
- Konstan, David. (2008). Aristotle On Love And Friendship, SCHOLE, 2008;2(2):207-212. Novosibirsk State University Press (<http://www.nsu.ru>. Erişim Tarihi: 11.06.2016).
- Lancee, B. (2012). The Economic Returns of Bonding and Bridging Social Capital for Immigrant Men in Germany. *Ethnic and Racial Studies*, 35(4), 664-683.
- Lima, Chaeyoon and Putnam, Robert D. (2010). Religion, Social Networks and Life Satisfaction. *American Sociological Review*. 75(6) 914-933. American Sociological Association.
- Mickelson, R. A. (2001). Subverting Swann: First- and second-generation segregation in Charlotte-Mecklenburg schools. *American Educational Research Journal*, 38, 215 – 252.
- Öztürk, Ali. (2013). İmajoloji, Bir Disiplin Denemesi, Elis Yayınevi, Ankara.
- Quillian, Lincoln and Campbell Mary E. (2003), Beyond Black and White: The Present and Future of Multiracial Friendship Segregation, *American Sociological Review*, Vol. 68, No. 4 (Aug., 2003), pp. 540-566 (www.jstore.org. Erişim Tarihi: 13.03.2017).

- Simmel, Georg, (1906) 'Secret and the Secret Society', American Journal of Sociology, Volume 11, Issue 4, (www.jstore.org. Erişim Tarihi, 12.06.2016)
- Smith, S, Mass, I, Tubergen, (2014). "Parental Influence on Friendships Between Native and Immigrant Adolescents", *Journal of Research on Adolescence* Volume 25, Issue 3, pages 580–591, September.
- Stoyanova, S. Yordanova. (2007). Factor Influencing the Choice of Friends-Analysis of Bulgarian Friendship Network. *Portularia*, Vol VIII, University Dev Huelva.
- Şentürk, Ünal. (2016), Güncel Dipnotlar, Bireyden Topluma Sosyolojik Dönüşümler. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Telfer, E. (1971). "Friendship". *Proceedings of the Aristotelian Society*, 71, 223–241.
- Testo, R. Friendship and Friends: The Study of Friendship and the Rules to Maintain It, <http://people.wcsu.edu/mccarneyh/acad/testo.html>, (Erişim Tarihi:06.04.2017).
- Verbrugge, L. M. (1977). The structure of adult friendship choices. *Social forces*, 56 (2), 576-597.
- Wade, Jay C., and Okesola, Olayiwola, (2002) Racial Peer Group Selection in African American High School Students, *Journal of Multicultural Counseling and Development*, Volume 30, Issue 2, Pages 66–144.
www.akademik.yok.gov.tr
- Zhang, C. and Y. Xie (2012). "Place of Origin And Labor Market Outcomes Among Migrant Workers In Urban China." Manuscript, University of Michigan Population Studies Center.

Summary

It is a generally accepted view that the human kind is a social being or is determined by social life. Because of this feature, people are involved in different social relations in their daily life. One of the most important of these social network is friendship relations. Opinions about friendship in social life extend back to ancient times. Regarding the issue, Aristotle suggests that friendship relations are not a compulsive relationship such as kinship, but rather a combination of volunteer-based (Philia) desire and various exchanges (Konstan, 2008). Ghazali, on the other hand, in his work which contains advices on friendship and translated into Turkish as "O Son" has given advice to his son about friendship. He has tried to draw attention to principles such as friendship law and properties should be taken into account in selecting a friend. In modern times, Simmel is one of the philosopher who put forward ideas about friendship. In modern times, Simmel has argued that, that friendship continues over the principle of secrecy. Accordingly, the confidential nature of two individuals and the sharing of some information that should not be known by others and keeping confidentiality are the foreground features of friendship(Simmel, 1906).

Throughout human history, friendship has become one of the most important social phenomena in all forms of unities in society. Except for the given natural family and kinship ties, all other relations of social life are realized within the will and preferences of the individual. Unlike given social relations, friendship is a unique in that is voluntary and flexible. Nobody naturally has the chance to choose family and relatives, but an individual has the opportunity to choose own friends. Friendship therefore, is a relationship determined by individual preferences, social conditions, shared time, and common space, as opposed to other naturally-determined types of given relationships. In addition, when social life is concerned, friendships enable people to perceive themselves as a member of society and to feel the joy of living more intensely by raising their quality of life (Telfer, 1971).

In some researches, people who share different social categories such as education level, social structure and attitudes are more likely to establish communication and interaction process than others. One of the strongest social relations established among people at the end of this process is friendship (Blau, 1977; Verbrugge, 1977).

Friendship begins to take an important role in the social life of an individual since childhood. Individuals are involved in friendship relationships at various levels throughout their lives. These relationships extend to a wide range starting in childhood and depending on the age of progression, into the school and finally turns to a friendship in workplace.

According to a general definition, friendship is a relationship that exists between two people at various levels. Friendship according to Hays is a type of relationship that is often expected to go ahead in sincerity, love and mutual support (1988), aiming achieving social and emotional goals, which have lasted for a certain period of time between two individuals. According to Testo (2008), friendship is an inter-personal relationship in which there is a desire to maintain mutual empathy, respect, openness and friendship between two people. It is important for a healthy and long-term relationship that the individual is useful within the relationship of friendship and that he or she does not have a personality to harm him/herself and other individuals. The inclusion of a detrimental attribute to a relation is an indication that the relationship is no longer a friendship relationship (Devito, 1992: 363).

Much of the studies conducted to determine friendship choice and preferences in Turkey are carried out in the form of testing of various hypotheses based on psychological characteristics (www.akademik.yok.gov.tr). However, friendship choices and preferences are closely related to the structural social conditions and educational level as well as individual-psychological characteristics. In higher education the students preference and choices of friends have a psychological and social factors together. Because the student who as a university student develops to be an adult individual by the end of the adolescence period. In this developmental period, the individual begins to shape his/her expectations in life, to take various steps to realize these expectations and even to acquire his/her own worldview by questioning various religious beliefs he/she has learned from his family (Arnett & Others, 2002).

Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Astronomi Konularının Öğretimi Öz-Yeterlik İnanç Düzeylerinin Belirlenmesi ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi¹

Determination of the Astronomy Subjects Teaching Self-Efficacy Belief Levels of Science Teachers and Investigation According to Some Variables

Filiz DEMİRCİ²

Cengiz ÖZYÜREK³

Geliş Tarihi: 07.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 10.10.2017 / Kabul Tarihi: 21.11.2017

Özet

Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inanç düzeylerinin belirlenmesi ve cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem, mezun olunan fakülte/yüksek okul türü, astronomi dersi alım durumu ve astronomiye ilişkin etkinliklere katılım durumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada öğretmenlerin öz-yeterlik inanç düzeylerini belirlemek amacıyla Demirci (2017) tarafından geliştirilen, 13 madde ve 3 alt boyuttan oluşan "Astronomi Konularının Öğretimi Öz-Yeterlik İnanç Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 2016-2017 eğitim-öğretim yılında, Ordu ili merkez ve ilçe okullarında görev yapan toplam 106 fen bilimleri öğretmeninden oluşmaktadır. Ölçeğin tamamından elde edilen verilerin analizi sonucunda, fen bilimleri öğretmenlerinin öz-yeterlik inanç düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin astronomi etkinliğine katılım durumu göre astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının etkinliğe katılmayanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmasına rağmen; cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem, mezun olunan fakülte/yüksek okul türü ve astronomi dersi alım durumu değişkenlerine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmüştür. Ölçeğin alt boyutları açısından, sadece öğretmenlerin cinsiyetine göre astronomi konularında öğretim stratejilerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının erkek öğretmenler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılaştığı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Astronomi öğretimi, öz-yeterlik inancı, fen bilimleri öğretmeni, bazı değişkenler

Abstract

The purpose of this study is to determine the self-efficacy belief levels of science teachers about the teaching of astronomy subjects and to examine the associations between gender, educational status, years in the profession, type of faculty/higher school graduated, having education about astronomy and participation in activities about astronomy. In the study, "Self-efficacy belief scale about the teaching of astronomy subjects" developed by Demirci (2007) to find out the self-efficacy belief levels of teachers which consisted of 13 items and 3 sub-dimensions was used. The study group consisted of a total of 106 science teachers working in the city center and towns of Ordu during the 2016-2017 Academic Year. The analysis of the data obtained from the scale showed that science teachers' self-efficacy belief levels were generally moderate in general. In addition, although the self-efficacy belief levels of the teachers about the teaching of astronomy subjects in terms of their participation in astronomy activities differed statistically significantly in favor of those who did not participate in activities, it was found that they did not differ significantly in terms of the variables of gender, educational status, years in the profession, type of faculty/higher school graduated and having astronomy education. In terms of the sub-dimensions of the scale, it was found that there were statistically significant differences only in teachers' self-efficacy beliefs about the teaching of astronomy subjects in terms of gender, which was in favor of male teachers.

Key words: Astronomy teaching, self-efficacy belief, science teaching, some variables

1. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz evrenin yapısı, tarihi, mevcut yaşam ile gelecek hakkında fikir sahibi olabilmek, evren oluşun olay ve olguların anlamlandırılması açısından astronominin konularının öğrenimi önemli bir yere sahip olmaktadır. Astronomi konularının öğrenilmesi önemli olmasına rağmen, içeriğinde ağırlıklı olarak matematik ve fizik kavramlarının yer alması,

¹ Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Ayrıca, 11-14 Mayıs 2017 tarihlerinde Ordu'da gerçekleştirilen "IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: filizdemirci@odu.edu.tr

³ Prof. Dr., Ordu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü. Ordu, Türkiye.
E-Posta: cengizozyurek@outlook.com

soyut ve üç boyutlu kavramları kapsadığından dolayı öğrenciler tarafından öğrenilmesi zor konulardan biri hali gelmektedir (Dunlop, 2000; Arıcı, 2013). Alan yazın incelendiğinde ise çeşitli öğrenim düzeyindeki öğrencilerin, astronomi konularında alternatif kavramlara sahip oldukları ve bu konuları anlamada güçlük yaşadıkları görülmektedir (ilköğretim: Baxter, 1989; Sneider ve Ohadi, 1998; Zeilik, Schau, Mattern, Hall, Teague ve Bisard, 1997; Stover ve Saunders, 2000; Diakidoy ve Kendeou, 2001; Ekiz ve Akbaş, 2005; Cin, 2007; Kurnaz, 2012; Göncü, 2013; Bolat, Aydoğdu, Sağır ve Değirmenci, 2014; Arıkurt, Durukan ve Şahin, 2015, ortaöğretim: Sadler, 1992; Trumper, 2001a, 2001b, yükseköğretim: Trumper, 2000; Kalkan ve Kiroğlu, 2007; Küçüközer, 2007; Güneş, 2010). Bu durumun temel nedenlerinden birisi ise öğretmenlerin astronomi konularındaki öğretim davranışlarıyla ilişkili olmasıdır.

Öğretmenlerin öğretim performansları, çevresel koşulların yanı sıra kişisel etmenlerden de etkilenmektedir. Öğretmenlerin öğretim performanslarıyla doğrudan ilişkili olan kişisel etmenlerden birisi de öz-yeterlik inancıdır (Friedman ve Kass, 2002). Öz-yeterlik inancı, sosyal-bilişsel öğrenme teorisinde kapsamlı olarak çalışmalarını sürdüren Bandura (1977) tarafından ortaya atılmıştır. Öz-yeterlik "bireylerin belirli bir hedefe ulaşmak için gerekli olan eylemleri yerine getirebilmesi ve bu hedefleri organize edebilme yeteneklerine olan inançları" olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1997: 3).

Son yıllarda öz-yeterlik inancı, özellikle öğretmen eğitimi konusunda üzerinde önemle durulan bir alan haline gelmiştir (Morgil, Seçken ve Yücel, 2004; Akçil ve Oğuz, 2015). Öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının incelenmesi, onların zorluklarla başa çıkma, göre ve sorumluluklarıyla ilgili davranışlarına ilişkin fikir sahibi olabilmek amacıyla kullanılmaktadır (Karadeniz ve Sarı, 2011).

Bandura'ya göre bireyin öz-yeterlik inancı dış dünyasındaki modellerden ve deneyimlerden etkilenmektedir, dolayısıyla öğretmenlerin öz-yeterlik inançları öğrencilerin başarılarını etkilemektedir (Azar, 2010). Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy (2002) öğretmenlerin öğrencilerin öğrenme sonuçlarını etkilemeye yönelik kapasitelerine ilişkin kanıları, onların öğretim davranışlarını, dolayısıyla öğrencilerin başarılarını ve tutumlarını etkilediğini ifade etmiştir. Yapılan çalışmalar öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının öğretim davranışlarını ve öğrenci başarılarını büyük ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır (Ashton, 1984; Gibson ve Dembo, 1984; Riggs ve Enochs, 1990; Tschannen-Moran, Hoy ve Hoy, 1998; Tschannen-Moran ve Woolfolk-Hoy, 2001). Öğretmen öz-yeterliği dışında başka hiçbir öğretmen özelliğinin öğrenci başarısı ile tutarlı ve yakından ilişki göstermemektedir (Ashton, 1984). Buna ek olarak Gavora (2010) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin öz-yeterlik inançları ve bunun sonucu olarak etkili öğretim davranışları ile öğrencilerin başarı düzeyleri arasında tutarlı şekilde ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Fen eğitimi alanında yapılan çoğu çalışmalar ise gerek hizmet öncesi ve gerekse de hizmet içi öğretmenlerinin öz-yeterlik inançlarının fen öğretimi ve sınıf içi uygulamalarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Schriver ve Czerniak, 1999).

Öz-yeterlik inanç düzeyi yüksek olan öğretmenlerin derste sorgulamaya dayalı öğretimi uyguladıkları, fen öğretimi için daha çok zaman harcadıkları, açık uçlu, öğrenci-merkezli ve sorgulamaya dayalı yeni öğretim stratejilerine ve kendilerini zorlayıcı etkinlikler geliştirmeye daha yatkın olmaktadır (Gibson ve Dembo, 1984; de Laat ve Watters, 1995; Schriver ve Czerniak, 1999; Gavora, 2010; Schunk, 2012). Buna karşın öz-yeterlik inancı düşük olan öğretmenlerin fen öğretimine daha az vakit ayırdıklarını, daha çok ders kitabına bağımlı kalarak ve sözel anlatım gibi öğretmen-merkezli öğretim stratejilerini kullanmaya daha yatkın olmaktadır (Schriver ve Czerniak, 1999; Bayraktar, 2009). Bununla birlikte öz-yeterlik inancı düşük olan öğretmenler kapasitelerini aşacağını düşündüğü etkinliklerin uygulanmasından kaçabilir, materyal bulmada daha az çaba sarf edebilir (Schunk, 2012). Bu kapsamda fen bilimleri öğretmenlerinin öğretim davranışlarını etkileyen öz-yeterlik inançlarının tespit edilmesine ve öz-yeterlik inanç düzeylerinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalar fen öğretimi açısından önem taşımaktadır.

Özkan, Tekkaya ve Çakıroğlu'nun (2002) fen öğretimi öz-yeterlik inancı tanımı baz alınarak astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inancı "Öğretmenlerin astronomi konularında etkili veya verimli öğretim davranışları sergileyebilmelerine ve öğrencilerinin astronomi başarılarını etkileyebilme yeteneğine ilişkin inançları" olarak tanımlanabilir.

Alan yazında yer alan ilgili çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlerin veya öğretmen adaylarının fen öğretimi öz-yeterlik inanç düzeylerini belirleyen ve bazı değişkenler açısından inceleyen araştırmalar yer almaktadır (Cantrell, Young ve Moore, 2003; Mulholland, Dorman ve Odgers, 2004; Akbaş ve Çelikkaleli, 2006; Erden 2007; Saracaloğlu ve Yenice, 2009; Azar, 2010; Küçük, Altun ve Paliç, 2013; Akçil ve Oğuz, 2015). Örneğin Akçil ve Oğuz (2015) fen bilimleri öğretmenlerinin öğretim öz-yeterlik inançlarının "çoğu zaman" olarak orta düzeyden biraz yüksek olduğunu; cinsiyet, mesleki hizmet yılı ve okulun yerleşim yeri değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını tespit etmiştir. Saracaloğlu ve Yenice (2009) ise sınıf ve fen bilimleri öğretmenleriyle yapmış olduğu çalışma sonucunda fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının cinsiyetlerine, kıdeme, ders yüklerine, hizmet içi eğitim alma durumu ve alışma ortamından memnun olma durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmazken; branş (fen bilimleri öğretmenleri lehine) ve mesleğinden memnun olma durumu değişkenine göre (memnun olanlar lehine) anlamlı şekilde farklılaştığını saptamıştır.

Bunun yanı sıra, öğretmenlerin veya öğretmen adaylarının fen bilimleri öğretiminin özel konu alanına ilişkin öz-yeterlik inançlarını inceleyen çalışmaların yer aldığı da görülmektedir (fizik öğretimi: Yılmaz ve Gürçay, 2011, kimya öğretimi: Morgil vd., 2004, biyoloji öğretimi: Arpacı ve Birhanlı, 2013, çevre eğitimi: Özdemir vd., 2009; astronomi öğretimi: Güneş, 2010). Örneğin, Arpacı ve Birhanlı (2013) fen bilimleri öğretmen adaylarının biyoloji öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının yüksek düzeyde olduğu; öz-yeterlik inançlarının mezun olunan ortaöğretim okul türüne göre anlamlı şekilde farklılaşmadığını, cinsiyet (kızlar öğretmen adayları lehine) ve sınıf düzeyi değişkenine göre (1. ve 4. Sınıf lehine) farklılaştığını saptamıştır. Bununla birlikte Güneş (2010) fen bilimleri ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının astronomi öğretimi öz-yeterlik inançlarının orta düzeyde olduğunu; öz-yeterlik inançlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmazken, bölüm değişkenine göre (fen bilimleri öğretmen adayları lehine) kişisel öz-yeterlik inançlarının farklılaştığını tespit etmiştir.

Öğretmenlerin genel öz-yeterlik inançları, onların öğretim yeteneklerine ilişkin inançlarını yeterince yansıtmayabilir (Karadeniz ve Sarı, 2011). Özel bir öğretim durumuna yönelik öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının incelenmesi, fen öğretimi davranışlarına ilişkin daha doğru şekilde fikir verebilir ve böylece öğrencilerin fen başarılarını geliştirmede daha yararlı olabilmektedir (Riggs ve Enochs, 1990). Bu nedenle, öğretmenlerin fen öğretimine yönelik genel öğretim öz-yeterlik inancından ziyade daha özel bir öğretim alanına ilişkin öz-yeterlik inançlarının incelenmesinin daha bilgi verici olabilmektedir (Riggs ve Enochs, 1990; Pajares, 1996). Bu bağlamda, öğretmenlerin inançlarının astronomi konularının öğretimine ilişkin davranışlarını etkileyeceği düşüncesinden yola çıkarak, öğrencilerin astronomi konularının öğrenimine ilişkin fikir sahibi için öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının incelenmesi ve öz-yeterlik inançlarını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Sonuç olarak alan yazında yer alan çalışmalar incelendiğinde, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inanç düzeylerini belirleyen ve öğretmenlerin demografik özelliklerine göre inceleyen çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan bu çalışmanın öğretmenlerin astronomi öğretimi öz-yeterlik inançlarının bazı demografik özelliklere (cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem yılı, mezun olunan fakülte/yüksekokul türü, astronomi dersi alım durumu ve astronomi etkinliğine katılım durumuna) göre farklılaşma durumu sonuçlarının, alanda yapılacak olan ilgili çalışmalara genel bir fikir sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inanç düzeylerinin belirlenmesi ve cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem, mezun olunan fakülte/yüksekokul türü, astronomi dersi alım durumu ve astronomiye ilişkin etkinliklere katılım durumu arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

1.2. Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemleri

Bu çalışma, temel olarak iki problem cümlesine dayandırılmıştır:

1. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inanç düzeyleri nedir?
2. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançları bazı değişkenler (cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem yılı, mezun olunan fakülte/yüksekokul türü, astronomi dersi alım durumu ve astronomiye ilişkin etkinliklere katılım durumu) açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki alt problemlere yanıt aranacaktır:

1. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inanç düzeyleri nedir?
2. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları öğrenim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
4. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları mesleki kıdemlerine göre farklılaşmakta mıdır?
5. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre farklılaşmakta mıdır?
6. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik düzeyleri, astronomi dersi alım durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
7. Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları astronomi etkinliğine katılım durumuna göre farklılaşmakta mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inanç düzeylerini belirlemek ve ölçekten aldıkları puanların bazı değişkenler açısından farklılaşıp karışmadığını incelemek için, betimsel araştırmalardan "tarama (survey) araştırma deseni" ve ilişkisel tarama modellerinden "nedensel-karşılaştırma çalışma (causal-comparative research) deseni" kullanılmıştır. Tarama modeli bir grubu inceleyerek o grubun görüşlerini, tutumlarını, eğilimlerini nicel veya sayısal olarak betimlemektedir ve elde edilen sonuçlara göre durum hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışılır (Creswell, 2009, Tanrıöğen, 2014). Nedensel-karşılaştırma araştırması ise ilişkisel araştırmaların bir örneği olup, insan grupları içinde veya arasında var olan farklılıkların nedenlerini veya sonuçlarını belirlemeyi amaçlayan araştırmalardır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Nedensel-karşılaştırma çalışmaları, iki veya daha fazla konu gruplarını karşılaştıran, grupların en az bir kategorik değişkeni kapsadığı ve sıklıkla veri analizinde ortalamaların karşılaştırıldığı çalışmalardır (Fraenkel ve ark., 2012).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılında, Ordu ili merkez ve ilçe okullarında yürütülmüştür. Çalışmanın yürütüleceği örneklem, erişilmesi kolay ve pratik olan uygun örnekleme (convenience sampling) yöntemi ile seçilmiştir (Fraenkel ve ark., 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu örnekleme yöntemiyle, araştırmaya katılan toplam 106 fen bilimleri öğretmeni gelişigüzel şekilde belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarını ortaya koymak amacıyla Demirci (2017) tarafından geliştirilen "Astronomi Konularının Öğretimi Öz-Yeterlik İnanç Ölçeği (AKÖÖİÖ)" kullanılmıştır. Demirci (2017) tarafından geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılan ölçek, 5'li likert tipi toplam 13 madde (9'u olumlu 4'ü olumsuz) ve 3 alt boyuttan ("Astronomi Öğretimiyle Öğrenci Kazanımları/AÖÖK", "Astronomi Konularında Öğretim Stratejileri/AKÖS" ve "Astronomi Konularının Öğretiminde Zorlanma/AKÖZ") oluşmaktadır. Ölçeğin tamamına ilişkin cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0.84; alt boyutlarına ilişkin cronbach alfa güvenirlik katsayısı AÖÖK için 0.90, AKÖS ve AKÖZ için 0.83'tür.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinde SPSS-22.00 programından yararlanılmıştır. Araştırmada öncelikle, öğretmenlerin öz-yeterlik inanç düzeylerini tespit etmek amacıyla betimsel istatistik analiz (minimum, maksimum, ortalama ve standart sapma) yapılmıştır. Ayrıca ölçekte yer alan her bir maddenin ortalamasının hesaplanmasıyla, her madde için öğretmenlerin öz-yeterlik inanç düzey durumları belirlenmiştir. Katılımcıların astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inanç düzeylerini Tekin'in (1993) ölçek aralığı formülünden (Ölçek aralığı = dizi genişliği / yapılacak grup sayısı) yararlanılarak belirlenmiştir (Akt. Güneş, 2010). Öğretmenlerin ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan ortalama puan aralıklarına göre katılım durumları ve öz-yeterlik düzeyleri Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmenlerinin AKÖÖİÖ ve Alt Boyutlarından Aldıkları Ortalama Puan Aralıklarına Göre Katılım Durumları ve Öz-Yeterlik Düzeyleri

Ortalama Puan Aralıkları	Durum	Öz-Yeterlik İnanç Düzeyi
1.00 – 1.80	Hiç Katılmıyorum	Çok Düşük
1.81 – 2.60	Nadiren Katılıyorum	Düşük
2.61 – 3.40	Biraz Katılıyorum	Orta
3.41 – 4.20	Çoğunlukla Katılıyorum	Biraz Yüksek
4.51 – 5.00	Tamamen Katılıyorum	Çok Yüksek

Öğretmenlerin AKÖÖİÖ'den elde edilen puanların bazı demografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin verilerin analizinde, öncelikle parametrik testlerin kullanılıp kullanılmayacağını belirleme yoluna gidilmiştir. Can' a (2014) göre parametrik testlerin kullanılması için 3 koşulun sağlanması gerekmektedir: 1-Ortalamaları karşılaştırılacak her bir veri grubunun normal dağılım göstermesi, 2- Grupların varyanslarının eşit olması, 3- Her bir veri, başka birinden elde edilen veriden bağımsız olmalıdır. Bu koşullara göre öncelikle fen bilimleri öğretmenlerinin AKÖÖİÖ ve alt boyutlarından aldıkları puanların normal dağılım gösterip göstermediği sınanmıştır. Grupların büyüklüğü 50 ve altı değerde olduğundan normallik dağılımı Shapiro-Wilk testiyle incelenmiştir. Normallik testi sonucu p değerinin 0.05' ten büyük olması durumunda, verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılır. Bununla birlikte diğer bir ölçüt olan, grupların varyansların için Levene homojenlik testi sonuçları incelenmiştir. Levene testi sonucu p değerinin 0.05' ten büyük olması grupların varyanslarının eşit olduğu, yani grupların homojenlik ölçütünü sağladığı varsayılmıştır. Yapılan analizler sonucu gruplar arası farkın anlamlı çıktığı verilerin analizinde etki büyüklüğü (eta-kare değeri) incelenmiştir. Etki büyüklüğü bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki toplam varyansın ne kadarını açıkladığını belirtir ve eta-kare (η^2) 0.01, 0.06 ve 0.14 değerleri aldığında sırasıyla küçük, orta ve geniş etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2016). Dolayısıyla parametrik test koşullarını sağlayan verilerin analizinde bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA); parametrik test koşullarını sağlayamayan verilerin analizinde ise Kruskal Wallis h testi ve Mann-Whitney u testi uygulanmıştır. Verilerin analizinde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyi (p) değeri 0.05 olarak kabul edilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Öğretmenlerin Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnanç Düzeyleri

Araştırmanın “Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inanç düzeyleri nedir?” alt problemine ilişkin elde edilen veriler betimsel istatistik analize tabi tutulmuştur. Öğretmenlerinin ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından aldıkları puanlara ilişkin betimsel istatistik analiz sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo2. Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistik Analiz Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Ortalama	Min.	Mak.	$\bar{X}$	SS
AÖÖK*	Genel	5.00	25.00	16.00	4.51
	Ortalama	1.00	5.00	3.20	0.90
AKÖS*	Genel	4.00	18.00	9.20	3.72
	Ortalama	1.00	4.50	2.30	0.93
AKÖZ*	Genel	6.00	20.00	13.72	3.77
	Ortalama	1.50	5.00	3.43	0.94
AKÖÖİÖ*	Genel	17.00	61.00	39.00	8.55
	Ortalama	1.31	4.70	3.00	0.66

*n=106

Toplam 13 maddeden oluşan AKÖÖİÖ’den alabilecek en düşük puan (13x1) 13, en yüksek puan ise (13x5) 65’dir. AKÖÖİÖ’ den alınan en düşük puanın 17, en yüksek puanın ise 61 olduğu; genel ortalama puanın ($\bar{X} = 39$), bu puanın madde sayısına oranı ise (39.00/13) 3.00 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu bulguya göre, fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin tamamına ilişkin öz-yeterlik inançlarının orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt boyutlarından olan ve 5 maddeden oluşan AÖÖK’ ten alınabilecek en düşük puan (5x1) 5, en yüksek puan ise (5x5) 25’dir. AÖÖK’ ten alınan en düşük puanın 5, en yüksek puanın ise 25 olduğu; genel ortalama puanın ($\bar{X} = 16.00$), bu puanın madde sayısına oranı ise (16.00/5) 3.20 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu bulguya göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımlarına ilişkin öz-yeterliklerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt boyutlarından olan ve 4 maddeden oluşan AKÖS’den alınabilecek en düşük puan (4x1) 4, en yüksek puan ise (4x5) 20’dir. AKÖS’ den alınan en düşük puanın 4, en yüksek puanın ise 18 olduğu; genel ortalama puanın ($\bar{X} = 9.20$), bu puanın madde sayısına oranı ise (9.20/4) 2.30 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu bulguya göre, öğretmenlerin astronomi konularında öğretim stratejilerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının düşük düzeyde olduğu söylenebilir.

Ölçeğin alt boyutlarından olan ve 4 maddeden oluşan AKÖZ’ den alınabilecek en düşük puan (4x1) 4, en yüksek puan ise (4x5) 20’dir. AKÖZ’ den alınan en düşük puanın 6, en yüksek puanın ise 20 olduğu; genel ortalama puanın ($\bar{X} = 13.72$), bu puanın madde sayısına oranı ise (13.72/4) 3.43 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Bu bulguya göre, fen bilimleri öğretmenlerinin AKÖZ alt boyutuna ilişkin puan ortalamalarının yüksek olması, onların astronomi öğretiminde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada sabırlı ve istikrarlı bir tutum sergiledikleri, dolayısıyla bu alt boyuta ilişkin öz-yeterlik inançlarının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterliklerine ilişkin diğer betimsel istatistik analiz bulgusu da ölçekte yer alan maddelere verilen yanıtların analiz sonucudur. Tablo 3’te fen bilimleri öğretmenlerinin ölçekte yer alan maddelerin ortalama puanları, yüzde ve standart sapma değerleri, katılım durumu ve öz-yeterlik inanç düzeyleri sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin AKÖÖİÖ' ye Verdikleri Yanıtlara İlişkin Betimsel İstatistik Analiz Sonuçları

Alt Boyutlar	Maddeler	$\bar{X}$	%	SS	Katılım Durumu	Öz-Yeterlik İnanç Düzeyi
Astronomi Öğretimiyle Öğrenci Kazanımları (AÖÖK)	32. Öğrencilerin astronomiyle ilgili bilgileri sorgulama becerisini geliştirebilirim.	3.25	24.8	2.10	Biraz Katılıyorum	Orta
	33. Öğrenme gücünü yaşayan öğrencilere astronomiyle ilgili hedef davranışları kazandırabilirim.	3.14	24.8	1.19	Biraz Katılıyorum	Orta
	36. Öğrencilerin kendi kendine astronomiyle ilgili güncel ve bilimsel bilgilere ulaşabilmelerinde etkiliyim.	3.15	33.6	1.01	Biraz Katılıyorum	Orta
	37. Öğrencilere astronomiyle ilgili gerçekçi ve bilimsel görüşler kazandırırım.	3.18	31.9	1.04	Biraz Katılıyorum	Orta
	39. Öğrencilerin astronomi konularında yorum yapabilmelerini geliştiririm.	3.27	38.1	0.93	Biraz Katılıyorum	Orta
Astronomi Konularında Öğretim Stratejileri (AKÖS)	12. Öğrencilerime astronomiye ilişkin sınıf dışı etkinlikler düzenleyebilirim.	1.93	24.8	1.13	Nadiren Katılıyorum	Düşük
	16. Astronomi konularıyla ilgili sınıf içi deney veya etkinlik tasarlayabilirim.	2.27	30.1	0.97	Nadiren Katılıyorum	Düşük
	17. Astronomi konularını çeşitli sanal gerçeklik programlarından (Stellarium, Celestia vb.) yararlanarak öğretebilirim.	2.19	21.2	1.34	Nadiren Katılıyorum	Düşük
	19. Astronomi konularını bilimsel süreç becerilerini (uzay/zaman ilişkisini kullanma, gözlem vb.) kullanarak öğretebilirim.	2.79	26.5	1.16	Biraz Katılıyorum	Orta
Astronomi Öğretiminde Zorlanma (AKÖZ)*	1. Astronomiyle ilgili bir bilgiyi bilimsel bilgiler ışığında açıklamakta zorlanırım.	3.44	22.1	1.15	Çoğunlukla Katılıyorum	Yüksek
	3. Astronomi konularına yorum yapmakta zorlanırım.	3.31	19.5	1.06	Biraz Katılıyorum	Orta
	15. Astronomi kavramlarını günlük yaşamla ilişkilendirerek öğretmede zorlanırım.	3.49	29.2	1.09	Çoğunlukla Katılıyorum	Yüksek
	30. Öğrencilerin bireysel farklılıklarına uygun öğretim yöntem ve tekniği seçmede zorlanırım.	3.47	26.5	1.25	Çoğunlukla Katılıyorum	Yüksek

*: Olumsuz maddelerden oluşur. Bu alt boyutuna ilişkin maddelerin puan ortalamalarının yüksek çıkması, öz-yeterlik düzey durumunun yüksek olduğunu belirtmektedir.

Ölçekte yer alan maddelerin ortalama puanlarının ağırlıklı olarak "orta düzeyde" olduğu görülmektedir (Tablo 3). Öğretmenlerin AÖÖK alt boyutunda yer alan maddelere ilişkin ortalama puanlarına dayanarak, öz-yeterlik inançlarının "biraz katılıyorum" düzeyinde olduğu belirlenmiştir. Bu bulguya göre öğretmenlerin astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımlarına ilişkin öz-yeterlik inançlarının "orta düzeyde" olduğu söylenebilir. Benzer olarak, öğretmenlerin AKÖS alt boyutunda yer alan maddelerin ortalama puanlarından yola çıkarak, öz-yeterliklerini "düşük düzeyde" buldukları, ancak bu alt boyuttaki "astronomi konularını bilimsel süreç becerilerini (uzay/zaman ilişkisini kullanma, gözlem vb.) kullanarak öğretebilirim" ifadesine verdikleri ortalama puana göre "orta düzeyde" olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre, öğretmenlerin astronomi konularında öğretim stratejilerine ilişkin öz-yeterlik inançlarını ağırlıklı olarak "orta düzeyde" olduğu belirlenmiştir. Son olarak, öğretmenlerin AKÖZ alt boyutunda yer alan maddelerin ortalama puanlarından yola çıkarak "çoğunlukla katılıyorum" düzeyinde, bu alt boyutta "astronomi konularına yorum yapmakta zorlanırım" ifadesine ilişkin ise "biraz katılıyorum" düzeyinde buldukları tespit edilmiştir. Elde edilen bulgu neticesinde, astronomi konularının öğretiminde zorlanmaya ilişkin öz-yeterlik inançlarının "yüksek düzeyde" olduğu belirlenmiştir.

3.2. Öğretmenlerin Cinsiyete Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın “Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?” alt probleminde ilişkin elde edilen veriler, bağımsız gruplar t testi ve mann-whitney u testine tabi tutulmuştur. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan puanların cinsiyete ilişkin normallik testi sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Cinsiyet	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AÖÖK	Kadın	0.10	57	0.20	0.97	57	0.24*
	Erkek	0.17	49	0.00	0.95	49	0.04
AKÖS	Kadın	0.14	57	0.01	0.91	57	0.00
	Erkek	0.11	49	0.20	0.96	49	0.06*
AKÖZ	Kadın	0.14	57	0.01	0.95	57	0.01
	Erkek	0.12	49	0.06	0.97	49	0.18*
AKÖÖİÖ	Kadın	0.09	57	0.20	0.96	57	0.09*
	Erkek	0.08	49	0.20	0.98	49	0.57*

*: p>0.05

Shapiro-Wilk Testi değerleri incelendiğinde, ölçeğin tamamından alınan puanların normal dağılım sergilediği (p>0.05), ancak ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların normal dağılım sergilemediği (p≤0.05) görülmektedir (Tablo 4). Bununla birlikte Levene Testi sonuçlarına göre, ölçeğin tamam için varyansların homojenliği ön koşulunu da sağladığı (F=0.48, p=0.49>0.05) tespit edilmiştir. Bu bağlamda ölçeğin tamamına ilişkin veriler normal dağılım gösterdiği ve grupların varyanslarının homojenlik ölçütünü sağladığından dolayı parametrik test tekniğiyle; homojenlik ölçütünü sağlasa da normal dağılım sergilemediği için ölçeğin alt boyutlarına ilişkin verilerin ise parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla, öğretmenlerin cinsiyet değişkenine göre ölçeğin tamamından aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığı bağımsız gruplar t testiyle, ölçeğin alt boyutlarından alınan puanlar ise mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamından alınan puanların cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Ölçeğin Tamamından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
AKÖÖİÖ	Kadın	57	38.16	8.82	104	-1.00	0.32
	Erkek	49	39.82	8.22			

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçekten aldıkları toplam puanların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı (t₁₀₄= -1.00, p>0.05) tespit edilmiştir (Tablo 5). Bu bulguya göre, öğretmenlerin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir.

Bununla birlikte, erkek öğretmenlerin ölçek ortalama puanının ($\bar{X}$ =39.82) bayan öğretmenlerin ortalama puanından ($\bar{X}$ =38.16) nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca hesaplanan etki büyüklüğü değerinin ($\eta^2 = 0.01$) düşük düzeyde olduğu, başka bir ifadeyle ölçeğin tamamında gözlenen varyansın yaklaşık % 1’ nin cinsiyete ait olduğu saptanmıştır. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin mann-whitney u testi sonuçları Tablo 6’ da sunulmuştur.

Tablo 6. Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Ölçeğin Alt Boyutlardan Aldıkları Puanlara İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	sd	U	p
AÖÖK	Kadın	57	50.28	1	1.36	0.24
	Erkek	49	57.24			
AKÖS	Kadın	57	48.18	1	3.73	0.05*
	Erkek	49	59.69			
AKÖZ	Kadın	57	56.74	1	1.38	0.24
	Erkek	49	49.73			

*: $p \leq 0.05$

Fen bilimleri öğretmenlerinin AÖÖK ve AKÖZ alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığı ($U_{AÖÖK} = 1213$, $p > 0.05$; $U_{AKÖZ} = 1212$, $p > 0.05$), ancak AKÖS alt boyutu açısından erkek öğretmenler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşma olduğu ($U_{AKÖS} = 1093$, $p \leq 0.05$) görülmektedir (Tablo 6). Bu bulguya göre, öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı, ancak “astronomi konularında öğretim stratejileri” öz-yeterlik inançlarının erkek öğretmenler lehine istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı söylenebilir. Bununla birlikte sıra ortalamaları açısından AÖÖK ve AKÖS alt boyutlarında erkek öğretmenlerin (sırasıyla 57.24 ve 59.69), AKÖZ’ de ise kadın öğretmenlerin (56.74) nispeten yüksek olduğu görülmektedir.

3.3. Öğretmenlerin Öğrenim Durumuna Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın “Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları öğrenim durumuna göre farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen veriler, bağımsız gruplar t testi ve mann-whitney u testine tabi tutulmuştur. Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların öğrenim durumuna göre normallik testi sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin Öğrenim Durumuna Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AÖÖK	Lisans	0.13	103	0.00	0.97	103	0.01
	Yüksek Lisans	0.38	3	.	0.75	3	0.00
AKÖS	Lisans	0.13	103	0.00	0.94	103	0.00
	Yüksek Lisans	0.22	3	.	0.99	3	0.78*
AKÖZ	Lisans	0.10	103	0.01	0.96	103	0.01
	Yüksek Lisans	0.25	3	.	0.96	3	0.64*
AKÖÖİÖ	Lisans	0.07	103	0.20	0.99	103	0.36*
	Yüksek Lisans	0.31	3	.	0.89	3	0.36*

*: $p > 0.05$

Shapiro-Wilk testi değerleri incelendiğinde, ölçekten alınan toplam puanların normal dağılım sergilediği ($p > 0.05$), ancak ölçeğin alt boyutlarının normal dağılım sergilemediği ($p \leq 0.05$) görülmektedir (Tablo 7). Bununla birlikte Levene homojenlik testi sonuçlarına göre, ölçeğin tamam için varyansların homojenliği ön koşulunu da sağladığı ($F = 0.86$, $p = 0.36 > 0.05$) tespit edilmiştir. Bu bağlamda ölçeğin tamamına ilişkin veriler normal dağılım gösterdiği ve grupların varyanslarının homojenlik ölçütünü sağladığından dolayı parametrik test tekniğiyle; homojenlik ölçütünü sağlasa da normal dağılım sergilemediği için ölçeğin alt boyutlarına ilişkin verilerin ise parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla, öğretmenlerin öğrenim durumuna göre ölçeğin tamamından aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşma farklılaşmadığı bağımsız gruplar t testiyle, ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanlar ise mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamından alınan puanların öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşma farklılaşmadığına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 8’ de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerinin Öğrenim Durumuna Göre Ölçeğin Tamamından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Ölçek	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
AKÖÖİÖ	Lisans	103	39.01	8.63	104	- 0.60	0.55
	Yüksek Lisans	3	36.00	5.29			

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçekten aldıkları toplam puanların öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ($t_{104} = -0.60$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 8). Bu bulguya göre, öğretmenlerin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde

farklılaşmadığı söylenebilir. Bununla birlikte lisans mezunu öğretmenlerin ölçek ortalama puanının ($\bar{X} = 39.82$) bayan öğretmenlerin ortalama puanından ($\bar{X} = 38.16$) nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca hesaplanan etki büyüklüğü değerinin ($\eta^2 = 0.01$) düşük düzeyde olduğu, başka bir ifadeyle ölçeğin tamamında gözlenen varyansın yaklaşık % 1' nin öğrenim durumuna ait olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların öğrenim durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin mann-whitney u testi sonuçları Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin Öğrenim Durumuna Göre Ölçek ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
AÖÖK	Lisans	103	54.11	5573	92	0.23
	Yüksek Lisans	3	32.67	98		
AKÖS	Lisans	103	53.62	5523	142	0.81
	Yüksek Lisans	3	49.33	148		
AKÖZ	Lisans	103	53.58	5519	146	0.87
	Yüksek Lisans	3	50.67	152		

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanların öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($U_{AÖÖK} = 586$, $p > 0.05$; $U_{AKÖS} = 635$, $p > 0.05$ ve $U_{AKÖZ} = 684$, $p > 0.05$; $U_{AKÖÖİÖ} = 117$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 9). Bu bulguya göre, öğretmenlerin ölçeğin alt boyutlarından “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının öğrenim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir. Ayrıca sıra ortalamaları açısından lisans mezunu öğretmenlerin (AÖÖK için 54.11, AKÖS için 53.62, AKÖZ için 53.58 ve AKÖÖİÖ için 53.86) yüksek lisans mezunu öğretmenlerden (AÖÖK için 32.67, AKÖS için 49.33, AKÖZ için 50.67 ve AKÖÖİÖ için 41.00) nispeten yüksek olduğu görülmektedir.

3.4. Öğretmenlerin Mesleki Kıdeme Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın “Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları mesleki kıdemlerine göre farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen veriler kruskal wallis h testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan puanların mesleki kıdemine göre normallik testi sonuçları Tablo 10' da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemine Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Mesleki Kıdem (Yıl)	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AÖÖK	1-5	0.26	2	.			
	6-10	0.22	9	0.20	0.87	9	0.11 [*]
	11-15	0.15	27	0.15	0.95	27	0.26 [*]
	16-20	0.12	38	0.15	0.97	38	0.43 [*]
	21-25	0.17	14	0.20	0.93	14	0.32 [*]
	26 ve üzeri	0.20	16	0.10	0.85	16	0.01
AKÖS	1-5	0.26	2	.			
	6-10	0.24	9	0.13	0.83	9	0.04
	11-15	0.23	27	0.00	0.87	27	0.00
	16-20	0.16	38	0.02	0.93	38	0.02
	21-25	0.23	14	0.05	0.84	14	0.02
	26 ve üzeri	0.20	16	0.07	0.82	16	0.01
AKÖZ	1-5	0.26	2	.			
	6-10	0.20	9	0.20	0.94	9	0.56 [*]
	11-15	0.19	27	0.02	0.90	27	0.01
	16-20	0.17	38	0.01	0.93	38	0.02
	21-25	0.18	14	0.20	0.92	14	0.19 [*]
	26 ve üzeri	0.13	16	0.20	0.95	16	0.56 [*]
AKÖÖİÖ	1-5	0.26	2	.			
	6-10	0.26	9	0.08	0.90	9	0.24 [*]
	11-15	0.14	27	0.20	0.94	27	0.10 [*]
	16-20	0.16	38	0.01	0.94	38	0.06 [*]
	21-25	0.18	14	0.20	0.92	14	0.20 [*]
	26 ve üzeri	0.14	16	0.20	0.94	16	0.38 [*]

*: $p > 0.05$

Shapiro-Wilk testi değerleri incelendiğinde, ölçekten alınan toplam puanların ve alt boyutların normal dağılım sergilemediği ($p \leq 0.05$) görülmektedir (Tablo 12). Bu bağlamda parametrik analiz tekniği için sağlanması gerekli olan ölçütlerden normal dağılım sergilemediği, dolayısıyla ölçeğin tamamı ve alt boyutlara ilişkin verilerin parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan puanların mesleki kıdeme göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin kruskal wallis h testi sonuçları Tablo 11’ de sunulmuştur.

Tablo 11. Öğretmenlerin Mesleki Kıdemine Göre Ölçek ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Mesleki Kıdem (Yıl)	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
AÖÖK	1-5	2	54.00	5	1.94	0.86
	6-10	9	59.22			
	11-15	27	55.67			
	16-20	38	52.61			
	21-25	14	57.61			
	26 ve üzeri	16	45.09			
AKÖS	1-5	2	53.75	5	6.75	0.24
	6-10	9	73.06			
	11-15	27	47.00			
	16-20	38	55.96			
	21-25	14	57.14			
	26 ve üzeri	16	44.41			
AKÖZ	1-5	2	28.00	5	10.42	0.06
	6-10	9	36.89			
	11-15	27	67.67			
	16-20	38	51.38			
	21-25	14	51.46			
	26 ve üzeri	16	48.94			
AKÖÖİÖ	1-5	2	43.50	5	3.54	0.62
	6-10	9	60.44			
	11-15	27	57.65			
	16-20	38	53.39			
	21-25	14	56.00			
	26 ve üzeri	16	41.91			

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçek ve alt boyutlarından aldıkları puanların mesleki kıdemine göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı (AÖÖK için $\chi^2_{(5)} = 1.94$, $p > 0.05$; AKÖS için $\chi^2_{(5)} = 6.75$, $p > 0.05$; AKÖZ için $\chi^2_{(5)} = 10.42$, $p > 0.05$ ve AKÖÖİÖ için $\chi^2_{(5)} = 3.54$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 11). Bu bulguya göre, ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularının öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir. Ayrıca sıra ortalamaları açısından en yüksek değerler AÖÖK ve AKÖS için 6–10 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlere (AÖÖK için 59.22 ve AKÖS için 73.06), AKÖZ için 11-15 yıl mesleki kıdeme sahip öğretmenlere (AKÖZ için 67.67) ait olduğu tespit edilmiştir.

3.5. Öğretmenlerin Mezun Olunan Fakülte/Yüksekokul Türüne Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın “Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen veriler, tek yönlü varyans analizi

(ANOVA) ve kruskal wallis h testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan puanların mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre normallik testi sonuçları Tablo 12' de sunulmuştur.

Tablo 12. Öğretmenlerin Mezun olunan Fakülte/Yüksekokul Türüne Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Fakülte/ Yüksekokul	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AKÖK	Eğitim Fakültesi	0.12	78	0.01	0.97	78	0.06*
	Fen-Edebiyat Fakültesi	0.16	20	0.20	0.96	20	0.47*
	Eğitim Enstitüsü	0.26	7	0.16	0.87	7	0.18*
	Lisans Tamamlama Programı	0.15	1	0.00	0.92	1	0.00
AKÖS	Eğitim Fakültesi	0.24	78	0.00	0.85	78	0.01
	Fen-Edebiyat Fakültesi	0.21	20	0.20	0.89	20	0.29*
	Eğitim Enstitüsü	0.13	7	0.00	0.95	7	0.01
	Lisans Tamamlama Programı	0.14	1	0.20	0.97	1	0.80*
AKÖZ	Eğitim Fakültesi	0.18	78	0.20	0.95	78	0.74*
	Fen-Edebiyat Fakültesi	0.12	20	0.01	0.97	20	0.06*
	Eğitim Enstitüsü	0.16	7	0.20	0.96	7	0.47*
	Lisans Tamamlama Programı	0.26	1	0.16	0.87	1	0.18*
AKÖÖİÖ	Eğitim Fakültesi	0.07	78	0.20	0.98	78	0.43*
	Fen-Edebiyat Fakültesi	0.26	20	0.00	0.88	20	0.02
	Eğitim Enstitüsü	0.24	7	0.20	0.91	7	0.38*
	Lisans Tamamlama Programı	0.07	1	0.20	0.98	1	0.43*

*: $p > 0.05$

Shapiro-Wilk testi değerleri incelendiğinde, AKÖZ alt boyutundan alınan puanların normal dağılım sergilediği ($p > 0.05$), ancak AKÖÖİÖ ve alt boyutlarının (AÖÖK ve AKÖS) normal dağılım sergilemediği ($p \leq 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 12). Bununla birlikte, parametrik analiz tekniklerinin kullanılması için bir diğer şart olan grupların varyans homojenliğinin test edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Levene homojenlik testi sonuçlarına göre, AKÖZ alt boyutunun varyansların homojenliği ön koşulunu da sağladığı ($F=1.04$, $p=0.36 > 0.05$) tespit edilmiştir. Bu bağlamda normal dağılım gösteren ve grupların varyanslarının homojenlik ölçütünü sağlayan AKÖZ alt boyutunun parametrik test tekniğiyle, ölçeğin tamamı ve AÖÖK ve AKÖS alt boyutlarının homojenlik ölçütünü sağlasalar da normal dağılım sergilemediklerinden parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla, mezun fakülte/ yüksekokul türüne göre AKÖZ alt boyutundan alınan puanların istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığı tek yönlü ANOVA, ölçeğin tamamı ile AÖÖK ve AKÖS alt boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı farklılaşmadığı ise kruskal wallis h testi ile incelenmiştir. AKÖZ alt boyutundan alınan puanların mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 13' te sunulmuştur.

Tablo 13. Öğretmenlerin Mezun olunan Fakülte/Yüksekokul Türüne Göre AKÖZ Alt Boyutundan Aldıkları Puanlara İlişkin Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Fakülte/ Yüksekokul	N	$\bar{X}$	SS	Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p
Eğitim Fakültesi	78	14.01	3.86	Gruplararası	97.29	3	32.43		
Fen-Edebiyat Fakültesi	20	13.90	3.08	Gruplarıçi	1394.22	102	13.67	2.37	0.07
Eğitim Enstitüsü	7	10.29	3.30	Toplam	1491.51	105			
Lisans Tamamlama Programı	1	11.00	-						

KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması

Fen bilimleri öğretmenlerinin AKÖZ alt boyutundan aldıkları puanların mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($F_{3, 102} = 2.37$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 13). Bu bulguya göre, öğretmenlerin AKÖZ alt boyutundan aldıkları puanların mezun olunan fakülte/ yüksekokul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir. Ölçeğin tamamı ile AÖÖK ve AKÖS alt boyutlarından alınan puanların mesleki

kıdemine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin kruskal wallis h testi sonuçları Tablo 14' te sunulmuştur.

Tablo 14. Öğretmenlerin Mezun Olunan Fakülte/Yüksekokul Türüne Göre Ölçek ve Bazı Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Fakülte/ Yüksekokul	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
AÖÖK	Eğitim Fakültesi	78	51.69	3	3.77	0.29
	Fen-Edebiyat Fakültesi	20	63.25			
	Eğitim Enstitüsü	7	51.07			
	Lisans Tamamlama Programı	1	17.00			
AKÖS	Eğitim Fakültesi	78	51.69	3	2.60	0.46
	Fen-Edebiyat Fakültesi	20	61.65			
	Eğitim Enstitüsü	7	54.50			
	Lisans Tamamlama Programı	1	24.50			
AKÖÖİÖ	Eğitim Fakültesi	78	52.74	3	5.45	0.14
	Fen-Edebiyat Fakültesi	20	63.25			
	Eğitim Enstitüsü	7	40.57			
	Lisans Tamamlama Programı	1	8.50			

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin tamamı, AÖÖK ve AKÖS alt boyutundan aldıkları puanların mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı (AÖÖK için $\chi^2_{(3)} = 3.77$, $p > 0.05$; AKÖS için $\chi^2_{(3)} = 2.60$, $p > 0.05$ ve AKÖÖİÖ için $\chi^2_{(3)} = 5.45$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 14). Bu bulguya göre, ölçeğin tamamı ile alt boyutlarından "astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları" ve "astronomi konularının öğretim stratejileri" öz-yeterlik inançlarının mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı söylenebilir. Ayrıca sıra ortalamaları açısından en yüksek değerlerin ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından AÖÖK ve AKÖS için fen-edebiyat fakültesine (sırasıyla 63.25, 61.65 ve 63.25) AKÖZ için ise eğitim fakültesi mezunu öğretmenlere (61.65) ait olduğu tespit edilmiştir.

3.6. Öğretmenlerin Astronomi Dersi Alım Durumuna Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın "Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları astronomi dersi alım durumuna göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine ilişkin elde edilen veriler, bağımsız gruplar t testi ve mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından alınan puanların astronomi dersi alım durumuna göre normallik testi sonuçları Tablo 15' te sunulmuştur.

Tablo 15. Öğretmenlerin Astronomi Dersi Alım Durumuna Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Astronomi Dersi	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AÖÖK	Alanlar	0.17	17	0.20	0.93	17	0.25*
	Almayanlar	0.14	89	0.00	0.97	89	0.04
AKÖS	Alanlar	0.20	17	0.08	0.86	17	0.02
	Almayanlar	0.12	89	0.00	0.94	89	0.00
AKÖZ	Alanlar	0.17	17	0.20	0.90	17	0.08*
	Almayanlar	0.11	89	0.01	0.97	89	0.02
AKÖÖİÖ	Alanlar	0.17	17	0.20	0.90	17	0.06*
	Almayanlar	0.09	89	0.10	0.98	89	0.31*

*: $p > 0.05$

Shapiro-Wilk testi değerleri incelendiğinde, ölçekten alınan toplam puanların normal dağılım sergilediği ($p > 0.05$), ancak ölçeğin alt boyutlarının (AÖÖK, AKÖS ve AKÖZ) normal dağılım sergilemediği ($p \leq 0.05$) görülmektedir (Tablo 15). Bununla birlikte, parametrik analiz tekniklerinin kullanılması için bir diğer şart olan grupların varyans homojenliğinin test edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Levene homojenlik testi sonuçlarına göre, ölçeğin tamamı için gruplar arası varyansların eşit olması koşulunu sağladığı ($F = 0.72$, $p = 0.40 > 0.05$) tespit edilmiştir. Bu bağlamda ölçeğin tamamına ilişkin veriler normal dağılım gösterdiği ve grupların varyanslarının homojenlik ölçütünü sağladığından dolayı parametrik test tekniğiyle, ölçeğin alt boyutlarının parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla ölçeğin tamamından

alınan puanların astronomi dersi alım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturup oluşturmadığı bağımsız gruplar t testiyle, alt boyutlarından alınan puanlar ise mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamından alınan puanların astronomi dersi alım durumuna göre anlamlı farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 16' da sunulmuştur.

Tablo 16. Öğretmenlerin Astronomi Dersi Alım Durumuna Göre Ölçeğin Tamamından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Ölçek	Astronomi Dersi	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
AKÖÖİÖ	Alanlar	17	42.12	8.82	104	1.69	0.09
	Almayanlar	89	38.31	8.41			

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçekten aldıkları toplam puanların astronomi dersi alım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ($t_{104} = 1.69$, $p > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 16). Bu bulguya göre, astronomi dersi alım durumuna göre öğretmenlerin ölçeğin tamamından aldıkları puanların istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı söylenebilir. Bununla birlikte astronomi dersi alan öğretmenlerin ortalama puanının ($\bar{X} = 42.12$) astronomi dersi almayan öğretmenlerin ortalama puanından ($\bar{X} = 38.31$) nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin mann-whitney u testi sonuçları Tablo 17' de sunulmuştur.

Tablo 17. Öğretmenlerin Astronomi Dersi Alım Durumuna Göre Ölçeğin Alt Boyutlardan Aldıkları Puanlara İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Astronomi Dersi	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
AÖÖK	Alanlar	17	63.53	1080	586	0.14
	Almayanlar	89	51.58	4591		
AKÖS	Alanlar	17	60.65	1031	635	0.29
	Almayanlar	89	52.13	4640		
AKÖZ	Alanlar	17	57.76	982	684	0.53
	Almayanlar	89	52.69	4689		

Fen bilimleri öğretmenlerinin AÖÖK ve AKÖS alt boyutlarından aldıkları puanların, astronomi dersi alım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ($U_{AÖÖK} = 586$, $p > 0.05$; $U_{AKÖS} = 635$, $p > 0.05$), ancak AKÖZ alt boyutunun ($U_{AKÖZ} = 684$, $p \leq 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 17). Bu bulguya göre, ölçeğin alt boyutlarından "astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları" ve "astronomi konularının öğretim stratejileri" öz-yeterlik inançlarının astronomi dersi alım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmadığı, ancak ölçeğin alt boyutlarından "astronomi konularının öğretiminde zorlanma" öz-yeterlik inançlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı söylenebilir. Ayrıca sıra ortalamaları açısından, astronomi dersi alan öğretmenlerin (AÖÖK için 63.53, AKÖS için 60.65 ve AKÖZ için 57.76) astronomi dersi almayan öğretmenlere (AÖÖK için 51.58, AKÖS için 52.13 ve AKÖZ için 52.69) göre nispeten yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

3.7. Öğretmenlerin Astronomi Etkinliğine Katılım Durumuna Göre Astronomi Konularının Öğretimine İlişkin Öz-Yeterlik İnançları

Araştırmanın "Fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları astronomi etkinliğine katılım durumuna göre farklılaşmakta mıdır?" alt problemine ilişkin elde edilen veriler mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin tamamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre normallik testi sonuçları Tablo 25' te sunulmuştur.

Tablo 18. Öğretmenlerin Astronomi Etkinliğine Katılım Durumuna Göre Ölçeğin Tamamı ve Alt Boyutlarına İlişkin Normallik Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Astronomi Etkinliği	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		İstatistik	sd	p	İstatistik	sd	p
AÖÖK	Katılanlar	0.25	22	0.00	0.87	22	0.01
	Katılmayanlar	0.11	84	0.01	0.98	84	0.14*
AKÖS	Katılanlar	0.17	22	0.12	0.90	22	0.03
	Katılmayanlar	0.14	84	0.00	0.93	84	0.00
AKÖZ	Katılanlar	0.14	22	0.20	0.94	22	0.15*
	Katılmayanlar	0.10	84	0.03	0.97	84	0.04
AKÖÖİÖ	Katılanlar	0.15	22	0.20	0.93	22	0.15*
	Katılmayanlar	0.10	84	0.05	0.98	84	0.38*

*: $p > 0.05$

Shapiro-Wilk testi değerleri incelendiğinde, ölçekten alınan toplam puanların normal dağılım sergilediği ($p > 0.05$), ancak ölçeğin alt boyutlarının normal dağılım sergilemediği ($p \leq 0.05$) görülmektedir (Tablo 18). Bununla birlikte, parametrik analiz tekniklerinin kullanılması için bir diğer şart olan grupların varyans homojenliğinin test edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Levene homojenlik testi sonuçlarına göre, ölçeğin tamamı için gruplar arası varyansların eşit olması koşulunu sağladığı ($F = 1.41$, $p = 0.24 > 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 18). Bu bağlamda ölçeğin tamamına ilişkin veriler normal dağılım gösterdiği ve grupların varyanslarının homojenlik ölçütünü sağladığından dolayı parametrik test tekniğiyle, ölçeğin alt boyutlarının parametrik olmayan test tekniğiyle analiz edilmesine karar verilmiştir. Dolayısıyla, öğretmenlerin ölçeğin tamamından aldıkları puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmış bağımsız gruplar t testiyle, alt boyutlarından aldıkları puanlar açısından ise mann-whitney u testi ile analiz edilmiştir. Ölçeğin tamamından alınan puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmış bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 19' da sunulmuştur.

Tablo 19. Öğretmenlerin Astronomi Etkinliğine Katılım Durumuna Göre Ölçeğin Tamamından Aldıkları Puanlara İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Ölçek	Astronomi Etkinliği	N	$\bar{X}$	SS	sd	t	p
AKÖÖİÖ	Katılanlar	22	35.04	8.6	104	2.45	0.02*
	Katılmayanlar	84	39.94	7.01			

*: $p \leq 0.05$

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçekten aldıkları toplam puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($t_{104} = 2.45$, $p \leq 0.05$) tespit edilmiştir (Tablo 19). Bu bulguya göre, astronomi etkinliğine katılım durumuna göre öğretmenlerin AKÖÖİÖ puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı söylenebilir.

Bununla birlikte astronomi etkinliğine katılan öğretmenlerin ortalama puanının ($\bar{X} = 42.12$) astronomi etkinliğine katılmayan öğretmenlerin ortalama puanından ($\bar{X} = 38.31$) nispeten düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca hesaplanan etki büyüklüğü değerinin ($\eta^2 = .05$) düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. AKÖZ alt boyutu puanlarında gözlenen varyansın yaklaşık % 5' inin astronomi etkinliğine katılım durumuna ait olduğu görülmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmış bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 20' de sunulmuştur.

Tablo 20. Öğretmenlerin Astronomi Etkinliğine Katılım Durumuna Göre Ölçek ve Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlara İlişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutlar	Astronomi Etkinliği	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
AÖÖK	Katılanlar	22	46.45	1022	769	0.23
	Katılmayanlar	84	55.35	4649		
AKÖS	Katılanlar	22	46.20	1016.5	763.5	0.21
	Katılmayanlar	84	55.41	4654.5		
AKÖZ	Katılanlar	22	42.98	945.5	692.5	0.07
	Katılmayanlar	84	56.26	4725.5		

Fen bilimleri öğretmenlerinin ölçeğin alt boyutlarından aldıkları puanların astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı ($U_{AÖÖK} = 769.5$, $p > 0.05$; $U_{AKÖS} = 763.5$, $p > 0.05$ ve $U_{AKÖZ} = 692.5$, $p > 0.05$) görülmektedir (Tablo 20). Bu bulguya göre, öğretmenlerin ölçeğin alt boyutları olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularının öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının astronomi etkinliğine katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma oluşturmadığı söylenebilir. Ayrıca sıra ortalamaları açısından, astronomi etkinliğine katılmayan öğretmenlerin (AÖÖK için 55.35, AKÖS için 55.41 ve AKÖZ için 56.26) astronomi etkinliğine katılan öğretmenlerden (AÖÖK için 46.45, AKÖS için 46.20 ve AKÖZ için 42.98) nispeten yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

4. Sonuç ve Tartışma

Fen bilimleri öğretim programında yer alan astronomi konularının öğretiminde anahtar role sahip olan öğretmenlerin öğretimlerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının belirlenmesi, öğrencilerin temel astronomi konularına ilişkin bilişsel ve duyuşsal öğrenmelerinde önemli bir etki oluşturmaktadır. Öğretmenlerin öğretim davranışlarının öğrencilerinin astronomi konularının öğrenimleriyle yakından ilişkili olduğu göz önüne alınarak, bu araştırma öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada öncelikle öğretmenlerin AKÖÖİÖ’ nün tamamı ve alt boyutlarına ilişkin öz-yeterlik inanç düzeyleri belirlenmiş ve daha sonra ölçekten aldıkları puanlar bazı demografik özelliklere göre değerlendirilmiştir.

Çalışmanın birinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançlarının ölçeğin tamamı için “orta düzeyde”; ölçeğin alt boyutları açısından, astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları öz-yeterlik inançlarının “orta düzeyde”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” öz-yeterlik inançlarının “düşük düzeyde” ve astronomi konularında zorlanma öz-yeterlik inançlarının “yüksek düzeyde” olduğu belirlenmiştir. Fen bilimleri öğretmen veya öğretmen adaylarının benzer öğretim öz-yeterlik inançlarını inceleyen bazı çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Saracaloğlu ve Yenice, 2009; Güneş, 2010; Sert-Çıbık, Turgut ve Akkuş, 2015). Güneş (2010) fen bilimleri öğretmen adaylarının astronomi öğretimi öz-yeterlik inançlarını genel olarak orta düzeyde olduğunu belirtmiştir. Ramey-Gassert, Shroyer, ve Staver (1996) fen öğretimi öz-yeterlik inançları öğretmenlerin ön yaşantısı (okulun içi/ dışı, öğretmen hazırlığı ve fen öğretimi), içsel (öğretmenin kişisel özellikleri, fene yönelik ilgi ve tutumları) ve dışsal (okulun bulunduğu çevre, öğrenci ve toplum değişkenleri) faktörlere bağlı olarak etkilendiğini belirtmiştir. Bu nedenle fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğrenimine yönelik öz-yeterlik inançlarını genel olarak orta düzeyde bulmalarının nedeni öğretmenlerin ön yaşantıları, içsel ve dışsal etmenlere bağlı olarak kaynaklandığı söylenebilir. Bununla birlikte araştırmanın bu alt problemine ilişkin elde edilen dikkate değer bir başka sonuç ise öğretmenlerin astronomi öğretiminde öğretim stratejileri öz-yeterlik inançlarının düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Coşkun, Özer ve Tiryaki (2010) öğretmen adaylarının “öğrenme-öğretme sürecini planlama ve düzenleme” yeterlik algılarının diğer yeterlik algılarına göre düşük olduğunu belirtmiştir. Elde edilen bu sonuçla ilişkin fen bilimleri öğretmenlerinin temel astronomi konularındaki öğretimlerine yönelik öğretmen yetiştirme kurumlarında veya hizmet içi mesleki gelişim programlarında bilgi ve beceriler açısından yeterli düzeyde donatılmadığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmanın ikinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları ile ölçeğin alt boyutlarından “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu alt probleme ilişkin erkek öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunun saptanması dikkate değer bir diğer sonuçtur. Öğretmen veya öğretmen adaylarının benzer öğretim öz-yeterlik inançlarını cinsiyet değişkenine göre inceleyen bazı çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Cantrell, Young ve Moore, 2003; Mulholland, Dorman ve Odgers, 2004; Kaya ve Böyük, 2011; Küçük vd., 2013; Akçil ve Oğuz, 2015). Buna karşın, ölçeğin alt boyutlarından astronomi konularında öğretim stratejilerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının erkek öğretmenler lehine anlamlı şekilde farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Öğretmen veya öğretmen adaylarının benzer öğretim öz-yeterlik inançlarını cinsiyet değişkenine göre inceleyen bazı çalışmaların sonuçlarında da cinsiyetin öz-yeterlik inançlarını etkileyen bir değişken olduğu görülmüştür (Morgil vd., 2004; Say, 2005). Riggs (1991) yapmış olduğu çalışma sonucunda sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının fen öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiğini, erkek öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının bayan meslektaşlarından daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanı sıra Riggs (1991) bayanların toplumda ve okullarda yaşamı oldukları deneyimlerden dolayı öz-yeterlik inançlarının düşük

olabileceğini belirtmiştir. Say (2005) erkek öğretmenlerin sınıf içi öğretim uygulamalarında daha otoriter, yönetici ve daha planlı bir tutum sergilemelerinden dolayı öğretim öz-yeterlik inançlarının yüksek olabileceğini ifade etmiştir. Elde edilen bu sonuca ilişkin astronomi konularının öğretim stratejilerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının erkek öğretmenler lehine anlamlı şekilde farklılaşmasının nedeni onların ön deneyimlerinden, sınıf içi yönetici ve daha otoriter bir yaklaşım sergilemelerinden kaynaklanabilir.

Çalışmanın üçüncü alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterliğin inançlarının öğrenim durumuna göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu alt probleme ilişkin lisans mezunu öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunun saptanması dikkate değer bir diğer sonuçtur. Benzer (2011) de çalışmasında ön lisans ve lisans mezunu öğretmenlerin öz-yeterlik algılarının nispeten yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte Demirhan (2012) fen bilimleri öğretmenlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin öz-yeterlik algılarının öğrenim durumuna göre farklılaşmadığı ancak lisansüstü mezunu öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunu saptamıştır. Bu çalışmanın örneklemi ağırlıklı olarak lisans mezunu öğretmenlerinden oluşması (n=103, %97.16) ve dolayısıyla lisansüstü mezunu öğretmenlerin öz-yeterlik inanç düzeyleri geçerli şekilde ortaya koyulamamasından kaynaklanabilir.

Çalışmanın dördüncü alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının mesleki kıdeme göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu alt probleme ilişkin ölçeğin tamamı açısından 6-10 ve 11-15 yıllık kıdeme sahip olan öğretmenler ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları” alt boyutuna ilişkin 6-10 yıllık kıdeme ve astronomi konularında zorlanma alt boyutuna ilişkin 11-15 yıllık kıdeme sahip öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunu saptanması dikkate değer bir diğer sonuçtur. Saracaloğlu ve Yenice (2009) de çalışmalarında sınıf ve fen bilimleri öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik öz-yeterlik inanç düzeylerinin mesleki kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediğini, ancak 11-16 ile 30 ve üzeri mesleki kıdem yılına sahip olan öğretmenlerin öz-yeterlik inanç ortalamalarının nispeten daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Akçil ve Oğuz (2015) çalışmasında, fen bilimleri öğretmenlerinin fen öğretimi öz-yeterlik algılarının mesleki kıdem değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediğini, ancak 11-15 ve 16-20 yıllık öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte Tschannen-Moran ve Woolfolk Hoy (2002) farklı branş öğretmenlerinin “sınıf yönetimi” ve “öğretim stratejileri” öz-yeterlik inançlarının mesleki hizmet yılına göre, deneyimli öğretmenler (5 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip) lehine anlamlı şekilde farklılaştığını belirtmiştir. Elde edilen bu sonuca ilişkin öğretmenlerin kıdem yılının artışıyla deneyimlerinin artması ve bunun sonucunda öğretim öz-yeterlik inançlarının daha yüksek olmasından kaynaklanabilir.

Çalışmanın beşinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu alt probleme ilişkin ölçeğin tamamı ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları” ve “astronomi konularında öğretim stratejileri” açısından fen-edebiyat fakültesinden mezun olan öğretmenlerin; astronomi konularının öğretimin zorlanma öz-yeterlik inançları açısından ise eğitim fakültesi mezunu öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunun saptanması dikkate değer bir diğer sonuçtur. Öğretmen veya öğretmen adaylarının benzer öğretim öz-yeterlik inançlarını mezun olunan fakülte/yüksekokul türüne göre inceleyen bazı çalışmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Say, 2005; Kaya ve Böyük, 2011). Say (2005) çalışmasında eğitim fakültesi veya fen-edebiyat fakültesinden mezun olan fen bilimleri öğretmenlerinin öz-yeterlik inançları arasında herhangi bir farklılaşma olmadığı sonucuna varmıştır. Elde edilen bu sonuca ilişkin fen-edebiyat fakültesinden mezun olan öğretmenlerin aldıkları eğitimin daha kapsamlı olması veya alan bilgisi düzeylerinin diğer fakülte/ yüksekokul türlerine göre daha yüksek olmasıyla birlikte öz-yeterlik inançlarının yüksek olmasından kaynaklanabilir.

Çalışmanın altıncı alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançları ile ölçeğin alt boyutlarından olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının astronomi dersi alım durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin tamamı ve alt boyutları açısından astronomi dersi alan öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğunun saptanması dikkate değer bir diğer sonuçtur. Özdemir, Aydın ve Akar-Vural (2009) çalışmalarında sınıf öğretmenini adaylarının çevre eğitimi öz-yeterlik inançları ölçeğinin “sorumluluk” ve “öğretici yetkinliği” alt boyutları açısından, çevre bilimi dersi alanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Schunk (2012) öz-yeterlik inancının bireyin bir işe ilişkin çaba ve bağlılığını büyük oranda etkilediğini, yüksek öz-yeterliğe sahip olan bireylerin zorluklarla başa çıkmada daha fazla efor harcadıkları ve gerekli becerilere sahip olduklarında mücadeleye daha fazla bağlı kaldıklarını ifade etmiştir. Araştırmadan elde edilen bu sonucun nedeni olarak öğretmenlerin astronomi dersi alımları ile neyi nasıl yapacaklarını bildikleri için kendilerini bu konularının öğretimine ilişkin donanımlı ve yeterli gördüklerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Son olarak çalışmanın yedinci alt probleme ilişkin elde edilen sonuca göre, fen bilimleri öğretmenlerinin astronomi konularının öğretimi öz-yeterlik inançlarının astronomi etkinliklerine katılım durumuna göre etkinliğine katılmayanlar lehine anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu bulgu ile Küçük vd. (2013)’ün sınıf öğretmenlerinin fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının hizmet içi eğitimlere katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterdiği bulgusu benzerlik göstermektedir. Buna karşın, ölçeğin alt boyutları olan “astronomi öğretimiyle öğrenci kazanımları”, “astronomi

konularında öğretim stratejileri” ve “astronomi konularının öğretiminde zorlanma” öz-yeterlik inançlarının astronomi etkinliğine katılım durumuna göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulgu alan yazında yer alan benzer çalışmaların bulgularıyla örtüşmektedir (Saracaloğlu ve Yenice, 2009; Benzer, 2011; Küçük vd.,2013). Saracaloğlu ve Yenice (2009) çalışmalarında sınıf ve fen bilimleri öğretmenlerinin fen öğretimine yönelik öz-yeterlik inanç düzeylerinin hizmet içi eğitime katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediğini tespit etmiştir. Kaya ve Büyük, (2011) çalışmalarında fen ve teknoloji, fizik, kimya ve biyoloji öğretmenlerinin laboratuvar uygulamalarına yönelik öz-yeterliklerinin hizmet içi eğitimlere katılım durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma göstermediğini saptamıştır. Ayrıca bu alt probleme ilişkin elde edilen bir diğer bulguya göre, ölçeğin tamamı ve alt boyutları açısından astronomi etkinliğine katılmayan öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğu görülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulguya ilişkin olası nedeninin, çalışılan örneklem grubundaki daha deneyimli öğretmen sayısının (5 yıl ve üzeri için n = 104, % 98.11) ağırlıklı olması ve astronomiye yönelik etkinliklere katılmasalar da öğretmenlerin bilgi birikimi ve tecrübe faktörlerinden dolayı konuların öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançları yüksek düzeyde olabileceği söylenebilir.

5. Öneriler

Öğretmenlerin astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterliklerinin gelişmesini sağlayan 4 temel bilgi kaynağını (başarı durumları, dolaylı deneyim, sözel ikna ve duygusal durumlar) ele alan çok boyutlu hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir. Bu uygulamaların öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarına etkililiğini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Bununla birlikte öğretmen yetiştirme programlarında fen bilimleri öğretmen adaylarının astronomi öğretimi öz-yeterlik inançlarını geliştiren etkinliklere yer verilebilir ve bu etkinlikler yoğunlaştırılabilir. Benzer olarak sınıf öğretmeni ve öğretmen adaylarının, temel astronomi konularının öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarını kapsayan çeşitli çalışmalar da yapılabilir.

Öğretmenlerin öz-yeterlik inançları, içsel ve dışsal birçok faktörden (deneyim yılı, cinsiyet, mesleki gelişim isteği, ilgi, tutum yöntemi, okul içi ve okul dışı deneyimler, okulun olanakları vb.) etkilenmektedir. Dolayısıyla bu gibi değişkenlerin öğretmenlerin astronomi öğretimi öz-yeterlik inançlarına etkisi nitel veri setleriyle derinleştirilerek incelenebilir. Bu alanda elde edilen sonuçlar ise, öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarını kapsayan mesleki gelişim programlarının tasarımı, uygulanması ve değerlendirilmesinde dikkate alınabilir.

Bu çalışma sonucunda, öğretmenlerin öğrenim durumuna (lisans, yüksek lisans ve doktora) göre öz-yeterlik inançları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Özellikle araştırmanın örnekleme, doktora öğrenim düzeyine sahip fen bilimleri öğretmenini kapsamamaktadır. Daha büyük ve heterojen bir örnekleme, öğretmenlerin öğrenim durumu değişkenine göre astronomi öğretimi öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkiyi açıklayan araştırmalar yapılabilir. Ayrıca araştırma sonucunda astronomi etkinliklerine katılmayan öğretmenlerin öz-yeterlik inançlarının nispeten yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durumun olası nedenlerini ortaya koyabilmek amacıyla derinlemesine çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akbaş, A. ve Çelikkaleli, Ö. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının cinsiyet, öğrenim türü ve üniversitelere göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 98-110.
- Akçıl, M. ve Oğuz, A. (2015). Fen bilgisi öğretmenlerinin öz yeterlik inancı ile öğrenen özerkliği destekleme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), 1-16.
- Arıcı, V. A. (2013). *Fen Eğitiminde Sanal Gerçeklik Programları Üzerine Bir Çalışma: “Güneş Sistemi ve Ötesi: Uzay Bilmecesi” Ünitesi Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- Arıkurt, E., Durukan, Ü. G. ve Şahin, Ç. (2015). Farklı öğrenim seviyesindeki öğrencilerin astronomi kavramıyla ilgili görüşlerinin gelişimsel olarak incelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 66-91.
- Arpacı, A. ve Birhanlı, A. (2013). Fen bilgisi öğretmen adaylarının biyoloji öğretimine yönelik öz-yeterlik algıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(3), 1199-1220.
- Ashton, P. (1984). Teacherefficacy: a motivational paradigm for effective teacher education. *Journal of Teacher Education*, 35(5), 28-32.
- Aydın, S. Haşiloğlu, M. A. ve Kunduracı, A. (2016). Fen bilimleri öğretmenlerinin ders dışı etkinlikleri kullanmada öz-yeterlik algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 94-103.
- Azar, A. (2010). In-service and pre-service secondary science teachers' self-efficacy beliefs about science teaching. *Educational Research and Reviews*, 5(4), 175-188.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(52), 191-215.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: the exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Baxter, J. (1989). Children's understanding of familiar astronomical events. *International Journal of Science Education*, 11, 502-513.
- Bayraktar, Ş. (2009.) Sınıf öğretmeni adaylarının fen öğretimine yönelik yeterlik inançlarının incelenmesi. *Milli Eğitim*, 182, 58- 71.
- Benzer, F. (2011). *İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarında Görev Yapan Öğretmenlerin Öz Yeterlik Algılarının Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Bolat, A., Aydoğdu, R. Ü., Sağır, Ş. U. ve Değirmenci, S. (2014). 5. Sınıf öğrencilerinin Güneş, Dünya ve Ay kavramları hakkındaki kavram yanlışlıklarının tespit edilmesi. *Journal of Research in Education and Teaching*, 3(1), 218-229.
- Büyüköztürk, Ş. (2016). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemAkademi Yayınları.
- Can, A. (2014). SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Cantrell, P., Young, S. & Moore, A. (2003). Factors affecting science teaching efficacy of preservice elementary teachers. *Journal of Science Teacher Education*, 14, 177-192.
- Cin, M. (2007). Alternative views of the solar system among Turkish students. *Review of Education*, 53, 39-53.

- Coşkun, E., Özer, B. ve Tiryaki, E. N. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının özel alan yeterlik algılarının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 123-136.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publication: London.
- De Laat, J. & Watters, J. J. (1995) Science teaching self-efficacy in a primary school: a case study. Paper presented at the Annual Meeting of the Australasian Science Education Research Association, La Trobe University, Bendigo, Victoria, Australia.
- Demirci, F. (2017). *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Astronomi Konularının Öğretim Öz-Yeterlik İnançları: Bir Karma Yöntem Araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ordu.
- Demirhan, S. (2012). *Fen Ve Teknoloji Öğretmenlerinin Bilgi ve Teknolojilerine İlişkin Öz-Yeterlik Algıları ve Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanım Durumları (Denizli İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Diakidoy, N. & Kendeou, P. (2001). Facilitating conceptual change in astronomy: a comparison of the effectiveness of two instructional approaches. *Learning and Instruction*, 11, 1-20.
- Dunlop, J. (2000). How children observe the universe. *Publications of the Astronomical Society of Australia*, 17, 194-206.
- EKiz, D. ve Akbaş, Y. (2005). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin astronomi ile ilgili kavramları anlama düzeyi ve kavram yanlışları. *Milli Eğitim Dergisi*, 165, 61- 78.
- Erden, E. (2007). *Sınıf Öğretmenlerinin Fen Öğretimi Öz Yeterlilik İnançlarının Fen Tutumları ve Akademik Başarıları Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Fraenkel, J., Wallen, N. & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGrawHill: Boston.
- Friedman, I. A. & Kass, E. (2002). Teacher self-efficacy: a classroom-organization conceptualization. *Teaching and Teacher Education*, 18, 675-686.
- Gavora, P. (2010). Slovak pre-service teacher self-efficacy: theoretical and research considerations. *The New Educational Review*, 21(2): 17-30.
- Gibson, S. & Dembo, M. H. (1984). Teacher efficacy: a construct validation. *Journal of Educational Psychology*, 76(4), 669-682.
- Göncü, Ö. (2013). *İlköğretim Beşinci ve Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Astronomi Konularındaki Kavram Yanlışlarının Tespiti*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Burdur.
- Gültekin, M. (2014). Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramları. Oral, B. (Ed.). *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları* içinde (ss. 101-128). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Güneş, G. (2010). *Öğretmen Adaylarının Temel Astronomi Konularında Bilgi Seviyeleri ile Bilimin Doğası ve Astronomi Özyeterlilikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kalkan, H. & Kiroğlu, K. (2007). Science and nonscience students' ideas about basic astronomy concepts in pre-service training for elementary school teachers. *Astronomy Education Review*, 6(1), 15-24.
- Karadeniz, C. B. ve Sarı, S. (2011). Coğrafya öğretimi öz-yeterlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Eğitim bilim ve toplum*, 9(33), 9-27.
- Kaya, H. ve Büyük, U. (2011). Fen bilimleri öğretmenlerinin laboratuvar çalışmalarına yönelik yeterlikleri. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 126-134.
- Kurnaz, M. A. (2012). Yıldız, kuyruklu yıldız ve takımyıldız kavramlarıyla ilgili öğrenci algılamalarının belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal University Education Faculty Journal*, 12(1), 251- 264.
- Küçük, M., Altun, E. ve Paliç, G. (2013). Sınıf öğretmenlerinin fen öğretimi öz-yeterlik inançlarının incelenmesi: Rize ili örnekleme. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1): 45-70.
- Küçüközer, H. (2007). Prospective science teachers' conceptions about astronomical subjects. *Science Education International*, 18(2), 113-130.
- MEB. 2013. İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Morgil, İ., Seçken, N. ve Yücel, A. S. (2004). Kimya öğretmen adaylarının özyeterlilik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 62-72.
- Mulholland, J., Dorman, J.P. & Odgers, B. M. (2004). Assessment of science teaching efficacy of preservice teachers in an Australian University. *Journal of Science Teacher Education*, 15(4), 313-331
- Özdemir, A., Aydın, N. ve Akar-Vural, R. (2009). Çevre eğitimi öz-yeterlik algısı üzerine bir ölçek geliştirme çalışması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26, 1-8.
- Özkan, Ö., Tekkaya, C. ve Çakıroğlu, J. (2002). Fen bilgisi aday öğretmenlerin fen kavramlarını anlama düzeyleri, fen öğretimine yönelik tutum ve öz yeterlik inançları. V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16-18 Eylül, 2002, ODTÜ, Ankara.
- Pajares, F. (1996). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of Educational Research*, 66(4), 543-578.
- Ramey-Gassert, L., Shroyer, M. G. & Staver, J. R. (1996). A qualitative study of factors influencing science teaching self-efficacy of elementary level teachers. *Science Education*, 80(3), 283-315.
- Riggs, I. M. & Enochs, L. G. (1990). Toward the development of an elementary teacher's science teaching efficacy belief instrument. *Science Teacher Education*, 74(6), 625-637.
- Riggs, I. M. (1991). Gender differences in elementary science teacher self efficacy. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, , April 3-7, Chicago, IL.
- Sadler, P. M. (1992). The initial knowledge state of high school astronomy students. Unpublished doctoral dissertation, Harvard University, Cambridge, MA.
- Saracaloğlu, A. S. ve Yenice, N. (2009). Fen bilgisi ve sınıf öğretmenlerinin öz-yeterlilik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 5(2), 244-260.
- Say, M. (2005). *Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Öz-Yeterlilik İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

- Schrifer, M. & Czerniak, C.M. (1999). A comparison of middle and junior high science teachers' levels of efficacy and knowledge of developmentally appropriate curriculum and instruction, *Journal of Science Teacher Education*, 10(1), 21-42.
- Schunk, D. H. (2012). Social Cognitive Theory. *Learning Theories: An Educational Perspective* (pp. 117-162). Boston: Pearson Education.
- Sneider, C. I. & Ohadi, M. M. 1998. Unraveling students' misconceptions about the earth's shape and gravity. *Science Education*, 82(2): 265-284.
- Stover, S. & Saunders, G. (2000). Astronomical misconceptions and the effectiveness of science museums in promoting conceptual change. *Journal of Elementary Science Education* 12(1), 41- 52.
- Tanrıoğen, A. (Ed.) (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Trumper, R. (2000). University students' conceptions of basic astronomy concepts, *Physics Education*, 35(1), 9-15.
- Trumper, R. (2001a) A cross-age study of senior high school students' conceptions of basic astronomy concepts, *Research in Science & Technological Education*, 19(1), 97-109.
- Trumper, R. (2001b). A cross-age study of junior high school students' conceptions of basic astronomy concepts, *International Journal of Science Education*, 23(11), 1111-1123.
- Tschannen-Moran, M. & Woolfolk-Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: capturing an elusive concept. *Teaching and Teacher Education*, 17, 783-805.
- Tschannen-Moran, M. & Woolfolk Hoy, A. (2002). The influence of resources and support on teachers' efficacy beliefs. Paper Presented At The Annual Meeting of The American Educational Research Association, New Orleans.
- Tschannen-Moran, M., Woolfolk-Hoy, A. & Hoy, W. K. (1998). Teacher efficacy: its meaning and measure. *Review of Educational Research*, 68, 202-248.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zeilik, M., Schau, C., Mattern, N., Hall, S., Teague, K. W., Bisard, W. 1997. Conceptual astronomy: a novel model for teaching post secondary science courses. *American Journal of Physics*, 65(10), 986-996.

Summary

The teaching of astronomy subjects has an important place in terms of having information about the structure, history, the existing state and the future of the universe we live in and interpreting the events and phenomena in the universe. Although it is important to learn astronomy subjects, it has become a difficult subject to learn since it includes mathematics and physics concepts, abstract and three-dimensional concepts to a great extent. When the literature is examined, it can be seen that students with various levels of education have alternative concepts about astronomy subjects and they have difficulties in understanding these subjects. One of the basic reasons for this is associated with teachers' behaviors of teaching about astronomy subjects. One of the personal factors directly associated with teachers' teaching performances is self-efficacy belief. Thus, studies which are conducted to find out the self-efficacy beliefs influencing science teachers' teaching behaviors and to increase their self-efficacy belief levels are important in terms of science teaching. Within this context, examining teachers' self-efficacy beliefs about a more special teaching field rather than their general teaching self-efficacy beliefs can be more informative. Thus, based on the thought that teachers' beliefs can influence their behaviors about the teaching of astronomy subjects, it is important to examine teachers' self-efficacy beliefs and the factors influencing these beliefs in order to have ideas about students' learning astronomy subjects. Within this context, the purpose of this study is to determine the self-efficacy belief levels of science teachers about the teaching of astronomy subjects and to examine the associations between gender, educational status, years in the profession, type of faculty/higher school graduated, having education about astronomy and participation in activities about astronomy. The study used survey research design and causal-comparative research design in order to find out the self-efficacy belief levels of science teachers about the teaching of astronomy subjects and to examine whether the teachers' scores differed in terms of some variables. The study group consisted of a total of 106 science teachers working in the city center and towns of Ordu during the 2016-2017 Academic Year. "Self-efficacy belief scale about the teaching of astronomy subjects" (SBSTAS) developed by Demirci (2007) was used to find out the self-efficacy belief levels of teachers. The scale which was analyzed for validity and reliability by Demirci (2017) consisted of 13 items -9 positive and 4 negative- and 3 sub-dimensions ("Student Attainments with Astronomy Teaching", "Teaching Strategies about Astronomy Subjects" and "Difficulties in the Teaching of Astronomy Subjects"). Cronbach Alpha reliability coefficient of the scale was found as 0.84. SPSS-22.00 program was used for data analysis. First, descriptive statistical analysis (minimum, maximum, average and standard deviation) was conducted to find out the self-efficacy belief levels of the teachers. In the analysis of the data about whether the teachers' scores from SBSTAS differed in terms of some demographic variables, first it was found whether parametric tests could be used. In the analysis of the data which met the conditions for parametric test, independent groups t test and ANOVA were used while Kruskal Wallis h test and Mann-Whitney u test were used in the analysis of the data which did not meet the conditions for parametric tests. The results of the study first of all showed that science teachers' self-efficacy beliefs about the teaching of astronomy subjects were moderate in general; while their self-efficacy beliefs about Student Attainments with Astronomy Teaching were moderate, their self-efficacy beliefs about Teaching Strategies about Astronomy Subjects were low and their self-efficacy beliefs about Difficulties in the Teaching of Astronomy Subjects were high. In addition, it was found that self-efficacy belief levels of teachers about the sub-dimension of "teaching strategies in astronomy subjects" differed significantly in favor of male teachers in terms of gender, while the self-efficacy belief levels of the teachers about the teaching of astronomy subjects in terms of their participation in astronomy activities differed statistically significantly in favor of those who did not participate in activities. On the other hand, it was found that teachers' self-efficacy levels did

not differ significantly in terms of the variables of educational status, years in the profession, type of faculty/higher school graduated and having astronomy education.

The Effect of Image Repair Strategies on Corporate Reputaion, Trust and Behavioral Intentions

İmaj Düzeltme Stratejilerinin Kurumsal İtibar, Güven ve Davranışsal Niyet Üzerindeki Etkisi

Fulya ERENDAĞ SÜMER¹

Zuhal GÖK DEMİR²

Çiğdem KARAKAYA ŞATIR³

Geliş Tarihi: 05.05.2017 / Düzenleme Tarihi: 06.11.2017 / Kabul Tarihi: 09.11.2017

Özet

Örgütlerin içinde buldukları kriz sürecinde sosyal medya üzerinden paydaşları ile ilişkilerini sürdürmeleri imajlarını düzeltmeleri için çok önemlidir. Bu nedenle bu çalışma Benoit (1995) tarafından geliştirilen krize cevap stratejilerinden sorumluluktan kaçma, olayın büyüklüğünü azaltma, inkar, küçük düşme ve düzeltme eylemi stratejilerinin kurumsal itibar, güven ve davranışsal niyet üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmış, 2016 yılı Nisan ayında uygunluk örnekleme ile Antalya'daki 1800 Facebook kullanıcısı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, inkar ve sorumluluktan kaçma stratejilerinin paydaşların kurumsal itibar ve güven algılarında etkili olduğu; fakat imaj düzeltme stratejilerinin davranışsal niyet üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İmaj Düzeltme Stratejileri, Kurumsal İtibar, Güven, Davranışsal Niyet, Kriz

Abstract

It is significant for organisations to maintain their relationships with their stakeholders during crisis over social media in order to repair their images. For this reason this paper aims to analyse the role of the crisis responses of evasion of responsibility (ER), denial (D), reducing the offensiveness of the event (ROE), mortification (M) and corrective action (CA), indicated by Benoit (1995) on reputation, trust and behavioural intentions. The data analysed in the study was collected in April 2016 using a questionnaire form with 1800 participants of Facebook users by convenience sampling in Antalya in Turkey. It is found that both denial and evasion of responsibility have effect on the perceptions of stakeholders about corporate reputation and trust; but nonof the crisis response strategies has affect on the behavioural intentions of the stakeholders.

Key Words: Image Repair Strategies, Corporate Reputaion, Trust, Behavioral Intentions, Crisis

Introduction

As organisations know the importance of response speed, today they have used social media for crisis communication with their stakeholders. Benoit (1997) has emphasized this situation that an organization's survival in a crisis depends on its speed of response. In order to manage a crisis, an organization should communicate strategically with its stakeholders by relaying information in an effective way at the right time (Ki & Nekmat, 2014). The urgency of providing reliable information for organizations in a crisis situation is related with choosing the appropriate crisis response strategies. Because, an organization's crisis response strategy can be depicted by what the organization states and reacts when a crisis has happened (Coombs, 2004). Furthermore, organizations' developing the effective crisis response strategies from social media affect directly their organizational reputation (Ki & Nekmat, 2014). However, it is difficult to manage reputation because it comprises the perceptions of credibility, reliability, accountability, trustworthiness and competence (Ott & Theunissen, 2015). Furthermore, if the stakeholders consider the organization reputable, they trust on the organization's messages (Blois, 1999). Hence, the stakeholders' behavioural intentions become more favourable for the organization's activities (Eberle et al., 2016). While using social media, organisations may answer to stakeholders' interests, developing organisational understandings of stakeholders' crisis needs and fostering reputation (Hurk, 2013).

¹ Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Antalya, Türkiye
E-Posta: fulyaerendag@akdeniz.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Alanya, Türkiye
E-Posta: zuhal.demir@alanya.edu.tr

³ Yrd. Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Antalya, Türkiye
E-Posta: csatir@akdeniz.edu.tr

In that sense it is significant for organisations to maintain their relationships with their stakeholders during crisis over social media in order to repair their images. For this reason this paper aims to analyse the role of the crisis responses of mortification, corrective action, evasion of responsibility, reducing the offensiveness of the event and denial indicated by Benoit (1995) on reputation, trust and behavioural intentions. It is crucial to determine which crisis response strategy over Facebook influence the reputation and trust perceptions of stakeholders, and the behavioural intentions of them.

Social Media and Crisis Management

Social media is considered as an important latest addition organisational crisis communication tool. (Roshan, et al., 2016). Hence, social media contribute for organizations not only respond in the fastest and most direct way, but also to spread information to stakeholders globally (González-Herrero & Smith, 2008; Taylor & Perry, 2005). Crisis managers provide information from social media containing the accurate facts from organization and the existing statement ensuring that their response contacts stakeholders (Prentice & Huffman, 2008). The spread of information on social media could be regarded as an advantage to crisis professionals who must reach the stakeholders as quickly as possible (Freberg, 2012). Therefore, it is crucial for companies to use social media's ability of requiring real-time crisis information that the stakeholders' need particularly in crisis situations (Ki & Nekmat, 2014). In that sense, social media allows an active relationship and dialogue between organizations and stakeholders (Floreddu, et al., 2014). Thank to the nature of social media, organizations change their actions from monologue to dialogue (Mersham, et al., 2009). While social media has provided organizations to have direct communication with stakeholders, it has increased organizations' vulnerability during a crisis as it can allow the spread of it (Ngai, et al., 2015; Roshan, et al., 2016). Therefore; it is important to extent safety messages to affected stakeholders quickly and in a manner that supports legitimation (Freberg, 2012). For creating this safety messages the organizations must know the whole crisis response strategies and their differences. Benoit (1997) proposes that a quick reply is profitable during a crisis situation.

Crisis response strategies

When a crisis occurs, what the organization says to its stakeholders is important. Crisis response strategies are important symbolic resource for both crisis managers and the stakeholders (Coombs, 1998). Because of stakeholders' seeking the responsibilities and the causes of the crisis, it is vital for organizations to bring informations to stakeholders. Therefore, organizations must use crisis response strategies to manage the reputational damage (DiStaso, et al., 2015). Though there have been various reiterations of crisis response strategies, lots of the researches refer to Benoit's (1995; 1997) five distinct communication strategies for repairing one's image in situations of crisis (Dardis & Haigh, 2009). Benoit (1995) suggested a typology of five main communication strategies that can be used to reestablish organizations' image. These five strategies are (Benoit, 1997):

1. Denial

Denial has two alternative forms. First, an organization can deny that the act happened, that the organization performed the act, or that the act was harmful to anyone. Secondly, the organization can deny that it is responsible for the act. In this situation, the organization shifts the blame, debating that another organization or an individual is charge for the offensive act (Benoit, 1997). Coombs (2007) emphasizes that the strategy of denial is only beneficial when the crisis challenge is unjustifiable.

2. Evasion of Responsibility

Evasion of Responsibility has four forms. First, an organization may state its act was just a quick message to another's offensive act. Second form of this strategy is defeasibility. The organization declares a lack of information about or control over important elements of the situation. Third form is to insist on the offensive action occurred by an accident. Fourth, the organization may offer that the offensive behavior was happened with good will (Benoit, 1997). The strategy of evasion of responsibility specifies that the organization has minimal responsibility for the crisis (Coombs and Schmidt, 2000). Brown (2016) has explained this strategy with the concepts of provocation, scapegoating, defeasibility, accident and good intentions.

3. Reducing the Offensiveness of the Event

Reducing the Offensiveness of the Event has six forms. First, an organization may use supporting to strengthen the stakeholder's positive feelings toward itself, in order to compensate the negative feelings connected with the act. In that sense, organizations may use their positive acts they have done in the past. Second, an organization tries to diminish the contrary feelings related to the act. Third, an organization can use differentiation, in which the act is distinguished from other similar but more offensive actions. Fourth form of this strategy is superiority, which tries to place the act in a more positive context and situation. Fifth, the organization can determine to attack and assault to their accusers. Sixth form of reducing offensiveness is compensation. The organization will offer anyone harmed by the behavior compensation in the form of something substantive (Benoit, 1997).

4. Corrective Action

In this strategy, the organization promises to correct the crisis. This action can take the form of restoring the state of affairs existing before the offensive action, and/or promising to prevent the recurrence of the offensive act (Benoit, 1997). Sellnow et al. (1998) propose that corrective action strategy is vitally important for an organization to regain lost legitimacy in crisis situations. Furthermore, the corrective action strategy is the main strategy to specify changes to prevent a repeat of the

crisis (Coombs and Schmidt, 2000). If the crisis is acute and the organization has been responsible, the organization may choose corrective action strategy (Haigh and Brubaker, 2010). On the other hand, this strategy can be chosen by an organization even in situations where the organization is not viewed as responsible for the crisis (Sellnow et al., 1998).

5. Mortification

This strategy is a confession and asking for forgiveness. So, the organization begs for forgiveness from the stakeholders (Benoit, 1997). In this strategy the organization admits that the crisis has been the organization's or the individual's mistake (Brown, 2016). In the literature, this mortification strategy can be dealt with both full apology and partial apology. Hearit (2006) states that the strategy of full apology is used when there is no victim, and the strategy of partial apology is used in other circumstances. Kim et al. (2009) proposes that mortification is the most constantly used strategy than any other crisis types although it is never in the victim crisis situations.

Corporate Reputation

To effectively develop these crisis response strategies, an organization should evaluate potential situations beforehand and try to predict levels of reputation threat that represents a primary function of crisis responsibility (Ki & Nekmat, 2014). Because, the organisations have understood the significance of reputation as a strategic asset for managing the organisation's sustainability especially in crisis environment (Gardberg and Fombrun, 2002).

Corporate reputation is considered to send information about organisation's past and future activities that affects how stakeholders regard and behave towards them (Fombrun, 1996). In other words corporate reputation is the stakeholder's overall evaluation of an organization over time (Gotsi and Wilson, 2001). Moreover, Argenti and Druckemiller (2004) indicate corporate reputation is the result of interactions between stakeholders and the organisation over time. These definitions of corporate reputation show the importance of stakeholders. Furthermore, stakeholders can affect corporate reputation when they are associated with an organization especially today's interactive environment (Floreddu, et al., 2014).

New interactive media shift power from organizations to stakeholders (Rauschnabal, et al., 2016). Furthermore, with the widespread use of the interactive social media, especially corporate reputation is shaped by the stakeholders (Floreddu, et al., 2014). The stakeholders have the opportunity to share their own experiences with organizations and influence other stakeholders (Zhu and Zhang, 2010). Therefore, organizations should communicate with their stakeholders in the most timely, consistent, open, and honest manner possible (Huang, 2008) especially in a crisis situation. Because, corporate reputation is a strategic intangible capital which requires organisations with a sustainable competitive advantage (Smith, 2008; Keh and Xie, 2009; Ponzi et al., 2011; Agarwal et al., 2015) generating stakeholder support (Fombrun and Pan, 2006) especially in a crisis situation.

Trust

Trust is regarded as both a key factor in maintaining stakeholder relationships and an essential aspect of any relationship in which the trustor does not have any direct control over the actions of a trustee, when the decision is crucial, and the environment is uncertain (Jarvenpaa et al., 2000) like crisis environments. Moreover, trust develops relations between stakeholders and organizations, diminishes doubtfulness in bargaining and improves interaction and collaboration among stakeholders (Esen, 2012).

Trust can be considered as the result of reputation (Ingenhoff and Sommer, 2008). A favourable reputation encourages stakeholders to rely on an organization's messages (Blois, 1999). Furthermore, a favourable corporate reputation improves credibility of the organization and reduction in perceived risk in stakeholders' decision making process (Keh and Xie, 2009).

In the context of social media, trust represents a vital issue in building successful relationships (Calefeto et al., 2015). The social relationship of people generated through social media influences the perceived trust of people and provides them to judge the trustworthiness of communication (Pan and Chiou, 2011). While trust is a critical factor in building successful relationships, social media represent a strong means for fostering trust by creating a direct, more personal communication channel with each other (Calefeto et al., 2015). And also, social media automatically combine user-generated information to specify trustworthiness. (Kietzmann, et al., 2011) Because of social media, organizations are able to create and preserve more direct relationships with customers and manage corporate reputation and trust (Floreddu, et al., 2014). DiStaso, et al. (2015) indicates that the social media or new media such as Facebook has offered organizations with new tools for crisis management to control the reputational damage and gain stakeholders' trust.

Behavioral Intentions

Corporate reputation and trust play a significant role in behavioural variables, mostly in stakeholders' tendency to continue and improve interactions with the same organisation, empowering retention (Morgan and Hunt, 1994). However, if the stakeholders trust in an organisation, the more positive are the behavioural intentions of different stakeholder groups with respect to the organisation (Ingenhoff and Sommer, 2008; Eberle et al., 2016).

It has been also highlighted that trust and corporate reputation are crucial concepts particularly for service provider organisations that adopt retention strategies (Milan et al., 2015). Both corporate reputation and trust have strong, positive and statistically significant effect on behavioural intentions. Indeed, in order to support behavioural intentions, firstly stakeholders should trust the organisation as a whole (Karakaya and Gök-Demir; 2016). Also, organizations with favourable reputations benefit from creating trust and identification among stakeholders, which, in turn, positively affect customer loyalty that plays a mediating role between the relational constructs and behavioral intentions (Keh & Xie, 2009).

Researches on crisis response strategies and reputation recommend sympathy and highly accommodative crisis repair strategies may be the most essential ways to avoid the negative communication dynamic and have proven to provide limited benefits to organizations. Researchers in psychology have stated that emotion is vital to understanding behavior because of its ability to motivate people and to encourage subsequent behaviors (Coombs & Holladay, 2007). Moreover, White and Yu (2005) have suggested that positive emotions caused to be associated with positive outcomes and negative emotions caused to associate with negative outcomes. Additionally, the the effect of the crisis spreads to other stakeholders more quickly with the comments of stakeholders on social media. As Boyd (2000); Tucker & Melewar (2005) and Coombs & Holladay (2007) have emphasized that negative online comments will hurt the organizations' reputations. In this case, it is important for organizations to become quick and to choose the appropriate crisis response strategies.

Method

The aim of this study has to compare the crisis response strategies of Denial, Evasion of Responsibility, Reducing the Offensiveness of the Event, Corrective Action, Mortification in a social media environment with the purpose to specify which strategy affects reputation, trust, and behavioural intentions. In parallel to this purpose, the research questions are;

RQ1: How do the crisis responses of D, ER, ROE, CA, M over Facebook affect the reputation of a hospital in crisis?

RQ2: How do the crisis responses of D, ER, ROE, CA, M over Facebook affect the trust of a hospital in crisis?

RQ3: How do the crisis responses of D, ER, ROE, CA, M over Facebook affect the behavioral intentions of a hospital in crisis?

Respondents

The data analysed in the study was collected in April 2016 using a questionnaire form with 1800 participants of Facebook users by convenience sampling in Antalya in Turkey. Due to missing values, 1750 questionnaires have been analysed.

Data Collection and Measurement

In the questionnaire form, a hypothetical scenario has described as "A doctor and three medical personnels have lost their lives because of a contagious virus in a private hospital in Antalya within a week period". For controlling the potential biased responses based on personal past experiences, a fictitious hospital was used in this scenario. DiStaso et al., (2015) indicate that crisis events have been examined in various contexts but there is lack of systematic research at the combination of health-crisis communication and social media above crisis situations. Health care organizations are mainly customer oriented and therefore customer relations are very dense in these organisations (Şatır, 2006). Moreover, when credibility is the major factor in decision making behaviour and patients are in danger of losing their physical and psychological health in a process in which they do not have any control; trust and reputation are therefore more likely to affect service providers like in health care sector (Karakaya and Gök Demir, 2015). For this reason this paper aims to analyse the role of crisis response messages of a fictitious private hospital posted from Facebook.

The hospital share the crisis response message from its Facebook account. Each participant has been randomly exposed to one of the crisis response strategies D, ER, ROE, CA, M -.

The D read as: *"The situation taken place in our hospital is not related to our hospital. This virus was contaminated to the staff outside from the hospital."*

The ER read as: *"This situation is a calamity for our hospital, however this virus was contaminated to our staff accidentally; the hospital was not in charge of this situation."*

The ROE read as: *"Serving as a pioneer hospital in health care sector in Antalya for a long time, we are ready to compensate all the material loss for the victims' families."*

The CA read as: *"In order to prevent to reoccur the situation, we have taken immediately all the precautions; the staff have been trained on this issue and the issue of hygiene have been examined."*

The M read as: *"We have been in grief for the loss of our 4 staff. We apologize to the public."*

In order to investigate the effects of these crisis response strategies on the perception of corporate reputation, trust and behavioural intentions, the questionnaire form consists of 24 questions. Five questions were used for demographics; five questions were used to measure corporate reputation based on Ponzi et al., 2011; the six questions were used to measure trust based on the Hon and Grunig (1999); the six questions were used to measure behavioural intentions based on the DiStaso, et al. (2015). The items except demographics have been measured using a five-point Likert scale, with the statements being "strongly disagree" to "strongly agree".

Demographics:

Demographics of the 1750 respondents are as follows; 53% of respondents are male (n = 935) and 47% are female (n = 815). The respondents are between 13 and 74 years old and the mean is calculated as 31 years old. A monthly household income of the participants is calculated between 300 TL and 35.000 TL. The mean of the household income is found as 2.493 TL.

Educational status of the respondents are as follows; 9% of respondents have less than a high school degree (n = 156), 25% of respondents have a high school degree (n = 428), 12% of respondents have college degree (n = 202), 49% of respondents have a bachelor degree (n = 858), and 6% of respondents have a graduate degree (n = 104).

The respondents indicate that they spend at least an hour and at most 22 hours a day on Facebook. The mean of the time spent on Facebook is 3 hours.

Analysis and Findings

Reliability and Validity of Measurement Instrument

In order to test reliability of the scales we have calculated Cronbach's Alpha coefficient; for corporate reputation dimensions Cronbach's Alpha is 0.908, for trust Cronbach's Alpha is 0.871 and for behavioural intentions is 0.687. It can be inferred that all the scales are found reliable.

As corporate reputation, trust and behavioural intentions are one-dimensional we have not tested the construct validity; we have conducted only KMO and Bartlett's Test of Sphericity in order to measure sampling adequacy. KMO (0.875) and Bartlett's Test of Sphericity ($p < 0.05$) is calculated for corporate reputation; KMO (0.887) and Bartlett's Test of Sphericity ($p < 0.05$) is calculated for trust; KMO (0.659) and Bartlett's Test of Sphericity ($p < 0.05$) is calculated for behavioural intentions.

Testing Research Questions

The first research question examined respondents' reputation evaluations of a hospital in crisis based on the response strategies of D, ER, ROE, CA and M employed over a Facebook page. It is researched whether the crisis response strategies - D, ER, ROE, CA, M - effect on corporate reputation by performing one way anova. The results show that there is a significant difference in crisis response strategies on reputation (F, 9.227; $p \leq 0.001$) (see Table 1). However, post hoc analysis using Tukey-b revealed the cause of the difference (see Table 2). Accordingly, the means of the strategies of denial and evasion of responsibility are lower than the strategies of reducing the offensiveness of the event, corrective action and mortification.

Table 1: The Results of ANOVA for Corporate Reputation

Corporate Reputation	Sum of squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	738,631	4	184,658	9,227	,000
Within groups	34702,303	1734	20,013		
Total	35440,934	1738			

Table 2: Post Hoc Analysis – Tukey B

Strategies		N	Subset for alpha = 0.05	
			1	2
Tukey B	ER	349	10,1003	
	D	345	10,7304	
	M	347		11,5937
	CA	350		11,6486
	ROE	348		11,7816

The second research question examined respondents' trust evaluations of a hospital in crisis based on the response strategies of D, ER, ROE, CA, M employed over a Facebook page. It is researched whether the crisis response strategies - D, ER, ROE, CA, M - effect on trust by performing one way anova. The results show that there is a significant difference in crisis response strategies on trust (F, 11.049; $p \leq 0.001$) (see Table 3). However, post hoc analysis using Tukey-b revealed the cause of the difference (see Table 4). Accordingly, the means of the strategies of denial and evasion of responsibility are lower than the strategies of reducing the offensiveness of the event, corrective action and mortification.

Table 3: The Results of ANOVA for Trust

Trust	Sum of squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	922,214	4	248,054	11,049	,000
Within groups	38434,875	1712	22,450		
Total	39427,089	1716			

Table 4: Post Hoc Analysis – Tukey B

Strategies		N	Subset for alpha = 0.05	
			1	2
Tukey B	ER	348	13,3822	
	D	339	113,6283	
	M	343		14,7930
	ROE	338		15,0947
	CA	349		15,1834

The third research question examined respondents' behavioural intentions of a hospital in crisis based on the response strategies of D, ER, ROE, CA, M employed over a Facebook page. It is researched whether the crisis response strategies - D, ER, ROE, CA, M - effect on trust by performing one way anova. The results show that there is no significant difference in crisis response strategies on behavioural intentions.

Conclusion and Discussion

This study has investigated stakeholder responses after receiving crisis response messages of denial, evasion of responsibility, reducing the offensiveness of the event, corrective action, mortification with a Facebook post for a hospital in crisis situation. It is found that both denial and evasion of responsibility have effect on the perceptions of stakeholders about corporate reputation and trust. This finding is congruent with the recent study which shows that corporate reputation has a strong, positive and statistically significant effect on trust (Karakaya and Gök Demir, 2016). As corporate reputation greatly contributes to the formation of trust and thus trust is considered as the result of reputation, it is predictable that a variable which affects reputation also affects trust. Since the concepts of corporate reputation and trust are closely related to each other, the image repair strategies have the same effect on both concepts. In the study it is suggested that denial and evasion of responsibility have much more negative effect than the other strategies on the perceptions of stakeholders about corporate reputation and trust. It can be concluded that it is not effective to foster the reputation when an organisation prefers denial or evasion of responsibility to repair its image during the crisis times. The results of Kim et al. (2009) study show that the strategy of denial is the least effective strategy among the other strategies. However, they emphasize that despite its ineffectiveness, organizations tend to use the strategy of denial without considering their crisis circumstances. Although most of the organisations prefer denial during crisis times due to the legal issues (Benoit ve Czerwinski, 1997), it can be stated that it is the less effective strategy among the image repair strategy when communicating with the stakeholders. Because denial and evasion of responsibility can be categorised within asymmetrical communication while corrective action and mortification can be included in symmetrical communication. Relationship management with the stakeholders should be maintained from two-way symmetrical communication especially during crisis times. That the organizations strengthen the effective relationships they have with their stakeholders provides a competitive advantage (Bruning et al., 2006) and organizations' these efforts rebuild their legitimacy (Sellnow, et al., 1998). Organizations that have responsibility and legitimacy with their stakeholders have a major chance to keep from a crisis (Sellnow, et al., 1998). Furthermore, a positive organization-stakeholder relationship creates a positive organizational image (Yang, 2007). And also it has been emphasized in the literature that the relationship between organization and its stakeholders has a critical role in conserving the organization's reputation during a crisis (Coombs and Holladay, 2001; Haigh and Brubaker, 2010).

The study has also researched the effect of image repair strategies on behavioural intentions; however it is found that there is not statistically significant difference on behavioural intentions. Though studies indicate that positive emotions caused to be associated with positive outcomes and corporate reputation and trust play significant role on behavioural variables, the messages sent from the organisation during crisis do not have any effect on behavioural intentions. As behavioural intention is a complex construct which affected by attitude and subjective norm, it can be concluded that the image repair strategies cannot alone affect the behaviour of the stakeholders. Rather, it is estimated that image repair strategies firstly influences the perceptions of the stakeholder on corporate reputation and trust, then corporate reputation and trust can

affect the behavioural intentions. It can be stated that image repair strategies are not expected to have any change on behaviour.

This research has some limitations about the structure of the method. Firstly this research focuses on a fictitious scenario about a private hospital; it is suggested for future studies to research on an organisation which suffers from crisis. Also the future study should be carried out simultaneously with the crisis. Secondly in this study each participant has been randomly exposed to one of the image repair strategies and it is recommended for further studies to expose the participants to all five strategies in order to measure the difference.

Kaynakça

- Agarwal, J., Osiyevskyy, O., and Feldman, P. M. 2015. "Corporate Reputation Measurement: Alternative Factor Structures, Nomological Validity, and Organizational Outcomes." *J Bus Ethics* 130:485–506.
- Argenti, P. A., and Druckemiller, B. 2004. "Reputation and the Corporate Brand." *Corporate Reputation Review* 6(4):368-374.
- Benoit, W. L. 1995. *Accounts, Excuses, And Apologies: A Theory Of Image Restoration Strategies*. Albany: State University of New York Press.
- Benoit, W. L. 1997. "Image Repair Discourse and Crisis Communication." *Public Relations Review* 23(2):177–186.
- Benoit W. L. and Czerwinski, A. 1997. "A Critical Analysis of USAIR's Image Repair Discourse." *Business Communication Quarterly* 60(5): 38-57.
- Blois, K. J. 1999. "Trust In Business To Business Relationships: An Evaluation Of Its Status." *Journal of Management Studies* 36(2):197-215.
- Boyd, N. 2000, "Crisis Management And The Internet." *Ivey Business Journal* 64(3):3-17.
- Brown, K. A. 2016. Is the apology the best policy? An experimental examination of the effectiveness of image repair strategies during criminal and noncriminal athlete transgressions." *Communication Support* 4(1):23-42.
- Bruning, S. D., DeMiglio, P. A. and Embry, K. 2006. "Mutual benefit as outcome indicator: factors influencing perceptions of benefit in organization – public relationships." *Public Relations Review* 32(1):33-40.
- Calefato, F., Lanubile, F. and Novielli, N. 2015. "The Role Of Social Media In Affective Trust Building In Customer–Supplier Relationships." *Electron Commerce Research* 15:453–482.
- Coombs, W. T. (2007). *Ongoing crisis communication: Planning, managing and responding*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Coombs, W. T. 2004. "Impact Of Past Crises On Current Crisis Communications: Insights From Situational Crisis Communication Theory." *Journal of Business Communication* 41(3):265–289.
- Coombs, W. T. 1998. "An Analytic Framework For Crisis Situations: Better Responses From A Better Understanding Of The Situation." *Journal of Public Relations Research* 10(3):177–191.
- Coombs, W.T. and Holladay, S.J. 2001. "An extended examination of the crisis situations: a fusion of relational management and symbolic approaches." *Journal of Public Relations Research* 13(4):321-340.
- Coombs, W. T. and Holladay, S. J. 2007. "The Negative Communication Dynamic: Exploring The Impact Of Stakeholder Affect On Behavioral Intentions." *Journal of Communication Management* 11(4):300–312.
- Coombs, w. T. and Schmidt, L. 2000. "An Empirical Analysis of Image Restoration: Texaco's Racism Crisis." *Journal of Public Relations Research* 12(2):163-178.
- Dardis, F. and Haigh, M. M. 2009. "Prescribing Versus Describing: Testing Image Restoration Strategies In A Crisis Situation." *Corporate Communications: An International Journal* 14(1):101 – 118.
- Distaso, M. W., Vafeiadis, M. and Amaral, C. 2015. "Review Managing A Health Crisis On Facebook: How The Responsestrategies Of Apology, Sympathy, And Information Influence Public Relations." *Public Relations Review*. 41:222–231.

- Eberle, L., Milan, G., and Matos, C. 2016. "Antecedents To Customer Retention In A Corporate Context." *Brazilian Business Review* 13(1):1-23.
- Esen, E. 2012. "The Role Of Trust On The Relationship Between Organizational Engagement And Corporate Reputation." *Journal of Management & Economics* 19(1):47-58.
- Floreddu, P., Cabiddu, F., and Evaristo, R. 2014. "Inside Your Social Media Ring: How To Optimize Online Corporate Reputation." *Business Horizons* 57(6):737-745.
- Fombrun, C. 1996. *Reputation*. New York: John Wiley & Sons Ltd.
- Fombrun, C. J. and Pan, M. 2006. "Corporate Reputations In China: How Do Consumers Feel About Companies?" *Corporate Reputation Review* 9(3):165-170.
- Freberg, K. 2012. "Intention To Comply With Crisis Messages Communicated Via Social Media." *Public Relations Review* 38(3):416-421.
- Gardberg, N. A. and Fombrun, C. J. 2002. "The Global Reputation Quotient Project: First Steps Towards A Cross-Nationally Valid Measure Of Corporate Reputation." *Corporate Reputation Review* 4(4):303-307.
- González-Herrero, A. and Smith, S. 2008. "Crisis Communications Management On The Web: How Internet-Based Technologies Are Changing The Way Publicrelations Professionals Handle Business Crises." *Journal of Contingencies and Crisis Management* 16(3):143-153.
- Gotsi, M. and Wilson, A. M. 2001. "Corporate Reputation: Seeking A Definition." *Corporate Communications: An International Journal* 6(1):24-30.
- Haight, M. M. and Brubaker, P. 2010. "Examining how image restoration strategy impacts perceptions of corporate social responsibility, organization-public relationships, and source credibility." *Corporate Communications: An International Journal* 15(4):453-468.
- Hearit, K. 2006. *Crisis management by apology: Corporate response to allegations of wrongdoing*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hon, L. and Grunig, J. E. 1999. *Measuring Relationship In Public Relations*. Paper presented to the Institute for Public Relations, Gainesville, FL.
- Huang, Y.-H. 2008. "Trust And Relational Commitment In Corporate Crises: The Effects Of Crisis Communicative Strategy And Form Of Crisis Response." *Journal of Public Relations Research* 20:297-327.
- Hurk, A. 2013. *Social Media Crisis Communications: Preparing For, Preventing, And Surviving A Public Relations*. Indianapolis, IN: Que.
- Ingenhoff, D. and Sommer, K. 2008. "The Interrelationships Between Corporate Reputation, Trust And Behavioral Intentions: A Multistakeholder Approach." In *58th Annual conference of the International Communication Association (ICA)*. Montreal, Canada.
- Jarvenpaa, S. L., Tractinsky, N. and Vitale, M. 2000. "Consumer Trust In An Internet Store." *Information Technology and Management* 1(1-2):45-71.
- Karkaya, Ç. and Gök-Demir, Z. (2016). "The Role Of Corporate Reputation On Trust And Customer Behavioural Intentions: A Study On A Private Health Institution In Turkey." In: *Trust In Communication Management*, Okay A., Eds. Peter Lang, Frankfurt, 131-156.
- Keh, H. T. and Xie, Y. 2009. "Corporate Reputation And Customer Behavioural Intentions: The Roles Of Trust, Identification And Commitment." *Industrial Marketing Management* 38(7):732-742.
- Kietzmann, J., Hermkens, K., McCarthy, I. and Silvestre, B. 2011. "Social Media? Get Serious! Understanding The Functional Building Blocks Of Social Media." *Business Horizons* 54(3):241-251.
- Ki, E. J. and Nekmat, E. 2014. "Situational Crisis Communication And Interactivity: Usage And Effectiveness Of Facebook For Crisis Management By Fortune 500companies." *Computers in Human Behavior* 35:140-147.
- Kim, S., Avery, E. J. and Lariscy, R. W. 2009. "Are crisis communicators practicing what we preach?: An evaluation of crisis response strategy analyzed in public relations research from 1991 to 2009." *Public Relations Review* 35:446-448.
- Mersham, G. M., Theunissen, P. and Peart, J. G. M. 2009. *Public Relations And Communication Management: An Aotearoa/New Zealand Perspective*. North Shore, NZ: Pearson.
- Milan, G. S., Eberle, L. and Bebbler, S. 2015. "Perceived Value, Reputation, Trust, and Switching Costs as Determinants of Customer Retention." *Journal of Relationship Marketing* 14(2):109-123.
- Morgan, R. M. and Hunt, S. D. 1994. "The Commitment-Trust Theory Of Relationship Marketing." *The Journal Of Marketing* 58(3):20-38.
- Ngai, E., Tao, S. and Moon, K. 2015. "Social Media Research: Theories, Constructs, And Conceptual Frameworks." *International Journal of Information Management* 35(1):33-44.
- Ott, L. and Theunissen, P. 2015. "Reputations At Risk: Engagement During Social Media crises." *Public Relations Review* 41:97-102
- Pan, L. Y. and Chiou, J. S. 2011. "How Much Can You Trust Online Information? Cues for Perceived Trustworthiness of Consumer-generated Online Information." *Journal of Interactive Marketing* 25:67-74.
- Prentice, S. and Huffman, E. 2008. *Social Media's New Role In Emergency Management*. Idaho National Laboratory. file:///C:/Users/300/Desktop/2896392420513923601bf4f1849a3621c2b6.pdf (Retrieved on 11.09.2016).
- Ponzi, L. J., Fombrun, C. J. and Gardberg, N. A. 2011. "RepTrak™ Pulse: Conceptualizing and Validating A Short-Form Measure Of Corporate Reputation." *Corporate Reputation Review* 14(1):15-35.
- Rauschnabel, P. A., Kammerlander, N. and Ivens, B. S. 2016. "Collaborative Brand Attacks In Social Media: Exploring The Antecedents, Characteristics, And Consequences Of A New Form Of Brand Crises." *Journal of Marketing Theory and Practice* 24(4):381-410.
- Roshan, M., Warren, M. and Carr, R. 2016. "Understanding The Use Of Social Media By Organisations For Crisis Communication." *Computers in Human Behavior* 63:350-361.
- Sellnow, T. L., Ulmer, R. R. and Snider, M. 1998. "The compatibility of corrective action in organizational crisis communication." *Communication Quarterly* 46(1):60-74.
- Smith, A. D. 2008. "Resource Based View of the Firm: Measures of Reputation Among Health Service-Sector Businesses." *Health Marketing Quarterly* 25(4): 361- 382.
- Şatır, Ç. 2006. "The Nature Of Corporate Reputation and The Measurement Of Reputation Components: An Empirical Study Within A Hospital." *Corporate Communications: An International Journal* 11(1):56-63.

- Taylor, M. and Perry, D. C. 2005. "Diffusion Of Traditional And New Media Tactics In Crisis Communication." *Public Relations Review* 31(2):209–217.
- Tucker, L. and Melewar, T. C. 2005. "Corporate Reputation and Crisis Management: The Threat and Manageability of Anti-Corporatism." *Corporate Reputation Review* 7(4):377–387.
- White, C. and Yu, Y. 2005. "Satisfaction Emotions And Consumer Behavioral Intentions." *Journal of Services Marketing* 19(6):411 – 420.
- Yang, S. 2007. "An integrated model for organization-public relational outcomes, organizational reputation, and their antecedents." *Journal of Public Relations Research* 19(2):91-121.
- Zhu, F. and Zhang, X. 2010. "Impact of Online Consumer Reviews on Sales: The Moderating Role of Product and Consumer Characteristics." *Journal of Marketing* 74(2):133–48.

Genişletilmiş Özet

Örgütlerin içinde buldukları kriz sürecinde sosyal medya üzerinden paydaşları ile ilişkilerini sürdürmeleri imajlarını düzeltmeleri için çok önemlidir. Çünkü, örgütler kriz iletişim sürecinde paydaşlarına cevap verme hızlarının taşıdığı kritik önemin farkındadırlar. Nitekim, sosyal medya üzerinden bilginin yayılma hızı, paydaşlarla olabildiğince hızlı iletişim kurması gereken kriz yöneticileri için ciddi bir avantajdır. Literatürde de kriz sürecinde bir örgütün hayatta kalabilmesinin doğru zamanda ve doğru yolla paydaşlarına verdiği yanıtlara bağlı olduğu; dolayısıyla, kriz sürecindeki örgütlerin doğru imaj düzeltme stratejilerini kullanmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü seçilen imaj düzeltme stratejisi örgütün kim olduğu ve ne söylediğini paydaşlarına göstermekte ve paydaşlar da bu doğrultuda örgüte yönelik değerlendirme yapabilmektedirler. Ayrıca imaj düzeltme stratejilerini sosyal medya üzerinden geliştiren örgütlerin kurumsal itibarlarının da olumlu olarak etkilendiği ifade edilmektedir. Paydaşlar örgütleri itibarlı olarak algıladıklarında örgüt kaynaklı mesajlara olan güven düzeyleri de artmaktadır. Örgütten gelen mesajı güvenilir olarak algılayan paydaşlar bu güveni örgüte yönelik davranışsal niyetlerine yansıtmakta ve örgütle olumlu ilişkilerini sürdürmektedirler. Dolayısıyla; kriz sürecinde imajlarını düzeltmek için paydaşlarıyla sosyal medya üzerinden ilişki kurmak örgütler için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle bu çalışmada Benoit (1995) tarafından geliştirilen krize cevap stratejilerinden inkar, sorumluluktan kaçma, olayın büyüklüğünü azaltma, düzeltme eylemi ve küçük düşme stratejilerinin kurumsal itibar, güven ve davranışsal niyet üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmaktadır. İnkâr stratejisi krizi ani ve beklenmedik bir olay olarak değerlendiren örgütlerin benimsedikleri; örgütün krizin sorumluluğunu inkâr edebildiği ya da olayın hiç yaşanmadığını iddia ettiği bir stratejidir. Sorumluluktan kaçma stratejisinde örgütler krizi inkâr etmezler ancak krizin kışkırtma, bilgi eksikliği, kaza ya da iyi niyet sonucu oluştuğunu belirterek, örgütün bu süreçte sorumluluğunun bulunmadığını vurgularlar. Olayın Büyüklüğünü Azaltma Stratejisinde örgüt, söylemleri üzerinden krizin büyüklüğünü algılanandan daha az göstererek imajını düzeltmeye çalışır. Düzeltme Eylemi Stratejisinde, krizle karşılaşılan bir örgüt krizden dolayı ortaya çıkan zararı düzelterek, sorunu çözeceğine ya da bir daha böyle bir durumun yaşanmaması için gerekli tüm tedbirleri alacağına dair söz verir. Küçük Düşme Stratejisinde ise, örgüt krizin sorumluluğunu tamamen kabul ederek paydaşlarından özür diler. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılarak 2016 yılı Nisan ayında uygunluk örnekleme ile Antalya'daki 1800 Facebook kullanıcısı araştırmaya dahil edilmiştir. Anket formunda varsayımsal bir senaryo oluşturularak, katılımcılara "Antalya'da özel bir hastanede bulaşıcı bir virus nedeniyle bir hafta içerisinde bir doktor ve üç sağlık çalışanının hayatını kaybettiği" ifade edilmiştir. Katılımcıların geçmiş deneyimlerinin araştırma sürecine yansımaması için bu senaryoda simgesel bir hastane kullanılmıştır. Araştırmanın sadece Antalya'da gerçekleştirilmesi araştırmanın temel kısıtını oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri SPSS 22 programı ile değerlendirilmiş, frekans, Anova ve faktör analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, inkar ve sorumluluktan kaçma stratejilerinin paydaşların kurumsal itibar ve güven algılarında etkili olduğu; fakat imaj düzeltme stratejilerinin davranışsal niyet üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Kurumsal itibar ve güven kavramlarının içeriklerinin birbirine çok yakın olması, imaj düzeltme stratejilerinin her iki içerik üzerinde de aynı etkiyi gösterdiği bulgusunu somutlaştırmaktadır. Ayrıca araştırma sonucunda inkar ve sorumluluktan kaçma stratejilerinin diğer imaj düzeltme stratejilerine göre paydaşların kurumsal itibar ve güven algılarında daha olumsuz bir etki yaratması; kriz sürecindeki örgütlerin bu iki stratejiyi tercih etmemeleri gerektiğini göstermektedir. Araştırmada aynı zamanda imaj düzeltme stratejilerinin davranışsal niyet üzerinde bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Paydaşların davranışsal niyetleri öznel düşünceleri ve inanışlarından oluşan karmaşık bir yapı olduğu için, imaj düzeltme stratejilerinin paydaş davranışları üzerinde tek başına etkisi olmadığı söylenebilir. İmaj düzeltme stratejilerinin öncelikle paydaşların kurumsal itibar ve güven algılarını etkileyerek, daha sonra davranışsal niyeti etkileyeceği öngörülebilir.

Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Marka Bağlılığı Üzerine Etkisi

Impact of Service Quality on Brand Loyalty in the Banking Sector

Gaye ONAN¹

Geliş Tarihi: 11.06.2017 / Düzenleme Tarihi: 05.07.2017 / Kabul Tarihi: 10.07.2017

Özet

Marka bağlılığı işletmelere daha fazla satış imkanı ve dolayısıyla karlılık sağlayarak rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle işletmeler marka bağlılığı yaratmak ve geliştirmenin yollarını aramalıdır. Marka bağlılığı oluşturmanın en önemli yollarından biri kaliteli ürün ve hizmet sunmaktır. Hizmet sektöründeki en önemli oyuncular olan bankaların da müşterilerinin kendi markalarına olan bağlılığı hayati bir önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı genel olarak bankacılık sektöründe hizmet kalitesi algısının marka bağlılığı üzerindeki etkisini incelemektir. Bununla birlikte hizmet kalitesini oluşturan "fiziksel görünüm, güvence, yanıt verebilirlik, güvenilirlik ve empati" boyutlarının her birinin marka bağlılığı üzerinde etkisinin olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma Anamur ilçesinde faaliyet gösteren bankaların bireysel bankacılık müşterilerine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Veriler rastgele seçilen 282 bireysel bankacılık müşterisi ile yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre bankalar tarafından sunulan hizmetin kaliteli olarak algılanmasının marka bağlılığı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç aynı alanda gerçekleştirilen diğer çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada hizmet kalitesinin ölçüm aracı olarak SERFPERF ölçeği kullanılmış ve bu ölçeğin boyutlarının marka bağlılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Analiz sonuçları güvence ve güvenilirlik boyutlarının bireysel banka müşterilerinin marka bağlılığını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ancak diğer boyutlar olan fiziksel görünüm, yanıt verebilirlik ve empati boyutlarının banka marka bağlılığı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bu çalışma yalnızca bireysel bankacılık müşterilerine yönelik gerçekleştirilmesi sebebi ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Bununla birlikte araştırmanın Anamur ilçesinde ve yalnızca bireysel bankacılık müşterilerine yönelik gerçekleştirilmesi çalışmanın kısıtlarındandır. Çalışma bankaların diğer segment müşterilerine yönelik olarak da gerçekleştirilebilir. Ya da yalnızca tek bir bankanın tüm müşterilerine yönelik olarak gerçekleştirilerek kuruma özgü sonuçlar elde edilebilir.

Anahtar kelimeler: Hizmet Kalitesi, Marka Bağlılığı, SERVPERF, Bankacılık Sektörü

Abstract

Brand loyalty has advantages such as providing competitive advantage to the business, more sales and therefore profitability. For this reason, businesses need to find ways to create and enhance brand loyalty. One of the most important ways to build brand loyalty is to provide quality products and services. It is also vital for banks, which are among the most important players in the service sector, to have customer brand loyalty. The purpose of this study is to examine the impact of the service quality perception on brand loyalty in the banking sector. However, it has been aimed to determine whether each of the dimensions of "physical appearance, assurance, responsiveness, reliability and empathy" which constitute service quality have an effect on brand loyalty. The study was conducted for personal banking customers of the banks operating in Anamur county. The data were obtained by face-to-face interviews with 282 randomly selected retail banking customers. According to the results of the analysis, it is concluded that the perceived quality of the service provided by the banks is a positive effect on the brand loyalty. This result is similar to other studies carried out in the same area. The SERFPERF scale was used as a measure of service quality in the survey and the effect of dimensions of the scale on brand loyalty was examined. The results of the analysis revealed that the reliability and assurance dimensions has positive affects on personal customers of the banks. However, the other dimensions ,physical appearance, responsiveness and empathy, have no effect on bank's brand loyalty. These results are different from similar studies, because of the fact that other researches are carried out with different sample groups in different sectors. This study differs from other studies only because it is aimed at personal banking customers. The implementation of the work in the Anamur district and only for personal banking clients is a limitation of the study. The study can also be conducted for other segment customers. Or it can only be carried out for all the customers of a single bank, so that institution-specific results can be obtained.

Key Words: Service Quality, Brand Loyalty, SERVPERF, Banking Sector

¹ Dr., Mersin Üniversitesi, Anamur Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Bölümü.
E-Posta: gayeonan@mersin.edu.tr

1. Giriş

Geçmişten günümüze değişen iş koşulları müşterileri tüm sektörlerin odak noktası haline getirmiştir. Pazardaki güç dengesi müşteri lehine değişmiştir (Tek,1999). Müşterisinin istek ve ihtiyaçlarını anlayamayan ve onları memnun edemeyen işletmelerin ayakta kalma şansı hemen hemen hiç yoktur. Bu nedenle işletmeler müşterilerin bu istek ve ihtiyaçlarına yönelik faaliyetlerini planlarken kalite kavramı üzerinde ciddiyetle durmaları gerekmektedir. Bu durum özellikle hizmet sektöründe daha da önemli hale gelmektedir. Müşteri memnuniyeti, müşteri ile hizmeti sunanlar arasında etkileşimin gerçekleştiği hizmetin sunulması sırasında belirlenmektedir (Özkul,2007:126). Bu nedenle hizmet işletmeleri memnuniyetin ve işletmeye bağlılığın belirleyicilerinden olan sunulan hizmetin kalitesi konusunda azami çabayı göstermek zorundadır. Çünkü hizmet işletmelerinin başarılı olmalarının koşullarından biri kaliteli hizmet sunma gerekliliğidir. Rakip işletmelerden farklılaşmanın, pazarda üstünlük sağlamanın yolu sunulan hizmetin kaliteli olmasıdır (Küçükaltan,2007:62). Kaliteli hizmetin ise müşteri tatmini, memnuniyeti ve bağlılığı gibi getirileri olacaktır.

Yoğun rekabetin en çok hissedildiği sektörlerden biri olan bankacılık sektöründe de bir bankanın varlığını sürdürdürebilmesinin koşulu rakiplerinden daha yüksek kalitede hizmet üretmesi ve sunmasıdır. Sektördeki ürünlerin ve getirilerinin birbirlerine olan benzerliği nedeniyle müşteriler her zaman kendilerine sunulan hizmet ile beklentilerini karşılaştırmakta ve aradaki farka göre hizmetin kalitesini değerlendirmektedirler. Bankaların sunduğu hizmetin kalitesi bankaya olan bağlılığı sağlamakta ve bankanın sektörde var olabilmesi adına hayati bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bankalar müşterilerinin kaliteyi nasıl algıladığı konusunda gerekli çalışmaları ve değerlendirmeleri yapmaları ve müşterilerine kaliteli hizmet sunmak konusunda gerekli düzenlemeleri yapmaları kaçınılmazdır.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Hizmet Kalitesi ve SERVPERF Ölçeği

Hizmet işletmeleri açısından bakıldığında, standart bir kalite kavramından söz edebilmek çuk zordur, bu durum hizmetin soyutluk, tüketici tarafından önceden denenememesi, üretim ve tüketimin aynı anda gerçekleşmesi gibi özelliklerinden ve ayrıca müşterinin beklentilerini her zaman tahmin etmemenin olanaksız olmasından kaynaklanmaktadır (Küçükaltan, 2007). Bununla birlikte bu kavram için literatürde çeşitli tanımlar bulunmaktadır; Parasurman vd.(1988) hizmet kalitesini, müşterinin bir ürün ya da hizmetin üstün veya mükemmel olması ile ilgili genel bir yargısı olarak tanımlamıştır. Ancak bu yargı müşterilerin, hizmeti satın almadan önceki hizmet ile ilgili beklentileri ile hizmeti deneyimlerken gerçekleşen deneyimlerini karşılaştırmaları sonucu ortaya çıkar. Eğer gerçekleşen deneyimleri beklentilerini karşılamış ise, hizmet müşteriler tarafından kaliteli olarak kabul edilir. Tüketiciler markanın beklentilerini karşıladığında bir kez inanırsa, markayı satın almaya devam edeceklerdir. Demirel'e (2009) göre işletmelerin yoğun rekabet ortamında pazarlama çabalarında başarıya ulaşabilmeleri için uygulayabilecekleri iki önemli yöntem bulunmaktadır: müşterilere sunulan hizmetin kaliteli olması ve müşteri tarafından satın alınan mal ve hizmetten elde edilen memnuniyetin en üst düzeye çıkartılması. Bu durumda işletmelerin pazardaki yoğun rekabete karşı koyabilmeleri ve faaliyetlerinin devamını sağlayabilmeleri için "hizmet kalitesi" hayati bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır (Potluri ve Zeleke,2009:131).

Hizmetlerin çok çeşitlilik göstermeleri ve kendilerine özgü yapıları nedeni ile kalitenin ölçümü oldukça zor olmaktadır. Kalitenin ölçümüne yönelik olarak, hizmet sürecinde kaliteye etki eden faktörler ve bu faktörler arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik değişik model ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlardan biri Cronin ile Taylor'ın (1992) "SERVPERF Modeli" dir. Bu modelde algılanan hizmet kalitesi "beklentiler ve algılar arasındaki fark" temelinde değil, sadece hizmet üreticisi tarafından ortaya konan "performans"a dayalı olarak ölçülmektedir. 22 maddeden oluşan ölçekte hizmet kalitesi beş boyut altında sınıflandırılmaktadır. Bu boyutlar şu şekilde tanımlanabilir (Bülbül ve Demirel,2008:182, Öncü vd.,2010:242);

Fiziksel Görünüm: Hizmet verilen ortamın, hizmeti sunmak için kullanılan teçhizatların ve hizmeti sunan personelin fiziki görünümü

Güvenilirlik: Hizmeti hatasız ve güvenilir bir biçimde bir kerede yerine getirebilme yeteneği

Yanıt Verebilirlik: Hizmeti sunan personelin müşteriye karşı her zaman hizmete hazır, istekli ve yardımsever olması, hizmeti müşterinin istediği zamanda ve hızlı bir şekilde yerine getirmesi

Güvence: Personelin hizmeti sunarken nazik olması, işi hakkında risk oluşturmayacak derecede bilgili olması ve müşterilerde hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde güven duygusu uyandırma becerilerine sahip olması

Empati: İşletmelerin ve çalışanların müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının ne olduğunu bilmek konusunda çaba göstermesi ve bu istek ve ihtiyaçlara karşı duyarlı olması

Bu modele göre hizmet kalitesi sadece performansın (algılamaların) bir fonksiyonudur yani "hizmet kalitesi = performans" olduğunu savunur. Diğer bir ifadeyle "SERVPERF modeline göre hizmet kalitesini ölçmek için hizmet performansının ölçülmesi yeterli görülmektedir" (Bülbül ve Demirel,2008:183). Modele göre, performansın yüksek olarak algılanması, yüksek hizmet kalitesi anlamına gelmektedir.

2.2. Marka Bağlılığı

Marka sadakati olarak da ifade edilen marka bağlılığını Amerikan Pazarlama Derneği, bir tüketicinin bir ürün sınıfında aynı markayı sürekli olarak satın alma derecesi olarak tanımlamıştır. Aaker (1991) ise özellikle fiyat, ürün özellikleri, iletişim ve dağıtım programlarında bir değişiklik yapılması durumunda müşterinin başka bir markaya geçme ihtimalinin marka

bağlılığını yansıttığını öne sürmüştür. Oliver (1997) ise bu kavramı geliştirerek daha geniş bir ifade ile rakiplerin, tüketicilerin kullandıkları markayı değiştirerek kendi markalarını satın almasını sağlamaya yönelik ortaya koydukları tüm pazarlama çabalarına rağmen, tüketicilerin tercih ettikleri ürün veya hizmet markasını tekrar tekrar satın alması ve gelecekte de satın almaya devam etmesi olarak açıklamaktadır.

Son yıllarda bu alanda gerçekleştirilen pek çok araştırma sadık müşterilerin diğer tüm müşteri gruplarına kıyasla işletmelere daha fazla karlılık sağladığını ortaya koymuştur. Araştırmacılar marka bağlılığının sürdürülebilir rekabet avantajı yaratmada en önemli stratejik unsurlardan biri olduğunu söylemektedir. Bunun nedeni, firmaların sadık müşteriler için daha az yatırım yapmaları ve sadık olmayan müşterilere kıyasla daha az çaba harcamalarıdır (Gounaris ve Stathakopoulos,2004). Marka bağlılığı, işletmelerin pazarlama çabaları için katlandığı maliyetleri azaltması, işletmeye daha çok yeni müşteri kazandırması ve satışların artışına yardımcı olarak karlılık avantajı sağlaması ve böylelikle daha fazla ticari kaldıraç etkisi yarattığı gerekçesi ile işletmeler açısından vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir (Chaudhuri ve Halbrook,2001;Aaker,1991). Bu derece önem arz etmesi sebebi ile marka bağlılığının ölçümü de işletmeler açısından aynı derecede önemlidir. Literatürde marka bağlılığının ölçümü ile ilgili farklı görüşler bulunmakla beraber genel olarak birbirinden farklı üç yaklaşım öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımlar şöyledir;

Davranışsal yaklaşım: bu yaklaşımda araştırmacılar markaya olan bağlılığı yalnızca davranışsal bir tepki olarak ele almaktadırlar. Tekrarlanan satın alma davranışı bunun göstergesidir.

Tutumsal yaklaşım: Bu yaklaşımda müşterinin psikolojik tutumları ön plana çıkmaktadır. Markaya karşı hisleri ve duygusal bağlılığı ölçülmektedir.

Karma yaklaşım: İlk iki yaklaşımın karışımıdır, bağlılığı ürün tercihlerine, marka değiştirme eğilimine ve toplam satın alma sıklığı gibi unsurlara göre değerlendirmektedir (Değermen,2006:79).

Griffin (1995), gerçek bir müşteri bağlılığından söz edebilmek için müşterilerde;

-Düzenli tekrarlanan satın alma davranışı gerçekleştirmek,

-Bir süre sonra işletmenin yalnızca bir mal veya hizmetini değil, işletmenin diğer mal ve hizmetlerinden de satın almak,

-İşletmeyi başkalarına tavsiye etmek ve

-Rakip işletmelerin pazarlama çabalarından etkilenememek (Değermen,2006:79) davranışlarının gerçekleşmesi gerektiğini öne sürmüştür;

2.3. Hizmet Kalitesi ve Marka Bağlılığı İlişkisi

Berry vd. (1988) hizmet kalitesinin pazarda farklılık yaratacak olan önemli bir unsur olmasının yansira, tüm hizmet işletmelerinin sahip olması gereken güçlü ve rekabetçi bir enstrüman olduğunu ifade etmiştir. Hizmet kalitesinin bu kadar önemli olmasının çeşitli nedenleri vardır; öncelikle hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti müşteri bağlılık düzeyini etkilemekle birlikte (Cristobal vd.,2007; Cronin vd., 2000; Imrie vd.,2000) yüksek hizmet kalitesi daha yüksek müşteri memnuniyeti üretir (Johns vd.,2004). İkincisi sadık olmayan müşteriler ile karşılaştırıldığında sadık müşteriler tekrar eden satın almalarının yanı sıra sadık oldukları markalar için diğer markalara ödediklerinden daha fazla ödemeye isteklidirler ayrıca bu müşterilerde sadık oldukları markayı başkalarına tavsiye etme davranışı daha fazladır (Ulaş ve Arslan,2006:158).

Chee vd.(1999) marka bağlılığının hizmet sektöründe, hizmeti sunmak için kullanılan materyal ve personelin dış görünüşü, davranışı gibi fiziksel unsurlardan, işletmenin hızlı bir şekilde hizmeti sunması ve bu konuda hevesli olmasından, hizmetin hatasız ve güvenilir biçimde yerine getirilmesinden, müşterilere karşı hizmet sunmaya istekli ve yardımsever olmasından, çalışanların nazik ve bilgili olmasından, işletmenin müşterilerin istek ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olması ve her bir müşteriye kişisel ilgi göstermesinden etkilendiğini öne sürmektedir. Tüm bu unsurlar hizmet kalitesinin boyutlarını ifade etmektedir.

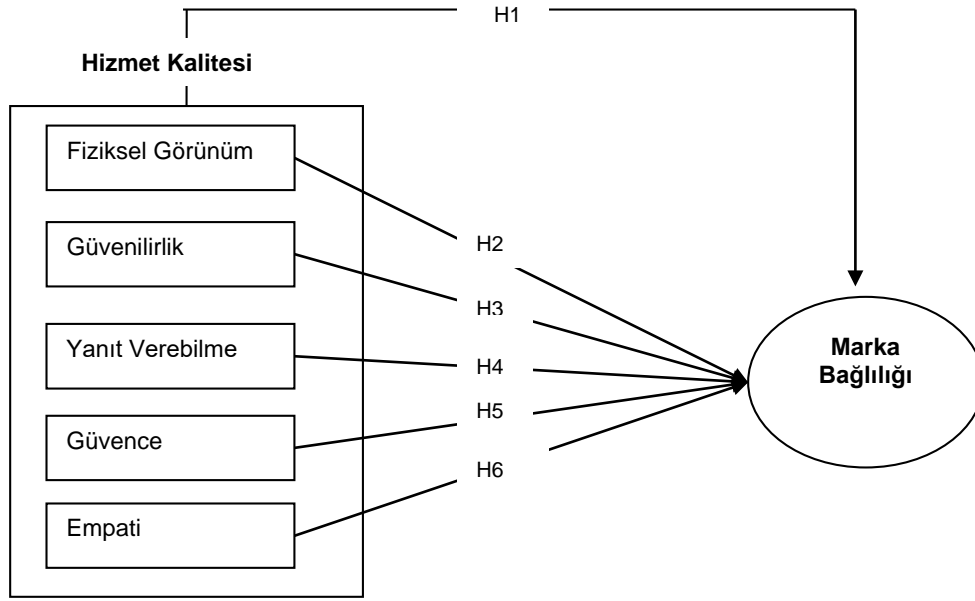
Bolton ve Drew (1991) de hizmet kalitesinin müşteri sadakati üzerinde önemli etkileri olduğunu öne sürmüştür. Sadık müşteriler, memnun oldukları sürece aynı markayı almaya ve kullanmaya devam edecektir. Müşterilerin kaliteye ilişkin algısı, markaya olan bağlılığı ile ilişkilidir. Çünkü markanın kalitesi konusunda olumlu bir algı müşterilerin daha sadık hale gelmesine neden olmaktadır (Malik vd.,2011). Yapılan araştırmalar da algılanan hizmet kalitesinin, müşterilerin marka bağlılığı gibi tutumları üzerinde pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Demirkan ve Karadeniz (2015) perakende sektöründe faaliyet gösteren bir zincir mağaza markasında yaptıkları araştırmalarında hizmet kalitesinin marka bağlılığına yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır. Usta ve Memiş'in (2009) mobil iletişim sektörüne yönelik gerçekleştirilen çalışmaları algılanan hizmet kalitesinin marka bağlılığını doğrudan etkilediğini bununla birlikte müşteri tatmini üzerinden dolaylı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bankacılık sektöründe gerçekleştirilen çalışmalar incelendiğinde, Arı ve Yılmaz'ın (2015) çalışması hizmet kalitesi boyutlarından güvenilirlik boyutunun üniversite öğrencilerinin bankaya olan memnuniyetini ve bağlılığını pozitif olarak etkilediğini ve diğer hizmet kalitesi boyutlarının ise banka memnuniyeti ve sadakati üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını ileri sürmüştür. Yılmaz vd.'nin (2006) çalışmasında ise devlet bankası için yanıt verebilirlik, özel banka için empati hizmet boyutlarının kuruma bağlılık üzerinde pozitif etkisi olduğu ortaya çıkmıştır, diğer boyutlar ise bağlılığı etkilememektedir. Kıtıpçı vd.'nin (2011) bir kamu bankasında gerçekleştirdikleri çalışmalarına göre müşteri sadakati güvenilirlik boyutundan olumlu yönde etkilenmektedir.

Günümüzde hizmet işletmelerinin hayatlarını sürdürmelerinin bağlı olduğu strateji, müşteri bağlılığı ile sonuçlanacak kaliteli hizmet sunmaktır. Bu nedenle, araştırmanın konusu, müşteri bağlılığı ve bu bağlılığın oluşturan koşullardan biri olarak görülen hizmet kalitesi ile hizmet kalitesinin alt boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek olarak belirlenmiştir.

3. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Araştırmanın amacı; bankalar tarafından sunulan hizmet kalitesi algısı ile bu algıyı oluşturan ve SERVPERF (Cronin ve Taylor,1992) ölçeğinin boyutları olan “fiziksel görünüm, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, güvence ve empati” değişkenleri ile katılımcıların bankalara karşı göstermiş oldukları marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın ilk bölümünde bahsedilen ilgili literatürdeki teorik kavramlar ve değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen benzer çalışmalardan yararlanılarak Şekil 1’de gösterilen araştırma modeli oluşturulmuştur.

Araştırmanın evrenini Mersin ili Anamur ilçesinde faaliyet gösteren tüm banka şubelerinden hizmet alan bireysel banka müşterileri oluşturmaktadır. Toplam 300 katılımcıya yüz yüze anket uygulaması yapılmış ve uygulanan anketlerden 18 tanesi çeşitli eksiklikler nedeniyle değerlendirme dışı tutulmuştur. Analizler geçerli olan 282 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bireysel Bankacılık Müşterilerinin Algıladıkları Hizmet Kalitesinin Marka Bağlılığı Üzerindeki Etkisi

Çalışmanın temel amacı ve araştırma modeli göz önünde bulundurularak oluşturulan hipotezler ise şu şekildedir:

- H1:** Hizmet kalitesi algısı ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır
- H2:** Fiziksel görünüm ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H3:** Güvenilirlik ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H4:** Yanıt Verebilme ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H5:** Güvence ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır.
- H6:** Empati ile marka bağlılığı arasında pozitif bir ilişki vardır.

Çalışmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin soruların yanı sıra banka ile çalışma süresini ve bankayı çevredekilere önermeyi ölçen iki soru yer almıştır. İkinci bölümde bankalar tarafından sunulan hizmetin algılanan kalitesine dair 22 soru ve marka bağlılığını ölçmeye yönelik 3 soru bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçek 5’li likert tipinde hazırlanmıştır (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum). Anketin ön test çalışmaları tamamlandıktan sonra anket formunda yer alan ve katılımcılara yöneltilen likert Ölçeği ile ölçülmüş sorular, aralarındaki tutarlılığı ölçmek amacıyla güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda iç tutarlılık değeri (Cronbach’s Alfa değeri) tavsiye edilen değerin üzerinde çıkmıştır.

4. Verilerin Analizi ve Bulgular

Veriler istatistik paket programı (SPSS for Windows 22.0) ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar %5 anlamlılık düzeyine göre yorumlanmıştır. Tablo 1 araştırma sonuçlarından elde edilen “Demografik Özellikleri” göstermektedir. Ankete katılan 382 katılımcının % 36,5’ ini kadınlar, % 63,5’ini ise erkek katılımcılar oluşturmuştur. Katılımcıların yaş dağılımı incelendiğinde; % 48,6’sının 36-54 arası yaş grubunda olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında, en büyük yüzdelik dilimde % 47,9 ile üniversite mezunları yer almaktadır. Katılımcıların bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek için en

çok tercih ettikleri bankanın %26,2 ile Ziraat Bankası olduğu görülmüştür. Bunu %13,8 ile İş Bankası ve %12,4 ile Garanti Bankası izlemektedir. Mevcut banka ile çalışma yılına bakıldığında katılımcıların %29,7'sinin 12 yıl ve daha fazladır aynı banka ile çalıştığı görülmektedir ve katılımcıların %77'si mevcut bankalarını çevrelerindeki diğer insanlara önerebileceklerini belirtmiştir.

Tablo.1: Demografik Özellikler

Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)	Tablolar	Gruplar	Frekans(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	179	63,5	Bankayı Çevreye Önerme Durumu	Evet	217	77,0
	Kadın	103	36,5		Hayır	65	23,0
	Toplam	282	100,0		Toplam	282	100,0
Yaş	18-35	96	34,0	Çalışılan Banka	Akbank	34	12,1
	36-54	137	48,6		Garanti Bankası	35	12,4
	55 Ve üzeri	49	17,4		Halkbank	34	12,1
	Toplam	282	100,0		İş Bankası	39	13,8
Öğrenim Durumu	Ortaokul	52	18,4		Yapı Kredi	21	7,4
	Lise	86	30,5		Teb	12	4,3
	Üniversite	135	47,9		Vakıfbank	21	7,4
	Master/doktora	9	3,2		Şekerbank	12	4,3
	Toplam	282	100,0		Ziraat Bankası	74	26,2
					Toplam	282	100,0

Araştırmaya yönelik veri toplamak için kullanılan ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin kontrolünde doğrulayıcı faktör ve güvenilirlik analizlerinden yararlanılmıştır. Hizmet Kalitesi ölçeğinin yapı geçerliliğinin doğruluğu ve uyumu doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Faktör analizi sonrası uyum iyiliği kriterleri Ki kare (χ^2) değeri X^2/Sd (341.088/195) = 1.749; Hataların yaklaşık ortalama karekökü (Root Mean Square Error of Approximation-RMSEA) = 0.052; Uyum iyiliği indeksi (Goodness of Fit Index -GFI) = 0.905; Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (Adjusted Goodness of Fit Index -AGFI) = 0.877; Kök ortalama kare değeri (Root Mean Square Residual -RMR) = 0.064 olarak hesaplanmıştır. Yapısal eşitlik modelinde uyum indekslerinin kabul kriterleri Tablo 2'de gösterilmektedir (Sümer, 2000; Şimşek, 2007; Wang and Wang, 2012). Analiz sonuçlarına bakıldığında, doğrulayıcı faktör analizi ile hesaplanan uyum istatistikleri modelin kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu durum ölçeğin daha önce belirlenen faktör yapısına göre iyi uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Bu araştırmada hizmet kalitesi ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,876 olarak hesaplanmıştır.

Bununla birlikte Marka bağlılığı ölçeği için doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği kriterleri incelendiğinde X^2/Sd = 2.021; GFI = 0.889; AGFI = 0.856; RMR = 0.057; RMSEA = 0.063 olarak saptanmıştır. Bu durum Marka bağlılığı ölçeğinin daha önce belirlenen üç soruluk yapısını doğrulamaktadır. Bu araştırmada marka bağlılığı ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's Alpha=0,783 olarak hesaplanmıştır. Güvenilirlik analizinde kullanılan alfa katsayısının değerlendirilmesinde uyulan değerlendirme kriteri aşağıdaki şekildedir (Özdamar,2004:632-633):

“0,00 ≤ α ≤ 0,40 ise ölçek güvenilir değildir.

0,40 ≤ α ≤ 0,60 ise ölçek düşük güvenilirliktedir.

0,60 ≤ α ≤ 0,80 ise ölçek oldukça güvenilirdir.

0,80 ≤ α ≤ 1,00 ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir”.

Analiz sonuçlarına bakıldığında ağırlanan hizmet kalitesi ve marka bağlılığı ölçeklerinin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. Bununla birlikte her iki ölçeğin uyum iyiliği ölçütleri bize istatistiksel modelin kabul edilebilir derecede uyumlu olduğunu göstermektedir.

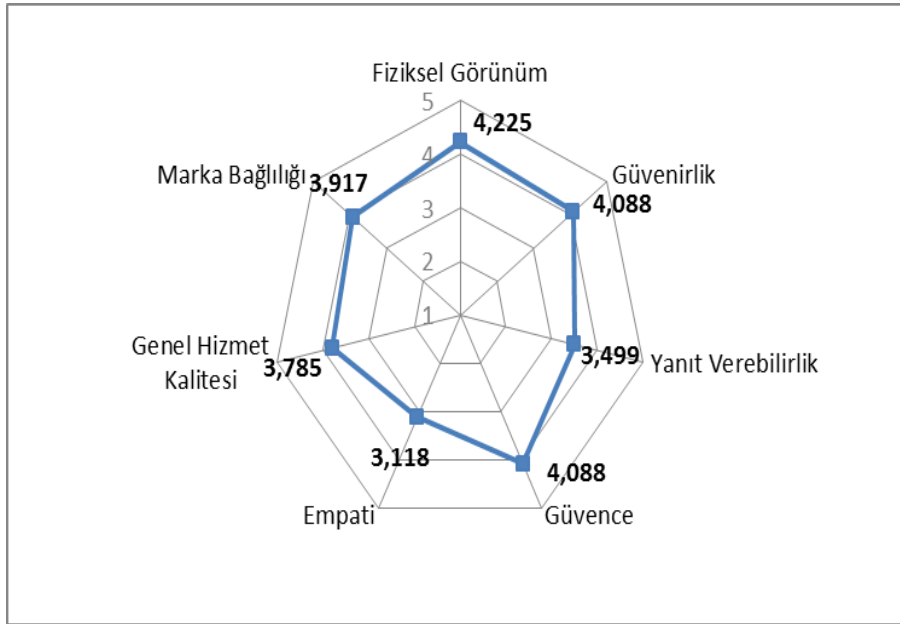
Tablo.2: DFA'da Kullanılan Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İndeksleri	Elde Edilen Değerler		

	Hizmet Kalitesi Ölçeği	Marka Bağlılığı Ölçeği	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri
χ^2/sd	1.749	2.021	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
AGFI	0.877	0.856	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$
GFI	0.905	0.889	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$
RMSEA	0.052	0.063	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$
RMR	0.064	0.057	$.00 \leq RMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .08$

Çalışmada değişkenlerinin puanlarının hesaplanması amacıyla; Dağılım aralığı=En büyük değer-En küçük değer/Derece sayısı formülü kullanılmıştır. Ölçek boyutlarının aldığı puanlar 1 ile 5 arasında değerlendirilmektedir. Bu aralık 4 puanlık genişliğe sahiptir. Bu genişlik beş eşit genişliğe bölünerek 1.00- 1.79 arası “çok düşük”, 1.80- 2.59 arası “düşük”, 2.60- 3.39 “arası orta”, 3.40-4.19 arası yüksek, 4.20-5.00 arası çok yüksek olarak sınır değerleri belirlenmiş ve bulgular yorumlanmıştır (Sümbüloğlu,1993:9). Tüm değişkenlerin puanları hesaplandığında “fiziksel görünüm” puanı çok yüksek (4,225±0,765); “güvenirlilik” puanı yüksek (4,088±0,738); “yanıt verebilirlik” puanı yüksek (3,499±0,905); “güvence” ifadesine yüksek (4,088±0,784); “empati” puanı orta (3,118±0,872); “genel hizmet kalitesi” puanı yüksek (3,785±0,588); “marka bağlılığı” puanı yüksek (3,917±0,933) olarak saptanmıştır (Şekil.2).

Şekil 2. Hizmet Kalitesi ve Marka bağlılığı Puan Ortalamaları Diyagramı

Araştırmada kullanılan değişkenler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde, genel hizmet kalitesi ve hizmet kalitesin alt boyutları ile marka bağlılığı arasında pozitif ve yüksek korelasyonlar olduğu görülmektedir. Genel Hizmet Kalitesi ve marka bağlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır($r=0.64$; $p=0,000<0.05$). Hizmet kalitesi alt boyutları ile marka bağlılığı arasındaki korelasyonlara bakıldığında ise pozitif ve anlamlı ilişkiler dikkat çekmektedir. Marka bağlılığı ile hizmet kalitesi alt boyutları arasındaki en yüksek ilişki güvenirlilik ($r=0.65$; $p=0,000<0.05$), en düşük ilişki ise empati boyutu ($r=0.304$; $p=0,000<0.05$) arasında görülmektedir. Güvence boyutu ve marka bağlılığı arasında orta ve pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r=0.529$; $p=0,000<0.05$), Yanıt Verebilirlik ve marka bağlılığı arasında ise zayıf ancak yine pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır($r=0.374$; $p=0,000<0.05$). Tablo 3 korelasyon analizi sonucunda elde edilen korelasyon katsayılarını göstermektedir.

Tablo.3: Hizmet Kalitesi ve Marka bağlılığı Puanları Arasında Korelasyon Katsayıları

		Marka bağlılığı
Marka bağlılığı	r	1,000

	p	0,000
Fiziksel Görünüm	r	0,501**
	p	0,000
Güvenirlik	r	0,650**
	p	0,000
Yanıt Verebilirlik	r	0,374**
	p	0,000
Güvence	r	0,529**
	p	0,000
Empati	r	0,304**
	p	0,000
Genel Hizmet Kalitesi	r	0,640**
	p	0,000

Araştırma kapsamındaki hipotezleri test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar ve hipotezlerin testleri aşağıda sırası ile açıklanmıştır. Hizmet kalitesinin marka bağlılığı üzerindeki etkisini göstermek üzere kurulan regresyon modelinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ve genel hizmet kalitesi algısının marka bağlılığı üzerinde etkisi ($\beta=1,015;p=0,000<0,05$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Marka bağlılığı düzeyinin belirleyicisi olarak genel hizmet kalitesi ile ilişkisi ($R^2=0,407$) anlamlıdır (Tablo.4). Buradan hareketle müşterilerin genel hizmet kalitesi algısının artması marka bağlılığı düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılarak H1 hipotezi kabul edilebilir.

Tablo 1. Genel Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesi Alt Boyutlarının Marka Bağlılığı Üzerinde Etkisine Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	t	p	F	Model (p)	R^2
Marka bağlılığı	Sabit	-0,188	-0,686	0,493	49,803	0,000	0,465
	Fiziksel Görünüm	0,117	1,647	0,101			
	Güvenirlik	0,561	7,138	0,000			
	Yanıt Verebilirlik	0,084	1,545	0,124			
	Güvence	0,197	2,880	0,004			
	Empati	0,071	1,309	0,192			
Marka bağlılığı	Sabit	0,074	0,266	0,790	193,765	0,000	0,407
	Genel Hizmet Kalitesi	1,015	13,920	0,000			

Hizmet kalitesi alt boyutlarının etkilerini incelediğimizde ise marka bağlılığı düzeyinin belirleyicisi olarak fiziksel görünüm, güvenilirlik, yanıt verebilirlik, güvence, empati değişkenleri ile marka bağlılığı değişkeni arasındaki ilişkilerin çok güçlü olduğu görülmüştür ($R^2=0,465$). Müşterilerin güvenilirlik ($\beta=0,561,p=0,000<0,05$) ve güvence ($\beta=0,197,p=0,004<0,05$) ile ilgili algıları marka bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir, bu nedenle H3 ve H5 hipotezleri kabul edilebilir. Bununla birlikte fiziksel görünüm ($\beta=0,117,p=0,101>0,05$), yanıt verebilirlik ($\beta=0,084,p=0,124>0,05$) ve empati ($\beta=0,71,p=0,192>0,05$) ile ilgili algılarının marka bağlılığı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya konmuştur. Bundan dolayı H2, H4 ve H6 hipotezleri red edilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bankacılık sektörü rekabetin en yoğun yaşandığı sektörlerden biridir. Sektördeki ürün çeşitlerinin birbirlerine olan benzerliği bankaları müşterileri kendilerine çekmek ve bağlılık yaratmak adına hizmet kalitesini bir rekabet aracı olarak kullanmaya yönlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı bankacılık sektöründe genel hizmet kalitesi algısı ve hizmet kalitesi boyutları ile marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada gerçekleştirilen analizler sonucunda, genel olarak hizmet kalitesi algısının banka markasına olan bağlılık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani banka

müşterileri bankanın sunduğu hizmeti ne kadar kaliteli olarak algıladıkları banka markasına olan bağlılıkları o derece artmaktadır. Bu sonuç daha önce aynı alanda gerçekleştirilen çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Bununla beraber hizmet kalitesi algısını oluşturan boyutların marka bağlılığı üzerinde farklı etkileri bulunmaktadır. Banka müşterilerinin güvenilirlik ve güvence algısı marka bağlılığını olumlu etkilemektedir. Yani bankanın ve çalışanların güvenilir olması, verilen sözlerin zamanında yerine getirilmesi, işlemlerin hatasız gerçekleştirilmesi müşterilerin bankaya olan bağlılıklarını olumlu yönde etkilemektedir. Ölçek boyutlarının dağılım puanlarına bakıldığında da "güvence" ve "güvenilirlik" boyutlarının aynı ve yüksek puanı aldıkları görülmektedir. Bununla birlikte fiziksel görünüm, yanıt verebilirlik ve empati boyutları istatistiksel olarak anlamlı çıkmadığı için, bu boyutların marka bağlılığı üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır denilebilir. Yani banka şubelerinin ve çalışanlarının fiziksel görünümü, hizmetlerin zamanında yerinde getirilmesi ve bankada kişiye özel hizmet sunulması gibi unsurlar müşterilerin bankaya bağlılığını etkilememektedir. Bu sonuçlar benzer çalışmalar ile farklılık göstermektedir, diğer araştırmaların farklı sektörlerde farklı örneklem grupları ile gerçekleştirilmesi nedeni ile sonuçlar farklılaşmıştır denilebilir. Bu çalışma yalnızca bireysel bankacılık müşterilerine yönelik gerçekleştirilmesi sebebi ile diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Buradan hareketle bankaların işlem ve çalışanlar bazında müşterilerde oluşan güven duygusunu pekiştirecek faaliyetler üzerinde yoğunlaşmaları gerekmektedir. Örneğin bankalar, çalışanlarının etik davranışlar sergilemelerinin müşterilerde güven duygusu oluşturacağını dikkate alarak, etik konusu üzerine yoğunlaşabilirler. Bu bağlamda personele etik konulu eğitimler verilmesi, personel adaylarının işe alım sürecinde karakter özelliklerinin ve yetkinliklerinin yanısıra etik yaklaşımlarının da göz önüne alınması (Güğerçin, 2017) güven duygusu yaratmaya yönelik örnek faaliyetler içerisinde yer alabilir. Benzer konulardaki eksiklikler tespit edilmeli ve kusurlar giderilmelidir.

Bu çalışma, SERVPERF ölçüm tekniği ile bireysel bankacılık müşterilerine uygulanarak, bankaların bu müşterilerin hizmet kalitesi algılarını ve bankaya olan bağlılıklarını ölçme konusunda yol göstermektedir. Ayrıca yine bu çalışma sayesinde bankalara eksik yönlerinin ne olduğunu görme ve bunu giderme konusunda yardımcı olabilir. Örneklem için yalnızca Anamur ilçesinde faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarının bireysel bankacılık müşterilerinin ele alınması çalışmanın sınırlılığıdır. Bundan sonraki çalışmalarda yalnızca bir bankanın tüm bireysel, ticari ve gişe müşterileri araştırmaya dahil edilerek bankaya özgü sonuçlara ulaşılabilir. Ayrıca farklı bir örneklem gurubu seçilerek bu araştırmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir. Aynı çalışma yalnızca kamu bankası veya özel bankalara yönelik olarak gerçekleştirilerek sonuçlar karşılaştırılabilir. Ya da yalnızca tek bir bankanın tüm müşterilerine yönelik olarak gerçekleştirilerek kuruma özgü sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Aaker, A.D. (1991). *Managing Brand Equity: Capitilazing on the Value of a Brand Name*. The Free Press, New York.
- Arı, E., Yılmaz, V. (2015). Banka Hizmet Kalitesi Boyutları İle Banka Sadakati Arasındaki İlişkilerin Servqual Ve Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi: İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(3).121-135
- Berry, L.L., Parasuraman, A. and Zeithaml, V.A. (1988). The Service - Quality Puzzle. *Business Horizons*, 31(5). 35-43.
- Bülbül, H., Demirel, Ö. (2008). Hizmet Kalitesi Ölçüm Modelleri Servqual Ve Serperfin Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20.181-198
- Bolton, R.,N. Drew,J.,H. (1991). A Longitudinal Analysis of the Impact of Service Changes on Customer Attitudes.*Journal of Marketing*, 55 (1).1-10
- Chaudhuri A., Halbrook M.,B.(2001). The Chain of Effects from Brand Trust and Brand Affect to Brand Performance: The Role of Brand Loyalty, *Journal of Marketing*, Volume 65.81-93
- Chee K.C.,Dermott, M.,C., Ang, T.(1999). Total Quality Customer Care: A Potent Quality Marketing Strategy. *The Singapore Marketer*, January-March, Publication of MIS.1-10
- Cristobal, E., Flavian, C. and Guinaliu, M.(2007). Perceived e-service quality (PeSQ): Measurement Validation And Effects On Consumer Satisfaction And Web Site Loyalty.*Managing Service Quality: An International Journal*, Vol. 17 Issue: 3,317-340,
- Cronin, J. J. Jr., Taylor, S.A.(1992). Measuring Service Quality: A Reexamination And Extension. *Journal of Marketing*, 56(1). 55-68.
- Değermen, A.(2006). Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Sadakati (Hizmet Kalitesi ile Müşteri Sadakatinin Sağlanması ve GSM Sektöründe Bir Uygulama). Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Demirel, Y., Yoldaş, M. A., Divanoğlu, S. U.(2009). Algılanan Hizmet Kalitesinin Tatmin, Tavsiye Davranışı Ve Tercih Üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, 16(10).1-14
- Demirkan, G., Karadeniz, M. (2015). Perakende Mağazacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Marka Sadakati Üzerine Etkisi: Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 245-262.
- Gounaris S., Stathakopoulos, V.(2004). Antecedents And Consequences Of Brand Loyalty: An Empirical Study. *Journal of Brand Management*, 11, (4), 2004, 283-306.
- Güğerçin, U. (2017). Etik Konunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Etik Konum Kuramı Çerçevesinde Bir Analiz. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32).
- Griffin, J.(1995). *Customer Loyalty: How to Earn It, How to Keep It*.Lexington Books, New York
- Imrie, B.C., Durden, G., Cadogan, J.W. (2000). Towards A Conceptualization Of Service Quality in The Global Market Arena. Quality İn The Global Market Arena. *Advances in International Marketing*, 10(1), 143-162.
- Johns, N., Avci, T., Karatepe, O.M. (2004). Measuring Service Quality Of Travel Agents: Evidence From Northern Cyprus. *The Service Industries Journal*, 24(3), 82-100.

- Kitapçı, H., Yıldırım, A., & Çömlek, O. (2011). Grönross Modeline Göre Bankacılıkta Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti, Sadakati Ve Davranışsal Niyete Etkisi. *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 14(26), 177-197
- Küçükaltan, Gül. (2007). Hizmet Kalitesi Kavramına Genel Bir Yaklaşım ve Hizmet Kalitesinin Önemi. Gümüsoğlu vd. (Editörler). *Hizmet Kalitesi: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İçinde (ss.57-72) Ankara: Detay Yayıncılık
- Malik, M.E., Naeem, B., Nasir, A.M.(2011). Hotel Service Quality And Brand Loyalty. *Interdisciplinary Journal Of Contemporary Research In Business*, 3, 621-629.
- Oliver, R., L. (1997). Satisfaction : A Behavioral Perspective on the Consumer. McGraw-Hill. New-York.
- Öncü, M. A., Kutukiz, D., Koçoğlu, C. M. (2010). Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (45), 237-252
- Özkuş, E. (2007). SERVQUAL Kavramsal Çerçevesinde Turizm İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Geliştirilmesi. Gümüsoğlu vd. (Editörler). *Hizmet Kalitesi: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İçinde (ss.57-72) Ankara: Detay Yayıncılık
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-İtem Scale For Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal Of Retailing*, 64(1), 12-40
- Potluri, R. M., & Zeleke, A.A. (2009). Evaluation of customer handling competencies of Ethiopian employees. *African Journal of Business Management*, 3.(4), 131-135.
- Sümbüloğlu, K.(1993). Biyoistatistik, Özdemir Yayıncılık. Ankara
- Sümer, N. (2000). Yapısal Eşitlik Modelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*. No.3, S.6, 49-74.
- Şimşek Ö.,F.(2007). Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları. Ankara: Ekinoks
- Tek, Ö.,B.(1999).Pazarlama İlkeleri,Global Yönetimsel Yaklaşım,Türkiye Uygulamaları, 8.Baskı. Beta Yayınları. İstanbul
- Ulaş, D., Arslan, H.B. (2006). An Empirical Investigation of Turkish Cola Market. *British Food Journal*. 108, 3, 156-168.
- Usta, R., & Memiş, S. (2009). Hizmet Kalitesi Ve Marka Bağlılığı Arasındaki İlişki Üzerine Müşteri Tatmininin Aracılık Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. C:23,S:4. 87-108
- Wang J, Wang X. (2012).Structural Equation Modeling: Applications Using Mplus: Methods And Applications. West Sussex: John Wiley & Sons
- Yılmaz, V., Çelik, E.H., Ekiz, H.E. (2006). Kuruma Bağlılığı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modelleriyle Araştırılması: Özel ve Devlet Bankası Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2: 171-184.

Summary

The changing conditions have shifted the focal point of the businesses from "customer" to the "product". In today's business environment it has become almost impossible to maintain the presence of an enterprise that does not produce products or services in line with the demands and needs of its customers. Those customers whose demands will be met will become satisfied customers and will become loyal to the product and to the brand. Brand equity has advantages such as providing competitive advantage to the business, more sales and therefore profitability. For this reason, businesses need to find ways to create and enhance brand loyalty. One of the most important ways to build brand loyalty is to provide quality products and services. In particular, the quality of service offered in the service sector is one of the strategic elements that ensures the customer's commitment to the brand. The other researches conducted in the same area reveals that service quality has an important task in providing brand loyalty. Banks are one of the most important players in the service sector, and the bank's customers' commitment to their own brands is of vital importance. The similarity of the products and its benefits in the sector pushes the banks to make a differences in the ongoing intense competition environment and there is no doubt that this difference lies in the quality of service for banks. The quality of the service provided by the banks will affect the customers' commitment to the bank's brand. For this reason, the banks should make the necessary studies and evaluations about how the customers perceive the quality.

The purpose of this study is to examine the impact of the service quality perception on brand loyalty in the banking sector. However, it has been tried to determine whether each of the dimensions of "physical appearance, assurance, responsiveness, reliability and empathy" which constitute service quality have an effect on brand loyalty. In the study, first of all the literature was searched, subject variables were defined and the relation between these variables was examined. Then hypotheses were developed from the examined theoretical concepts and previous researches. At last, Lastly, the collected data were analyzed with the statistical package program SPSS for Windows 22.0 to test hypotheses.

The study was conducted for personal banking customers of the banks operating in Anamur county. The data were obtained by face-to-face interviews with 282 randomly selected retail banking customers. According to the results of the analysis, it is concluded that the perceived quality of the service provided by the banks is a positive effect on the brand loyalty. This result is similar to other studies carried out in the same area. The SERVPERF scale was used as a measure of service quality in the survey and the effect of dimensions of the scale on brand loyalty was examined. The results of the analysis revealed that the reliability and assurance dimensions has positive affects on personal customers of the banks. However, the other dimensions ,physical appearance, responsiveness and empathy, have no effect on bank's brand loyalty. These results are different from similar studies, because of the fact that other researches are carried out with different sample groups in different sectors. This study differs from other studies only because it is aimed at personal banking customers. According to the results, the banks should pay attention to the issues such as the reliability of the bank and the employees, the fulfillment of the promises on time, the correct execution of transactions in order to provide and increase the brand loyalty of the personal banking customers, that is, to improve the elements that provide reliability and assurance also they must go to find out what is missing in this regard. The implementation of the work in the Anamur

district and only for personal banking clients is a limitation of the study. The study can also be conducted for other segment customers. The same study can only be conducted for public or private banks and then the results can be compared. Or it can only be carried out for all the customers of a single bank, so that institution-specific results can be obtained.

The International Advertising Strategies of Turkish Airlines In The Context Of Globalisation¹

Küreselleşme Bağlamında Türk Hava Yolları'nın Uluslararası Reklam Stratejileri

Hediye AYDOĞAN²

Geliş Tarihi: 03.08.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.10.2017 / Kabul Tarihi: 01.11.2017

Abstract

Making it easier for the mobility of many things such as goods, services and man in the world thanks to the developments of the transportation and internet technologies, globalisation affect the cultural life as well as the economic, political and technological life. In addition, having an impact on the cultural components (language, traditions, lifestyles, and so on) of the societies, globalisation shapes the advertisements fostered by these components.

It is highly disputed in the literature whether the global companies getting into the foreign markets due to the shrinking of the domestic markets in which they facilitate under the competitive conditions stemming from the globalisation, should create standardised, adapted or glocalised advertisements in order to establish their hold on these markets and to maximize their profits. In this context, the main objective of this study is to identify the international advertising strategies of the six print advertisements of Turkish Airlines on the issues of magazines published on SkyLibrary in between 2010 and 2014. In order to reveal which elements Turkish Airlines uses for its standardised, adapted or glocalised advertisements, this study makes use of the Hofstede et al.'s Cultural Onion Model (2010) and applies a semiological analysis. This study, bearing the importance of being the first study analysing the international advertising of a Turkish brand in terms of its strategies, concludes that Turkish Airlines employ the standardised and glocalised advertisement strategies, and the glocalised advertisement strategy is implemented mostly by making differences in the visual and linguistic symbols.

Key Words: Globalisation, International Advertising Strategies, Standardisation, Glocalisation, Semiology.

Özet

Ulaşım ve internet teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle insan, mal ve hizmet gibi pek çok unsurun dünya üzerindeki hareketliliğini kolaylaştıran küreselleşme ekonomik, politik ve teknolojik hayatı olduğu kadar kültürel hayatı da etkisi altına almaktadır. Toplumların kültürünü oluşturan dil, gelenekler ve yaşam tarzı gibi unsurları etkileyen küreselleşme, kültürün bu unsurlarının beslediği ve bu unsurlarını besleyen reklamları da şekillendirmektedir.

Küreselleşmenin yarattığı rekabet koşullarında şirketlerin faaliyet gösterdikleri pazarların daralması nedeniyle dış pazarlara açılan şirketlerin, bu pazarlarda tutunabilmelerinde ve kârlarını azamileştirebilmelerinde önemli bir rol oynayan reklamlarını tüm pazarlarda standartlaştırması, faaliyet gösterdiği her bir pazarın kültürüne göre uyarlaması veya küyerel bir strateji izlemesi gerekliliği, yazında küresel şirketlerin reklamlarının incelenmesi üzerinden tartışılacak bir konudur. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, küresel bir marka olma yolunda ilerleyen bir Türk şirketi olarak Türk Hava Yolları'nın (THY), SkyLibrary internet sayfasındaki 2010-2014 yıllarına ait derginin sayılarını inceleyerek, bu sayılarda yer alan altı THY reklamları üzerinden şirketin başvurduğu uluslararası reklam stratejilerini belirlemektir. Bu reklamlarda hangi unsurları kullanarak bu stratejileri benimsediğini ortaya koymak amacıyla, Hofstede ve meslektaşlarının (2010) sunduğu Soğan Kabuğu Modeli'ndeki unsurlar temel alınarak bu reklamların göstergebilim açısından bir çözümlemesi sunulmaktadır. Küreselleşen bir Türk markasının uluslararası reklamcılık stratejilerini belirlemeye çalışan ilk çalışma olması nedeniyle önem taşıyan bu çalışma, THY'nin standartlaştırma ve küyerel stratejiye başvurduğu ve küyerel reklam stratejilerinde ise daha çok görsel ve dilsel göstergelerde değişime gittiği sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Küreselleşme, Uluslararası Reklam Stratejileri, Standartlaştırma, Küyerelleştirme, Göstergebilim.

Introduction

Living in a world, where approximately seven billion people live, it is a fact that these people have daily lives, work, incomes, identities and dreams interconnected and independent at the same time (Sorrells, 2010: 171). In this world, it is easy to notice that everything is intertwined in the people's lives; people can communicate as easily with someone spatially afar

¹ This article is the shortened and revised version of the Master's thesis submitted to the Akdeniz University's Institute of Social Sciences in 2016.

² Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, Antalya, Türkiye.
E-posta: hediyeaydogan@akdeniz.edu.tr

as with someone nearby. In other words, in the global world in which people communicate with both other people from the same society (culture, group, etc.) and those from different societies (cultures, groups, etc.) thanks to the rapidly advancing technology not only to meet their personal needs, but also to fulfil their commercial goals. In this communication process, one of the tools that these people use in order to reach their commercial goals is the advertisements.

The advertisements used in the commerce-oriented communication process are linked to the development of the globalisation. In the global life, it is not difficult for the consumers to realise to what extent a company in search of a market in which it can sell its products can reach their lives so easily thanks to the opportunities offered by the globalisation. As Tomlinson (2004: 39) states, when one enters into a nearby supermarket, s/he can easily recognise how many goods in the supermarket are local or international products. In this globalising world, the companies have the ability to get their products produced in either their country of origin or other countries to their customers worldwide. In this scope, as Dağtaş (2009: 10) points out, just after the consumer society has broken out with the commodities and the services becoming appealing for and sold to the people all around the world, the companies have started to make greater investments in the advertising sector. In addition to making investments, these companies have also tried to find and apply different strategies in order to vie with their competitors in the global market into which new commodities or goods enter and make the competition harsher, sometimes putting the national or local companies out of the market.

The companies have endeavoured to develop policies on their advertisements that enable them survive their positions in the global markets while doing modifications on their marketing components (product, price, promotion and distribution). These companies, which make efforts to launch, introduce or sell their products or brands, reach their potential customers through the standardised advertisements in order to make the same image regarding that the world is a single market (Duncan & Ramaprasad, 1995: 66; Levitt, as cited in Svensson, 2001: 8; Samiee et al., 2003: 614; Vrontis & Thrassou, 2007: 8-12), or the adapted advertisements in order to reach the markets having different characteristics (Robertson, 1995: 28; Kanso & Kitchen, 2004: 203), or the glocalised advertisements bringing the global and local together (Onkvisit & Shaw, 2004: 457; Goodman, 2007: 335; Nederveen Pieterse, 2009: 75-76; Dumitrescu & Vinerean, 2010: 153). In other words, there are three types of advertising strategies: standardisation, adaptation and glocalisation. From the point of view that globalisation has led to the homogenisation (integration) of cultures, societies and customers, the companies can standardise their advertisements for all the markets they facilitate in (Elinder, 1965: 7; Fatt, 1967: 61; Onkvisit & Shaw, 1999: 19; Vrontis & Thrassou, 2007: 8; Wright et al., 1983: 473; Keegan & Green, 2012: 386). However, from the viewpoint that the heterogeneity of and the differences between the cultures, societies and customers still exist, they can adapt or glocalise their advertisements in compliance with the needs, desires and expectations of the markets (Onkvisit & Shaw, 1999: 19; Vrontis & Thrassou, 2007: 8; Keegan & Green, 2012; Rajabi et al., 2015; Backhaus et al., 2017).

These and other studies mostly take into consideration the international advertising strategies of the global brands like McDonalds', Coca-Cola and Burger King. However, there are almost no scholarly work, which focus on the international advertising strategies of the Turkish brands becoming global. Therefore, it is the objective of this study to elicit which strategies Turkish Airlines as a Turkish global brand applies by using what kind of elements in its advertisements.

1. Theoretical Framework

While man, who can receive instant information from all points of the world and move easily wherever s/he heads towards thanks to the technological developments, can discover new places to carry out commercial facilities, s/he faces "economic, political, technological and socio-cultural" (Saran, 2013: 42) changes and/or transformations. As a result of the internationally-conducted economic affairs, new, stronger or weaker parties in terms of capital, goods or labour have emerged, leading to the changes in the political balance, and this has caused the global powers to expand their zone of influence, badly affecting the position of the nation-states (Balkanlı, 2002: 24; Das, 2004: 2; Dağtaş 2009: 9; Abdullayev and Elma, 2009: 74-85). Formalising the lifestyles and thoughts of the people together with the political and economic interaction between the states and institutions, culture has largely expanded instead of being stuck within the borders in which it was born. This process of expansion and transformation has started with the globalisation and is still going on.

The term 'globalisation', which has made great impacts on the economic, political and cultural lives of the man, have as many different definitions as the disciplines and viewpoints focusing on what it is. Each discipline (or standpoint) remarks on different aspects of this term, and indicates that globalisation refers to different phenomena and cases. According to Khan (2003), globalisation is a three-dimensional (process, phenomenon and philosophy) concept, which points to the elaborate interconnectedness of the human life on the Earth. However, Das, who tries to put forward a functional dimension of the concept, meaning the "harmonization, homogenization or integration of the countries and economies" (2004: 6), states that globalisation is a network, which makes the inter-continental ties closer in the economic, social, cultural, informational and political sense (2010: 66).

Like the human life, the globalisation process is also multi-dimensional (Eckes, 2003: 408). People maintain their lives for economic, political and cultural reasons. They carry out their economic life in order to survive; they need to communicate with other people in order to socialise and have a balanced life; and, they make policies in order to organise their social and economic lives. Thus, Waters (2001: 10-12) argues that the globalisation process, which affects and is affected by the all kinds of activities of the human life, has three main aspects (dimensions): economic, political and cultural. The economic dimension of the globalisation process is related to the production, exchange and consumption patterns of all the people in the globe while the political dimension involves the expansion policies of the power within and across the societies in the world (Tomlinson, 2004: 33). He states that the cultural dimension of the globalisation process is about how the people surviving in the economic and political life communicate with each other and how they maintain their lives in the globalised

world (2004: 33). Similarly, while Saran (2013: 48) asserts that the economic activities within the globalisation process lead to the political events, Das (2004: 12) pleads that political globalisation is a subset of the socio-cultural globalisation. It can be concluded that all the dimensions are interconnected and interdependent.

Globalisation as a concept refers to a complex interdependence, unitedness and worldwide network of the economic, political and technological powers, which bring the ideologies, customs, and beliefs as well as the people, cultures and markets closer to one another (Albrow, 1990: 45; Robertson, 1992: 8; Keohane and Nye, 2000: 2; Sorrells, 2010: 171). This view points to the importance of the communication on the process of globalisation. Predicating that the globalisation means that the intensification of the social relations in the world (Nederveen Pieterse, 1995: 48) shapes the events both nearby and afar, Giddens (1991: 64) also attributes significance to the impact of communication on the embodiment of the social relations. The remarkable aspect of this interaction between the social relations and communication is that these two things affect the process of globalisation.

Being one of the impact factors of the social relations, communication is getting more global every second, and this process in the modern world, in which people can have relatively easy access to the information from distant resources thanks to the easy transfer of the data and can communicate with each other thanks to the technological advancements although they are spatially distant, is defined as globalisation (Thompson, 1995: 149). No matter where the receiver of the communication process is, the sender immediately and easily gets in contact with the receiver thanks to the developments in the communication technologies. The sender can convey the message to the receiver in a distant point in the world through the most suitable means of the communication. As a means of communication to reach the large masses, media play a key role in the process of globalisation. Even Rantanen (2005: 6) renders this relationship (or interaction) between the media and globalisation with the 'horse' and 'carriage' as a metaphor. From this metaphor, it may be concluded that there is a strong mutual connection between these two concepts. In other words, media and globalisation may be regarded as one of the *raison d'être* for one another.

McLuhan (1994: 34), who alleges that the world has turned into a 'global village' as a result of the connection of the zones (separated by the national borders) through the electrical technology, attributes significant importance to the communication technologies as they make distant parts of the world closer to each other. The companies located within the national borders go beyond the borders and enter the foreign markets because of the markets shrinking within the national borders, and then they take the form of an international, multinational or global company (Saran, 2013: 42). These companies, owing to the technological developments, 'transport' not only their goods/services, but also their advertisements to the markets in the 'global village'.

In this global village, while the economic and political events in one place of the world may affect other places, these events also make an influence on the social life, and the components of the culture such as language, beliefs, norms and traditions, which make an influence on the social life. These influences lead to interactions between cultures, and these interactions conduce to either cultural homogeneity or cultural diversity (Waters, 2001: 17). Culture, which is learnt and passed down from one generation to another (Onkvisit and Shaw, 2004: 155-156), interdependent with the language (Müller, 1996: 90), is a "living, active process" (Fiske, 1989: 23), which the globalisation process may intervene in and change its progress. In other words, the globalisation process may cause some changes within the cultures.

There are many models, which investigate the cultures deeply. One of these models is the Hall's Contexting Model. In this model, the cultures are divided into two in terms of their contextual features: high context cultures and low context cultures. According to Hall (1976: 86) who attributes importance to the role of context in the communication process, the members of the low context cultures pay more attention to the details than those of the high context cultures (Hall, 1976: 127; Hall and Hall, 1990: 9), and it can be concluded that the members of the high context cultures demand that they are given more information about the context (surroundings). In other words, these two context dimensions differ from each other in terms of the importance which they give to the message and its surroundings (context). While the high context cultures assign more importance to the context surrounding the message, the low context cultures assign this importance to the message itself (Sapienza, n.d.: para 7-9). Furthermore, the bonds between the members of the high context cultures are stronger than those bonds in the low context cultures (Hall, 1976: 127).

Another model, which examines the culture, is the Hofstede's Cultural Dimensions Model. In this model, every national culture bears four dimensions: Power Distance, Uncertainty Avoidance, Masculinity-Femininity and Individualism-Collectivism. The first dimension (Power Distance) refers to the "extent to which a society accepts the fact that power in institutions and organizations is distributed unequally" (Hofstede, 1980: 45). The second one is the Uncertainty Avoidance dimension, which points to the "extent to which a society feels threatened by uncertain and ambiguous situations and tries to avoid these situations by providing greater career stability, establishing more formal rules, not tolerating deviant ideas and behaviours, and believing in absolute truths and the attainment of expertise" (Hofstede, 1980: 45). The Individualism-Collectivism dimension is the third dimension of Hofstede's Cultural Dimensions Model, and it indicates that while the collectivist cultures have a "preference for a tightly-knit framework in society in which individuals can expect their relatives or members of a particular in-group to look after them in exchange for unquestioning loyalty" (Hofstede, n.d.: para 4), the individualist cultures can be regarded as the "a preference for a loosely-knit social framework in which individuals are expected to take care of only themselves and their immediate families" (Hofstede, n.d.: para 4). The fourth dimension, which is the Masculinity and Femininity Dimension, indicates the "extent to which the dominant values in society are "masculine" – that is, assertiveness, the acquisition of money and things, and not caring for others, the quality of life, or people (Hofstede, 1980: 46). According to this model, Turkey scores 66 on the Power Distance dimension, 85 on the Uncertainty Avoidance dimension, 37 on the Individualism-Collectivism dimension, and 45 on the Masculinity-Femininity dimension, while most of the countries in the European region and United States score lower on the Power Distance and Uncertainty Avoidance dimensions and higher on the Masculinity-Femininity and Individualism-Collectivism dimensions.

The high context cultures are associated with the collectivistic cultures, while the low context cultures are associated with the individualistic cultures Chen (1992: 10). As one of the four cultural dimensions of Hofstede's Cultural Model, collectivism and individualism deals with how the relationships between members of a culture are established or how the cultural bonds tie them together. In this regard, the relationships in the individualistic cultures are looser and short term, and the members of this type of culture tend to take care of only themselves and of their closest family members, while the members of collectivistic cultures tend to have tighter and long-term relationships with their families and acquaintances (Hofstede, 1980: 45). According to Hofstede (1980: 48), the characteristics of the collectivistic cultures are the 'We' consciousness, the emotional dependence of the individuals on their families and relatives, the idealisation of the family membership, the predetermined friendships and the placement of the belief in the group decisions, while the characteristics of the individualistic cultures are the 'I' consciousness, the emotional interdependence of the individuals from families or relatives, the idealisation of the leadership, the need for specific friendships and the placement of the belief in the individual decisions. In the Arab and Mediterranean cultures (including the Turkish culture), which are considered high context (Herselman and van Greunen, 2011: 51) and collectivistic (Hofstede, 1980: 52) cultures, the brands try to address their customers through advertisements more with emotional appeals, while the advertisements in the Western cultures (US, Canada and Western Europe) which are considered low context (Verma, 2015: 141) and individualistic (Paez and Vergara, 1995: 417) cultures, depend more on the rational appeals (Ju-Pak, 1999: 220, 224; Adair and Brett, 2004:160).

Hofstede and his colleague also offered a model in order to evaluate the components of the culture, and this model "Cultural Onion Model" is used to identify the differences between cultures all over the world (Boeing, 2013: 5). In other words, Cultural Onion Model makes it easier to unearth the components of culture in four layers (dimensions): symbols, heroes, rituals and values. As cultural documents, the advertisements also include these four dimensions in order to be meaningful for their receivers. According to Hofstede and his colleagues (2010: 6), symbols, which are located in the outer and most superficial layer of the Cultural Onion, are comprised of the "words, gestures, pictures or objects that carry a particular meaning that is recognized as such only by those who share the culture" (Hofstede et al., 2010: 8). The layer under this layer is the 'heroes' layer, which refers to the "persons, alive or dead, real or imaginary, who possess characteristics that are highly prized in a culture and thus serve as models for behaviour" (Hofstede et al., 2010: 8). In this layer, the most popular celebrities like Beckham and Tarkan, historical figures like Atatürk and Piri Reis or fictional characters like Superman and Nasreddin Hodja appear. The next inner layer called as rituals refer to the "collective activities that are technically superfluous to reach desired ends but that, within a culture, are considered socially essential" (Hofstede et al., 2010: 9). Ways of greeting, wedding and mourning ceremonies can be given as examples of the rituals. In the core of the culture lies the 'values' layer, which depends on the pairings such as good-bad, beautiful-ugly and moral-immoral, and this layer deals with the "broad tendencies to prefer certain states of affairs over others" (Hofstede et al., 2010: 9).

There are two opposing viewpoints, which assert that globalisation makes significant impacts on the culture as a whole. While some argue that globalisation contributes to the cultural diversity (Featherstone, 1996: 13; Goodman, 2007: 335; Duman, 2009: 588; Nederveen Pieterse, 2009: 75-76), others assert that globalisation create a common, homogenised, standardised and 'global' culture (Robertson, 1990: 26; Onkvisit and Shaw, 1999: 19; Tomlinson, 2004: 103-118; Keegan and Green, 2012: 386; Saran, 2013: 42).

The marketing professionals, who work for the companies that operate in many different spots in the world at the same time, struggle to make their voice heard by their potential customers through the most appropriate channels and tools. Depending on the choices, features and/or habits of their customers, the marketing potentials may use TV, radio, magazines, newspapers, internet, social network sites, blogs or mobile phones as a medium. On each medium, advertising is "one of the most visible marketing activities" (Buil et al., 2013: 116) that can be used to create brand awareness and image and to evoke positive feelings towards the brand (Keller, 2007: 72, 118), which is one of the most fundamental targets that the global companies try to achieve.

These marketing professionals, who play a key role for the companies to keep their positions in the global markets steady, base their campaigns on the viewpoints of these two opposing groups. When carrying out one of their marketing activities – advertisements – for their international or global clients, they decide on whether to standardise, adapt or glocalise their advertisements depending on the viewpoint, which they stand for. In other words, because the advertisements are the cultural documents (Sherry, 1987: 441) shaped by the process of the globalisation which is interconnected with the consumption (Sklair, 1991: 95), they are open to the changes arising from the globalisation. Therefore, each component of the culture (language, customs, religion, etc.) affects and is affected by the globalisation, and therefore forms the advertisements. In this context, Sherry (1987: 441-442) implies that the basic components of a society's culture (like language, religion, education and values) can be seen in the advertisements, which apply each of these cultural components in order to develop the communication between the brands and consumers.

As being the cultural documents influenced by the globalisation process, the advertisements are standardised, adapted or glocalised in accordance with the expectations of the consumers, who are believed to live in a global culture or different specific cultures. Standardisation as a concept, primarily used by Levitt in his "The Globalization of Markets" (Onkvisit and Shaw, 1999: 19), mean that the companies regard the world as a single market rather than an aggregate market composed of the national markets (Hout et al., 1982: 108). Similarly, it refers to the fact that the companies count the world as a single market ignoring the regional and national differences while they maintain their activities in the global market (Levitt, as cited in Svensson, 2001: 8). As the companies assume that there is a unity in the expectations of the customers and every customer has the same delight all over the world, they find it unnecessary to produce different products, and in the similar sense, they create standardised advertisements for their customers from different parts of the world.

An advertisement applying the standardisation strategy, which focuses on the similarities, unity and coordination in the world (Svensson, 2001: 8), is defined as the advertisement “used internationally with virtually no change in its theme, copy, or illustration (other than translation)” (Onkvisit and Shaw, 2004: 455). The standardisation strategy, requiring the advertisers to use the same advertising message for each market or to make little differences (Wright et al., 1983: 473), may be used for the reasons that;

- The preferences, desires, needs and expectations of the customers in the global market are standardised (Onkvisit and Shaw, 1999: 19; Vrontis and Thrassou, 2007: 8; Wright et al., 1983: 473; Keegan and Green, 2012: 386).
- With the entrance of much more goods into the market, similar appeals become more important for the advertisements (Fatt, 1965: 5-6; Fatt, 1967: 61).

Taking into consideration that the people from different parts of the world have similar tastes and needs as a result of the globalisation which removes the national borders and brings together the customs and traditions of different societies, the advertisers use the standardised advertisements, which provide them with such advantages as;

- Reduction in the advertising costs (Yip and Coundouriotis, 1991: 13; Belch and Belch, 2003: 669; Keegan and Green, 2012: 388; Samiee et al., 2003: 614; Taylor and Okazaki, 2006: 98; Laroche et al., 2001: 250; Vrontis and Thrassou, 2007: 8; Duncan and Ramaprasad, 1995: 66; Papavassiliou and Stathakopoulos, 1997: 504),
- Increase in the quality and profit (Yip and Coundouriotis, 1991: 13; Laroche et al., 2001: 250),
- Long-term success (Vrontis and Thrassou, 2007: 8),
- Combination of the global sources (Yip and Coundouriotis, 1991: 13),
- Globally strong and coherent brand and/or corporate image (Belch and Belch, 2003: 669; Vrontis and Thrassou, 2007: 8-12; Samiee et al., 2003: 614; Taylor and Okazaki, 2006: 98; Laroche et al., 2001: 250; Duncan and Ramaprasad, 1995: 66; Papavassiliou and Stathakopoulos, 1997: 504).

Although standardisation strategy offers some advantages as mentioned above, this strategy drags the companies into failure/loss rather than helping them increase their sales, and according to Onkvisit and Shaw (1990: 103-104), it reduces the message efficiency because it requires the repeat of the same advertising message for the customers with different backgrounds (religion, language, race, economic status, etc.). The differences between the customers focusing on the localisation in the global market grow wider, and their different desires lead them to different purchase behaviour (Onkvisit and Shaw, 1999: 19). From this point of view, the standardisation strategy is not suitable for the companies facilitating in the global market, and the marketing professionals of the companies adapt their advertising strategy to the characteristics of each culture, which the markets ride on.

Unlike the standardised advertisements, the adapted (localised) advertisements are re-shaped in regard to the cultural and structural differences of the societies living in different regions of the world (Kotler, 1986: 13-14; Aktuğoğlu and Eğinli, 2010: 169; Keegan and Green, 2012: 386). The standardisation of the advertisements for the global market may cause the customers to pay no attention or resist to the advertisements. In addition, the adaptation strategy may be applied by the marketing professionals because there is a great diversity in the cultures, markets, economic conditions, media convenience, legal restrictions, customer needs, images of the country of origin and in the customer profiles (Belch and Belch, 2003: 670; Vrontis and Thrassou, 2007: 8; Dapkus and Eimantaitė, 2010: 459-460). This strategy provides the companies with the national sensitivity, stronger communication efficiency and power to compete with the local companies (Hite and Fraser, 1990: 10-11; Yip, 1989: 32; Müeller, 1996: 123). Taking the advantages of the adaptation strategy into consideration, the companies create different advertisements for each market, in which they operate.

Regarded as the amalgam of the standardisation and adaptation strategies, the glocalisation strategy also called as ‘hybridisation’ (Nederveen Pieterse, 1995: 49) or ‘middle way’ (Onkvisit and Shaw, 1990: 106) is a strategy, which necessitates a global strategy with local adaptations and modifications. The glocalisation strategy, which derives from the Japanese term “dochakuka” meaning “global localisation” (Tulloch, 1993: 134), according to Svensson (2001: 15), focuses on a balance between standardisation and adaptation, homogenisation and heterogenisation. This hybrid strategy entails the advertisement to include the global thinking and modification concerning the characteristics of the local markets, and this induces the emergence of different kinds of customers and the creation of new customer customs (Hermans and Kempen, 1998: 1114). This means that hybrid cultures and customers came into being as a result of the combination of the brand-new global values and local values.

The glocalisation strategy known as “Think Global, Act Local” (Dumitrescu and Vinerean, 2010: 149; Zeybek and Ekin, 2012: 805) in the academia and sector concerns the need for the local adjustment of the theme, copy and visual contents of the advertisements with a global vision, and therefore Grey Advertising calls it as “global vision with a local touch” (Belch and Belch, 2003: 674). In line with this strategy, the companies rearrange the components of their advertisements such as message content, symbols, and language in the way that these advertisements comply with the cultural and environmental differences of the customers; and in this way, they don’t ignore the global corporate vision and philosophy which create a global image and turn their products and services into the global brands (Belch and Belch, 2003: 677; Friedman, 2007: 420-422). Since the standardisation strategy disregards the cultural diversity in the age of globalisation and the adaptation strategy costs much, the companies turn their directions to the glocalisation strategy.

Located in a strategical point in the world, Turkey can be regarded to be in the middle of the economical, political and cultural transactions, and this fact causes Turkey to affect and be affected by the globalisation process, which therefore has an influence on the Turkish advertisements. The globalisation process especially gained velocity in Turkey in the 1980s together with the implementation of 24 January 1980 Decisions (Acar, 2009: 33). Afterwards, Turkey as a member of the World Trade Organisation (WTO), signed the General Agreement on Trade in Services (GATS) in 1994, which stipulates that Turkey abolish the quota system hindering the commerce in the service branches mentioned in the Agreement and reduce the barriers to the entrance of the goods/services to the Turkish market (Yılmaz, 2001: 30). Using the electronic commerce, which this Organisation applies in the commercial transactions, Turkey gave rise to the pace of the globalisation process thanks to the rapid developments in the communication and information technologies and cost reductions (Yumuşak, 2001: 2, 9). This enabled two things: the foreign brands could enter into the Turkish market, and Turkish brands could find a chance to reach the international markets. These two results have made the competition in the foreign markets harsher, and like other brands, the Turkish brands turn into global identities with their international or multinational corporate structures (Saran, 2013: 42), and apply the international advertising strategies in order to manage to keep their positions in the markets steady.

2. Methodology

2.1. Purpose and Research Questions

The main purpose of this study is to present how the cultural globalisation affects the international print advertising strategies of one of the globalising brands of Turkey – Turkish Airlines – which was chosen the best airline in Europe in between 2010 and 2014 by Skytrax (<http://www.worldairlineawards.com/Awards>). Furthermore, this study tries to reveal which cultural signs Turkish Airlines uses in its international print advertisements with regard to its advertising strategies. The main hypothesis of this study is that Turkish Airlines shows a tendency towards the use of standardisation strategy in its print advertisements in order to create a single brand image in the minds of its customers all over the world. In addition, this study bears the importance of being the first study to analyse the international print advertisements of a Turkish brand in the globalisation process.

This study tries to fulfil its purposes through these questions:

1. What are the international advertising strategies of Turkish Airlines in its print advertisements as a globalising brand of Turkey?
2. In terms of the international advertising strategies Turkish Airlines applies into its print advertisements, are there any differences in the cultural signs it attributes importance to?

2.2. Sampling, Research Method and Technique

The current study is a qualitative research, which tries to inquire a research problem through an interpretative approach (Karataş, 2015: 63) with an aim to highlight an in-depth and ultimately context-based understanding of specific situations (Given, 2008: 798). In order to grasp a holistic picture of all the diversities, richness, differences and oppositions in the population (Karataş, 2015: 70) and to gain an in-depth understanding about the characteristics of a specific situation in its context (Daymon & Holloway, 2011: 213), the qualitative researcher generally employs the purposive or 'criterion-based' sampling (Yin, 2011; Lindlof & Taylor, 2002; Daymon & Holloway, 2011), which means to select the sample objects or subjects rich in content in terms of the purpose of the research (Daymon & Holloway, 2011: 209; Akalın, 2015: 501). In qualitative research, the sample size is most frequently small (Given, 2008: 798-799) with no concern of generalization to a population as in the quantitative research (Glesne & Peshkin, 1992; Yıldırım & Şimşek, 2008: 65; Daymon & Holloway, 2011; Karataş, 2015), just as Mitchell (1983; as cited in Silverman, 2010: 54) asserts by stating "the validity of qualitative analysis depends more on the quality of the analysis than on the size of the sample" (Mitchell, 1983; as cited in Silverman, 2010: 54). In this study, Turkish Airlines' print advertisements on SkyLibrary website (<http://www.skylibrary.com/>) published in between 2010 and 2014 are selected through purposive sampling technique in order to reveal which international advertising strategies Turkish Airlines applies by using what cultural signs in its print advertisements.

In line with the purpose of this study, the six print advertisements (in the Turkish and English language pairs) of Turkish Airlines representing all the examples of standardised and glocalised advertisement pairs (out of 32 non-repeating advertisement pairs) are selected through purposive sampling technique, by regarding how contextually rich and exemplary each advertisement is in revealing the global and local modifications of the ad contents. With an intention to give an in-depth picture of the international advertising strategies of Turkish Airlines' print advertisements, the selection of the advertisements was based on their relevance to the research question of the study (Schwandt, 2001: 233). The selected print advertisements bear strong similarity to other print advertisements of Turkish Airlines, and contain extensive content in terms of the characteristics of the international advertising strategies: standardisation and glocalisation. Turkish Airlines' advertisements on the SkyLibrary website are mainly advertisements about the corporate superiority, special days and the advantages, which the company offers its customers. Therefore, this was taken into consideration while selecting the advertisements for this study. Each of the selected advertisements refers to this segmentation and exemplifies all the other advertisements in terms of the international advertising tactics such as making no adaptation or using different objects for readers from different languages and cultures. Furthermore, the selected advertisements for the standardisation or glocalisation category are the exemplary advertisements rich in content, bearing all the specificity of the strategies and yielding most appropriate and plentiful data in terms of the purpose of the study (Yin, 2011: 88). Within this scope, the headlines, visuals, taglines, and their placement of the six print advertisements are examined through semiotic analysis,

in which small sample size is the norm (Langrehr & Caywood, 1995). Because semiotic analysis, as Williamson (2001) states, is the most effective and functional method for decoding the advertisements, and as Given (2008) states, it is an important related discipline for the qualitative research, this study makes semiotic analyses of the print advertisements through Hofstede et al.'s Cultural Onion Model (2010), which offers useful tools of analysis to determine the international advertising strategies of the global and international companies (Boeing, 2013; Zakaria & Abdul-Talib, 2010; Feltes, 2015) in terms of the cultural differences.

The structures with the visual essence such as movies, photographs, comic books and advertisements strengthen their meanings through the linguistic materials (Barthes, 2011: 24) and make use of cultural signs (Dağtaş, 2009: 51). One of the methods to analyse the cultural texts like advertisements is semiotics (Fiske, 2003: 124). Semiotics, which examines the signs including many things like fashion jargon, automobiles, clothes and advertisements, scrutinises not only the linguistic signs, but also the non-linguistic signs, and therefore it functions as a metalanguage (Gümüş & Şahin, 1982: 36; Berger, 1996: 11). Semiotics, which is used to analyse the advertisements as a text which includes multifarious signs shared by the members of a society belonging to a specific culture (Dağtaş, 2009: 41), has no compromised models and techniques (Atabek & Atabek, 2007: 82). Therefore, this study applies Hofstede et al.'s Cultural Onion Model (2010) in order to ascertain the cultural signs used in the international advertisements of Turkish Airlines. The four layers of the Cultural Onion Model are the categories through which the six print advertisements of Turkish Airlines are semiotically analysed. In this way, the cultural signs in these advertisements are brought into light, and this study unveils how Turkish Airlines applies its international advertising strategies by using what kind of cultural signs in its print advertisements.

2.3. Limitations

Because of the space limitations for the article, an in-depth semiotic analysis of each advertisement published in the magazines on SkyLibrary is not possible. Therefore, this study tries to find an answer to its research questions and reach its purpose through semiotic analyses of the six print advertisements selected through the purposive sampling technique, which are relevant to the research questions, rich in content and exemplify all the features of the two international advertising strategies employed in the print advertisements of Turkish Airlines.

Another limitation of the current study is that the researcher could not analyse the advertisements in other language pairs rather than the English-Turkish language pairs. Therefore, this study is limited to the semiotic analysis of the print advertisement in English-Turkish language pairs.

The fact that the SkyLibrary website contains some inaccessible magazine issues can be counted as a limitation for this study as other advertisements either standardised or glocalised may not be noticed.

3. Findings

3. 1. "The Best Fly With The Best" / "En İyiler En İyilerle Uçuyor"

Figure 1. "The Best Fly With The Best" ("En İyiler En İyilerle Uçuyor") Advertisements

Table 1. "The Best Fly With The Best" ("En İyiler En İyilerle Uçuyor") Advertisement

Symbols	Visual: - Basketball and football with Turkish Airlines emblem - Olive branch in the brand colours of Turkish Airlines - Plane seats
	Linguistic: - Turkish Airlines Logo - "Globally Yours" Motto - "The Best Fly With The Best." / "En İyiler En İyilerle Uçuyor!" slogan - "Europe's Best Airline" - "Avrupa'nın En İyi Havayolu" - "A Star Alliance Member" - "The world's greatest and most famous players, Kobe Bryant and Lionel Messi fly with Turkish Airlines for a good reason. It's because Europe's best pilots, cabin crew members, flying chefs and technical team work at Turkish Airlines. Now it is time to raise the bet and become the world's best airline, offering the best service to the best athletes and everyone around the world" - "Dünyanın en iyi ve en tanınmış sporcuları Kobe Bryant ve Lionel Messi Türk Hava Yolları'yla uçuyor. Çünkü Avrupa'nın en iyi pilotları, hostesleri, teknik ekibi ve uçan aşçıları Türk Hava Yolları'nda çalışıyor. Şimdi hedef dünyanın en iyi havayolu olmak, dünyanın en iyi oyuncularına ve tüm dünyaya en iyi hizmeti sunmak."
Heroes	Kobe Bryant; Lionel Messi
Rituals	Spinning the ball on finger; Juggling the ball with the knees; Folding the arms
Values	Superiority; Success; Mastery; Victory; Comfort; Unity
Strategy	Standardisation

In this pair of advertisements, while the world-known stars Kobe Bryant and Lionel Messi as the brand ambassadors sit on the seats in the cabin, a flight attendant, a pilot, a chef and a maintenance technician stand behind them, which signifies that the flight crew are ready to serve the globally known stars. The stars, displaying their skills in comfort and smiling with the balls representing the brand, indicates that the brand offers comfortability and happiness, while the upright postures of the flight crew (as the representatives of Turkish Airlines) behind the most talented sportsmen in the world connote that the company supports the sportspeople. The empty seats next to those on which the "best" sit down invite the reader of the advertisements to choose Turkish Airlines, fly with the best on those seats and become the best as mentioned in the slogan of the ad. The slogan and the olive branches surrounding it bear the corporate colours of Turkish Airlines: dark blue and red. Furthermore, the olive branches in the colours of the brand, meaning 'victory' in the Greek mythology (Rhizopoulou, 2004: 1601), refer to Turkish Airlines' consecutive successes in being chosen the best European Airline by Skytrax. In this way, it is aimed to strengthen the brand image.

By featuring those world-renowned stars, it is aimed to create a consistent brand image (Paek, 2005: 134) all over the globe and to transfer the characteristics of them such as charisma, richness, prestige, success, style and so on to the brand itself (Bati, 2010: 266). The postures of the flight crew, especially the chef folding his arms, who all look self-confident, manifest that the crewmembers and Turkish Airlines are the masters in the field of airline transport.

Turkish Airlines, which tries to create and strengthen its global brand image, uses the same headlines (in meaning), copy (in meaning), visual elements and layout in both Turkish and English advertisements. The texts in the Turkish advertisement are directly translated into the English advertisement, and the visual and linguistic elements of the advertisements do not include any local meaning. Therefore, it is possible to assert with the reference of the theories that the standardisation strategy is employed in these advertisements.

3. 2. “Love Will Surround The World” / “Aşk Dünyanın Her Yerinde”

Figure 2. “Love Will Surround The World” (“Aşk Dünyanın Her Yerinde”) Advertisements

Table 2. “Love Will Surround The World” (“Aşk Dünyanın Her Yerinde”) Advertisements

Symbols	<p>Visual:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Branches of a Tree - Clouds - Seagulls - Sun - Sea - Lighthouse - Trees - Eiffel Tower - The Leaning Tower of Pisa - Hat - Neckwear - Flower
	<p>Linguistic:</p> <ul style="list-style-type: none"> - “Globally Yours” - “Europe’s Best Airline” - “Love will surround the world” - “Turkish Airlines makes the distances disappear... This Valentine's Day, fly wherever your beloved one is, and share the most romantic moments together, side by side.” - “Avrupa'nın En İyi Havayolu” - “Aşk dünyanın her yerinde” - “Türk Hava Yolları'ya mesafeler daha kısa... Bu Sevgililer Günü'nde sevdiğinizin yanına uçun; en romantic anları onunla yan yana yaşayın.”
Heroes	-
Rituals	Hugging; Resting head on the shoulder; Watching sunset/sunrise
Values	Love; Togetherness; Quality; Compassion
Strategy	Standardisation

In these advertisements, the couple is depicted through two well-known towers of the world – The Eiffel Tower and The Leaning Tower of Pisa –, which symbolise the passion and love. The Leaning Tower of Pisa, which is the symbol of the “city of eternity” Rome, is personalised as a woman through the adding of hair and a flower on its top; while The Eiffel Tower, which is the symbol of the “city of love” Paris, is personalised as a man through the use of a hat on its top and a neckwear around its body (Delbaere et al, 2011: 122). The Leaning Tower of Pisa is depicted as ‘resting its head on the shoulder of’ the Eiffel Tower, and this depiction points to the passion between two lovers. This couple watches the sunset (or sunrise) by the sea, which is a romantic ritual of lovers. The sea and sky bear the multifarious colours such as pink, orange, yellow, red and brown, which all together symbolise the compassion, love, hope and comfort (Ambrose & Harris, 2005: 112; Zeybek, 2002: 820; Çelen & Yıldız, 2015: 133).

In these advertisements, created for Valentine's Day, everything is in pairs: seagulls, clouds, trees, and two pieces of land. One half of the sun accompanies another half through its reflection on the sea. Moreover, the lighthouse (here may symbolise the control tower) may be depicted as the lover of the airplane, which comes back after its flights. In this way, the reader is supposed to feel the unity and the power of love. The visual symbols of both advertisements convey the same message to the Turkish and English readers.

When the linguistic symbols of the advertisements are examined, it can be concluded that both advertisements contain the same message: Turkish Airlines enables the lovers to come together and live the romantic moments side by side. This message is given through the Turkish slogan “Aşk dünyanın her yerinde (Love is all around the world)” and the English slogan “Love will surround the world”, which characterises the Turkish Airlines as ‘love’. In other words, Turkish Airlines is referred to as ‘love’, implying that Turkish Airlines is the love of its customers. In the slogans of both advertisements, there is a little difference, but this difference is not generated due to the cultural differences of the target readers. In addition, the copy texts of both advertisements, which narrate that Turkish Airlines makes the distances between lovers disappear, are the same in meaning. This message (the disappearance of the distances) is conveyed through both visual and linguistic symbols. Therefore, it can be asserted that the standardisation strategy is employed in these advertisements, because there is no cultural adaptation in both visual and linguistic symbols.

3. 3. “Far East Awaits You” / “Uzak Doğu Seni Bekliyor”

Figure 3. “Far East Awaits You” (“Uzak Doğu Seni Bekliyor”) Advertisements

Table 3. “Far East Awaits You” (“Uzak Doğu Seni Bekliyor”) Advertisements

Symbols	Visual: - The Great Wall - Pagoda - Control Tower - Elbrus Mountain (Russia) - Chinese Lamps - Buddha Head - Head of Goddess Tara (India) - Aravan’s Head (India) - Mahakala / Great Khali’s Head - Stanchion posts and ropes
	Linguistic: - “Europe’s Best Airline” - “Far East Awaits You” - “Be part of hundreds of cultures, stories and memories with the airline that flies to all corners of Far East!” - “Avrupa’nın En İyi Havayolu” - “2013 Skytrax World Airline Awards” - “Uzak Doğu size bekliyor” - “Dünyanın en çok ülkesine uçan havayoluyla yüzlerce kültür, hikaye ve hatıraya ortak olun.” - thy.com - 444 0 849
Heroes	Kung Fu Fighter; Vietnamese woman; Hindu woman; Woman from the Long Neck Karen Tribe (Giraffe Woman / Padaung) (Thailand); Geisha (Japan); East Timor Warrior; Morin Khuur musician (Mongolia); Chinese Terracotta Warrior; Indian Dancer; Indian Snake Charmer; The Elephant-Headed Lord Ganesha (India); Sitar musician (India); White Tiger (India); Blue Peacock (India); Chinese Dragon
Rituals	Kung Fu movement; Greeting; Dancing; Morin Khuur playing; Snake-charming; Sitar playing
Values	Entertainment; Divinity; Happiness; Hospitality
Strategy	Standardisation

In these advertisements, the same message is conveyed to the readers through the linguistic symbols. In the slogans, in which the metonym and personification (Far East is presented as if it were a person who waits for his/her guests) are applied, the readers of both advertisements are invited to visit the countries in the Far East. Through the metonym and personification, it is aimed to build a sincere bond between the advertisements and their readers. The sub-heading of the Turkish advertisement says that Turkish Airlines is the airline, which flies to more countries in the world than any other airlines, while the sub-heading of the English advertisement informs the readers of the fact that Turkish Airlines flies to all the corners of the Far East, which the readers are invited to visit. The differences in the sub-headings of the advertisements are not intentionally made, regarding the cultural differences between the Turkish and English readers.

The ribbon-shaped design behind the slogan creates a sense of celebration and establish a bond between the readers and the culture, story and moments mentioned in the sub-headings. The ribbon-shaped design is in the colour of red, which symbolises happiness and luck in the Far East (Hobson, 1994: 24). The Great Wall of China, a pagoda, the Elbrus Mountain and a control tower are seen in the background of the heroes of the advertisements, so it can be concluded that the setting of the advertisements is a waiting room (the stanchion posts and ropes indicate so) in an airport in the Far East. The heroes wait altogether in the waiting room, which implies that these heroes accompany the guests from airport to wherever they go in the Far East.

The visual symbols of both advertisements are the cultural symbols of the Far East region. The waiting room is lit up with the Chinese lamps, and the readers can see in the background some of the important sightseeing places of the Far East like the Great Wall, a pagoda and the Elbrus Mountain. In the top left corner of both advertisements appears the Chinese

dragon, which symbolises the devotion of the Chinese people to their past (Sleeboom, 2002: 302) as well as the luck, chance, prestige and power (<http://www.chinahighlights.com/travelguide/article-chinese-dragons.htm>). Another Chinese figure in both advertisements is the Kung Fu fighter, who perform the Kung Fu movements in the Shaolin Taolu style, and this movement is signalling that he is about to take the action (<http://taichi-kungfu-online.tumblr.com/post/149930270490/the-10-important-movements-in-shaolin-taolu>). One of the other important Chinese character is the warrior of the Terracotta Army, who protects the grave of the Chinese Emperor Qin Shihuang and plays an important role in the reunion of China under the reign of Qin (Li et al., 2014: 126). This character symbolises the military power of China in the advertisements.

The advertisements include a Vietnamese woman with her traditional hat and dressing, who greets the readers with her hands conjoint in the breast level. In her right stands a woman from the Long Neck Karen Tribe (Padaung), who settle in Thailand as refugees from their motherland Myanmar (Hall and Page, 2000: 134). Next to this Giraffe Woman, the readers can get the greeting of a geisha with her kimono, umbrella and hand-held fan, who is a symbol of the Japanese entertainment culture and is only exclusive to Japan (Schliesinger, 2012: 1-2). Next to her stands a warrior from East Timor, who wears his war clothes, holds a spear and carries an arch in his head as a symbol of his homeland, which gained its independence after big losses and struggles, leading its citizens to be devoted to their independence (<http://visiteasttimor.com/see-do/timorese-people-culture/>). All of these characters come together in the advertisements, symbolising that all these characters (heroes) from different countries create a common culture, the culture of the Far East.

In these advertisements, in which many characters symbolising the culture of the Far East come together, the readers can see a white tiger, which is an icon of power and change in the Chinese culture (Eason, 2008: xviii) and is put under the protection in India because of its becoming extinct, lie down in front of a Morin Khuur musician as a representative of Mongolia. Other musicians in these advertisements are the Indian sitar musician and the Indian snake charmer, who belong to the entertainment culture of India. In the back, the readers can see a woman standing upright in her religious clothing in the colour of saffron, the most sacred colour of Hinduism (<http://www.sanskritimagazine.com/indian-religions/hinduism/meaning-of-different-colours-in-hinduism/>) and an Indian woman dancing in her traditional red dress. In front of this Indian dancer, a blue peacock, declared as the national bird of India because of its resemblance to the emblem in the Indian flag (Ramesh and McGowan, 2009: 106), greets the readers of the advertisements. Another hero relating to the Indian culture in the advertisements is the Elephant-headed Lord Ganesha, which is considered to be the provider of success, wealth and peace (Parashar, 2016: 159) as well as being the god, which offers innovation, knowledge and intelligence and removes the barriers (Kumar et al., 2007: 287).

The visual symbols of the advertisements are the head of Aravan, the head of Goddess Tara, the head of Buddha and the head of Mahakala (The Great Kali), which represent the beliefs and religions in the Far East region. In this way, Turkish Airlines tries to give its readers the meaning that Turkish Airlines respects all the beliefs and religions in this region.

Although the advertisements make use of the cultural heroes and symbols of this region in order to create an image of Far East in the minds of the readers, they do not address only the passengers from the Far East, but they are created for all the English and Turkish readers in the world. Therefore, the advertising strategy applied in these advertisements is the standardisation strategy. In other words, the target readers of these advertisements are not only the people, whose motherlands are in the Far East, but also the readers from the Turkish- and English-speaking countries. Thus, it is possible to state that the advertisements employ the standardisation strategy, as they do not contain any visual and linguistic adaptations to the cultures of these English-speaking countries.

3. 4. “Flying Chef” / “Uçuş Ekibimizin En Yeni Üyesi: Uçan Şef”

Figure 4. “Flying Chef” (“Uçuş Ekibimizin En Yeni Üyesi: Uçan Şef”) Advertisements

Table 4. “Flying Chef” (“Uçuş Ekibimizin En Yeni Üyesi: Uçan Şef”) Advertisements

Symbols	Visual: - Cabin - Plate
	Linguistic: - “Flying Chef – Globally Yours” - “Uçuş Ekibimizin En Yeni Üyesi: Uçan Şef” - “World’s best economy class on-board catering, special tastes from the world cuisine, a great service experience with the chefs onboard... We are proud to be an airline that offers the Best Economy Class Onboard Catering. We are Turkish Airlines, we are globally yours.” - turkishairlines.com - +90 212 444 0 849 - “Ekonomi sınıfı ikramda dünyanın en iyi havayolu olarak yeryüzünün lezzetlerini gökyüzüne çıkarıyoruz. Şimdi de uçan şefimizle eşsiz bir servis deneyimi yaşıyoruz. Sizi dünyanın 160’dan fazla şehrine Türk Hava Yolları ayrıcalıklarıyla uçuruyoruz.” - thy.com - 444 0 849
Heroes	Christian Reisenegger
Rituals	Serving the food; Smiling
Values	Diligence; Innovation; Uniqueness; Superiority
Strategy	Glocalisation

These two advertisements differ from each other in terms of their visual and linguistic symbols while they both feature Christian Reisenegger, the head of Flying Chefs. In the advertisement for the English readers, the headline is the slogan of the advertisement (‘Flying Chef’) and the motto of Turkish Airlines (‘Globally Yours’). In this way, the advertisement tries to tell its readers “The flying chef is globally yours”, meaning that whatever destination the readers’ route are to, the flying chef is ready to serve them on board. However, in the advertisement for the Turkish readers, it says “The Brand New Member of Our Flight Team: Flying Chef (Uçuş Ekibimizin En Yeni Üyesi: Uçan Şef)”, implying that the crewmembers form a team, which has a spirit, unity and a sense of belonging. The use of first plural possessive suffix (‘our’) points that there is a sense of possession among the crewmembers.

It is also possible to state that there are some differences in the copy texts of both advertisements. While there are some hyperbolic expressions in the Turkish text like taking the tastes of the ground to the sky, experiencing the unique service of the flying chef, the English text seems to be simpler. This may be because that the hyperbolicism is more preferred in the high context cultures like in the Turkish culture than it is in the low context cultures like in the European culture (Paulston et al., 2012: 234). In addition, the emotional appeals are more dominant in the Turkish text than in the English text. In the Turkish copy, it says that Turkish Airlines belongs to its customers all over the globe, while it says in the English copy that it serves the best the lounge dining in the economy class. This shows that it is the values of Turkish Airlines to belong to the global customers and to serve the best.

The visual analyses of the ads show that there are some differences in terms of choosing the visual symbols. While the flying chef looks more confident in the English advertisement, he looks more sincere with his smile in the Turkish advertisement. Moreover, he serves blackberry, strawberry, cucumber, olive, mango, a slice of cheesecake and mashed potatoes in the English advertisement, while he serves cooked meat, chicken meatballs, candied pumpkin dessert, a slice of cacao cake and a slice of pasta with cheese paisley filling in the English advertisement. The offerings on the plates represent the differences in the Turkish and European cuisines.

Both advertisements try to give its readers the same (global) message that its offerings on board are served by its flying chefs who prepare them on board. However, the advertisements convey this message through different visual and linguistic symbols. As this global message is given by considering the cultural differences, it is possible to state that the advertising strategy employed is the glocalisation strategy.

3. 5. “World Basketball Is On The Rise With Us” / “Dünya Basketbolu Bizimle Yükseliyor”

Figure 5. “World Basketball Is On The Rise With Us” (“Dünya Basketbolu Bizimle Yükseliyor”) Advertisements

Table 5. “World Basketball Is On The Rise With Us” (“Dünya Basketbolu Bizimle Yükseliyor”) Advertisements

Symbols	Visual:
	<ul style="list-style-type: none"> - Globe - Basketball hoop - Basketball
	Linguistic:
	<ul style="list-style-type: none"> - “Globally Yours” - “World Basketball Is On The Rise With Us” - “As the Main Sponsor of the 2010 FIBA Basketball League, Turkish Airlines flies all teams to the excitement of the cup.” - “Dünya Basketbolu Bizimle Yükseliyor” - “2010 FIBA Dünya Şampiyonası Ana Sponsoru Türk Hava Yolları, tüm takımları şampiyona heyecanına uçuruyor.”
Heroes	-
Rituals	Stretching out for the ball to shoot a basket
Values	Leadership; Excitement; Success
Strategy	Glocalisation

Although the Turkish texts are directly translated into English and so there is no difference in the meaning, both advertisements differ from each other in terms of their use of visual components.

The advertisement for the English readers gives a smaller part of the basketball hoop, while the advertisement for the Turkish readers shows a larger part of the basketball hoop. This may be because the Turkish readers belonging to a high context culture demand more information about the context (or surroundings) of the pictures (Hall, 1976: 127; Hall and Hall, 1990: 9).

In these advertisements, in which the visual symbols support the linguistic symbols, the basketball, for which the two arms stretching out, symbolises Turkish Airlines, and it refers to the fact that Turkish Airlines is a goal, which has to be achieved. Moreover, the basketball in the shape of the globe in the English advertisement strengthens the meaning of the statement ‘world basketball’ in the headline. In this way, it is aimed to convey the message that Turkish Airlines as the main sponsor of the Basketball League exalts all the basketball events in the world. In other words, this means that the basketball rises up just as the planes of Turkish Airlines do.

This basketball in the shape of the globe in the English advertisement differs from the basketball in the Turkish advertisement. In the Turkish advertisement, this basketball is in the shape of a ball bearing the colours and emblem of Turkish Airlines. It is possible that the Turkish advertisement makes an emphasis on the values of nationalism through the

message that Turkish Airlines is a Turkish company while the English advertisement tries to imply that Turkish Airlines is a global company rather than a local (national) company. In other words, it may be stated that the Turkish nationalism in the Turkish advertisement turns into global citizenship in the English advertisement.

Glocalisation is to give a global message with some adaptations to the characteristics of the cultures. Therefore, it is convenient to state that the glocalisation strategy is employed in the advertisements created for the 2010 FIBA Basketball League, as there are some adaptations in the visual symbols regarding the cultural differences although there is no difference between the texts and message of both advertisements.

3. 6. “You Are The Wind Beneath Our Wings” / “Tüm Babalara Kanat Dolusu Sevgilerimizle”

Figure 6. “You Are The Wind Beneath Our Wings” (“Tüm Babalara Kanat Dolusu Sevgilerimizle”) Advertisements

Table 6. “You Are The Wind Beneath Our Wings” (“Tüm Babalara Kanat Dolusu Sevgilerimizle”) Advertisements

Symbols	Visual:
	<ul style="list-style-type: none"> - Plane - Hand of a Father - Hand of a Kid
Symbols	Linguistic:
	<ul style="list-style-type: none"> - “A Star Alliance Member” - “Globally Yours” - “You are the wind beneath our wings. Happy Father’s Day to all the dads of the world.” - “Tüm babalara kanat dolusu sevgilerimizle. Tüm dünya babalarının Babalar Günü’nü kutluyoruz.” - “turkishairlines.com”
Heroes	-
Rituals	Holding hands
Values	Unity; Love for Father; Support
Strategy	Glocalisation

In this pair of advertisements, the hand of the father and that of a kid are given in the middle shot in the Turkish advertisement while they are shown in the close shot in the English advertisement. This difference may be intentionally created because the Turkish culture as a high context culture pays more attention to the context while the European culture as a low context culture gives places more importance to the details (Doole and Lowe, 2008: 90). This is a sign that Turkish Airlines pays regard to the differences between cultures while designing its advertisements.

The contact of the hands as the visual symbols of the advertisements symbolises the tenderness and protectionism (Küçükerođan, 2011: 219) and togetherness, and the hand of the father behind that of the kid bears the message that fathers stand behind and protect their kids. The position of the father’ and the kid’s hand support the slogan of the English advertisement. When this advertisement is seen from above, the father’s hand appears to be under the kid’s hand. In this way, it says that the fathers are the winds necessary for the wings of the planes to lift off. Just like the way that the wind

pressure enables the wings of the plane to take off (<https://paperplanemafia.com/how-do-paper-airplanes-fly/>), the fathers provide the strength (literally the wind pressure) for the kids (the planes) to stand up and go further in their lives (to take off). From a different point of view, the position of the father's thumb under the plane refers to the implication that fathers are significant and valuable for Turkish Airlines to take off. In this advertisement, Turkish Airlines attributes importance to the functionality of the fathers for their kids, and so makes use of the rational appeal more than of the emotional appeal. This is because the individualist cultures like European culture pay more importance to the benefits and functions anything or anyone offers (Triandis et al., 1988: 324-325).

However, in the Turkish advertisement, it says "Tüm babalara kanat dolusu sevgilerimizle" meaning "wings full of love to all the fathers". In this advertisement, Turkish Airlines plays with the words by changing the word in a Turkish saying "kucak dolusu sevgilerimizle" (meaning "lots of love" in English; in literal translation, it is "with laps full of love"). The word "kanat" ("wing" in English) is used in substitution for the word "kucak" ("lap" in English) in order to associate the wings with the laps, and in this way the word "kanat" (wing) gains the meanings associated with the word "kucak" (lap) in Turkish culture such as compassion, sincerity and affection. Although this saying can be translated as 'lots of love to all the dads of the world', the slogan of the English advertisement says that the fathers are the winds beneath the wings (arms) of the kids. This implies that Turkish Airlines carries "lots of love" in its wings for the fathers all around the world. Therefore, it can be concluded that Turkish Airlines employs the emotional appeals in this Turkish advertisement since the family bonds are of high importance in the collectivist cultures (Triandis et al., 1988: 324-325) like Turkish culture.

Although the concept (message) of these advertisements is same and thus global, the way this message is carried to the readers of the advertisements is different and adapted to the local characteristics of each culture. In other words, both advertisement apply different linguistic symbols and differ from each other in terms of the shots of the visual symbols. This shows that the cultural differences are regarded while giving the global message in both advertisements, and therefore it can be stated that the glocalisation strategy is employed.

Conclusion

The advertisements, which function as a bridge between the producer and consumer, are as Saran (2013: 42) states, affected and transformed by the globalisation, which influences all aspects of the social life. They are used by the international and global companies, which try to keep their positions in the global markets, as a tool to make their voices heard and their products sold. In these global markets, the companies can use either the standardised advertisements depending on the viewpoint that assumes globalisation creates homogenised, standard and common culture and consumers (Tomlinson, 2004: 18), or the adapted advertisements, depending on the viewpoint that there still exists the cultural diversity (Vrontis and Thrassou, 2007: 8), in which the demands and needs of the consumers differentiate (Onkvisit and Shaw, 1999: 19). They can also use the glocalised advertisements, depending on the viewpoint that the culture that the globalisation creates is the hybridised culture, which causes the companies to think global and act local (Hermans and Kempen, 1998: 1114; Svensson, 2001: 15).

The companies vary in the global market. Their product – service categories vary as well as their countries of origin. In this global market, the Turkish companies (or brands) make important activities, and therefore they use advertisements in order to inform their customers of these activities including their products and/or services. The way the Turkish companies shape their advertisements for the customers in the global market and what international advertising strategy they apply are not studied from the viewpoint of the marketing field. Therefore, this study tries to fill this gap, by eliciting the international advertising strategies of Turkish Airlines (as a globally known Turkish brand) and its choices of cultural elements in its international advertisements, which are published in the 21 magazines on its website SkyLibrary in between 2010 and 2014.

This study concludes that the advertisements published during the period (2010-2014), when Turkish Airlines was awarded by Skytrax as the Europe's Best Airline, employ either the standardisation strategy or the glocalisation strategy in its print advertisements, by attributing more importance to 'thinking globally'. This may be because Turkish Airlines tries to create a common image in the minds of the customers in the global market as a Turkish company aspiring to become a global company. In its standardised advertisements, Turkish Airlines uses the same visual and linguistic symbols with no cultural adaptations. The translations from Turkish to English only include small linguistic changes, which are inevitable because these two languages require different syntax and structures of statements in order for them to be meaningful for their readers. This kind of adaptations is acceptable for the advertisements to be counted as the standardised advertisements.

While creating standardised advertisements, one of the ways that Turkish Airlines uses is the globally known celebrity endorsement. By applying this tactic, Turkish Airlines transfers the characteristics of these celebrities to its brand image, which it tries to make a common and positive one. Another opportunity that the celebrity endorsement offers is that it strengthens the global brand perceptions of Turkish Airlines in the minds of the readers because the celebrities lead to the same images in all countries in the world.

Another significant tactic that Turkish Airlines uses for its standardised advertisements is that it benefits from the cultural elements of the countries / regions, to which it flies. It presents the cultural values, rituals, heroes and symbols of these countries without any cultural adaptation of the visual and linguistic symbols regarding the expectations and cultural characteristics of the target readers. In this way, it tries to convey the message that all the cultures and countries come together to foster the globe, many parts of which Turkish Airlines flies.

Depending on the viewpoint that globalisation creates a hybrid culture instead of detached and different cultures, Turkish Airlines employs the glocalisation strategy in some of its advertisements. In the glocalised advertisements, Turkish Airlines makes adaptations more in the linguistic symbols than it does in the visual symbols. It may be because that translation costs are less than costs for advertising design. Moreover, Turkish Airlines may choose linguistic adaptations more because it tries to create the same global image in the minds of its target readers.

In one of its glocalised advertisements, Flying Chef, Turkish Airlines gives the same message in both Turkish and English advertisements that it offers a new practice on board, however this same message is given with culturally adapted linguistic and visual symbols. The hero of these advertisements, Christian Reisenegger, stands and smiles in a different way in both advertisements, and he offers culturally different lounge dining on the plates. In addition to the different visual symbols, the linguistic symbols of both advertisements differ, considering the cultural differences.

Like in the Flying Chef advertisements, the advertisements designed for the Father's Day are an example of the glocalised advertisements of Turkish Airlines. Although the visual elements of the advertisements, where there is no hero, do not differ as much as they do in the Flying Chef advertisements, they differ from each other in terms of their camera shot types with regard to the cultural differences. Moreover, while the text of the Turkish advertisement benefits from the emotional appeal (by making a small change in the Turkish saying), that of the English advertisement attributes more importance to the functions, thereby the rational appeals. Despite these visual and linguistic differences, the advertisements serve the same message that Turkish Airlines pays high values to fathers.

Other glocalised advertisements of Turkish Airlines are the ones created for its being the main sponsor of a global sports event. Whereas the linguistic symbols, values and rituals, and the message are the same for both advertisements, there are some differences in the visual symbols used in the advertisements. While the Turkish advertisement addresses the nationalistic emotions of its readers through a basketball bearing the colours of the Republic of Turkey and Turkish Airlines, the English advertisement is free from these emotions and includes a basketball, which refers to the 'world' basketball, emphasising that Turkish Airlines belongs to the 'world'.

In the advertisements, employing either standardisation or glocalisation strategy, the values and rituals are not adapted to the characteristics of the target culture. In other words, the values and rituals are standard ones which are familiar to all the cultures. In both kinds of advertisements, the basketball in the colours of and with the emblem of Turkish Airlines is used in order to create a common image in the minds of the readers. However, the use of cultural heroes is more in the standardised advertisements than it is in the glocalised advertisements. This may be because Turkish Airlines tries to transfer the associations with these heroes to its brand image, therefore making it possible to enable the readers of the advertisements to have the same perceptions regarding Turkish Airlines and accept it as a global brand. The differences created for the glocal strategies stem from the linguistic and visual symbols of the advertisements. This may be because Turkish Airlines tries to lead all the readers to have the same image, and may be because it does not want to make more payment in order to use different cultural components, that is, it may try to reduce its advertising costs. In order to clarify this dilemma, one study can be carried out through interviews with the marketing department of Turkish Airlines.

References

- Abdullayev, N. & Elma, F. (2009). Sovyetler Birliği'nde Reform Sürecinin Başlangıcı ve Gorbaçov Dönemi. *Journal of Qafqaz University*, 26, 71-87.
- Acar, Y. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Reklam Endüstrisindeki Değişimler*. (Unpublished PhD Thesis). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Adair, W. L. & Brett, J. M. (2004). Culture and Negotiation Processes. In: M. J. Gelfand & J. M. Brett (Eds.), *The Handbook of Negotiation and Culture*. (p. 158-176). California: Stanford University Press.
- Akalın, M. (2015). "Orta Sınıfa Yönelik Konut Reklamlarının Göstergibilimsel Yöntemle Analizi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 487-514.
- Aktuğoğlu, I. K. & Eğinli, A. T. (2010). Küresel Reklam Stratejilerinin Belirlenmesinde Kültürel Farklılıkların Önemi. *Selçuk İletişim*, 6(3), 167-183.
- Albrow, M. (1990). *Globalization, Knowledge and Society: Readings from International Sociology*. London: Sage Publications.
- Ambrose, G. & Harris, P. (2005). *Basics Design 05: Colour*. Ava Publishing SA, Switzerland.
- Atabek, G. Ş. & Atabek, Ü. (2007). *Medya Metinlerini Çözümlemek*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Backhaus C., Blut M. & Heussler T. (2017) Shifting the Standardisation/Adaptation Debate to National Franchising: Empirical Evidence From Germany. In: C. L. Campbell (Ed.), *The Customer is NOT Always Right? Marketing Orientations in a Dynamic Business World. Developments in Marketing Science: Proceedings of the Academy of Marketing Science*. (p. 808-808). Cham: Springer.
- Balkanlı, A. O. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 13-26.
- Barthes, R. (2011). *Çağdaş Söylenler*. (Trans by. T. Yücel.), 4th Ed, İstanbul: Metis Yayınları.
- Batı, U. (2013). *Reklamın Dili*. 3rd Ed., İstanbul: Alfa Yayınları.
- Belch, G. E. & Belch, M. A. (2003). *Advertising and Promotion: An Integrated Marketing Communications Perspective*. 6th Ed, Ohio: The McGraw-Hill.
- Berger, A. A. (1996). *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*. (Trans.by M. Barkan), 2nd Ed., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Boeing, M. (2013). Analysis of Cultural Differences and their Effects on Marketing Products in the United States of America and Germany with a Focus on Cultural Theories of Hall and Hofstede. Germany: Anchor Academic Publishing.

- Brand Finance. (2016). *Türkiye'nin En Değerli Markaları*. Retrieved [on 20 June 2016] from http://brandfinance.com/images/upload/turkey_100_report_2016_for_print.pdf.
- Buil, I., de Chernatony, L. & Martínez, E. (2013). Examining The Role Of Advertising And Sales Promotions In Brand Equity Creation. *Journal of Business Research*, 66, 115-122.
- Chen, G. M. (1992). Differences in Self-Disclosure Patterns among Americans versus Chinese: A Comparative Study. *Conference Papers of Annual Meeting of the Eastern Communication Association*, 30 April-3 May 1992, Portland.
- China Highlights. (n. d.). *Chinese Dragons – Facts, Importance, Origin, And Dragons in China*. Retrieved [on 10 October 2016] from <http://www.chinahighlights.com/travelguide/article-chinese-dragons.htm>.
- Çelen, B. & Yıldız, E. (2015). "Renklerin Reklam Algısı Üzerindeki Etkisi: 2012 Kırmızı Reklam Ödülleri". *Sanat Eğitim Dergisi*, 3(2), 129-146.
- Dağtaş, B. (2009). *Reklam Kültür Toplum*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dapkus, G. & Eimantaité, G. (2010). Adapting the Advertisement Considering International Markets Peculiarities. *Economics and Management*, 15, 457-464.
- Das, D. K. (2004). *The Economic Dimensions of Globalization*. New York: Palgrave MacMillan.
- Das, D. K. (2010). Globalisation: Past and Present. *Economic Affairs*, 30, 66-70.
- Daymon, C. & Holloway, I. (2011). *Qualitative Research Methods in Public Relations and Marketing Communications*. Second Edition, Oxon: Routledge, ISBN: 978-0-415-47117-6.
- Delbaere, M., McQuarrie, E. F. & Phillips, B. J. (2011). "Personification In Advertising". *Journal of Advertising*, 40(1), 121-130.
- Doole, I. & Lowe, R. (2008). *International Marketing Strategy: Analysis, Development and Implementation*. 5th Ed., London: Cengage Learning EMEA.
- Duman, M. Z. (2009). Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük. *Uluslararası Eğitim Felsefesi Kongresi: Küreselleşme Sürecinde Eğitim Sorunlarının Felsefi Boyutu*. (p. 587-600). 6-8 March 2009, Ankara.
- Dumitrescu, L., & Vinerean, S. (2010). The Glocal Strategy of Global Brands. *Studies in Business and Economics*, 5(3), 147-155.
- Duncan, T. & Ramaprasad, J. (1995). Standardized Multinational Advertising: The Influencing Factors. *Journal of Advertising*, 24(3), 55-68.
- Eason, C. (2008). *Fabulous Creatures, Mythical Monsters, and Animal Power Symbols: A Handbook*. USA: Greenwood Press.
- Eckes, G. (2003). *Six Sigma For Everyone*. New Jersey and Canada: John Wiley & Sons Inc.
- Fatt, A. C. (1965). A Multi-National Approach To International Advertising. *The International Executive*, 7(1), 5-6.
- Fatt, A. C. (1967). The Danger of "Local" International Advertising. *Journal of Marketing*, 31(1), 60-62.
- Featherstone, M. (1996). *Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity*. London: SAGE Publications.
- Feltes, F. (2015). *Should Brand Design using Brand Personality be adapted to the cultural differences of international markets?*, Munich: GRIN Verlag, <http://www.grin.com/en/e-book/345518/should-brand-design-using-brand-personality-be-adapted-to-the-cultural>.
- Fiske, J. (1989). *Understanding Popular Culture*. New York and London: Routledge.
- Fiske, J. (2003). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (Trans.by S. İrvan), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Fortune Turkey. (2016). *Fortune 500-2016*. Retrieved [on 10 June 2016] from <http://www.fortuneturkey.com/fortune500>.
- Friedman, T. L. (2007). *The World Is Flat 3.0: A Brief History of the Twenty-First Century*. 3rd Ed., New York: Picador.
- Giddens, A. (1991). *The Consequences of Modernity*. USA: Stanford University Press.
- Glesne, C. & Peshkin, A. (1992). *Becoming Qualitative Researchers: An Introduction*. White Plains, New York: Longman.
- Goodman, D. J. (2007). Globalization and Consumer Culture. In: G. Ritzer (Ed.), *The Blackwell Companion to Globalization*. (p. 330-351). Malden: Blackwell Publishing.
- Gümüş, K. & Şahin, H. (1982). Temel Göstergibilim Kavramları. *Mimarlık*, 82(11-12), 35-37.
- Hall, C. M. & Page, S. (2000). *Tourism in South and Southeast Asia: Issues and Cases*. UK: Routledge.
- Hall, E. T. (1976). *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.
- Hall, E. T. & Hall, M. R. (1990). *Understanding Cultural Differences: Germans, French and Americans*. USA: Intercultural Press, Inc.
- Hermans, H. J. M. & Kempen, H. J. G. (1998). Moving Cultures: The Perilous Problems of Cultural Dichotomies in a Globalizing Society. *American Psychologist*, 53(10), 1111-1120.
- Herselman, M. & van Greunen, D. (2011). Global Survey on Culture Differences and Context in Using E-Government Systems: A Pilot Study. In: R. Popescu-Zeletin, I. A. Rai, K. Jonas & A. Villafiorita (Eds.), *E-Infrastructures and E-Services for Developing Countries. Second International ICST Conference AFRICOMM 2010 Revised Selected Papers*. (Vol. 64). (p. 49-68). South Africa: Springer.
- Hite, R. E. & Fraser, C. (1990). International Advertising Strategies of Multinational Corporations. *Journal of Advertising Research*, 28(4) 9-17.
- Hobson, J. S. P. (1994). Feng Shui: Its Impacts on the Asian Hospitality Industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 6(6), 21-26.
- Hofstede, G. (n. d.). *National Culture*. Retrieved [on 10 June 2017] from <https://geert-hofstede.com/national-culture.html>.
- Hofstede, G. (1980). Motivation, Leadership and Organization: Do American Theories Apply Abroad?. *Organizational Dynamic*, 2, 42-63.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Operation and Its Importance for Survival*. 3rd Ed, USA: The McGraw-Hill.
- Hout, T., Porter, M. E. & Rudden, E. (1982). How Global Companies Win Out. *Harvard Business Review*, 60(5), 98-108.
- İK Magazin. (2015). *Türkiye'nin En İyi 500 Şirketi Ödüllendirildi*. Retrieved [on 10 June 2016] from <http://www.ikmagazin.com/n-682-turkiyenin-en-iyi-500-sirketi-odullendirildi.html>.

- Ju-Pak, K. H. (1999). Content Dimensions of Web Advertising: a Cross-national Comparison. *International Journal of Advertising*, 18(2), 207-231, doi: 10.1080/02650487.1999.1110475.
- Kanso, A. & Kitchen, P. J. (2004). "Marketing Consumer Services Internationally". *Marketing Intelligence & Planning*, 22(2), 201-215.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Khan, M. (2003). *Teaching Globalization*. Retrieved [on 22 February 2015] from <https://www.globalpolicy.org/globalization/defining-globalization/27666.html>.
- Keegan, J. W. & Green, M. C. (2012). *Global Marketing*. 7th Ed., New Jersey: Prentice Hall.
- Keller K. L. (2007). *Strategic Brand Management: Building, Measuring, and Managing Brand Equity*. 3rd Ed. New York: Prentice Hall.
- Keohane, R. O. & Nye, J. S. Jr. (2000). Introduction. In: J. S. Nye & J. D. Donahue (Eds.), *Governance in a Globalizing World*. (p. 1-41). Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Kotler, P. (1986). Global Standardization – Courting Danger. *Journal of Consumer Marketing*, 3(2), 13-15.
- Kumar, R., Kalra, S. K. & Mahapatra, A. K. (2007). Lord Ganesha: The Idol Neurosurgeon. *Childs Nerv Syst*, 24, 287-288.
- Küçükerođan, G. R. (2011). *Reklam Nasıl Çözömlenir: Reklam İletişiminde Göstergeler ve Stratejiler*. 2nd Ed., İstanbul: Beta Yayınları.
- Langrehr, F. W. & Caywood, C. (1995). "A Semiotic Approach to Determining the Sins and Virtues Portrayed in Advertising". *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 17(1), 33-47, doi: 10.1080/10641734.1995.10505024.
- Laroche, M., Kirpalani, V. H., Pons, F. & Zhou, L. (2001). A Model Of Advertising Standardization In Multinational Companies. *Journal of International Business Studies*, 32(2), 249-266.
- Li, X. J., Bevan, A., Martinon-Torres, M. Rehren, T., Cao, W., Xia, Y. & Zhao, K. (2014). Crossbows and Imperial Craft Organisation: The Bronze Triggers of China's Terracotta Army. *Antiquity Publications Ltd.*, 88, 126-140.
- Lindlof, T. R., & Taylor, B. C. (2002). *Qualitative Communication Research Methods*. 2nd Ed., Thousand Oaks, CA: Sage.
- Given, L. M. (2008). *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Vol 1-2, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: The Extensions of Man*. 2nd Ed., Massachusetts: MIT Press.
- Müeller, B. (1996). *International Advertising: Communicating Across Cultures*. USA: Wadsworth Publishing Company.
- Nederveen Pieterse, J. (1995) Globalization as Hybridization. In: M. Featherstone, S. M. Lash & R. Robertson (Eds.), *Global Modernities*. (p. 45-68). London: Sage.
- Nederveen Pieterse, J. (2009). *Globalization and Culture: Global Mélange*. 2nd Ed., UK: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Onkvisit, S. & Shaw, J. J. (1990). Global Advertising: Revolution or Myopia?. *Journal of International Consumer Marketing*, 2(3), 97-112.
- Onkvisit, S. & Shaw, J. J. (1999). Standardized International Advertising: Some Research Issues and Implications. *Journal of Advertising Research*, 39(6), 19-24.
- Onkvisit S. & Shaw J. (2004). *International Marketing: Analysis and Strategy*. 4th Ed., New York and London: Routledge.
- Paek, H. J. (2005). Understanding Celebrity Endorsers In Cross-cultural Contexts: A Content Analysis of South Korean and US Newspaper Advertising. *Asian Journal of Communication*, 15(2), 133-153.
- Paez, D. & Vergara, A.I. (1995). Cultural Differences in Emotional Knowledge: A Study in Mexico, Chile, Belgium and the Basque Country (Spain). In: J. A. Russell, J. Fernandez-Dols, A. S. R. Manstead & J. C. Wellenkamp (Eds.), *Everyday Conceptions of Emotion: An Introduction to the Psychology, Anthropology and Linguistics of Emotion*. (Vol. 81). (p. 415-434). 3-8 May 1994, Almagro-Spain.
- Papavassiliou, N. & Stathakopoulos, V. (1997). Standardization versus Adaptation of International Advertising Strategies: Towards A Framework. *European Journal of Marketing*, 31(7), 504-527.
- Paper Plane Mafia. (n. d.). *How Do Paper Airplanes Fly*. Retrieved [on 10 October 2016] from <https://paperplanemafia.com/how-do-paper-airplanes-fly/>.
- Parashar, P. (2016). Ganapati Cult and Iconography of God Ganesha and Other Elephant Forms. *International Conference on Asian Elephants in Culture & Nature*. 20-21 August 2016, Sri Lanka.
- Rajabi, M., Dens, N., & De Pelsmacker, P. (2015). Advertising Adaptation versus Standardization Effectiveness in Open and Closed Markets. In: I. B. Banks, P. de Pelsmacker & S. Okazaki (Eds.), *Advances in Advertising Research*. (Vol. V). (p. 177-190). Wiesbaden: Springer.
- Ramesh, K. & McGowan, P. (2009). On The Current Status of Indian Peafowl Pavo Cristatus (Aves: Galliformes: Phasianidae): Keeping The Common Species Common. *JoTT Communication*, 1(2), 106-108.
- Rantanen, T. (2005). *The Media and Globalization*. London: Sage Publications.
- Rhizopoulou, S. (2004). Symbolic Plant(s) of the Olympic Games. *Journal of Experimental Botany*, 55(403), 1601-1606.
- Robertson, R. (1990). Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept. In: M. Featherstone (Ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity: A Theory, Culture & Society Special Issue*. (p. 15-30). London: Sage Publications.
- Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. New York: SAGE Publications.
- Samiee, S., Jeong, I., Pae, J. H. & Tai, S. (2003). Advertising Standardization In Multinational Corporations: The Subsidiary Perspective. *Journal of Business Research*, 56, 613-626.
- Sanskriti Magazine. (n. d.). *Meaning of Different Colours in Hinduism*. Retrieved [on 10 October 2016] from <http://www.sanskritimagazine.com/indian-religions/hinduism/meaning-of-different-colours-in-hinduism/>.
- Sapienza, F. (n.d). Culture And Context: A Summary Of Geert Hofstede's And Edward Hall's Theories Of Cross-Cultural Communication For Web Usability. Retrieved [on 1 August 2017] from <http://www.filippisapienza.com/CultureContextEnglish.html>.
- Saran, M. (2013). Küreselleşme ve Kültür: Sınırların Belirleyicisi Kültür. In: E. N. Orhon & R. A. Yılmaz (Eds.), *Küreselleşme ve Kültürlerarası İletişim*. (p. 40-72). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Schliesinger, J. (2012). *Geisha: The Mysterious Japanese Entertainer*. Bangkok: Booksmango.
- Schwandt, T. A. (2001). *Dictionary of Qualitative Inquiry*. 2nd Ed., Thousand Oaks, CA: Sage.

- Sherry, J. F. Jr. (1987). Advertising as a Cultural System. In: J. Umiker-Sebeok (Ed.), *Marketing and Semiotics: New Directions In The Study Of Signs For Sale*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Silverman, D. (2010). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. 3rd Ed., London: Sage.
- Sklair, L. (1991). *Sociology of The Global System*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Skylibrary. (n. d.). SKYLIBRARY. Retrieved [on 10 June 2016] from <http://www.skylibrary.com/>.
- Skytrax World Airline Awards. (2016). *World's Top 100 Airlines*. Retrieved [on 12 August 2016] from <http://www.worldairlineawards.com/Awards>.
- Sleeboom, M. (2002). The Power of National Symbols: The Credibility of A Dragon's Efficacy. *Nations and Nationalism*, 8(3), 299-313.
- Sorrells, K. (2010). Re-Imagining Intercultural Communication in the Context of Globalization. In: T.K. Nakayama & R. T. Halualani (Eds.), *The Handbook of Critical Intercultural Communication*. (p. 171-190). UK: Wiley-Blackwell.
- Svensson, G. (2001). "Glocalization" of Business Activities: A "Glocalization Strategy" Approach. *Management Decision*, 39(1), 6-18.
- Taichi-Kungfu-Online. (n. d.). *Best Tai Chi Kung Fu Online*. Retrieved [on 10 October 2016] from <http://taichi-kungfu-online.tumblr.com/post/149930270490/the-10-important-movements-in-shaolin-taolu>.
- Taylor, C. R. & Okazaki, S. (2006). Who Standardizes Advertising More Frequently, and Why Do They Do So? A Comparison of U.S. and Japanese Subsidiaries' Advertising Practices In The European Union. *Journal of International Marketing*, 14(1), 98-120.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of The Media*. UK: Polity Press.
- Tomlinson, J. (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. (Trans. by A. Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Triandis, H. C., Bontempo, R. & Villareal, M. J. (1988). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(2), 323-338.
- Tulloch, S. (1993). *The Oxford Dictionary of New Words: A Popular Guide to Words In The News*. London: Oxford University Press.
- Verma, S. (2015). *Business Communication: Essential Strategies for Twenty-first Century Managers*. 2nd Ed., India: Vikas Publishing House PVT Ltd.
- Visit East Timor. (n. d.). *Timorese People & Culture*. Retrieved [on 10 October 2016] from <http://visiteasttimor.com/see-do/timorese-people-culture/>.
- Vrontis, D. & Thrassou, A. (2007). Adaptation vs. Standardization In International Marketing – The Country-of-Origin Effect. *Innovative Marketing*, 3(4), 7-20.
- Waters, M. (2001). *Globalization*. 2nd Ed., London: Routledge.
- Williamson, J. (2001). *The Language of the Ads*. (Trans. by A. Fethi), Ankara: Utopia.
- Wright, J. S., Winter, W. L. & Zeigler, S. K. (1983). *Advertising*. New Delhi: Tata McGraw-Hill Publishing Company.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 6th Ed., Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, Ş. (2001). Liberal İktisat Öğretisi, Kriz ve Türkiye Üzerine Bazı Gözlemler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 27-40.
- Yin, R. K. (2011). *Qualitative Research from Start to Finish*. New York: The Guilford Press.
- Yip, G. S. (1989). Global Strategy... In A World Of Nations?. *Sloan Management Review*, 31(1), 29-41.
- Yip, G. S. & Coundouriotis, G. A. (1991). Diagnosing Global Strategy Potential: The World Chocolate Confectionery Industry. *Planning Review*, 19(1), 4-14.
- Yumuşak, İ. G. (2001). Elektronik Ticaretin Gelişmekte Olan Ülkelere Etkileri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası V. ODTÜ İktisat Kongresi*. (p. 118-133). 10-13 September 2011, Ankara.
- Zakaria, N. & Abdul-Talib, A. N. (2010). Applying Islamic Market-Oriented Cultural Model To Sensitize Strategies Towards Global Customers, Competitors, And Environment. *Journal of Islamic Marketing*, 1(1), 51-62, <https://doi.org/10.1108/17590831011026222>.
- Zeybek, I. (2002). "Görsel İletişim ve Renklerin Aktardıkları". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 12, 813-826.
- Zeybek, I., & Ekin, V. (2012). The Local Strategies of Global Brands in Turkey: Cultural Signs and Advertisement Messages. *Journalism and Mass Communication*, 2(8), 804-811.

Genişletilmiş Özet

Küreselleşme süreci, toplumları ekonomik, politik ve kültürel açıdan etkileyen bir süreç olarak görülmektedir. Para akışı, siyasal düzen ve kültürel benzeşim-farklılık gibi çeşitli konularda etkisine yönelik farklı görüşlerin olduğu küreselleşme sürecinin kültürel boyutunun ve kültürel bir unsur olarak reklamların küreselleşme sürecinde ne tür farklı stratejilerle yaratıldığına ele alındığı bu çalışma, Türk Hava Yolları'nın (THY) SkyLibrary internet sitesindeki dergilerinde yer alan reklam çiftlerini (Türkçe↔İngilizce) barındırdıkları reklam stratejileri açısından irdelemeyi ve bu stratejileri hangi kültürel göstergelerden faydalanarak uyguladıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. 2010-2014 yılları arasında Skytrax tarafından üst üste beş kez Avrupa'nın En İyi Havayolu seçilmesi nedeniyle, bu çalışmada THY'nin reklamları irdelenmektedir. Küreselleşen bir Türk markasının uluslararası reklam stratejilerini inceleyen ilk çalışma olması nedeniyle önem taşıyan bu çalışmanın temel varsayımı, Türkçe ve İngilizce reklamlarının okurlarına yönelik olarak THY'nin hazırladığı reklamlarda THY her iki okura daha çok standartlaştırma stratejisini benimseyerek veya küyerel reklamlarında bile standartlaştırma eğilimi göstererek ulaştığıdır. Çalışmada şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Küreselleşen bir Türk markası olarak THY'nin Türkçe-İngilizce dil çiftlerinde hazırladığı reklamlarda benimsediği uluslararası reklam stratejileri nelerdir?
2. Reklamlarında benimsediği stratejiler açısından, önem attığı kültürel unsurlarda farklılık görülmekte midir?

Amacına ulaşmak için yukarıda yer alan sorulara yanıt ararken göstergebilimsel çözümlmeye ve Hofstede'nin Kültürel Soğan Modeli'ne başvuran bu çalışma, SkyLibrary internet sitesinde yer alan 2010-2014 yılları arasındaki 21 farklı dergide THY'ye ait reklam çiftlerinden altı tanesini örneklem olarak ele almıştır ve bu altı reklamın üçü standartlaştırma, diğer üçü ise küyerelleştirme stratejisi ile hazırlanmış reklamlardır. Bu çalışmanın kısıtlılıklarından birisi, yazarın yabancı dili olan İngilizce dışındaki dillerde hazırlanmış reklamların incelenememiş olmasıdır. Diğer bir kısıtlılık ise, SkyLibrary internet sitesinde bazı dergi sayılarına ve böylelikle de reklamlara ulaşamamış olmasıdır. Başka bir kısıtlılık ise, makalede sayfa kısıtlaması olması nedeniyle bu makalede incelenen reklamlarla kullandıkları stratejiler açısından benzerlik gösteren diğer dergi reklamlarının incelenemeyişidir. Hofstede'nin Kültürel Soğan Modeli yardımıyla gerçekleştirilen göstergebilimsel çözümlmeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. THY, Türkçe-İngilizce dil çiftlerinde hazırladığı reklamlarda yerelleştirme stratejisine başvurmamakta, standartlaştırma ve küyerelleştirme stratejilerini reklamlarında benimsemektedir.
2. Standartlaştırma stratejisini uyguladığı reklamlarda başvurduğu taktiklerden birisi, ünlü kullanımıdır ve böylelikle dünya çapında bilinen ünlülerin çağrıştırdığı sıfatlar veya özellikler THY'nin imajına aktarılmaktadır. Bu stratejiyi benimsediği reklamlarında dünya çapında ünlü kullanarak kültürün önemli bir bileşeni olan kahramanlardan faydalanmaktadır. Küyerelleştirme stratejisinin kullanıldığı reklamlardan çok standartlaştırma stratejisinin kullanıldığı reklamlarda kahramanlardan faydalanılmaktadır.
3. Standartlaştırma stratejisini benimsediği reklamlarda başvurduğu diğer bir taktik ise, sefer düzenlediği coğrafi bölgelerin kültürel unsurlarından faydalanmak, o bölgelerin kültürlerindeki kültürel değerlere, ritüellere, kahramanlara ve simgelere herhangi bir uyarılma yapmadan yer vermektir. Başka bir deyişle, hem Türkçe reklam okurunda hem de İngilizce reklam okurunda sefer düzenlediği coğrafi bölgelerin kültürel unsurlarından faydalanarak ortak bir imaj yaratmaktır. Bu imajı yaratırken İngilizce reklam okurunun kültürel unsurlarına ve kültür kaynaklı farklı beklenti, ihtiyaç ve isteklerine göre reklamların görsel-dilsel simgeleri, değerleri, ritüelleri ve kahramanları olmak üzere dört kültürel bileşeninde uyarılma yapmamaktadır.
4. THY'nin küyerelleştirme stratejisini benimseyerek hazırladığı reklamlarda görsel simgelerden çok dilsel simgeler açısından uyarlamalar yaptığı dikkat çekmektedir. Bu reklamlarda ritüeller, kahramanlar ve değerler açısından uyarlamalar yer almamakta, daha çok dilsel ve görsel simgeler bakımından kültürel uyarlamalar gerçekleştirilmektedir. Reklamın aktarmak istediği asıl mesaj, farklı dilsel ve görsel simgeler aracılığıyla reklam okurlarına iletilmekte; bu mesaj iletiminde İngilizce reklam okurunun ait olduğu kültürün özellikleri dikkate alınmaktadır.
5. Küyerelleştirme stratejisinin benimsendiği reklamlarda, hedef kitlenin kültürel özellikleri dikkate alınsa da daha çok standartlaştırma eğiliminin olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, bu reklamlarda yerel kültürün unsurlarına kısmen odaklanılsa da daha çok ortak bir imaj yaratma çabasında bulunduğu dikkat çekmektedir.

Çalışmanın kısıtlılıkları ve sonuçları göz önüne alındığında, gelecek çalışmalar için aşağıdaki öneriler sunulabilir:

1. THY'nin televizyon reklamları uluslararası reklam stratejileri açısından irdelenebilir.
2. THY'nin uluslararası reklam stratejilerini uygularken neden sonuçlarda yer alan taktik ve unsurlara başvurduğunu ortaya çıkarmak için THY'nin pazarlama ve reklam birimleri ile mülakatlar gerçekleştirilebilir.

A comparative Analysis of Foreign Direct Investment, Institutional Quality and Economic Development in Developed and Underdeveloped Countries: From 1996 to 2015

Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırım, Kurumsal Kalite ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılaştırmalı Bir Analizi:1996- 2015 Dönemi

Hidayet ÜNLÜ¹

Emmanuel NIZIGIYIMANA²

Abidin KEMEÇ³

Geliş Tarihi: 27.03.2017 / Düzenleme Tarihi: 23.11.2017 / Kabul Tarihi: 24.11.2017

Abstract

Throughout the decades, theories have stated that countries with a lack of savings should well-fix its institutional structure and follow, consequently, the economic development's path by attracting FDI. This work examines the effects of natural resources, FDI and institutional quality on economic development as well as the role of natural resources and institutions in the attraction of FDI to economic development from 1996 to 2015. In this study two groups of countries were selected. A group of five rich-natural resources and underdeveloped countries and that of five poor-natural resources and developed countries. The first group is constituted by: Democratic Republic of Congo (DRC), Ghana, Liberia, Nigeria and Zimbabwe, while the second is composed by: Denmark, Germany, Ireland, Finland and Switzerland. This study makes analysis which is relying on the fixed-effects models and on the technique of dummy variables in the population-averaged models with the OLS estimators.

According to the results of this study, institutional quality matter in the group of underdeveloped countries. These countries worry more about almost all institutional quality variables, whereas the group of developed countries worry more about political instability such as violence or terrorism's likelihood and government effectiveness other than political variables. The establishment of political institutions that reduce corruption, improve the quality of law, reduce problems in contracts' execution, respect the voice of electors, and increase the quality of control of markets may, of course, permit natural resources and FDI to act positively on economic development in the group of rich-natural resources/oil and underdeveloped countries.

Key words: Natural Resources, Institutional Quality, Foreign Direct Investment, Economic Development.

Özet

Genel olarak teoride, tasarruf eksikliği olan ülkelerin kurumsal yapısını iyi bir şekilde düzeltmesi ve sonuç olarak DYY'yi çekerek ekonomik gelişmenin yolunu izlemesi gerektiği belirtilmektedir. Bu çalışmada doğal kaynakların, doğrudan yabancı yatırımların ve kurumların kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1996- 2015 yılları arasındaki dönem için incelenmiştir. Çalışmanın analiz kısmında fixed-effects modelleri ve kukla değişkenler kullanarak OLS tahmin modeli kurulmuştur. Bu çalışmada iki farklı ülke grubu seçilmiştir. Beş ülkeden oluşan birinci grupta doğal kaynak zengini ve az gelişmiş ülkeler olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Liberya, Nijerya ve Zimbabwe yer almaktayken ikinci grupta ise Danimarka, Almanya, İrlanda, Finlandiya ve İsviçre gibi gelişmiş ancak doğal kaynak yönünden zayıf ülkeler bulunmaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına göre doğal kaynak zengini ülkelerin büyüme performansı doğal kaynak yoksunu olan ülkelere göre düşüktür. Doğal kaynakların, ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlayabilmesi için ülkede bulunan kurumların iyi işlemesi gerekmektedir. Bol miktarda doğal kaynak rezervi olan ülkelerin üretim yanlısı politik kurumlara sahip olmasıyla ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Çalışmanın sonucuna göre; az gelişmiş ülkelerden oluşan birinci grup ülkelerde kurumların kalitesi zayıftır. Bu ülkelerde siyasi çeşitlilikten daha fazla şiddet ve terör gibi politik istikrarsızlık ve hükümetin etkisizliği mevcuttur. Az gelişmiş ülkelerde yolsuzlukların azaltılması, kanunların kalitesinin artırılması, seçim sonuçlarına saygı ve siyasi kurumların güçlendirilmesi doğal kaynakların doğru kullanımına neden olurken aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımları artırarak ekonomik büyümede önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğal Kaynaklar, Kurumların Kalitesi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme.

¹ Assist. Prof., Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences/Economics Department, Isparta-Turkey.
E-Mail: hidayetunlu@sdu.edu.tr

² PhD Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences /Economics Department, Isparta-Turkey.
E-Mail: ibematr@outlook.fr

³ PhD Student, Süleyman Demirel University, Institute of Social Sciences / Political Science and Public Administration, Isparta-Turkey.
E-Mail: abidinkemec@gmail.com

1. Introduction

Since the 1980s, liberalization of capital movements has gradually increased as an extension of financial liberalization practices that began with the rise of neo-liberal economic policies throughout the world economy. Another extension of this process is the tendency of foreign direct investment (FDI) to increase. The question of whether the underdeveloped countries can meet all or at least some of the capital needed by FDI has begun to be asked more often with globalization. In addition, it is another curious research question whether foreign direct investments contribute positively or negatively to the host country's economy.

In general, developed countries are defined as countries with high national income per capita, industrialized and high human development index, while underdeveloped countries are defined as countries that have not yet achieved their economic development. The general tendency of underdeveloped countries is to promote the entry of FDI into the country by adopting open economy policies to increase their economic growth. In terms of countries implementing such policies, FDI is considered not only as a capital for the countries in which they invest, but also as a source of creating technological innovation and employment (Ekinci, 2011: 72).

Natural resources are seen as an important factor for attracting FDI to boost economic development. But the flows of FDI to African countries and its effects on economic development is also a substantial subject with many controversies in underdeveloped countries. For instance, in 2015, FDI inward for group of developed countries was higher than that of the group of underdeveloped countries. Its value was 3641.5 US Dollars at current prices in millions for Denmark, 31719.3 for Germany, 100542.4 for Ireland, 8289.6 for Finland and 68838 for Switzerland; whereas the value was 1673.5 US Dollars at current prices in millions for DRC, 31719.3 for Ghana, 100542.4 for Liberia, 100542.4 for Nigeria and 421 for Zimbabwe [United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2015].

The causes of this lack in attracting FDI to African countries are stressed by many research works as well as national and international reports. All of these works put accents on the institutional quality of the host-countries as irreversible pivot which must be strengthened in order to facilitate and promise positive effects on economic growth. However, even if the perception of quality of institutions is actually seen as a sine qua non condition to attract FDI, it is differently perceived by foreign investors. For instance, W. Chen, D. Dollar, and H. Tang (2015: 1) noted that *China's outward direct investment is uncorrelated with a measure of property rights and rule of law, whereas Western investment favors the better governance environments.*

Additionally, the importance of natural resources on economic growth constitutes an endless debate. As some poor-resources countries perform well, and occupy even a high rank of economic development in the world; other rich-natural resources countries' population is among the poorest of the World with a GDP per capita which is less than \$ 4500/year. This phenomenon is called "*The resource curse*". It is defined as follows: "*The resource curse refers to a situation whereby a country has an export-driven natural resources generates large revenues for government but leads paradoxically to economic stagnation and political instability.*" (African Development Bank, 2007: 19)

One group of these rich-natural resources, but economically poor countries is a group of African countries as it is reported by the Resource Governance Index of the Revenue Watch Institute as follows: "For the 17 African countries in the index, fuel, ores and metal exports represented on average more than half of total exports in 2006-2011. In 2011, Nigeria's oil revenues alone were 60 percent higher than international aid to the entire continent." In 2013, the same index classified Ghana, Liberia, Nigeria, DRC (Democratic Republic of Congo), and Zimbabwe in the group of the 58 worldwide nations, which produce 85% of the world's petroleum, 90% of diamonds and 80% of copper, generating trillions of dollars in annual profits.

This paper consists of a comparison of the impact of natural resources, institutional quality and FDI on economic growth of five developed but poor-natural resources countries and on that of five underdeveloped but rich-natural resource countries. It aims to answer to the following questions:

- Comparatively, what were the effects of natural resources, FDI and institutional quality on economic growth in the group of poor-natural resources and developed countries and in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015?
- Did institutional quality help to mitigate the *Theoretical Curse of Natural Resources* on economic growth in the group of poor-natural resources and developed countries as well as in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015?
- Did natural resources and institutional quality help to attract FDI to economic growth in the group of poor-natural resources and developed as well as in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015?

Consequently hypotheses are as follows:

- A. Natural resources, FDI and institutional quality have positive effects on economic growth in the group of poor-natural resources and developed countries and in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1995 to 2015.
- B. Institutional quality helped to improve the management of natural resources and caused economic performance in the group of poor-natural resources and developed countries as well as in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015.
- C. Natural resources and institutional quality helped to attract FDI to economic growth in the group of poor-natural resources and developed as well as in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015.

2. Relationship Between FDI and Economic Growth

Generally, FDIs are made by foreign firms into a newly established national company. They combine capital investment, technology, management knowledge and bring together their authority of control in the existing company's investment (Adigüzel, 2011:121; Şahin, 2016: 44; Karluk, 2007: 566).

Referring to another definition, FDIs are traditionally defined as cross-border capital movements in the Central Bank's balance of payments. Thus, FDI can enter the country in many different ways (Çapraz, 2003: 16):

- The merger and acquisition of companies,
- Investments realized through privatization,
- Joint ventures, strategic partnerships, licensing and other investments and
- Fixed capital investments.

Development strategies for attracting FDI are now commonplace among less developed countries, but there is also an increasingly competition for the "right" kinds of investment. In general, the balance in bargaining power has shifted in favour of the multi national enterprises (MNEs), and less developed countries increasingly need to provide unique, non-replicable created assets to maintain a successful FDI-assisted development strategy (Narula and Dunning, 2000: 141).

FDI is mainly carried out by MNEs that persist in their investment activities in more than one country and can take decisions on production from a center or affect the decisions of companies affiliated in various ways (Bal, 2010: 450, 467). MNEs are corporations in which at least 20% of their total financial resources in foreign countries and at least 35% of their profits are derived from international activities (Artisien, 1985:5; Gedikli, 2011: 103). In short, MNEs emerge as actors that enable foreign capital investments to take place in the host countries. (Hirst ve Thompson, Çev: Erdem ve Yücel, 2003:79).

The advantages of FDI to the host country are as follows; providing foreign exchange input, increasing capital stock, creating employment and transferring technology (Seyidoğlu, 2003: 139). In short, FDI is expected to contribute to the national income of that country by increasing production (Karluk, 2007: 101). At this point, it is also emphasized that FDI must be well planned and directed in order to be beneficial to the host country's economic growth (Görgün, 2004: 4; Koyuncu, 2011: 6).

However, besides these positive effects, negative effects of FDI can be released. These effects may be seen as the possibilities that foreigners detain for increasing their control over the economy, for eliminating protective restrictions such as customs tariffs and import quotas, for breaking down the economic integrity on one hand by using advanced technology competing the old existing technology, and by creating an unfair competition against small scale domestic companies on the other hand (Seyidoğlu, 2003: 730; Koyuncu, 2011: 6).

Some of the negative effects of FDI emerge at the time when the investment is made, while others emerge overtime. The main feature of FDI is its direct effect control overbusiness management. In this respect, foreign capital, which is accepted without being bound to a plan, can sometimes seize sectors with strategic priorities for the country's economy. In this case, the freedom to implement monetary, fiscal and foreign trade policies for specific purposes may be reduced, or an independent industrialization policy may become more difficult to be implemented (Seyidoğlu, 2007: 618).

In the literature, there is not a full consensus among studies examining the relation between FDI olacak her yer metnin içinde, and economic growth. While some of the theoretical and empirical studies indicate that FDI has a positive effect on economic growth, others indicate that there exist positive, but not meaningful effects, and some others signal negative effects. Borensztein(1997), Gregorio and Lee (1998), Blomstörn (1992), Bosworth and Collins (1999), Zhang (2001), Campos and Kinoshita (2002), Mencinger (2003), Alfaro et al. (2004), Asheghian (2004), Şimşek and Behdioglu (2006), Magnus and Fosu (2008), Klein and Olivei (2008), Örnek (2008) have found a positive relationship between FDI and economic growth. Alagöz et al. (2008), Şen and Karagöz (2008) have pointed out that FDI does not have a significant effect on economic growth, whereas Yang (2002); Hermes and Lensink (2003); Akinlo (2004); Ayanwale (2007) have noticed that the relationship between FDI and economic growth is insignificant or negative.

3. Relationship Between Natural Resources and Economic Growth

The elements expressed as natural resources are all living and non-living natural beings in the ground, underground and above ground, and which are directly or indirectly open to human use, with renewable or non-renewable species in nature. Some examples are underground minerals, oil and natural gas deposits, forests, lakes and rivers, diversity of other

vegetation and animal species (flora and fauna). The distribution of natural resources of the earth is unstable, and some countries are rich in natural resources, some are moderate, and others are poor. Then, it can be mentioned that it's a geographical chance to have undergrounds abundant in natural resources (WTO, 2010: 172).

Natural resources are generally regarded as one of the factors that increase production and accelerate economic development. The findings show that there is no international equality in terms of the distribution of natural resources in the world. According to some researchers, this unequal distribution of natural resources has been an effective factor in the development of developed and underdeveloped countries. This view states that natural resources are scarce and inadequate in many underdeveloped countries. The precise assessment of natural resources and the measures to be taken are vital for promoting economic development. At this point, it is important that the land, under-ground and over-ground resources shall be operated without waste. For this, capital, skilled labor and technology are needed. In underdeveloped countries, the shortcomings of these factors on economic development are breaking (Unay, 1983: 262).

For economic development, countries need significant inputs to production. The fact that natural resources participate in the production process in a correct way can make it easier for countries to succeed, while the lack of natural resources can limit economic development. In some researches it is argued that natural resources are the main determinant of technological research and / or economic development (Özşabuncuoğlu, 1999: 3)

Some views argue that there is a positive relationship between natural resources and economic growth, and others argue that there is a negative relationship between these two factors. The views that supported the positive effects of natural resources on economic growth notice that natural resources have high potential profit due to the fact that natural resources are not produced differently from other economic goods. Furthermore, it is stated that natural resources play a key role in achieving economic prosperity and development by reducing poverty and sustaining economic growth especially in developing countries (Çinar, 2015: 171-190).

4. Relationship Between Natural Resources and Foreign Direct Investment

The abundance and lower or at least moderate price of natural resources are seen as important economic factors affecting the decision of foreign investors to come to invest in a country (Akdiş, 1998: 33). When it comes to FDI in Sub-Saharan Africa (SSA), the common perception is that FDI is largely driven by natural resources and market size (Asiedu, 2006: 63).

In this context, it is emphasized that there is a positive relationship between natural resources

and FDI. FDI can be started in the beginning to operate cheap and abundant natural resources and to supply raw materials to the parent company. Underground and aboveground resources-rich, oil-producing countries such as Mexico, the Philippines, and Nigeria are examples of this kind of attractiveness of FDI (Akdiş, 1998: 33).

Nevertheless, according to E. Asiedu (2010: 7), there can also be a negative association between natural resources and FDI for the following three fundamental reasons: The first reason is based on the idea that resource booms lead to an appreciation of the local currency. This makes the country's exports less competitive at World prices, and thereby crowds out investments in non-natural resource tradable sectors. If the crowding out is more than one-for-one, it may lead to an overall decline in FDI. The second reason is that natural resources, in particular oil, are characterized by booms and busts, leading to increased volatility in the exchange rate. In addition, a higher share of fuel and minerals in total merchandise exports implies less trade diversification, which in turn makes a country more vulnerable to external shocks. All these factors generate macroeconomic instability and therefore reduce FDI. Finally, FDI in natural resource rich countries tend to be concentrated in the natural resource sector. While natural resource exploration requires a large initial capital outlay, the continuing operations demands a small cash flow. Thus, after the initial phase, FDI may be staggered (Asiedu, 2010: 7).

5. The Impact of Interaction Between Institutional Quality and Natural Resources on Economic Growth

There are various studies assessed how institutional quality and natural resources interact to affect economic growth. While some of these studies notice that the abundance in natural resources leads to the promoting of economic growth, others signal the existence of "natural resource curse" effect. The latter works notice that the lack of good quality of institutions leads to negative effects of natural resources on economic growth.

Furthermore, D. Acemoğlu and J. Robinson (2016: 53) notice that the differences in development between the countries of the world cannot be explained by any version of the climate, disease or geographical hypotheses. But, the land ownership structure, the incentives of the government organization and the influence of the institutions have an important role in the economic development of the countries (Acemoğlu and Robinson, 2016: 53). From that point of view, it is seen that the institutional framework such as the management system of the countries, institutional quality, property rights, political, economic and civil liberties, social and human capital, trust and culture are important factors in ensuring social order and economic growth (Bakırtaş, 2016: 67, 87).

Therefore, most underdeveloped countries cannot resist to macroeconomic shocks due to weak local institutions and cannot sustain their growth trends in the long run. Measures taken against such kind of shocks fail for the implementations of economic policy due to serious problems related to the revenue distribution mechanism. However, the problem here is how policies will be implemented; since economic policies are important in how their policies are applied as well as decisions in their implementation. The establishment of a robust institutional structure at this point allows the negotiations in policy implementation to be mitigated at a lower cost and avoids economic shock growth (Rodrik, 1999: 1)

The role of institutions in determining how natural resources affect economic growth has been a point of divergence in the resource curse literature. Some emphasize that resource rents have a corrosive effect on the quality of a country's institutions, and thus its economic growth. Others downplay the mediating role of institutions in the resource curse hypothesis. Yet others emphasize that it is the (exogenous) quality of institutions that determines whether resource rents pose a resource curse or blessing (Badeeb, 2016: 12).

6. Description of Variables, Origin of Data, Descriptive Statistics, and Empirical Analysis

This section provides the variables description, the sources of data, methodology as well as regressions' results. It simultaneously discusses different effects of independent variables on dependent variable.

6.1. Variables Description and Origin of Data

Descriptive and empirical analysis use **real GDP per capita** (called *rgdpp*) as dependent variable. Besides, the **share of FDI** (called *fdi*) **in % of GDP**, **natural resources rent** (called *nar*) **in % GDP**, the **share of oil rent** (called *oil*) **in % of GDP** and **six indicators of institutional quality**⁴ are used as independent variables. The six institutional quality indicators are indicators of perception from the Worldwide Governance Indicators. These 6 governance indicators are measured in units ranging from around -2.5 to 2.5, with a higher value closer to 2.5 corresponds to better governance perception, and a lower value closer to -2.5 corresponds to the worst governance perception. They are grouped into 3 categories of 2 indicators as follow (D. Kaufmann, A. Kraay, and M. Mastruzzi, 2010: 3) :

(a) *The process by which governments are selected, monitored, and replaced:*

- **Voice and Accountability (VA)** called (*gva* in this analysis) helps capturing perceptions of the extent to which country's citizens are able to participate in selecting their government, as well as freedom of expression of association, and free media.
- **Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (PV)** called (*psa* in this analysis) helps capturing perceptions of the likelihood that the government will be destabilized or overthrown by unconstitutional and/or violent means, including politically-motivated violence and terrorism.

(b) *The capacity of the government to effectively formulate and implement sound policies:*

- **Government Effectiveness (GE)** called (*ge* in this analysis) helps capturing perceptions of the quality of public services, the quality of the civil service and the degree of its independence from political pressures, the quality of policy formulation and implementation, and the credibility of the government's commitment to such policies.
- **Regulatory Quality (RQ)** called (*rq* in this analysis) helps capturing perceptions of the ability of the government to formulate and implement sound policies and regulations that permit and promote private sector development.

(c) *The respect of citizens and the state for the institutions that govern economics and social interactions among them:*

- **Rule of Law (RL)** called (*rol* in this analysis) helps capturing perceptions of the extent to which agents have confidence in and abide by the rules of the society, and in particular the quality of contract enforcement, property rights, the police, and the courts, as well as the likelihood of crime and violence.
- **Control of corruption (CC)** called (*coc* in this analysis) helps capturing the perceptions of the extent to which public power is exercised for private gain, including both petty and grand forms of corruption, as well as "capture" of the state by elites and private interests.

The data of *rgdpp*, *nar*, *oil* and that of *fdi* are from World Development Indicators of the World Bank for 10 countries (Denmark, Germany, Ireland, Finland, Switzerland, DRC, Ghana, Liberia, Nigeria, and Zimbabwe). Those of *gva*, *psa*, *ge*, *rq*, *rol* and *coc* are from the Worldwide Governance Indicators of the World Bank. These data are extracted from 1996 to 2015⁵. The period of study is chosen due to the availability of data, especially those of institutional quality.

6.2. Statistical Analysis

As this analysis consists of comparing different impacts of natural resources as an irreversible key to boost economic development by attracting FDI, this paper is also concerned by the analysis of the institutional quality in different groups of countries. A group of five developed countries (Denmark, Germany, Ireland, Finland, and Switzerland) which are less or even not abundant in natural resources, and a group of five underdeveloped countries (DRC, Ghana, Liberia, Nigeria, and Zimbabwe) which are abundant in natural resources and/or in petroleum are chosen.

The variables are, firstly, plotted over the time, and secondly by considering the means of independent variable sorted on the dependent variable (here *rgdpp* in natural logarithm). After a table in order to conclude on the differences is used. (Further graphics on *rgdpp* and *institutional quality variables* are given in the Appendix). This analysis uses the STATA package to investigate the evolution of variables over time.

⁴ <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

⁵ Data which were not completed for some last years have been calculated as the means using the data of previous or the next years.

Evolution of Variables over time (plotted using Stata package)

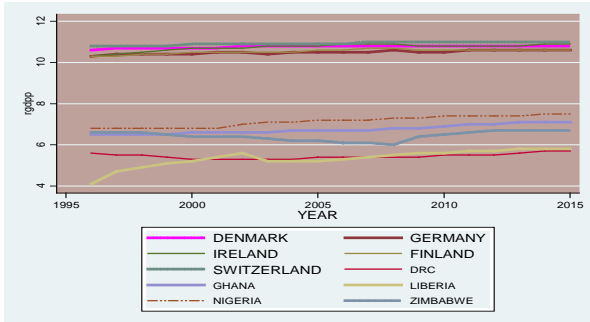

Figure 1: Differences in *rgdpp* in poor vs rich-natural resources countries

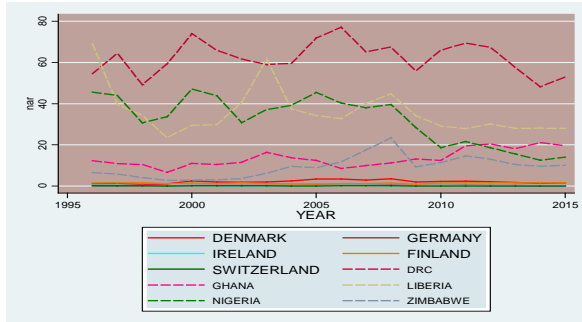

Figure 2: *nar* in poor vs rich-natural resources countries

From the figures 1 and 2, it is clear that there is a deep difference between the two groups of countries in term of development as well as natural resources abundance over time. From the Figure 1, the mean of real GDP/per capita of the group of developed countries is higher than \$49,020.80 ($e^{10,8} = \$49,020.80$), and that of underdeveloped countries is around \$897.85 from 1996 to 2015. From the Figure 2, it is shown that the group of undeveloped countries are rich in natural resources with a mean of natural resources rents that is higher than 25% of GDP (except Ghana and Zimbabwe with a mean of around 10% of GDP), while the group of developed countries and poor-natural resources has a mean of around 0.5% of GDP.

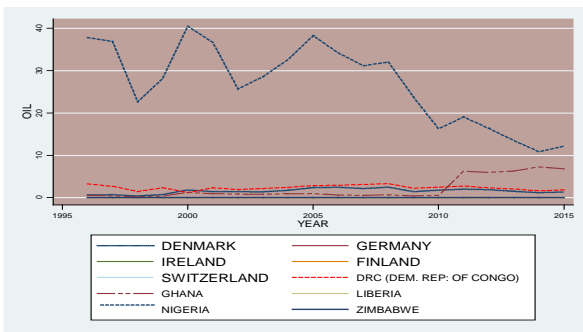

Figure 3: *oil* abundance in rich and poor-natural resources countries

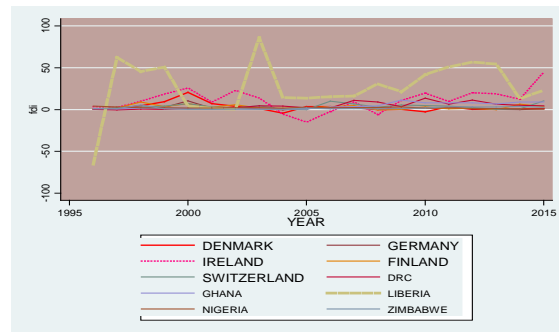

Figure 4: *fdi* inflows in poor and rich-natural resources countries

From Figure 3, it can be seen that Nigeria is the leading country in terms of petroleum production. It has a mean of oil rents, which is more than 35% of GDP, and it is followed by the Democratic Republic of Congo (DRC). Other countries have oil rents which are under 5% of GDP.

On the Figure 4 is plotted the share of *fdi* in % of GDP. From the Figure, Liberia leads in terms of FDI inflows with strong fluctuations over time. Then comes Denmark and Finland. Other countries have marginal shares of FDI. In order to well-cover this statistical analysis, the table below summarizes the differences between the 2 groups of countries.

TABLE 1: DESCRIPTIVE STATISTICS

Group of Countries	Variable	Obs.	Mean	Std. Dev.	Min.	Max.
North	Log of Real GDP/capita (<i>rgdpp</i>)	100	10.692	0.19	10.3	11
North	FDI in % of GDP (<i>fdi</i>)	100	4.44	7.37	-15	44.60
North	Rent of Natural Resources in % of GDP (<i>nar</i>)	100	0.76	0.88	0	3.50
North	Oil rents in % of GDP (<i>oil</i>)	100	0.32	0.68	0	2.5
North	Voice and Accountability (<i>gva</i>) values from -2.5 to +2.5	100	1.50	0.13	1.20	1.80
North	Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (<i>psa</i>) values from -2.5 to +2.5	100	1.22	0.26	0.5	1.70
North	Government Effectiveness (<i>ge</i>) values from -2.5 to +2.5	100	1.89	0.26	1.30	2.40
North	Regulatory Quality (<i>rq</i>) values from -2.5 to +2.5	100	1.68	0.23	0	1.90
North	Rule of Law (<i>rol</i>) values from -2.5 to +2.5	100	1.81	0.16	1.50	2.10
North	Control of corruption (<i>coc</i>) values from -2.5 to +2.5	100	2.10	0.34	1.30	2.6
South	Log of Real GDP/capita (<i>rgdpp</i>)	100	6.22	0.76	4.1	7.5
South	FDI in % of GDP (<i>fdi</i>)	100	7.81	17.16	-65.4	86
South	Rent of Natural Resources in % of GDP (<i>nar</i>)	100	30.68	20.83	2.7	77.1
South	Oil rents in % of GDP (<i>oil</i>)	100	6.27	11.26	0	40.49
South	Voice and Accountability (<i>gva</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-0.85	0.70	-1.9	0.5
South	Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (<i>psa</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-1.31	0.86	-3	0.2
South	Government Effectiveness (<i>ge</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-1.1	0.61	-2	0.1
South	Regulatory Quality (<i>rq</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-1.15	0.70	-2.4	0.3
South	Rule of Law (<i>rol</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-1.17	0.70	-2.2	0.1
South	Control of corruption (<i>coc</i>) values from -2.5 to +2.5	100	-1	0.54	-2.1	0.1

Table 1 enlightens the global disparities between five developed and poor-natural resources countries, and five underdeveloped and rich-natural resources countries. The 5 countries of the North group, which are developed have an average rent of natural resources of 0.76 % (4th row and 4th column), while that of the 5 countries of South group values around 30.68 % (14th row and 4th column) from 1996 to 2015. The minimum value of natural resource rent of the North group of countries is 0% (4th row and 6th column) and the maximum is 3.50 % (4th row and 7th column) of GDP, while those of the South group of countries are 2.7% (14th row and 6th column) and 77.1% (14th row and 7th column) of GDP from 1996 to 2015, respectively.

Furthermore, the 5 North countries which are developed have an average of oil rents of 0.32 in % of GDP (5th row and 4th column), while that of the 5 South countries values around 30.68% of GDP (15th row and 4th column) from 1996 to 2015. The minimum value of oil rents for the North group of countries is 0% (4th row and 6th column) and the maximum is 2.5 % of GDP (4th row and 7th column), while those of the South group of countries are 0 % (15th row and 6th column) and 40.49% of GDP (15th row and 7th column), respectively.

According to the shares of FDI in GDP, the 5 North countries which are developed have an average of 4.44 % (3rd row and 4th column), while that of the 5 South countries values around 7.81% (13th row and 4th column) of GDP from 1996 to 2015. The minimum share of FDI in GDP for the North group of countries is -15% (3rd row and 6th column) and the maximum is 44.60 % (3rd row and 7th column), while those of the Southern group of countries are -65.4 % (13th row and 6th column) and 86 % of GDP (15th row and 7th column) from 1996 to 2015, respectively.

As far as institutional quality is concerned, all the 6 indicators are averagely positive in the North (from the 6th row to the 11th row) and negative in the South (16th row to 21st row) group of countries. This shows that there are big differences in terms of natural resources dotation, political institutions and political views oriented to the attraction of FDI to the promotion of economic development. The North group of developed and poor-natural resources countries have good institutional quality, while the South group of underdeveloped and rich-natural resources and petroleum countries have a bad quality

of political institutions. Thus, the effects of political institutions, natural resources and FDI on economic growth are worth to be analyzed throughout the incoming empirical analysis'part.

6.3. Empirical Analysis

This work simply regresses dependent variable *rgdpp* on independent variables *fdi*, *nar*, *oil* and the *six institutional quality indicators (INST. Q. = gva, psa, ge, rq, rol and coc)*. It uses the methodology below.

6.3.1 Regressions Methodology

This model covers a period of time from 1996 to 2015 for 10 countries separated into 2 groups; North as a country is classified as developed or South as a country is classified as underdeveloped by the World Bank. This basic Log-linear model (Hill R. C. Griffiths, W. E., and Lin G. C. 2012: 71) is as follows:

$$\ln(rgdpp)_{it} = \beta + \alpha_1 fdi_{it} + \alpha_2 nar_{it} + \alpha_3 oil_{it} + \alpha_4 INST. Q_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

All variables have been described in the previous sections, and ε is the statistical error term.

Traditionally, this model opens to the possibility of a dynamic panel model, because of its long-run behavior as it analyses few countries (10 countries in the whole model, and 5-5 countries in the 2 Submodels) for 20 years. This means that $T (= 20) > N (10, 5, 5)$.

First of all, a test of whether the fixed-effects model or random effects model is appropriate had been performed. The results of Hausman test have shown that the fixed-effects model should be used. Furthermore, as the dynamic aspects of the model can be concerned, many research papers have attested that in most of the time; FDI, natural resources, and institutional quality indicators may suffer from a potential problem of endogeneity (E. Asiedu 2013: 15; E. Asiedu and D. Lien 2010: 103; C. Brunnschweiler 2006: 8).

Consequently, in order to investigate the problem of endogeneity and decide which method should be used; the results of the endogeneity test on different regressors using the Hausman test of endogeneity (Cameron, A. C., and Trivedi, P. K., 2010: 444) are presented in the small table below.

TABLE 2: RESULTS OF ENDOGENEITY TESTS

Regressor	All	Fdi	nar	oil	gva	psa	ge	rq	rol	coc
χ^2 -Statistic	23.01*	7.92*	22.22*	1.27	23.01*	2.64	4.90**	3.10***	9.80*	0.13

Notes: *, **, and *** means statistically significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5 %), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively.

From the previous results, only *oil*, *psa*, and *coc* are not probably correlated with the error term. Other regressors do not reject the probability of endogeneity under 1% (*), 5% (**), and 10% (***) levels of significance. They may at least be correlated with the error term (i.e. they are relatively endogenous). This needs to be fixed for the pooled OLS regressions.

Being aware of the effects of the problem in the pooled OLS models, the use of dummy variables technique (Greene, 2012: 440) in order to fully protect models from such a kind of problem is adopted. The use of this technique against that of first-differenced is chosen due to the fact that the latter should have harmful effects by annihilating the aspect of long-run between regressand and regressors. This consequence of using the technique of first difference is noticed by D. N. Gujarati and D. C. Porter (2009: 601) as follows: "In general, when we differentiate a variable, we remove the long-run component from that variable. What is left is the short-run value of that variable."

However, in the fixed-effects models, there is no need to worry about this problem of endogeneity; models have characteristics of long panels. For this, E. Mileva (2007: 3) states that: "In large-T panels a shock to the country's fixed effect, which shows in the error term, will decline with time. Similarly, the correlation of the lagged dependent variable with the error term will be insignificant." (Mileva, 2007:3). So, the analysis begins with the pooled Ordinary Least Squares (OLS) or population-averaged regressions, then it diagnoses the specific fixed-effects models.

6.3.2 Population-Averaged Models And Regressions Results

For the pooled OLS panel models, 3 models are estimated. First, a model for the 10 countries (called ALL), second for the 5 undeveloped countries (called SOUTH), and the 3rd model for the group of the 5 developed countries (called NORTH). The model (1) is extended to include the dummy variables that help to capture specific effects within groups and countries. The models are as follows.

$$\ln(rgdpp)_{it}^{ALL} = \beta + \alpha_1 fdi_{it} + \alpha_2 nar_{it} + \alpha_3 oil_{it} + \alpha_4 INST. Q_{it} + \alpha_5 D_2 + \alpha_6 (D_2 * INST. Q_{it}) + \alpha_7 D_{3it} + \alpha_8 D_{4it} + \alpha_9 D_{5it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$\ln(rgdpp)_{it}^{SOUTH} = \beta + \alpha_1 fdi_{it} + \alpha_2 nar_{it} + \alpha_3 oil_{it} + \alpha_4 INST. Q_{it} + \alpha_5 D_2 + \alpha_6 (D_2 * INST. Q_{it}) + \alpha_7 D_{3it} + \alpha_8 D_{4it} + \alpha_9 D_{5it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

$$\ln (rgdpp)_{it}^{NORTH} = \beta + \alpha_1 f di_{it} + \alpha_2 nar_{it} + \alpha_3 oil_{it} + \alpha_4 INST. Q_{it} + \alpha_5 D_2 + \alpha_6 (D_2 * INST. Q_{it}) + \alpha_7 D_{3it} + \alpha_8 D_{4it} + \alpha_9 D_{5it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Besides the variables which have been explained previously, the models include 4 dummy variables. The letter “D” stands for “Dummy”. For each kind of groupage; the number of dummies to include in the models in order to avoid the “*dummy-variable trap*” (Gujarati and Porter, 2009: 597) is reduced. (The “*dummy-variable trap*”; is the situation of perfect collinearity). (Gujarati and Porter, 2009:597).

The D_2 stands for distinguishing the North group from the South group of countries. It takes 1 as value for developed countries, and 0 for underdeveloped countries. D_3 , D_4 , and D_5 are related to the groupage of the Natural Resource Governance Institute (NRGI), which ranges countries and gives a color to them by their Resource Governance Index (RGI) scores. The Index assigns a numerical score to each country and divides them into four performance ranges-*satisfactory* (71-100, marked in green), *partial* (51-70, yellow), *weak* (41-50, orange) and *failing* (0-40, red)⁶.

The group of 5 countries of the South is classified by the NRGI into the group of the 58 countries which produce 80% of natural resources of the World, while the group of 5 North countries does not appear in the group of 58 countries. The South countries have following scores:

- Ghana: 63 (in the *partial* group),
- Liberia: 62 (in the *partial* group),
- Nigeria: 42 (in the *weak* group),
- DRC: 39 (in the *failing* group) and
- Zimbabwe: 31 (in the *failing* group).

For a technical seek, another group called *none* for the group of 5 North countries that are not classified by the NRGI in order to include dummy variables related to these 4 groups has been created as follows:

Firstly, D_3 takes the value of 1 if the country is in the *partial* group of countries, and 0 otherwise. Secondly, D_4 takes the value of 1 if the country is in the *weak* group of countries, and 0 otherwise. Thirdly, D_5 takes the value of 1 if the country is in the *failing* group of countries, and 0 otherwise. Finally, the *none* group is sacrificed in order to avoid the dummy variable-trap problem evoked previously.

By the way, there is no need of including the dummy variables in the fixed-effects models presented after the population-averaged regression models as it has been previously noticed. The analysis begins with the analysis of the population-averaged models. The results of population-average models are presented in the tables below.

⁶ <http://www.resourcegovernance.org/resource-governance-index/report#fig1>

TABLE 3: NATURAL RESOURCES, FDI, INSTITUTIONAL QUALITY, AND ECONOMIC GROWTH (ALL COUNTRIES) MODELS BY REGIONAL DEVELOPMENT DIMENSION AND BY RGI GROUPAGE)

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
constant		7.82* (27.45)	7.77*(30.47)	7.73*(31.75)	7.82*(33.53)	7.82*(28.18)
fdi	7.70*(29.37)	0.003**(2.42)	0.003*(2.86)	0.003**(2.54)	0.002**(2.38)	0.003**(2.59)
nar		-0.015*(-6.01)	-0.014*(-5.46)		-0.014*(-6.39)	-0.014*(-5.75)
oil	0.03* (2.80)	0.002 (0.38)	0.004 (0.73)	-0.013*(-5.70)	0.0056(1.22)	-0.014*(-5.75)
gva	-0.012*(-5.11)	...	...	0.004(0.89)	...	0.004 (0.88)
d2	5.11)	3.15*(9.78)	3.1*(8.79)		2.43*(5.28)	
d2gva	0.004 (4.02)	...	...	...	...	
d3		-1.1*(-3.26)	-0.94*(-3.17)	3.1*(10.23)	-0.89*(-3.18)	
d4		-1.33*(-4.01)	-1.2*(-4.08)	...	-1.2*(-4.44)	
psa		0.161*(3.68)	...	-0.75**(-2.53)	...	3.015*(7.69)
d2psa	0.37*(8.07)	-0.32*(-.86)	...	-1.13*(-3.90)	...	
ge	2.81* (7.27)	...	0.285*(3.87)	...	...	
d2ge		...	-0.306**(-2.15)	...	...	
rq	-0.152 (-0.86)	...	...	...	...	-0.97*(-3.03)
d2rq		...	...	...	...	-1.3*(-4.08)
rol	-0.82**(-2.55)	...	...	0.34*(6.79)	0.31*(6.92)	
d2rol		...	...	-0.326*(-3.54)	-0.0067(-0.03)	
coc	-1.31*(-4.12)	...	...		...	
d2coc		...	...		...	
...						
...						
...						
...						
...						
...						0.325*(5.48)
...						-0.326**(-2.13)
...						
...						
...						
χ^2	1028.2*	949.1*	1190.1*	1203.9*	1203.98*	1361.88*
p - value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Notes: All models are population-averaged. *, and ** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), and 0.05 (p-value < 5 %) levels, respectively. In the parentheses are presented Wald statistics.

The results from all models presented in the table 3 show that FDI has significant positive effects on economic growth in all countries. Natural resources expose negative effects, which are statistically significant. This seems to confirm the theoretical view that natural resource abundance leads to a curse rather than a contribution to economic development. All models do not give information about what is the effect of petroleum on economic growth. This variable exhibits a positive sign which is not statistically significant.

As far as institutional quality is concerned, all the six indicators and variables of institutional quality exhibit positive effects on economic growth. Meaning that an improvement of institutional quality is a need to promote economic development. But, what is most interesting is that these variables exhibit negative effects when they are considered geographically. This means that the interactions of these variables with the geographical dummy variable need some distinctions which could be made such as separating the group of developed countries from that of undeveloped countries. The results of the South models are presented in the table 4 below.

TABLE 4: NATURAL RESOURCES, FDI, INSTITUTIONAL QUALITY, AND ECONOMIC GROWTH IN THE SOUTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
constant	7.7*(27.72)	7.83* (23.20)	7.87*(31.426)	7.9*(53.58)	7.85*(35.85)	7.85*(27.94)
fdi	0.003**	0.003***(1.82)	0.003**(2.20)	-0.00009(-2.06)	0.002***(1.68)	0.003***(1.92)
nar	(2.01)	-0.015*(-4.61)	-0.012*(-3.63)	2.06	-0.014*(-5.05)	0.003***(-4.43)
oil	-0.012*(-4.18)	0.002 (0.38)	-0.001(-0.19)	-0.01*(-3.72)	0.003(0.50)	-0.013*(-4.43)
gva	0.003 (0.48)	...	...	0.00005(0.01)	...	0.002(0.26)
d3	0.375*(6.47)	-1.1*(-3.26)	-1.13*(3.79)	...	-1.03*(-3.82)	...
d4	...	-1.33*(-4.01)	-1.36*(-4.74)	...	-1.32*(-5.17)	...
psa	...	0.166*(2.90)	...	-0.72*(-3.83)	...	...
ge	-0.9**(-2.57)	...	0.39*(4.15)	-1.23*(-7.32)	...	-1.11*(-3.26)
rq	-1.35*(-4.01)	...	...	...	...	-1.4*(-4.21)
rol	...	...	...	0.69*(24.91)	0.36*(6.26)	...
coc	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	0.4*(4.71)
	...	...	...	...	...	...
χ^2	124.7*	72.52*	115.85*	124.01*	125.1*	157.25*
<i>p</i> – value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Notes: All models are population-averaged. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Wald statistics.

Table 4 shows the results of population averaged regressions of natural log of real GDP on FDI, natural resources, oil, and institutional quality variables of the underdeveloped group of countries by considering their scores of natural resources management. The 5th dummy D_5 variable is omitted because of collinearity.

Except the 4th model, which exhibits an insignificant negative effect of FDI; all the remaining models strengthen the positive effect of FDI on economic growth. The level of its significance is 10% as well.

The curse of natural resources hypothesis on economic development persists, and has a strong impact on real GDP/capita. Furthermore, this effect relates to the mode of management of natural resources in the Southern group of countries. The effect of impartiality or failing to well-managing the abundant natural resources for the promotion of economic development is marked by a persistent and significant negative sign of D_3 and D_4 dummies. The variable *oil* is with a positive sign, however, it does not exhibit any significant effect on economic development.

The South models reinforce the necessity of good institutional quality in order to boost economic development in the group of underdeveloped countries. All the institutional quality variables exhibit positive and significant effects on real GDP/capita. The level of significance of their coefficients is 1%. This means that the quality of institutions is the major problem in the group of underdeveloped countries.

Before concluding about the information given by the population-averaged models, the results from North models regressions are also presented. They are shown in the following table.

TABLE 5: NATURAL RESOURCES, FDI, INSTITUTIONAL QUALITY, AND ECONOMIC GROWTH IN THE NORTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
constant		11.00*	11*(75.73)	10.81*(94.97)	10.36*(45.15)	10.93*(6)
fdi	10.62*(58.3)	(109.83)	0.001(0.77)	)	0.001(0.76)	3.57)
nar	7)	0.0013(0.95)	-0.1(-1.60)	0.013(0.92)	-0.011***(-1.79)	0.0012(0.
oil	0.002(1.30)	-0.1(-1.64)	0.205**(2.36)	-0.11***(-	0.185**(2.20)	88)
	-0.1(-1.57)	0.2**(2.00)	...	1.71)		-0.10***(-
gva	0.2**(2.07)			0.202**(2.30	...	1.67)
		...		)		0.20**(-
psa	0.15(1.37)				...	2.30)
		-0.13**(-2.33)		...		
ge	...		-0.93(-1.35)		...	...
		...		...		
rq	...				...	...
		...		...		
rol	...				0.26**(2.26)	...
		...		0.02 (0.43)		
coc	...				...	...
	...	...		...		...
				...		-0.05(-
						0.58)
χ^2	30.73*	35.56*	30.86*	28.60*	34.72*	28.82*
<i>p</i> – value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

Notes: All models are population-averaged. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5 %), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Wald statistics.

The results of North shown in the table 5 do not give any information about FDI's effect on economic growth in the group of developed countries. The variable exhibits a positive, but insignificant effect on economic development.

This may lead to the thinking that this models do not include as much as control variables. However, the use of the model as it is stated; is based on the motivation of fixing the models to the main questions that nourished current intuitions which should be clearly seen throughout many questions along with this paper. Briefly, the general idea is relatively testing the direction of the effects rather than testing the magnitude of effects.

Models (1), (2), and (3) exhibit a negative effect of natural resources on real GDP/capita, but without any level of significativity. However, models (4), (5), and (6) provide a negative and weak (at 10%) effect of natural resources on economic development in the group of developed countries. This returns to the hypothesis of the curse of natural resources which is witnessed before.

All regressions for the North group of countries exhibit a positive and significant effect of petroleum on real GDP/capita. This means that *oil* has a positive impact on real GDP/capita of developed countries. In addition, according to the institutional quality variables, only two variables expose significant effects. These variables are political stability and absence of Violence/Terrorism (*psa*) in the 2nd model, and the Rule of Law (*rol*) in the 5th model.

The *psa* variable exposes a negative and significant sign at 5%. This leads us to another information about this variable. This implicit information may be stated after giving responses to these following questions: Why these indicators of institutional quality do not have the total scores in developed countries such these of the models? Do these countries have perfect institutions or shall it be admitted that political instability such as violence or terrorism may occur even in developed countries?

To answer the questions and judge the signs affected by *psa* and *rol* variables, we recall that these six indicators are indicators of "likelihood". Obviously, this means that, for example, even if there are no political instability and serious violence in a given developed country, it does not mean that there cannot be another kind of violence or terrorism likelihood. This leads us to say that if the likelihood of violence or terrorism increases in developed countries, the real GDP/capita will decrease and vice versa. In addition, if the rule of law in the group of developed countries is improved, the real GDP/capita would responsively increase.

The population-averaged models give information that the separation of the sample into North and South is a need so that it can conclude on different effects of the variables of interests. In the South, the models suggest that FDI attraction and institutional quality improvement may be positively and significantly related to economic development in the African underdeveloped countries. All the models for the South group of countries do not judge about the effects of abundance of

oil on real GDP/capita. Moreover, the curse of natural resources hypothesis persists in the Southern group of countries. This curse of natural resources is censured in rich-natural resources and underdeveloped countries. This may be relatively suspected to be coming from the wrong resources managerial policies of institutions available. This state of thinking is furthermore tested by the interactions of natural resources and institutional quality variables in the next section dedicated to fixed-effects models.

In the North, FDI exposes a positive effect which is not significant. The curse of natural resources disappears in some models, but has a weak level of significativity. Oil exhibits a persistent positive effect on real GPP/capita. It contributes to economic development in the group of developed countries, while it does not exhibit any significant effect on economic growth in the group of underdeveloped countries. This lets us suspect if this variable may or may not be contributing to boosting economic growth in the Southern group of countries. What if it was to be correlated with institutional quality? Political stability and absence of violence/terrorism's likelihood increase leads to a decrease of real GDP/capita and vice versa. If the rule of law is improved, the real GDP/capita would be increased. Generally, many institutional problems are more censured in underdeveloped countries rather than in developed countries.

6.3.3 The Fixed-Effects Models and Regressions Results

Does Institutional Quality help to mitigate the theoretical Curse of Natural Resource on Economic Growth in the group of developed as well as in the group of underdeveloped countries?

In order to give answer to these questions, estimations of the fixed-effects models are done as it has been introduced in the previous sections. Then, the results are presented in different tables below.

TABLE 6: INTERACTIONS OF NATURAL RESOURCES AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE SOUTH AND NORTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.003*	0.003*(2.75)	0.0022**(2.04)	0.003**(2.48)	0.003*(2.70)	0.0024***(2.29)
nar	(3.13)	-0.008(-1.62)	0.014*(2.68)	)	-0.013*(-3.60)	
oil	-0.008*(-1.98)	0.0007(0.13)	-0.013**(-2.26)	-0.002(-0.51)	0.003(0.62)	-0.012(-0.31)
gva	0.0004	...	...	...	...	0.00045(0.09)
gvanar	(0.09)	...	...	...	...	
psa	0.30*(3.69)	0.021(0.30)	...	...	...	...
psanar	0.0016(0.66)	0.003(0.30)	...	...	...	...
ge	...	...	-0.064(-0.89)	...	...	...
genar	...	...	0.017*(5.89)	...	...	...
rq	...	...	...	...	...	...
rqnar	...	...	...	0.10***(1.78)	...	...
rol	...	...	...	0.01*(3.13)	0.3*(3.78)	...
rolnar	...	...	...	...	-0.0002(-0.11)	...
coc	...	...	...	...	...	...
cocnar	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	0.031(0.36)
	...	...	...	...	...	0.01*(3.62)
F-test	102.54*	135.55*	100.97*	111.80*	95.03*	124.18*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

All the results from above table enhance the positive effects of FDI on real GDP/capita in all models. Models (1) and (5) give a negative and significant effect of natural resources on economic growth without separating the groups. The 3rd model exposes a positive and significant effect of natural resources on economic growth. This shows different effects from that of the pooled OLS regressions, and stresses the importance of institutional quality to desintoxicate the curse of natural

resources on economic growth. It offers even more information about the effects of *oil* on economic growth. It is noticed that in the model (3), *oil* has a negative and significant effect while other models do not provide any significant effect of this variable.

Two variables of institutional quality *gva* and *rol* are positively significant without interactions with natural resources. However, they are not significant with the interactions. This is shown in models (1) and (5). Interaction between political stability *psa* and natural resources does not exhibit any significant effect on economic growth. The interactions between government effectiveness *ge* with natural resources and that of control of corruption *coc* with natural resources exhibit positive and significant effects on economic growth. This means that they may contribute to mitigate the curse of natural resources on economic growth. These different effects lead to further information if the regressions are considered under the two Submodels. Results from the two Submodels are given in tables 8 and 9.

TABLE 7: INTERACTIONS OF OIL AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE NORTH AND SOUTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
<i>fdi</i>	0.003*	0.0032*(2.82)	0.0036*(3.34)	0.003*(2.91)	0.003*(2.79)	0.003*(3.00)
<i>nar</i>	(3.23)	-0.013*(-4.91)	-0.014*(5.23)	-0.013*(-4.82)	-0.013*(-5.41)	0.003*(3.00)
<i>oil</i>	-0.01*(-4.19)	-0.012***(-1.72)	0.05*(4.23)	4.82	0.03*(3.24)	-0.013*(-5.18)
<i>gva</i>	0.006 (0.94)	1.72)	...	0.011(1.53)	...	0.32*(3.32)
<i>gvaoil</i>	0.325*(6.55)	...	...	...	...	...
<i>psa</i>	0.004(1.10)	...	...	...	...	...
<i>psaoil</i>	...	0.15*(3.37)	...	...	...	...
<i>ge</i>	...	-0.01*(-3.01)	0.12***(1.88)	...	...	...
<i>geoil</i>	...	...	0.052*(4.43)	...	...	...
<i>rq</i>	...	...	...	...	...	...
<i>rqoil</i>	...	...	...	0.21*(4.56)	...	...
<i>rol</i>	...	...	...	0.01(1.56)	0.245*(5.32)	...
<i>roloil</i>	...	...	...	...	0.022*(3.37)	...
<i>coc</i>	...	...	...	...	...	...
<i>cocoil</i>	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	0.22*(3.99)
	...	...	...	...	...	0.03*(3.58)
F-test	291.09*	303.51*	147.68*	162.79*	164.40*	194.99*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.91

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

Table 7 presents the results of underdeveloped and developed countries fixed-effects models with interactions between *oil* and the six variables of institutional quality. The results from the estimations show that FDI has positive effects on economic growth in the 10 countries during the period of study. *Oil* is individually positive and significant in the models (3), (5), and (6). However, it is positive and insignificant in the models (1) and (4), and negatively significant in the 2nd model.

The introduction of the interaction terms between *oil* and the institutional quality variables presents different effects based on which variable from the six institutional variables is included. For instance, the interaction of *oil* with government effectiveness *ge*, rule of law *rol*, or control of corruption *coc* leads to positive and significant effects of petroleum on economic development. The interaction of *oil* with voice and accountability *gva* or with regulatory quality *rq* exhibits a positive and insignificant effect on economic development. That of *oil* and political stability *psa* exhibits a negative and significant effect on economic development. The last effect does not oppose the theoretical prediction due to the fact that

an increase in political instability's likelihood leads to a decrease in economic transactions. The results show that *oil* is correlated with institutional quality variables.

In the table 8 below, present are the results of interactions between natural resources and institutional quality variables of the group of underdeveloped countries. As it can be seen, the curse of natural resources endlessly persists if there are not the interactions of natural resources with the institutional quality variables.

TABLE 8: INTERACTIONS OF NATURAL RESOURCES AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE SOUTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.003** (2.29)	0.0035**(2.08)	0.002(1.57)	0.003**(2.03)	0.0033**(2.15)	0.003***(1.71)
nar		-0.016***(- 1.99)	0.013***(1.81)		-0.015*(-3.01)	
oil	-0.009*(- 1.71)	0.00003(0.00)	-0.013***(-1.77)	-0.008(-1.34) -0.003(-0.41)	0.002(0.28)	-0.003(- 0.47)
gva			...		...	-0.0003(- 0.04)
gvanar	0.0005(0.08)	...	...	...	...	
psa			...		...	...
psanar	0.35**(2.84) 0.0003(0.10)	0.18(1.40) -0.001(-0.31)	...	...	...	...
ge			-0.023(-0.17)		...	...
genar	...	...	0.016*(3.91)	...	...	...
rq	...	...	...	...	...	...
rqnar	...	...	...	0.30**(2.58) 0.002(0.63)	...	...
rol	...	...	...	...	0.36*(3.10)	...
rolnar	...	...	...	...	-0.0014(-0.56)	...
coc	...	...	...	...	...	...
cocnar	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	0.086(0.5 9)
	...	...	...	...	...	0.008**(2 .00)
F-test	37.10*	27.49*	36.71*	29.85*	32.21*	40.05*
p-value	0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	92	0.90	0.91	0.89	0.89	0.91

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

All models of the table 8 do not reject the hypothesis that natural resources may be correlated with the institutional quality variables. The results are somehow similar to those of the interactions of *oil* and institutional quality variables. Interactions of natural resources with government effectiveness *ge* or with control of corruption *coc* lead to positive and significant effects on economic development.

The interactions of natural resources with voice accountability *gva* or regulatory quality *rq* exhibit positive, but insignificant effects on economic growth. They do not reject the positive effects, nor do they confirm them. Similarly, the interactions of natural resources with political stability *psa* or rule of law *rol* expose negative, but with insignificant effects on economic growth. They do not reject the positive effects, nor do they confirm them. These results lead us to conclude, and thus in accordance with the statement of the Revenue Watch Institute cited before, that the institutional quality is a matter in the group of underdeveloped and rich-natural resources countries. The establishment of good institutions is a willing to help natural resources to positively affect economic development. The results of the same interactions of *oil* with institutional quality variables in the group of underdeveloped countries are presented in the table 9 below.

TABLE 9: INTERACTIONS OF OIL AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE GROUP OF SOUTH COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.003**(2.3	0.0032**(2.05)	0.0037**(2.48)	0.003**(2.16	0.003**(2.15)	0.003**(2
nar	2)	-0.012*(-3.41)	-0.012*(-3.69)	)	-0.013*(-4.16)	.20)
oil	-0.01*(-3.16)	-0.02**(-2.10)	0.062*(3.62)	-0.011*(-	0.03***(2.24)	-0.013*(-
	0.004(0.48)			3.39)		3.87)
gva		...	...	0.0036(0.36)	...	0.30**(2.
gvaoil		...	...		...	21)
	0.324*(5.03)			...		
psa	0.003(0.60)	0.22*(3.52)	...	...	...	...
psaoil		-0.016*(-2.98)	...	...	...	...
	...			...		
ge	...	...	0.3*(2.79)	...	...	...
geoil			0.074*(3.97)	...	...	...
	...			...		
rq	...	...	...	...	...	...
rqoil				...	...	...
	...			0.35*(4.76)		
rol	...	...	...	0.005(0.61)	0.26*(4.41)	...
roloil					0.022***(2.42)	...
	...			...		
coc	...	...	...	...	...	...
cocoil				...	...	...
	...			...		0.28*(3.4
						1)
						0.03***(2.
						47)
F-test	48.33*	38.91*	35.85*	30.05*	35.58*	41.68*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.92	0.90	0.93	0.89	0.90	0.91

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

The results presented in table above show that the interactions of *oil* with government effectiveness *ge*, rule of law *rol*, or with control of corruption *coc* present positive and significant effects on economic growth. The interactions of *oil* with voice accountability *gva* or with regulatory quality *rq* present positive and insignificant effects on economic growth.

The variable which must be interpreted as a likelihood of a country to face violence or terrorism *psa* states that an increase of population's fear of facing an eventual violence or terrorism leads to a negative and significant effect of *oil* on economic growth. This what is revealed in Nigeria. This country is one of the leading petroleum producer in the World but the persistent political instability leads to marginal effects of *oil* on the economic development of the country.

As a whole, institutional quality is relatively correlated with oil and natural resources in the group of underdeveloped countries. This suggests that any improvement of institutional quality will help people of the 5 underdeveloped countries to benefit from oil and natural resources rents.

Below, this paper presents the same regression results, but for the group of developed countries in the tables 10 and 11. In table 10, it is presented the results of the interactions of natural resources and institutional quality variables; and in the table 11, it is presented the results of interactions of *oil* and institutional quality variables.

TABLE 10: INTERACTIONS OF NATURAL RESOURCES AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE GROUP OF NORTH COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.002(1.33)	0.0004(0.29)	0.00009(0.72)	0.001(0.76)	0.0009(0.62)	0.0009(0.66)
nar	0.11(0.59)	-0.32*(-2.90)	-0.67*(-3.84)	0.1(0.47)	0.083(0.28)	-0.34(-1.55)
oil	0.16(1.59)	0.22**(2.30)	0.16***(1.79)	0.18***(1.80)	0.015(1.52)	0.13(1.20)
gva	0.22(1.61)	...	...	...	...	0.13(1.20)
gvanar	-0.12(-1.02)	...	...	...	...	)
psa	...	-0.225*(-3.39)	...	...	...	...
psanar	...	0.02**(6.64)	...	...	...	...
ge	...	...	-0.31*(-3.49)	...	...	...
genar	...	...	0.27*(3.63)	...	...	...
rq	...	...	...	0.11(0.98)	...	...
rqnar	...	...	...	-0.10(-0.97)	...	...
rol	...	...	...	...	0.3**(1.99)	...
rolnar	...	...	...	...	-0.1(-0.55)	...
coc	...	...	...	...	...	...
cocnar	...	...	...	...	...	...
						-0.1(-1.00)
						0.12(1.23)
						)
F-test	34.62*	54.61*	56.03*	39.97*	29.43*	50.14*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.81	0.85	0.86	0.80	0.80	0.82

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

From the table above, only the interactions of political instability likelihood *psa*, or government effectiveness *ge* with natural resources expose positive effects on economic growth. Others do not have any significant effects on economic growth. This leads us to think that the group of developed countries cares more about violence/terrorism and the rule of law. Then it also is needed to recall also that this group of countries contains countries which are not classified by the Revenue Watch Institute as rich-natural resource countries.

The results of interactions between *oil* and institutional quality variables exhibit the similar effects on economic growth as it can be seen throughout the table 11th. In addition, the special case of political instability likelihood *psa*, or government effectiveness *ge* with natural resources is strengthened.

TABLE 11: INTERACTIONS OF OIL AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE NORTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.002(1.24)	0.0005(0.35)	0.001(0.84)	0.001(0.87)	0.0008(0.53)	0.001(0.76)
nar	-0.01(-0.96)	-0.013***(-1.85)	-0.13***(-1.84)	-0.084(-1.16)	-0.07(-1.09)	-0.1(-1.32)
oil	0.3(1.00)	1.85 0.003(0.03)	-0.29(-1.23)	0.20(0.56)	0.44(1.03)	-0.12(-0.34)
gva	0.16*(5.03)	...	...	...	...	...
gvaoil	-0.1(-0.50)	...	...	...	...	...
psa	...	...	...	...	...	...
psaoil	...	-0.17*(-2.88) 0.21**(2.25)	...	...	...	...
ge	...	...	-0.17**(-2.18)	...	...	...
geoil	...	...	0.23**(2.22)	...	...	...
rq	...	...	...	0.01(0.27)	...	...
rqoil	...	...	...	-0.02(-0.09)	...	...
rol	...	...	...	...	0.27**(2.14)	...
roloil	...	...	...	...	-0.15(-0.71)	...
coc	...	...	...	...	...	...
cocoil	...	...	...	...	...	...
						-0.067(-0.71) 0.12(0.86)
F-test	36.48*	54.94*	49.79*	45.27*	29.51*	49.72*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.81	0.84	0.83	0.81	0.80	0.81

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

Generally, the regression results from the fixed-effects models above show that an improvement of institutional quality helps to mitigate the curse of natural resources on economic growth. Once political institutions are production-friendly, natural resources as well as petroleum may have positive effects on economic development.

The models strengthen the accent put on almost all institutional quality indicators in the group of underdeveloped countries, and that the group of developed countries does relatively worry more about political instability such as the violence/terrorism's likelihood and government effectiveness than other institutional quality variables. This leads us to different political stances in the two groups of countries. Politics in the South group of countries worry more about almost all institutional quality variables, whereas the politics in the group of Northern countries worry more about government effectiveness as well as eventual political instability such violence or terrorism to occur.

Establishment of the political institutions that reduce corruption, improve the quality of law, reduce problems in contracts'execution, respect the voice of electors, and increase the quality of control of markets may, of course, permit natural resources to act positively on economic development in the group of rich-natural resources/oil and underdeveloped countries.

The models of poor-natural resources and rich countries may include other variables. This is because their models put a strong accent on the likelihood of political violence/terrorism or government effectiveness rather than lack of corruption control, lack of a strong rule of law, or lack of regulatory quality.

INTERACTIONS OF FDI, NATURAL RESOURCES AND OIL IN THE SOUTH AND NORTH GROUPS OF COUNTRIES: Do Natural Resources help to attract FDI to Economic Growth in the group of developed as well as in the group of underdeveloped countries?

In order to answer this question, the fixed-effects models introduced in the previous sections are estimated. The whole results are given in the table 12 below.

TABLE 12: INTERACTIONS OF FDI, NATURAL RESOURCES, AND OIL IN THE SOUTH AND NORTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	ALL (narfdi)	ALL (oilfdi)	SOUTH (narfdi)	SOUTH (oilfdi)	NORTH (narfdi)	NORTH (oilfdi)
fdi		0.003*(2.87)				
nar	0.0005(0.24)	-0.016*(-	-0.001(-0.19)	0.004**(2.32)	0.0012(0.73)	0.001(0.73)
oil	-0.016*(-5.77)	5.91)	-0.013*(-4.27)	-0.016*(-	-0.08(-1.13)	-0.1(-1.17)
	0.006(1.23)	-0.01(-1.04)	0.006(0.91)	4.42)	0.17*** (1.67)	0.17*** (1.69)
narfdi				-0.01(-1.04)		
oilfdi		...	0.0001(1.08)		0.0002(0.09)	...
	0.0001*** (1.61)	0.004*(2.82)	...	...	...	0.001(0.36)
	...			0.004**(2.29)		
<i>F</i> -test	464.23*	479.36*	26.69*	38.01*	49.05*	49.66*
<i>p</i> -value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.99	0.99	0.87	0.90	0.81	0.81

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5 %), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60 % in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

The results from the regressions without distinction between the two groups of countries confirm the positive role of natural resources as well as that of oil to attract FDI on economic development. However, the South models confirm only the positive effects of petroleum to attract FDI on economic growth. FDI inflows in the South group of countries are relatively more oil rents seekers than other natural resources rents seekers. None of the models confirms whether FDI in developed countries is related to natural resources or oil.

Conclusively, all things equal, the models affirm the objective of FDI to the oil rents seeking rather than other natural resource rents seeking in the group of underdeveloped countries. They do not judge about the latter effect and do not say anything about the main elements that attract FDI in developed countries.

INTERACTIONS OF FDI AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE SOUTH AND NORTH GROUP OF COUNTRIES: *Does Institutional Quality help to attract FDI on Economic Growth in the group of developed as well as in the group of underdeveloped countries?*

In order to answer this question, estimations of the fixed-effects models are done as it has been noticed previously. The results for whole models are presented table 13 below. Then, the analysis continues with the study of those of the South group of countries for which results are given in the table 14. Finally, the regressions results for the Northern group of countries are given in the table 15.

TABLE 13: INTERACTIONS OF FDI AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE SOUTH AND NORTH GROUP COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.003*(2.70)	0.0043*(2.68)	0.004*(2.94)	0.003**(2.59)	0.0033**(2.47)	0.004*(2.95)
nar	)	-0.014*(-5.14)	-0.014*(-4.88)	)	-0.013*(-5.01)	95)
oil	-0.01*(-4.06)	0.0024(0.44)	0.003(0.62)	-0.012*(-4.75)	0.003(0.65)	-0.013*(-4.80)
gva		...	...	0.003(0.57)	...	0.003(0.52)
gvafdi	0.35*(7.71)	...	...	...	...	...
	0.000(0.01)			...		
psa		0.1**(1.99)	...	...	...	...
psafdi	...	0.001(0.91)	...	...	...	...
	...			...		
ge		...	0.16**(2.37)	...	...	...
gefdi	...	...	0.0005(0.61)	...	...	...
	...			...		
rq		...	...	...	...	...
rqfdi	...	...	...	0.224*(4.96)	...	...
	...			...		
rol		...	...	...	0.29*(6.22)	...
rolfdi	...	...	...	0.0004(0.48)	0.0004(0.55)	...
	...			...		
coc		...	...	...	...	...
cocfdi	...	...	...	...	...	...
	...			...		0.0262*(4.56)
				...		0.001(0.75)
F-test	309.39*	334.25*	148.82*	175.48*	170.19*	195.53*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99	0.99

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

The results from the whole models do not give any information about the attraction of FDI by institutional quality variables. They do not judge whether FDI correlates with institutional quality or not. Furthermore, they do not even confirm which of the institutional indicator is likely more perceived by foreign investors.

However, the results shown in the table 14 from the models of the underdeveloped group of countries give significant and interesting intuitions. Four of the institutional quality variables are strongly correlated with FDI. The models confirm that an improvement of government

effectiveness *ge*, regulatory quality *rq*, rule of law *rol*, and control of corruption *coc* is likely more to have a desirable attraction of FDI to the economic growth of the group of underdeveloped countries. The two remaining institutional quality variables, voice and accountability and political instability likelihood of violence/terrorism indicators have positive but insignificant effects. They do not reject the hypothesis of well-perception of foreign investors. In addition to this, it has previously been seen that the perception of political institutional quality of African countries by Chinese investors may differ from that of Western investors. Then it is not possible to do further explanations since there is not any information about different degrees of perception of institutional variables by foreign investors per their origins. The results of interactions between FDI and institutional quality variables are presented in the table 14 and 15 below in order to assess the role of institutions to attract FDI on economic development.

TABLE 14: INTERACTIONS OF FDI AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE SOUTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.005(1.31)	0.013*(2.89)	0.034*(5.06)	0.017*(3.26)	0.016*(3.40)	0.015*(3.41)
nar	-0.01*(-3.02)	-0.012*(-3.37)	-0.017*(-4.86)	-0.012*(-3.69)	-0.013*(-4.25)	-0.014*(-4.11)
oil	0.0003(0.05)	-0.000(-0.01)	0.004(0.64)	-0.001(-0.16)	0.002(0.27)	0.002(0.32)
gva	...	...	...	...	...	...
gvafdi	0.34*(4.73)	...	...	...	...	...
psa	0.001(0.45)	0.04(0.51)	...	...	...	...
psafdi	...	0.005(2.27)	...	...	...	...
ge	...	...	0.045(0.39)	...	...	...
gefdi	...	...	0.018*(4.58)	...	...	...
rq	...	...	...	...	...	...
rqfdi	...	...	...	0.24*(2.93)	...	...
rol	...	...	...	0.01*(2.76)	0.20*(2.89)	...
rolfdi	...	...	...	...	0.01*(2.87)	...
coc	...	...	...	...	...	...
cocfdi	...	...	...	...	...	...
	...	...	...	...	...	0.18**(1.84)
	...	...	...	...	...	0.01*(2.81)
F-test	42.61*	40.68*	39.77*	34.31*	36.82*	43.14*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.92	0.91	0.90	0.91	0.91	0.91

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

TABLE 15: INTERACTIONS OF FDI AND INSTITUTIONAL QUALITY IN THE NORTH GROUP OF COUNTRIES

Panel:	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
fdi	0.032(1.63)	0.012***(1.91)	0.015(1.41)	0.007(0.36)	-0.03***(-1.78)	-0.005(-
nar	-0.04(-0.63)	-0.01(-1.12)	-0.07(-0.98)	-0.08(-1.15)	-0.09(-1.27)	0.70)
oil	0.11(1.09)	0.15(1.56)	0.164(1.64)	0.17***(1.68)	0.16***(1.70)	-0.1(-
						1.33)
gva	0.20*(1.72)	...	...	...	...	0.19***(0.
gvafdi	-0.021(-	...	...	...	...	065)
	1.55)					
psa		-0.062(-0.86)	...	...	...	...
psafdi	...	-0.0094***(-	...	...	...	...
	...	1.75)				
ge			-0.07(-0.95)	...	...	...
gefdi	...	...	-0.008(-1.32)	...	...	...
	...	...				
rq			...	0.023(0.39)	...	...
rqfdi	...	...	...	-0.003(-	...	...
	...	...		0.30)		
rol			...		0.14(1.08)	...
rolfdi	...	...	...	...	0.02*** (1.84)	...
	...	...				
coc			...		...	...
cocfdi	...	...	...	...	...	...
	...	...				
						-0.07(-
						0.70)
						0.0037(0.
						88)
F-test	36.90*	49.61*	45.53*	43.90*	31.25*	49.83*
p-value	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
ρ (rho)	0.82	0.82	0.82	0.81	0.80	0.81

Notes: All models are fixed-effects. *, **, and *** means statistical significant at 0.01 (p-value < 1%), 0.05 (p-value < 5%), and 0.1 (p-value < 10%) levels, respectively. In the parentheses are presented Fisher statistics. ρ (rho) is the percentage of the variation that is explained by the individuals specific effects. It is more than 60% in all the models. This shows that the models are good. Then ρ is not idiosyncratic.

In the tables above are presented the results of the interactions between FDI and the six variables of political institutions in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries (Table 14) as well as in the group of poor-natural resources and developed countries (Tables 15).

From the table 14, except the interactions of FDI, the political stability (*psa*) and government effectiveness (*gve*); almost all the interactions of FDI and institutional quality variables expose positive and statically significant effects on economic growth in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries. This means that these countries have to fix their institutions problems in order to attract FDI on their economies.

The results from the regression models of the group of developed countries presented in the table 15 reveal that foreign investors are more likely to be informed about the political instability likelihood (*psa*) and the state of rule of law (*rol*). An increase of political instability likelihood such as violence or terrorism is more likely to negatively affect the decisions of foreign investors. These negative decisions about not investing induced by the fear of political instability have, in return, negative effects on economic growth of these countries.

For further information, matrices of autocorrelation are given in the appendix. Three matrices are presented for the whole model (matrix 1), for the model of the group of underdeveloped countries (matrix 2) and for the that of the group of developed countries (matrix 3). The results from the whole model presented in matrix 1 that show all independent variables are correlated with the dependent variable. The matrix 2 of the group of undeveloped countries states also that all dependent variables are correlated with the depepended variable; whereas the matrix of the group of devepoed countries shows that only three independent variables are correlated with the dependent variable. These variables are: voice and accountability (*gva*), regulatory quality (*rq*) and rule of law (*rol*). All correlation relationships among variables are considered at 5% or 10% as it has shown throughout the matrices.

CONCLUSIONS

Using the OLS estimators and relying on the fixed-effects models and the population-averaged models augmented by dummy variables, this paper compares the effects of natural resources, FDI and the quality of institutions on economic development in a group of rich-natural resources and underdeveloped countries and in a group of poor-natural resources and developed countries from 1996 to 2015. In addition, it comparatively assesses the role of natural resources and institutions to reduce the natural resources'negative effects as well as their role to attract FDI to the economies of the two groups during the period of study.

The results of population-averaged models and those of the fixed-effects models lead to almost the same directions. However, they are likely to differ a bit when it comes to separate countries into the two groups. All models without interactions suggest that, all things equal, FDI and institutional quality have positive effects on economic development in the group of rich-natural resources and undeveloped countries from 1996 to 2015. Natural resources have negative effects on economic development, whereas oil does not have any significant effect on economic development in the countries of the group during the period of study. The '*natural resources curse*' persists in all models without the interactions of natural resources and institutional quality variables.

In the group of poor-natural resources and developed countries, FDI does not have any effect on economic development. This effect may be surprising enough. However, further thinkings may let one remember that the five developed countries (Denmark, Germany, Ireland, Finland, and Switzerland) of the sample are among the countries which take high rate of FDI outflows. Then, the negative effects of natural resources is present in the group of underdeveloped countries but with a negligible effect. Petroleum affected positively the economic development of these countries from 1996 to 2015. Comparatively, while the six variables of institutional quality matter in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries; the group of developed countries tracks the political instability and the improvement of rule of law rather than more focusing on government effectiveness, regulatory quality, voice accountability, and control of corruption. This group of countries is concerned by the likelihood of violence or terrorism to occur and the improvement of rule of law.

Results of regressions with interactions suggest that institutions helped to reduce the negative effects of natural resources on economic development in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015. Even the petroleum variable formerly insignificant becomes significant once interacted with natural resources. This leads to the suggestion that good quality of institutions helps to improve natural resources management and then boost of economic development in that group of countries during the period of study.

The interactions of natural resources and institutional quality variables do not exhibit any significant effect in the group of poor-natural resources and developed countries. This finding is not surprising due to the fact that the countries of this group are not classified by the Revenue Watch Institute in the group of 58 countries which are more rich in natural resources. The models strengthen the accent put on almost all institutional quality indicators in the group of underdeveloped countries, and that the group of developed countries does relatively worry more about political instability such as the violence/terrorism's likelihood and government effectiveness than other political variables.

To sum up, all of these results lead to different political stances in the two groups of countries. Countries of the Southern group worry more about almost all institutional quality variables, whereas the countries of Northern group worry more about government effectiveness as well as eventual political instability. The establishment of the political institutions that reduce corruption, improve the quality of law, reduce problems in contracts' execution, respect the voice of electors, and increase the quality of control of markets may, of course, permit natural resources to act positively on economic development in the group of rich-natural resources/oil and underdeveloped countries. In addition, findings confirm the positive role of oil to attract FDI in petroleum extraction rather than other natural resources' rents in the group of rich-natural resources and underdeveloped countries from 1996 to 2015. However, the models do not judge any effect of natural resources or oil to attract FDI to economic development in the group of poor-natural resources and developed countries from 1996 to 2015.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. and Robinson, J. (2016), *Ulusların Düşüşü*, Doğan Kitap, 15. Baskı, İstanbul.
- Adıgüzel, M., (2011), *Uluslararası Rekabet Gücü: Belirleyici Faktörler ve Ölçülmesi*, Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme, Nobel Yayın, Ankara.
- African Development Bank (2007), *African Development Report, Africa's Natural Resources: The Paradox of Plenty*, Oxford University Press.
- Akinlo, A. (2004), *Foreign Direct Investment and Growth in Nigeria: An Empirical Investigation*, *Journal of Policy Modelling*, 26, 627-639.
- Akdiş, M.,(1988), *Dünya'da ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler*, Yased Yayınları, No:33.
- Alagöz M., Erdoğan, S. and Topallı, N. (2008), *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007*, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1):79-89.
- Alfaro, L. A.Chanda, Kalemli, S. Ö. and Sayek, S. (2004), "FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets, *Journal of International Economics*, Vol:64, s. 89-112.
- Asheghian, P. (2004), *Determinants of Economic Growth in the United States: The Role of Foreign Direct Investment*, *The International Trade Journal*, Vol. XVIII, No. 1, s. 63-83.

- Asiedu E. and Lien D. (2010), Democracy, Foreign Direct Investment and Natural Resources, *Journal of International Economics* 84, pp. 99-111.
- Asiedu E. (2006), Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability, s. 63-77.
- Asiedu, E. (2013), Foreign Direct Investment, Natural Resources and Institutions, International Growth Center (IGC), Working Paper: JEL F23, D72.
- Asiedu, E., and Donald, L. (2010), Democracy, Foreign Direct Investment and Natural Resources, *Journal of International Economics*.
- Ayanwale, A. B. (2007), FDI and Economic Growth: Evidence from Nigeria, African Economic Research Consortium(AERC) Research Paper 165, Nairobi.
- Badeeb, R., (2016), Department Of Economics And Finance College Of Business And Law University Of Canterbury Christchurch, New Zealand WORKING PAPER No. 5/2016 The Evolution of the Natural Resource Curse Thesis: A Critical Literature Survey, New Zealand.
- Bakırtaş, D., (2016), Kurumlar, Vergi Kültürü ve Ekonomik Büyüme Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ocak 2016 Cilt-Sayı: 9(1) ss. 67-87
- Bal, H., (2010), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, ss. 450 – 467.
- Blomström, M. (1992), Foreign Investment and Productive Efficiency: The Case of Mexico, *The Journal of Industrial Economics*, 35(1), 97-110.
- Borensztein, E, De Gregorio J., and Lee, J.W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?, *Journal of International Economics*, No:45, pp.115-135.
- Bosworth, B. and Collins S. M. (1999), Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment, *Brookings Papers on Economic Activity*, No.1, pp. 143-169.
- Brunnschweiler, C. (2006), Cursing the Blessings? Natural Resource Abundance, Institutions, and Economic Growth, ETH Zurich/CCRS, University of Zurich, JEL: 011, 013, Q0.
- Cameron A.C. and Trivedi P.K. (2010), *Microeconometrics Using Stata*, Revised Edition, Stata Press
- Campos, N.F. and Kinoshita, Y. (2002), Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Countries, *The Manchester School*, 70(3), 398-419.
- Chen, W., Dollar, D., and Tang H. (2016), Why is China Investing in Africa? Evidence From The Firm Level, *The World Bank Economic Review Advance Access*, Published September 30.
- Çapraz, İ., (2003), Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Çınar, S., (2015), Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt XXXVII, Sayı II, S. 171-190.
- De Mello, L. R. (1997). Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey, *The Journal Development Studies*, Vol. 34, No: 1, Oct., 1-34.
- D. Kaufmann, A. Kraay, and M. Mastruzzi (2010), *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, WPS5430.
- E. Mileva (2007), *Using Arellano-Bond Dynamic Panel GMM Estimators in Stata*, Fordham University.
- Ekinci A. (2011), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), s. 71-96.
- Gedikli A. (2011), "Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (6:1), s.98-146.
- Greene, W.H., (2012), *Econometric Analysis*, 7th Edition, Pearson.
- Gujarati, D.N. and Porter, D. C. (2009), *Basic Econometrics*, The Mc Graw Hill Edition.
- Görgün, T. (2004), Doğrudan Yabancı Yatırımların Tarihsel Gelişimi Çerçevesinde Yatırımların Geliştirilmesinin Etkin Kurumsal Yapılanmaları, *Uzmanlık Tezi*, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara.
- Hermes, N. and Lensink, R. (2003), Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth, *Journal of Development Studies*, 40(1), 142-153.
- Hill R.C., Griffiths W.E., and Lin G.C.(2012), *Principles of Econometrics*, 4th Edition, John Wiley&Sons.
- Hirst P. ve Thompson G. (2003), *Küreselleşme Sorgulanıyor, Çev. Çağla Erdem ve Elif Yücel*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Kaufmann, D., Kraay, A., and Mastruzzi, M.(2010) *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, Draft Policy Research Working Paper.
- Karluk, R. (2007). Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye Paneli*.
- Karluk, Rıdvan. (2007), *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, (Gözden geçirilmiş 11. Baskı), İstanbul: Beta.
- Klein, M.W. and G.P. Olivei (2008), Capital Account Liberalization, Financial Debt, and Economic Growth, *Journal of International Money and Finance*, 27, 861-875.
- Koyuncu F.T. (2011), Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Bir Ekonometrik Analiz, Paper Presented at Econ Anadolu 2011: Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011, Eskişehir, Turkey.
- Magnus, F. J. ve O. A. E. Fosu (2008), Bivariate Causality Analysis Between FDI Inflows and Economic Growth in Ghana, *International Research Journal of Finance and Economics*, 15, 103-112.
- Mencinger, J. (2003). Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?, *Kyklos*, Vol. 56, No: 4, 2003, 491-508.
- Narula R. and Dunning J.H. (2000), *Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries*, Oxford Development Studies, Vol. 28, No. 2.

- Örnek, İ. (2008), Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 63(2), 19-217.
- Özsubuncuoğlu, İ., The Economics of Natural Resources, Universty Of Gaziantep Press, 1999.
- OECD (2008), Foreign Direct Investment-Overview: Maximising Benefits, Minimising Costs.
- Rodrik, D., (1999), Where Did All the Growth Go? NBER Working Paper No.W6350.
- Sachs, J. D. and Warner, A. M., (1995), Natural Resource Abundance and Economic Growth, NBER Working Paper Series, 5398, 1-47.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, 15. Baskı, Güzem Can Yayınları No: 20, İstanbul.
- Şahin D. (2016), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği, Journal Of Life Economics, Sayı:7, s.43-56.
- Şen, A. ve M. Karagöz (2008), Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi, Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi.
- Şener, S., (2008), Yabancı Sermaye, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Şimşek, M. ve Behdioğlu, S., (2006), Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Uygulamalı Bir Çalışma, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt. 20, Sayı.2, 47-63.
- Ulaş, D., (2008), AB' ye Yönelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu İşletmelerin Üretim Yeri Seçim Kararları, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 8, No: 2, s.77-95.
- Unay, C., (1983), Makro Ekonomi, 3. Basım, Akademi Yayınları, Bursa.
- Yang, B. (2008), FDI and Growth: A Varying Relationship Across Regions and Over Time, Applied Economics Letters 15, 105-108.
- Zhang, K. H. (2001), "Does Foreign Investment Promote Economic Growth? Evidence From Asia and Latin America", Contemporary Economic Policy, 19(2), 175-185.
- World Trade Report (2010), Trade in Natural Resources
<https://datahelpdesk.worldbank.org/> Date of consultation: 25.12.2016
www.resourcegovernance.org/resource-governance-index/countries Date of consultation: 25.12.2016
<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home> Date of consultation: 25.12.2016
<http://www.resourcegovernance.org/resource-governance-index/report#fig1> Date of consultation: 25.12.2016
<http://unctadstat.unctad.org> Date of consultation: 25.12.2016

Genişletilmiş Özet

1980'li yıllardan itibaren dünya ekonomisi genelinde neo-liberal iktisat politikalarının yükselişe geçmesiyle başlayan finansal serbestleşme uygulamalarının bir uzantısı olarak sermaye hareketlerinin serbestleşmesi giderek artmıştır. Bu sürecin bir diğer uzantısı da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artış eğilimine girmesidir. Küreselleşme olgusuyla birlikte, özellikle az gelişmiş ülkeler için gereksinim duyduğu sermayenin tamamını ya da en azından bir kısmını doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla karşılayabilir mi sorusu daha çok sorulmaya başlanmıştır. Buna ek olarak doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke ekonomisine pozitif mi negatif mi katkısı olduğu da diğer bir merak uyandıran araştırma konusunu oluşturmaktadır.

Bu perspektifte doğal kaynakların bolluğu, kurumların kalitesi ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi önemli araştırma alanlarından biridir. Kurumların kalitesinin ve tasarrufun eksik olduğu ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girmesiyle ekonomik büyümeye katkı yapabileceği konusunda farklı bakış açıları içeren teoriler bulunmaktadır. Bununla birlikte genel olarak doğrudan yabancı yatırımların bölgesel kalkınmada önemli bir unsur olduğu, ancak başarılı kalkınmanın anahtarının dengeli ve etkili iç tasarruf ve yatırımlar, nitelikli beşeri sermaye ile etkin makroekonomik ve yapısal politikalara da bağlı olduğu kabul edilmektedir (Gedikli, 2011:128).

Bu çalışmada doğal kaynakların, doğrudan yabancı yatırımların ve kurumların kalitesinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri 1996- 2015 yılları arasındaki dönem için incelenmiştir. Çalışmanın analiz kısmında fixed-effects modelleri ve kukla değişkenler kullanarak OLS tahmin modeli kurulmuştur. Bu çalışmada iki farklı ülke grubu seçilmiştir. Beş ülkeden oluşan birinci grupta doğal kaynak zengini ve az gelişmiş ülkeler olan Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gana, Liberya, Nijerya ve Zimbabwe yer almaktayken ikinci grupta ise Danimarka, Almanya, İrlanda, Finlandiya ve İsviçre gibi gelişmiş ancak doğal kaynak yönünden zayıf ülkeler bulunmaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına göre doğal kaynak zengini ülkelerin büyüme performansı doğal kaynak yoksunu olan ülkelere göre düşüktür. Doğal kaynakların, ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlayabilmesi için ülkede bulunan kurumların iyi işlemesi gerekmektedir. Bol miktarda doğal kaynak rezervi olan ülkelerin üretim yanlısı politik kurumlara sahip olmasıyla ekonomik büyüme gerçekleşmektedir. Çalışmanın sonucuna göre; az gelişmiş ülkelere oluşan birinci grup ülkelerde kurumların kalitesi zayıftır. Bu ülkelerde siyasi çeşitlilikten daha fazla şiddet ve terör gibi politik istikrarsızlık ve hükümetin etkisizliği mevcuttur. Az gelişmiş ülkelerde yolsuzlukların azaltılması, kanunların kalitesinin artırılması, seçim sonuçlarına saygı ve siyasi kurumların güçlendirilmesi doğal kaynakların doğru kullanımına neden olurken aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımları artırarak ekonomik büyümede önemli bir rol oynamaktadır.

Az gelişmiş ülkelerin çoğu, zayıf yerel kurumları nedeniyle makroekonomik şoklara karşı koyamamakta ve büyüme eğilimlerini uzun dönemlerde sürdürememektedir. Bu tür şoklara karşı alınan tedbirlerin dağıtım ve bölüşüm mekanizmasıyla ilgili ciddi iktisat politikası uygulamalarına neden olduğunu ifade edilmektedir. Fakat buradaki sorun hangi politikaların nasıl uygulanacağıdır. Çünkü iktisat politikaları uygulamalarında, kararlılık kadar politikaların nasıl

uygulandığı da önem arz etmektedir. Bu noktada sağlam kurumsal yapının tesis edilmiş olması, politika uygulamalarındaki olumsuzlukların daha düşük maliyetle giderilmesine olanak tanımakta ve ekonomik şokun büyümesini önlemektedir (Rodrik 1999:1).

Çalışmada yapılan regresyon analizi sonucuna göre 1996- 2015 yıllarını kapsayan dönemde; doğal kaynak zengini olan az gelişmiş ülke grubunda ekonomik büyümede doğal kaynakların etkisi negatif yöndedir. Az gelişmiş ülkelerde petrol gibi değerli bir kaynağın varlığı bile ekonomik performansa olumlu şekilde yansımamaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve kurumsal kalite ise bu grup ülkelerde ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkilere sahiptir. Çalışmada yer alan doğal kaynak yoksulu gelişmiş ülke grubu için ise doğrudan yabancı yatırımların ekonomik kalkınma üzerinde herhangi bir etkisi bulunamamıştır. Bu şaşırtıcı sonucu değerlendirirken söz konusu gelişmiş ülke grubunda yer alan ülkelerin büyük oranda doğrudan yabancı sermaye dışı veren ülkeler olduğu göz önüne alınmalıdır. Çalışmada incelenen az gelişmiş ve gelişmiş ülke grupları temel olarak siyasi durumları (kurumları) açısından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler kurumların kalitesini göz önünde bulundurup politikalar geliştirirken az gelişmiş ülkelerde hükümetin etkinliği ve siyasi istikrar alanlarında problem yaşanmaktadırlar.

Arapça el- Takısının Türkçedeki Kullanımı Üzerine Notlar¹

Notes on the Use of Arabic article al- in Turkish

Hüseyin YILDIZ²

Geliş Tarihi: 31.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 14.11.2017 / Kabul Tarihi: 15.11.2017

Özet

Türk boylarının XI. yüzyılda batıya göç etmeleri, Türkçenin Yakın ve Orta Doğu'daki dillerle münasebetini artırmış, buna bağlı olarak da pek çok Arapça, Farsça ve Rumca kelimenin Türkçeye alıntılanmasına zemin hazırlamıştır. Bu zeminin hazırlanmasında Türklerin İslamiyet'e geçişinin katkısı vardır.

Türkçe, komşu dillerden bölgeye özgü kültür kelimeleri ve dinî literatürün yanı sıra bazı ekleri de bünyesine alarak Türkçenin bir unsuru gibi kabul etmiştir. Ancak Türkçenin bünyesine aldığı bu ekler, genelleşmemiş ve birkaç örnek ile sınırlı kalmıştır. Örnek olarak geliş-ât ve gidiş-ât kelimelerindeki -ât eki ile alkol ve elveda kelimelerindeki el- takısı verilebilir. Bu iki örnekle sınırlı olmayan el- takısı Türkçede farklı şekillerde de görünebilmekte olup, bu çalışma el- takısının Türkçedeki bu görünümünü ortaya koymayı ve analiz etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Arapça, Türkçe, belirlilik, el- takısı, dil ilişkileri, metanaliz

Abstract

As a result of westward migration of Turks in the 11th century, the contact of Turkish with the languages in the Near East and Middle East has increased. Thus many Arabic, Persian and Greek words are borrowed into Turkish. In the word borrowing, the acceptance of Islam by Turks has also been effective.

Turkish borrowed both region-specific culture words and religious vocabulary, additionally some suffixes and articles from the neighboring languages, and then adopted them as members of the Turkish vocabulary. However, these suffixes and articles that Turkish has adopted are not generalized, and remain limited to a few examples, e.g., the suffix -ât (in geliş-ât and gidiş-ât words); there is also the al- prefix in alkol and elveda words. There are other examples of different forms of the al- article in Turkish. This study aims to reveal and analyze these examples of the al- article in Turkish.

Key Words: Arabic, Turkish, definiteness, the al- article, language contacts, metanalysis

Giriş

1. Kavramlar ve Genel Bakış

1.1. Belirlilik Kavramı

Bir ismin 'belirli' hâle gelebilmesi için dillerde çeşitli yollara başvurulur. İngilizcede *definite*, Latince *accusativus*, Arapçada *ta'rif* ve Türkçede *belirtme* olarak terimleşen belirlilik bazı dillerde kelimenin önünde bulunan bir başka kelime ya da edat yardımıyla yapılırken, bazı dillerde kelimenin cümle içinde kullanımı sırasında sonuna gelen ekler yardımıyla yapılmaktadır.

Türkçede belirlilik iyelik ve hâl eklerinin yardımıyla yapılır. İyelik ve hâl eklerinin (özellikle belirtme hâli ekinin) bu özelliği, Türkçede {-l} hâl eki almış kelimelerin hâl durumu için, hem *belirtme* hem de *akuzatif* terimlerinin kullanılmasına ve Latince *accusativus* terimiyle karşılanmasına bağlı olarak desteklenebilir.

Belirlilik Arapça, İbranice, Almanca, Fransızca, İngilizce, Macarca, Yunanca gibi dillerde kelimenin önüne gelen bir takı (*belirlilik tanımlığı*) yardımıyla yapılmaktadır³.

¹ Bu makale 30-31 Ekim 2017 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen "Uluslararası Ortadoğu Kongresi: Dil, Tarih ve Edebiyat" başlıklı akademik toplantıda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş, yeniden ele alınmış ve düzenlenmiş biçimidir.

² Dr. Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-Posta: turkbilimci@gmail.com

³ Takı, iki kelime arasında ya da cümleler ile kelimeler arasında ilişki ve ilgi kurmaya yarayan dil birliklerine takı denir. Takılar, bir kelimenin cümle içinde kullanımını sağlarken, kelimenin önüne ya da sonuna gelebilirler. Örnek olarak İngilizcedeki *re-*, *-ly*, *on* ek ve edatları gösterilebilir: *re-cognition*, *perfect-ly*, *on table*. Türkçedeki takılar ise bazen *-e*, *-den* gibi ekler, bazen *-e rağmen*, *-den dolayı* gibi ek+edatlar, bazen de *gibi*, *kadar* gibi edatlar şeklinde kullanılabilir. Tablodaki dillerin ortak özelliği bükümlü yapıda olmalarıdır;

Tablo 1. Belirliliğin Öne Gelen Bir Başka Kelime Ya da Edat Yardımıyla Yapıldığı Dillere Örnekler

İngilizce	Arapça	İbranice	Almanca	Fransızca	İspanyolca	Yunanca
the	ال	ה	das	le	el	το
the book	الكتاب	הספר	das Buch	le livre	el libro	το βιβλίο

Belirlilik tanımlığı bulunmayan Türkçe başta olmak üzere bazı eklemeli dillerde ise belirlilik iyelik ya da hâl çekimlerinin yardımıyla yapılmaktadır. Ancak belirlilik tanımlığı bulunan dillerde de aynı yolla belirlilik yapılabildiği unutulmamalıdır⁴.

Tablo 2. İngilizce, Arapça ve Türkçede Belirlilik, İyelik, Belirtme Durumu Karşılaştırması

İngilizce	Arapça	Türkçe
the book	الكتاب	kitap
his book	كتابه	onun kitabı
read the book	قراءة الكتاب	kitabı oku

1.2. Arapça el- Takısı ve Türkçedeki Karşılığı

Arapça kelimelerdeki *el* takısının ana işlevi belirleme (*definiteness*, *ta'rif*) olsa da, bağlama (*mevsul*) ve *zâî* işlevleri de bulunmakta olup şemsî harflerle (ن, ط, ظ, ل, ن) başlayan kelimelerde fonetik benzeşmeye uğramaktadır⁵. Türkçeye geçen Arapça kelimelerdeki belirlilik tanımlığı (*harf-i tarif*) genellikle düşmekte ve Türkçe bu kelimeleri harf-i tarifsiz kabul etmekte ve kendi ses yapısına uydurmaktadır.

Tablo 3. Arapçada Belirlilik Tanımlığı Bulunan Kelimelerin Türkçedeki Görünümü

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
<i>el-kitâb</i>	<i>kitap</i>	<i>et-tabîb</i>	<i>tabip</i>
<i>el-cennet</i>	<i>cennet</i>	<i>ed-devlet</i>	<i>devlet</i>
<i>el-veled</i>	<i>velet</i>	<i>ez-zekât</i>	<i>zekat</i>
<i>es-selâm</i>	<i>selam</i>	<i>eş-şükür</i>	<i>şükür</i>
<i>en-nur</i>	<i>nur</i>	<i>er-rezil</i>	<i>rezil</i>

Arapça kelimelerdeki *el* takısının tamlamada bağlayıcı işlevde kullanıldığı da görülmektedir. Türkçeye geçen Arapça tamlamalar, tamlamanın her iki kelimesi Arapça kökenli bile olsa bazen Arapça bazen de Farsça tamlama yapısında oluşturulmuştur.

Tablo 4. Türkçede Arapça Tamlama Yapısındaki Kullanımlar

Türkçe	Anlamı	Arapça	Arapça	Arapça
<i>tahtelbahir</i>	denizaltı	→	<i>taht</i>	<i>el-baħr</i>
<i>ilelebet</i>	sonsuzca kadar		<i>ilâ</i>	<i>el-ebed</i>
<i>hıfzıssıhha</i>	sağlık bilgisi		<i>hıfz</i>	<i>el-şihha</i>
<i>darüşşifa</i>	sağlık yurdu		<i>dâr</i>	<i>el-şifâ</i>

Tablo 5. Türkçede Farsça Tamlama Yapısındaki Kullanımlar

Türkçe	Anlamı	Arapça	Farsça	Arapça
<i>fikrisabit</i>	sabit fikirli	→	<i>fikr</i>	<i>-i şabit</i>
<i>hüsnükabul</i>	iyi karşılama	→	<i>hüsn</i>	<i>-ü kabûl</i>
<i>ehlibeyit</i>	Hz. Muhammed'in ailesi	→	<i>ehl</i>	<i>-i beyt</i>
<i>suikast</i>	gizlice cana kıyma	→	<i>su</i>	<i>-i kast</i>

1.3. Metanaliz Kavramı

Bir kelimenin etimolojik bakımdan yanlış bölünmesine *metanaliz* ya da *perintegrasyon* denir. Stachowski bu terimi iki örnekle açıklamaktadır (2011: 45):

- Örnek 1.** Rusça *zöntik* 'şemsiye' kelimesi Felemenkçe *zondek* 'güneş siperi/saçacağı, sundurma' (< *zon* 'güneş' + *dek* 'siper') kelimesine gider. Rus dilinde *-ik* hecesi bir küçültme eki olduğundan *zöntik* kelimesinin ancak küçük şemsiyeler için kullanılabildiği sanılmış, büyükleri için ise küçültme eksiz bir biçime ihtiyaç duyularak *zont* şekli yaratılıp kullanılmaya başlanmıştır.
- Örnek 2.** Kafkas dillerindeki *şoyor*+ 'köpek' kelimesi, önce Yunancaya alınıp *zagâri* 'av köpeği' biçimini almış, sonra da Yunancadan Osmanlıcaya *zağar* olarak geçmiştir. Ya doğrudan doğruya Yunancadan ya da Osmanlıcanın aracılığıyla bu kelime Macarcaya ise *zagâr* ['zoga:r] biçiminde geçmiştir. Macarca belirli tanımlık, ünlü ile

ancak bu yargı bükümlü yapıdaki tüm dillerin belirlilik tanımlığı kullandığı şeklinde anlaşılmalıdır, nitekim bükümlü bir dil olan Rusçada belirlilik tanımlığı bulunmamaktadır.

⁴ Belirlilik tanımlığı bulunmayan Türkçe, Moğolca, Japonca gibi dillerin ortak özelliği eklemeli yapıda olmalarıdır, ancak belirlilik tanımlığına rastlanmayan (Rusça örneğinde görüldüğü gibi), bununla beraber eklemeli dil kategorisinde de sayılmayan diller olduğu da hatırlanmalıdır.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Koç & Deliçay, 2002; Gürkan, 2004; Kashgary, 2015.

başlayan kelimelerden önce az, ünsüzle başlayan kelimelerden önce ise a'dır. Şöyle ki belirli biçimi a *zagár* idi. Ancak bu kelime Macar dilinde yeni ve az bilinen bir kelime olduğu için etimolojisine aykırı bir biçimde (a *zagár* >) az *agár* diye bölünüp belirli tanımlıksız *agár* ['ɔga:r] biçimini almıştır. Bu biçim de Leh diline geçmiştir ki burada *ogár* ['ɔga:r] 'av köpeği ırkı' anlamına gelir.

2. Veri

Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler üzerine fonetik, fonolojik ve morfolojik çalışmalara sıkça rastlansa da bu kelimelerin Türkçeye geçiş yolları, ne zaman Türkçeye geçtikleri, ne kadar Türkçede kullanıldıkları vs. üzerine ayrıntılı bir derleme ve sınıflandırma çalışmasına henüz rastlanmamaktadır.

Türkçede Arapça kökenli kelimeler incelendiğinde, Arapça kelimelerin genellikle iki yoldan Türkçeye geçtiği görülmektedir. Bunlardan ilki (bk. Harita 1'de kırmızı oklar) Arapçadan Batı dillerine geçen ve Batı dilleri aracılığıyla Türkçeye alıntılanan kelimelerdir. Türkçedeki Arapça alıntılarının Batı dillerindeki telaffuza göre bulunmaları bu durumu desteklemektedir. İkinci yol ise (bk. Harita 1'de mavi oklar) Arapçadan doğrudan alıntılanan kelimelerdir.

Harita 1. Arapçadan Türkçeye Geçen Kelimelerin Geçiş Yolları

Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntılar arasında tespit edilebilen 85 kelimedede Arapça el- takısının izlerine rastlanmaktadır. Bu kelimelerden 15'ini Arapçadan Batı dillerine, oradan da Türkiye Türkçesine geçmiş kelimeler; 70'ini ise Türkiye Türkçesinin Arapçadan alıntıladığı kelimeler oluşturmaktadır.

2.1. Batı Dilleri Yoluyla Arapçadan Alıntılanan Kelimeler

Türkiye Türkçesine Batı dilleri yoluyla Arapçadan alıntılanan el- takılı 15 kelimenin 14'ünde el- takısı harf-i tarif işlevinde, 1'inde ise tamlama işlevinde kullanılmıştır.

2.1a. el- harf-i tarifinin belirlilik tanımlığı olarak kullanılması

- (1) **albatros** < Fr. *albatros*, İng. *albatross* 'Fırtına kuşugillerden, 1 metre uzunluğunda, Atlantik Okyanusu'nda yaşayan iri bir kuş türü (*Diomedea exulans*)' TS 85

XVI. yüzyıldan itibaren batı dillerinde kullanılan kelimenin bu biçimi, Arapça 'dalğıçkuşu' anlamına gelen *el-ğattās* kelimesinin, öncelikle İspanyolca ve Portekizceye *alcatraz* şeklinde geçmesi, sonra da Latince 'beyaz' anlamındaki *albus* kelimesinin etkisinde kalarak *albatross* biçimine değişmesiyle oluşmuştur (Chantrell 15, Partridge 60, Skeat 10).

- (2) **aldeberan ~ eldeberan** < İng. *aldebaran* 'alfa Tau) Öküz'ün a yıldızı' GTS; *aldebran* < Osm. *debran* (astronomi) (OÖTK); *aldeberan* 'bk. eldeberan' GTS

XIV. yüzyılın sonlarından itibaren batı dillerinde kullanılan kelime Arapçada 'destekleyen, takip eden' anlamına gelen *el-dabaran* kelimesinden alıntılanmıştır (Senning 11)

- (3) **aldehit** < Fr. *aldéhyde*, İng. *aldehyde* 'alkoller oksitlendirme veya asitleri indirgeme yolu ile elde edilen uçucu bir sıvı' TS 88; (kimya) OÖTS, 'yapısında -CHO grubu olan organik bileşiklerin genel adı' KTS; 'alkolün oksidasyonu ile oluşan organik bir bileşik' SÜTS, 'fonksiyonel aldehit grubu taşıyan, kimyasal olarak asit ve alkole dönüşebilen herhangi bir organik molekül' VHTS
- Modern Latince *alcohol dehydrogenatum* (Senning 11) birleşik kelimesinden kısaltarak oluşmuş olan kelime, içindeki *alcohol* kelimesinde Arapça *el-* harf-i tarifini barındırmaktadır.
- (4) **alizarin** < Fr. *alizarin* 'kök boyası' TS 97
- $C_{14}H_8O_4$ şeklinde formülize edilen element Arapça *el-asara* kelimesine *-in(e)* takısının eklenmesiyle oluşmuştur (Senning 12).
- (5) **alkali** < Fr. *alkali* 'Alkali metallerin hidroksitleriyle amonyum hidroksitin genel adı' TS 97
- Arapça 'kül' anlamındaki *el-kaliy* kelimesinin Latince *alkali* şeklinde kullanılmasıyla kelime Batı dillerine de geçmiş, XIX. yüzyıldan itibaren de bir kimya terimi olarak kullanılmıştır (Chantrell 16, Partridge 66, Skeat 12, Wedgwood 37).
- (6) **alkan** < Fr. *alcane* 'doymuş alifatik hidrokarbonların genel adı, parafin' TS 97
- XIV. yüzyılın ortalarından itibaren batı dillerinde kullanılan kelime Arapçada bir bitki türü olan *el-hinna* kelimesinden alıntılanmış olup İspanyolca ve Orta Latince aracılığıyla Avrupa'ya *alcanete*, *alcana* biçimlerinde yayılmıştır (Senning 13, Partridge 66, 1412). Kelime Türkiye Türkçesinde *el-* takısı olmadan *kına* biçiminde de kullanılmaktadır.
- (7) **alkol** < Fr. *alcool* 'Bira, şarap vb. sıvıların veya pancar, patates nişastasının şekere dönüştürülmesi sonucu ortaya çıkan glikoz çözeltilerin mayalaşmış özlerinin damıtılmasıyla elde edilen, kokulu, uçucu, yanıcı, renksiz sıvı, ispirto, etanol, etil alkol; her türlü alkollü içki' TS 98
- XVI. yüzyılın başında Batı dillerine *alcohol* olarak geçen kelime, Orta Latince *alcohol* biçiminde olup Arapça 'lekelemek, renklendirmek' anlamındaki *kahala* kökünden türemiş olan *el-kuhul* 'sürme, rastık' kelimesinden gelişmiştir (Chantrell 15, Partridge 61, Skeat 11, Wedgwood 35).
- (8) **alkov** < İng. *alcove* 'bir oda ya da mekâna açılan duvar ya da çitle çevrili girinti' DDTS
- Arapça 'kemerli oda, tonozlu oda, oyuk vb.' anlamına gelen *el-kubbe* kelimesi, İspanyolcaya *alcoba*, oradan da XVII. yüzyılda Fransızcaya *alcôve* şekillerinde geçmiştir (Chantrell 15, Skeat 11, Partridge 61, Wedgwood 35).
- (9) **almanak** < Fr. *almanach*, İng. *almanac* 'yıllık' TS 103
- XIII. yüzyıldan itibaren batı dillerinde kullanılan kelimenin bu biçimi, Arapça 'takvim, yıllık' anlamına gelen *el-manâkh* kelimesi, Geç Yunancaya *almenichiakon*, Orta Latinceye ise *almanachus* şeklinde geçmiş, batı dillerinde ise *almanach*, *almanac* şekillerinde yaygınlaşmıştır (Chantrell 18, Partridge 71, Skeat 13, Wedgwood 42).
- (10) **amalgam** < Lat. 'bileşenlerinden biri cıva olan metal sistemleri, cıvanın diğer metallerle oluşturduğu alaşım, malgama' TS 111
- XV. yüzyıldan itibaren Eski Fransızcada *amalgame*, Orta Latince *amalgama* biçimlerinden hareketle Batı dillerinde görülen kelime Arapça *el-malgham* kelimesinden gelişmiştir (Chantrell 19, Partridge 78, Skeat 14, Wedgwood 45).
- (11) **anilin** < Fr. *aniline* 'benzenden türeyen bir amin' TS 127
- Alman kimyagerler Carl Julius Fritzsche (1808-1871) ve August Wilhelm von Hofmann (1818-1892)'in çalışmalarıyla adını duyuran bir tür kimyasal baz olan kelime Arapça *an-nîl* (< *en-nîl* < *el-nîl*) kelimesinden gelmektedir. Fransızca ve Portekizcede *anil*, İspanyolcada *añil*, biçiminde olan kelimesinin ana kaynağı Farsça *nîla* biçiminin Sankrit kökeni olan *nîlî* kelimesidir ve 'İndigofera türlerinden özütlenen, suda, alkol ve eterde çözünmeyen, sıcak anilin veya sıcak kloroformda çözünen mavi bir boya' anlamına gelir (Partridge 98-99, Skeat 18).
- (12) **antimon** < Fr. *antimoine*, İng. *antimony* 'Atom numarası 51, atom ağırlığı 121,76 olan, 630 °C'de eriyen, haddede veya çekiç altında işlenemeyen, çoğunlukla basım harfleri alaşımında kullanılan, mavimsi beyaz renkte bir element (*simgesi Sb*)' TS 134; 'Gümüş renkli, gevrek; katılaştıkça genleşen bir metal', MİTS
- XI. yüzyılda Orta Latince *antimonium*, Eski Fransızcada *antimoine* olan ve XV. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan kelime Batı dillerine Arapça *el-ithmid* kelimesinden geçmiştir. Kökeni Yunanca *stimmî* ve Eski Mısır dilindeki *stim* kelimelerine gitmekle beraber, Arapça *el-* harf-i tarifile kalıplaşarak Avrupa'da yaygınlaşmıştır (Skeat 20, Partridge 110, Senning 25).
- (13) **arsenik** < Fr. *arsenic* 'Atom numarası 33, atom ağırlığı 74,91, yoğunluğu 5,7 olan, atmosfer basıncı altında 450 °C'de süblimleşen, maden filizlerinde çok yaygın bulunan, metal görünümünde basit element, sıçanotu, zırnık (*simgesi As*)' TS 157

Arapça *el-zarnîk* kelimesi, Orta Farsçaya *zarnîk*, Süryaniceye (*al*) *zarnîqa*, Yunancaya *arsenikon*, Latinceye *arsenicum* XV. yüzyıldan itibaren de Fransızcaya *arsenic* olarak geçmiştir (Chantrell 30, Partridge 147, Skeat 26). Kelime, Türkçede *zırnîk* olarak da ayrıca kullanılmaktadır.

- (14) **azimüt** < İng. *azimuth* 'güney açısı' OÖTK, GTS

Arapça 'yön, taraf' anlamındaki *as-samt* kelimesinin çoğulu olan *as-sumut* kelimesi, Eski Fransızcaya XIV. yüzyılda *azimut* şeklinde geçmiş ve oradan Batı dillerine yayılmıştır (Partridge 194, 3851, Skeat 34).

Ek olarak Batı dillerinde Alexander olarak geçen, ancak Doğu dillerinde İskender olarak anılan ve KAS'ta 'M.Ö. 356-323 arasında yaşayan, Yunanistan, İran, Anadolu, Suriye ve Hindistan'ı ele geçirmiş olan büyük kumandan' açıklaması verilen kişi adını da anmak gerekebilir. Kesin olmamakla birlikte, kelimenin Latince ve Yunancadan diğer dillere geçtiği ve köken olarak *Alexandros*'dan geldiği iddia edilmektedir (Chantrell 15, Partridge 63). Ancak kelimenin Doğu kaynaklarında *İskender* şeklinde geçmesi, kelimenin *el-İskender* > *Alexander* şeklinde bir değişmeye tabi olabileceğini düşündürmektedir.

2.1b. *el-* harf-i tarifinin tamlama unsuru olarak kullanılması

- (15) **amiral** < Fr. *amiral* 'Rütbesi general ile aynı olan deniz subayı' TS 115

Arapçada 'denizin hakimi' anlamındaki *amir el-bahr* tamlamasından *metanaliz* sonucu *amir el-* > *amiral* biçimi oluşmuştur. Orta Çağ Avrupasında yaygınlaşan kelime XII. yüzyılda *amiral*, *admirail*, *amirail* biçimlerindedir (Chantrell 9, Partridge 34, Skeat 6, Wedgwood 23).

2.2. Doğrudan Arapçadan Alıntılanan Kelimeler

Türkiye Türkçesine Arapçadan doğrudan alıntılanan *el-* takılı 70 kelimenin 7'sinde *el-* takısı harf-i tarifi işlevinde, 63'ünde ise tamlama işlevinde kullanılmıştır.

2.2a. *el-* Harf-i Tarifinin Belirlilik Tanımlığı Olarak Kullanılması

- (16) **elaman** < Ar. *elaman* 'Bezginlik ve sızlanma anlatan bir söz' TS 780 < *el-amân* 'yardım ve şikayet edatı olarak 'aman, medet!' manasınadır; 'bıktım artık, illallah, usandım, kafi, yeter, sus!' gibi manalarda da kullanılır' DL 254

- (17) **elan** < Ar. *elan* 'şimdi, şu anda, hâlâ, henüz, daha' TS 780 < *el'ân* 'şimdi, şimdiki halde; henüz, hâlâ, daha, bu âna kadar, şu anda' DL 254

- (18) **Elazığ** < Ar. *el-aziz* 'Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan illerinden biri' TS 780

1868 yılında 'Mamurat-ül Aziz' ismini alan, ancak söylenmesi daha kolay olduğu için 'El-aziz' olarak anılan şehre; Atatürk, 1937'deki ziyaretinde 'azığı bol il' anlamında "Elazık" ismini uygun görmüştür. İsim, daha sonraları, TBMM kararı ile "Elazığ" olarak onaylanmıştır.

- (19) **elbette** < Ar. *elbette* 'Herhalde, şüphesiz, kuşkusuz, elbet' TS 780 < *elbette* 'kat'i olarak, mutlaka, behemehal; akıbet, nihayet, eninde sonunda' DL 254 < *betât* 'kat'i, kesme' DL 115

Kelime Türkçede kısaltarak *elbet* şeklinde de kullanılmaktadır.

- (20) **elhak** < Ar. *elḥakk* 'Gerçekten, hiç şüphesiz, doğrusu' TS 787 < *el-hakk* 'hakikaten, doğrusu, doğrusu ya' DL 256

- (21) **elhasil ~ velhasil** < Ar. *elḥâşil* 'Kısacası' TS 787 < *el-hâsil* 'hâsılı, netice itibâriyle, sözün kısası, uzatmıyalım, kısa söyleyelim, kısacası' DL 256

- (22) **elveda** < Ar. *elvidâ* 'Bir daha kavuşulamayacağı düşünülen bir şeyden ayrılırken söylenen söz' TS 791 < *el-vedâ* 'Allah'a ismarladık, Allah'a emanet olun, esen kalın!' DL 258

Ek olarak Isparta'nın Senirkent ilçesi Büyükkabaca köyünden derlenen 'her zaman, öteden beri' anlamında kullanılan *elgadim* (DS 1713) kelimesi geçen Arapça *el-kadim* kelimesinden alıntılanmıştır. Ancak bu kullanıma standart Osmanlıcada ya da Türkiye Türkçesinde yer verilmemiştir.

2.2b. *el-* Harf-i Tarifinin Tamlama Unsuru Olarak Kullanılması

Türkiye Türkçesine Arapçadan doğrudan alıntılanan ve tamlama işlevinde kullanılan *el-* takılı 63 kelimenin 61'inde, *el-* takısı grup içinde korunurken, 2'sinde ikinci kelimenin düşmesine bağlı olarak grup sonunda kalmış ve o şekilde kalıplaşmıştır.

2.2b1. *el-* Harf-i Tarifinin Tamlama Unsuru Olarak Grup İçinde Korunması

- (23) **alelacayip** < Ar. 'alâ'l-'acâ'ib 'çok acayip, bambaşka' TS 88 < *ale-l-acâib* 'tuhaf, şaşılacak şey' DL 33

- (24) **alelacele** < Ar. 'alâ'l-'acele 'çabucak' TS 88 < *ale-l-acele* 'çabucak, çarçabuk' DL 33

- (25) **alelade** < Ar. 'alâ'l-'âde 'her zaman görülen, olağan; bayağı' TS 88 < *ale-l-âde* 'âdet olduğu üzere; bayağı, basbayağı' DL 33

- (26) **alelhesap** < Ar. 'alâ'l-'hisâb 'hesaba sayarak' TS 89 < *ale-l-hesâb* 'hesaba sayarak' DL 34

- (27) **alelhusus** < Ar. 'alâ'l-'husus 'hele, özellikle' TS 89 < *ale-l-husûs* 'hele, hususiyile, en çok' DL 34

- (28) **alelittlak** < Ar. *'alā-l-iṭlāk* 'genel olarak' TS 89 < *ale-l-ittlak* 'umûmiyetle, genel olarak, mutlaka, nasıl olursa olsun, rasgele' DL 34
- (29) **alelumum** < Ar. *'alā-l-umûm* 'genel olarak, genellikle' TS 89 < *ale-l-umûm* 'umûmiyet üzere, genel olarak' DL 34
- (30) **alelusul** < Ar. *'alā-l-uṣūl* 'yol yordam gereğince, kurala uygun bir biçimde; âdet yerini bulsun diye' TS 89 < *ale-l-usul* 'yol yordam gereğince' DL-E 7
- (31) **aliyyülâlâ** < Ar. *'aliyyü'l-a'lâ* 'en güzel, en iyi, mükemmel' TS 97 < *aliyy-ül-a'lâ* 'en iyi, en âlâ' DL 37
- (32) **bilahare** < Ar. *bi'l-âhire* 'sonra, sonradan, daha sonra, sonraları' TS 334 < *bil'âhire* 'sonra, sonradan, sonunda' DL 130
- (33) **bilakis** < Ar. *bi'l-aks* 'tersine olarak, tam tersine, tersine, aksine' TS 334 < *bil'akis* 'aksine, tam tersi, tersine, tersine olarak' DL 130
- (34) **bilcümle** < Ar. *bi'l-cumle* 'bütün, hep' TS 334 < *bil-cümle* 'hep, bütün, toptan' DL 130
- (35) **bilfarz** < Ar. *bi'l-farz* 'söz gelişi' TS 337 < *bil-farz* 'diyelim ki, tutalım ki' DL 130
- (36) **bilfiil** < Ar. *bi'l-fi'l* 'iş olarak, iş edinerek, gerçekten, eylemli olarak' TS 337 < *bil-fi'l* 'hakîki olarak, gerçekten' DL 130
- (37) **bilhassa** < Ar. *bi'l-hâssa* 'özellikle' TS 339 < *bil-hâssa* 'mahsus, husûsî olarak; hele' DL 130
- (38) **billahi** < Ar. *billahi* 'vallahî; 'İnan olsun' anlamında kullanılan bir söz' TS 343 < *billâhi* 'Allah için' DL 131
- (39) **bilmukabele** < Ar. *bi'l-mukābele* 'karşılık olarak; birinin söylediği söze karşılık söylenen 'ben de, size de, sizlere de' anlamında kullanılan bir söz' TS 344 < *bil-mukabele* 'karşılık olarak' DL 131
- (40) **bilmünasebe** < Ar. *bi'l-munāsebe* 'sırası gelince, sırası düşünce' TS 344 < *bil-münāsebe* 'sırası düşünce, sırası gelince, sırasında, sırasını bularak, sırasını getirerek' DL 131
- (41) **bilumum** < Ar. *bi'l-umûm* 'bütün, hep, kamu, ... -in hepsi' TS 344 < *bil-umum* 'bütün, hep' DL 131
- (42) **bilvasıta** < Ar. *bi'l-vāsıta* 'birinin aracılığıyla, doğrudan doğruya olmayarak, dolaylı olarak' TS 345 < *bi-l-vāsıta* 'vasıta ile, araçlı' DL 131
- (43) **bismillah** < Ar. *bismillah* 'besmele; şaşkınlık anında söylenen bir söz' TS 361 < *bismillah* 'besmele' DL 136
- (44) **bittabi** < Ar. *bi't-tab'i* 'doğal olarak, tabiatıyla, tabii, elbette' TS 365 < *bi-t-tab'i* 'tabiatıyla, tabîi olarak' DL 137
- (45) **bizzat** < Ar. *bi-z-zât* 'aracısız, kendisi olarak' TS 367 < *bi-z-zât* 'kendi kendisi' DL 139
- (46) **ceffelkalem** < Ar. *ceff + kalem* 'düşünüp taşınmadan, bir çırpıda' TS 449 < *ceff-el-kalem* 'düşünmeksizin, birden, hemen' DL 159
- (47) **darülaceze** < Ar. *dār + aceze* 'düşkünlerevi' TS 597 < *dâr-ül-aceze* 'yoksullar yurdu' DL 200
- (48) **darülbedayi** < Ar. *dār + bedāyi* 'Güzel sanatlar kuruluşu' TS 597 < *dâr-ül-bedāyi* 'konservatuvar'ın eski adı' DL 200
- (49) **darüleytam** < Ar. *dār + eytām* 'Yetimlerin barındığı yer' TS 597 < *dâr-ül-eytām* 'yetimlerin barındığı kurum, yoksullar yurdu' DL 200
- (50) **darülfünun** < Ar. *dār + funûn* 'Üniversite' TS 597 < *dâr-ül-fünûn* 'üniversite' DL 200
- (51) **darüşşifa** < Ar. *dār + şifā* 'Sağlık yurdu' TS 597 < *dâr-üş-şifā* 'şifa yurdu, sağlık yurdu' DL 201
- (52) **daüssıla** < Ar. *dā' + şıla* 'Yurt özlemi' TS 598 < *dâ'-üs-sıla* 'yurdu arama, yurdu özleme, yurtsama' DL 201
- (53) **elhamdülillah** < Ar. *elhamdülillah* 'Allah'a şükür' anlamında kullanılan bir söz' TS 787 < *el-hamdüli-llâh* 'Allah'a hamdolsun, Allah'a şükür' DL 256
- (54) **estağfirullah** < Ar. *estağfirullah* 'İncelik ve alçak gönüllülük göstermek üzere teşekkür edilen veya övülen bir kimsenin söylediği bir söz' TS 821 < *estağfirullah* 'Allah'tan mağfiret (afiv) dilerim, ricâ ederim; hiç bir zaman, mahcup ediyorsunuz, hâşâ, bir şey değil' mânâlarına kullanılır' DL 281
- (55) **eyvallah** < Ar. *eyvallah* 'Allah'a ismarladık', 'teşekkür ederim' 'kabul ediyorum, razıyım' anlamlarında kullanılan bir söz.' TS 841 < *ey-v-Allah* 'evet, peki, öyle olsun; Allah'a ismarladık; teşekkür ederim; aldırış etmiyen' DL 292
- (56) **fenafillah** < Ar. *fenâfillah* 'Allah'ın varlığı içinde yok olma' TS 859 < *fenâ-fi-llah* 'Allah'ın varlığı içinde yok olma' DL 306
- (57) **fevkalade** < Ar. *fevk + âde* 'alışılmış olandan ayrı, olağanüstü, beklenmedik, görülmedik, işitilmedik; aşırı, çok fazla; aşırı bir biçimde; 'çok iyi, çok üstün, çok güzel' anlamlarında beğeni ifade eden bir söz' TS 865 < *fevk-al-âde* 'âdetin üstünde, duyulmadık, görülmedik, olağanüstü' DL 315
- (58) **fevkalbeşer** < Ar. *fevk + beşer* 'insanüstü; üstün nitelikli (kimse)' TS 866 < *fevk-al-beşer* 'insan üstü; üst insan' DL 315

- (59) **filhakika** < Ar. *fi'l-ḥaḳīka* 'gerçekten, doğrusu, hakikaten' TS 876 < *fi-l-hakika* 'hakikatte, hakikaten, gerçekten, doğrusu' DL 319
- (60) **fisebilillah** < Ar. *fisebīllillah* 'hiçbir karşılık beklemeden' TS 879 < *fi-sebīl-illāh* 'Allah yolunda, karşılık beklemezsiniz' DL 321
- (61) **harikulade** < Ar. *ḥārik* + *āde* 'eşi görülmemiş, şaşkınlık yaratıcı, olağanüstü' TS 1050 < *hārik-ül-āde* 'âdetin üstünde, haricinde' DL 395
- (62) **hasbetenillah** < Ar. *ḥasbetenlillah* 'tanrı için, Tanrı uğruna, Tanrı rızası için, karşılık beklemezsiniz' TS 1052 < *hasbet-en-lillah* 'Allah rızası için, Tanrı uğruna' DL 398
- (63) **hayrulhalef** < Ar. *ḥayr* + *ḥalef* 'hayırlı çocuk, hayırlı evlat' TS 1073 < *hayr-ül-halef* 'hayırlı evlâd' DL 413
- (64) **hıfzısihha** < Ar. *ḥifz* + *ṣiḥḥa* 'sağlıklı yaşamak için alınması gerekli önlemlerin bütünü; sağlık bilgisi, hijyen' TS 1092 < *ḥifz-üs-siḥḥa* 'sağlığı koruma' DL 431
- (65) **hüvelbaki** < Ar. *huve* + *bâkī* 'Baki kalan Allah'tır' anlamında ve genellikle mezar taşlarına yazılan bir söz' TS 1122 < *hüve-l-bâkī* 'bâki kalan O'dur (Allah'tır)' DL 468
- (66) **ibadullah** < Ar. *ibādullah* 'tanrı'nın kulları; *mec.* ucuz satılan şey; *mec.* bol' TS 1137 < *ibâd-ullah* 'tanrı kulları, insanlar; pek bol, pek çok' DL 478
- (67) **ilelebet** < Ar. *ilâ'l-ebed* 'sonsuzca değin, sonsuzluğa kadar, sürgit' TS 1171 < *ile-l-ebed* 'ebede kadar, sonsuz olarak' DL 512
- (68) **illallah** < Ar. *illallah* 'usanç ve bezginlik anlatan bir söz' TS 1179 < *illallah* ' 'yeter, kâfi, bıktık artık' gibi usanç ve bezginlik anlatır' DL-E 53
- (69) **inşallah** < Ar. *inşâ'e* + *allāh* 'Tanrı dilerse, Tanrı nasip ettiyse' anlamlarında dilek anlatan bir söz' TS 1198 < *in-şâ'-Allah* 'Allah isterse, Allah nasip etti ise' DL 527
- (70) **maalesef** < Ar. *ma'a'l-esef* 'üzülerek söylüyorum ki, ne yazık ki, maatteessüf' TS 1597 < *maa-l-esef* 'esefle [söylüyorum], yazık ki' DL 665
- (71) **maatteessüf** < Ar. *ma'at-te'essuf* 'maalesef' TS 1597 < *maa-t-teessüf* 'teessüfle, esefle, yazık ki' DL 666
- (72) **maazallah** < Ar. *ma'âzallah* 'Tanrı korusun, Tanrı esirgesin' anlamlarında bir söz' TS 1597 < *maâz-Allah* 'yegâne sığınacak Allah'dır; Allah korusun, Allah esirgesin, Allah saklasın' DL 667
- (73) **maşallah** < Ar. *mâşâ'e* + *allāh* 'Ne güzel, Allah nazardan saklasın' anlamlarında beğenme duyguları bildiren ya da umulmadık durumlar karşısında şaşkınlık ve sitem belirtmek için söylenen bir söz; nazar değmemesi için çocukların üzerine takılan veya çeşitli araç, bina vb. yerlere asılan, üstünde 'maşallah' yazılı nazarlık.' TS 1634 < *mâ-şâ-Allah* 'Allah'ın istediği gibi; Allah nazardan saklasın, ne güzel; nazar değmemesi için çocukların üzerlerine iliştirilen ve üstünde bu söz bulunan altın veya başka şeyden yapılmış nazarlık; hayret ve memnunluk anlatır' DL 698
- (74) **neuzübillah** < Ar. *ne'üzubillah* 'Tanrı'ya sığındık, Tanrı korusun' anlamlarında, tehlikeli bir durumla karşılaşıldığında kullanılan bir söz' TS 1768 < *neüzü-b-illāh* 'Allah'a sığınırız; Allah korusun' DL 988
- (75) **şeyhülharemeyn** < Ar. *şeyḥ-ül-haremeyn* 'Hac yolcularının ve sürre alayının güvenle Hicaz'a gidip dönmelerini sağlamakla görevli olan Şam valilerinin sanı' TTS
- (76) **şeyhülislam** < Ar. *şeyḥ* + *islām* 'Osmanlı Devleti'nde, kabinede sadrazamdan sonra yer alan ve genellikle din işlerinden sorumlu olan üye' TS 2219 < *şeyḥ-ül-islām* 'şeyhislâm' DL 1191, 'Osmanlı Devleti zamanında dîni meselelerle şeriat mahkemelerine bakan en yüksek rütbeli din adamı, şeyhislâm' DL-E 104
- (77) **tahtelbahir** < Ar. *taḥt* + *baḥr* 'denizaltı' TS 2246 < *tahte-l-bahr* 'denizin altı: denizaltı gemisi' DL 1223
- (78) **tahteşşuur** < Ar. *taḥte-ş-şu'ūr* 'bilinçaltı' TS 2246 < *tahte-ş-şu'ūr* 'şuur altı, altşuur' DL 1223
- (79) **tallahi** < Ar. *tallahi* 'Vallahi' TS 2256
- (80) **vallahi** < Ar. *vallahi* 'Tanrı'yı tanık tutarım, Tanrı hakkı için' anlamında kullanılan bir yemin sözü, billahi, tallahi' TS 2467 < *v'Allahi* 'Allah için, Allah hakkı için' mânâsına gelen büyük yemin' DL 1366
- (81) **velhasil** < Ar. *ve'l-ḥāşil* 'kısacası' TS 2478 < *ve-l-hâsil* 'sözün kısası, kısacası' DL 1377
- (82) **veliyullah** < Ar. *veliyullah* 'Veli' TS 2478 < *veliy-ullah* 'ermiş kimse; Allah'ın sevgili kulu' DL 1378
- (83) **vesselam** < Ar. *vesselām* 'İşte o kadar, son söz şudur' anlamlarında kullanılan bir söz' TS 2482 < *ve-s-selām* 'işte o kadar, son söz budur, artık bitti' DL 1381

2.2b2. el- Harf-i Tarifinin Tamlamanın İkinci Kelimesinin Düşmesiyle Grup Sonunda Kalması

- (84) **veysel** < Ttü. *Veysel Karânî* < Ar. *Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî* 'Tâbiîn neslinden Yemenli zâhid' DİA 43: 74-75

Asıl adı Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî olan yemenli zâhid, Türkler arasında sevilen ve saygı duyulan bir dinî şahsiyet olduğu için ismi Türk kültür coğrafyasında sıklıkla anılmış ve halk ağzında kısalarak *Veysel Karanî* şekline dönüşmüştür. Sevilen bir zat olduğu için ismi *Veysel* şeklinde metanalize uğrayarak kişi ismi olarak da kullanılmıştır.

Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez' b. Mâlik el-Karanî
Üveys el-Karanî → **Veys el-Karanî** → **Veysel Karanî** → **Veysel**

- (85) **zeynel** < Ttü. *Zeynel Âbidîn* < Ar. *Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib* 'İsnâaşeriyye'nin dördüncü ve İsmâiliyye'nin üçüncü imamı kabul edilen tâbiî" DİA 44: 365-366 < *zeyn-ül-âbidîn* 'âbidlerin, ibâdet edenlerin zîneti; 12 İmâm'ın dördüncüsü [Hz. Hüseyin'in Kerbelâda kurtulan ortanca oğlu ki asıl adı Ali'dir]; (bizde 'zeynelâbidîn' şeklinde kullanılan erkek adı) DL 1425

Asıl adı Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib olup, Hz. Muhammed'in torunu Hz. Hüseyin'in oğlu olan tabii daha çok Zeynelâbidin lakabıyla meşhur olmuştur. O da *Veysel Karanî* gibi Türkler arasında sevilen ve saygı duyulan bir dinî şahsiyet olduğundan onun ismi de Türk kültür coğrafyasında sıklıkla anılmış ve kişi ismi olarak hem *Zeynel Abidin* biçiminde hem de metanalize uğrayarak kısaltılmış biçimiyle *Zeynel* biçiminde kullanılmaktadır.

Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî b. Ebî Tâlib // Zeynü'l-Âbidîn
Zeynü'l-Âbidîn → **Zeynel Abidin** → **Zeynel**
Zeyn el-Âbidîn

3. Tespit ve Değerlendirmeler

3.1. Türkiye Türkçesinde 85 kelimedede Arapça *el-* takısının izlerine rastlanmaktadır. Bu kelimeler Türkiye Türkçesine Arapçadan doğrudan geçenler (70 kelime) ve Batı dilleri aracılığıyla geçenler (15 kelime) olmak üzere iki grupta incelenebilir.

3.2. Türkiye Türkçesindeki *el-* takılı 85 kelimededen 15'i Arapçadan Batı dillerine, Batı dillerinden de Türkiye Türkçesine geçmiş kelimelerdir. Batı dilleri aracılığıyla Türkçeye geçen kelimelerden 14'ünde *el-* takısının işlevi harf-i tarif olup, Batı dillerinde ve o kanaldan alıntılı olduğu için Türkiye Türkçesinde *el-* takısıyla beraber kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır:

Türkiye Türkçesi	Batı Dilleri	Arapça
<i>albatros</i>	Fr. <i>albatros</i> < İsp. <i>alcatraz</i>	<i>el-gattas</i>
<i>aldeberan</i>	İng. <i>aldebaran</i>	<i>el-dabaran</i>
<i>aldehit</i>	Fr. <i>aldéhyde</i> < ML <i>alcohol dehydrogenatum</i>	<i>el-kuhl</i>
<i>alizarin</i>	Fr. <i>alizarin</i>	<i>el-asara</i>
<i>alkali</i>	Fr. <i>alcali</i> < Lat. <i>alkali</i>	<i>el-kaliy</i>
<i>alkan</i>	Fr. <i>alcane</i> < İsp. <i>alcanete</i> < OL <i>alcana</i>	<i>el-hinna</i>
<i>alkol</i>	Fr. <i>alcool</i> < OL <i>alcohol</i>	<i>el-kuhul</i>
<i>alkov</i>	İng. <i>alcove</i> < Fr. <i>alcôve</i> < İsp. <i>alcoba</i>	<i>el-kubbe</i>
<i>almanak</i>	Fr. <i>almanach</i> , İng. <i>almanac</i> < Lat. <i>almanachus</i>	<i>el-manah</i>
<i>anilin</i>	Fr. <i>aniline</i> < İsp. <i>añil</i> , Port. <i>anil</i>	<i>en-nîl</i>
<i>antimon</i>	Fr. <i>antimoine</i> , İng. <i>antimony</i> < OL <i>antimonium</i>	<i>el-'ithmid</i>
<i>amalgam</i>	EF <i>amalgame</i>	<i>el-malgam</i>
<i>arsenik</i>	Fr. <i>arsenic</i>	<i>el-zernik</i>
<i>azimüt</i>	İng. <i>azimuth</i>	<i>es-semt</i>

3.3. Batı dillerinden Türkiye Türkçesine geçmiş Arapça *el-* takılı bir kelimedede, takı bağlama işlevinde kullanılmıştır. Ancak, tamlamanın ikinci kısmı kısalarak düşünce takı, kendisinden önceki kelimenin sonuna bağlanarak bu şekilde kalıplaşmıştır.

Türkiye Türkçesi	Batı Dilleri	Arapça
<i>amiral</i>	Fr. <i>amiral</i> , İng. <i>admiral</i>	<i>emir el-bahr</i>

3.4. Doğrudan Arapçadan Türkiye Türkçesine geçmiş Arapça *el-* takılı 70 kelime iki grupta değerlendirilebilir.

3.4.1. *el-* takısı 7 kelimedeki harf-i tarif olarak (belirlilik tanımlığı işlevinde) kullanılmıştır:

Türkiye Türkçesi	Arapça
<i>Elaziğ</i>	<i>el-aziz</i> < <i>Mamurat-ül Aziz</i>
<i>elbette</i>	< <i>el-bet(te)</i>
<i>elaman</i>	<i>el-amân</i>
<i>elan</i>	<i>el'ân</i>
<i>elhak</i>	<i>el-hakk</i>
<i>elhasıl ~ velhasıl</i>	<i>elhâşil</i>
<i>elveda</i>	<i>el-vedâ</i>

3.4.2. *el-* takısı 63 kelimedeki tamlama unsuru olarak (bağlama / mevsul işlevinde) kullanılmıştır. 61 kelimedeki grup içinde korunan *el-* takısı, 2 kelimedeki grubun ikinci kelimesinin kısaltılarak düşmesiyle birinci kelimesinin sonuna eklenerek kalıplaşmıştır.

3.4.2.1. 61 kelimedeki oluşan ilk grup kelimelerde bazı kelimelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

3.4.2.1.1. Tamlamanın ilk unsuru olarak sıklıkla kullanılan kelimeler

<i>bil-</i> < <i>bi</i>	13	bilahare < Ar. <i>bi'l-'âhire</i> , bilakis < Ar. <i>bi'l-'aks</i> , bilcümle < Ar. <i>bi'l-cumle</i> , bilfarz < Ar. <i>bi'l-farz</i> , bilfiil < Ar. <i>bi'l-fi'l</i> , bilhassa < Ar. <i>bi'l-ḥaṣṣa</i> , billahi < Ar. <i>billahi</i> , bilmukabele < Ar. <i>bi'l-muḳābele</i> , bilmünasebe < Ar. <i>bi'l-munāsebe</i> , bilumum < Ar. <i>bi'l-'umūm</i> , bilvasita < Ar. <i>bi'l-vāsiṭa</i> , bittabi < Ar. <i>bi't-ṭab'</i> , bizzat < Ar. <i>bi'z-zāt</i>
<i>al-</i> < <i>alā</i>	8	alalacayip < Ar. <i>'alā'l-'acā'ib</i> , alalacele < Ar. <i>'alā'l-'acele</i> , alalade < Ar. <i>'alā'l-'āde</i> , alalhesap < Ar. <i>'alā'l-ḥisāb</i> , alalhusus < Ar. <i>'alā'l-ḥuṣūṣ</i> , alalittlak < Ar. <i>'alā'l-ittlāk</i> , alalumum < Ar. <i>'alā'l-'umūm</i> , alalusul < Ar. <i>'alā'l-uṣūl</i>
<i>darül-</i> < <i>dār</i>	5	darülaceze < Ar. <i>dār + 'aceze</i> , darülbedayi < Ar. <i>dār + bedāyi</i> , darüleytam < Ar. <i>dār + eytam</i> , darülfünun < Ar. <i>dār + funūn</i> , darüşşifa < Ar. <i>dār + şifa</i>
<i>fevk</i> < <i>fevk</i>	2	fevkalade < Ar. <i>fevk + 'āde</i> , fevkalbeşer < Ar. <i>fevk + beşer</i>
<i>maal-</i> < <i>ma'a</i>	2	maalesef < Ar. <i>ma'a'l-esef</i> , maatteessüf < Ar. <i>ma'at-te'essuf</i>
<i>şeyhül-</i> < <i>şeyḥ</i>	2	şeyhülharemeyn < Ar. <i>şeyḥül-haremeyn</i> , şeyhülislam < Ar. <i>şeyḥ + islām</i>
<i>tahtel</i> < <i>taht</i>	2	tahtelbahir < Ar. <i>taht + bahır</i> , tahteşşuur < Ar. <i>tahte-ş-şu'ūr</i>
<i>vel-</i> < <i>ve</i>	2	velhasıl < Ar. <i>ve'l-ḥāşil</i> , vesselam < Ar. <i>vesselam</i>

3.4.2.1.2. Tamlamanın ikinci unsuru olarak sıklıkla kullanılan kelimeler

<i>-'llah</i> < <i>Allah</i>	16	bismillah < Ar. <i>bismillah</i> , elhamdülillah < Ar. <i>elḥamdülillah</i> , estağfirullah < Ar. <i>estağfirullah</i> , eyvallah < Ar. <i>eyvallah</i> , fenafillah < Ar. <i>fenafillah</i> , fisebilillah < Ar. <i>fisebilillah</i> , hasbetenillah < Ar. <i>ḥasbetenillah</i> , ibadullah < Ar. <i>'ibādullah</i> , illallah < Ar. <i>illallah</i> , inşallah < Ar. <i>inşā'e + allāh</i> , maazallah < Ar. <i>ma'āzallah</i> , maşallah < Ar. <i>māşā'e + allāh</i> , neüzubillah < Ar. <i>ne'üzubillah</i> , tallahi < Ar. <i>tallahi</i> , vallahi < Ar. <i>vallahi</i> , veliyullah < Ar. <i>'veliyullah</i>
<i>-ade</i> < <i>'āde</i>	2	fevkalade < Ar. <i>fevk + 'āde</i> , harikulade < Ar. <i>ḥāriḳ + 'āde</i>

3.4.2.2. Arapça *el-* takısının tamlamanın ikinci kelimesinin düşmesi sonucu birinci kelimeye eklendiği durumu 2 örnek vardır.

Üveys el-Karanî	> Veys el-Karanî > Veysel Karanî > Veysel
Zeynü'l-Âbidîn	> Zeyn el-Âbidîn > Zeynel Abidin > Zeynel

3.5. Arapçadan Türkiye Türkçesine geçen *el-* takılı 85 kelime, leksik olarak incelendiğinde şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

<i>özel isim</i>	3	<i>Elaziğ, Veysel, Zeynel</i>
<i>kurum</i>	5	<i>darülaceze, darülbedayi, darüleytam, darülfünun, darüşşifa</i>
<i>unvan</i>	4	<i>amiral, şeyhülislam, şeyhülharemeyn, veliyullah</i>
<i>soyut</i>	2	<i>tahteşşuur, fevkalbeşer</i>
<i>resmi</i>	1	<i>almanak</i>
<i>makine</i>	1	<i>tahtelbahr</i>
<i>terimler</i>	<i>kimya</i>	9 <i>aldehit, alizarin, alkali, alkan, alkol, amalgam, anilin, antimon, arsenik</i>
	<i>zooloji</i>	1 <i>albatros</i>
	<i>coğrafya</i>	1 <i>azimüt</i>
	<i>astronomi</i>	1 <i>aldeberan</i>
	<i>mimari</i>	1 <i>alkov</i>
<i>sözylem</i>	56	<i>alelacayip, alelacele, alelade, alelhesap, alelhusus, aleliltak, alelumum, alelusul, aliyyülâlâ, bilahare, bilakis, bilcümle, bilfarz, bilfiil, bilhassa, billahi, bilmukabele, bilmünasebe, bilumum, bilvasıta, bismillah, bittabi, bizzat, ceffelkalem, daüssıla, elaman, elan, elbette, elhak, elhamdüillillah, elhasıl, elveda, estağfirullah, eyvallah, fenafillah, fevkalade, filhakika, fisebilillah, harikulade, hasbetenlillah, hayrulhalef, hıfzıssıhha, hüvelbaki, ibadullah, ilelebet, ilallah, inşallah, maalesef, maatteessüf, maazallah, maşallah, neuzübillah, tallahi, vallahi, velhasıl, vesselam</i>

3.5.1. Tabloda sözylem olarak gösterilen 56 kelime, Türkiye Türkçesinin sözcük varlığında kelime sıklığı frekansı yüksek olan edat, bağlaç, ünlem gibi türler kategorisine girmektedir. Alıntılarının sıklık frekansı yüksek kelimeler olması Arapça alıntılarının Türkiye Türkçesine yerleşme oranını göstermesi bakımından önemlidir.

3.5.2. Terim kategorisine giren 13 kelimenin tamamının Batı dilleri aracılığıyla geçtiği görülmektedir. Bu durum, Batı dünyasındaki teknolojik gelişmeyle doğrudan ilgili olsa gerektir.

3.5.3. Metanaliz olayının görüldüğü *Veysel* ve *Zeynel* örnekleri dilde algı ve kalıplaşma ilgisini örneklemeleri bakımından dikkat çekmektedir. Batı dilleri aracılığıyla alıntılanan *amiral* kelimesinde de metanaliz vardır, ancak bu olay Türkiye Türkçesine geçmeden kelimenin Batı dillerindeki serüveni sırasında gerçekleşmiştir.

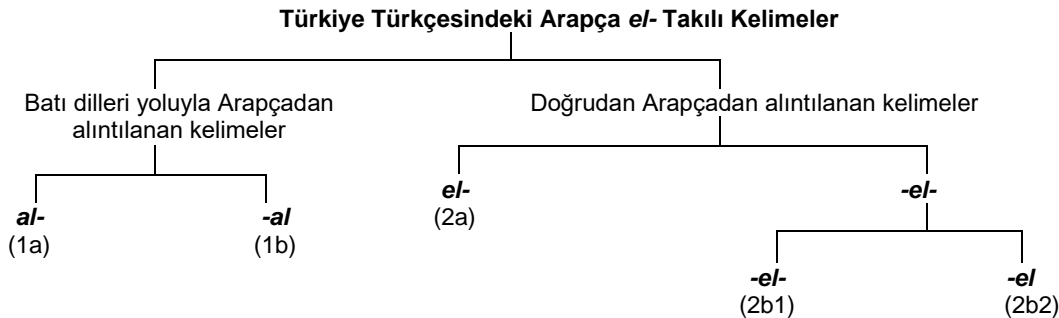
4. Sonuç

Türkiye Türkçesinin söz varlığında kökü pek çok farklı dile giden çeşitli türlerde kelimeler bulunmaktadır. Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntılarının sayısı, Türkiye Türkçesinin söz varlığına ne zaman, hangi yollardan geçerek, nasıl katıldıkları, işlevleri vb. konular üzerinde ayrıntılı ve kapsamlı çalışmalar yapılmış değildir.

Bu çalışma, Türkiye Türkçesindeki Arapça alıntılardan sadece bir kısmının, bünyesindeki *el-* takısıyla birlikte Türkiye Türkçesine alıntılananların bir analizini yapmayı hedeflemiştir. Buna göre,

- bazı kelimelerin *el-* takısını kelime başına alarak *harf-i tarif*, bazılarının ise iki kelime arasına alarak *tamlama* olarak kullandığı,
- gerek harf-i tarif, gerekse tamlama işlevli kullanımların her ikisinde de kalıplaşmalar olduğu,
- bazı örneklerin yanlış bölünmeye (*metanaliz*) uğrayarak kalıplaştığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesindeki Arapça *el-* takılı alıntılarının genel şeması şu şekildedir:

- (1a) albatros, aldebaran, aldehit, alizarin, alkali, alkan, alkol, alkov, almanak, amalgam, anilin, antimon, arsenik, azimüt
(1b) amiral
(2a) elaman, elan, Elazığ, elbette, elhak, elhasıl, elveda
(2b) alelacayip, alefacele, alefade, alelhesap, alelhusus, alelittak, alelumum, alelusul, aliyyüla, bilahare, bilakis, bilcümle, bilfarz, bilfiil, bilhassa, billahi, bilmukabele, bilmünasebe, bilumum, bilvasita, bismillâh, bittabi, bizzat, ceffekalem, darülâceze, darülbedayi, darüleytam, darülfünun, darüşşifa, daüssıla, elhamdüillah, estağfurullah, eyvallah, fenafillâh, fevkalade, fevkalbeşer, filhakika, fisebilillâh, harikulade, hasbetenillâh, hayrülhalef, hıfzıssıhha, hüvelbaki, ibadullah, ilelebet, illallah, inşallah, maalesef, maatteessüf, maazallah, maşallah, neuzübillah, şeyhülharemeyn, şeyhülislâm, tahtelbahir, tahteşşuur, tallahi, vallahi, velhasıl, veliyullah, vesselam
(2c) Veysel, Zeynel

Kaynakça

- Chantrell, G. (2004). *The Oxford Dictionary of Word Histories*. Oxford: Oxford University Press.
DDTS = <http://www.dildernegei.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (E.T.: 02.10.2017) = Türkçe Sözlük, Dil Derneği.
DİA 43 = Tosun, N. (2013). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C: 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 74-75.
DİA 44 = Kılavuz, A. S. (2013). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C: 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 365-366.
DL = Devellioğlu, F. (1960). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Doğu Matbaası.
DS = Türk Dil Kurumu. (1972). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü – V*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
GTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Gökbilim Terimleri Sözlüğü, 1969, Türk Dil Kurumu.
Gürkan, N. (2004). Arapça'da "El" Takısı ve Fonksiyonları. *Ekev Akademi Dergisi*, 8/18 (Kış 2004): 357-374.
Hensleigh Wedgwood, M. A. (1859). *A Dictionary of English Etymology*. London: Trubner.
KAS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisadlari&view=kisadlari (E.T.: 30.09.2017) = Kişi Adları Sözlüğü, Türk Dil Kurumu.
Kashgary, A. D. (2015). Meanings and Functions of the Arabic Article al- 'the' with Reference to the Concept of Definiteness. *Journal of Semitic Studies*, LX/1 (Spring): 93-110.
Koç, S & T. Deliçay (2002). Arap Dilinde Harf-i Ta'rif. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XII/2: 191-210.
KTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Kimya Terimleri Sözlüğü, 2007, Türk Dil Kurumu.
MİTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Metalbilim İşlem Terimleri Sözlüğü, 1972, Türk Dil Kurumu.
OÖTK = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu, 1963, Türk Dil Kurumu.
Partridge, E. (2006). *Origins. A Short Etymological Dictionary of Modern English*. London & New York: Routledge.
Senning, A. (2007). *Elsevier's Dictionary of Chemoetymology: The Whies and Whences of Chemical Nomenclature and Terminology*. Amsterdam: Elsevier.
Skeat, W. (1927). *A Concise Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford: Oxford University Press.
Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
SÜTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Su Ürünleri Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu.
TS = Akalın, Ş. H., vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
TTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Tarih Terimleri Sözlüğü, 1974, Türk Dil Kurumu.
VHTS = http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat (E.T.: 30.09.2017) = Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü, Veteriner Hekimliği Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu.

Summary

Turkish borrowed both region-specific culture words and religious vocabulary, additionally some suffixes and articles from the neighboring languages, and then adopted them as members of the Turkish vocabulary. However, these suffixes and articles that Turkish has adopted are not generalized, and remain limited to a few examples, e.g., the suffix -ât (in geliş-ât and gidiş-ât words); there is also the al- prefix in alkol and elveda words. There are other examples of different forms of the al- article in Turkish. This study aims to reveal and analyze these examples of the al- article in Turkish.

Definiteness is defined with possessive and state suffixes in Turkish, whereas in languages such as Arabic, Hebrew, German, French, English, Hungarian and Greece it is formed through a word or a preposition which comes before a word.

The main function of the suffix el in Arabic is definiteness (definiteness, ta'rif); moreover, it has (mevsul) and zâit functions, and with the words starting with şemsî letters (□, □, □, □, □, □, □, □, □, □, □, □, □), it undergoes phonetic assimilation. The definiteness article in (harf-i tarif) in Arabic words which passed to Turkish generally drops and Turkish accepts these words without harf-i tarif and adapt them to its own spectral structure.

When the Arabic words in Turkish are examined, it was discovered that Arabic words switched to Turkish in two ways. The first one is the words switching to west languages and then to Turkish. The integration of the Arabic loans words in

---

Turkish according to their pronunciation in West languages support this idea. The second way is the directly transferred words from Arabic.

In Turkey Turkish, the Arabic el- suffix has been traced in 85 words. These words can be categorized in two groups; the first one is the directly transferred ones from Arabic (70 words), another is the ones transferred through West languages (15 words).

The 15 words with the el- suffix out of 85 words in Turkey Turkish are the words integrated from Arabic to West languages, and from West languages to Turkey Turkish. In 14 of the words transferred from West languages to Turkish, the function of the el- suffix is harf-i tarif. It is used as a pattern with el- suffix in Turkey Turkish as they are integrated from West languages: albatros, aldeberan, aldehit, alizarin, alkali, alkan, alkol, alkov, almanak, anilin, antimon, amalgam, arsenik, azimüt.

In an Arabic word with the el- suffix transferred from West languages to Turkey Turkish, the suffix is used as a linker. However, when the second part of the phrase is shortened, the suffix is attached to the previous word before itself: amiral

Arabic origin 70 words with the suffix el- integrated to Turkey Turkish directly from Arabic can be assessed in two groups.

The suffix el- has been used as harf-i tarif (with the definiteness function) in 7 words: Elaziğ, elbette, elaman, elan, elhak, elhasil, elveda.

The suffix el- has been used as determinative element (in the function of conjunction). While the suffix el- which is protected in the group in 61 words, it has become stereotyped in 2 words being added to the end of the first word by shortening and dropping of the second word of the group

In the first group words consisting of 61 words, it is seen that some words are often used. The words which are frequently used as the first element of noun phrase: bil- < bi (13), alel- < 'alā (8), darül- < dār (5), fevk < fevk (2), maal- < ma'a (2), şeyhül- < şeyhēyhşe-tahtel < taht (2), vel- < ve (2). The words which are frequently used as the second element of noun phrase: -'llah < Allah (16), -ade < 'āde (2).

There are two examples of the case in which Arabic suffix el- is added to the first word as a result of dropping of the second word. Üveys el-Karanî > Veys el-Karanî > Veysel Karanî > Veysel, Zeynü'l-Âbidîn > Zeyn el-Âbidîn > Zeynel Abidin > Zeynel.

When the 85 words with suffix el- transferred from Arabic to Turkey Turkish are examined lexically, it can be concluded that: özel isim (3), kurum (5), unvan (4), soyut (2), resmi (1), makine (1), terim (13), sözeylem (56).

56 words indicated as speech acts exist in the category of types like prepositions, conjunctions, exclamations, which have high word frequency in Turkey Turkish vocabulary. It is significant that the quotations are formed with words having high frequency in terms of indicating the rate of transfer of Arabic quotations to Turkey Turkish.

It is seen that all 13 words in the category of term has been transferred via West languages. This might be directly related to the technological development in the Western world.

Veysel and Zeynel examples in which metanalysis is seen draw attention in terms of exemplifying reception and stereotyping of a language. The word "amiral" quoted via Western languages also includes metanalysis, however, this had happened during the process of the word in western languages before it transferred into Turkey Turkish.

Kırım Tatarcasında Sosyal Hayatta Kullanılan Kalıp Sözler¹

Common Crimean Tatar Word Patterns in Social Life

İşilay IŞIKTAŞ SAVA²

Geliş Tarihi: 06.11.2017 / Düzenleme Tarihi: 20.11.2017 / Kabul Tarihi: 22.11.2017

Özet

Kişiler arası iletişimde, hayatın içinde meydana gelen çeşitli hâdiseler karşısında kişilerin geliştirip zamanla gelenek hâline getirdiği kendine mahsus söz ve söz kalıpları vardır. Bu söz ve söz kalıplarının zaman zaman farklı dillerde yapı, anlam ve işlev benzerlikleri görülmektedir. Bununla birlikte toplumları oluşturan sosyo-kültürel unsurlar ve hayata bakış açılarındaki farklılıklar, bu söz kalıplarının toplumdan topluma çeşitlilik arz etmesine sebep olmaktadır. Bir dilin söz varlığını oluşturan deyimler, atasözleri, ikilemeler, terimler ve yabancı sözlerin yanı sıra hayır duaları, temenniler, beddualar ve yeminleri kapsayan kalıp sözler de o dilin söz varlığında çok önemli yer tutmaktadır.

J. L. Austin'in ortaya koyduğu ve sonrasında öğrencisi Searle'in geliştirdiği söz edimi (sözeylem) kuramına göre dilin kullanıldığı her durumda, yerindelik koşullarına uygun olarak bir eylem gerçekleşir (Searle, 2000: 14-15). Bu kuramın yerindelik koşulu dikkate alındığında kalıp sözlerin de sadece o duruma istinaden söylenir.

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Tatarcası, Kırım Hanlığının 15. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile siyasî birlikteliği neticesinde Osmanlı Türkçesinden etkilenecek gelişmiş ve varlığını günümüzde de başta Kırım olmak üzere Özbekistan, Türkiye, Romanya gibi ülkelerde devam ettiren bir Türk lehçesidir. Kırım Tatarcasının içindeki kalıp sözler daha önceki çalışmalarda başlı başına değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada Kırım Tatarcası ile ilgili yazılmış gramerler, eğitim öğretimde kullanılan eserler, konuşma kılavuzları gibi çeşitli materyallardan faydalanılarak kalıp sözler içerisinde yer alan sosyal hayatta söylenmesi gelenekselleşmiş söz ve söz grupları grupları (baş sağlığı dilemek, teşekkür etmek, özür dilemek, hayır duaları ve temenniler) morfolojik ve semantik bakımdan incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Kırım Tatarcası, kalıp sözler, sözedimi

Abstract

Interpersonal communication within a language consists of genuine words and word groups which have been formed throughout the history. These words and word groups sometimes have similar structures, functions and meanings in different languages. However, sociocultural elements and differences among life styles lead to variations of these word groups among societies. Word groups consisting of idioms, old sayings, duplication of words, specific terms, foreign words, blessings, wishful words, curses and oaths occupy a very significant place in the vocabulary of a language.

According to the speech act theory of J.L. Austin and his student Searle, in every case a language is used, an action suitable with the conformability conditions (Searle, 2000:14-15). When the conformability terms of this theory is analysed, the usage of word patterns for that specific condition is observed. Word patterns are a part of speech act theory which was developed in 1950s by linguists such as Austin, Grice and Searle.

Crimean Tatar, which is a branch of Kipchak Turkic languages, has been influenced by Ottoman Turkish language as a result of close relationship between the Ottoman Empire and Crimean Khanate. Crimean Tatar is a Turkic dialect which is being spoken in Crimea, Uzbekistan, Turkey, Romania. Word patterns in Crimean Tatar has not been evaluated in prior studies. This study uses examples in Crimean Tatar grammar books, dictionaries, educational material and practical speaking guides to examine Crimean Tatar word patterns (condolence, thankful words, apology words, blessings and wishes) in daily life by morphological and semantical aspects.

Key Words: Crimean Tatar, word patterns, speech act

¹ Bu makale, 2-4 Kasım 2017 tarihinde Malatya'da düzenlenen IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

² Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
E-Posta: isilay@gazi.edu.tr.

1. Kavramlar ve Genel Bakış

Kişiler arası iletişimde, hayatın içinde meydana gelen çeşitli hâdiseler karşısında; kişilerin, geliştirip zamanla gelenek hâline getirdiği kendine mahsus sözler ve söz kalıpları vardır. Bu sözlerin ve söz kalıplarının zaman zaman farklı dillerde yapı, anlam ve işlev benzerlikleri görülmektedir. Bununla birlikte toplumları oluşturan sosyo-kültürel unsurlar ve hayata bakış açılarındaki farklılıklar, bu söz kalıplarının toplumdaki çeşitlilik arz etmesine sebep olmaktadır. Bir dilin söz varlığını oluşturan deyimler, atasözleri, ikilemeler, terimler ve yabancı sözlerin yanı sıra hayır duaları, temenniler, beddualar ve yeminleri kapsayan kalıp sözler de o dilin söz varlığında çok önemli yer tutmaktadır.

J. L. Austin'in ortaya koyduğu ve sonrasında öğrencisi Searle'in geliştirdiği söz edimi (*sözylem*) kuramına göre dilin kullanıldığı her durumda, yerindelik koşullarına uygun olarak bir eylem gerçekleşmektedir (Searle, 2000: 14-15). Bu kuramın, yerindelik koşulu dikkate alındığında kalıp sözlerin de sadece o duruma istinaden söylendiği görülmektedir. Kalıp sözler, 1950'li yıllarda Austin, Grice ve Searle gibi dilbilimcilerle başlayan, ardından birçok dilbilimcinin devam ettirdiği *speech act* (*söz edimi/sözylem*) kuramının bir parçasıdır.

Aksan, "temel söz varlığı, yabancı sözcükler, deyimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, terimler, çeviri sözcükler" in yanında "ilişki sözleri / kalıp sözler" i de Türkiye Türkçesinin söz varlığı öğeleri içinde sayar. Atasözleri, deyimler gibi kalıp sözlerin de belirli bir dili konuşan topluma ışık tutarak o toplumun inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıttığını dile getirir (2006: 191). Türkiye Türkçesindeki çalışmalarda bu tür sözler ve söz grupları için bilim adamları çeşitli terimler kullanmışlardır: "kalıp sözler" (Özdemir, 2000; Aksan, 2006; Erol, 2007; Gökdâyı, 2008), "ilişki sözleri" (Aksan, 2002, 2006; Cihangir, 2010), "iletişimsel sözler" (Toklu, 2003: 109), "sözylem" (Doğançay-Kamışlı, 1997; Kılıç, 2002: 94, Dilek, 2007), "söz edimi" (Palmer, 2001: 165-171).

2. Kapsam ve Yöntem

Kıpçak Türkçesinin bir kolu olan Kırım Tatarcası, Kırım Hanlığının XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti ile siyâsi birlikteliği neticesinde Osmanlı Türkçesinden etkilenecek şekilde gelişmiş ve varlığını günümüzde başta Kırım olmak üzere Özbekistan, Türkiye, Romanya gibi ülkelerde devam ettiren bir Türk lehçesidir. Kırım Tatarcasının içindeki kalıp sözler daha önceki çalışmalarda başlı başına değerlendirilmemiştir. Bu çalışmada Kırım Tatarcası ile ilgili yazılmış gramerler, sözlükler, eğitim öğretimde kullanılan eserler, konuşma kılavuzları gibi çeşitli materyallerden faydalanılarak kalıp sözler içerisinde yer alan sosyal hayatta söylenmesi gelenekselleşmiş sözler ile söz grupları (*baş sağlığı dilemek, teşekkür etmek, özür dilemek, hayır duaları ve temenniler*) morfolojik ve semantik bakımdan incelenip değerlendirilecektir.

Çalışmamızda Akmescit'teki Rus okulunda öğretmen olarak görev yapan Abdurrahman Kırım Hoca'nın yazdığı ve 1850'de Kazan'da basılan, "*Tatarsko Russkie Razgovori* (Tatarca Rusça Konuşmaları)" adlı kitaptan faydalanılmıştır. Eserin içinde günlük konuşma örnekleri, atasözleri, masallar, isim ve fiil çekim örnekleri bulunmaktadır (Kırım Türk Tatar Edebiyatı c.13.1999:25). Bu eserin dilinin incelendiğinde o dönemin Osmanlı Türkçesinden pek farklı olmadığı görülmekle birlikte, elimizde konuşma örneklerini görebileceğimiz bir eser olması sebebiyle, eser taranarak ilgili örneklerle çalışmamızda yer verilmiştir. Kırım Tatarca kaleme alınan *QırımTatarca-Rusça Luğat* (Üseinov, 2005), *QırımTatarca-Rusça-Ukraince Luğat* (Üseinov, 2008), *QırımTatarca-Rusça Luğat* (Üseinov, 1994), *KrımSkotatarsko-Russkiy Slovar* (Asanov, 1988) sözlükleri gözden geçirilmiş, ayrıca *Pogovorim Po-Krımski "Qırımca Laf Eteyik Laqırdı Sözlüğü"* (Özenbaşlı, 2004) ve *QırımTatarca Söyleşemiz* (Veliev, 2007) adlı konuşma kılavuzlarına bakılıp, örneklerinden faydalanılmıştır.

3. Veri ve İnceleme

3.1. Baş Sağlığı Dilemek İçin Kullanılan Kalıp Sözler:

Hayatın içinde insanoğlunun karşı karşıya kaldığı en üzücü hâdiselerden biri olan ölüm, ölen kişinin yakınları için en çaresiz kaldığı andır. İnsanlar sevdiklerini, yakınlarını kaybettiklerinde duygu karmaşası ve yoğunluğu yaşarlar. Üzüntü, ne yapacağını bilememe ve yakınlarına duydukları özlem gibi duygular birbirine karışır. Bu durumda taziyeye gidenler hem ölen kişinin yakınlarına teselli vermek hem de ölenin ardından iyi sözler dile getirerek geride kalanların acısını paylaşmak için duygularını anlatan sözler söylerler.

Kırım Tatarcasında ölümle ilgili Üseinov'un sözlüğünde "*keçin-: öl-, baqiy dünyağa ket-, vefat et-, közleri yumul-, közü artta qal-, közü açiq ket-, közüne qara tüş-, öbir dünyağa ket-, fani dünyadan ket-, fani dünyanı terk et-, ebediy yuquğa dal-, vaqıtsız keçin-*" kelimeleri kullanılmaktadır (2005: 99).

Konuşma kılavuzlarından hareketle Kırım Tatarcasında ölünün ardından söylenen kalıp sözleri ise iki grupta inceleyebiliriz:

3.1.1. Ölen Kişinin Yakınlarına Söylenen Sözler:

Kırım Tatarcasında ölen kişinin yakınlarına söylenen söz kalıpları, inanç gereği ölümün Allah'ın takdiri olduğunun vurgusu, Allah'ın kalanlara sabır vermesini dileme ve kalanların canının sağlığını temennisini içeren yapılarıdır:

-*Emiralla, başınız sağ olsun, (cevaben) dostlar sağ olsun* "Ölüm Allah'ın emri, başınız sağ olsun. Dostlar sağolsun." (Üseinov 2005: 341; Veliev 2007: 34)

-*Alla sabırlar bersin* "Allah sabırlar versin" (Üseinov 2005: 19)

-*Alla mevtalarınızğa cennet nasip etsin* "Allah meftalarınıza cennet nasip etsin" (Üseinov 2005: 735)

3.1.2. Ölen Kişinin Kendisi İçin Söylenen Sözler:

Ölen kişinin ardından ölenin kendisi için yine inanç doğrultusunda ahiret inancına bağlı olarak “ölen kişinin cennete gitmesini, nurlar içinde yatmasını dileme, Allah’ın ona rahmet etmesini temenni etme” şeklinde dile getirilmektedir:

- Alla ramet eylesin* “Allah rahmet eylesin”(Üseinov 2005: 19).
- Alla axret raatlığı bersin* “Allah ahiret rahatlığı versin” (Üseinov 2008: 79).
- Yatqan yeri cennet olsun* “Yattığı yer cennet olsun” (Üseinov 2008:735).
- Nur içinde yatsın* “Nur içinde yatsın” (Üseinov 2005: 398).
- Yaqup, ramet olsun canına, yaxşı adam edi* “Yakup, rahmet olsun, iyi adamdı”(Üseinov 2005:203).

3.2. Özür Dilemek İçin Kullanılan Kalıp Sözler:

Zaman zaman insanlar bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde çevresinde buldukları insanları sözleri ve davranışları ile üzüp kırabilir. Bu durumda toplum ve kırılan kişiler tarafından beklenen davranış, bu hatalı duruma sebep olan kişinin yaptığı yanlışını anlayıp, yanlışını sözle ve davranışla telafi etmesidir.

Özür dileme kalıp sözleri bağlam içerisinde, karşılıklı kullanım ve yerindelik koşulları gerektirir (Ersoy 2011:27). Kırım Tatarcasında Arapçadan alıntılanan *afu* “aff” kelimesi ve Türkçe kökenli *bağışla*- fiili özür dilemek için kullanılmaktadır:

- *Bağışlañız, afu etiñiz* (Veliev 2007: 33). “Bağışlayın, af edin”.
- *Keç qalğanım için bağışlañız (afu etiñiz)* (Veliev, 2007: 33) Geç kaldığım için, bağışlayın (affedin).
- *Bağışlañız, men sizniñ canıñızni ağırtmaq istemedim* (Veliev, 2007: 33). “Bağışlayın, sizin canınızı üzmemek istemedim”.
- *Bağışlañız, sizni raatsızlaycağım* (Veliev, 2007: 34). “Bağışlayın, sizi rahatsız edeceğim”.
- *Bağışlañız, canıñızni ağırtmağa (göñlüñizni qırmağa, incitmağa) istemedim* (Özenbaşlı, 2004: 17). “Bağışlayın, canınızı üzmemek (gönlünüzü kırmak, incitmek) istemedim”.
- *Bağışlañız, yanlışqan ekenim* (Özenbaşlı, 2004: 17). “Bağışlayın, yanlış yapmışım”.

3.3. Teşekkür Etmek İçin Kullanılan Kalıp Sözler:

Bir dilin ikinci bir dil olarak öğretiminde diğer kalıp sözler kadar teşekkür kalıplarının da yeri ve değeri büyüktür (Özözen, 2006: 67). Sadece ikinci bir dil öğretiminde değil o dilin konuşurları arasında nezaket ilkeleri doğrultusunda da son derece önemlidir. Searle’nin söz edimleri sınıflandırmasında teşekkür kalıp sözleri “ifade ediciler (*expressives*)” içerisinde değerlendirilir (Searle 2006: 170).

Kırım Tatarcasında birisine yaptığı iyilik ve yardım amacıyla o kişiye minnettarlığı belirtmek için “teşekkür, sağ olun” söz kalıpları kullanılır. Bunların yanında o kişinin iyiliği için de Allah’tan rıza dilenir, Allah’a şükür edilir (Alla razı olsun, şükür Allağa).

- *Göñlüm hoş! Quvançım büyük!* (Özenbaşlı, 2004: 25) “Gönlüm hoş, mutlu! Kıvancım büyük!”
- *Bu pek yahşı, pek güzel! Çoq sağ oluñız!* (Özenbaşlı, 2004: 25). “Bu pek güzel, çok sağolun!”
- *Yardım etkeniñiz için sağ oluñız!* (Özenbaşlı, 2004: 25). “Yardım ettiğiniz için sağolun!”
- *Sağ ol(uñız), sağ olsun tuvğanlarım pek yardım etti* (Üseinov, 2005: 208). Sağ olun, sağolsunlar akrabalarım/kardeşlerim pek yardım ettiler”.
- *Eyiliklerñiz için sağ oluñız (teşekkür)* (Veliev, 2007: 34). “İyilikleriniz için sağ olun (teşekkür ederim)
- *Can-göñülden teşekkür!* (Özenbaşlı, 2004: 26). “Canı gönülden teşekkür!”.
- Bahşıñız (hayırlavıñız, davetiñiz) için teşekkür!* (Özenbaşlı, 2004: 26). “Hediyeiniz (hayırlamanız, davetiniz) için teşekkür!”
- *Evelden teşekkür bildirem!* (Özenbaşlı, 2004: 26). “Önceden teşekkürümü bildiriyorum”.
- *Alla razı olsun! Allağa biñ şükür, şükür Allağa* (Üseinov, 2005: 19) “Allah razı olsun, şükür Allah’a, Allah’a şükür!”
- *Keyfiniz nicedir?-Şükür Allağa bek eyidir* “Keyfiniz nasıl?-Allah’a şükür pek iyiyim” (Kırım Hoca, 1850: 84).

3.4. Hayır Duaları ve Temenniler İçin Kullanılan Kalıp Sözler

Kişinin kendisi veya karşısındaki için iyi dileklerde bulunmasını ve bunu yaparken de Allah’dan yardım dilemesini ifade eden iyi dilek, alkış, hayır dualarının hepsi; diğer bütün kalıp sözlerde olduğu gibi kişinin ihtiyaç duyduğu durumda hafızasında hazır olarak bulunmaktadır. Bu kalıp sözler çok eski yıllarda atalarımız arasındaki ilişkiler tarafından şekillenerek zaman içerisinde dili kullanan toplum tarafından benimsenip kullanılmış ardından da nesilden nesile aktarılmış yapılarıdır (Akalin 1990: 28).

Kırım Tatarcasında hayır duaları her durum için farklı ifadeleri ihtiva etmektedir. Burada kişinin karşısındaki için temennileri ve Allah'tan istediği hayırlar, kendisi için istedikleri olarak inceleyebiliriz.

3.4.1. Kişinin karşısındaki için temennileri ve Allah'tan istediği hayırları içeren kalıp sözler:

<i>Alla bersin</i>	Allah versin.
<i>Alla işiñni oñ ketirsin</i>	Allah işini rast getirsin.
<i>Alla köstermesin</i>	Allah göstermesin.
<i>Alla qolay ketirsin</i>	Allah kolaylık versin.
<i>Alla qorçalasın-saqlasın</i>	Allah korusun.
<i>Allanıñ qısmet etkeni olur</i>	Allah'ın kismet ettiği olur.
<i>Alla onu yolundan şaşırmasın</i>	Allah onu yolundan şaşırtmasın.
<i>Alla uzun ömürler bersin</i>	Allah uzun ömürler versin.
<i>Alla etmesin</i> (Üseinov, 2005: 19)	Allah etmesin.
<i>Alla bersin, hayırlı keçsin</i> (Üseinov, 2008: 289).	Allah versin, hayırlı geçsin.
<i>Alla eyiligiñe qaytarsın?</i> (Üseinov, 2005: 330)	Allah iyiliğe döndürsün (iyi etsin).

Bunların haricinde *Ağızıñdan yel alsın* "Ağızından yel alsın" (Üseinov, 2008: 28), *Baxtıñ gür olsun* "Bahtın açık olsun" (Üseinov 2008: 144), *Xalil İbraimniñ bereketini bersin* "Halil İbrahim'in bereketini versin" (Üseinov, 2008: 107) gibi ifadelere de rastlanmaktadır.

Sağlık kelimesi ile de temenniler bulunmaktadır:

- *Alla sağlığıñı bersin* (Allah sağlığını versin), *sağlıqnen qalıp turıñız* (sağlılıkla kalın), *sağlığıñ baylığıñ* (sağlığın-zenginliğindir), *sizlerge bahıt ve sağlıq-selâmet tileyim* (sizlere baht, sağlık selâmet diliyorum) (Üseinov, 2008: 413). *Şifa* kelimesi de kullanılmaktadır: *şifalar olsun* "şifalar olsun" (Üseinov, 2008:757).

Eyilik (iyilik) kelimesi ile de temenniler karşımıza çıkmaktadır:

- Eyilikken kullan "İyilik ile kullan" (Üseinov 2005: 330).

Hayırlı kelimesi ile kullanılan temenniler de şu şekildedir:

- *Hayırlı olsun* "hayırlı olsun", *hayırlı yaşlar olsun* "hayırlı yaşlar olsun", *hayırlı yollar olsun* "hayırlı yollar olsun", *yañı eviñiz hayırlı olsun* "yeni eviniz hayırlı olsun" (Üseinov 2005:289).

3.4.2. Kişinin Kendisi İçin İsteklerini İçeren Kalıp Sözler:

- *Eyilikler olsun* "iyilikler olsun", *eyiliklerde körüşeyik* "iyiliklerde buluşalım, görüşelim", (Üseinov 2005: 330).

- *Tüş kördim, hayırlık-eyilikke olsun* "Rüya gördüm, hayır olsun" (Üseinov 2008: 289).

4. Sonuç

Kalıp sözler bir toplumda insanların iletişim biçimlerini ortaya koyan, o toplumun tarihinden, kültüründen ve sosyal hayatından izler taşıyan dil hususiyetleridir. Kırım Tatarcasında kalıp sözler, insanlar arasındaki iletişimi güçlendirme, kötü gününde insanlara teselli vermede ve birbirine saygı duyup iyi dileklerini aksettirmede önemli bir yere sahiptir.

Yukarıda değerlendirmeye çalıştığımız "baş sağlığı dileme, teşekkür etme, özür dileme ve hayır duaları-temenniler" ile ilgili söz kalıplarında aynı durum için birden fazla ifadenin kullanıldığını görmekteyiz: Özür için "*bağışlañız, afu etiñiz*", teşekkür için "*sağ oluñız, teşekkür, Alla razı olsun, şükür Allağa vb.*", hayır duaları için "*eyilik, sağlık, hayırlı*" gibi kelimelerle kurulan söz kalıpları. Bu durumun için İslamî geleneğin etkisi ile Arapça ve Farsçadan alıntılanan birçok kelime ile oluşturulmuş söz kalıplarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Burada dikkatimizi çeken bir husus da teşekkür için kullanılan kalıp sözler arasında "rahmet" sözünün geçmemesidir. Kıpçak sahasında Kazan Tatarcasında ve Başkurt Türkçesinde "rehmet", teşekkür mânâsı için en çok kullanılan söz iken Kırım Tatarcasında bu sözün sadece ölen kişinin ardından edilen dua sözlerinde geçmesi ilgi çekicidir. Kazan Tatar, Başkurt ve Kırım Tatarlarının Altın Orda zamanındaki ortak geçmişleri göz önüne alındığında bu sözün ortak bir söz olması var sayılabilir. Ancak Kırım Tatarlarının Osmanlı Devleti ile uzun süre münasebetleri hatırlandığında "rahmet" sözünün mânâ alanının Osmanlı Türkçesindeki yaklaşmasını tabii karşılamak gerekir.

Bu çalışmada Kırım Tatarcasında sosyal hayatta kullanılan “baş sağlığı, özür dileme, teşekkür etme, hayır ve temenniler” örneklendirilmeye, incelenmeye çalışılmıştır. Burada değinilmeyen farklı durumlarda söylenen *hayır duaları ve temenniler* bulunmaktadır. Ayrıca sosyal hayatta kullanılan çalışmamızda başlıklandırılmayan pek çok söz kalıbı mevcuttur. Yapılacak başka çalışmalarda bunların da ele alınmasıyla Kırım Tatarcasının söz varlığının ortaya konulmasında önemli adımlar atılacaktır.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2002), Anadilimizin Söz Denizinde, Ankara.
AKSAN, Doğan (2006), Türkçenin Söz Varlığı, Ankara.
ASANOV, Ş.A; Gargavets, A.N; Üseinov, S.M (1988), Kırım Kotatarsko-Russkiy Slovar Kiev, “Radyanska Şkola
ERSOY, H.Y (2011), Başkurt Türkçesinde Kalıp Sözler, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 30, s.1-57
KIRIM HOCA A. (1850), Tatarsko-Russkie Razgovori, Kazan
ÖZENBAŞLI, E; (2004), Pogovorim Po-Krımski “Qırımca Laf Eteyik Laqırdı Sözlüğü”, Aqmescit
ÖZEZEN, Muna Yüceol (2006), “Türkiye Türkçesi Yazın Dilinde Teşekkür Kalıpları”,
Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 3, Sayı 3 (Eylül)
SEARLE, John R. (2000), Söz Edimleri (Çev. R. Levent Aysever), Ankara
SEARLE, John R. (2006), Zihin Dil ve Toplum Gerçek Dünyada Felsefe, (Çev. Alaattin Tural), İstanbul, Litera Yay
Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (1999), Kırım Türk Tatar Edebiyatı, c.13
ÜSEİNOV, S.M. (2005), Qırımtatarca-Rusça Luğat , Simferopol
ÜSEİNOV, S.M. (2008), Qırımtatarca-Rusça-Ukraince Luğat, Aqmescit, “Tezis” Neşriyat evi
ÜSEİNOV, S.M. (1994), Qırımtatarca-Rusça Luğat CMNLP Dialog
VELİEV, A. (2007), Qırımtatarca Söyleşemiz, Simferopol

Summary

Interpersonal communication within a language consists of genuine words and word groups which have been formed throughout the history. These words and word groups sometimes have similar structures, functions and meanings in different languages. However, sociocultural elements and differences among life styles lead to variations of these word groups among societies. Word groups consisting of idioms, old sayings, duplication of words, specific terms, foreign words, blessings, wishful words, curses and oaths occupy a very significant place in the vocabulary of a language.

According to the speech act theory of J.L. Austin and his student Searle, in every case a language is used, an action suitable with the conformability conditions (Searle, 2000:14-15). When the conformability terms of this theory is analysed, the usage of word patterns for that specific condition is observed. Word patterns are a part of speech act theory which was developed in 1950s by linguists such as Austin, Grice and Searle.

According to Aksan, in addition to main vocabulary, foreign words, idioms, old sayings and specific terms, relational words and word patterns are considered to be a part of Turkish vocabulary. He claims that word patterns such as old sayings and idioms reflect the beliefs and traditions of a society (2006: 191). In the studies made for Turkish, various terms for these words and word patterns have been used: “word patterns” (Özdemir 2000, Aksan 2006, Erol 2007, Gökdâyı 2008), “relational words” (Aksan 2002, 2006, Cihangir 2010), “communicational words” (Toklu 2003: 109), “speech action” (Doğançay-Kamışlı 1997, Kılıç 2002: 94, Dilek 2007), “speech act” (Palmer 2001: 165-171).

Crimean Tatar, which is a branch of Kipchak Turkic languages, has been influenced by Ottoman Turkish language as a result of close relationship between the Ottoman Empire and Crimean Khanate. Crimean Tatar is a Turkic dialect which is being spoken in Crimea, Uzbekistan, Turkey, Romania. Word patterns in Crimean Tatar has not been evaluated in prior studies. This study uses examples in Crimean Tatar grammar books, dictionaries, educational material and practical speaking guides to examine Crimean Tatar word patterns (condolence, thankful words, apology words, blessings and wishes) in daily life by morphological and semantical aspects.

In our study, we have used the book by Abdurrahman Kırım Hoca who worked as an instructor in the Russian school in Aqmescit. The book “Tatarsko Russkie Razgovori” (Tatar-Russian conversations) was published in Kazan, 1850. In the book there are daily conversations, old sayings, folk tales, verb and noun conjugation examples. Although the linguistic analysis of the book shows that it's very similar to the Ottoman Turkish language of those days, it has been a base for this study to analyse daily conversation examples.

The books used in this study are as follows: Qırımtatarca-Rusça Luğat (Crimean Tatar-Russian Dictionary) (Üseinov:2005), Qırımtatarca-Rusça-Ukraince Luğat((Crimean Tatar-Russian-Ukrainian Dictionary) (Üseinov:2008), Qırımtatarca-Rusça Luğat((Crimean Tatar-Russian Dictionary) (Üseinov:1994), Kırım Kotatarsko-Russkiy Slovar(Crimean Tatar-Russian Dictionary) (Asanov:1988). Also examples from the following books have been used: Pogovorim Po-Krımski “Let's speak Crimean Tatar” (Özenbaşlı: 2004) ve Qırımtatarca Söyleşemiz(We speak Crimean Tatar) (Veliev: 2007)

In this study, Crimean Tatar word patterns for condolence, thankful words, apology words, blessings and wishes have been studied by giving examples. There are some other word patterns which have not been covered within this article. In the future, more extensive studies will provide more on the cumulative vocabulary of Crimean Tatar.

Doğu Karadeniz'de Moğol Hâkimiyeti

Mongol Rule in Eastern Black Sea Region

İlhan ASLAN¹

Geliş Tarihi: 06.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 26.10.2017 / Kabul Tarihi: 27.10.2017

Özet

Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinde hayatlarını göçebe olarak idame ettiren Moğollar, XIII. yüzyılın başlarında güçlü bir siyasî teşekkül olarak tarih sahnesine çıkmışlardır. Cengiz Han'ın 1206 yılında topladığı Büyük Kurultay'ın ardından Doğu ve Batı arasında muazzam bir güç elde etmeye başlayan Moğollar, 1243 yılında cereyan eden Köseadağ Savaşı ile birlikte Türkiye Selçuklu Devleti ve onların vasalı olan Trabzon Rumlarını yenilgiye uğratarak Anadolu'yu hâkimiyetleri altına alarak Doğu Karadeniz Bölgesinin siyasî atmosferine yön vermişlerdir. Bu makalede dönemin kaynakları ışığında Doğu Karadeniz Bölgesi üzerindeki Moğol siyaseti incelenmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Doğu Karadeniz, Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti, Trabzon Rum Devleti

Abstract

The Mongols, who used to carry their semi-nomadic living out in different portions of the Inner Asia, made their debut on the history stage as a strong political entity at the beginning of 13th century. Following the Great Hurul which Genghiz Khan assembled in 1206, the Mongols started to gain enormous power between the east and the west defeated Anatolian Seljuks and their vassal Trebizond Greeks at Battle of Köseadağ in 1243, thus established their rule on the Anatolia and gave way to the political environment of Eastern Black Sea Region. This paper examines the Mongolian policies on Eastern Black Sea Region, in the light of the sources of the period.

Key Words: Eastern Black Sea Region, Mongols, Seljuks of Anatolian, Trebizond Pontic states

Giriş

Orta Asya'nın muhtelif bölgelerinde hayatlarını göçebe olarak devam ettiren Moğollar, XIII. yüzyılın başlarından itibaren Doğu ve Batı arasında muazzam bir güç haline gelmeye muvaffak olmuşlar ve Cengiz Han'ın 1206 yılında topladığı Büyük Kurultay'ın ardından Çin ve Türkistan havalisinden başlayıp Doğu Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir sahayı hâkimiyetleri altına aldıktan sonra güçlü bir siyasî teşekkül olarak tarih sahnesinde yerlerini almışlardır.

Moğolların Doğu Karadeniz Bölgesiyle temasa geçmesinden evvel bu coğrafya Türkiye Selçuklu Devleti ile Trabzon Rum Devleti arasındaki hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Bu hâkimiyet mücadelelerinin sonucunda Samsun-Ünye arasındaki sahil kesimi ile güneyde Bayburt'a kadar uzanan saha Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarına dâhil olurken (Telliöğlü, 2015: 221) iki devlet arasında yapılan antlaşmaya göre Ünye ile Rize arasındaki bölge Selçuklulara tabi olmaları şartıyla Trabzon Rum Devleti'ne bırakılmıştır (İbn Bibi, 1996: 168-174; Karpov, 2007: 105; Fallmerayer, 2011: 94). Torul bölgesi ise Trabzon Rum Devleti'nin müttefiki olan Kabazites ailesinin idaresi altında bulunuyordu (Telliöğlü, 2016: 221-222).

Moğolların Anadolu'ya yaklaştığı esnada Türkiye Selçuklu Devleti'nin başında I. Alâeddîn Keybubâd bulunmakta idi. Moğollar yağma niteliği taşıyan akınlarla Anadolu'yu istila etmek amacıyla ilk önce Kafkaslar'a gelmiş ve akabinde Selçuklu sınırlarını tehdit etmeye başlamıştır (Cüveynî, 1999: 97-245). Bilahare, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev zamanında Doğu Anadolu'ya giren Moğol orduları Erzurum ve Erzincan'ı istila etmiştir (Galstyan, 2005: 44; Kaymaz, 2009: 89). Cormagun ve Baycu Noyan öncülüğünde gerçekleşen bu istilalar karşısında endişeye kapılan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Moğol ordularını durdurmak maksadıyla müttefiki olan Trabzon Rum Devleti'nin desteğini almak suretiyle Köseadağ bölgesine hareket etmiş ve 1243 yılında yapılan savaşta mağlup olmuştur (İbn Bibi, 1996: 64-72; El-Aynî, 1987: 120; Abû'l-Farac, 1999: 541; Aksarayî, 2000: 25; Grigor Aknerts'i's, 2003: 13; Winfield, 1962: 168). Köseadağ'daki bu mağlubiyetten sonra Konya üzerinden Antalya'ya çekilen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Vezir Mübâzereddîn'i Baycu Noyan'a göndermiş ve Moğollar ile yapılan antlaşmaya göre onlara vergi vermek suretiyle bir süreliğine Anadolu'da asayişini sağlamıştır (Tarih-i Âl-i Selçuk, 2014: 43; Müneccimbaşı, 2017: 82; Togan, 1981: 234). Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasında yapılan bu antlaşmaya Selçukluların müttefiki olan Trabzon Rum Devleti'nin de dâhil olduğunu söylemek mümkündür (Breyer, 1994: 257-261). Nitekim Ortaçağın Latin seyyahlarından Wilhelm von Rubruck, Konstantinopolis imparatorları sülalesinden olan

¹ Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, ilhanaslan55@gmail.com

Guido isimli Trabzon valisinin Moğollara vergi vermekle mükellef olduğunu kaydetmektedir (Ruysbroeckli Willem, 2010: 80-81). Fakat Rubruck'un vermiş olduğu bu bilginin dışında Moğollar ile Trabzon Rum Devleti arasındaki antlaşmanın ayrıntıları hakkında kaynaklar kifayetsiz kalmaktadır (Janssens, 1969: 80). Bu konu hakkında yeteri derecede bilgi olmayışının nedeni, Moğol sarayında bulunan yaklaşık olarak üç bin elçinin içerisinde Komnenos temsilcilerinin önemsiz sayılmasına bağlanmaktadır (Telliöğlü, 2015: 223; Fallmerayer, 2011: 121). Ancak bunun yanında şehir Hülegü Han'ın ölümüne kadar Moğollara bağlı kalmış ve gerektiğinde Trabzon Rum Devleti Moğollara yardımcı kuvvet göndermiştir (Spuler, 2011: 76). Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Doğu Karadeniz Bölgesindeki Moğol hâkimiyeti 1243 yılında meydana gelen Köseadağ Savaşı'ndan kısa bir süre sonra başlamıştır.

Köseadağ hadisesi Anadolu'daki siyasi dengeleri alt üst etmiştir. Özellikle uç bölgelerde bulunan Türkmen toplulukları Moğol istilasından yararlanarak Türkiye Selçuklu Devleti'nin vasalı olmayı istemedikleri için isyan girişiminde bulunmuşlardır (Akropolites, 2008: 131-132; Sümer, 1970: 28; Togan, 1981: 258-259). Aynı dönemde Türkiye Selçuklu sultanları arasında saltanat mücadelesi de başlayınca, Selçuklular Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki nüfuzlarını kaybetmeye başlamışlardır. Bu durumu iyi değerlendiren Trabzon Rum Devleti'nin Kralı Manuel, fırsattan istifade ederek Selçuklu toprağı olan Bayburt ve İspir dolaylarını hâkimiyeti altına almıştır (Winfield, 1962: 169 vd.). Anladığımız kadarıyla Moğollar Trabzon Rum Devleti'ne karşı herhangi bir baskı uygulamamıştır. Bu husus Anadolu ve Karadeniz Bölgesinde baskın olan gücün Selçuklular olması ve doğal olarak Moğolların daha çok Selçukluları gözetim altında tutmak istediğini göstermesi bakımından önemlidir. Farklı bir görüşe göre ise Moğolların Hıristiyan dünyasıyla iyi ilişkiler kurmak istemesi gibi bir husus dikkatleri çekmekte ve daha önce yapılan Moğol-Gürcü ittifakı bu konuda örnek olarak gösterilmektedir (Brehier, 1977: 267). Aynı zamanda Hülegü Han'ın eşi Dokuz Hatun'un Hıristiyan olması, Moğolların Hıristiyan dünyası ile yakın ilişkiler içerisinde olduğunu güçlendiren önemli bir delildir². Bu nedenle Trabzon Rum Devleti'nin hâkimiyet sahasını rahat bir şekilde genişletebildiğini söylemek mümkündür. Ancak Trabzon Rum Devleti'nin bu ilerleyişi uzun boylu olmamıştır. Moğol istilası nedeniyle Moğol atlıları önünde Anadolu'ya kaçan yaklaşık altmış bin kişilik Türkmen nüfusu Trabzon Rum Devleti'nin ilerleyişini durdurmuş ve bu Türkmen kitleleri Aras Vadisi, Erzurum, Şavşat ve Artvin havalisini ele geçirerek bu bölgeleri hâkimiyet altına almıştır (Brosset, 1849: 532). Türkmenlerin Trabzon'un doğusunda bulunan bölgelere hâkim olmasından dolayı endişeye kapılan Trabzon Rum Devleti, Türkmen kitlelerini itaat altına almak amacıyla Kral Georgios öcülüğünde bir sefer tertip etmiş fakat bu seferde bir başarı sağlayamayarak Türkmenler tarafından yenilgiye uğratılmıştır (Finlay, 1851: 395).

Trabzon Rum Devleti'nin doğu yönünde ilerlemesini engelleyen Türkmenler Trabzon'un doğusunda hâkim bir güç olurken aynı zamanda bu bölgenin siyasi durumunu kendileri açısından avantajlı bir hale getirmeye muvaffak olmuşlardır. Bu suretle Türkmenlerin Trabzon'un doğusunda hâkimiyet kurması, Trabzon Rum Devleti'nin doğu politikasını ciddi anlamda tehdit etmeye başlamıştır. Lakin Türkmenlerin Trabzon'un doğusundaki hâkimiyetleri uzun sürmemiştir. 1265 yılında Papa Sargis liderliğindeki Ortodoks Kıpçaklar Fortuna Deresi ile Çoruh Nehri arasından başlayıp Artvin, Borçka, Şavşat, Ardanuç, Yusufeli ve Torul'a kadar olan sahayı hâkimiyetleri altına alacaklardır (Brosset, 1849: 554, 611, 615-616; Kırzioğlu, 1992: 151). Kaynaklar Trabzon'un yanı sıra Canik havalisinde de Türkmenlerin etkili olduğunu kanıtlayıcı nitelikte bilgiler vermektedir. Nitekim Hülegü Han'ın 1258 yılında Samsun ve civar bölgelerini Türkiye Selçuklularının yönetimine bırakması bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedir (Aksarayî, 2000: 46; Telliöğlü, 2015: 225). Dolayısıyla Trabzon Rum Devleti batısında yer alan Canik havalisinde etkin Türkmenler ile doğusunda yer alan Ortodoks Kıpçaklar arasında sıkışınca kendi doğal sınırlarına çekilmek durumunda kalmış ve Doğu Karadeniz Bölgesindeki üstünlüğünü kaybetmiştir (Telliöğlü, 2015: 225).

Doğu Karadeniz Bölgesindeki hâkimiyetini kaybeden Trabzon Rum Devleti, küçük bir kara parçasına sıkışınca bu durumdan rahatsızlık duyarak kendilerine ait sınırları genişletmek adına batıya doğru ilerlemek suretiyle 1264 yılında Sinop'a saldırmıştır. Bunun üzerine Selçuklu Veziri Muiniddîn Pervâne Süleyman, Moğol Hanı Abaka'nın da desteğini alarak maiyetindeki Türkmen birlikleriyle Sinop'a hareket etmiş (Tarih-i Âl-i Selçuk, 2014: 47; Münecimbaşı, 2017: 98; Keçiş, 2013: 77) ve şehir 1265/1266 yılı kışında Selçuklular tarafından ele geçirilmiştir (İbn Bibi, 1999: 65; Aksarayî, 2000: 63). Muiniddîn Pervâne, Sinop'u ele geçirdikten sonra Canik hâkimini de haraca bağlamış ve aynı zamanda şehirdeki on iki kaleyi Müslümanların yaşayabileceği kapasitede olmaması nedeniyle yıktırıştır (Tarih-i Âl-i Selçuk, 2014: 47).

Türkiye Selçuklu Veziri Muiniddîn Pervâne'nin, 1277 yılında Memlüklülerin sultanı olan Baybars'ı Anadolu'ya davet etmesi (Baybars, 2000: 49; Cüveynî, 1999: 26) ve akabinde Baybars'ın Elbistan'da Moğolları yenilgiye uğratması (Münecimbaşı, 2017: 102; Galstyan, 2005: 50) üzerine Selçuklu-Moğol ittifakı bozulmuştur. Abaka Han bu olayın sorumlusu olarak Muiniddîn Pervâne'yi suçlamış ve onu öldürtmüştür (Aksarayî, 2000: 89; Münecimbaşı, 2017: 103; Togan, 1981: 236). İki devlet arasındaki ittifakın bozulması üzerine bu fırsatı iyi değerlendiren Trabzon Rum Devleti, Sinop üzerine hareket etmiş, lakin bu bölgede bulunan Oğuzların Çepni boyu tarafından yenilgiye uğratılmıştır (İbn Bibi, 1996: 227; Sümer, 1999: 323). Çepniler daha sonra Sinop'tan doğuya doğru hareket ederek Ordu bölgesi üzerinde hâkimiyet tesis etmişlerdir (Telliöğlü, 2015: 227). Çepnilerin bu havalide güçlü bir duruma gelmesi üzerine Trabzon'un güneyinde yer alan, Doğu Karadeniz Bölgesi ile Murat ve Karasu nehirlerinin keşiştiği Hanzit'in doğu bölgeleri, Trabzon Rum Devleti tarafından Türkmenlere bırakılmıştır (Breyer, 1975: 143).

Moğolların Doğu Karadeniz Bölgesindeki faaliyetlerinin ne kadar sürdüğü konusunda kaynaklar bilgi vermemektedir. Ancak bazı araştırmacıların görüşleri 1265 yılında Hülegü Han'ın ölümüyle birlikte Moğolların Karadeniz Bölgesiyle olan temasının son bulduğu yönündedir (Spuler, 2011: 76). Açıkladığımız hadiselerle bakılacak olursa Moğolların sahil şehirleriyle çok ilgilenmedikleri anlaşılmaktadır. Aynı husus Moğolların Suriye limanlarında bulunan şehirleri tercih etmemesinde de

² Ermeni müverrihi Vardan Vardapet Hülegü Han'ın eşinin Hıristiyan olması nedeniyle Han'ın tüm Hıristiyan dünyasına hürmet ettiğini ve bunun yanı sıra beraberinde daima kilise şeklinde bir çadır gezdirdiğini kaydetmektedir. Bkz. Müverrih Vardan, 2017: 104-105.

görülmektedir. Bu kapsamda XIII. yüzyılın sonlarında Moğolların sadece Doğu Karadeniz Bölgesindeki liman şehri olan Trabzon'u gözetim altında tuttukları söylenebilir (Keçiş, 2013: 87). İlhanlı tarihçisi Reşidüddin Fazlullah'ın, Mevlânâ Kudbeddîn-i Şirâzî'nin Rum vilayetlerinin yanı sıra birçok batı ve kuzey körfezlerinin de dâhil olduğu haritayı Moğollara göstererek bilgi verdiğini kaydetmesi Moğolların sahil kesimine olan ilgisizliğini gösterir nitelikte bir varsayımı ortaya koymaktadır (Reşidüddin, 2013: 169). Bu varsayımı destekler nitelikte dönemin kaynaklarından da Moğolların Karadeniz Bölgesi üzerine bir sefer tertip etmediği anlaşılmaktadır. Doğal olarak Doğu Karadeniz'deki Moğol hâkimiyetinin XIV. yüzyılın başlarında etkisini kaybettiğini söylemek mümkündür. Zira Abaka Han'ın 1280 yılında Memlüklerle savaşmak için hazırlıklara başlaması ve istikâmetini güneye çevirmesi Doğu Karadeniz'deki Moğol tesirlerinin azaldığına işaret etmektedir.

Kaynakça

- ALAEDDİN ATA MELİK CÜVEYNÎ (1999). *Tarih-i Cihangüşa*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı yay.
- BREHIER, L. (1977). *The Life and Death of Byzantium (Europe in the Middle Ages, selected studies)*, Trans. M. Vaughan, New York: North-Holland.
- BREYER, A. A. M. (1975). Greeks and Türkmens: The Pontic Exception, *Dumbarton Oaks Papers*, 29: s. 113-149.
- BREYER, A. A. M. (1994). The Grand Komnenos and Great Khan at Karakorum in 1246, *Res Orientales V, Itinéraires d'Orient Hommages a Claude Cahen*: s. 257-261.
- BROSSET, M. F. (1849). *Histoire de la Géorgie*, C. I, Saint-Petersbourg: Imprimerie de l'Académie Imperiale des Sciences.
- EL-AYNÎ (1987). *İkdu'l-Cumân fi Târihi Ehli'z-Zamân*, Neşr. Mahmud Muhammed Emin C. I, Kahire: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâikü'l-Kavmiyye.
- FALLMERAYER, J. P. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A. C. Eren, Haz. Celalettin Yavuz-İsmail Hacı Fettahoğlu, Not. İbrahim Telliöğlü, Ankara: TTK yay.
- FİNLAY, G. (1851). *The History of Greece and the Empire of Trebizond*, London: Blackwood and Sons.
- GALSTYAN, A. G. (2005). *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul: Yeditepe yay.
- GEORGIOS AKROPOLİTES (2008). *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yay.
- GREGORY ABÛ'L-FARAC (BAR HEBRAEUS) (1999). *Abû'l-Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, C. II, Ankara: TTK yay.
- GRİGOR AKNERTS'İS (2003). *History of the Nation of Archers*, Trans. Robert Bedrosian, New Jersey: Long Branch.
- İBN BİBİ (1996). *el-Evamirü'l-Ala'ye fi'l-Umuri'l-Ala'ye*, çev. Mürsel Öztürk, C. II, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı yay.
- JANSSENS, E. (1969). *Trebizonde en Colchide*, Bruxelles: Presses Universitaires de Bruxelles.
- KARPOV, S. P. (2007). *İstoriya Trapezundskoy İmperii*, Saint-Petersburg: Aletevyta.
- KAYMAZ, N. (2009). *II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve Devri*, Ankara: TTK yay.
- KEÇİŞ, M. (2013). *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, Ankara: TTK yay.
- KERİMÜDDİN MAHMUD-I AKSARAYÎ (2000). *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: TTK yay.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Ankara: TTK yay.
- MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH (2017). *Câmiu'd-Düvel*, Haz. Ali Öngül, C. II, İstanbul: Kabcacı yay.
- MÜVERRİH VARDAN (2017). *Türk Fetihleri Tarihi (889-1269)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Haz. İlhan Aslan, İstanbul: Post yay.
- REŞİDÜDDİN FAZLULLAH (2013). *Câmiu't-Tevârih*, çev. İsmail Aka-Mehmet Ersan-A. H. Khelejani, Ankara: TTK yay.
- RUKNU'D-DİN EL-MANSÛR EL-DEVÂDÂR EL-HATALÎ BAYBARS (2000). *Baybars Tarihi*, çev. Şerefüddin Yaltkaya, Ankara: TTK yay.
- RUYSBROECKLİ WİLLEM (2010). *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253-1255)*, çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap yay.
- SPULER, B. (2011). *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, Ankara: TTK yay.
- SÜMER, F. (1970). Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I: s. 1-147.
- SÜMER, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, İstanbul: TDAV yay.
- TARİH-İ AL-İ SELÇUK, (ANONİM SELÇUKNÂME) (2014). çev. H. İ. Gök-Fahrettin Coşguner, Ankara: Atif yay.
- TELLİOĞLU, İ. (2015). *Tarih Boyunca Karadeniz*, Trabzon: Serander yay.
- TOGAN, Z. V. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- WINFIELD, D. (1962). A Note on the South-Eastern Borders of the Empire of Trebizond in the Thirteenth Century, *Anatolian Studies*, XII: s. 163-172.

Summary

Before the Mongols established a rule around the Eastern Black Sea region, this area had staged a power struggle between the Anatolian Seljuks and Trebizond Byzantium. As a result of that, the area was divided between the Anatolian Seljuk and Trebizond Pontic states. Also, Trebizond Pontos became a client state to Anatolian Seljuks. Starting of the Mongol rule in the Eastern Black Sea Region occurs after the Battle of Köseadağ in 1243. Around this time, Alaeddin Keykubad I was on Anatolian Seljuk throne. The Mongolian treat that started during his time reached a maximum with the invasion of Erzurum and Erzincan during Gıyâseddin Keyhüsrev II's tenure. After this battle the Anatolian Seljuks

and the Trebizond Pontics both came under the souzerainty of Mongols. No information is found regarding the deal between the Trebizond Pontics and the Mongols. But the information provided by the Latin traveller Rubruck provides regarding a Trebizond Governor named Guido paying taxes to Mongols is a proof of this fact. It is observed that the Mongols who ruled the area were in relation mostly to Anatolian Seljuks. That Dokuz Khatun, the spouse of Ilkhan Hulagu was Christian helped Mongols establish good relations with Trebizond Pontics. Sacking of Bayburt, İspir, Aras Valley, Erzurum, Şavşat and Artvin happened as the result of such good relations. But such good relations didn't last long. The continuous changing of power around the Eastern Black Sea region caused changes in the policies of Mongols. It also makes among the leading reasons that the Turkmens fleeing from the Mongolian invasion had prevented the establishment of a certain souvereignty around the region. In addition to that, the sacking of the region from the Fortuna stream, Çoruh river, Artvin, Borçka, Şaşat, Ardanuç, Yusufeli, all the way to Torul by the Orthodox Kipchaks headed by the Pope Sargis, weakened the power of Trebizond Pontics. Such details set basis to the alliance between the Anatolian Seljuks and the Mongols. Hence the Mongol Khan Abaka provided support to Anatolian Seljuks against the Trebizond Pontic swho set a campaign on Sinop. As a result of that, the city returned back to Anatolian Seljuk control. But the alliance between the Mongols and the Anatolian Seljuks did not last very long. Invitation of Mongols to Anatolia by the Anatolian Seljuk vizier Muiniddin Pervane Süleyman, and the invasion of Elbistan by the Mongols broket he Seljuk-Mongol alliance. Abaka Khan held Vizier Muiniddin Pervane responceible and had him killed. As the Mongols faced a Mamluk threat from the south, they couldn't pay much attention to Eastern Black Sea region. The influence of the Mongols, who were not too much interested in the coastal cities, decreased around the Eastern Black Sea region, by the beginning of 14th century. Abaka Khan's preparation to a campaign in 1280 on the Mamluks is a proof of this fact. Thus the Mongols didn't have any further campaing towards the Eastern Black Sea region from that date on. But, it might be said that the Mongols kept an eye on Trebizond. Trebizond is an important location for being a sea port. The in fromation provided by the Ilkhanate historian Rashid-al-Dîn about this matter is important. Rashid-al-Dîn shared the information about the Byzantian province sand the northern gulfs that Mawlana Kutb-al-Dîn Shirazi had obtained from the maps, with the Mongols. Though the Mongols headed south, they were naturally intersted in affairs around Eastern Black Sea. This papers tudies the policies of the Mongols regarding the Eastern Black Sea region. The Mongolian invasion was not influencive only around the Central and Eastern Anatolia. An other geography that the Mongols were influencive was Eastern Black Sea. But the sources do not include sufficient information regarding the affects of the Mongols on Black Sea. Therefore the studies on the region offer many difficulties. This paper tries to comment the infromation obtained from the sources of the era and the research works, and thus to provide information regarding the Mongol influence around the Eastern Black Sea. It also aims to politically, economically, and socially examine the history of theregion, as much as the help the sources provide. Hence, the history of the region in the mentioned centuries has been evaluated from all aspects. Thus, the influences of theMongol rule are the Eastern Black Sea region have been elucidated.

Girişimcilik Potansiyeli Belirleme Envanteri'nin (Entrepreneurial Potential Assessment Inventory-EPAI) Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özellikleri

Adapting Entrepreneurial Potential Assessment Inventory (EPAI) to Turkish and Its Psychometric Properties

Kamil ORHAN¹

Geliş Tarihi: 27.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 16.11.2017 / Kabul Tarihi: 17.11.2017

Özet

Girişimcilik olgusu son dönemde tüm Dünyada olduğu gibi Türkiye'de oldukça ilgi çekmektedir. Temel olarak, kar elde etmek amacıyla belirli bir risk alarak, ticaret faaliyeti başlatmak olarak düşünülmektedir. Son yıllarda, girişimciliğin ortaya çıkabilmesi için, öncelikli olarak girişimci potansiyelin var olması gerektiği de literatüre eklenmiştir. Bu çalışma, girişimci potansiyelin ölçülmesi için, Santos, Caetano ve Curral, (2014) tarafından geliştirilmiş Entrepreneurial Potential Assessment Inventory'nin (EPAI) Türkçe'ye kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla, EPAI'nin Türkçeye çevrilip, yapı, içerik geçerliliği analizi yapılmış, güvenilirliği analiz edilmiştir. EPAI-tr'nin analizi sonucunda 54 maddelik temel formun 44 maddelik 4 boyut, 11 alt boyutta toplanabileceği görülmüştür. Yapılan analizler, envanterin alt boyutları ile birlikte, yapı geçerliliğini sağladığını, EPAI-tr'nin geçerli ve güvenilir bir envanter olarak Türkçede de kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Girişimcilik, Girişimci Potansiyel, Geçerlik-Güvenirlilik, Girişimcilik Potansiyeli Değerlendirmesi

Abstract

Entrepreneurship has attracted considerable attention over the last few years in the world and Turkey. Basically, it is thought to start trading activity, taking a certain risk with the aim of making a profit. In recent years, it has been added to the literature that entrepreneurial potential must first exist in order for entrepreneurship to emerge. This study aims to translate into Turkish the Entrepreneurial Potential Assessment Inventory (EPAI), developed by Santos, Caetano and Curral, (2014), to measure entrepreneurial potential. For this purpose, EPAI has been translated into Turkish, structure, content validity analysis has been made and its reliability has been analyzed. As a result of the analysis of EPAI-TR, it was observed that, the basic form with 54 items could be collected in 44 items (11 dimensions). Analyses made show that EPAI-TR can be used as a valid and reliable inventory in Turkish, together with the sub-dimensions of the inventories, providing the validity of the structure.

Key Words: Entrepreneurship, Entrepreneurial Potential, Validity-Reliability Analysis, Entrepreneurial Potential Assessment

Giriş

Girişimciliğin etkileri, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden ortaya çıkan görüşleri bir araya toplayan en ilginç uzlaşma noktalarından birisidir. Özellikle, liberal/neoliberal politikaların dünya üzerinde kazandığı hakimiyet girişimci bireylerin ortaya çıkarılmasını, desteklenmesini zorunlu kılmaktadır. Girişimcilerin bir toplumda yarattığı sosyo-ekonomik etkiler genellikle olumlu algılanmaktadır. Uygarlık tarihi çeşitli açılardan girişimci niteliğe sahip örneklerin başarı hikayelerini anlatmaktadır. Walt Disney, John Rockefeller, Steve Jobs, Henry Ford, Bill Gates gibi örnekler ilk akla gelenlerdendir. Bu isimlerden bazıları sadece kendi toplumlarında sosyo-ekonomik gelişme yaratmakla kalmamış, bunun da ötesinde dünya üzerine büyük değişimlerin ateşleyicisi olmuştur. Bu kişilerin yarattığı yeni markalar, ürünler, yenilikler, inovasyonlar, hatta yeni sektörler, sosyal ve ekonomik yaşamı değiştirmiştir.

Girişimcilik birçok durumda yeni firma yaratma kapasitesiyle tanımlanmaktadır. OECD'nin 2003 ve 2005 verilerine göre, sekiz büyük sanayileşmiş ülkedeki toplam işgücü verimliliği artışının yaklaşık % 20-40'ı, doğrudan, eski firmaların çıkış yapıp, yerine yeni firmaların girişinden ortaya çıkan kaynakların yeniden tahsis edilmesine yüklenilmektedir (Berglann, Moen, Røed, ve Skogstrøm, 2011: 180). Girişimcilik işsizlik (özellikle genç işsizliği) için de doğrudan bir olumsuzluk da bir çözümdür. Bireylerin hayallerini gerçeğe, fikirlerini başarılı iş planlarına dönüştürülmesinin sağlanması çok elzemdir. Bir yandan atıl "kaynaklar" değer kazanırken öte yandan öz-istihdam ile bireysel ve bütüncül refahta olumlu gelişmeler elde edilecektir. Böylelikle, kamusal alanın daha "iş dostu" (business-friendly) hale gelmesi sağlanacaktır. Bunun için, girişimciliğin önündeki engellerin kaldırılması önemlidir. Doğrudan veya dolaylı yeni işlerin yaratılması, insan kaynaklarının

¹ Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Yönetim ve Çalışma Psikolojisi ABD.
E-Posta: kamilorhan@hotmail.com

geliştirilmesi ve yeni becerilerle donatılması ile mümkün olacaktır (Ceptureanu ve Ceptureanu, 2015: 34). Tüm bu sebepler, girişimciliğin yıldızının gün geçtikçe neden daha fazla parlamadığını açıklamaktadır.

I. Girişimcilik

Girişimciden beklenen, bir şekilde piyasada ürün, hizmet üretimine, istihdama, ulusal gelire katkı yapacak yeniliklerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla kamu politikaları gözden geçirilmekte, revize edilmekte, eğitimler, destekleme programları düzenlenmektedir. Dünya üzerinde yaygın kamusal müdahalelere rağmen, arzu edilen sonuçlara ulaşılamamaktadır. Aparicio, Urbano, ve Audretsch'in (2016) 2004-2012 yılları içinde, aralarında Türkiye'nin olmadığı 43 ülkeyi kapsayan panel data çalışmalarının sonuçlarına göre, girişimci açısından gayri resmi kurumların etkisi, resmi kurumların etkisinden daha fazladır. Rüşvetin kontrol altına alınarak önlenmesi ya da minimize edilmesi, girişimci adayların özgüvenlerinin geliştirilmesi, girişimcinin kredi edinme olanaklarının farkına varması önemli bulunmuştur.

Girişimciliğin artırılması yolundaki kamusal çabalara rağmen, her zaman istenen sonuçların elde edilememesinde, bu tür örtülü gerçeklerin etkili olduğu düşünülmektedir. İstenen sonuçlara neden ulaşılmadığının, ekonomik, sosyal, bireysel, psikolojik vb. açılardan araştırılması önem taşımaktadır. Bununla birlikte, girişimcilikteki başarılar, salt ekonomik analizler, ve buna dayalı hukuki düzenlemelerle sağlanamaz. Girişimcilik, Krueger ve Brazeal'in ifadesiyle, (1994: 92) "vakum içinde gerçekleşme"yen ancak bireysel özelliklerin son derece etkili olduğu bir olgudur. Girişimci, toplumsal ve ekonomik bir sosyal ağın içindedir. Olgunun, sosyolojik, ekonomik çerçevelerden analizi büyük önem taşımaktadır. Ancak aynı sosyo-ekonomik bağlamda farklı girişimcilik özelliklerine sahip bireyler çıkmaktadır. Bu durumda, girişimcinin psikolojik, sosyal psikolojik özellikleri de öne çıkmaktadır. Böylece çok farklı bilim alanlardan gelen, farklı eğilim ve disiplin geleneğine sahip bilim insanlarının ürettiği bilgilerden, dev bir girişimcilik literatürü ortaya çıkarmıştır. Bu literatürden hareket eden toplum mühendisliği çalışmaları, kamu müdahaleleri yapılmıştır.

Bu çabaların önemli bir kısmında, girişimi ortaya çıkaran güdüler anlaşılmaya çalışılmaktadır. Girişimciyi ortaya çıkaran motivasyonları itme/çekme prensipleriyle açıklamak mümkündür. Araştırmalar, halihazırdaki işten duyulan memnuniyetsizlik, iş kaybı, kariyerde geriye gitme gibi olumsuz faktörlerin bireyi girişimciliğe ittiğini göstermektedir. Öte yandan, eğitim fırsatları ve iş kurma arayışlarının teşvik edilmesi gibi olumlu faktörler, bireyleri girişimciliğe doğru çekmektedir (Muellera ve Thomas, 2001). İtme veya çekme prensiplerinden hangisi kabul edilirse edilsin, benzer koşullarda bulunan pek çok birey arasından az sayıda girişimcinin arzu edilen sonuca ulaşması bireyin psiko-sosyal özelliklerinin etkisini göstermektedir. Bu durumda da, "girişimci"nin bireysel özelliklerinin tanımlanması, ölçülmesi ve değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, izleyen bölümlerde girişimci ve girişimci potansiyel önce tanımlanmaya sonra ölçülmeye çalışılacaktır.

II. Girişimciliğin Tanımlanması

Etkisi konusunda hemen hemen uzlaşma yakalanmış olmasına rağmen girişimciliğin ne olduğu sorusuna farklı açılardan yaklaşan değişik cevapların derlenmesi mümkündür. Naudé, (2013: 5-7) girişimcilik tanımlarının üç ana kategoride değerlendirilebileceğini ifade etmektedir: davranışsal (Schumpeter, Kanbur), mesleki (Lucas, Evans ve Jovanovic) ve sentez (Gries ve Naudé) tanımlar. Schumpeter, girişimciyi sadece inovasyonu sağlayan kişi değil, aynı zamanda değişimin kaynak ajanı olarak da görmektedir. Girişimci yeni ürün, üretim yöntemi, pazar, materyal, kaynaklar veya organizasyonlar meydana getirmektedir. Bu yönüyle de bölge (veya ülkenin) ekonomik gelişmesinin temelini oluşturmaktadır (Toma, Grigore, Marinescu, 2014: 438). Kanbur, iki farklı risk seçeneği içeren çalışma seçeneği arasındaki tercihten yola çıkarak açıklamaya çalışmaktadır. Modeli, riskin olmadığı durumda, düzenli maaş elde eden ücretli veya işgören ya da bireyin girişimsel yeteneğini de içeren üretim fonksiyonuna bağlı düzenli çıktılar üreten ve işçi istihdam eden girişimci ikilemine bağlıdır (Van Praag, 2005: 73). Üretim fonksiyonunu işçilerin maaşını ödeyerek yöneten, üretim risk ve belirsizliğini üstlenen kişi olarak tanımlamaktadır. Mesleki durumlarda, girişimcilik-özistihdam ile ücretli çalışma arasında bir tercih olarak değerlendirilmektedir (Naudé, 2013: 6). Bu iki tanımı birleştiren yaklaşım olarak sentez tanımlara örnek olarak Gries ve Naude, girişimciliği bireylerin yeni firmaları yaratıp büyütürken pazardaki olumlu fırsatları kullandıkları durumlar olarak tanımlamaktadır.

Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak girişimcilik alanındaki çalışmalar eklektik bir yön taşımakta, alandaki "yakınsama" oldukça düşük seviyelerde ortaya çıkmaktadır. Eskiyen konular hemen yenileri ile değiştirilmektedir. Öncülüğünü Thünen (1783-1850), von Mangoldt (1824-1868), Menger (1840-1921), Bohm-Bawerk (1852-1914) ve Weiser'in (1851-1926) oluşturduğu ilk kuşak çalışmaların yarattığı girişimcilik kavramı, farklı dönemlerde ortaya çıkan kuşaklar ve yeni sürükleyici isimler sayesinde bugünkü anlayışımıza doğru evrilmiştir (Landström, 2002; Landström, 2004). Daha yeni bir tanımla girişimci düşünce, ekonomik kaynakların düşük üretkenliğe sahip alanlardan yüksek üretkenliğe sahip alanlara yöneltecek üstün organize yeteneğine sahip yöneticilerce yönlendirilmesidir (Ireland ve Kuratko, 2001).

Kavramın, tek bir dizi fakörle basitçe açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğu kabul edilmiş (Toma, Grigore, Marinescu, 2014: 437), yapılan çalışmalar, zaman içerisinde ekonomik gelişme üzerindeki girişimciliğin etkisini incelemek yerine girişimin kim tarafından, nasıl ve neden ortaya çıkarıldığını anlamaya yönelmiştir (Naudé, 2013).

Girişimci eylem, bir sonuç olarak ele alındığında, kuramsal olarak bu sonu yaratan bir çok öncül gündeme getirilmiştir. Girişimcilik ortaya çıkmadan önce, kişilik özellikleri, düşünce ya da eğilim gibi olgularla dışa yansımaktadır. Bu bağlamda bireyin sahip olduğu kişilik özellikleri doğrudan (Bozkurt ve Alparşlan, 2013; Driessen ve Zwart, 2016) ya da dolaylı olarak (Obschonka, Silbereisen, ve Schmitt-Rodermund, 2011: 183) girişimcilik yetkinliğini etkilemektedir. Özetle; yapılan çalışmalara göre, nörotik kişilik girişimci eğilimi olumsuz etkilemekte (Espiritu-Olmos ve Sastre-Castillo, 2015); dışa dönük olma (Zhao ve Seibert, 2006), sorumluluk sahibi ve yaşantıya açık olma (Zhao ve Seibert, 2006), risk alabilme (Espiritu-Olmos ve Sastre-Castillo, 2015; Kuratko, 2005; Kirby, 2004), içsel denetim odaklı olma (Karabulut, 2016; Royo, Sarip ve Shaari, 2015), liderlik becerisine sahip olma (Viinikainen, ve diğerleri, 2017), başarı ihtiyacının yüksek olması (Gürol ve Atsan, 2006), bağımsızlık arzusu taşıma (Kirby, 2004), fırsatları kullanabilme (Kuratko, 2005; Kirby, 2004) özelliklerini taşımak girişimcilik eğilimini arttırmaktadır. Risk toleransı ile girişimcilik eğitiminden faydalanma arasında da bir ilişki vardır. Düşük risk toleranslılar girişimcilik eğitiminden daha az faydalanmaktadır (Fairlie ve Holleran, 2012). Önce Batılı toplumlarda sınanan girişimciliğin altında yatan psikososyal özellikler, daha sonra Japonya (Niiya ve Taji, 2011) gibi Doğu toplumlarında da test edilmiştir. Bu çalışmaya göre, Japon kültüründe özellikle innovasyona pozitif inancı olma, kendisini iş yaratmakta sorumlu görme, yeni iş başlatma konusunda özgüveni ve risk alma eğilimi yüksek olma girişimci eğilimi etkilemektedir. Malezya'da Beş faktörlü kişilik özellikleri (uzlaşmacılık, yaşantıya açıklık, sorumluluk sahibi olma, duygusal denge, dışa dönüklük faktörleri) girişimci öğrenme öğelerini (girişimci olma, bireylerin fırsatları bulmak ve üzerinde çalışmak için deneyimlerini nasıl kullandıkları, girişim yaratmak için diğerlerini nasıl etkilediği) etkilediği rapor edilmiştir (Royo, Sarip ve Shaari, 2015).

Türkiye'de de bireylerin girişimci özelliklerinin ortaya çıkmasında etkili olabilecek pisko-sosyal faktörlerin neler olduğuna dair bir çok çalışma bulunmaktadır. Türkiye'de yapılmış bir çalışmada, yüksek girişimci eğilimlere sahip üniversite öğrencilerinin daha inovatif (yenileşimci), daha içsel denetim odaklı, başarı ihtiyaçlarının daha yüksek ve ilgili uyarılara karşı daha atik olduğu anlaşılmıştır (Çolakoğlu ve Gözükar, 2016). Girişimcilerin, özgüven, risk üstlenme, fırsatları görebilme, dürüstlük, yenilikçi düşünme (Bozkurt ve Alparşlan, 2013), duyarlılık ve fırsatçılık (Yüksel, Cevher ve Yüksel, 2015) özelliklerine sahip; başarı ihtiyacı ve risk alma eğilimi yüksek (Ören ve Biçkes, 2011) bireyler olduğu belirtilmektedir.

III. Girişimci Potansiyel

Bireyin girişimci olmaya dair bir potansiyele sahip olmasını sağlayan tüm bu özellikleri girişimciliğin ortaya çıkmasında temel oluşturan bir set olarak ele alabiliriz. Bütün bu özelliklere sahip kişiler, girişimcilik potansiyeline sahip kişiler olarak tanımlanabilir. Yapılan çalışmalar girişimci potansiyelin, girişimci eylemlere dönüşmesinde birey (aile geçmişi, girişimci geçmiş, yaş, cinsiyet) ve çevreden (üniversite çevresi, belirsizliğe tolerans) kaynaklı bağlamsal özelliklerin de etkili olduğunu göstermektedir (Shirokova, Osiyevskyy ve Bogatyreva, 2016). Leibenstein, Baumol gibi ekonomistler, potansiyel girişimcilere sağlanacak alternatif fırsatların ve girişimciye değer veren bir toplum yapısının da önemli olduğunu eklemektedir. Dinsel ve askeri organizasyonlar gibi bazı toplumda yüksek saygınlığa sahip istihdam olanakları girişimci potansiyeli olumsuz etkilemektedir (Montanye, 2006: 555). Bir grup, örgüt veya toplumun girişimcilerinden söz etmeden de o birimin girişimciliğinden söz edilebilir. Bu birimin sahip olduğu potansiyelin dikkate alınması sözkonusudur. Çevre girişimciler için zengin olmasa da girişimci eylem için potansiyel taşıyabilmektedir (Krueger ve Brazeal, 1994: 92).

Başarılı girişimcinin eğitimi, geliştirilmesi kadar önemli bir başka konuda gerekli yetkinlikleri tanımlamaktır. Bu yolda en önemli ihtiyaç ise, sağlam teorik altyapılara dayandırılmış değerlendirme araçlarının geliştirilmesidir (Spagnoli, Santos, Caetano ve Lo Presti, 2016). 1961-1990 arasında yapılan çalışmalarda girişimcinin kişilik özelliklerinin yeni iş yatırımlarının başarısında önemli bir etken faktör olduğuna dair sağlam kanıtlar bulunamamıştır. Ancak izleyen yıllarda özellikle psikoloji biliminin daha karmaşık model, gelişmiş araç ve yöntemler kullanmasıyla kişilik özelliklerinin başarılı girişimcilik olgusu ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Baum ve Locke, 2004).

Temelini, Shapero'nun Girişimsel Olay (Entrepreneurial Event) Modeli ile Ajzen tarafından geliştirilen Planlı Davranış Modeli'nden (PDM) (Theory of Planned Behaviour) alan Krueger ve Brazeal (1994), girişimcilik potansiyelini açıklamaya çalışan bir model geliştirmiştir. Model, algılanan arzu edilebilirlik düzeyi, algılanan uygulanabilirlik durumu ve işin algılanan yapılabilirlik düzeyinden oluşan üçlü bir temele dayalıdır. Hem arzu edilebilirlik düzeyi hem de algılanan uygulanabilirlik durumu sosyal çevreden etkilenmektedir (Krueger ve Brazeal, 1994).

Girişimci potansiyelin, bir grup psikolojik, davranışsal ve sosyal özellikler sıkça başarılı girişimcilerle ilişkilendirilmiş ve girişimci olma yapısının açıklanmasında kullanılabileceği düşünülmüştür (Souza, Santos, Lima, Cruz ve Lezana, 2016). Santos, Caetano ve Cural'a göre, (2014) girişimci potansiyel dört temel bileşeni içermektedir. Bileşenler, girişimci motivasyon, yönetsel yetkinlikler, psikolojik yetkinlikler, sosyal yetkinlikler boyutu olarak isimlendirilmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi, her boyutta toplam 11 alt boyuttan oluşmaktadır.

Şekil 1. EPAI nin model kurgusu

Kaynak: Santos, Caetano ve Curral'a göre, (2014) temel alınarak şekil oluşturulmuştur.

Buna göre, girişimciliği oluşturan temel dinamiklerden yola çıkılarak, "girişimcilik potansiyeli olgusu" şöyle özetlenebilir: Girişimcilik potansiyeli, bireyi güdüleyecek motivasyonel yön, süreci yürütmesini sağlayacak yönetsel beceriler, girişimi geliştireceği psikolojik ve sosyal yetkinliklerin bir fonksiyonudur. Bu yaklaşıma, tetikleyici unsur olarak girişimci bir fikrin varlığı ve girişimci potansiyelin gerçek bir girişime dönüşmesini kolaylaştıracak sosyal, kültürel, ekonomik yapı da eklendiğinde sonuç elde edilebilecektir. Girişimin, ne ölçüde başarılı, nicelik veya nitelik olarak ne hacimde olduğu bu fonksiyonun bileşenlerinin gücüne bağlıdır.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda, tam olarak bu yaklaşımla ele alınmış, Girişimcilik Potansiyelini değerlendirmek için kullanılacak bir ölçeğe rastlanamamıştır. Girişimcilik potansiyeli yaygın olarak, ilişkili olduğu düşünülen kişilik özelliklerinin ölçülmesi aracılığıyla değerlendirilmiştir (örn.; Alpkın, Keskin ve Zehir, 2002; Kızılgöl ve İşgüden, 2008, Ören ve Biçkes, 2011; Ensari ve Ahzal, 2017). Bununla birlikte, girişimci potansiyeli etkilediği düşünülen sosyo-kültürel özellikler üzerinde de durulmuştur (örn.; Güney ve Çetin, 2003; Aytaç ve İlhan, 2007). Çalışmalarda, bütünsel bir potansiyel kavramsallaşmasından ziyade, bireyin girişimci olma olasılığı üzerinden okunmuştur. Bu sebeple ölçümler, farklı alanlarda kullanılan kişilik veya psikososyal özellikleri için kullanılan ölçme araçlarına dayandırılmıştır. Bir grup çalışmada ise, o çalışma özelinde kullanılan soru formları oluşturulmuştur (örn.; Yüzüak, 2010; Özdil, Yoğurtçu, Yoğurtçu ve Ünal, 2014). Nitel yapılan çalışmalarda ise ağırlıklı olarak derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır (örn.; Bozkurt, Kalkan, Koyuncu, ve Alparslan, 2012). Çalışmamız, bu noktada ortaya çıkan ihtiyaca hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Girişimci potansiyeli bir kuramsal altyapı ile kavramsallaştırarak ele alan EPAI (Santos, Caetano ve Curral, 2014) özgün kavramsallaştırılmasına sadık kalınarak Türkçeleştirilmiştir. Böylelikle, girişimciliği bir potansiyel olarak ele alan çalışmalar için psikometrik analizleri tamamlanmış bir envanter elde edilmiştir.

IV. Yöntem

Örneklem

Uygulama sonucunda, eksiksiz doldurulan toplam 2934 anket ile istatistiksel analiz yapılmıştır. Güvenirlik analizi için test tekrar test çalışmasına ise 117 kişi katılmıştır. Genel çalışmadaki katılımcılar, 1338 kadın (% 45,8) ve 1581 erkekten (% 54,2) oluşmaktadır. Çalışmaya katılanların yaş ortalaması 31,04, ranjı 16-84'tür (standart sapma=10,74). Örneklem % 11,4 ü girişimci (n=319), % 7'si esnaf (n=197), % 81,6'sının herhangi bir girişimi bulunmamaktadır (n=2293). Söz edilen 319 girişimcinin, 90'ı kadın (% 28,2), 229'u (% 71,8) erkektir. Girişimci olmayan grupta kadınların oranı (% 50,2; n=1144) ve erkeklerin oranı (% 49,8; n=1137) yaklaşık olarak dengidir.

Veri toplama araçları

Entrepreneurial Potential Assessment Inventory (EPAl), Santos, Caetano ve Curral (2014) tarafından geliştirilmiştir. Daha sonra İtalyanca'ya da çevrilmiştir (Spagnoli, Santos, Caetano, ve Lo Presti, 2016). Bu çalışma EPAl'nin Türkçe'ye çevrilmesi ve ilk psikometrik analizlerini içermektedir. EPAl'nin orijinali 33 ifadeden oluşmaktadır. EPAl'nin 33 ifadesi, 4 boyut (11 alt boyut) içinde toplanmaktadır. Cevaplar 1 ve 5 puan arasında beşli Likert tarzında toplanmaktadır. Her bir boyutta, alt boyutlarında veya toplamda alınan ortalamalarla girişimcilik puanları elde edilebilmektedir.

Ayrıca geçerlik çalışmasının yürütülebilmesi için, Spector'un (1988) Denetim Odağı Ölçeği'nden alınan 8 madde kullanılmıştır. İfadelerin değerlendirilmesi beşli Likert tarzındadır. Alınan yüksek puan iç denetimi, yani bireylerin çevresinde gerçekleşen olayların kontrolünün kendi elinde olduğuna dair inancını ifade etmektedir. İfadeler daha önce yapılan bir çalışmadan alınmıştır (Özdemir, 2016).

Uygulama süreci

Alanda bir ihtiyaç olarak hissedilen uluslararası kıyaslamaların da yapılabileceği bir standart girişimcilik eğilimi belirleme ölçeği yoktur. Bu sebeple yapılan ön araştırmada EPAl (Santos, Caetano, ve Curral, 2014) amaca uygun bir ölçek olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin İtalyancaya uyarlanmasının da yapılmış (Spagnoli, Santos, Caetano, ve Lo Presti, 2016) olması bu anlamda avantaj olarak görülmektedir. Yazarlardan Santos ile bağlantıya geçilerek yazılı onay ve izni alınmıştır. Yapılan yazışmalar ışığında, envanterin üreticisi yazarlardan gelen talep üzerine orijinal formun geliştirilmesi ve Türkiye örneklem grubuna uyumunun sınanması açısından 2 boyut 20 ifade daha ilave edilmesine karar verilmiştir. Böylelikle bu çalışmaya temel teşkil eden Genişletilmiş Orijinal Ölçek, 54 ifade 13 alt boyuttan oluşmuştur. Alınan izin sonrasında çeviri-geri çeviri (translate re-translate) yöntemi geliştirilerek kullanılmış, dil geçerliği sağlanmıştır. Ölçek önce konu ile ilgili temel bilgisi olan 3 akademisyen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra İngilizce yeterliği belgelenmiş (ÜDS 90 üzeri almış) veya hem Türkçe hem de İngilizceyi anadil olarak kullanabilen 5 İngilizce öğretmeni tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Elde edilen İngilizce formu bir kez daha ilk Türkçe form da göz önüne alınarak Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviri sırasında 3 psikologdan oluşan ekip çeviri-tekrar çeviri aşamasında uzlaşılabilir ifadeleri olduğu gibi kullanmış, fikir ayrılığı olan maddeler üzerinde ise tartışmalar yürütülerek uzlaşma sağlanmıştır. Ölçek hem web tabanlı hem de yüz yüze görüşmelerle uygulanmıştır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasında, ulaşılabilirlik esasında anketler uygulanmıştır. Özellikle detaylı kimlik ve demografik bilgiler alınmayarak katılımcıların yanıtlarının doğruluğu arttırılmaya çalışılmıştır. Uygulama öncesinde sürece ilişkin bilgiler verilerek ortalama 20-25 dakikada anketler yanıtlandırılmıştır. Yanıtlayıcıların mümkün olduğunda farklı sosyo-demografik gruplardan oluşması, girişimci olan ve olmayan kişileri içermesi hedeflenmiştir.

Hipotezler

Çalışmanın amacı EPAl'nin Türkçeye kazandırılarak, girişimci eğilimin belirlenmesi konusunda geçerli ve güvenilir bir ölçme aracının elde edilmesidir. Dolayısı ile ilk hipotezlerimiz, EPAl-tr'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğudur.

Hipotez1. EPAl tr geçerli bir ölçme aracıdır

Hipotez 2. EPAl-tr güvenilir bir ölçme aracıdır.

Gerek orijinal, gerekse İtalyanca versiyonunda girişimci olanlar ve olmayanların puanları kıyaslanmış, girişimci olanların girişimcilik potansiyelleri daha yüksek çıkmıştır. Bu farklılık Türkçe versiyonu içinde bir yapı geçerliliği ölçütü olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan hipotezimiz, bu iki grubun EPAl-tr puanları arasında istatistiksel farklılık olacaktır.

Hipotez 3. Girişimcilerin EPAl-tr puanı ile girişimci olmayanların puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Yapılan pek çok çalışmada (Örneğin, Özdemir, 2016) sıklıkla Girişimcilik ile Denetim Odağının ilişkili olduğu varsayılmakta ya da kanıtlanmaktadır. Dolayısı ile bir diğer hipotezimiz EPAl-tr'nin Spector Denetim Odağı Ölçeğinin İçsel denetim puanının ilişkili olacağına dairdir.

Hipotez 4. EPAl-tr ölçeği ile Denetim Odağı Ölçeğinin İçsel Denetim Puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

V. Bulgular

Yapılan çalışmalarda elde edilen bulguları geçerlilik, güvenilirlik ve temel psikometrik bulguları olarak 3 ana başlıkta ele almak mümkündür. Sonraki kısımda bu çerçevede yapılan çalışmalar bu ana başlıklar altında özetlenecektir.

Geçerlik Çalışmaları

EPAI ölçeğinin geçerli bir orijinal yapısı olmasına karşın, ölçeğin Türkiye örneklemindeki yapısının test edilmesi maksadıyla temel bileşenler yöntemiyle faktör analizi (Promax) uygulaması yapılmıştır. Tekrarlı analizler sonucunda 44 maddeden oluşan özdeğer yükü 1'in üzerinde olan 11 alt boyutlu yapıya ulaşılmıştır. Elde edilen Kaiser-Meyer-Olkin (katsayısı 0,92) Bartlett Küresellik Test Sonucu ($\chi^2_{(946)} = 34853,17$; $p < ,00$) verilerin faktör analizine uygun olduğunu (Tabachnick ve Fidell, 2013:619-620) göstermektedir.

EPAI tr'nin 11 alt boyutlu faktöriyel yapısı toplam varyansın % 54,53'ünü açıklamaktadır. Tüm maddelerin faktör yapılarına dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Madde analizlerinde ifadeler orijinal boyutlarıyla aynı faktörlere yüklenmiş ancak bazı faktörlerin birleştiği veya ayrıştığı gözlenmiştir.

Analizlerin sonucuna göre, birinci faktör 13, 12, 15, 17, 16, 18, 11 ve 39. ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadelerden oluşan alt boyut toplam varyansın % 20,93'ünü açıklamaktadır. Madde yükleri 0,48 ile 0,80 arasında değişmektedir. Bu alt boyuttaki 3 ifade (11, 12 ve 13. ifadeler) genişletilmiş orijinal ölçekte İletişim ve ikna etme boyutunu oluşturmada, diğer maddeler ise, Liderlik boyutunu oluşturmaktadır. Bu sebeple, bu boyut *Etkin İletişimsel Liderlik boyutu* olarak isimlendirilmiştir.

İkinci faktör, 27, 30, 23, 24, 29, 25 ve 28. ifadelerden oluşmakta, toplam varyansın % 5,47 bu faktörle açıklanabilmektedir. Genişletilmiş orijinal ölçekte, kaynak geliştirme ve vizyonu oluşturan maddeler bu faktörde toplandığından, *Stratejik Kaynak Geliştirme* boyutu olarak isimlendirilmiştir.

Üçüncü faktör, 2, 4, 1 ve 6. ifadelerden oluşan, genişletilmiş orijinal ölçekte özyeterlik olarak isimlendirilmiş olan boyuttur. Aynı zamanda genişletilmiş orijinal ölçekte özyeterlik boyutunda yer alan diğer 2 ifade (3 ve 5) ise bu analizde Sekizinci faktör olarak tespit edilen başlık altında toplanmıştır. Mümkün olduğunca ölçeğin orijinalliğinin korunması maksadıyla, bu ifadeler *Özyeterlik* altında toplanacaktır. Böylelikle Özyeterlik alt boyutu 1, 2, 3, 4, 5, 6. ifadelerden oluşarak toplamda varyansın 7,33'ünü açıklamaktadır.

Dördüncü faktör, 41, 42, 32 ve 33. ifadelerden oluşmaktadır. Genişletilmiş orijinal ölçekteki yaratıcılık ve inovasyon ifadelerinin birleşiminden oluşmaktadır. Bu sebeple *Innovatif Yaratıcılık* olarak isimlendirilecektir. İnnovatif Yaratıcılık boyutu toplam varyansın % 4,07'sini açıklamaktadır.

Toplam varyansın % 3,35'ini açıklayan beşinci faktör 37, 38, 40 ve 36. İfadelerden oluşmaktadır. Genişletilmiş orijinal ölçekte yer alan ifadelerle tamamen uyumlu olan bu boyut, aynı isimle Dirençlilik-Dayanılılık olarak isimlendirilmiştir.

Altıncı faktör, 31, 26, 21, 22 nolu ifadelerden oluşmakta ve toplam varyansın % 3,17'sini açıklamaktadır. Genişletilmiş orijinal ölçekteki Bağımsızlık Arzusu ve Ekonomik Motivasyon boyutlarının birleşimi olduğu için, *Ekonomik Özgürlük Motivasyonu* olarak isimlendirilmiştir.

Yedinci faktör, genişletilmiş orijinal ölçek ile aynı biçimde ortaya çıkan *Risk Eğilimi* boyutu olarak isimlendirilmiştir. Bu boyutta, 8, 10, 7, 9 nolu ifadeler yer almakta toplam varyansın % 3,13'nü açıklamaktadır.

Tablo 1. EPAI tr'nin Faktör Analizi Sonuçları

Madde	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
13	0,81										
12	0,80										
15	0,66										
17	0,63										
16	0,63										
18	0,62										
11	0,60										
39	0,48										
27		0,78									
30		0,67									
23		0,60									
24		0,60									
29		0,55									
25		0,53									
28		0,45									
2			0,88								
1			0,84								
4			0,65								
6			0,59								
41				0,81							
42				0,80							
32				0,72							
33				0,47							
37					0,81						
38					0,78						
40					0,62						
36					0,58						
31						0,77					
26						0,73					
21						0,58					
22						0,53					
8							0,73				
10							0,69				
7							0,63				
9							0,49				
3								0,83			
5								0,75			
43									0,73		
14									0,72		
44									0,54		
35										0,83	
34										0,64	
19											0,76
20											0,72
Özdeğer	9,21	2,41	1,99	1,79	1,48	1,39	1,38	1,23	1,06	1,04	1,02
Açıklanan Varyans	20,93	5,47	4,53	4,07	3,35	3,17	3,13	2,80	2,40	2,37	2,31

Dokuzuncu faktör, üçüncü ve sekizinci faktörün birleştirilerek üçüncü boyutu oluşturması sebebiyle, sekizinci boyut olan *Sosyal Ağlar Geliştirme* boyutunu oluşturmuştur. Sosyal Ağlar Geliştirme boyutundaki ifadeler genişletilmiş orijinal ölçekte yer alan ifadeler ile tutarlıdır. Buna göre, Sosyal Ağlar Geliştirme 43, 14, 44 nolu ifadelerden oluşmakta ve toplam varyansın % 2,40'nı açıklamaktadır.

Onuncu faktör, 34, 35 nolu ifadelerin bir araya gelmesi ile oluşan *Sorumluluk Üstlenme* boyutudur. Toplam varyansın % 2,37'sini açıklamaktadır.

Onbirinci faktör, onuncu ve son boyut olan *Duygusal Zeka* boyutunu oluşturan 19 ve 20. ifadelerden oluşmaktadır. Toplam varyansın % 2,31'ni açıklamaktadır.

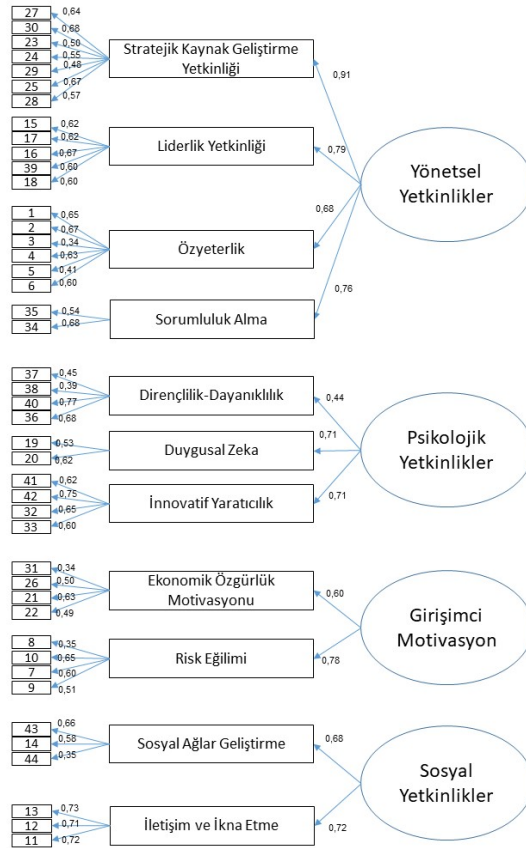
Elde edilen on boyutlu yapı Doğrulamalı Faktör Analizleri (DFA) ile test edilerek sıvanmıştır. Analize başlamadan önce, tüm değişkenlerde normal dağılım varsayımının sağlandığı ve boş veri olmaması koşulu kontrol edilmiştir. İlk yapılan analiz sonuçlarında, iyi değerler elde edilse de bazı değerlerde istenen sonuçlara ulaşılamamıştır [$\chi^2_{(853)} = 4435,24; p <,000, \chi^2/df = 5,20; GFI = 0,93; AGFI = 0,92; NNFI = 0,87; CFI = 0,89; RMSEA = 0,38$].

İlk yapılan DFA sonuçları, Etkin İletişimsel Liderlik boyutunun genişletilmiş orijinal ölçekte olduğu *Liderlik ve İletişim ve İkna boyutları* olarak ikiye bölünmesinin daha anlamlı sonuçlar verebileceğini göstermiştir. Ayrıca, test sonucunda elde edilen düzeltme indeksinin önerileri doğrultusunda hata kovaryansları eklenmiştir (Öneri doğrultusunda, 42 ve 43. ifadeler; 44 ve 46. ifadeler; 35 ve 36. ifadeler; 42 ve 43. ifadeler arasında).

Bu şekilde, yapılan düzenleme ile EPAI tr 11 alt boyutlu 44 ifadeden oluşan yapısına dair DFA analizi aracılığıyla doğrulanmıştır. Model uyumunun istatistiksel olarak kabul edilebilir düzeyde olduğu gözlenmiştir [$\chi^2_{(844)} = 4060,77; p <,000, \chi^2/df = 4,81; GFI = 0,94; AGFI = 0,93; NNFI = 0,88; CFI = 0,91; RMSEA = 0,36$]. İkinci düzey analiz ile EPAI'nin dört boyutlu yapısı da DFA ile test edilmiştir. Sonuçlar yine model uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir [$\chi^2_{(876)} = 4354,40; p <,000, \chi^2/df = 4,97; GFI = 0,93; AGFI = 0,92; NNFI = 0,88; CFI = 0,89; RMSEA = 0,37$]. Böylelikle EPAI tr'nin dört boyutlu, 11 alt boyutlu, 44 ifadedi yapısı elde edilmiştir. Nihai durumdaki EPAI-tr nin yapısı verilmiştir.

Genel olarak EPAI-tr, Girişimcilik potansiyeli puanı ile alt boyut puanları arasındaki korelasyon analiz edilmiştir. Tablo 2'den de görüldüğü gibi, ölçeğin tüm boyutları ve alt boyutları ile Girişimcilik Potansiyeli (EPAI-tr genel puanı) arasında istatistiksel açıdan yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bununla birlikte boyutlar arası ilişkinin korelasyon düzeyi düşükten güçlüye dek çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır.

Girişimcilik Potansiyeli ile en yüksek korelasyona sahip alt boyutlar Stratejik Kaynak Geliştirme ($r=0,79; p =,000$), Liderlik Kapasitesi ($r=0,73; p =,000$), İletişim ve İkna Etme ($r=0,66; p =,000$) olmuştur. En düşük korelasyonlar ise, Ekonomik Özgürlük Motivasyonu ($r=0,44; p =,000$), Duygusal Zeka ($r=0,73; p =,000$) ve Sosyal Ağlar Geliştirme ($r=0,52; p =,000$) alt boyutlarında bulunmuştur.

Şekil 2. EPAI tr nin Boyut ve Alt boyutlarıyla Genel Yapısı ve DFA'ya göre faktör Yükleri

Tablo 2.EPAI-tr'nin Boyut, Alt Boyutları ve Denetim Odağı Ölçeği ile Korelasyon Tablosu

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
1. DENETİM ODAĞI PUANI	1	,404**	,353**	,444**	,391**	,303**	,400**	,159**	,359**	,307**	,280**	,223**	,330**	,460**	,411**	,521**	,561**
2. LİDERLİK KAPASİTESİ		1	,619**	,582**	,354**	,350**	,274**	,202**	,346**	,299**	,369**	,328**	,349**	,437**	,569**	,783**	,726**
3. İLETİŞİM VE İKNA EDEBİLME			1	,472**	,389**	,301**	,249**	,209**	,325**	,284**	,278**	,321**	,340**	,395**	,794**	,604**	,661**
4. STRATEJİK KAYNAK GELİŞTİRME				1	,415**	,401**	,299**	,347**	,419**	,308**	,419**	,348**	,487**	,484**	,485**	,854**	,794**
5. ÖZYETERLİK					1	,302**	,402**	,132**	,289**	,311**	,309**	,238**	,269**	,466**	,436**	,724**	,657**
6. İNNOVATİF YARATICILIK						1	,208**	,221**	,297**	,367**	,407**	,330**	,329**	,720**	,418**	,471**	,607**
7. DİRENÇLİLİK-DAYANILILIK							1	,041*	,225**	,281**	,200**	,202**	,170**	,774**	,331**	,405**	,531**
8. EKONOMİK ÖZGÜRLÜK MOTİVASYONU								1	,242**	,137**	,180**	,155**	,781**	,180**	,215**	,298**	,444**
9. RİSK EĞİLİMİ									1	,176**	,258**	,161**	,795**	,332**	,311**	,449**	,587**
10. SOSYAL AĞLAR GELİŞTİRME KAPASİTESİ										1	,228**	,227**	,199**	,421**	,809**	,387**	,522**
11. SORUMLULUK ALMA											1	,290**	,279**	,409**	,315**	,582**	,547**
12. DUYGUSAL ZEKA												1	,200**	,579**	,341**	,398**	,483**
13. GİRİŞİMCİ MOTİVASYONLAR BOYUTU													1	,326**	,335**	,475**	,656**
14. PSİKOLOJİK YETKİNLİKLER BOYUTU														1	,509**	,598**	,767**
15. SOSYAL YETKİNLİKLER BOYUTU															1	,616**	,737**
16. YÖNETSEL YETKİNLİKLER BOYUTU																1	,924**
17. GENEL GİRİŞİMCİLİK PUANI																	1

**=p < 0,01; *=p < 0,05;

Boyutlar açısından bakıldığında Girişimcilik Potansiyeli ile en yüksek korelasyon Yönetmelik Yetkinlikler boyutunda elde edilmiştir ($r=0,92$; $p = ,000$). Psikolojik Yetkinlikler ($r=0,77$; $p = ,000$), Sosyal Yetkinlikler ($r=0,74$; $p = ,000$) Girişimci Motivasyonlar ($r=0,66$; $p = ,000$) boyutlarında da istatistiki açıdan anlamlı ve korelasyon yüksek düzeyi yüksek ilişkiler bulunmuştur. Yapılan geçerlik çalışmaları ışığında Hipotez 1'in kabul edilmesine ve EPAI-tr'nin geçerli bir envanter olduğuna karar verilmiştir.

Ölçüt geçerliliğinin sınanması için yapılan analizde, Denetim Odağı Ölçeği ile Girişimcilik Potansiyeli ve tüm boyut ve alt boyutlar arasındaki korelasyon katsayıları da Tablo 2'de verilmiştir. Denetim Odağı ve EPAI-tr genel puanı arasında da orta düzeyde ancak yüksek anlamlılıkta ilişki bulunmuştur ($r=0,56$; $p = ,000$). Alt boyutlarda da benzer şekilde, genel olarak yüksek anlamlılıkta zayıf korelasyonlar bulunmuştur (0,16 il3 0,44 arasında değişen korelasyon katsayılarında olmak üzere). Boyutlarda korelasyon katsayısı gücü sırasına göre, Yönetmelik Yetkinlikler ($r=0,52$; $p = ,000$), Psikolojik Yetkinlikler ($r=0,46$; $p = ,000$), Sosyal Yetkinlikler ($r=0,41$; $p = ,000$) ve Girişimci Motivasyonlar ($r=0,33$; $p = ,000$) boyutlarında da istatistiki açıdan anlamlı ve orta düzeyde korelasyonlar bulunmuştur. Bu verilere dayanılarak Hipotez 3 kabul edilerek ölçüt geçerliliğinin sağlandığına karar verilmiştir.

Güvenirlilik Çalışmaları

EPAI-tr'nin güvenirliliğinin test edilmesi amacıyla, test tekrar-test, Cronbach Alfa katsayısı, iki test yarım güvenirliliği testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Santos, Caetano ve Curral (2014) tarafından yapılan orijinal çalışma ve Spagnoli ve diğerleri (2016) tarafından yapılan İtalya çalışması ile karşılaştırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 2. Test Re Test Güvenirlilik Analizi Sonuçları

	Test Tekrar Test	İç Tutarlık	İki yarım	Öncül çalışmalar	
	(N=117)	Cronbach Alpha	Guttman Split-Half	Santos ve diğerleri (2014)	Spagnoli ve ar, (2016)
Genel Girişimcilik Puanı	,91** ^P	,90	,83		,89
Girişimci Motivasyon	,77** ^P	,64	,39	,67	,70
Yönetmelik Yetkinlikler	,84** ^P	,86	,78	,88	,86
Psikolojik Yetkinlikler	,86** ^P	,55	,40	,66	,58
Sosyal Yetkinlikler	,86** ^P	,60	,44	,78	,65
Ekonomik Özgürlük Arzusu	,63** ^P	,60	,49	,71	,81
Bağımsızlık Arzusu ^a	Çalışmada yok	Çalışmada yok	Çalışmada yok	,22 ^P	,29 ^P
Girişimci Öz-Yeterlik	,64** ^P	,73	,75	,66	,70
Vizyon ^b	Çalışmada yok	Çalışmada yok	Çalışmada yok	,68	,67
Stratejik Kaynak Geliştirme	,69** ^P	,78	,74	,62	,75
Liderlik	,84** ^P	,76	,74	,66	,77
İnnovatif Yaratıcılık	,79** ^P	,75	,72	,67	,62
Duyusal Zeka	,80** ^P	,49	,49	,57	,56
Dirençlilik-Dayanıklılık	,87** ^P	,69	,77	,25 ^P	,18 ^P
Sosyal Ağlar Geliştirme	,69** ^P	,49	,39	,35 ^P	,54 ^P
İkna ve İletişim Kapasitesi	,90** ^P	,76	,69	,68	,71
Risk Eğilimi	,92** ^P	,60	,56	Çalışmada yok	Çalışmada yok
Sorumluluk Alma	,83** ^P	,54	,54	Çalışmada yok	Çalışmada yok

p = r Pearson **= p=.000

a= Türkiye çalışmalarında "Bağımsızlık Arzusu" boyutu "Ekonomik Motivasyon" boyutu ile birleşerek "Ekonomik Özgürlük Motivasyonu" boyutunu oluşturmuştur.

b= Türkiye çalışmalarında "Vizyon" boyutu "Kaynak Geliştirme" boyutu ile birleşerek "Stratejik Kaynak Geliştirme" boyutunu oluşturmuştur.

Tablo 3'ten de görüldüğü gibi Test tekrar test sonuçları ölçek genel puanı için 0,91 bulunmuştur. İki uygulama arasında yüksek istatistiksel anlamlılıkta ve yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur. Alt ölçekler açısından da durum benzer sonuçlara işaret etmiştir. Boyut ve alt boyutlarda test tekrar test uygulamasının korelasyon sonuçları, yüksek anlamlılık katsayısında 0,63 ile 0,93 arasında değişen yüksek oranlarda ilişkiye işaret etmektedir.

EPAI-tr'nin genel iç tutarlılık katsayısı 0,90 (Cronbach Alfa) olarak bulunmuştur. Boyut ve alt boyutların güvenilirlik katsayıları, orta ve güçlü düzeyde yeterliğe işaret etmektedir. Alt boyutlar ve boyutlarda en düşük katsayı 0,49; en yüksek katsayı 0,86 olarak bulunmuştur. İki yarım test güvenilirliği analizine bakıldığında, EPAI-tr'nin genel Guttman Split-Half güvenilirlik katsayısı 0,83 bulunmuştur. Alt boyutlar ve boyutlarda katsayılar 0,39-0,78 arasında değişmektedir. Elde edilen Cronbach Alfa değerleri Santos, Caetano ve Curral (2014) ve Spagnoli ve diğerlerinin (2016) çalışmaları ile paralellik göstermektedir. Girişimci Motivasyon boyutu çalışmamızda 0,64; Santos, Caetano ve Curral'ın çalışmasında (2014) 0,67 ve Spagnoli ve diğerlerinin çalışmasında (2016) 0,70 olarak bulunmuştur. Diğer boyutlarda önceki çalışmalara paralel Cronbach Alfa değerleri elde edilmiştir. Cronbach Alfa değerleri sırasıyla Yönetmelik Yetkinlikler boyutunda 0,86; 0,88; 0,86 olarak; Psikolojik Yetkinlikler boyutunda 0,55; 0,66; 0,58 olarak; Sosyal Yetkinlikler boyutunda 0,60; 0,78; 0,65 olarak bulunmuştur. Altölçekler açısından da çalışmamızda 0,49-0,78 arasında değişen Cronbach alfa değeri, diğer çalışmalar için sırasıyla 0,22-0,71 ve 0,29-0,81 olarak bulunmuştur.

Bu sonuçlar genel olarak, ele alındığında ve önceki çalışmalarla kıyaslandığında EPAI-tr'nin genel puanında, boyut ve alt boyutlarda güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Böylelikle Hipotez 2 kabul edilerek, EPAI-tr'nin güvenilirlik kriterlerini sağladığına karar verilmiştir.

Temel Psikometrik Bulgular

Bu bölümde, EPAI-tr'nin standartlarının oluşturulabilmesi için, örneklemin temel demografik gruplarında girişimcilik potansiyeli açısından değerlendirilmesi için yapılan analizlere yer verilmiştir. Genel olarak girişimcilik potansiyeli ve her bir boyut ve alt boyutlardan elde edilen puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, İnnovatif Yaratıcılık ve Psikolojik Yetkinlikler dışında kalan her alanda iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılaşmalar mevcuttur (Tablo 4).

Tablo 3. Genel Girişimcilik Potansiyeli ve Boyut Alt boyutlar Açısından Cinsiyet Değişkeni (t testi)

	Grup	N	Ort.	s.s.	T	Sd
Genel Girişimcilik Potansiyeli	Kadın	1338,00	3,74	0,45	-5,28**	2828,57
	Erkek	1581,00	3,83	0,45		
Girişimci Motivasyon	Kadın	1338,00	3,56	0,64	-6,33**	2818,69
	Erkek	1581,00	3,71	0,63		
Yönetmelik Yetkinlikler	Kadın	1338,00	3,73	0,52	-5,50**	2837,36
	Erkek	1581,00	3,84	0,52		
Psikolojik Yetkinlikler	Kadın	1338,00	3,82	0,55	-0,53	2844,01
	Erkek	1581,00	3,83	0,55		
Sosyal Yetkinlikler	Kadın	1338,00	3,90	0,64	-3,50**	2818,12
	Erkek	1581,00	3,99	0,63		
Ekonomik Özgürlük Arzusu	Kadın	1338,00	3,70	0,79	-3,96**	2853,00
	Erkek	1581,00	3,82	0,80		
Girişimci Öz-Yeterlik	Kadın	1338,00	3,97	0,65	-5,13**	2820,66
	Erkek	1581,00	4,10	0,64		
Stratejik Kaynak Geliştirme	Kadın	1338,00	3,65	0,64	-4,38**	2849,59
	Erkek	1581,00	3,75	0,65		
Liderlik Kapasitesi	Kadın	1338,00	3,54	0,69	-3,99**	2858,34
	Erkek	1581,00	3,64	0,71		
İnnovatif Yaratıcılık	Kadın	1338,00	4,20	0,68	1,00	2846,53
	Erkek	1581,00	4,18	0,69		
Duyusal Zeka	Kadın	1338,00	3,93	0,78	4,59**	2917,00
	Erkek	1581,00	3,79	0,82		
Direncillik- Dayanıklılık	Kadın	1338,00	3,39	0,87	-3,88**	2917,00
	Erkek	1581,00	3,51	0,82		
Sosyal Ağlar Geliştirme	Kadın	1338,00	4,03	0,82	-2,22*	2804,17
	Erkek	1581,00	4,09	0,79		
İkna ve İletişim Kapasitesi	Kadın	1338,00	3,78	0,78	-3,41**	2822,36
	Erkek	1581,00	3,88	0,77		
Risk Eğilimi	Kadın	1338,00	3,41	0,83	-5,97**	2810,66
	Erkek	1581,00	3,59	0,80		
Sorumluluk Alma	Kadın	1338,00	3,82	0,84	-1,94*	2917,00
	Erkek	1581,00	3,88	0,82		

**= p<0,01 *=p<=0,05

Erkek katılımcıların ortalama Genel Girişimcilik Potansiyeli puanı ($\chi=3,83$) kadınların ortalama puanına göre anlamlı farklılaşmaktadır ($t_{(2828,57)}=-5,28$; $p=0,000$). Anlamlı farklılaşma çıkan boyut ve alt boyutlarda erkek katılımcıların ortalama puanları kadın katılımcıların puanlarına göre yüksektir. Literatürde yaygın olarak, erkeklerin kadınlara göre, girişimcilik puanlarının yüksek olduğu görülmektedir (örn; Berglann, Moen, Røed, ve Skogstrøm, 2011; Ceptureanu ve Ceptureanu, 2015; Espiritu-Olmos ve Sastre-Castillo, 2015).

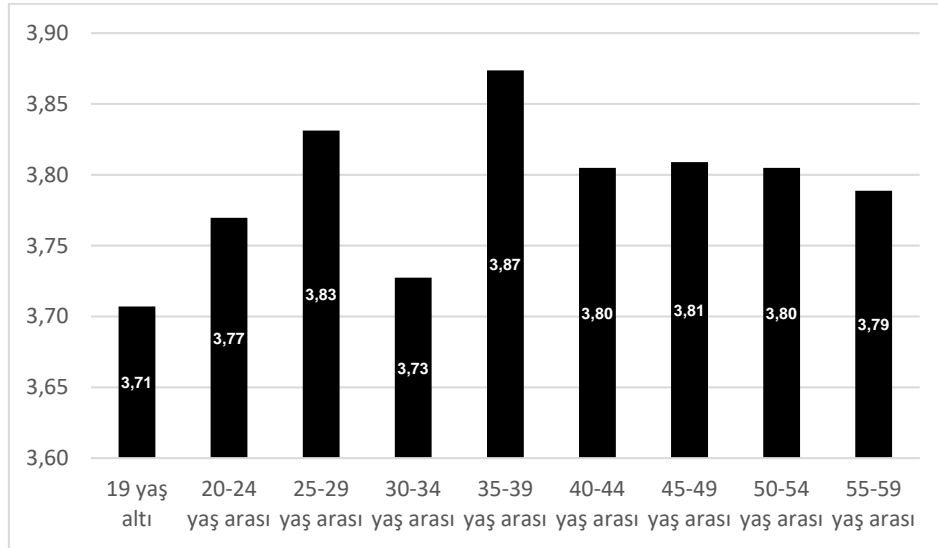
Halihazırda bir yatırıma ortak veya sahip olan (girişimci olan) kişilerle diğer çalışma durumlarının EPAl-tr den elde ettikleri puanlar karşılaştırılarak potansiyelin gerçeğe işaret edip etmediği ANOVA testi aracılığıyla analiz edilmiştir (Tablo 5). Girişimci grubun Genel Girişimcilik Potansiyeli Puanı ($\chi=3,91$), girişimci olmayan ($\chi=3,77$) ve esnaf grubun ($\chi=3,80$) ortalamalarına göre istatistiksel açıdan anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($F_{(2,2806)}=13,22$; $p=0,00$). Bu verilere dayalı olarak Hipotez 4'ün kabul edildiğine, EPAl-tr'nin girişimci olan ve olmayan grubun girişimci potansiyeli ayırt edebilecek bir envanter olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 4. Girişimci, Girişimci Olmayan ve Esnaf Grubun Ortalama Girişimcilik Potansiyeli Puanları

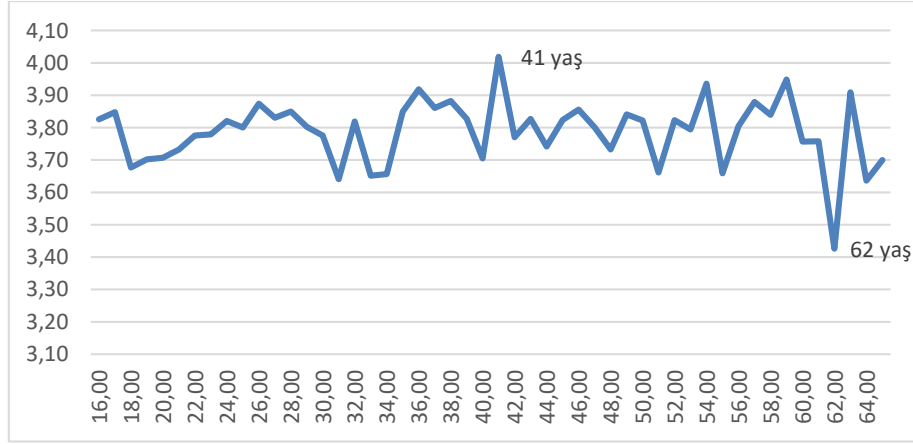
	Karelerin toplamı	SD	Ortalama Kare	F	Post Hoc
Gruplararası	5,41	2	2,70	13,22**	Girişimci Olmayan < Girişimci
Grupiçi	574,02	2806	,20		Girişimci > Esnaf
Toplam	579,43	2808			
Gruplararası	5,29	8	,66	3,22**	20-24 < 35-39
Grupiçi	588,59	2868	,20		25-29 > 30-34
Toplam	593,883	2876			35-39 > 30-34

**= $p<0,01$

Yaş grupları açısından ise, 30-34 yaş grubunun ortalama girişimcilik potansiyeli puanı ($\chi=3,73$); 25-29 ($\chi=3,83$) ve 35-39 yaş ($\chi=3,91$) gruplarından istatistiksel açıdan anlamlı biçimde düşüktür. Aynı şekilde, 20-24 yaş grubunun ortalaması da ($\chi=3,77$) 35-39 yaş grubu ortalamasından istatistiksel olarak anlamlı biçimde küçüktür ($F_{(8,2868)}=3,22$; $p=0,00$). En yüksek Girişimcilik Potansiyeli Puanı 35-39 yaş grubunda elde edilmiştir.

Şekil 2. Yaş Gruplarının Girişimcilik Puanı Dağılımı

Şekil 3. Yaşla Girişimcilik Potansiyeli Değişimi

Örneklemin her yaş için EPAl-tr ortalaması dikkate alındığında, girişimci potansiyelin zirve yaptığı yaş 41; dip yaptığı yaş 62 olarak bulunmuştur (Şekil 4). Halihazırda girişimci olan; olmayan veya esnafların cinsiyetlerine göre Genel Girişimcilik Potansiyeli Puanlarına bakıldığında girişimci kadın ve erkeklerin ortalamaları ($\chi_{(Erkek)}=3,95$; $\chi_{(Kadın)}=3,81$) hem girişimci olmayanlardan ($\chi_{(Erkek)}=3,81$; $\chi_{(Kadın)}=3,74$) hem de esnaflardan ($\chi_{(Erkek)}=3,79$; $\chi_{(Kadın)}=3,84$) daha yüksektir. Bu noktada, dikkat çekici olgulardan birisi de, esnaf kadınların girişimcilik potansiyellerinin girişimci erkeklerden sonraki en yüksek ortalamaya ulaşmasıdır.

Tablo 5. Cinsiyet ve Halihazırdaki Girişimcilik Durumuna Göre Girişimcilik Potansiyeli Puanı Dağılımı

		Girişimci Olmayan	Girişimci	Esnaf
Cinsi	Kadın	3,74	3,81	3,84
yet	Erkek	3,81	3,95	3,79

Sonuç Ve Değerlendirme

Girişimciliğin nasıl desteklenebileceği, hangi koşullarda gelişebileceği, ne tür kişilik özelliklerine sahip olan kişilerin daha iyi bir girişimci olabileceği kadar önemli bir başka konu da, girişimin yaşam ömrünün uzatılmasıdır. Girişimin sürekliliğinin, yani girişimcilerde devir (turnover) oranının düşüklüğü iş eşleşme etkisi, iş gücü piyasası değer etkisi ve kişisel angajman etkisi ile açıklanabilir görünmektedir. Bu açıdan, girişimci olma eğilimi olan ve bunu hayat geçiren kişilerin ödüllendirilmesi hayati önemde görünmektedir. İşgücü piyasasında uyumsuz eşleşme durumlarında olduğuna insanlar için girişimcilik, gittikçe cazip bir seçenek halini almaktadır (Failla, Melillo, ve Reichstein, 2017).

Bir başka önemli unsur, hem örgün hem de yaygın eğitim sürecinde verilen girişimcilik eğitimlerinin etkinliğinin artırılmasıdır. Girişimcilik eğitiminin başarısının artırılabilmesi için, gerçek iş ortamlarına yakın ortamlarda eğitilmesi gerekmektedir (Chiru, Tachiciu, ve Ciuchete, 2012). Bununla birlikte, kişilik özellikleri, girişimciliği açıklama bakımından eğitimle karşılaştırılabilir bir etkiye sahiptir. Kişilik özellikleri, girişimciliğe karar verme ve bir girişimci olarak kalmaya devam etmede önemli belirleyici konumdadır (Caliendo, Fossen, ve Kritikos, 2014). Galindo ve Méndez (2014) tarafından 13 gelişmiş ülkede 2002-2007 yıllarını kapsayan analizler sonucunda, para politikası ve sosyal iklimin de dahil olduğu faktörlerin inovasyon ve girişimcilik üzerinde pozitif yönde etkili olduğu; ekonomik aktivitenin girişimcilik ve inovasyonu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'de girişimlerin hayatta kalma oranı yükseltilmelidir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), 2017) verilerine göre, 2014 yılında kurulan girişimlerden 2015 yılında hayatta kalanların oranı % 68,8'dir.

Tablo 6. Yaş grubuna ve sektöre göre işveren olarak çalışanların dağılımı, 2014-2015

Yaş grubu	Toplam		Tarım		Tarım dışı	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
15 - 19 yaş grubu	0,1	0,1	-	0,5	0,1	0,1
20 - 24 yaş grubu	1,9	2,2	0,4	0,7	1,9	2,3
25 - 29 yaş grubu	6,7	7,5	1,5	2,9	6,9	7,7
30 - 34 yaş grubu	15,6	15,0	5,0	8,6	16,1	15,3
35 - 39 yaş grubu	18,4	17,8	7,8	7,2	18,9	18,2
40 - 44 yaş grubu	16,9	16,8	12,6	11,8	17,0	17,0
45 - 49 yaş grubu	15,2	14,6	20,5	10,5	14,9	14,8
50 - 54 yaş grubu	10,6	10,8	13,4	14,9	10,4	10,6
55 - 59 yaş grubu	7,0	7,1	10,6	15,7	6,9	6,7
60 - 64 yaş grubu	4,1	4,6	12,5	11,8	3,7	4,3
65 yaş ve üzeri yaş grubu	3,6	3,5	15,6	15,5	3,1	3,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: (TUIK 2017b)

Türkiye’de üniversite öğrencileri ile yapılan bir çok çalışmada (Uysal ve Güney, 2016) elde edilen sonuçlar girişimci eğilim veya potansiyele sahip olduklarını göstermekle birlikte yaşam pratikleri ve sonuçlar girişimci eylemde bulunma oranının hala istenen seviyede olmadığını göstermektedir. TUIK’in (2017b) 2015 yılına girişimciliğe ilişkin verileri de bunu destekler niteliktedir. Tablodan görüldüğü gibi, 2015 yılında 30 yaş altı girişimcilerin oranı tarım dahil % 9,8; tarım dışı sektörlerde % 10,1’dir. Aynı dönemde 24 yaş altındaki girişimcilerin oranı ise, tarım dahil % 2,3; tarım dışı sektörlerde % 2,4 olarak tespit edilmiştir. AB ile kıyaslandığında daha ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Toplam girişimci sayısı bakımından AB’de en üst sıralarda yer alırken, toplam girişimciler içinde gençlerin oranı açısından AB ortalamasını yakalayamamaktadır (Yavuzalsan ve Özkal, 2017).

Bu doğrultuda, girişimci potansiyelin önceden belirlenmesi, değerlendirilmesi, ölçülmesi, geliştirilmesi Türkiye’de sosyal bilimciler için önemli bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir ölçme aracı olarak Santos, Caetano ve Curral (2014) tarafından geliştirilen *Entrepreneurial Potential Assessment Inventory*’nin (EPAI), bu ihtiyaca cevap verebileceğine karar verilmiştir.

Bu çalışmada, EPAI Türkçe’ye çevrilerek (EPAI-tr), geçerlik, güvenilirlik ve temel psikometrik analizleri yapılmıştır. EPAI ölçeğinin Türkçeye çevrilebilmesi gerekli yazışmalar ve onaylar alınarak çeviri tekrar çeviri süreci izlenerek nihai form farklı aşamalarda dil ve alan uzmanlarınca kontrol edilmiştir.

EPAI-tr’nin güvenilirliğine ilişkin analizler, Cronbach Alfa katsayısı, iki yarım güvenilirlik analizi katsayısı ve test tekrar test güvenilirlik katsayıları aracılığı ile yapılmıştır. EPAI-tr’nin genel iç tutarlık katsayısı, 0,90; test tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,91; iki yarım test katsayısı 0,83 olarak bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar Ölçeğin orijinal formu (Santos, Caetano, & Curral, 2014) ve İtalyanca formunda (Spagnoli, Santos, Caetano, & Lo Presti, 2016) elde edilen sonuçlar ile tutarlıdır. Yine boyutlarda elde edilen katsayılar da anılan önceki çalışmalarla tutarlıdır.

Geçerlik çalışmaları bağlamında öncelikle eksen döndürme yöntemiyle faktör analizi ve ardından DFA yapılarak ölçeğin Türkiye örneklemindeki yapısı ortaya çıkarılmıştır. Sonuçlara göre orijinal formundan küçük farklılıklar bulunmuştur. Ortaya çıkan sonuçlar 44 ifadeden oluşan 11 alt boyutlu yapıya işaret etmiştir.

Orijinal formdaki “Liderlik” ve “İletişim ve İkna Etme” alt boyutları faktör analizi sonuçlarına göre birleşerek “Etkin İletişimsel Liderlik” alt boyutunu; “Kaynak Geliştirme” ve “Vizyon” alt boyutları birlikte “Stratejik Kaynak Geliştirme”; “Yaratıcılık” ve “İnnovasyon” alt boyutları birleştirilerek “İnnovatif Yaratıcılık” alt boyutunu; “Bağımsızlık Arzusu” ve “Ekonomik Motivasyon” alt boyutları birleştirilerek, “Ekonomik Özgürlük Motivasyonu” alt boyutunu oluşturmuştur. Faktör analizinde iki ayrı başlık altında toplanan “özyeterlik” boyutu orijinaline sadık kalarak birleştirilmiştir. Yeni bir alt boyut olarak “Sorumluluk Alma” alt boyutu oluşmuştur. Bunlar dışında “Direncillik-Dayanılılık”, “Risk Eğilimi”, “Sosyal Ağlar Geliştirme”, “Duyusal Zeka” boyutları aynı kalmıştır. Bütün ifadeler madde analizleri sonuçlarında orijinalinde bağlandığı alt boyutlarıyla aynı faktöre yüklenmiştir. Bu yapı daha sonra DFA uygulanarak test edilmiş, elde edilen sonuçlara göre boyutlar yeniden belirlenmiştir. DFA sonuçları “Etkin İletişimsel Liderlik” ikiye bölünmesine işaret ettiğinden ve bu yapı orijinal forma uygun olduğundan iki boyut olarak elen alınmış ve nihai yapıya ulaşılmıştır. Bu yapı daha sonra, Yöneltilmiş Yetkinlikler, Psikolojik Yetkinlikler, Girişimci Motivasyon ve Sosyal Yetkinlikler boyutlarını da içerecek şekilde İkinci Düzey DFA ile de test edilerek doğrulanmıştır. EPAI-tr’nin ölçüt geçerliliği açısından da sınanması, Denetim Odağı Ölçeği ile yapılmıştır. İki ölçek arasında orta düzeyde ve yüksek anlamlılıkta korelasyon elde edilmiştir. Halihazırda bir girişime sahip olanlar, olmayanlar ve

esnafların aldığı EPAI-tr puanlarının farklı olması; girişimcilerin potansiyel puanlarının anlamlı biçimde yüksek olması da bir başka geçerlik kanıtı olarak ele alınmıştır.

Bu sonuçlar genelinde, EPAI-tr'nin, girişimcilik potansiyelini ölçme amaçlı geçerli ve güvenilir bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

EPAI-tr'ye göre, kadınların girişimcilik potansiyeli erkeklerden daha düşük çıkmıştır. Alana paralel bir bulgu olsa da bunun sebebinin açıklanması daha detaylı bir dizi çalışmayı gerektirmektedir. Ayrıca çalışmada yaş ile girişimcilik potansiyeli arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı, dalgalandığı görülmektedir. Bu bulgu da alandaki birçok çalışmada elde edilen sonuçlara uygundur. Bireylerin girişimci haline gelmesi büyük olasılıkla, bir profesyonel uzmanlık alanında deneyim ve başarılar kazandıkça mümkün olmaktadır (Ceptureanu & Ceptureanu, 2015) .

Girişimciliğin bir potansiyel olarak kabul edilerek farklı alanlarda verilerin toplanmasına ihtiyaç vardır. Elde edilen bilgiler ışığında bu potansiyelin geliştirilmesi için, daha etkin eğitim ve kamu müdahalelerinin yapılandırılması mümkün olacaktır. Bu tür çalışmaların organizasyonunda, girişimcilik potansiyelini oluşturan psiko-sosyal yönlerin geliştirilmesinin önemi dikkate alınmalıdır. Elde edilen geçerli ve güvenilir EPAI-tr ile farklı açılardan bireylerin girişimcilik potansiyellerini olumlu ya da olumsuz etkileyen faktörler analiz edilmelidir.

Kaynakça

- Alpkan, L., Keskin, H., Zehir, C. (2002). Girişimcilik Hisleriyle Girişimcilik Potansiyeli Arasındaki İlişki: Gebze ve Civarındaki Girişimciler Üzerine Bir Saha Araştırması. Yüzyılda KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri Sempozyumu.
- Altınay, L., Madanoğlu, M., Daniele, R., Lashley, C. (2012). The Influence Of Family Tradition and Psychological Traits On Entrepreneurial Intention. *International Journal of Hospitality Management*, 31, 489– 499.
- Aparicio, S., Urbano, D., Audretsch, D. (2016). Institutional Factors, Opportunity Entrepreneurship And Economic Growth: Panel Data Evidence. *Technological Forecasting and Social Change*, 102, 45-61.
- Aytaç, Ö., İlhan, S. (2007). Girişimcilik ve Girişimci Kültür: Sosyolojik Bir Perspektif. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 101-120.
- Baum, J. R., Locke, E. A. (2004). The Relationship of Entrepreneurial Traits, Skill, and Motivation to Subsequent Venture Growth. *Journal of Applied Psychology*, 89(4), 587.
- Berglann, H., Moen, E. R., Røed, K., Skogstrøm, J. F. (2011). Entrepreneurship: Origins and Returns. *Labour Economics*, 18(2), 180-193.
- Bozkurt, Ö. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 57-78.
- Bozkurt, Ö. Ç., Alparlan, A. M. (2013). Girişimcilerde Bulunması Gereken Özellikler ile Girişimcilik Eğitimi: Girişimci ve Öğrenci Görüşleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 7-28.
- Bozkurt, Ö. Ç., Kalkan, A., Koyuncu, O., Alparlan, A. M. (2012). Türkiye'de Girişimciliğin Gelişimi: Girişimciler Üzerinde Nitel Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, (15), 229-247.
- Caliendo, M., Fossen, F., Kritikos, A. S. (2014). Personality Characteristics and the Decision to Become and Stay Self-Employed. *Small Business Economics*, 42 (4), 787–814.
- Ceptureanu, I. S., Ceptureanu, E. G. (2015). Challenges and Barriers of European Young Entrepreneurs. *Management Research and Practice*, Vol. 7, issue 3, pp: 34-58.
- Chiru, C., Tachiciu, L., Ciuchete, S. G. (2012). Psychological Factors, Behavioural Variables and Acquired Competencies in Entrepreneurship Education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 4010-4015.
- Çolakoğlu, N., Gözükara, İ. (2016). A Comparison Study on Personality Traits Based on the Attitudes of University Students toward Entrepreneurship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229, 133-140.
- Driessen, M. P., Zwart, P. S. (2016). The Entrepreneur Scan Measuring Characteristics and Traits of Entrepreneurs. <http://www.necarbo.eu/files/E-scan%20MAB%20Article.pdf>. adresinden alındı (4.2.2016).
- Duman, L., Bedük, A., Köylüoğlu, A. S., Ay, K. (2015). Entrepreneurship Culture at SMEs: A Case Study in Konya. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 492-501.
- Ensari, M. Ş., Hazal, K. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Eğilimi ile Girişimcilik Potansiyelleri Arasındaki İlişkiye Ailelerin Girişimcilik Öyküsünün Aracı Etkisinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Eylül, DOI: 10.5505/pausbed.2017.43875
- Espíritu-Olmos, R., Sastre-Castillo, M. A. (2015). Personality Traits Versus Work Values: Comparing Psychological Theories on Entrepreneurial Intention. *R. Journal of Business Research*, , 68(7), 1595-1598.
- Failla, V., Melillo, F., Reichstein, T. (2017). Entrepreneurship And Employment Stability—Job Matching, Labour Market Value, and Personal Commitment. *Journal of Business Venturing*, 32(2), 162-177.
- Fairlie, R. W., Holleran, W. (2012). Entrepreneurship Training, Risk Aversion and Other Personality Traits: Evidence From A Random Experiment. *Journal of Economic Psychology*, 33(2), 366-378.
- Galindo, M. Á., Méndez, M. T. (2014). Entrepreneurship, Economic Growth, And Innovation: Are Feedback Effects At Work? *Journal of Business Research*, 67(5), 825-829.
- Güney, S., Çetin, A. (2003). Kültürün Girişimcilik Etkisi ve Türkiye'de Girişimcilik Kültürü. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, 189-210.
- Gürer, A., Sezen, S., Solmaztürk, A. B. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Girişimci Kişilik Özelliklerini Ölçmeye Yönelik Bir Alan Araştırması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 49, (2) : 1-19

- Gürol, Y., Atsan, N. (2006). Entrepreneurial Characteristics Amongst University Students: Some Insights for Entrepreneurship Education and Training in Turkey. *Education and Training. Education and Training*, 48(1), 25–38.
- Ireland, R. D., Kuratko, D. F. (2001). *Corporate Entrepreneurship and Middle-Level Managers' Entrepreneurial Behavior: Relationships, Outcomes, and Consequences*. University of Richmond.
- Karabulut, A. T. (2016). Personality Traits on Entrepreneurial Intention. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 229, 12-21.
- Kızılgöl, Ö., İşgüden, B. (2008). Bandırmanın Girişimcilik Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 257-279.
- Kirby, D. A. (2004). Entrepreneurship Education: Can Business Schools Meet the Challenge? *Education ve Training*, 46(8/9): 510-519.
- Krueger, N. F., Brazeal, D. V. (1994). Entrepreneurial Potential and Potential Entrepreneurs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18, 91-104.
- Kuratko, D. F. (2005). The Emergence of Entrepreneurship Education : Development, Trends, and Challenges. *Entrepreneurship Theory ve Practice*, (September): 577-597.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TUIK]. (2017). TUIK. <http://www.tuik.gov.tr>: <http://www.tuik.gov.tr> adresinden alındı (15.7.2017).
- Landström, H. (2002). Pioneers in Entrepreneurship Research, New Frontiers of Entrepreneurship. Università Commerciale L. Bocconi.
- Landström, H. (2004). Pioneers in Entrepreneurship Research. *Crossroads of Entrepreneurship*, 13-31.
- Montanye, J. A. (2006). Entrepreneurship. *Independent Review*, 10(4), 547-569.
- Mueller, S. L., Thomas, A. S. (2001). Culture and Entrepreneurial Potential: A nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness. *Journal of Business Venturing*, Volume 16, Issue 1, January, Pages 51-75.
- Naudé, W. (2013). Entrepreneurship and Economic Development: Theory, Evidence and Policy. Bonn: Browser.
- Niia, Y., Taji, N. (2011). Psychological Predictors Of Entrepreneurial Interest in Japan. *Innovation Management*, 9, 61-72. 6.
- Obschonka, M., Silbereisen, R. K., Schmitt-Rodermund, E. (2011). Successful Entrepreneurship as Developmental Outcome. *European Psychologist*, Vol. 16(3):174–186.
- Ören, K., Biçkes, M. (2011). Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Potansiyeli Üzerindeki Etkileri (Nevşehir'deki Yüksek Öğrenim Öğrencileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Vol.16, No.3, pp.67-86.
- Özdemir, L. (2016). Kişilik Özelliklerinin Bir Girişimcilik Boyutu Olan Denetim Odağı Üzerindeki Etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 17 (2), 131-149.
- Özdil, T., Yoğurtçu, G., Yoğurtçu, K., Ünal, U. (2014). Girişimciliği Etkileyen Sosyo-Kültürel Değişkenler (Kırgızistan Ve Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Görüşlerinin Karşılaştırmasına Dayalı Bir Araştırma). *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V.3 (1), 73-103.
- Royo, M. A., Sarip, A., Shaari, R. (2015). Entrepreneurship Traits and Social Learning Process: An Overview and Research Agenda. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 171, 745-753.
- Santos, S., Caetano, A., Curral, L. (2014). Psychosocial Aspects of Entrepreneurial Potential. *Journal of Small Business and Entrepreneurship*, 26 (6), 661-685.
- Shirokova, G., O. O., Bogatyreva, K. (2016). Exploring the Intention–Behavior Link in Student Entrepreneurship: Moderating Effects of Individual and Environmental Characteristics. *European Management Journal*, 34(4), 386-399.
- Souza, G. H., Santos, P. D., Lima, N. C., Cruz, N. J., Lezana, A. G. (2016). Entrepreneurial Potential and Success in Business: A Study on Elements of Convergence and Explanation. *RAM Revista de Administração Mackenzie*, 17(5), 188-215.
- Spagnoli, P., Santos, S. C., Caetano, A., Lo Presti, A. (2016). A Contribution Towards the Validation of the Italian Version of the Entrepreneurial Potential Assessment Inventory. *BPA-Applied Psychology Bulletin, (Bollettino di Psicologia Applicata)*, 64(275).
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. New York: Pearson.
- Toma, S., Grigore, A., Marinescu, P. (2014). *Procedia Economics and Finance*, 8, 436 – 443.
- TÜİK [Türkiye İstatistik Kurumu]. (2017, Mart 1). Girişimcilik 2015 Haber Bülteni. TÜİK: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1034 adresinden alındı
- Uysal, B., Güney, S. (2016). Entrepreneurial Intentions of Turkish Business Students: An Exploration Using Shapero's Model. *Yönetim Bilimleri Dergisi / Journal of Administrative Sciences*, Cilt / Volume: 14, Sayı / N: 28, ss. / pp.: 27-47.
- Van Praag, M. (2005). *Successful Entrepreneurship: Confronting Economic Theory With Empirical Practice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Viinikainen, J., Heineck, G., B. P., Hintsanen, M., Raitakari, O., Pehkonen, J. (2017). Born Entrepreneurs? Adolescents' Personality Characteristics and Entrepreneurship in Adulthood. *Journal of Business Venturing Insights*, 8, 9-12.
- Yavuzalsan, K., Özkal, L. (2017). AB ve Türkiye'de Genç Nüfusun Girişimcilik Faaliyetlerinin Karşılaştırılması ve Türkiye'de Genç Girişimciliğin AB'ne Entegrasyonuna Yönelik Bir Öneri. Nazilli Ticaret Odası Sitesi: <http://www.naztic.org.tr/uploads/ab-ve-turkiye-genc-girisimcilik-eurefe-636314067610451604.pdf> adresinden alındı (20.6.2017)
- Yüksel, H., Cevher, E., Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin Girişimci Kişilik Özellikleri İle Girişimcilik Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, ss.143-156.
- Yüzüak, E. (2010). Üniversitelerde Öğrenim Gören Kız Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerini Etkileyen Faktörler: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Örneği, Dan. Doç. Dr. Nazan Yelkikalan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Zhao, H., Seibert, S. (2006). The Big Five Personality Dimensions And Entrepreneurial Status: A Meta-Analytic Review. *Journal of Applied Psychology*, 91 (2), 259–271.

Summary

The entrepreneurship is one of the most attention grabbing concept in social sciences. Since the ancient ages, scientists and philosophers have been commented on entrepreneurship. According to the "zeitgeist", these comments change from "who can be called an entrepreneur" to "how it affects the society". When entrepreneurship is considered as the number of companies in the society, it indicates that entrepreneurship has improved the economy. According to OECD's 2003 and 2005 data, approximately 20%-40% of the total labor productivity increase in the eight major industrialized countries is directly attributable to the closure of old companies and the reallocation of resources resulting from the introduction of new ones (Berglann, Moen, Røed, and Skogstrøm, 2011: 180). The work by Aparicio, Urbano, and Audretsch (2016) suggests that private institutions are more effective than public institutions when it comes to the development of entrepreneurship. For this reason, the development of entrepreneurship in society is desired by many states, but not every public intervention is successful. As an effective factor in this result, entrepreneurial potential is considered as a function of individual motivational orientation, managerial skills to ensure process execution along with psychological and social competencies that enterprise will develop. This approach will result in the inclusion of social, cultural and economic structures that will facilitate the creation of an entrepreneurial intellectual as a trigger and entrepreneurial potential as a real initiative.

A total of 2934 questionnaires were completed following statistical guidelines. For the reliability analysis, 117 people participated in the test-retest study. Participants were consisted of 1338 women (45.8%) and 1581 men (54.2%).

The obtained Kaiser-Meyer-Olkin (0.92) and Bartlett Test [$\chi^2(946) = 34853.17; p < 0.00$] results appeared appropriate for factor analysis. The model fit was observed to yield statistically acceptable DFA values [$\chi^2(844)=4060,77; p=0.00, \chi^2/df=4,81; GFI=0.94; AGFI=0.93; NNFI=0.88; CF=0.91; RMSEA=0.36$]. The four-dimensional structure of EPAl was also tested with DFA through second-level analysis. The results also suggested that model fit was acceptable [$\chi^2(876)=4354.40; p=000, \chi^2/df=4.97; GFI=0.93; AGFI=0.92; NNFI=0.88; CFU=0.89; RMSEA=0.37$]. Statistically significant relationships were detected between all dimensions and sub-dimensions of the scale and EPAl-tr general score (Table 2). In the analysis for the test of the criterion validity (EPAl-tr and Sprctor's LOC), the correlation coefficients between two scale and sub-dimensions were statistically significant ($r = 0.56; p = 0.000$). As shown in Table 3, the test-retest results are 0.91 for the overall score of the scale. Correlation results of the test-retesting in size and sub-dimensions indicated a high correlation between the high significance coefficients of 0.63 and 0.93. The overall internal consistency coefficient of EPAl-TR was found to be 0.90. The entrepreneurial group's difference was statistically significant with respect to the average Entrepreneurial Potential Score ($\chi = 3.91$), non-entrepreneur group ($\chi = 3.77$) and tradesman group [$\chi = 3.80$] ($F(2,2806) = 13, 22; p = 0.00$). The results of the overall analyses suggested that EPAl-TR was an inventory that can distinguish between entrepreneurial and non-entrepreneurial potentials.

In view of the current evaluations; pre-determination, evaluation, measurement and development of entrepreneurial potential seem to emerge as an important field of study for social scientists in Turkey. The results of the analyses of this study agree that the Entrepreneurial Potential Assessment Inventory (EPAl) developed by Santos, Caetano and Curral (2014) as a measurement tool can address the need mentioned above. Analysis of the reliability of EPAl-TR was made by Cronbach's alpha coefficient, two half reliability analysis coefficients and test-retest reliability coefficients. Overall, results have suggested that EPAl-TR is a valid and reliable tool for measuring entrepreneurial potential

The Effects of VIX Index, Exchange Rate & Oil Prices on the BIST 100 Index: A Quantile Regression Approach

VIX Endeksi, Döviz Kuru ve Petrol Fiyatlarının BIST 100 Endeksi Üzerindeki Etkileri: Bir Kuantil Regresyon Yaklaşımı

Mercan HATİPOĞLU¹

Bilgehan TEKİN²

Geliş Tarihi: 05.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 30.10.2017 / Kabul Tarihi: 01.11.2017

Abstract

The aim of this study is to investigate the effect of oil price, US Dollar rate and VIX on Borsa Istanbul by employing quantile regression model. In the literature, there are studies that examine the effect of the mentioned factors on stock market, but the number of studies in which these factors are used together and the quantile regression approach is used is not enough. This is the motivation source of the study. In this context it is examined that how and in which quantiles the mentioned global factors influence the stocks market in Turkey. The quantile regression approach allows the observation of the dynamic relations. This information will help investors who will invest in BIST in investing strategies. The results of the study show that BIST index is significantly affected by volatility index in all quantiles. On the other hand, the dollar was impacted on the BIST index only in high quantiles. The stock market effect of oil prices indicates that there is not an asymmetric relationship between two variables, only meaningful in middle quantile.

Keywords: Stock Markets, BIST, VIX, Oil, Exchange Rate, Quantile Regression

JEL Codes: C01, C21, C58, D53

Özet

Bu çalışmanın amacı petrol fiyatlarının, ABD Doları'nın ve VIX'un Borsa İstanbul üzerindeki etkisini kantil regresyon modeli kullanarak araştırmaktır. Literatürde bu çalışmaya konu olan faktörlerin etkisi incelenmekle birlikte, kantil regresyon yaklaşımının kullanıldığı çalışmaların sayısı nispeten azdır. Çalışmanın motivasyon kaynağını bu nokta oluşturmuştur. Bu bağlamda, bahsedilen küresel faktörlerin, Türkiye'de hisse senetleri piyasasını nasıl ve ne derece etkilediği incelenmiştir. Kantil regresyon yaklaşımı dinamik ilişkilerin gözlemlenmesine izin verir. Bu bilgi, BIST'e yatırım yapacak yatırımcılara yardımcı olacaktır. Çalışmanın sonuçları, BIST endeksi üzerinde en fazla etkili olan faktörün VIX endeksi olduğunu göstermiştir. Öte yandan dolar kuru sadece borsa yükselirken anlamlı etkiye sahip iken, petrol fiyatlarının BIST endeksini asimetric olarak etkilemediği görülmüştür. BIST endeksinin tüm kantillerdeki volatilite indeksinden önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Öte yandan Dolar kuru BIST üzerinde yalnızca yüksek kantillerde etkili olmuştur. Petrol fiyatlarının BIST üzerindeki etkisine bakıldığında ise, iki değişken arasında asimetric bir ilişki olmadığı ve bu ilişkinin yalnızca orta kantillerde anlamlı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hisse senedi piyasası, BIST, VIX, Petrol, Döviz Kuru, Kuantil Regresyon

Introduction

The volume of transactions of international investments that exceed the borders of the countries are growing rapidly in world financial markets. This situation is accompanied by local financial markets in the countries at the same time becoming a global financial market feature. Global markets have been influenced by developments in the world such as economic developments, economic conditions, wars, internal conflicts, supply and demand, natural catastrophes, political tensions and conflicts etc. In addition, BRICS countries and emerging markets such as South Africa, Brazil, India, Indonesia and Turkey, which have been starting to be called fragile quintiles since 2013, are the markets with high potential risk of return at the same time with high risk. The high level of risk in these countries necessitates more detailed analysis and more factors to be taken into account. It is important at this point that all possible factors affecting the markets are discussed as much as possible in the academic studies. Presenting and revealing the factors that escape from the eye to the attention of investors with different methods of analysis and new findings will enable more efficient and careful investment decisions.

¹ Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, Çankırı, Türkiye.
E-Posta: mercanhatipoglu@gmail.com, Sorumlu Yazar.

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, Çankırı, Türkiye.
E-Posta: btekin@karatekin.edu.tr

As is known, the main purpose of the companies is to make the company value maximum in favor of shareholders. This is only possible by maximizing the market prices of the relevant company's stocks. Determining the market value of the shares requires the determination of the stock returns. It is well known that stock prices are generally sensitive to external factors as well as to financial and financial indicators issued by companies. The accumulation of knowledge on financial markets supports the view that stock prices are affected by a wide range of unexpected events and some events more influence stock prices than others. In this context, when it comes to finance literature, it seems that the issue of what matters about stock market is increasing day by day. In this context for example many studies attempting to explain the relationship between stock prices and exchange rate fluctuations have tried to prove that there is a statistically significant and strong relationship between the two variables (Ajayi & Mougoue, 1996; Buberökü, 1997; Granger, Huang & Yang, 2000). On the other hand it is known the volatility in oil prices has an effect on stock prices and earnings in emerging economies (Basher and Sadorsky, 2006). There is a large literature on the relationship between oil prices and macroeconomic variables (Cueppers and Smets, 2015). Based on this literature, various studies about the link between oil prices and the stock market arose later (Jones and Kaul, 1996; Sadorsky, 1999; Park and Ratti, 2008; Reboredo and Rivera-Castro, 2014). Besides these, the number of studies on the effect of volatility indices in developed financial markets on stock markets in other countries is relatively small. As is known, traditional finance models assume that investors are rational and will always force capital market prices to equal the present value of future expected cash flows. Nevertheless, when we look at the history of stock market in the world, it is seen that there are dramatic collapses under the influence of many events still called by their names today: the Long Depression (1878), the Great Crash (1929), the Tronics Boom (1960s), the Go-Go Years (late 1960s), the Nifty Fifty bubble (early 1970s), the Black Monday crash (October 1987), and the Internet bubble (1990s) and other economic and debt crises in the world: During the last twenty years, the world has relieved the sovereign debt crises (Ghosh, 2006; Baker and Wurgler, 2007). In particular, the Latin American (1982), the Mexican "Tequila" (1994-95), the East Asian (1997), the Russian collapse (1998), the Brazilian (1998-99), the Turkish (1994, 2000-2001). At the point of explanation of these changes, traditional finance theories are desperate. Behavioral finance researchers therefore try to increase the standard model with an alternative model built on two basic assumptions (Baker & Wurgler, 2007). One of these assumptions that Baker and Wurgler (2007) stated in their work, put forward by Delong, Shleifer, Summers and Waldmann (1990), implies that investors are subject to emotions. A comprehensive investor sentiment is a belief in future cash flows and investment risks that can not be justified by the facts available.

In this study, the effects of global economic factors such as exchange rate, oil, VIX index (S&P 500 volatility index) on the value of BIST 100 index between 2002-2016 were examined. For this purpose, the daily closing prices of the BIST 100 index are taken as dependent variable and the daily prices of the Dollar, Brent Oil and VIX index are taken as independent variables. In the study, the quantile regression approach which allows the observation of the dynamic relations and mostly unused in the previous studies is used. This approach will be covered in more detail later in this study. The next section of the study will include literature review of the independent variables considered in this study and their relation to stock market.

2. Literature Review

2.1. VIX Index (Chicago Option Exchange Volatility Index) Value and Stock Prices

The VIX index (Chicago Board Options Exchange Volatility Index) is also known as the "fear index" or "investor fear gauge" was created by the Chicago Board of Trade in 1993. VIX is an index based on volatility in financial markets and measuring the degree of fear in financial markets. Index was created to determine the calculated and implied volatility of American-style buy and sell options on the S & P 100 index, which is 22 trading days (30 calendar days) left by the Chicago Board of Options Exchange. In the VIX index, problems arising from buying / selling price fluctuations can be eliminated by calculating the price of each option by taking the average of recently traded options (Kaya, 2015). VIX measures the expected volatility of the market for 30 calendar days and fluctuates continuously throughout the trading day. As is known, investor sensitivity is an important factor in investment decisions of professional investors. The index is seen as a standard indicator of risk volatility for investors in the United States.

In the literature we see that the volatility indices and especially the VIX index have a limited number of studies on the effects of stock markets. When we look at the work done on the international field in this subject, it is seen that the work of first multiplier is done by the Mensi, Hammoudeh, Reboredo and Nguyen (2014). The researchers investigated global factors affecting stock market in BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) countries. In their quantile regression study, the shift in global stock markets, commodity prices, uncertainty in the US economic policy, and stock market uncertainty (based on the Chicago Board of Options Exchange Volatility Index (VIX)) have had an impact on stock markets in BRICS countries. As a result of the studies covering between September 1997 and September 2013, asymmetric dependency between BRICS stock exchanges and global stock exchanges has been revealed. In addition, VIX is an important factor in the bear market, as well as in the bull market, except in Brazil and India.

Gonzalez and Novales (2009) analyzed the content of information on current and future market conditions in the volatility indices of international stock markets. In their study, they were based on the S & P 500 Volatility Index (VIX), VDAX (German Volatility Index), VSMI (Swiss Volatility Index) and VIBEX35 (Spanish Volatility Index: they have calculated this volatility index themselves) indexes from January 1, 1999 to March 30, 2008, based on daily closing data of the markets. As a result of their analysis with the Granger causality test, they found a strong negative correlation between the change in volatility indices and the current market returns in both directions. According to the results of the study, the future volatility estimates obtained from the volatility indices are as good as those obtained from the historical volatility, but they are not

as good as they can be used for risk management. They point out that volatility indexes better reflect current market sentiment than expectations about future market conditions.

Tsai (2014), one of the studies conducted in this regard, revealed that the fear index (VIX) is a clear link to the spread of the US stock market to other markets. This spillover effect indicates the asymmetry and positive baseline information and the possibility of spreading non-essential information.

Kaya (2015) investigated the causality between the BIST 100 index and the VIX index. The Johansen-Jeselius cointegration test and the vector error correction model have been applied to their work from January 2, 2009 to January 11, 2013. They found cointegration between the BIST 100 index and the VIX index as a result of the study and found that BIST 100 index was affected by the VIX index.

Another study on global factors affecting the stock market was conducted by Syriopoulos, Makram and Boubaker (2015). The study looked at the relationship between the imports of US industrial and financial sectors and the imports of the same sectors of BRICS countries. The study focuses on volatility in the stock market and portfolio risk. The empirical methodology of their study is based on a VAR-GARCH model that allows for spreading effects in both return and conditional volatility. According to the results of the study, the US industrial sector imports mainly affect the imports of Brazil, followed by Russia, India and South Africa. On the other hand, they concluded that the US financial sector had significant influence on the imports of South Africa and Russia. Asymmetric dependencies, shocks and fluctuations have emerged between the US and BRICS stock exchanges and sectors. Empirical findings for both sectors (industry and finance) show that their volatility in the past is a critical factor in determining future volatility. In addition, US industrial and financial sector diversity benefits of a portfolio of stocks have indicated that BRICS industry and financial sector shares will also be included. In this context, they indicate that such a global diversification portfolio will provide improved risk-adjusted return performance.

Chang, Hsieh & McAleer (2016) investigated whether VIX exposures affect ETF implications in their study. As a result of the study they found significant negative effects on European ETF incomes in the short term; significant impacts that are stronger than those of the European ETF on the single market ETF asset; and lower impact than the S&P 500 brought on European ETF inflation. .

2.2. Oil Price and Stock Prices

One of the macro-determining factors affecting the economic indicators of countries is global oil prices. Over the past 40 years, oil prices have attracted considerable attention as economic indicators in academia, economies of the countries and the press. Numerous empirical studies in this context reveal a strong link between oil prices and economic indicators (Ready, 2014). Because of the prominence of oil prices, it has become necessary to examine the relationship between oil prices and other traded assets, such as equity, to help better understand the link between oil prices and the economy. An analysis of the statistical significance, level and periodicity of this relationship over a long period of time will guide both investors and decision makers to take decisions.

When we look at the literature, we see that there is a lot of studies on the relationship between oil prices and financial markets. Zhu, Guo, You and Xu (2016) examined the relationship between changes in crude oil prices and the Chinese stock exchange industrial sector. Surveys include monthly data from March 1994 to June 2014. They used a quantile regression approach, which allows a more detailed examination of the degree of attachment and structure as a method of analysis in their study. According to the results of their work, the reaction of market inputs to crude oil has reached the conclusion that they are heterogeneous and positive throughout the conditional distribution of industrial sector incomes. Moreover, this commitment is only present in stagnant or declining markets where unexpected returns are low. While adherence to low quantities is not limited to a market, this is a common feature among industries.

In another study on the effect of oil prices on stock returns, Reboredo and Ugolini (2016) examined the effect of quantile and multi-quantile oil price movements on different stock return coefficients by testing the equality hypothesis of conditional and unconditional quantile dispersion functions of stock returns. From 2000 to 2014, share data from three developed economies (US, UK and European Monetary Union) and five BRICS countries were analyzed. According to the results, the effects of oil prices on the upper and lower share price are much smaller than those seen after the onset of the crisis. The negative release effect was greater in many countries before the onset of the crisis and in all the countries after the onset of the crisis than in the opposite direction. Moreover, the positive and negative small-scale movements in oil prices have reached the point that there is no effect on the stock return coefficients before or after the beginning of the crisis.

Berk and Aydoğan (2012) tested the effects of changes in crude oil prices on stock returns at BIST. Using the daily values of Brent crude oil prices and BIST-100 revenues from January 2, 1990 to November 1, 2011, they tested the relationship between the vector autoregression (VAR) model and these two variables. They also tested the relationship between oil prices and stock returns under global liquidity conditions, including the VIX index, which they refer to as a liquidity proxy variable. The results of the study reveal that there is little empirical evidence that crude oil price shocks are rationally assessed in the Turkish stock market. However, the most important factor leading to the change in stocks came as a result of global liquidity conditions. Abdioğlu and Değirmenci (2014) examined the relationship between oil prices and stock prices on a sectoral basis. They used the Granger causality test in the study. According to the results of their studies covering between 2005 and 2013, they have shown a correct causality from stock prices to oil prices for most sub-sectors.

2.3. Exchange Rates and Stock Prices

One of the most important indicators affecting the functioning of world economies and the activities taking place in financial markets is the exchange rates. Shares are closely related to the exchange rate (Çürük ve Boyacıoğlu, 2016). Turkey, one of the countries mentioned as fragile quintiles, is influenced by basic economic developments abroad and fluctuations in exchange rates as well as in other countries (Sahin, 2016).

In the literature, we see that there are a lot of studies that have studied the relationship between these two variables. Pekkaya and Bayramoğlu (2008), Kiran (2009), Anlaş (2012), Veli and Gazel (2014), Boyacıoğlu and Çürük (2016) and Şahin (2016) are some of the researchers analyzing the relationship between exchange rates and the stock market. Besides that, Ajayi and Mougoué (1996) studied eight advanced economies by analyzing the relationship between stock indexes and exchange rates. The error correction model (ECM) of both variables was used to estimate the short and long term dynamics of the variables. According to the ECM results, significant short- and long-term feedback between the two markets has been revealed. In particular, they found that the increase in local stock prices had a short-term negative impact on the local currency value. However, in the long run, increases in stock prices have a positive impact on the value of the local currency. On the other hand, the depreciation of the exchange rate has a positive effect on the short term and long term.

Granger, Huang, and Yang (2000) investigated the relationship between stock prices and exchange rates during the crisis period, which lasted until the first quarter of 1998, which was called Asian inflation. They tried to determine Granger relations using unit root and cointegration models in the analysis. By analyzing data from South Korea, they reached the conclusion that the exchange rates were controlling the stock prices. As a result of the analysis of, stock prices of Philippines have reached the result that they lead to negative correlated exchange rates. Data from Hong Kong, Malaysia, Singapore, Thailand and Taiwan showed strong feedback.

Buberökü (1997) analyzed Japan, Canada, England, Switzerland, Germany and Australia as developed countries and Singapore, South Korea and Turkey as developing countries in his study of the relationship between stock prices and exchange rates in developed and developing countries. Long-term correlational cointegration tests were used and short-term correlations were tested using Granger causality test, VAR effect response function and variance decomposition methods. According to the results of the study, there is a one-way causality relationship between exchange rates and stock prices in Canada and Switzerland. Japan, Germany, the United Kingdom and Australia have not identified any cause-and-effect relationships. Singapore and South Korea have identified a one-way causality relationship from exchange rates to stock prices. In Turkey, it has determined a causality from stock prices to foreign exchange rates. Finally, there is no long-term relationship between variables in any country except Singapore.

Ayvaz (2006) tested the relationship between stock market and exchange rate using time series analysis. The exchange rate is US Dollars. According to the results of the work done on the monthly data, the exchange rate and the national 100 index have determined that there is a long-term stable relationship between the exchange rate and the financial sector index and the exchange rate and the industry sector index. Nevertheless, there was no correlation between the exchange rate and the service sector index. In addition, a two-way causality between the exchange rate and the stock price index has been revealed. Another researcher, Berke (2012), investigated the validity of the "traditional" and "portfolio balance" approaches that explain the relationship between exchange rate and stock prices in the BIST100 index. According to the results of his study using FMOLS, CCR and DOLS methods, he points out that the portfolio balance approach is supported because of the "negative" relationship between the two variables.

3. Data, Model and Analysis

In this study, a quantile regression method was applied. The quantile regression approach was developed by Koenker and Bassett (1978). This approach allows to reveal the effects of the different points of the distribution of each of the variables thought to have an effect on stock market. Another feature is that it can be used for non-distributed data sets. For this reason, it is a very useful method for studying the behaviors or effects of extreme values (Çolak, Öztürkler and Tokatlıoğlu, 2008). Standard linear regression techniques estimates the conditional expectation of a response variable taking into account the hierarchical data structure, but can not characterize the entire conditional distribution of the dependent variable. These techniques may also summarize the average relation between the regression group and the resultant variable on the basis of the conditional mean function $E(y|x)$. This provides only a partial view of the relationship, since we can deal with explaining the relationship at different points in the conditional distribution of Y. Quantile regression provides this ability (Baum, 2013).

The quantile regression model of the study is simply (Y_i, X_i) , $i = 1, 2, 3, 4, 5$ and 6 , where X is the population of all historical data of the variables of VIX and Oil, exchange rates. Data cover the period between 07/02/2002 and 29/12/2016 represent sample (N) ..., N can be expressed. In this model, the Y: BIST 100 index refers to the daily closing scores from 2002 to 2016, and the explanatory variables (VIX Score, Oil Price and Exchange Rate) in the X: Kx1 dimension. According to this relation,

$$Y_i = X_i' \beta_\theta + u_{\theta_i}$$

$$\text{Quant}_\theta(Y_i/X_i) = X_i' \beta_\theta$$

In this model $\theta: 0 < \theta < 1$ and the analyzed quantile. $\text{Quant}_\theta(Y_i/X_i)$ indicates the conditional quantization of Y_i , depending on the explanatory vector X_i . u_{θ_i} is the error term and $\text{Quant}_\theta(u_i(\theta)|X_i) = 0$. Estimation of the parameters θ th sampling quantile of β_θ is done by solving the minimization problem below,

$$\min_{\beta \in R^k} \left\{ \sum_{i: Y_i < \beta X_i} \theta |Y_i - \beta X_i| + \sum_{i: Y_i \geq \beta X_i} (1 - \theta) |Y_i - \beta X_i| \right\}$$

Since the θ th conditional quantile of the Y_i is $\text{Quant}_\theta(Y_i/X_i) = X_i' \beta_\theta$, the prediction is made with the $\text{Quant}_\theta(Y_i/X_i) = X_i' \beta_\theta$. In the minimization equation, $\theta = 1/2$ gives the median regression of equally weighted error terms. θ continuously increases from 0 to 1, and the conditional distribution of Y can be monitored in this process. The parameters of the independent variables in the Cartesian regression are related to a marginal variation in the independent variable θ . It is expressed as a change in the conditional quantile (Çolak, Öztürkler and Tokatlıoğlu, 2008).

The coefficients of β_θ indicate the dependent variable effect of the independent variable in each regression quantile. The advantage of quantile regression is that it provides information about whether the interdependence relation between dependent and independent variables is static or dynamic and whether the relationship is asymmetric or symmetric. If the values of the explanatory variables are similar to each other over the quantile $\beta_{0.05, 0.10, 0.25, 0.50, 0.75, 0.90, 0.95}$, the relationship between the dependent variable and the independent variable is fixed. On the other hand, the extreme values of $\beta_{0.05}$ and $\beta_{0.95}$ are different from each other, indicating that the relationship between dependent and independent variables is asymmetric. Another advantage of quantile regression is that it provides more accurate prediction parameters for normal non-scattering data (Naifar, 2016). The results of the analysis carried out with Eviews and Stata statistical package programs in line with these explanations are given below.

Table 1: Descriptive statistics of variables

	R	OIL	USD	VX
Mean	0.000507	0.000248	0.000261	19.85265
Median	0.001007	0.000352	-0.000251	17.17000
Maximum	0.121272	0.181297	0.070449	80.86000
Minimum	-0.133408	-0.168320	-0.119294	9.890000
SD	0.018601	0.021897	0.008359	9.032528
Skewness	-0.138404	0.082708	0.010405	2.285501
Kurtosis	7.436756	7.400073	18.85422	10.36971
Jarque-Bera	3076.196	3018.067	39127.87	11707.18
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Adf test	-60.86410		-59.15712	-4.171785
Probability	0.000	0.000	0.000	0.000

In the descriptive statistics presented in Table 1, the series appear to be stationary. It can be said that oil is the most risky instrument because it has the highest standard deviation. The fact that the stock market Istanbul index has a negative skewness coefficient indicates that investors lose more than gain.

Table 2: Correlation matrix of variables

	VX	USD	OIL	R
VX	1.000000	0.064503	-0.043249	-0.003514
USD	0.064503	1.000000	0.007636	0.010398
OIL	-0.043249	0.007636	1.000000	-0.027684
R	-0.003514	0.010398	-0.027684	1.000000

Looking at Table 2, the correlation between oil and VIX is negative for the stock exchange Istanbul. The increase in the VIX index, which is showing signs of volatility in global markets, is expected to make the correlation negative, as it shows investors can withdraw their money from the stock market. Since oil prices are a significant cost factor for companies, an increase in prices may reduce the value of companies in the stock market. The positive correlation between dollar and BIST index implies that they both act in the same direction. There are no multiple linear autocorrelation problems in the model because the correlations of the variables in the model are not high.

Table 3: Quantile regression estimation results

	0.05	0.10	0.25	0.50	0.75	0.90	0.95
OIL	-0.012	-0.026	-0.026	-0.026**	-0.015	0.002	-0.031
t statistic	-0.025	-1.237	1.466	-1.751	-0.813	0.113	-1.006
USD	-0.124	-0.049	0.047	0.048	0.071	0.119**	0.146**
t statistic	-1.397	-0.686	0.813	1.105	1.429	2.115	1.835
VIX	-0.006***	-0.004***	-0.002***	-0.0006***	-0.01***	-0.003***	-0.006***
t statistic	-4.840	-7.240	-3.645	0.502	2.7287	5.300	4.394
a	-0.016***	-0.010***	-0.010***	-0.010	0.007**	-0.010***	-0.010***
t statistic	-6.205	-8.333	-5.193	0.813	6.690	10.649	6.766
Pseudo R ²	0.0318	0.0197	0.0049	0.0009	0.0008	0.0202	0.0353

Table 3 present that BIST index is significantly affected by volatility index in all quantiles. The fact that the coefficients in each quantile are negative indicates that the BIST index is depreciating as the VIX index, which represents the ambiguity in the world and represents the implicit volatility, increases. On the other hand, the impact of the dollar currency on the BIST index was only in high quantities. In this case, the dependence between the dollar and the stock market is existing while the stock market is in the bull market. The stock market effect of oil prices only proves that there is no asymmetric relationship between the two variables, which is significant in the middle quantile.

To sum up, the stock Exchange Istanbul index in general is influenced by the volatility index, which measures the global risk appetite rather than the macro economic factors. In contrast to the judgment that the stock market and dollar exchange in Turkey move in the opposite direction, in this study the dollar emerges as a dragging factor that attracts the market even further when the BIST is in the bull market. Oil prices are only effective in normal periods on the BIST. The market does not require investors to perceive oil prices as a risk factor.

Conclusion

Knowing the factors that affect the stock returns will help investors make more informed decisions. In this study, the VIX index, oil prices and dollar rate were analyzed by the quantile regression method as global factors that affecting stock markets. In the literature, there are studies that examine the effect of the mentioned factors on stock market, but the number of studies in which these factors are used together and the quantile regression approach is used is not enough. This is the motivation source of the study. In this context, the effect of oil prices, dollar exchange rate and VIX index on the bullish and bear market results of the stock exchange BIST100 index is investigated. As a result, BIST investors are thought to be the most likely to follow the risk appetite and future uncertainty in the world. On the other hand, the influence of the exchange rate on the BIST index is significant and positive only in the bull market. Therefore, in the case of the bull market, the dollar rises return of BIST. Bu bulgu Türkiye de beklentilerin aksine bu iki değişkenin zıt yönde hareket etmediğini göstermiştir. Dolayısıyla yatırımcılar dolar ile borsaya aynı anda yatırım yaparak portföy risklerini düşüremezler.

Oil prices are not a dynamic factor affecting the BIST index.

In subsequent studies, the BIST effect of some macro variables such as interest rates and inflation can be investigated.

References

- Abdioğlu, Z., & Değirmenci, N. (2014). Petrol Fiyatları-Hisse Senedi Fiyatları İlişkisi: BIST Sektörel Analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8).
- Ajayi, R. A. & Mougoué, M. (1996). On the dynamic relation between stock prices and exchange rates. *Journal of Financial Research*, 19(2), 193-207.
- Anlas, T. (2012). The Effects of Changes in Foreign Exchange Rates On ISE-100 Index. *Journal of Applied Economics & Business Research*, 2(1).
- Ayvaz, Ö. (2006). Döviz Kuru ve Hisse Senetleri Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1-14.
- Baker, M., & Wurgler, J. (2007). Investor sentiment in the stock market. *The Journal of Economic Perspectives*, 21(2), 129-151.
- Basher, S. A., & Sadorisky, P. (2006). Oil price risk and emerging stock markets. *Global finance journal*, 17(2), 224-251.
- Baum, C. F. (2013). Quantile regression. URL [http://fmwww. bc. edu/EC-C S, 2013](http://fmwww.bc.edu/EC-C S, 2013).
- Bekaert, G. & Hoerova, M. (2014). The VIX, the variance premium and stock market volatility. *Journal of Econometrics*, 183(2), 181-192.
- Berk, I., & Aydoğan, B. (2012). *Crude oil price shocks and stock returns: evidence from Turkish stock market under global liquidity conditions* (No. 12/15). EWI Working Paper.
- Berke, B. (2012). Döviz Kuru ve İMKB100 Endeksi İlişkisi: Yeni Bir Test. *Maliye Dergisi*, 163, 243-257.
- Boyacıoğlu, M. A. & Çürük, D. (2016). Döviz Kuru Değişimlerinin Hisse Senedi Getirisine Etkisi: Borsa İstanbul 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama. *Journal of Accounting & Finance*, (70).
- Büberkökü, Ö. (1997). Hisse Senedi Fiyatları İle Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerden Kanıtlar. *İMKB Dergisi*, C, 13.

- Chang, C. L., Hsieh, T. L., & McAleer, M. (2016). *How are VIX and Stock Index ETF related?* (No. 16-010/III). Tinbergen Institute Discussion Paper.
- Çolak, Ö. F., Öztürkler, H., & Tokatlıoğlu, İ. (2008). Türkiye'de tüketim fonksiyonunun dilim regresyon yöntemi ile tahmini. *Iktisat İşletme ve Finans*, 23(268), 62-93.
- Cüppers, L., & Smeets, D. (2015). How Do Oil Price Changes Affect German Stock Returns?. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(1), 321.
- Ghosh, A. (2006, July). Capital Account Crises: Lessons for Crisis Prevention. In *High-Level Seminar on Crisis Prevention, Singapore, July* (pp. 10-11).
- González, M. T., & Novales, A. (2009). Are volatility indices in international stock markets forward looking?. *RACSAM-Revista de la Real Academia de Ciencias Exactas, Físicas y Naturales. Serie A. Matemáticas*, 103(2), 339-352.
- Granger, C. W., Huangb, B. N., & Yang, C. W. (2000). A bivariate causality between stock prices and exchange rates: evidence from recent Asian Flu. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 40(3), 337-354.
- Jones, C. M., & Kaul, G. (1996). Oil and the stock markets. *The Journal of Finance*, 51(2), 463-491.
- Kaya, E. (2015). Borsa İstanbul (BIST) 100 Endeksi ile Zimni Volatilite (VIX) Endeksi Arasındaki Es-Bütünleşme ve Granger Nedensellik/Cointegration and Granger Causality Between Implied Volatility (VIX) Index and İstanbul Stock Exchange (BIST) 100 Index. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(28), 1.
- Kiran, B. (2009). Türkiye'de döviz kuru ve hisse senedi fiyatlarının sınır testi analizi. *Iktisat İşletme ve Finans*, 24(275), 66-88.
- Koenker, R., & Bassett Jr, G. (1978). Regression quantiles. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 33-50.
- Mensi, W., Hammoudeh, S., Reboredo, J. C., & Nguyen, D. K. (2014). Do global factors impact BRICS stock markets? A quantile regression approach. *Emerging Markets Review*, 19, 1-17.
- Naifar, N. (2016). Do global risk factors and macroeconomic conditions affect global Islamic index dynamics? A quantile regression approach. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 61, 29-39.
- Park, J., & Ratti, R. A. (2008). Oil price shocks and stock markets in the US and 13 European countries. *Energy economics*, 30(5), 2587-2608.
- Pekkaya, M. ve Bayramoğlu, M. F. (2008). Hisse Senedi Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: YTL/USD, İMKB 100 ve S&P 500 Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (38).
- Ready, R. C. (2014). Oil prices and the stock market. *Browser Download This Paper*.
- Reboredo, J. C., & Rivera-Castro, M. A. (2014). Wavelet-based evidence of the impact of oil prices on stock returns. *International Review of Economics & Finance*, 29, 145-176.
- Reboredo, J. C., & Ugolini, A. (2016). Quantile dependence of oil price movements and stock returns. *Energy economics*, 54, 33-49.
- Sadorsky, P. (1999). Oil price shocks and stock market activity. *Energy economics*, 21(5), 449-469.
- Sahin, A. (2016). Döviz Kurunun Hisse Senedi Endeksi Üzerine Kısa ve Uzun Dönemde Etkileri: Kırılgan Besli Ülkeleri Üzerine Yumusak Geçişli Esik Hata Düzeltme Modeli Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 319.
- Syriopoulos, T., Makram, B., & Boubaker, A. (2015). Stock market volatility spillovers and portfolio hedging: BRICS and the financial crisis. *International Review of Financial Analysis*, 39, 7-18.
- Tsai, I. C. (2014). Spillover of fear: Evidence from the stock markets of five developed countries. *International Review of Financial Analysis*, 33, 281-288.
- Veli, A. & Gazel, S. (2014). Döviz Kurları İle BIST Sanayi Endeksi Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (44), 23-41.
- Zhu, H., Guo, Y., You, W., & Xu, Y. (2016). The heterogeneity dependence between crude oil price changes and industry stock market returns in China: Evidence from a quantile regression approach. *Energy Economics*, 55, 30-41.

Genişletilmiş Özet

Finans alanında, hisse senedi piyasalarını etkileyen unsurların neler olduğu konusunun gün geçtikçe önemini arttırdığı görülmektedir. Bu konuda risk ve getiri bağlamında yapılan çalışmaların temel noktası piyasaların risk yapısının getiriler üzerindeki etkisinin ve dolayısıyla finansal varlıkların fiyatlanmasının anlaşılmasıdır. Literatüre bakıldığında daha çok tek bir makro düzeyde veya işletme düzeyindeki faktörün hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Özellikle Türkiye'de volatilité endekslerinin hisse senedi piyasasına etkisini konu alan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu çalışmanın motivasyon kaynağını da bu nokta oluşturmuştur. Bu çalışmada kantil regresyon yaklaşımı ile 2002-2016 yılları arasında döviz kuru, petrol, S&P 500 Volatilité endeksi olan VIX endeksi gibi global ekonomik faktörlerin BIST 100 endeksinin değeri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla BIST 100 endeksinin söz konusu yıllar arasındaki günlük kapanış fiyatları bağımlı değişken olarak ve Dolar, Brent Petrol ve VIX endeksi' nin günlük fiyatları ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Bu çalışmanın amacı petrol fiyatlarının, ABD Doları'nın ve VIX'un Borsa İstanbul üzerindeki etkisini kantil regresyon modeli kullanılarak araştırmaktır. Literatürde bu çalışmaya konu olan faktörlerin etkisi incelenmekle birlikte kantil regresyon yaklaşımının kullanıldığı çalışmaların sayısı nispeten azdır. Çalışmanın motivasyon kaynağını bu nokta oluşturmuştur. Bu bağlamda, bahsedilen küresel faktörlerin, Türkiye'de hisse senetleri piyasasını nasıl ve ne derece etkilediği incelenmiştir.

Bu çalışmada kantil (dilim/quantile) regresyon yöntemi uygulanmıştır. Kantil regresyon yaklaşımı dinamik ilişkilerin gözlemlenmesine izin verir. Kantil regresyon yaklaşımı Koanker ve Bassett (1978) tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, hisse senedi piyasalarına etkisi olduğu düşünülen değişkenlerden her birinin dağılımının farklı noktalarındaki etkilerini ortaya koymaya imkân tanımaktadır. Bir diğer özelliği normal dağılımayan veri setleri için de kullanılabiliridir. Bu

---

nedenle aşırı (uç) değerlerin davranışlarının veya etkilerinin de incelenmesinin istendiği çalışmalar için oldukça faydalın bir yöntemdir (Çolak, Öztürkler ve Tokatlıoğlu, 2008).

Çalışmanın sonuçları, BIST endeksinin tüm kantillerdeki volatilité indeksinden önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Öte yandan Dolar kuru BIST üzerinde yalnızca yüksek kantillerde etkili olmuştur. Petrol fiyatlarının BIST üzerindeki etkisine bakıldığında ise, iki değişken arasında asimetrik bir ilişki olmadığı ve bu ilişkinin yalnızca orta kantillerde anlamlı olduğu görülmektedir.

Borsaların getirilerine etki eden faktörlerin bilinmesi yatırımcıların daha bilinçli karar vermelerine yardımcı olacaktır. Bu çalışmada Borsa İstanbul 100 endeksinin yükselirken ve düşerken diğer bir anlatımla boğa ve ayı piyasası halindeki getirilerine petrol fiyatlarının, dolar kurunun ve VIX endeksinin etkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak BIST yatırımcılarının en öncül olarak dünyadaki risk iştahını ve geleceğe dair belirsizliği takip etmelerinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan döviz kurunun BIST endeksi etkisi sadece boğa piyasasında anlamlı ve pozitif olmaktadır. Dolayısıyla doların yükselmesi boğa piyasası durumunda BIST yatırımcısına da kazandırmaktadır. Petrol fiyatlarının ise BIST endeksine etki eden dinamik bir faktör olmadığı ortaya çıkmıştır. In some researches, people who share different social categories such as education level, social structure and attitudes are more likely to establish communication and interaction process than others. One of the strongest social relations established among people at the end of this process is friendship (Blau, 1977; Verbrugge, 1977).

Aktif Öğrenme Yöntemleri ile 20. Yüzyıl Sanat Akımlarının Öğretimi¹

Teaching 20th Century Art Movements with Active Learning Methods

Nermin YAY KORDE²

Ümran BULUT³

Geliş Tarihi: 10.04.2017 / Düzenleme Tarihi: 01.11.2017 / Kabul Tarihi: 01.11.2017

Özet

Çok yönlü olan insan, eğitime gereksinim duyan bir varlıktır. Eğitim sayesinde her bireyde var olan kapasitenin tanınması, yönlendirilmesi ve gelişmesi mümkündür. İnsan eğitimi için başlıca bileşenlerden biri de elbette sanat eğitimidir. Sanat eğitiminin verimli şekilde gerçekleştirilebilmesi de günümüzdeki önemli sorunlardan biridir.

20. yüzyıl sanat akımları görsel sanatlar dersinde gerek ilköğretim gerekse ortaöğretim de, dersin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bilindiği üzere sanat akımları, sanatın tarihsel kısmı ile de ilgilidir. Dolayısıyla bu konunun aktarımı ve öğrencide kalıcı bilgi sağlama durumu oldukça zordur. Eğer verimli bir eğitim ortamı oluşturulmazsa konu unutulup gidecek bir yapıya sahiptir. Bu nedenle akımlar konusunun etkin şekilde öğretimi sanat eğitimi açısından önemli bir yer tutacaktır.

Bu araştırma, ortaöğretim 16-17 yaş grubunda aktif öğrenme yöntemleriyle 20. yüzyıl sanat akımlarının öğretimi incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada seçilen öğrenci grubuna 20. yüzyıl sanat akımları aktif öğrenme yöntemleri ile öğretilmiş ve ardından edindikleri bilgilerle onların bu konuya uygun yaratıcılıklarını kullanarak eserler üretmeleri istenmiştir. Yöntemin etkililiğini daha yakından ve doğal ortamında irdeleyebilmek adına nitel araştırmalardan eylem araştırması modeli ile gerçekleştirilen araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Aktif öğrenme yöntemleriyle 20. yüzyıl sanat akımları konusunun öğretimi, öğrencilerin;

- 1) akademik başarıları ile bilgiyi edinme ve kullanabilme becerileri üzerinde nasıl etkisi olmuştur?
- 2) sanatsal çalışmalarını sorgulama ve analiz edebilmeleri açısından nasıl etkisi olmuştur?
- 3) kendi tasarımlarını oluştururken farklı teknik ve materyaller kullanmalarında nasıl etkisi olmuştur?

Araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Kocaeli Çayırova Şehit İhan Küçüksolak Anadolu Lisesi öğrencilerinden amaçsal örnekleme ile seçilen 8 kişilik öğrenci grubu üzerinde yürütülmüştür.

Anahtar kelimeler: Sanat Eğitimi, Görsel sanatlar dersi, 20. Yüzyıl Sanat Akımları, Aktif Öğrenme.

Abstract

Being versatile, humankind is a creature who is in need of education. Thanks to education, it is possible to recognize, lead, and improve the capacities of the individuals. For the education of the individuals, art education is of course one of the fundamental elements. Carrying out a fertile and effective art education is one of the important problems of our time.

The art movements of 20th century constitutes one of the important landmarks of visual arts lesson both in primary and secondary schools. As it is known, the art movements are not about the historical aspects of art. So, the teaching of this issue and reaching long-term effects on the students is challenging. If it is not supported with a fertile education program, it is likely to be forgotten in a short time. For these reasons, teaching the art movements in an effective way constitutes an important place in the education of visual arts.

In the present study it is aimed to investigate the teaching of 20th century art movements to 16-17 year old secondary school students with the method of active learning. Within the framework of the study, the 20th century art movements were taught with active learning method and afterwards the learners were asked to produce art crafts with the information they received. In order to examine the efficiency of the method more closely and in its natural circumstance, action research methodology was adopted and the following research questions were aimed to be answered;

¹ Bu Araştırmanın Öncül Sonuçları 18-21 Ekim 2017 Tarihleri Arasında Antalya-Alanya da II. İnes Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresinde Sunulmuştur.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı E-posta: nermin_yay@hotmail.com

³ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Resim-İş Öğretmenliği Bölümü E-posta: umranbulut@gmail.com

What sorts of effects does teaching 20th century art movements by implementing active learning methods have on;

- 1) *students' academic achievement and their knowledge acquisition and using skills,*
- 2) *students' questioning and analyzing work of art,*
- 3) *students in terms of using different techniques while creating their own designs?*

What sorts of effects does teaching 20th century art movements by implementing active learning methods have on;

- 1) *students' academic achievement and their knowledge acquisition and using skills,*
- 2) *students' questioning and analyzing work of art,*
- 3) *students in terms of using different techniques while creating their own designs?*

Key Words: *Art Education, Visual Arts Lesson, 20th Century Art Movements, Active Learning.*

Giriş

Sanat insanoğlunun birlikte yaşamaya başladığı andan itibaren devamlı olarak kendini yenileyen ve gelişen bir olgu içinde günümüze kadar süregelmiştir. Buna bağlı olarak da sanatın anlamı ve tanımı her dönemde değişime uğramış bazen birbirini destekleyen bazen de tepki olarak verilen tanımlarla karşımıza çıkmıştır. Sanatın, eğitim kısmı ise bu sürecin en önemli kısmını oluşturmaktadır.

Ada ve Baysal (2013:1); “İnsanlığın başlangıcından bugüne kadar süregelen en önemli etkinliklerin başında eğitim gelmektedir. Her çağda, her toplumda yaşamın gereği olarak yapılan eğitim fonksiyonları farklı olmuştur” diye belirtmiştir.

“Görsel sanatlar, resim, heykel, mimarlık, grafik sanatlar, endüstri tasarımı, seramik gibi geniş bir alanı kapsar. Bu dalların tümüyle ilgili olarak okul öncesinden yüksek öğrenime kadar her aşamadaki sanat eğitimi ve öğretimiyle ilgili kuramsal ve uygulamalı çalışmalara “Görsel Sanatlar Eğitimi” ya da sadece “Sanat Eğitimi” denilebilmektedir.” (Buyurgan,2012:2)

Sanat eğitimi, bireyi bütünlük içerisinde; ruhsal ve bedensel eğitimi bütün alarak, düşünce, yetenek ve yaratıcılık gücünün artırılmasını esas alır. Artut’a (2009:121) göre; “günümüzde sanat eğitiminin ana amacı öğrenciyi, kapasitesi doğrultusunda entelektüel, duygusal ve sosyal gelişimi açısından destekleyip ona donanım sağlayarak onun kişisel istemlerine yanıt verebilme çabasıdır. Sanat eğitimi, bireye estetik amaçların yanı sıra eğitici ve öğretici amaçları da verebilmeyi hedefler.”

Bulut (2001:476) da sanat ve sanat eğitimi ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Ülkemizde çeşitli liselerden mezun öğrencilerin aldıkları eğitimin birbirinden çok farklı olduğu bilinmektedir; ayrıca çoğunda sanatla ilgili hiçbir etkinliğin yapılmadığı bir gerçektir. Sanata karşı bilinçlenme yerine, sanata karşı ilginin azalmış olması üzücüdür”.

Sanat eğitimi bireyin her döneminde, eğitimin her safhasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle sanat eğitiminin gerçekleştiği her yerde sanat bireyin algısına, sanatsal gelişimine, estetik olgusuna katkı sağlar nitelikte olması ve yenilikçi, deneylere açık yöntemlerle desteklenmesi gerekmektedir. Her öğrenci farklı öğrenme stillerine sahiptir ve önemli olan farklı yetenek, ilgi ve algılama özelliklerine sahip bireylere bu yönlü eğitim vermektir. Toplumlar da nitelikli ve kaliteli bir sanat eğitimi için bazı koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Erinç’e (2004:87) göre gereklilik arz eden durumlar şunlardır:

- a)doğru program,
- b)doğru öğretmen ve
- c)doğru yönetmen.

“Sanat eğitiminde planlanan hedeflere ulaşmak için öğretmenlerin derslerinde uyguladıkları birçok yöntem belirleyici olabilmektedir. Bu yöntemlerin belirlenmesinde sanat eğitiminin kendine özgü öğretim teknikleri olduğu düşünüldüğünde eğitimcilerin yüksek bir alan bilgisine, deneyim ve beceriye sahip olmaları gerekir. Planlanan sanatsal eğitimde öğrencilerin farklı gelişim özelliklerini göstermeleri, öğrenme biçimlerinde de farklılıklar yaratmaktadır. Bu farklılıklar çeşitli sanatsal öğrenme ve araçların bir arada kullanılmasına ve gerektiğinde özel öğretime gereksinim duyulmasına neden olur.” (Artut,2009:131)

20. yüzyıl sanat akımları konusu çoğunlukla dinleme ve not alma aktivitelerinden oluştuğu için edilgin öğretim yöntemleriyle işlendiğinde bilgi düzeyinde kalması, hedefin bilişsel düzeyde kalıp diğer aşamalarının gerçekleşmemesi olasılığını arttırmaktadır.

Eğitim ve öğretimdeki farklılıkları Varış (1998:6-8) şu şekilde belirtmiştir: “Eğitim ve öğretim faaliyetlerinin amacına ulaşılabilmesi öğrenmenin gerçekleşmesine bağlıdır. Öğrenmenin olmadığı yerde eğitimden söz etmek pek mümkün olmamaktadır. Eğitim zaman ve mekan yönünden kapsamlı, sürekli ve çok boyutludur. Öğretimde zaman ve mekan kadar öğretmenin, velinin ve öğrencinin beklentileri de önem taşır.” Günümüz eğitim ve öğretiminde de tüm bunlar gözetilerek oluşturulan ortamlarda daha verimli bir süreç elde edilmekte ve öğrencinin bilgiyi edinip kullanabilme olasılığı artmaktadır.

Söz konusu olan 20. yüzyıl sanat akımlarının iyi bir sanat eğitimi ile gelecek nesillere aktarılması; sanatın farklı teknik ve materyal anlayışına sahip bilince erişmelerine, bilgiyi kullanabilmelerine, sanatsal resimleri analiz edebilme ve bireyin farklı uygulamalar anlayışı ile özgün ve estetik eserler üretebilmelerine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Tüm bu düşüncelerin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla seçilen aktif öğrenme modeli ile kaliteli bir eğitim-öğretim ortamı oluşturulacağı amaçlanmıştır.

Aktif öğrenme yöntemlerinin, görsel sanatlar dersi, 20. yüzyıl sanat akımları konusuna ilişkin akademik başarıları, yaratıcı etkinliklerde bulunabilmeleri ve farklı teknik ve materyallerle eserler ortaya koyabilmelerini ve bu modele dayalı oluşturulan iyi bir sınıf uygulaması, çocukların resim yapmaya, ona bakmaya, onun hakkında düşünmeye, onu hissetmeye ve tanımaya, sanata ve tasarıma tepki vermeye katılımlarını sağlayabilecektir.

Aktif Öğrenme

Açıkgöz' e göre (2003:17) aktif öğrenme; "Öğrenenin öğrenme sürecinin sorumluluğunu taşıdığı, öğrenene öğrenme sürecinin çeşitli yönleri ile ilgili karar alma ve öz düzenleme yapma fırsatlarının verildiği ve karmaşık öğretimsel işlemlerle öğrenenin öğrenme sırasında zihinsel yeteneklerini kullanmaya zorlandığı bir öğrenme sürecidir."

"Bildiklerim gördüklerimdir, gördüklerim bildiklerimdir." (Atagök, 2011:102)

Görerek, yaşayarak öğrendiğimiz her şey kalıcı öğrenmemizi sağlayan, bizde bu bilgilerin her anımızda yaşamasını sağlayan öğrenilmiş bilgiler kazanmamıza olanak tanır. İşte bu yüzden küçük yaşlarımızdan itibaren kalıcı öğrenmelerin sağlanabildiği ortamlar oluşturmak ve öğrencileri bu şekilde yetiştirmek etkili bir eğitim öğretim için en gerekli koşullardan biridir.

İlkokuldan başlayarak bütün öğrenim sırasında öğretmenin söylediklerini yalnızca bellemeye, sınavlara nakletmeye yönlendirilen öğrenci; özgür, bilimsel düşünceyi yaratıcı potansiyelini gerçekleştiremeyecektir (Taşdemir, 2001:479). Günümüz koşullarında artık geleneksel hale gelmiş öğretmen merkezli eğitim anlayışı kalkmış ve yerine modern bir eğitim anlayışı gelmiştir. Şimdilerde önemli olan; öğrenciyi merkeze alan, onun için etkin olarak katıldığı ortam yaratmaktır.

"Aktif öğrenme, öğrencinin kendi öğrenme süreci hakkında söz sahibi olduğu bir öğrenme şeklidir. Öğrencinin kendi bilişsel yetilerini zorlayarak yapılan öğrenme şeklidir. Aktif öğrenmenin gerçekleştirmeye çalıştığı, amacı ve stratejisi şöyledir (Sevindik,2010:70);

Aktif Öğrenme: Bireylerin okul başarısını artırma yanında, bilişsel, sosyal ve duygusal yönden de geliştirerek ileriki yaşamlarının kalitesini artırmaktadır.

Aktif Öğrenmede Amaç: Bilginin özümsemesi, anlamlandırılması ve yeniden üretilmesi, öğrenilenlerin kullanılması, problem çözme ve kavramasıdır.

Aktif Öğrenme Stratejisi: Öz-düzenlemedir."

Aktif öğrenme ortamında öğrencilerin oturup beklemeleri istenmemekte, eğitim ve öğretim sürecinin her anında etkin olmaları beklenmektedir. Öğrenciler öğrendikleri hakkında konuşabilmeli, yazabilmeli, onları geçmiş yaşantıları ile ilişkilendirebilmeli ve günlük yaşantılarına uygulayabilmelidirler. Etkin katılım, öğrencinin öğrenme sürecine bilginin ilk aktarımından itibaren katılımını sağlar. Etkin katılım, konuların anlatımını değil, tartışılmasını gerekli kılar. Üzerinde düşünülmesine, mantık yolu ile cevaplar aranmasına, karşıt fikirlerin gündeme getirilmesine, konu ile ilgili daha fazla bilgi edinme hevesinin uyanmasına imkan sağlar (Lubbers ve Gorcyca, 1997:68; akt. Güneyli, 2007).

"Aktif öğrenmenin yararlarını şöyle sıralayabiliriz (Sevindik,2010:70):

- 1-Yavaş öğrenen ve üstün yetenekli öğrencilere daha çok zaman ayırma*
- 2- Öğrencinin öz denetim geliştirme yollarını iyileştirir*
- 3- Farklı öğrenme stilleri için farklı programlar oluşturur*
- 4-Yaşam boyu öğrenmeyi sağlar*
- 5- Öğrencilerin güdülenme düzeyini yükseltir*
- 6-Sınıfta disiplin problemlerini azaltır."*

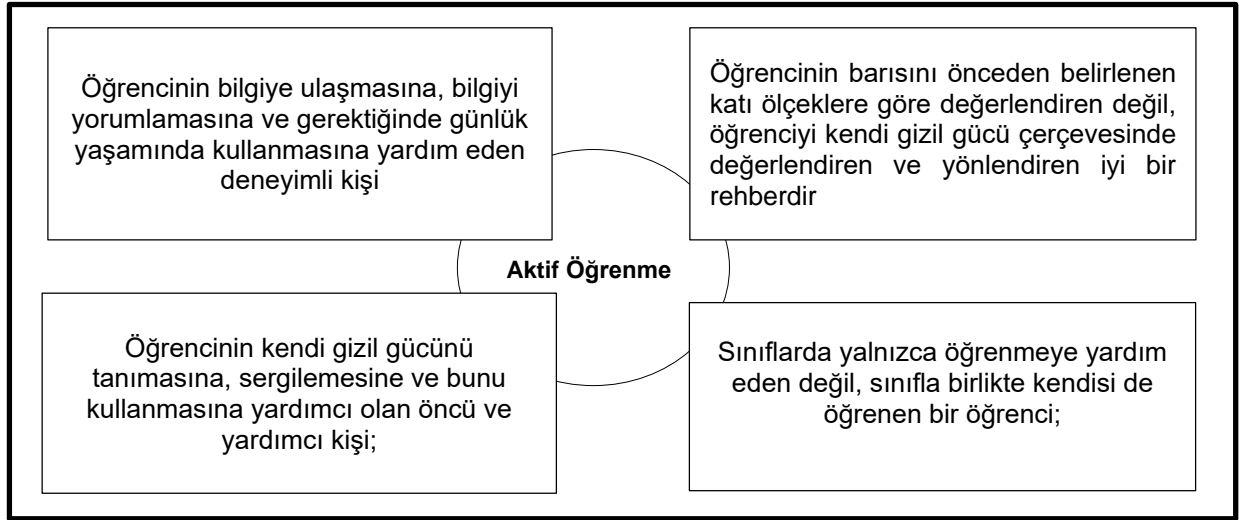
"Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'na göre (2003, akt; Şahiner, 2008:33), aktif öğrenme açısından okulu, bireyi, öğrenme ortamlarını, süreci tanımlayan ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler, eğitim literatüründe aktif öğrenmenin on iki ilkesi olarak isimlendirilir. Bunlar:

- 1. Öğrenmeyi öğrenme esastır,*
- 2. Her öğrenci öğrenebilir,*
- 3. Her öğrenci öğrenirken eski ve yeni bilgiler arasında özgün bağlantılar kurar,*
- 4. Düşünmeyi öğrenmek eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirir,*
- 5. Başarabilme duygusu ve içsel güdülenmeyi sağlar,*
- 6. Öğrenme olumsuz deneyimlerle engellediğinde zorlaşır,*
- 7. Merak; yaratıcılık ve çok boyutlu düşünmeyi harekete geçiren ödevle, öğrenciyi daha zorlarını başarabilmeye güdüler,*
- 8. Her öğrenci farklı zamanda, farklı türde ve farklı hızda ilerleyerek gelişir,*
- 9. Farklı özellikteki öğrencilerin birbiri ile etkileşimi öğrenmeyi kolaylaştırır,*

10. Her öğrenci öğrenmeye karşı farklı eğilim ve yeteneklere sahiptir,
11. Her öğrenci yeni bilgileri kendi kalıplarına göre kavrayıp benzersiz bir anlam yaratır.
12. Öğrenciler arasındaki olumlu ilişkiler öğrenmeyi artırır” (Akt. Şahiner, 2008, s.33).

Aktif öğrenme ortamında olması gereken ve beklenen durumlar vardır. Olumlu bir sınıf ortamı (planlama ve oturma düzeni gibi) öğretmen davranışları ve öğrenciden beklenen davranışlar. “Aktif Öğrenmede Öğrenci; aktif, katılımcı, soru soran, sorgulayan, problemleri kavrayabilen ve çözen, anlayan, düşünen, tartışan, takım çalışmasına uyum sağlayabilen, bilgiye ulaşma yol ve yöntemlerini öğrenen, daha fazla bilgiye erişme heyecanı duyan, planlı düşünen ve öğrenen, yaratıcı ve eleştirel düşünen, öz değerlendirme yapan, araştıran, keşfeden, fikir üreten, karar veren, karşılaştırma yapan, açıklayan, örnek verendir”(MEB, 2009, s.12).

Bilen'e göre (1996, s.54); “etkin öğrenme yaklaşımında, öğretmenlerin, sınıflarında kullanabileceği çok sayıda öğretme yöntem-teknikliği vardır. Bunlardan herhangi biri diğerinden üstün olmadığı gibi, her durumda başarıyla uygulanabilecek tek bir teknikten söz etmek mümkün değildir. Öğretmen, mevcut teknikler arasından kendi kişiliğine, öğrencilere, içeriğe uygun olanlarını seçmelidir.”

Araştırma grubuna etkinliklerde konu ve kazanımların kazandırılması düşünülerek seçilen ve uygulanan yöntem, teknik, öğretimsel iş ve taktikler aşağıda, bazılarının ayrıntılı açıklamalarıyla verilmiştir:

Eğitimsel Oyunlar (Nesi Var Oyunu), Akvaryum (İç Çember), Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretim, Beyin Fırtınası, Soru-Cevap, Kart Oyunları, Gözlem, Öğrenci Ve Araştırmacı Günlükleri, Alan Gezileri, Başlık Bulma, Bulmaca, Karşılaştırma, Kavram Haritası Oluşturma, Kendini Değerlendirme, Örnek Verme, Sınıflama, Sonuç Çıkarma, Turnuva.

Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretim: Bu stratejide öğretmen öğrencileri ilgi çekici bir sorunda inceleme yapmaya yönlendirir. Öğretmen sorunun anlaşılmayan noktalarında ve araştırma sürecinde öğrencilere yardım eder (Açıkgöz, 2008:140).

“Kart Oyunları Kart oyunları önceden öğretmen tarafından hazırlanmış kartlarla oynanır. Kartlar öğretim hedeflerine göre farklı biçimlerde hazırlanabilir. Eğitim amacıyla çok değişik kart oyunları oluşturulabilir.

Öğrenme Günlüğü: Araştırmada öğrenci grubunun her dersin sonunda öğrencilerin öğrendikleri ile ilgili günlük tutmaları istenmiştir.

Alan Gezileri: Öğrencilerin, öğrenilenlerle ilgili mekânlara yaptıkları inceleme gezileridir. Geziler doğal çevreye, müzeye, kent içindeki kurum ve yerlere olabilir. Ancak, gezilerin amaçlara hizmet etmesi için, gezi öncesinde nelere dikkat edileceği, gezi sırasında gezideki gözlemlerin kayıt edilmesi ve gezi sonunda toplanan bilgilerin sınıflanması gibi etkinliklere yer verilmelidir.

Başlık Bulma: Öğrencilerin okudukları bir metin ya da izledikleri olaya başlık koymaları, eğer varsa var olan başlığı değerlendirmeleridir.

Bulmaca: Öğrencilerin konu ile ilgili bulmaca hazırlamaları ya da öğretmen tarafından hazırlanmış bir bulmacayı çözmeleridir. **Görsel İmge Oluşturma:** Öğrencilerin işlenen konuyu, grafik, resim, karikatür, tablo, şema, şekil vb. herhangi bir görsel imge ile göstermesidir.

Karşılaştırma: Öğrencilerin, öğrenilenler arasındaki farkları ya da benzerlikleri belirlemesidir.

Kavram Haritası Oluşturma: Konu ile ilgili başlıca kavramların, merkezi bir kavram etrafında birbirleriyle ilişkilerini gösterecek bir haritanın oluşturulmasıdır.

Kendini Değerlendirme: Öğrencilerin neyi ne kadar öğrendiklerinin incelenmesi, öğrenme sürecinin başındaki ve sonundaki düzeyine bakarak ne kadar gelişme gösterdiklerinin belirlenmesidir.

Örnek Verme: Öğrencilerin işlenen konuları açıklığa kavuşturan örnekler vermesidir.

Sınıflama: Öğrencilerin belli bir konuda bilgi toplamaları ve onları sınıflayarak sunmalarıdır.

Sonuç Çıkarma: Öğrencilerin işlenen konuda ulaştıkları sonuçları belirlemeleridir.

Tavsiyede Bulunma: Öğrencilerin işlenen konuyla ilgili kişilere tavsiyede bulunmasıdır. Her düzeydeki öğrenciler, öğrendikleri konularla ilgili kendilerinden sonraki öğrenciler için tavsiyeler hazırlayabilirler. Bu, öğrencilerin konu ve öğrenme süreci hakkında düşünmelerini.

Turnuva: Değerlendirme, gözlem, haber toplama, bildikleriyle bağ kurma, dosya oluşturma, öğretimi malzemesi hazırlama, çalışma yaprağı, koleksiyon yapma, öğrendiklerini listeleme, proje, gazete çıkarma, gibi uygulamalar etrafında öğretim etkinlikleri hazırlanabilir.” (Meb, 2009:18-24)

Amaç

“Anadolu liselerinde öğrenim gören 16-17 yaş grubu görsel sanatlar dersi alan öğrencilere; 20. yüzyıl sanat akımları konusunun, aktif öğrenme yöntemleriyle öğretilmesinin ve uygulanmasının öğrenciler üzerindeki etkililiği” bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Yöntem

Araştırma nitel bir araştırma yöntemi ile incelenmiştir. “Gerek eğitim ortamıyla, gerekse öğretmen, öğrenci, yönetici ve ilgili diğer kesimleriyle görsel sanatlar eğitiminin hedefini, amaçlarını, işlevlerini, bireye ve topluma katkılarını ve uygulanışını her açıdan incelemek, bu alanda yapılacak nitel araştırmalarla mümkün olabilecektir.” (Özsoy, 2005:220)

Balci'ya göre (2015:63); “Nitel araştırma yaklaşımlarının eğitim ve eğitim sorunlarına uygulanması, genelde hızla benimsenir olmuştur. Eğitim sorunları, böylece katılımcıların içerden, özne, katılımcı bakışlarıyla daha isabetli çözümler hale gelmiştir.”

Aktif öğrenme yöntemleri ile yürütülen ders ortamında, uygulama sürecinin nasıl olduğu ve bu süreçte nelerin gerçekleştiğinin incelemesi amacıyla eylem araştırmasının uygun bir model olduğuna karar verilmiş ve araştırma yakından takip edilebilmiştir.

“Eylem araştırmasında bir öğretmen ya da müdür yeni bir öğretim metodunu veya okul yönetim stratejisini denemek için bilgi toplayıp bu bilgileri diğerleriyle paylaşabilir. Deneyi yapanlar eğitimcilerin kendileri olduğu için eylem araştırmaları diğer araştırma modellerindeki nesnellik noktasında eksiktir; fakat aynı zamanda, dışarıdan gelen araştırmacıların yaptığı araştırmalara nazaran içeriden işle doğrudan alakalı öğretmenler ve yöneticiler durum hakkında daha derin görüş açıları sağlayabilirler.”(Slavin, 2012:20).

14.11.2016-18.11.2016	Görsel sanatlar dersinde 16-17 yaş grubu öğrencilerin gözlenmesi
23.11.2016	Çalışılacak öğrenci grubunun belirlenmesi
25.11.2016	Öğrencilerin kişisel bilgi formları doldurması ve ön görüşmenin yapılması
30.11.2016	1. Etkinlik Planının gerçekleştirilmesi
07.12.2016	2. Etkinlik Planının gerçekleştirilmesi
14.12.2016	3. Etkinlik Planının gerçekleştirilmesi
21.12.2016	4. Etkinlik Planının gerçekleştirilmesi
28.12.2016	5. Etkinlik Planının gerçekleştirilmesi
28.12.2016	Son görüşmenin yapılması ve öğrenci ürün değerlendirme formunun doldurulması

Şekil 2. Eylem Araştırması Takvimi (Yıldırım, Şimşek, 2011, s.298)

Her bir eylem araştırması kendi özelliklerine göre farklılaşmaktadır. Bu nedenle eylem araştırmasının aşamaları kesin ve değişmez değildir. Yapılacak araştırmayı özelliklerine göre bu aşamalar farklılaşabilir (Büyükoztürk vd.,2013:256).

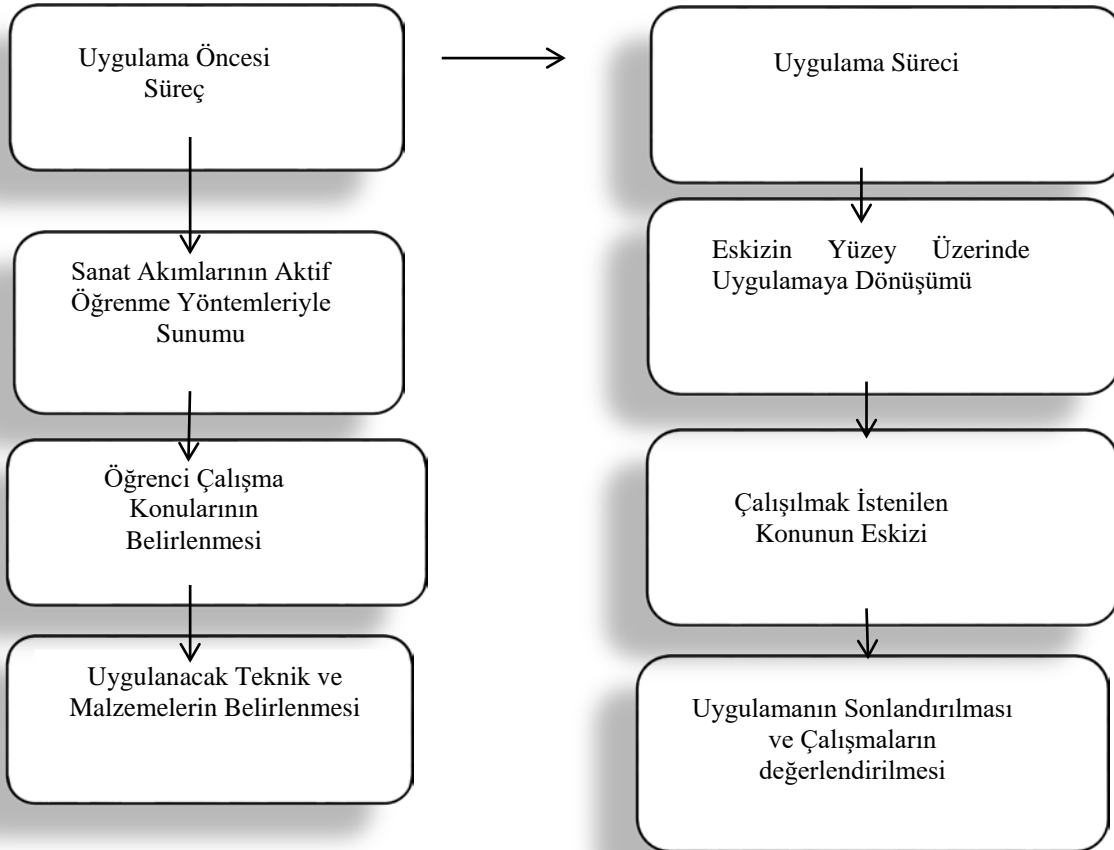
Eylem araştırması deseni ile gerçekleştirilen araştırmada veriler, gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşme ve doküman inceleme gibi araçlarla toplanmış ve betimsel analiz ile çözümlenmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme, hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir. Bu nedenle, bu tür görüşme diğer iki yöntemin avantajlarını ve dezavantajlarını içerir. Analizlerin kolaylığı, görüşülene

kendini ifade etme imkanı, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi avantajları ve kontrolün kaybedilmesi, önemsiz konularda fazla zaman harcanması, görüşme yapılanlara belli standartlarda yaklaşılmadığından güvenilirliğin azalması gibi dezavantajları bulunur (Büyüköztürk ve diğerleri, 2013:152).

“Betimsel analiz derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılır.” (Yıldırım ve Şimşek, 2011:223)

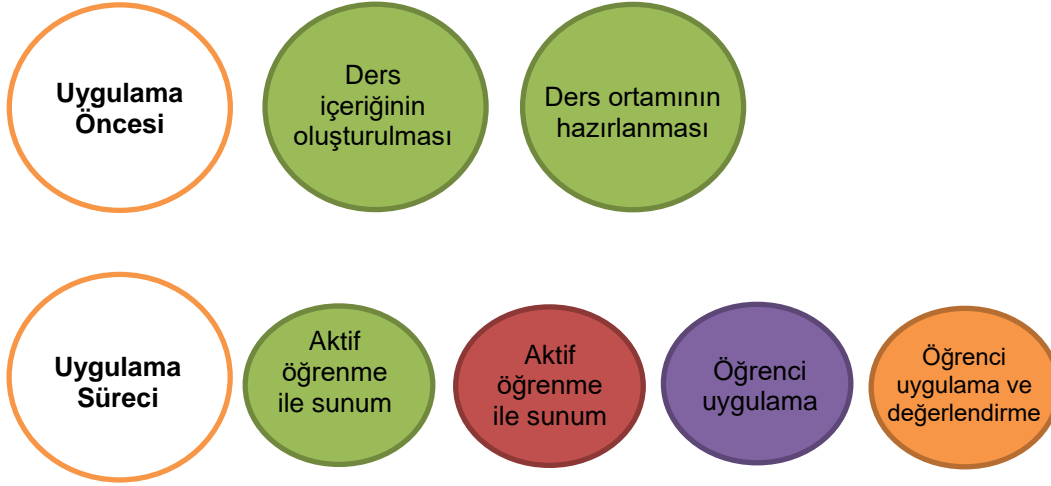
Araştırmanın uygulama sürecine yönelik plan aşağıdaki gibidir:

Şekil 3. Uygulama Sürecine Yönelik Eylem Planı Aşamaları

Bulgular

Araştırmada kişisel bilgi formları, görüşme, video/ses kayıtları, gözlem, günlüklerden elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bulgular, uygulama öncesi durum saptama ve uygulama süreci olmak üzere iki aşamada toplanan verilerden oluşturulmuştur.

Şekil 4. Araştırmanın Uygulama Süreci

20. yüzyıl sanat akımları aktif öğrenme ile eğitim görüşü gözetilerek değerlendirilen ders içeriğinde, uygulamada öğrenciler aktif olarak rol üstlenmiş ve sanat eğitimde önemli bir konu olan sanat akımlarının oluşum süreçlerine ilişkin bilgileri yapılandırılmaya çalışılmıştır. 11 ve 12. sınıf öğrencilerinin aktif öğrenme yaklaşımını daha önce görmedikleri varsayılmış, bunun için de aktif öğrenme yöntemi için sınıfın yeni olduğu düşünülmüş ve içerik ona göre oluşturulmuştur.

Haftalık ders planları, her haftaya ilişkin amaçlar, derste uygulanacak aktif öğrenme yöntemleri, hangi araç gerecin kullanılacağı, araştırmalar ve ödevler belirlenip ders planlarına dahil edilmiştir. Bu aşamada araştırmacı derslerin hazırlanmasında ve işlenmesinde aktif olarak yer almış ve gözlemci rolünde de dersleri gözlemlemiştir.

Ders öncesi hazırlık aşamasında öncelikle sınıf yerleşim düzeni aktif öğrenme yöntemlerinden seçilmiş ve gerekli teknolojik aletlerle sınıf ortamı ve donanımı sağlanmıştır.

Ortaöğretim görsel sanatlar ders kitabı olmadığı için ve ortaöğretim görsel sanatlar programında 20. yüzyıl sanat akımlarına ilişkin ayrıntılı bilgiye yer verilmediğinden çeşitli kaynaklar ve internet araştırması yapıp konuyla ilgili sunum hazırlanarak teknolojik imkanları da işin içine katarak öğretimin gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir.

Araştırma öncesi sınıftaki öğrencilerin sanat ve 20. yüzyıl sanat akımları ile ilgili fikirlerini öğrenebilmek adına öğrencilere kişisel bilgi formu ve ön görüşme soruları yöneltilmiştir. Buradaki amaç hem öğrencilerin bilgilerini yoklamak hem de derse giriş yapmaktır. Bu bilgilere göre araştırmacı öğrencilerdeki eksiklikleri giderme yoluna gitmiş ve haftalık ders programını ve programdaki etkinlikleri bu yönde hazırlamıştır.

Araştırma öncesi sorulan sorular doğrultusunda öğrenci görüşlerini değerlendirdiğimizde, öğrencilerin sanat akımı, modern ve çağdaş sanat hakkında yüzeysel bilgiye sahip olduklarını ifade edebiliriz. Öğrenciler bu kavramları birbiri ile karıştırmakta ve farklılıkları görememektedir. Sonuç olarak öğrencilerin 20. yüzyıl sanat akımları ile ilgili bilgi ve deneyimlerinin kısıtlı olup, bu konudaki var olan düşüncelerinin yeterli seviyede olmadığıdır. Tüm bu sonuçlar ışığında araştırmacı dersin hedeflerini, izlenecek yolu, öğrencilerin beklentilerini, dersin değerlendirilmesine ilişkin bilgileri, 5 haftalık programına entegre etmiş ve taslağını oluşturmuştur. Öğrencilerin katkı ve önerilerine göre, gerektiğinde esneyebilecek bir eylem planı hazırlanmıştır ve uygulamaya koyulmuştur.

DERSİN UYGULANACAĞI ÖĞRENCİ GRUBU	Kocaeli Çayırova Şehit İlhan Küçüksolak Anadolu Lisesi 16- 17 yaş grubundan amaçsal örnekleme ile seçilen 8 öğrenci
UYGULAMA SÜRECİ	5 hafta
HAFTALIK DERS UYGULAMA SÜRECİ	Haftalık 3 ders saati (40+40+40)
DERSİN ÖĞRENİM ÇIKTILARI	Sanat akımlarının ortaya çıkış nedenlerini analiz eder. Sanat akımları hakkında bilgi sahibi olur ve sanatın çeşitliliğine duyarlı olur. Sanat akımlarının özelliklerini örneklerle açıklar. Sanat çalışmalarında kullanılan farklı teknik ve malzemeler hakkında bilgi sahibi olur bunları çalışmalarına uyarlar. Sanat eserlerini daha bilinçli bir şekilde inceleyip yorumlar. Kendi tasarımlarında farklı teknik ve materyaller kullanır.
DERSİN ÖĞRETİM YÖNTEM VE TEKNİKLERİ	Aktif öğrenme yöntemleri- uygulamalı
UYGULAMA YÖNETİM SÜRECİ	Öğretim yöntem ve tekniklerden aktif öğrenme yöntemi ile anlatılan konu, bilimsel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması deseni ile takip edilip süreç içinde alınan çıktılara göre yenilenebilir eğitsel düzenlemelerle ve planlarla gerçekleştirilecektir.

Tablo1. Aktif Öğrenme Yöntemleriyle20. Yüzyıl Sanat Akımları Konusu Genel Ders Planı İşlem Süreci

Örnek de verilen tablodaki gibi her hafta aktif öğrenme yöntemleri ile dersler işlenmiş ardından o haftaya ilişkin yapılandırılmış görüşme formları öğrencilere doldurtulmuş ve görüşler analiz edilmiştir. Tüm bunların ışığında aşağıda verilen bulgulara ulaşılmıştır. Aşağıda ki örnek de aktif öğrenme yöntemleri ile işlenen ders sonrasında elde edilen bulgulara yer verilmiştir:

II. hafta öğrenci görüşme soruları	Tema	Kodlama
1. Modern ve çağdaş sanat akımları eserlerini ayrıntılı bir şekilde incelemenin, bu eserleri anlayabilmek ve yorumlayabilmek açısından ne gibi yararları olduğunu düşünüyorsunuz? 2. Farklı teknik ve malzeme kullanımının sınırsız olması sanata ve sanat yapıtına sizce neler kazandırır? 3. Modern ve çağdaş sanat akımları yapıtlarında dikkatinizi çeken yön nelerdir? 4. Edindiğiniz bilgilerin size tasarımlarınızı oluşturabilmeniz ve farklı teknik ve malzemeyi kullanabilmeniz açısından yeni fikirler oluşturabilmenize teşvik ettiğini düşünüyor musunuz? 5. Aktif öğrenme yöntemleri ile işlediğimiz 20. yüzyıl sanat akımları konusunda teorik sunumlara ayrılan sürenin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	1. eser inceleme 2. Farklı teknik 3. dikkat çeken yön 4.yeni fikir 5.süre	1. eser inceleme 2. Farklı teknik 3. dikkat çeken yön 4.yeni fikir 5.süre

Tablo 2. 07.12.2016 Tarihli Aktif Öğrenme Yöntemleri İle 20. Yüzyıl Sanat Akımları Konusu İşleyiş Sürecine İlişkin II. Hafta Görüşme Soruları

Araştırmamızın ikinci alt probleminde aktif öğrenme yöntemleriyle anlatılan 20. yüzyıl sanat akımlarının öğrencilerin sanatsal çalışmaları sorgulama ve analiz edebilmeleri açısından nasıl bir etkisi olduğu ölçülmeye çalışılmıştır. Bu alt problemin sorgulanmasının nedeni 20. yüzyıl sanat akımlarını öğrenen bireyin sanat eserlerini sorgulamadan, analiz edemeden uygulamaya geçilmek istenmemesidir. 07.12.2016 tarihli ders planında yani II. Hafta modern sanat akımlarının başlangıcı kabul edilen empresyonizmden postmodern sanat akımına kadar sanat akımlarından örnek sanat eserleri incelenmiş sanat eleştirisi tarzında tartışma yöntemi ile bu eserlerin analizi yapılmıştır.

Araştırmamızın ikinci alt problemine ilişkin verileri elde edebilmek için 07.12.2016 tarihinde II. Hafta ders eylemi gerçekleştirilmiş ve ardından o haftaya ait görüşme formları öğrenciler tarafından cevaplandırılmıştır. Bu alt probleme ilişkin verileri elde edebilmek için (1-4) arası sorulara verilen cevaplar analiz edilmiş ayrıca gözlem formu ve günlüklerde incelenip bulgular elde edilmiştir. Bu sorulara verilen öğrenci cevaplarından bazıları şunlardır.

ÖB.E: 1. Soru “*evet, birçok örnek görmek ve onu irdelemek öğrendiklerimi daha iyi anlamamı sağladı ve daha kalıcı oldu. Bu yüzden yararlı olduğunu düşünüyorum.*”

ÖH.Z: 1. Soru “*elbette yararlı buluyorum, çünkü yapıtların nasıl yapıldığını, ne anlatmak istediğini, hangi dönemde çıktığını ve en iyi örneklerini görmek başka tarzlarda ve bu tarzlardaki yapıtlara bakış açımızı belirliyor ve onları daha iyi anlamamızı sağlıyor.*”

ÖÖ.O: 1. Soru “*bu akımları detaylı şekilde incelemek çok yararlı çünkü, bir tasarım yapmak istediğimizde ve zorlandığımızda farklı akımların farklı tarzları olduğunu bilmek ve malzeme çeşitliliği hakkında bilgi sahibi olmak bizim de üretirken bunu tasarımlarımıza yansıtılabilmemizi sağlar.*”

ÖF.Y: 2. Soru “*anlamı derinleştirdiğini, anlamı tamamladığını ve etkileyici kıldığını düşünüyorum.*”

Öİ.Y: 2. Soru “*bana göre de sanat zaten belli malzeme ve tekniklerle sınırlı kalmamalı. Bu yüzden malzeme çeşitliliğinin ve farklı tekniklerin sanat eserini daha ilgi çekici hale getirdiğini düşünüyorum.*”

ÖM.S: 2. Soru “*farklı açılardan bakıp o akıma dair yeni pencereler açtığını düşünüyorum. Materyaller çoğaldıkça fikirler çoğalır, zenginleşir. Yapıtı ön beğeni kazandırır. Her yeni malzeme yapıtın konusunu alır ve başka başka köşelere bizi taşır; böylece sanat yapıtı bittiğinde fikirler köşegenine rastlamamız olasıdır.*”

ÖT.Ş: 3. Soru “*modern sanatta da farklı bakış açıları olsa da geleneksellikten çok fazla kopamadıkları görülüyor. Oysa çağdaş sanat uçsuz bucaksız çöl gibi. Herşey içinde saklı.*”

ÖE.A: 3. Soru “*modern sanatta sürrealizm çok dikkatimi ve ilgimi çekti. Ama her şey bu dönemlerde kağıt ya da tual üstünde. Çağdaş sanatta farklı tekniklerin ve öylesine bir objenin alınıp bile sanat eserdir denilmesi fazlasıyla dikkatimi çekti.*”

ÖB.E: 4. Soru “*insan sanat akımlarını ayrıntılı incelediğinde ve anlamlandırdığında hayata karşı duruşu da farklı oluyor. Bu da bizim yeni fikirler edinebilmemize ve üretebilmemize olanak tanıyor.*”

ÖÖ.O: 4. Soru “*tabi ki bana yardımcı olduğunu düşünüyorum. Bana en yakın olan sanat akımı üzerinde yoğunlaştım ve tasarımında onun izlerini yansıtmaya çalışacağım.*”

ÖH.T: 4. Soru “*bu dersimizde öğretmenimiz bol örnek göstererek akımları daha ayrıntılı öğrenmemizi sağladı. Dolayısı ile incelediğimiz örnekler sayesinde kafamda yapmak istediğim tasarımlar canlanmaya başladı. Farklı tarzdaki örnekler ve uygulamalar yeni çalışmalar yapmamıza büyük bir etki oluşturdu.*”

Alınan cevaplar doğrultusunda öğrencilerin bir sanat eserini sorgulayıp analiz edebilecek kazanıma sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir. Aktif öğrenme yöntemleriyle 20. yüzyıl sanat akımları konusunun öğretimi, öğrencilerin sanatsal çalışmalarını sorgulama ve analiz edebilmeleri açısından olumlu bir sonuç doğurmuştur. Öğrenci günlükleri ve araştırmacı günlüğü de incelendiğinde aynı sonuca ulaşılmıştır. Aşağıda bir öğrencinin ve araştırmacının 07.12.2016 tarihine ait günlüğünden kesitler verilmiştir:

Öğrenci Günlüğü

Bu hafta sanat akımlarını örneklerle öğrenerek yeni bakış açıları edindim. Hareket öğelerinden yola çıkarak resim ve heykel yapılabileceğini, resimlere eleştirel bakış açıları kazandırılabilceğini ve bunun sanata yeni bir boyut ve farklı bakış açıları kazandırabileceğini düşünüyorum. Bu öğrendiklerimin bana neler kazandırdığına gelecek olursak güzel gözükken bir resmin kötü yorumlanabileceğine, çirkin bir resmin ise iyi yorumlanabildiği sanat platformunda değişen sanat anlayışları içinde zamana direnen, anısı yaşayan resimlerin olduğunu fark ettim. Artık resimleri olduğu gibi değil, gözükmeyen, kapalı anlamlarıyla değerlendiriyorum (ÖB.E 07.12.2016)...

Araştırmacı Günlüğü

Bu hafta öğrencilerime geçen hafta ayrıntılı şekilde incelediğimiz sanat akımlarından bol görseller eşliğinde eser analizi yaparak dersimizi işledik. Öğrencilerim gerçekten harika. Hepsi aktif olarak derse katılıyor ve gerçekten öğrenmek için çabalıyorlar. Onlara sürekli sorular soruyorum. "Bu eser de ne görüyorsunuz, hangi malzemeler kullanılmış, siz olsaydınız ne tercih ederdingiz, sanatçılar neden farklı teknikler tercih ediyorlar?" gibi. Alınan cevaplar oldukça güzel. Mesela neden farklı teknikler tercih ediyorlar sorusuna Ö.Ö.O adlı öğrencim tekdüzelikten eseri kırtarabilmek ve farklılık yaratmak için diye cevap verdi. Gösterdiğim her eser karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediklerini söyleyebilirim.12. sınıf öğrencilerimle geçen yıl müfredatımızda bu konunun olmasından kaynaklı modern sanata ait bilgilerinin var olduğunu gözlemliyorum. Çağdaş sanatın uçsuz bucaksız eserleri karşısında değişik yorumlar da alıyorum. Fakat genel olarak baktığımda bu ders sonunda gerçekten öğrencilerim genel hatlarıyla eser analizi yapabilir konuma gelecekler (N.Y.KORDE 07.12.2016)...

Öğrenci ve araştırmacı günlüklerinde de sürecin olumlu devam ettiği söylenebilir. Öğrenci günlükleri incelendiğinde sanat yapıtlarını anlamlandırabildikleri ve analiz edebildikleri sonucuna ulaştıkları görülmektedir. Bu anlamda bu haftaki dersi yararlı ve anlamlı bulduklarını da göstermektedir.

Örnek de de görüldüğü üzere eylem araştırması ile takip edilen ders ortamında aktif öğrenme yöntemleri ile işlenen ders süreci öğrencilerde olumlu etkiler bıraktığı yönündedir. Tüm hafta ders süreçlerinin sonunda elde edilen bulgular ise şöyledir:

Tüm anlatılanlar, sorgulamalar ışığında öğrencilerin aktif öğrenme yöntemleri ile 20. yüzyıl sanat akımlarını öğrenip, eser inceleyebilmeyi ve gördüklerinden yola çıkarak tasarım yapabilmeyi ve bu tasarımlarını farklı teknik ve malzemeler kullanarak üretebildikleri sonucunu açıkça görebilmekteyiz. Bu araştırmayla öğrenciler yeni bir bakış açısına sahip olabilmişler, hiç görmedikleri bir eser hakkında bile fikir yürütüp onu öz-biçim açısından değerlendirebilecek aşamaya ulaşmışlardır. Bu araştırmada da görüldüğü üzere istenilen sonuçlara ulaşabilmek için, eğitim ve öğretim safhasında uygun bir yöntem seçilip bu yöntemin ders planı da uygun yürütüldüğünde istenilen aşamaya gelinebildiği görülmektedir.

Araştırma Sonucunda Ortaya Çıkan Uygulamaların Değerlendirilmesi

20. Yüzyıl sanat akımlarının aktif öğrenme yöntemleriyle öğretimini içeren eylem araştırması sonucunda araştırma grubu tarafından ortaya çıkarılan çalışmaların, özgünlük, konu seçimi, estetik bütünlük, malzeme ve teknik seçimi ve uygulanması açısından genel bir değerlendirme yapılmıştır. Aşağıdaki örnek de bir öğrencinin araştırma süreci sonunda çıkan örnek uygulaması ve değerlendirmesi verilmiştir:

Eserinin ismi: Bin Bir Surat (ÖM.S)

Tekniği: Yüz üzerine akrilik boya ve performans sanatı fotoğrafları

Ebatları: ?

Tarihi: 28.12.2016

ÖM.S kodlu öğrencinin çalışması öğrencinin araştırmacı tarafından ve öz değerlendirme formu dikkate alınarak incelendiğinde; fikir ve akım olarak pop-art ve performans sanatından etkilendiği görülmektedir. Öğrenci çalışmasına başlarken, Andy Warhol'un "Marilyn Monroe" adlı çalışmasından çok etkilendiğini ve bunu çalışmasına yansıtmak istediğini belirtmiştir. İnsanın gün içinde yaşadığı duygu değişiklikleri üzerine yoğunlaşan öğrenci bunun için performans sanatının etkilerini kullanarak anlık görüntüler vermiş ve bunları fotoğraflamıştır. Sonrasında bir yüzey üzerinde birleştirdiği fotoğrafları bizlere sunmuştur. Öğrenci pop-art tablolarından etkilenerek yüzüne yaptığı resimde akımın renklerini tercih etmiş ve kendi kıyafetini de koyu renk seçerek dikkati yüze yoğunlaştırmıştır. Verdiği duygu halleri de çalışmayı etkili bir hale getirmiştir.

Sonuç

Bu araştırmadan çıkarılan sonuç ve değerlendirmeler şunlardır:

Aktif öğrenme yöntemleriyle 20. yüzyıl sanat akımları konusunun öğretimi, öğrencilerin sanat bilgisini arttırabilme, dersin kavratılabilme ve özümsebilmesinde gerekli teorik bilgiye sahip olmaları açısından oldukça önemlidir.

20. yüzyıl sanat akımlarını öğretmeye yönelik kullanılan geleneksel öğretim yöntemleri öğrencilerde kalıcı izler bırakmamakta öğrenmeyi sağlamamaktadır. Uygulamada ise yapılan işler sadece röprodüksiyondan ibaret olmakta ve öğrencinin farklı teknik ve uygulamalara yer vermesine olanak sağlamamaktadır. Oysa aktif öğrenme yöntemleri ile anlatılan konu modern ve çağdaş sanatın yeni uygulamaları ve farklı teknik ve materyalleri konusunda farkındalık yaratılması, öğrenciye farklı bakış açıları kazandırması ve bu zenginlikten yararlanabilmesi bakımından fayda sağlamıştır.

Öğrencilerde 20. yüzyıl sanatının farklı teknik ve materyalleri konusunda farkındalık yaratıldığı görülebilmektedir. Aktif öğrenme yöntemleriyle hazırlanan çağdaş sanat akımları konusu öğrencilerin derse odaklanması ve düşünmeye yönelmesinde, öğrendikleri bilgiler arasında ilişki kurabilme ve edindiği bilgileri transfer etmelerinde ve tüm etkinlik boyunca derse aktif katılıp üretmelerinde olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Eylem araştırmasıyla araştırılan konu kapsamında görülmüştür ki izlenen derslerde, aktif bir öğrenme ortamıyla süreç oldukça kaliteli ve verimli hale gelmekte ve öğrenme kalıcı olabilmektedir. Öğrencinin aktif rol üstlendiği ve dijital ortamında sunduğu imkânlarla anlatılan konular sanat eğitimi sistemimizi daha anlamlı hale getirebilmektedir.

Kaynakça

- Açıköz, K. Ü. (2003). *Aktif Öğrenme (2. Baskı)*. İzmir: Eğitim Dünyası Yayınları.
- Ada, S., Baysal, Z.N. (2013). *Pedagojik-Androgojik Formasyon Ve Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi, Kuramları Ve Yöntemleri (6.Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Balci, A. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Bulut, Ü. (2001). Resim Öğretmenliği Lisans Programında Alan Bilgisi Derslerinin İşlevselliği. X. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (s.476)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Buyurgan, S., Buyurgan, U. (2012) *Sanat Eğitimi Ve Öğretimi, (3. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. vd. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (14. Baskı)*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eriñç, Sıtkı. (1995). *Resmin Eleştirisi Üzerine*. İstanbul: Hil Yayıncılık.
- Güneyli, A. (2007). *Etkin Öğrenme Yaklaşımının Anadili Eğitiminde Okuma Ve Yazma Becerilerini Geliştirmeye Etkisi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi: Ankara.
- M.E.B. (2009). *Görsel Sanatlar Dersi Öğretim Programı(9-12.Sınıf)*. Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Özsoy, V. (2005). *Resim (Sanat) Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Ders Notları.
- Sevindik, T.(2010) *Özel Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi. <http://www.yarbis1.yildiz.edu.tr/web/userannouncementsfiles/dosyab6b0482868ab2edc90f2394f4480ef51.pdf> adresinden 19 Şubat 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Slavin, R. E. (2013). *Eğitim Psikolojisi*. Çev. Galip Yüksel. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Şahiner, R. (2008). *Sanatta Postmodern Kırılmalar ya da Modernin Yapı Bozumu*. İstanbul: Yeni İnsan Yayıncılık.
- Taşdemir, V. N. (2001). Resim Öğretmenliği Lisans Programında Alan Bilgisi Derslerinin İşlevselliği. X. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi(s.479)*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Variş, F. (1998). *Eğitim Bilimine Giriş: Eğitim ve Felsefe (4. Baskı)*. Ankara: Alkan Yayınları.

Summary

The topic which is preferred as being among the 20th century art movements, is within the curriculum of visual arts lesson and the art movements which were taught to the students are within the program of 11th and 12th graders. Apart from these, some other art movements were included because they were considered as necessary. The art movements are introduced in detail in the study however, during the instructions the main points of them were presented to the learners with visuals so that they can keep them in their long term memories.

With the constructivist approach, the perspective has shifted to an active learning perspective and many aspects of this approach has been investigated in numerous studies. However, for most of the time those studies depend on quantitative data and experimental results and the construction of the processes of lessons have not been covered sufficiently.

In the present study it is aimed to investigate the teaching of 20th century art movements to 16-17 year old secondary school students with the method of active learning. Within the framework of the study, the 20th century art movements were taught with active learning method and afterwards the learners were asked to produce art crafts with the information they received. It was aimed to observe the changes after the instruction and moreover it was aimed to recognize the difficulties in application of the curriculum of Ministry of Education and bring forward proposals for solution. In order to examine the efficiency of the method more closely and in its natural circumstance, action research methodology was adopted and the following research questions were aimed to be answered;

- 1. What sorts of effects does teaching 20th century art movements by implementing active learning methods have on students' academic achievement and their knowledge acquisition and using skills?*
- 2. How does teaching 20th century art movements by implementing active learning methods affect students in terms of their questioning and analyzing work of art?*
- 3. Is teaching of the 20th century art movements with the active learning method effective in fostering the use of different techniques while creating their own designs?*
- 4. Has teaching of the 20th century art movements with the active learning method provided the students with the opportunity of directing the application process in a positive way?*
- 5. How does teaching 20th century art movements by implementing active learning methods affect students in terms of their developing sense of belonging though their studies and comparing these studies with their previous ones?*
- 6. Is the topic of 20th century art movements in the curriculum of visual art teaching addressing the needs of our time and curriculum of visual arts lesson sufficient?*

In the present study, first of all the literature review was conducted on the description, necessity and aims of the art education, and its place was described at individual and social levels. After that the definitions of the 20th century art movements, their necessity are presented and finally the importance, methodologies and underpinnings of active learning theory is discussed.

The study was conducted with 8 participants who are students at Kocaeli Çayırova Şehit İlhan Küçüksolak Anatolian High School in 2016-2017 academic year. The participants were selected with purposeful sampling method. The application which was conducted for 5 weeks period is supported with theoretical presentations and practices.

In the study, observation checklists, semi-structured interview protocols, personal information forms, written/visual documents, researcher/participant diaries, photos and voice recordings were used as data gathering tools.

The results of the study indicates that the students have learned the 20th century art movements which were instructed with active learning effectively and permanently. The results also indicate that at the end of this process, the students became able to include different techniques and materials in their works. They have also become individuals who are able to conduct their own works more consciously, uniquely and independently.

Şarkiyatçı Söylemde Ötekilik Mekanlarının Yeniden Üretimi¹

Reproduction of Otherness Spaces within Orientalist Discourse

Özlem GÖK²

Kerim KILIÇARSLAN³

Geliş Tarihi: 27.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 06.11.2017 / Kabul Tarihi: 08.11.2017

Özet

Bu çalışma, Batılı eril fantazilerin söyleminde üretilmiş Harem, Hamam ve Köle Pazarı konularında şekillenmiş şarkiyatçı söylemin klişelerinden olan ve ötekilik mekânları olarak tanımlanan mekânlarda konumlandırılmıştır. Doğulu kadın temsillerinin yer aldığı bu resimlerden alıntılar yaparak, Türkiye’de yeniden üreten sanatçıların, çalışmalarının karşılaştırmalı okumalarını yapmaktadır. Çalışmada, bu bağlam üzerine yapıtlarını üreten İnci Eviner, Gülsün Karamustafa, Taner Ceylan ve İsmet Doğan olmak üzere dört sanatçıya yer verilmiştir. Kadını temsil istencinin, ataerkil düzende, hegemonik yapısına feminist kuram çerçevesinde yaklaşmıştır. Sonuç olarak Türkiye’nin sosyo-politik ve tarihi süreçleri de ele alınarak yapılan incelemede doğunun öteki oluşu, kadının öteki oluşuyla kesişmektedir; sanatçıların yapıtlarında, öznenin kendini tanımlamada muhtaç olduğu “öteki”, merkezin sürekli değişen yapısıyla, yeni ötekiler yaratma sürecinden kaynaklı kimlik krizi yaratmaktadır. Ataerkil sistemin değişmez ötekisi, doğusu, edilgeni, eksiklisi vb. olarak işaret ettiği kadındır. Dolayısıyla kadının temsil edilişi, bu söylemler dâhilinde ötekini tahakküm altına almayı içinde barındırır; Türkiye’de üretilen bu çalışmaların bağlamları eril söylemin sadece bir tarafı yani “doğusu”dur. Bu anlamda şarkiyatçılığın paradoksal yapısı gereği, çalışmada konu edinilen dört sanatçının yapıtlarında ki yeniden üretimlerinin, bir heterotopya olma özelliği taşıdığı söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Şarkiyatçılık, Harem, Hamam, Köle Pazarı, Ötekilik Mekânları

Abstract

This study involves spaces which are defined as otherness and among the cliché of orientalist discourse which were shaped around seraglios, public baths, and slave bazaars produced by Western masculine fantasies through visuals and today's reproduction. By referencing these visuals involving the representations of eastern women, this study makes a comparison between Turkish artists who reproduce these spaces. These artists included in the study are İnci Eviner, Gülsün Karamustafa, Taner Ceylan and İsmet Doğan. The hegemonic structure of women representation will in the paternalistic order was approached from the feminist theory perspective. As a result, in this examination considering Turkey's socio-politic and historical processes crosses the otherness of the East with otherness of women. In the works of artists, the "other" required by the object to define itself creates an identity crisis sourcing from the process of creating new others due to the changing structure of the center. The unchanging other, east, passive, etc. of paternalistic system is women. Therefore, the representation of women involves domination of the other within these discourses. The contexts of these studies produced in Turkey is only one side of the masculine discourse; the "East". In this sense, by nature of orientalism's paradoxical structure, the reproductions of the artists included in this study can be stated to be heterotopia.

Key Words: Orientalism, Seraglio, Public bath, Slave Market, Otherness Spaces

Giriş

Şarkiyatçılık / Oryantalizm, sözlük tanımı oryan, yani şarktır. Oryantalizm, şark bilimi, eski dilde kullanımı müsteşrik, müsteşridir. Şarkiyatçı / Oryantalist, doğu bilimci anlamında da kullanılmaktadır. Şarkiyatçılık ya da Oryantalizm, nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın bu sözcüğün araştırma alanı sürekli değişkenlik gösterir. Dolayısıyla da oryantalizmin başlangıcı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Oryantalizmin ne olduğu konusundaki sayısız çeşitli yaklaşımların ardından, neyin oryantalizm olduğu ve ona nasıl yaklaşılacağı konusu, Edward Said'den sonra eleştirel, kültürel çalışmalarda ve sanat tarihinde iki temel gelişme tarafından şekillendirilmiştir. İlk gelişme, postkolonyal çalışmaların, kolonyal ve oryantalist

¹ Bu çalışma Yrd. Doç. Kerim Kılıçarslan'ın danışmanlığında yürütülen "Eril Fantazilerin Doğusu "Şarkiyatçılık" Ve Türkiye'de Şarkiyatçı Söylem Üzerinden Kadın Temsilinin Görsel Sanatlarda Yeniden Üretimi" başlıklı Sanatta Yeterlik Tezinden türetilmiştir.

² Yrd.Doç. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim-iş Eğitimi Anabilim Dalı, Tokat, Türkiye. E-Posta: ozlemgok23@gmail.com

³ Yrd.Doç. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, İstanbul, Türkiye. E-Posta: kerimkilcarslan@hotmail.com

çalışmaların nesnesi olarak konumlandırılmış toplulukların kültürel üretimine yönelme biçimleridir (Lewis, 2011:49). İkinci gelişme ise, erken postmodern teorinin oldukça baskın bir özelliği olan haz vurgusunun, toplumsal cinsiyet, ulus ötesi çalışmalar ve feminist sanat tarihi alanlarında eleştirel bir bakışla yeniden ele alınma biçimleri olmuştur (Lewis, 2011:50). Hazzı, toplumsal ve tarihsel şartlara bağlı olarak etkili biçimde yeniden konumlandırılan feminist ve postkolonyal girişimler, batılı eril bakışa meydan okuyarak sömürgeci özneyi merkezden kaydırmışlardır.

Kadınların şarkiyatçılık üzerine genişlemiş olan bilgi haznesi, cinsiyet tabanlı olarak şekillendirilmiş görsel sanat alanında ki anlayışları da derinleştirme fırsatı sağlamıştır. Cinsiyetlendirilmiş otantik kodlara dayanan bir kültürel alanda oryantal olarak üretilen kadın temsilleri iki yönlü bir açmazla karşı karşıya gelmiştir. Bu açmazlar, kendilerini tüketicinin anlayacağı şekilde oryantal olarak metalaştırmak zorunda kalmak ve aynı zamanda bu söylemin önyargılarının altını oymaya çalışmanın oluşturduğu durumdur (Lewis, 2011:51).

Şarkiyatçılığın araştırma alanı sürekli değişkenlik gösterebilir ya da, başlangıç noktası, nereden alınırsa alınsın özünde Batı'nın "öteki"si Doğu'yu tanımlama ve temsil istencinden kaynaklanan söylemler yığınıyla oluşturulmuş bir kavram, ötekini hegemonik yapıda tahakküm altına alan temsil alanıdır. Said'e göre, temsil düşüncesi tiyatro kökenli bir düşüncedir. Şark tüm Doğu'nun sınırlandırıldığı sahnedir. Dolayısıyla, "Şark tanıdık Avrupa dünyasının ötesindeki bitimsiz bir yayılım değil, daha çok kapalı bir alan, Avrupa'ya eklenmiş bir tiyatro sahnesi gibi görülmektedir" (Said, 2008:72). Michele Crampe Casnabet, "BİR TEMSİL, ZİHİN İÇİN "var olan" şeydir" der (Crampe Casnabet, 2005: 303) ve bu varlığın temsil edilen şeyin ya da kişinin gerçekliğine az çok uygun olabileceğini, hatta bu gerçekliğin değişmeceli olarak çarpıtılabileceğini; bu durumda temsiller ile saf imgelemi ya da hayal ürünleri arasındaki ayrımın bulanıklaşacağına işaret eder. Dolayısıyla, temsil edilen şey ya da kişi, her zaman ikincildir, temsiline alanı olan özne dolayımıdır (Crampe Casnabet, 2005: 303). Şarkiyatçılığın öznesi Avrupa merkezli batı toplumu ve yanı sıra (bu çalışmanın da idea ettiği gibi) maskülinist-eril aklıdır. Said, başlangıçta yalnızca sapkın, kolonyal hazzı hesaba katmasından dolayı, Said'in Oryantalist bakışı maskülinist ve bütüncül olmuştur. Said'in sapkın kolonyal hazzı önceleyen yaklaşımı kısmen doğru olmakla birlikte eksiktir. Bu da, batı ve doğu toplumlarında ortak sömürülen, ötekini kadın olduğu gerçeğidir. Dolayısıyla, Said'e maskülinist eleştirisinin getirilmesinin argümanı da kısaca budur.

Meyda Yeğenoğlu, Sömürgeci Fantaziler Oryantalist Söylemde Kültürel Ve Cinsel Fark, kitabında oryantalizmi, cinsellik üzerinden yeni bir seviyeye taşımıştır. Yeğenoğlu, oryantalizmin bilinçdışı tarafına, cinsel imaların doğası ve kapsamına işaret eden "örtük" oryantalizmi merkez alarak analizini yapmıştır; öznenin yapısı hakkındaki postyapısalcı teorilerden, psikanalizden ve ayrıca Lacancı ve feminist yaklaşımlardan yararlanarak, Said'in ve diğerlerinin cinsiyeti ve cinselliği kendi sömürgeci söylem analizlerinde bir alt başlık alanına hapsederek incelemiş olmalarını tartışmıştır. Yeğenoğlu'nun esas vurgusu kültürel temsillerin ve cinsel farklılığın nasıl birbirlerinin oluşturucusu oldukları üzerine kurgulanmıştır. Diğer taraftan Yeğenoğlu, bu tartışmaları Doğulu kadının peçesi üzerinden gerçekleştirmiştir. "Doğulu kadının bedeniyle Batılı bakış arasında bir engel yerleştiren ışık geçirmez ve her şeyi içine alan peçe, Doğulu kadının bedenini Batılı bakış ve arzusunun erişiminden uzak tutar" (Yeğenoğlu, 2003: 52). Burada Yeğenoğlu, peçeyi Batılı bakışı direnç gösteren yanı sıra ifade ederek, Batılı bakıştaki arzuyu kışkırtan bir alana işaret eder. Fakat Said, örtük şarkiyatçılıktan bahsederken bu alanın arzu ve fantazinin alanı olduğundan bahsetmiştir. Yani sorun peçenin açılması ya da direnç göstermesi değildir. Gougen'in, Tahitili kadınları peçeli değildir, fakat sanatçının bakışından kaçamamışlardır. Çıplaklık, kadın bedeninin öteki olarak temsil edilmesi, sunulması, ataerkil toplum yapısının ürettiği, erkeği merkeze yerleştiren söylemin uzantısıdır. Bu anlamda, Doğu veya Batı için kadını temsil ve tahakküm istenci ortak bir paydadır.

İrvin Cemil Schick, Said'in Doğu'nun üretildiği savıyla, Henri Lefebvre'in mekânın toplumsal olarak üretilmesine dair kuramını birbirine eklemiş; Batı Edebiyatında Harem ile başlayan araştırmasında vardığı nokta ise, cinsellik ve cinsiyetin biz ve öteki arasındaki farklılığı olduğu kadar, bura ve ora arasındaki farklılığı inşa etmek için kullanıldığı olmuştur. Schick, yer'i insan varlığından ve deneyiminden bağımsız bir fiziksel nesne olarak var olan yapısını ele alarak, yer'in anlamlandırılması, insanileştirilmesi ve toplumsallaştırılması sürecini mekânsal 'laştırılma olarak açıklamıştır. Michel Foucault'dan da etkilenerek, Mekansallaştırmanın söylemsel araçlarını mekan teknolojisi olarak adlandırmıştır. Schick, yer ve mekânın farklı şeyler olduğuna değinerek, bu düşüncenin batıda nispeten yeni olmasına karşın, Lefebvre'den hareketle, "Mekânın toplumsal olarak inşa edildiğini ileri sürmek, kaçınılmaz olarak toplumun anlamlandırma sistemlerinin izlerini taşıdığını ima ettiğine göre, o halde mekânın ziyadesiyle cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş olmasına şaşmamalıdır" (Schick, 2011: 275) şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla, Schick'e göre, yabancı bilgisel söylemde, ötekilik mekânlarının haz cenneti olarak temsil edilmesi coğrafi keşiflerde ortaya çıkmıştır; yabancı ülkeler, haz cenneti ve cinsel özgürlük mekânı olarak görülmüştür. Şark'a atfedilen cinsellik, Şarklı kadının eril fantaziyle yaratılmış temsilleri, aynı anda birçok rolü içinde barındırmıştır, (edilgen, doymak bilmez, ezik, fattan, şehvet düşkünü, kurnaz ve eşcinsel) bunun sebebi ise, şarklı kadının cinsellikle dolup taşan hayvani güdülerini bastırmayıp olarak görülmüştür. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki, her şeyle cinsel ilişkiye girebilme yabancibilgisel söylemde sadece kadınlarla sınırlı değildir. Şarklı erkeğin şehvetli oluşu -özellikle Hint erkekleri için yaygın olan- ya çok eşliliği, ya da çocuk evliliğinin açıklaması şeklindedir. "Yabancibilgisel söylemde erkek öteki nin zayıf ve kadınsı gösterilişine karşıt bir başka çizgi, onu, tehlikeli derecede aşırı cinsellik düşkünü, kötü niyetli ve özellikle beyaz kadınlar için tehditkâr olarak çizmiştir" (Schick, 2001: 125). Bu noktada, cinsiyet temelli yaklaşımın şekillenmesi üzerine feminist psikanalist Luce Irigaray'ın bir deyişle zamansal açıdan öteki olan çocukların henüz erkek/insan olmamış yaratıklar, "ehlikerkil" (phallogocentric) düzenlerde, Aristoteles'in ifadesiyle ancak "olası insan" olduğu; fakat mekânsal açıdan öteki olan kadının, ancak "yarım insan" veya Freudcu teoriye, göre eksikli erkek yani penis olmayan insan olduğunu hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla bu bakışta ataerkil düzende çocuklar ve kadınlar aynı konumda tutulurlar. Bu konum da kadın ve çocuk bir çok kültürel, sosyal, politik faaliyetten dışlanır ve üretim yaşamına dahil edilmez (Irigaray,2008:23-25). Oliver Kontny'nin tespitiyle denilebilir ki, "öteki kıtalar eksikli bir batı gibi algılanıyor" (Kontny, 2002:131). Bu algıyı oluşturan şey, şark kavramının alanıyla ilgili yapılan çalışmaların, bu kavramın kapsamının her

araştırmacıya göre genişleyip daralmasında gizlidir. Dolayısıyla, şark kavramının, alanı olarak araştırmacının hangi Doğu'yu kastettiğini ilk tahlilde sınırlandırmak mümkün değildir. Temelde doğu'nun, Yakın Doğu, Orta Doğu ve Uzak Doğu gibi kavramların batı merkezli ve sübjektif bir kavramlaştırmanın ürünü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Şöyle ki, Avrupa'nın kendini merkeze yerleştirmiş olması ve bu kabulden hareketle dünyanın diğer bölgelerini de merkeze olan uzaklıklarına göre yakın, orta, uzak olarak kategorize ederek adlandırmasıyla sonuçlanır.

Tarihsel açıdan bakıldığında dünyanın Avrupa merkezli sınıflandırılmasının temelleri Avrupa kültürünün oluşmasında arşimet noktası⁴ olan Eski Yunan'a kadar uzanmaktadır. Roma İmparatorluğu'nda da iki merkez vardı; imparatorluğun batıdaki merkezi olarak Roma ve doğudaki merkezi olarak Constantinopolis. Daha sonrada Roma'nın doğudaki merkezine Bizans İmparatorluğu adı verilmiştir. Hiç kuşkusuz bu bakışta Roma'nın doğudaki merkezi İstanbul, doğu dünyasının merkezi olmaktadır. Dolayısıyla, batıda yakın doğu denildiğinde akla gelen, 1453'den itibaren uzak doğu ile Avrupa arasındaki bölge, yani Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen bölgedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u ele geçirmesiyle, Avrupa'nın imgeleminde yarattığı Doğu kavramına ait ilk karşılaşmaların, coğrafi anlamda yakınlaşma ve korkuların Batı'da tetiklendiği bir zaman olarak görülebilir. Batı'nın Doğu'ya açılan kapısı niteliğinde olan Osmanlı, 18.yüzyılın başlarından itibaren gerileme dönemi sebebiyle, Osmanlı'nın Batı'ya dair korkulu imajı değişmeye başlamıştır. Dönemsel olarak Osmanlı imparatorluğu çöküşünü kurtarmak amaçlı batılılaşma fikrine yaklaşır, Fransa ise Fransızlaştırma misyonunu üstlenir. Osmanlı, " Çökmekte olan bir imparatorluğun bitmez tükenmez tesviye savaşlarıyla, iç isyanlarla, paranın değerinin düşmesiyle boğuşmakta" dır (Desmet, 1991:1). Diğer taraftan, "Kutsal İttifak" karşısında yenilmiş ve 1699'da Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı ilk defa toprak kaybetmiş, Avrupa karşısında gerilemeye başlamıştır. Rusya ve Avusturya Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ni, Avrupa'dan tümüyle çıkarıp topraklarını paylaşmak üzere aralarında anlaşmalar yapmaları, Osmanlıların da Rusya ve Avusturya kadar güçlü bir başka Avrupa Devletiyle, Fransa'yla yakınlaşmasını sağlamıştır. Osmanlı, nihayet güçlerini yitirmekte olduğunu kabulüyle yüzleşir. Avrupa'nın askeri yenilikleri karşısında kayıtsız kalmama konusunda düşünmeye başlar fakat Pasarofça Antlaşması'nın sonunda zaferin yeni sahibi Avrupa'nın askeri yenilikleri karşısında bu yeni dünyaya ayak uydurmak zorunda kalacaktır. "Osmanlı'nın Batı'nın asker ve ateş gücünün sırlarını öğrenmek üzere yaklaştığı ilk Avrupa ülkesi, uzun yıllardır politik ve ticari ortağı olan Fransa'dır" (Artun, 2007: 17). Osmanlı'da yaşanan bu güç kaybıyla 18.yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun çehresinin değişmeye başladığı ve değişimin adeta zorunluluk olarak algılandığı bir dönemdir. Klasik nasihatname geleneğine bağlı yazarlardan, Avrupa'nın değişik yerlerinde kısa süreli elçilik görevinde bulunmuş elçilere kadar ve devlete bağlı kişilerin bir bölümü değişime yön verirken, askeri sınıf gelişmelerin sınırlarını belirliyordu. Kimi zaman geleneğin ciddi direnişle karşılaşsa da, batılı kurumlarla tanışma bu dönemde başlamıştır. Fransa, Osmanlı'nın karşısındaki başlıca model olmasını, Kanuni sonrası geliştirilen ilişkiler sağlamıştır.

Avrupa'nın soyut doğu kavramından, Osmanlı-Türk kavramına geçişte diplomatik ilişkilerin payı büyüktür. Osmanlı diplomasisine oldukça yabancı olan, Karşılıklı temsil ve sürekli elçilik anlayışı III.Selim'e kadar fevkalade elçi unvanıyla gerekli durumlarda devletlere elçiler gönderilmiştir. Bu elçiler Osmanlı Devleti'nin batıya ilişkin haber ağını oluşturmuştur. 1581, 1618 ve 1669 yıllarında Osmanlı hükümdarları tarafından Fransa'ya daha önceleri fevkalade elçiler gönderilmiştir. Fakat 1669'da 14.Luis Dönemi'nde Fransa'ya giden Mütefferika Süleyman Ağa'nın da aralarında bulunduğu heyet kadar büyük merak uyandırmamıştır. Bu merak dönemin ruhuyla ilintilidir; "Doğu'ya özgü şeylerin yayılmaya başlamış olmalarından ve özellikle seyyahların bu bölgelere hem daha çok sayıda, hem de daha iyi örgütlü ve daha resmi şekillerde gitmeye başlamış olmalarından ötürü daha da alevlenmiştir" (Desmet, 1991:13). Şarkiyatçılığın içinde var olan seyyahların, seyahatnamelerinin, doğu egzotizmini destekler yapısı bir moda halini almıştır. Fransız halkı bu imgeleme yaratılmış şark modasını benimsemiştir.

Bu moda olarak tüketim halinde ötekin'in gerçekte ne olduğunun bir önemi kalmamıştır, öteki'nin moda olması yeterlidir. A La turca (Turquerie-Türk) modasına Süleyman Ağa ön ayak olmuştur. Bu yüzyılın son çeyreğinden itibaren daha da yaygınlaşan modanın, edebiyat sayesinde, daha doğrusu artık sadece Şark'a yapılan seyahatler değil, edebi kurgu sayesinde genişleme alanını oluşturmuştur. Doğu git gide bir eğlence malzemesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu da onun egzotik kullanım alanını çoğaltmıştır.

1720-21 yılında Osmanlı ve Fransa arasındaki bağları güçlendirmek için III.Ahmet, Paris'e "...binlerce altın değerinde armağanla yüklü bir elçilik heyeti göndermiştir. Çevirmenlerin, doktorların, din adamlarının ve saray aşçıların da katıldığı seksen kişilik kafilenin en kıdemlisi, fevkalade elçi, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'dir" (Artun, 2007 :17). Mehmed Efendi'nin ziyareti Fransa'daki Turquerie modasını daha da güçlendirmiştir. Osmanlı seçkinleri arasında ilgi uyandıran, Mehmed Efendi'nin Fransa'daki izlenimlerini yansıtan Sefaretnamesidir. Sefaretname'de yer verilen kimi Fransız alışkanlıkları Lale Devri'nin gösterişli yaşantısına uyarlanmıştır. 1721'de Mehmed Efendi'nin gelişi, 19.yüzyıl yazarları Goncourt kardeşlerden alıntılanmak gerekirse, bu gelişin muhteşemliği ve egzotikliği Türkiye'yi Rococo'nun uzmanlık alanlarından biri yapmıştır. Osmanlı elçilerinin aktif olduğu bu dönemde Fransa başta olmak üzere, Avrupa'da korkulan Şark'a küçümsemeyle karışık-tanıdık olana duyulan bir hayranlık başlamıştır. Doğu'nun egzotikleştirilip moda olarak tüketilmesi "A La Turca" kavramıyla literatürde yerini alırken, Osmanlı batılılaşma hareketleri, batılı olan her şeyi taklit yoluna gider ve Osmanlı'da bu kavram "A La Franga" kelimesinde karşılık bulur.

18.yüzyıl başlarında Türklere özgü kıyafetler Fransız halkı tarafından zaten bilinmektedir; gazetelerde yer alan ""Türk tarzı" cinsinden bütüncül bir ifade tüm bilgi boşluğunu doldurmaktadır" (Desmet, 1991:177). Nitekim "Şarkiyatçıların konusu Doğu'nun kendisinden ziyade, Batılı okur yazar kamuoyuna tanıtıldığı ve böylece daha az korkular kılındığı haliyle Doğu'dur" (Said, 2008: 69).

⁴ Pivot noktası ya da destek noktası da denir. Arşimetin " Bana bir dayanak gösterin dünyayı yerinden oynatayım" sözüne atıftır.

18.yüzyılda temellenen ve 19.yüzyılda egemen bir politik ideolojiye dönüşen Fransız uygarlaştırma misyonun⁵ ilerlemesiyle, Osmanlı'nın kendi uygarlaşma tasarısı zamansal anlamda kesişir. Dolayısıyla Osmanlı, Fransız uygarlaştırma misyonun kendi uygarlaşma misyonu olarak benimser. Fransız uygarlaştırma misyonu; "18.Yüzyılın ikinci yarısında, tüm insanlığın izinden gitmesi gereken tek ve evrensel bir uygarlık olduğuna inanan Fransızlar, Devrim'le birlikte liderliğine soyundukları bu uygarlığı zaman içinde başkalarına da aktarmaya karar verirler" (Artun, 2007:14). Bu savlar şarkiyatçılığın büyüklükmeli ırkçı yanının da göstergesidir aynı zamanda.

Foucault'nun belli bir noktaya kadar temellerini attığı, bilgi-söylem-iktidar ilişkisi, Edward Said'in de kitabının farklı yerlerinde atıfta bulunduğu ve borçluluğunu açıkladığı gibi, şarkiyatçılık kavramının hegemonik yapısının bel kemiğini oluşturması açısından Foucault'nun en önemli katkısıdır. Şarkiyatçılık bu yapıyla her şeyden önce gizli ve açık iktidar ilişkilerini kapsayan politik bir ilerlemedir. Şarkiyatçılık içindeki bu iktidar, tarihsel olarak iki farklı coğrafyada gerçekleşmiş olmasına karşın, o tarihsel vaziyetin dışında kalan ve iç toplumsal süreçlerin meydana getirdiği daha örtülü şarkiyatçılıklar vardır. Şöyle ki, özellikle modernleşme sürecini batılılaşma bağlamında yaşayan, Batı-dışı toplumların hazırladığı şarkiyatçılık ele alındığında, Türkiye bu konuda önemli bir örnektir. Türkiye, batıyla başından beri her durumda yoğun fakat çapraşık ve karmaşık ilişkiler içindedir. Bu Tanzimat'tan beri siyasal, toplumsal ve kültürel bir süreç olarak somut olarak süren bir haldir. "Yakın tarihimizde batılılaşma adı verilen ve -kökeni III.Selim dönemine kadar götürülmekle beraber- esas olarak Tanzimat'la başlayan süreç ise Batı'dakinden çok farklı bir biçimde cereyan etmiştir." (Timur, 1998: 86) Tanzimat, reform hareketleri, modernleşme, gibi kavramlarla adlandırılan bu süreç, Batı'da kendiliğinden ve bağımsız bir gelişimin ürünüyken, bizde apriori bir model ile işe başlanmıştır. Apriori, aposteriorinin aksine; deneyime gerek duyulmadan edinilmiş olan bir bilgi, deneyden ve tecrübeden bağımsız bir bilgi ile var olduğunun altını çizmek gerekir. Başlangıçta bu bir avantaj olarak görülebilir, oysa ki uygulanmaya çalışılan bu toplum modeli farklı bir toplum yapısında ve farklı koşullarda gerçekleşen bir yapının ürünüdür. Kısaca denilebilir ki batılılaşma ya da adına ne denirse densin "Batılı devletlerin Osmanlılara empoze ettikleri eylemler bütünüdür" (Timur, 1998: 86).

Ussama Makdisi, "Batı'nın egemenliği altında şekillenen modernlik çağında her ulus kendi Doğu'sunu yarattı buna XIX.yy Osmanlı İmparatorluğu da dahildi" demiştir (Aytaç, 2007: 270). "Osmanlı oryantalizmi" kavramı ilk olarak 2002 yılında tarih profesörü Ussama Makdisi tarafından ortaya atılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı'nın son dönemine has bir oryantalist tavırdan söz etmek mümkün olabilmıştır. Osmanlı Oryantalizmi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulu olan dini itaat söyleminin yerini, Osmanlı modernleşmesiyle imparatorluk merkezindeki dünyevi itaat kavramı aracılığıyla, çok etnikli ve çok dinli bir devletin geri kalmış taşrasını yeniden düzenleme ve disipline eden bir yapıya bırakmıştır. Bu yapı Osmanlı Oryantalizminin doğusuna giden yolu açmıştır. Osmanlı Oryantalizmi 19.yüzyıl Osmanlı reform döneminin bir ürünü olan; açık ve örtük biçimde Batı'yı ilerlemenin merkezi, Doğu'yu ise geri kalmışlığın hâlihazırdaki göstergesi olarak görmekte olan bir dizi karmaşık tutum ve düşünce olmuştur. Osmanlılar, bir yandan batı oryantalizminin/şarkiyatçılığının temelinde yatan ilerleme ve zaman mantığını benimseyerek onun gücünün farkına varıp tepki gösterirken, bir yandan da bu oryantalizmin siyasi ve sömürgeci pratiklerine direnmeye çalışmışlardır.

Osmanlı reformu, hor görülen bir doğulu kimlik ile son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten Osmanlı-Türk seçkinlerince temsil edilen modernleşmiş Müslüman kimlik arasında bir ayrım ortaya koymuştur. Bu reformla Osmanlı İslam hanedanlığından ziyade modern, bürokratik bir devlet olma yoluna girecek ve böylece Batı'nın rakibi değil, ortağı olarak kendini yeniden tanımlamış olacaktır. Tanzimat'la başlayan modernleşme hareketleri ve beraberinde oluşan resmi milliyetçiliğin İslam söylemi altında Sultan Abdülhamit zamanında ivme kazanması ve I. Dünya Savaşı'na kadar süren Jön Türkler döneminde de doruğa ulaşmıştır. Tanzimat'ın ilanıyla oluşan resmi Osmanlılık milliyetçiliği içinde bütünleştirmeye çalıştığı ölçüde kapsayıcı fakat, aynı zamanda oluşturduğu milliyetçilik tanımı sebebiyle de zamansal olarak ayrıştırıcı ve ırksal olarak ötekileştirici yanı sebebiyle, Osmanlı reformunun paradoksudur. Dolayısıyla "Osmanlı reformcuları kendi Arap eyaletlerine, şimdilik Osmanlı olmayan ama Osmanlılaştırılacak yerler; İstanbul'dan başlayarak (telgraf, anıt ve demir yolu bağlantısıyla) bir emperyalist Osmanlılıkla mekânsal bütünleşmesi, modernleşmiş imparatorluk için gereken zemini oluşturan yerler nazarıyla bakılmaktaydı" (Yıldız, 2007: 275). İstanbul mekânsal ve zamansal açıdan 19.yüzyıl reformcuları için batmakta olan devleti değiştirmek adına merkez niteliği taşımıştır. Fakat; "mekânsal bütünleşme, zamansal ayrışma tarafından doğrulandı ve pekiştirildi. Emperyalist yönetim, zamansal bütünleşme olmaksızın dini ve etnik bir farklılaşma varsayımına dayandığında, Osmanlı oryantalizminin gelişimi, ancak, reform öncesi Osmanlı devletine işaret eden eski örgütlenme ve zaman düşüncesinde kökten bir kopuş olarak anlaşılabilir" (Yıldız, 2007: 276-277).

Kısaca, Osmanlı modernleşmesinden, Osmanlı oryantalizmi söylemi doğmuştur denilebilir. Batı ile Osmanlı arasındaki müphem ilişki sömürgeci ve sömürülen arasındaki zamandaşlığın inkârını doğurmuştur. Osmanlı, klasik döneminden başlayarak bütün imparatorlukların üstünde bir İslam hanedanlığıyla yeniden üretilip meşru kılınmıştır. Fakat uğradığı güç kaybı sebebiyle aslında kendini yeniden var etmek için batı modernitesini taklide gitmiştir. Çelişkiler de burada başlar, kısaca, Batı modernitesine geçişte yeni bir kimlik yaratmak için ötekinin varlığına işaret eder. Batının ötekisi, Doğu Oryantalist söylemlerle var edilmiş ve doğunun tarifi batının her seferinde yerini sağlamlaştırmıştır. Çünkü sömürgeci bir söylem olarak şarkiyatçılık, Batılılaştırma aynı zamanda Doğululaştırma özelliğinden dolayı ayırt edici bir özelliktir.

⁵ Fransız uygarlaştırma misyonundan kasıt, Charles Darwin'in biyolojik evrim kuramından esinlenerek geliştirilen kültürel evrim kuramıdır. Buna göre dünyadaki kültürler vahşet, barbarlık, uygarlık biçiminde sıralanan üç aşamadan birindedirler ve merkez Avrupa kültürü uygarlığı temsil ederken diğerleri daha alt basamakları oluşturur. Bu aşağı kültürlerin de uygarlık seviyesine gelebilmeleri ancak tek hatlı ve ilerlemeci bir kültürel evrimleşmeyle mümkündür. Kolonileştirme/sömürgeleştirme kendini bu yolla aklar. Uygur olmayan yerlere uygarlık götürmek. Tıpkı ABD'nin demokratik olmayan Irak'a demokrasi götürmesi gibi.

Batılılaştırma sürecinde, “bireylerin kendilerini batılı olarak tahayyül ettiği özgün tarihsel bir fantazinin tesis edilmesi ile gerçekleşir” (Yeğenoğlu, 2003:12). Bu söylemi oluşturmak için ötekine ihtiyaç duyulur.

Osmanlı oryantalizmi kendi “doğu”sunu, yani aynı coğrafyada eş zamanlı olarak bir parçası olduğu “öteki” sini yaratmıştır. Bu yapı Cumhuriyetin ilanından sonra da etkilerini sürdürmüş hatta günümüzde de devam eden bir yapıya bürünmüştür. Şöyle ki, Osmanlı'nın bitişiyle beraber modern kavramı batıyla özdeş algılanırken, Osmanlı'ya yani Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişine, kökenlerine dayanan pek çok unsur yok sayılmış, hatta küçümsenmiştir. Batı modernitesinin yabancılaştırıcı ve bir kimlik krizine sebep olan haline en açık örnek dildeki anlam kaymalarıdır. Bu durum için; “A la Franga” ve “A la Turca” kelimelerinin anlamları verilebilir. Yukarıda bahsi edilen bir döneme damgasını vuran “A la Turca” ya da “Turqair” kavramları, “a priori” bir Batı modernliğinin sonuçlarının göstergesidir. Şarkiyatçılığın küçümseyen büyüklenci, ötekileştirici yapısını yeniden hatırlatarak denilebilir ki; Türkiye geçmişiyile ve kendi coğrafyasıyla çifte oryantalizmin ortasındadır. Bu coğrafyada yarattığı söylemlerin paradoksal açmazlarında kendini tanımlamak için batı oryantalizmi tarafından üretilen argümanlarla hesaplaşma sürecine her daim girmek zorunda kalmıştır. Görsel sanatlar alanında bu durumun yansımaları şarkiyatçı anlamda oluşturulmuş Harem, Hamam ve Köle Pazarı resimlerinin tarihi anlamda gerçeği yansıtmayı yansıtmadığını tartışmak ve şarkiyatçı eril fantazinin ürünü olan, argümanlarını batı sanatı tarihinde kadın temsillerinden oluşturarak sadece bazı dekorlarla şarkılaştırılan resimlerden alıntılar yaparak yeniden üretmek Türkiye’de batı modernitesinin, batılılaşma kavramının açmazlarını görünür kılar. Şöyle ki sanatçı bir yandan kendini tanımlamaya çalışırken, yönünü döndüğü geçmişine ait sandığı onu tanımlamasını beklediği görsellerde fantaziyle karşılaşır. Bu karşılaşma onu şarkiyatçı söylemle yaratılmış iktidara karşı bir hesaplaşma sürecine çekerken bir yandan da bu söyleme dahil olarak kendi ötekiliğini yeniden sağlama alır ve iktidarın söylemlerine de dahil olmuş olur.

Harem- Mahremiyetten Taşan İmgeler

İnci Eviner’in 2009 tarihli Harem videosu “Şekil 2.” izleyiciye alıntının kaynağı olan Melling gravürünü hatırlatılarak başlar. Sanatçı, Harem isimli çalışmasında III.Selim’in saray mimarı olan Antoine Ignace Melling’in 1795’te Paris’te baskısı yapılan Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore albümünde yer alan Harem gravürü “Şekil 1.” ile mekânsal ve tarihsel bir ilişkiye girerek yorumlar.

Eviner, videoda Melling’in mekânsal kurgusunu bozmadan, figürlerin konumlanışına, sadık kalarak değişime uğrattıyor. Melling’in Harem kurgusundan oluşan gravürüyle başlayan videoda, yedi-sekiz saniye içinde figürler ortadan kayboluyor. Gözden kaybolan figürlerin ardında boş bir tiyatro dekoruna benzeyen mimari çizim kalıyor. Güçlü bir şekilde kapatılan kapı sesinin ardından, videoda hareketlilik başlıyor. Mekânla ilgili, fakat içinde oluşturulan devinimlerle fazla ilgisi olmayan bu cinsel uyarılma, esneme, kazma sesleri arasında duyulan kahkahalar, aaaaa, structure, duvar leke olmuş sözleri mekânın fiziksel kuruluşu, tinsel var oluşu ve yaşanmışlık arasındaki çelişkiyi güçlendirirken bir aradalığa da vurgu yapıyor.

Videoda figürler, farklı derinliklerdeki ve yüksekliklerdeki mekânlarda birbirine bıçak çeken, bıçak veren, tornavida ile saldıran, kollarını ısırın, tepside kuzu kelleleri sunan, matkapla deşen, kazmayla eşen kızlar eş anlamlı fakat birbirinden bağımsız deviniyorlar. Eviner’in figürlerinin elinde Osmanlı kaligrafisini andıran şekiller bulunan pankartlar taşıdığı görülür. Bu pankartlara dikkatli bakıldığında, maymun başı, bağırsak ve kemik çizimleri bulunan pankartlar olduğu fark edilir. Bu pankartlar, bir anlamda özne ile gösterge arasındaki bölünmeyi ve kültürel olanı protesto ediyorlar. İzleyiciyi, figürlere giydirilen pijamalarla kızlar yatakhanelerini ya da bu figürlerin yaptıkları tuhaf hareketlerle bir akıl hastanesi izlenimiyle arada bırakarak mekânın kodlarıyla yeniden oynama söz konusudur.

Şekil 1: Melling, Antoine Ignace.(1795). Harem.

Şekil 2: Eviner, İnci. (2009). Harem.

Zeynep Yasa Yaman, bu kızların, organizma ile özne arasındaki bölünmeyi vurguladığı, bedensel olan ve psişik olan arasındaki sürekliliği, taklit ve maskeyle ortaya konanın uyum-suz-lu/ğunu açığa çıkarmak olarak okur. Fakat Melling'in tarif ettiği mekânın kodları izleyeni zamansal anlamda geçmişe saray haremine götürür. Eviner'in yapıtı bu noktada Melling'in fantaziyle yerleştirdiği figürlerinden azat ettiği mekana, bu gündün hareketli figürler yerleşmesiyle bir zaman kayması yaratır. Harem ötekilik mekânı olarak kadına atfedilen bir koda kendini gravürde tarif ederken, öteki ile yeniden doldurularak sunulur. Burada ortak nokta öteki olan kadının zaman kaymasıyla temsiline farklılaşması, fakat yine kadın olması bakımından ötekilik mekânı içinde bir değişikliğe uğramamasıdır esasen. Bu noktada öteki ve mekân ilişkisi üzerinden Foucault'un büyük kapatılma olarak tanımladığı modernlik öncesinde görülen kovma ve hapsedme

uygulamalarının yerini, giderek yoksulların, aylakların, delilerin toplumdaki diğer istenmeyenlerin hastanelere, tımarhanelere ve hapisanelere, yani ötekilik mekânlarına yaygın ve sistematik bir biçimde kapatılmasının aldığı süreç akla gelir. Yabancı bilgisel söylemde ötekine atfedilen tüm olumsuzlamalar burada fazlasıyla görünür durumdadır. “Melling’in büyük bir saygı-y/n-lık-la “öteki”leştirdiği haremi bir tımarhaneye çevirirken dizgeleştirilmiş Batılı bakışı tersyüz, “öteki”ni de kapı dışarı ediyor Eviner” (Yasa Yaman, 2010:5). Fakat yerine koyduğu figürler eril bir bakışın tuzağı olarak da okunabilir.

Hamam-Kamusallıkta Meşrulaşan İmgeler

Fransız Resim Akademisi yöneticisi Jean Auguste Dominique Ingres'in Türk Hamamı “Şekil 3.” tablosunda, Doğu’yu erotikleştirmiş ve Batı’da herkesçe kabul edilen kadın formlarını genelleştirmiştir. Richard Leppert, bu tablonun 1717 tarihli Lady Mary Montagu’nun mektubunda belirttiği hamamda iki yüz kadının refakatinde yıkanan bir kadın anlatısından etkilenerek oluşturulduğunu belirtmiştir. Leppert’e göre resmin ortasında sırtı bize dönük, bir müzik aleti çalan kadın, işte bu iki yüz kadın refakatinde hamama gelen kadındır. Taner Ceylan’ın 2013 yılında Kayıp resimler serisinden, Bitmemiş Resim 3 isimli çalışması, “Şekil 4.” tamda Leppert’in bahsini ettiği bu kadın ön plana çıkarılmasına renklendirilmişken, “refakatçiler” sadece çizim olarak resmedilmiştir. Leppert’e göre Ingres, bu resimde “Sanki zorlama bir çabayla her şeyden fazla fazla yapmak suretiyle ve teknik abartmalar aracılığıyla kapasitesini ispat etmek istercesine, etli butlu bedenler üzerinden fazlasıyla erotik maceralar vaat edip, küçük bir alana sayısız kadını tıkıştırıyor” (Leppert, 2009: 314).

Şekil 3: Ingres, Jean Auguste Dominique. (1862).

Türk Hamamı.

Şekil 4: Ceylan, Taner.(2013). Bitmemiş Resim 3.

Kayıp resimler serisi.

Leppert, ayrıca Ingres'in bu resminin Türk Hamamıyla, Türk Kültürüyle ya da Türk tarihiyle pek alakasının olmadığını belirtir, oysaki bunun bir önemi yoktur. Resmin adının Türk hamamı olması şarkiyatçı söylemde yaratılan bir imgeyi destekleme görevini yerine getirmiş ve şarkiyatçı söylemi bir kez daha sağlama almıştır.

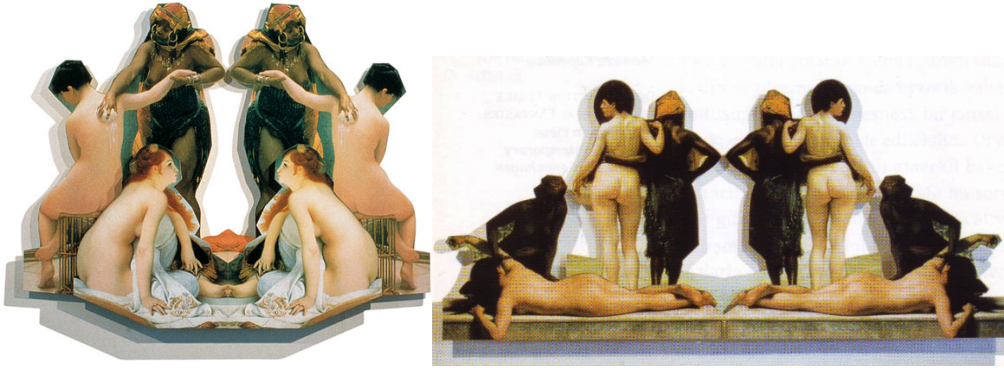
Gülsün Karamustafa'nın 2010 tarihli Hamam Karşısı İtirafı isimli video çalışmasında mekân olarak boş bir hamam görüntüsüne yer vermiştir. Sanatçı kişisel tarihi üzerinden hamama hiç gitmediğini belirtir ve bunun sebeplerini konu edinen anlatısına videoda yer verir. Karamustafa, Hamam Karşısı İtirafı videosunun yapım aşamasını yine kendini arada görme ve girift olarak adlandırdığı durumla açıklar. Şöyle ki Karamustafa,

“Yani anlayacağın hala dönüp dönüp oryantalizme dair işler üretiyorum. 2010 yılında İscveç'ten bir ekip geldi ve benden hamam üzerine bir çalışma yapmamı istediler. Ancak ben hamama o kadar uzak biriyim ki önce bir iş çıkaramayacağımı söyledim. Onların amacı ise sauna ve hamam kültürlerini yan yana getiren bir iş yaratmaktı. Çocukluğumdan bu yana hamam kavramına uzak büyütüldüğümünden, böyle bir iş yapacak olacak olursam ancak nefretimi ortaya koyabilirim, dedim. Ancak beni özgür bırakacaklarını söyleyince, beş dakikalık bir film çektim. Sonuçta ‘Hamam Karşısı İtirafı’ adlı bu film ortaya çıktı. Ama filmi yaparken masallardaki Hamam Anılarını, hamamın gay kültürle olan ilişkisini, Oryantalistlerin hamam resimlerini ve bunun gibi bir sürü şeyi sevdiğimi de fark ettim. Ama tüm bunlara rağmen hamamın kendisini sevmediğimi anlatan bir film bu” (xoxothemag, 2013, para.4)

şeklinde ifade etmiştir. Karamustafa'nın bu yapıtı Türkiye’de batılılaşma ve batı modernitesiyle beraber şekillenen şarkiyatçı yaklaşımı açıkça gösteren bir örnektir.

Gülsün Karamustafa'nın 1999-2000 yılları arasında, 19.yüzyıl oryantalist tıpkıbasımlarından figürleri ya da figür gruplarını aplike ederek, simetrik çoğaltmalarla oluşturduğu, Oryantalist Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri’nde “Şekil 5, Şekil 6”

imgeler kendilerini ikizleriyle çoğaltmaktadır. Dolayısıyla, "...sadece oryantalizme ait kadın resimleri değil, Batı'nın bir bütün olarak Doğu hakkında bu gün dahi kurduğu tahayyül var karşımızda." (Heinrich, 2007: 83) Oryantalist Fantaziler İçin Pekiştirme Serileri'nde, "Resimdeki çıplak odalıklar bir fantezi dünyası içinde (harem ya da esir pazarı) betimleniyorlar ve eril bakışın hizmetine sunuluyorlar-çerçevenin içinde ve dışında" (Heinrich, 2007: 83). Bu noktada Senne Kafod Olsen'dan alıntılanan doğulu ve batılı kadınların çıplak temsilleri üzerine yorumu bir hayli ilginçtir. Şöyle ki Olsen, "Batılı çıplak kadın figürünün tersine, bu kadınlar güzellik anlamında değil, cinsellik anlamında ideal kadınlar. Arzu göstergeleriyle donatılmış: eril bakışın nesnesi olan oryantal çıplağa dair temsillerde masumiyetin kaybedilmiş olduğu tartışmaya yer bırakmayacak derecede açık. Oryantal kadın yasaklanmış; kullanılacak bir nesne; farklı ve tekinsiz; egzotik..." Olduğunu ifade etmiştir (Heinrich, 2007: 80). Olsen, oryantal kadının imgesinin Batılı ataerkil bakışın birincil imgesi olduğunu, öteki olarak kalmışlığı, sadece bir kadın olmaktan ayrılmasıyla ve kadının oryantal anlamdaki arzu nesnesi oluşunu, yabancı oluşunun doğurduğu bir cinsel yaratık, ulaşılabilir ve elde edilebilir olmasıyla açıklar. Olsen'in kaçırıldığı nokta kuşkusuz daha önce değinildiği gibi, Batı kültüründe de kadının öteki olarak konumlandığı gerçeğidir. Çünkü ataerkil sistemlerde kadın, ikincil, edilgen olarak konumundan dolayı ötekidir.

Şekil 5,6: Karamustafa, Gülsün. (2000). Oryantal Fantaziler İçin Pekiştirme Serileri.

Antropafaji ve kanibalizm/yamyamlık üstüne eleştirel bağlamda yaklaşan İsmet Doğan'ın çalışmalarında; iki farklı terminoloji kullanılarak oluşturulan yapıtlarda, sorguladığı kavramlar merkezinde çok temel bir farklılığı ortaya koyar. Bu temel farklılık yalnızca insan eti yeme eyleminden çok daha fazlası olan kanibalizm, daha ziyade barbar, vahşi, ve ilkel olanı yeme ve onun tarafından yenilmenin fantazisi anlamına gelmesi bakımından söylem dahilindedir. Fakat yemenin bizatihi kendisi olan antropafaji'de edim yeme üzerine kuruludur ve bu söylemin dışındadır. Yunanca anthropos (insan) ve yine yunanca phagein (yemek) kelimelerinin birleşiminden oluşturulmuş olan, Antropafaji, (insan yiycilik) yani bilinen deyişle yamyamlık demektir. İsmet Doğan'ın yapıtlarında, beden ve dilin inşasını sorunsallaştırdığı izlekte, modernize ve bu günü tanımlayarak, bu tanımın içerisinde var olan bir geçmişin eleştirisi dolayısıyla semiyotize edilmiş bedenler üzerinden kurgusal tarihin bir yapı çözümünü sağlar. Bakışlarını deriye yönelten sanatçının işlerinde bu defa deri harem duvarları olmuştur. Ayrıca, kendisini izleyici, röntgenci konumundan azat eder, bedeni resmin içinde konumlanır. Dolayısıyla, görüntüleri söken, yersizleştiren anti-anlatılar sunar. Avrupalı sanatçılar tarafından oluşturulan oryantal dünyayı yeniden kurgular.

İsmet Doğan, oryantalist söylem içerisinde, var olan bu bedenleri anlamlarından sökerek, yeme ediminin öznesi ve nesnesi olarak kendi bedenini yapıt içinde kurgular. Dolayısıyla, röntgenci konumundaki izleyicinin fantazisini, pornografi düzeyinde açık ettiği yeme edimiyle temiz medeniyet hayallerini alaşağı eder. Bakarı tiksinti duygusuyla sarar. "Medeni Batı'nın, erkek Avrupa'nın delik deşik bir coğrafya üstündeki fallik bakışı, tabi kılmak, kontrol etmek ve en önemlisi öteki üzerinde bilgi sahibi olmak isteyen tavrı başarısız bir narsizmdir ve öteki'ni sonsuza kadar tüketmeye karşı epistemofilik bir açlığa dönüşür" (eudaimonia, 2012, para.8). Vahşi olanın sırrının çözülmesi ve harem odalığının yuvarlak bütünlüğünün zedelenmesiyle, gizliliği olmayan bedensellikleriyle, her bir beden anlamından yoksunlaşır, dolayısıyla bu bedenler kimsenin ötekisi ya da ideal varış noktası olamaz, fantaziden dışlanırlar.

Şekil 7 : Doğan, İsmet. (2011). İsimsiz, Ye Beni Serisi.

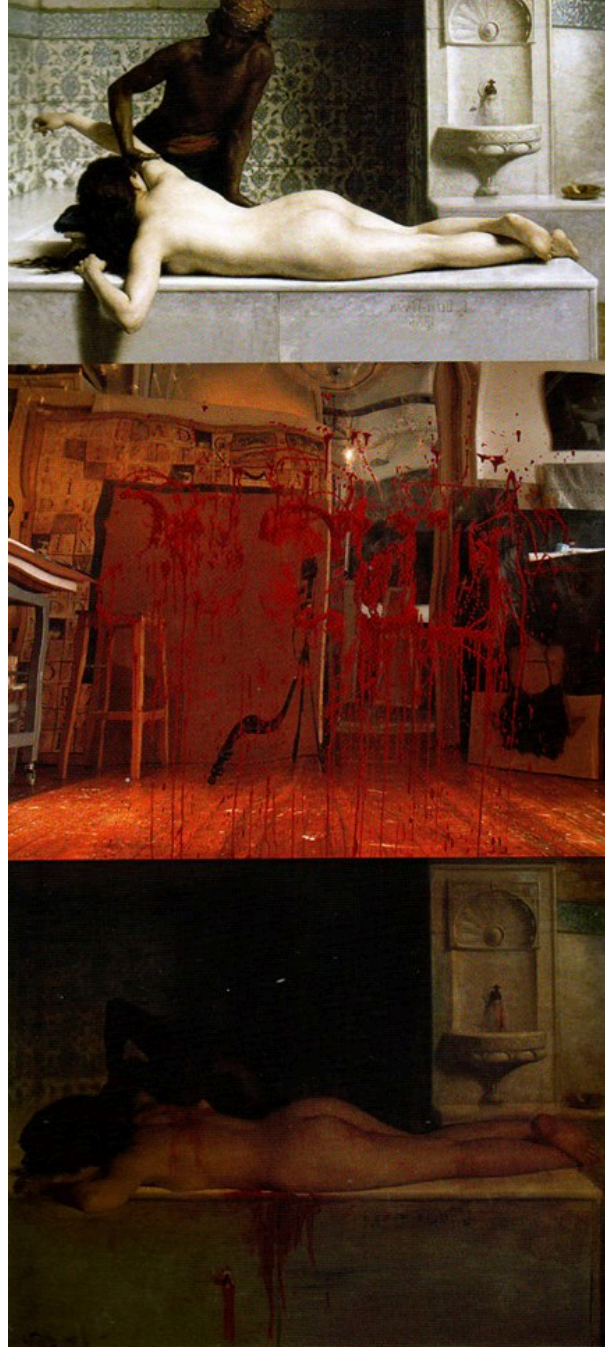
Doğan'ın Ye Beni Serisi içinde yer alan İsimsiz (Resim 28) çalışmasında, kendisini oryantalist ressamın sıklıkla başvurduğu şekliyle, bedene oryantalist dekor eklemeleri yaparak, şarklı kimliği kazandırma da olduğu gibi sanatçının çıplak bedenine türban takarak, kendisine çalışmada doğulu bir kimlik atfetmiş olması, yeni bir fantazinin gerçekliğine işaret eder. Tarihsel süreçte oryantalist resimlerdeki Doğulu-Batılı kadın edilgenliğinden, nesne konumundan bir şey kaybetmemiştir. Dolayısıyla bu çalışmada eril söylem her zamankinden daha keskin biçimde ortadadır. Yöntem olarak imgeler düzeninde yer değiştirmelerle yerinden etmeyi benimseyen Doğan'ın, yerinden ettiği batılı eril bakıştır. Fakat kendisinin sanatçı olarak yapmaya çalıştığı müdahaleleri bir çeşit modifiye etmek ve işaretlemek olarak tanımlayan sanatçı, esasen Doğulu eril bakışı konumlandırmıştır. İsmet Doğan, ironi olarak işaret etmeyi tercih ettiği yapıtlarındaki meseleyi, modern hayatın getirmiş olduğu sterilizasyona karşı bir tepki olarak açıklar. Bunu yaparken politik olanı doğrudan göstermeyi tercih etmediğinden ironiye başvurduğunu vurgulayan sanatçı, yapıtlarının diğer bir meselesi olan "öteki" ile ilgili olarak bu kavramı içselleştirildiğini ve Batı modernitesinin sunduğu Batılı olma halini eleştirir. Bu eleştirinin altında sunulmuş olan ötekiliğin kabulü olduğunu işaret eder. Sanatçı bu hali gündelik pratiklerden örneklerken hatalı bir yaklaşımla "mesela kurban kesmeye dayanamıyoruz" ifadesini kullanır (HT.Hayat, 2012, para.4). Şu kesindir ki, hayvan öldürmeye karşı insani tepki olarak karşı çıkmak ya da duygudaşlık kurmanın ne batı modernitesi ne de İslami gelenekle eleştirilecek bir yanı yoktur. Bu ilişki ortak bir payda olarak Doğu veya Batı, ancak ataerkil söylem üzerinden açıklanabilir. Etin Cinsel Politikası Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram kitabında eko-feminist Carol J. Adams, Et'in ataerkilliğin bir simgesi olduğunu vurgular. "Et yiyen toplumlar, yiyecek seçimleriyle erkek kimliği kazanır ve ete dair öğretiler bu bağlantıyı yürekten destekler" şeklinde ifade etmiştir (Adams, 2013:77). Yukarıda değinildiği gibi, oryantalist resimlerden alıntılanarak Ye Beni Serisi, yamyamlıktan öte sömürülenin yenildiği noktasında türçülüktan uzaklaşarak öteki sömürülenin yenmesi olarak hayvanı işaret eder. Yeme kültürünün şekillenişinde, ataerkil yapının izlerini görmek mümkündür. "Kişinin erkekliği yediği yiyeceklerle güvence altına alınır" (Adams, 2013:89). Şöyle ki, et yemeyi reddeden erkeklerin kadınsı sayılması et yiyemeyen erkeklerin erkeksi olmadıklarının ilanı olarak görülür. Bu söylemin temelleri kadın ve erkeğin ikili yaklaşımla etken-edilgen ve kadının küçümsemeye konumlandırılışına dayanır. Bitki, kadınsı edilgenliğin simgesidir. Bitki kelimesi kadınların edilgenliğiyle eş anlamlı kullanılır. Kadınların bitkiler gibi olduğu varsayımı Hegel'de alenen ifade edilir; "Erkekler ve kadınlar arasındaki fark hayvanlarla bitkiler arasındakine benzer. Erkekler nasıl hayvanlara karşılık geliyorsa, kadınlarda bitkilere denk düşer; çünkü kadınların gelişimi daha uysaldır" (Adams, 2013:93). Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki, bu gün süt, yumurta ve et "hayvansal ürün" denilen şey, öldürme kültürünün ötekine yöneltilmiş hali, kapatılan, sömürülen dişilerden oluşur, hatta yemek isimleri de eril söylemde cinselliğin, et yemedeki tezahürü olarak yine arzu nesnesi kadınlar üzerinden adlandırılır. Doğan yapıtlarında, "...Batı'nın öteki üzerinden görmek istediğini, bir şekilde ters yüz etmek" (HT.Hayat, 2012, para.4) olduğunu ifade etmiştir ve bu konuları sanat yapıtı içerisine katmanlar halinde düzenleyerek yerleştirmiş olduğunu belirtmiştir. Ye Beni adlı kişisel sergide Doğan, 'öteki'likler üzerinden tanımlanan moderniteyi, 19'uncu yüzyıl oryantalist Avrupa ressamlarının eserleri üzerinden manipüle etmektedir. İktidarın beden üzerinden kurmuş olduğu söylemi ve bu söylem üzerinden iktidar ilişkilerinin bedene nasıl uygulandığını sorunsallaştıran sanatçı, oryantalist söylemin hala başat olduğunu ve yapıtlarında oryantalistimin altını oyarak yerinden etmek amacıyla öteki olarak kendisini yamyam konumunda kurgular. Carol J. Adams sömürge kültürü ve yamyamlık üzerine,

"Yamyamlığın bir sebebinin hayvansal protein eksikliği olduğu düşünülmüştür. Halbuki Avrupalı yayımlıcağının sürdüğü yüzyıllarda, Avrupalıların çoğu her gün hayvansal protein aldığı bir hayat sürmüyordu. Dünyadaki kültürlerin çoğu protein ihtiyaçlarını sebzeler ve tahıllarla gideriyordu. Yerli halkları yamyamlıkla itham ederek (ve Avrupalıların yalnızca

hayvanlara karşı uyguladığı düpedüz zalim yöntemler bu halkların insanlara uyguladıklarını sözümona kanıtlayarak) sömürgeleştirme için bir mazeret elde edilmiş oldu” (Adams, 2013:86)

şeklinde ifade etmiştir.

Oryantalist Hamam resimlerinden alıntılacağı görüntüyü İsmet Doğan, Ötekini Yeme Serisi'ndeki isimsiz “Şekil 8.” yapıtında izleyiciye yukarıdan aşağıya devam eden bir film karesi gibi sunan sanatçı, tuvali üçe ayırır. En üstte köle kadın tarafından yıkanan cariye resmi, tıpkıbasım olarak yer alır. Ortada konumlanan ikinci resim ise sanatçının atölyesinden bir görüntüdür. Bu fotoğraf yüzeyine kan sürülmüş bir göstergede kurgulanan, aynadan atölye yansımadır. Aynanın dış bükey hali atölye mekânının görüntüsünü bozar. En altta üçüncü bölümde oryantalist hamam tıpkıbasımına müdahaleler yapılmış, geriye kanlar içinde yatan cariye kalmıştır. Üç bölüme ayrılmış olan resim yıkanan bir kadın, kanlı atölye görüntüsü ve kanlar içerisinde yatan kadın anlatısında yer almayan şeyin ne olduğunu söylemez, dolayısıyla senaryodaki boşlukları izleyiciye tamamlar.

Şekil 8: Doğan, İsmet. (2011). İsimless, Ötekini Yeme Serisi.

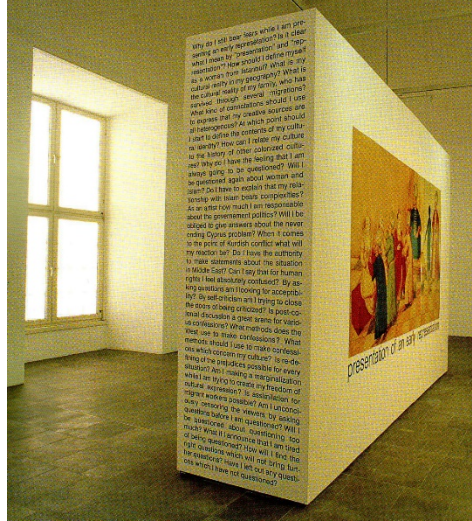

Şekil 9: 16.yüzyıl. Esir pazarı:Alıcılar satışa çıkarılan Avrupalı kadınları yokluyorlar.

Köle (Cariye) Pazarı - Meta Olarak Dolaşımdaki Kadın İmgeleri

Gülsün Karamustafa'nın, Erken Bir Temsiliyetin Sunumu "Şekil 10." adıyla oluşturduğu yerleştirmesi, 1996 tarihidir. "...ötekiliğe dair geliştirilen, farklı coğrafyalara dair tahayyülerin odağı olan en eski eğretilmelerden biri ve oryantizm Gülsün Karamustafa'nın da farklı tarihsel kaynaklara başvurduğu pek çok çalışma aracılığıyla sürekli değindiği bir konu oldu" (Karamustafa, 2007:75). Sanatçı, Metin And'ın kitabını okurken karşılaştığı bu resimin "Şekil 9." 16. Yüzyıla ait olmasına rağmen, şaşırtıcı biçimde hem içerik hem de betimleyiş biçimi açısından 19.yüzyıl Oryantalist resmine sinen sömürgeci bakışa yakınlığından etkilenecek ele alır. Resimde, Osmanlı erkekleri tarafından bir tür kalite kontrolünden geçirilen Avrupalı üç kadın, esir pazarı gibi bir mekânda yer alır. Osmanlı erkekleri, bu Avrupalı kadınların kıyafetlerinin altına ve dekoltelelerine bakarak bu bahsettiğimiz kalite kontrolü sağlıyorlar. Resmin diğer tarafında ise siyahi bir kadın tacirler tarafından kaba bir şekilde öne doğru itekledikleri görülüyor. Bu resimde Avrupalı kadınlar kıyafetlerindeki detaylara varıncaya kadar titizlikle betimlenmiş, fakat siyahi kadın tıpkı bir silüet şeklinde betimlenmiştir. Karamustafa bu resmi, "Bu küçük suluboyada karşılaşılan "ötek"ne dair yaklaşım imgelerin nasıl da tarihsel anlamda süreklilik kazanabileceğini, kuşaklar boyunca aktarılabilirliğini gösteriyor. Barbar Şark'a dair klişelerin ve Garp'ın bu kültürlerle bakışının bugünkü bakışımızla nasıl örtüşebileceğini fark ediyoruz: Enformasyon Çağı'nın çocukları olan bizler Boğaziçi'ndeki toplumsallık hakkında atalarımızdan daha fazla bilgiye sahip miyiz?" (Karamustafa, 2007:76) şeklinde sorgulamıştır. Bu yerleştirme için, bütün bir duvarı kaplayacak şekilde büyütülen 16.yüzyıla ait resim yer alır. Blok şeklinde ayarlanan duvarın diğer yanında (diğer başka sunumlarda yazı resmin altındadır) sanatçının kendi kültürel kimliği üzerine, sanatçı tarafından hazırlanmış bir dizi soru listelenmiştir. İngilizce olarak sergilenen bu soruların Türkçe karşılığı şöyledir;

Neden erken bir temsiliyeti sunuyor olmama rağmen içimde hala bir korku var? 'Sunum' ve 'temsil' kelimelerini kullanırken neyi kastettiğim yeterince açık mı? Kendimi İstanbullu bir kadın olarak nasıl tarif ediyorum? Benim coğrafyamdaki kültürel gerçeklik nedir? Çeşitli göçlere maruz kalmış ailemin kültürel gerçekliği nedir? Yaratı kaynaklarımın heterojenlik taşıdığını ifade etmem için tür çağrışımlara başvurabilirim? Kültürel kimliğimin içeriğini tanımlamaya hangi noktadan başlamalıyım? Kendi kültürüm ile diğer sömürgeleştirilmiş kültürler tarihi arasında ne tür bağlantılar kurabilirim? Neden sürekli sorgulanacakmışım gibi bir his geliyor bana? Yine kadın ve İslam konularında mı sorular yöneltilecek? İslam ile olan ilişkimin çapraşık boyutları olduğu açıklamasını yapmalı mıyım? Bir sanatçı olarak hükümet politikaları üzerinde sorumluluğum var mı? Hiç bitmeyen Kıbrıs sorunu üzerine yanıtlar vermek zorunda mı kalacağım? Sıra Kürt sorununa geldiğinde tepkim ne olacak? Ortadoğu'daki durumlar hakkında yargılarda bulunmaya hakkım var mı? İnsan hakları sözü geçince kafamın tamamen karıştığını söyleyebilirim mi? Sorular sormamın nedeni kabul edilme beklentisi mi? Kendimi eleştirirken başkalarından gelecek eleştirilerin önüne mi geçmeye çalışıyorum? Sömürge-sonrası tartışmaları farklı türden itirazları barındırabilecek geniş bir zemin midir? Kendi kültürüme dair ne tür itirazlarda bulunabilirim? Ön yargıların yeniden-tanımlanışı her durumda mümkün müdür? Kendime kültürel ifade özgürlüğü sağlamaya çalışırken bir tür marjinalizasyon mu giriyorum? Göçmen işçilerin asimilasyonu mümkün müdür? Sorgulanmadan önce soruları sorarak izleyiciye bilicilikte sansür mü uyguluyorum? Sorular sormak konusunda sorgulanacak mıyım? Sorgulanmaktan bıktığımı söylersen ne olur? Daha fazla sorunun gelmesini engellemek için hangi soruları seçmeliyim? Sorgulamadığım bir soru kaldımı geriye? (Karamustafa, 2007:77).

Şekil 10: Karamustafa, Gülsün. (1996). Erken Bir Temsiliyetin Sunumu.

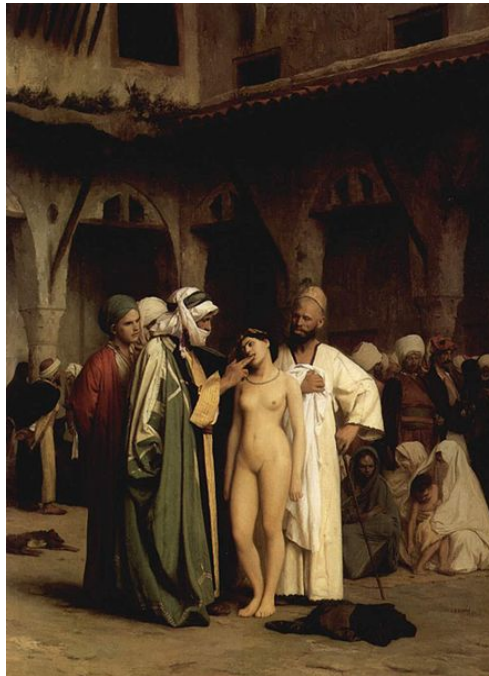
Gülsün Karamustafa, Erden Kosova ile 2001 yılında, art-ist'de yayımlanan röportajında, 19.yüzyıl oryantalistlerinin Osmanlıya daha farklı yaklaştıkları iddiasındadır. Karamustafa, Mısır veya Kuzey Afrika'da daha saldırgan bir biçimde var olan oryantalistlerin bu durumunu orada Avrupalıların filen sömürgeci olduklarından kaynaklanabileceği yorumundan sonra, tabiata daha yakın yaşayan ve İslam'la ilişkileri daha farklı olan sahra insanını Avrupalıların daha rahat gözlemleyebileceği, hatta model olarak kullanabilme şansı olduğu üzerine kuşkusunu dile getirmiştir. Fakat Karamustafa, oryantalistlerin Osmanlı'yı ele alırken, arada bir perde varmış izleniminden bahsetmiştir. "...Osmanlı'yı ele alırken sanki arada bir perde var. Bir gözetleme hali bir bariyerin arkasından izleme hali" (Karamustafa, 2007:76). Karamustafa ayrıca, 19.yüzyılda Osmanlı'nın oryantalizme olan ilgisinin daha çok "Abdülaziz'in ressamı saraya daveti, Osman Hamdi'nin Gerome'un öğrencisi olması gibi" (Karamustafa, 2007:75) konuları kapsadığını belirtmiştir. Bu ilgiyi dolayısıyla, Gerome'un resimlerini inceleyen sanatçı, sanatçıdan alıntılar yapmıştır. Gerome'un bazı resimlerinde Karamustafa, "...neredeyse haremde geçen bazı anların kendisine yakın bir arkadaşı tarafından gözetletirilmiş olduğu duygusuna bile kapılıyorum. Sanki burada kuralları olan bir işbirliği var" şeklinde yorumlamıştır (Karamustafa, 2007: 75). Jean-Leon Gerome kamerasıyla 1854'te ilkin Türkiye'yi, sonra Mısır, Filistin, Suriye, Sina, ve Kuzey Afrika'yı gezmiştir. Sanatçının en sevdiği şehirler Kahire ve İstanbul'dur. Çizimleri ve fotoğrafları edinir, bu fotoğraflar Fransa'da yapılan resimlerin taslağı olarak defalarca kullanılmıştır. Gezilerinden sayısız şarka ait nesnelere dönen sanatçının atölyesinde geniş bir koleksiyonu bulunmaktadır. Gerome, dikkatleri çekecek kadar aslına uygun, cüretli renkler kullanmıştır. Denilebilir ki, bu sayede Jean-Leon Gerome, Şark sahnelerini hatırlatan eserler yaratmıştır. Sayıları 550'ye varan resimlerinin üçte ikisi oryantalist konulara yöneliktir. Gerome Türk hamamlarına olan hayranlığıyla biliniyor, sanatçı sık sık erkek hamamlarına giderek orada çizimler yapıp, sonradan kadın figürleri eklemiştir. Lady Montagu ve Julia Pardeo'nun hamam ve harem anlatıları, sanatçıya resimlerini oluşturmada tıpkı diğer sanatçılara önderlik ettiği gibi önderlik etmiştir.

Gülsün Karamustafa'nın 2000 yılında, Oryantal Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri "Şekil 11." adlı çalışmasında, Jean-Leon Gerome'un Köle Pazarı "Şekil 12." resmindeki ana unsur olan figürleri çifte görüntüyle merkeze yerleştirmiş, fakat resimde yer alan esir tacirini resimden çıkarmış, onun yerine Banyo Sonrası isimli Pierre Louis Bouchard'ın (1831-1889) resminden dekupe ettiği iki kadını, cariye ve kölesini ekleyerek kompozisyonunu oluşturmuştur.

Şekil 11: Karamustafa, Gülsün. (2000). Oryantal Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri.

Gerome'un Köle Pazarı resminde, tablodaki çıplak kadın diğer "...cinsel cazibe gücünü sergilemek için uzanmış vaziyette resmedilen pek çok öteki çıplak kadın resminden farklı olarak ayakta gösteriliyor (çünkü muayene ediliyor)" (Leppert, 2009: 317). Köle kadının sahibi hemen arkasında bakireliğin işareti olarak bir gösterge olan beyaz elbiseyle yer alır (Karamustafa'nın çalışmasında bu figür çıkartılmıştır). Kadına göre esmer resmedilmiş olan, kadının müşterisi ihtişamlı elbisesiyle, yüzünün az bir kısmı görülecek şekilde resmedilmiştir. Fakat bu figürde, asıl önemli olan bir eliyle kadının dişlerini kontrol etmesi durumudur. Bu diş kontrolü atları alırken yapılan aşağılayıcı bir davranış olmasına karşın, Gerome'un resminde bu durum örtülme yerine, müşterinin parmaklarının büyük resmedilmesi ile abartı yoluna gidilmiş ve netleştirilmiştir. Bu aşağılayıcı durumun netleşmesi fikri, sadece köleliğe yapılan vurgu değil, cinsel bir çağrışımdır da aynı zamanda. Bu netleşirmenin olaya farklı ve örtük bir derinlik kazandırdığı nokta ise Gerome'un resimlerinin fotoğraf nesnellığı ideası altında "bilimsel" yani doğruluk vaat eder yanındır. Bu resimde açık edilen aşağılayıcı tavrı abartmak, ressamın ideasını çürütür. Eril bir fantezinin eseri olan bilinçli bir müdahaleyle fallik bir görüntü göndermesi sunan elin, eli kadının ağızına sokulurken göstermesi, fantaziyle yaratılan ötekini cinsellik alanında tanımlar. Sanatçı burada her ne kadar Yakın Doğu cinselliğini konu alan bu resimlerini işadamlarına yüksek sanat diye sunmuş ve bilimsel bir objektiviteye dayandığı ideasında olsa da aslında kuşkusuz burada seyirciyle bir bilinci paylaşmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, resim sanatının içerisinde kesin olan bir şey varsa o da tam anlamıyla bir fotoğraf gibi nesnellik ve bilimsel doğruluk hakikati gösteren bir belge niteliği taşıma yükümlülüğünde olmayışıdır, kaldı ki günümüzde fotoğraf dahi seçilen kadrajın durumuna bağlı olarak gerçekleri anlamak ve anlamlandırmamız için tek başına yeterli değildir. Richart Leppert, bu resimde parmakların ağza girmesini cinsel bir çağrışımın olduğunu gayet açık bir şekli olduğunu ve adamın bu hareketinin son derece fallik ve mağrur görüldüğünü belirtir. Kadının başının aygın baygın bir yana düşmüş olmasının ortaya çıkardığı tamamen pasif ve alıcı tepkisinin ise, hazzı ima ettiğini ifade eden Leppert, kadının çıplak olmasının dışında bedenini içini de göstermesinin daha müstehcen dergilerde kadının çıplak vücudunu sergilenmesinin yetmeyip, ayrıca kadının bacaklarını açarak vajinasını da gösteren ve hatta ağızına elini sokan şekilde fotoğrafların habercisi olan bu resmin uzantısı olarak görmüştür. Leppert "...yirminci yüzyılın sonlarında erotik imgelerin cinsel düzeneği olarak yatak odasının loş ışıklı baştan çıkarıcı hazlarının yerine daha çok tıbbi muayene masalarının özelliği olan floresan ve hiçbir şeyi saklamayan bir aydınlık kullanılıyor genellikle" (Leppert, 2009: 321) şeklinde örnekleyerek erotik imgelerin cinsel düzeneğinin değişimi hakkındaki yorumunu desteklemiştir. Bu noktada Gülsün Karamustafa'nın, Gerome'un Köle Pazarı resminden alıntılıdığı, Oryantal Fanteziler İçin Pekleştirme Serileri'ne dönecek olursak, Karamustafa, Leppert'in deyimiyile kadının hazzı ima eden "tamamen pasif ve alıcı tepkisi" ve adamın "son derece fallik ve mağrur" olarak resmedilmiş figürleri ikiz görüntüsüyle merkeze yerleştirerek, hatta onları kendi mekanlarından ayırıp galeri mekanında bir anlamda yine Leppert'in deyimiyile, "hiçbir şeyi saklamayan bir aydınlık" kullanılarak sunulması üzerine; "Seyir koşulları böyle olunca bakma edimi kendi kendisini insanlıktan çıkararak seyirci için gittikçe aşağılayıcı bir hal alıyor ve dolayısıyla da tahakkümün farazi hazzı aynı anda azap verici oluyor" denilebilir (Leppert, 2009: 317).

Şekil 12: Gerome, Jean-Leon. (1866). Köle Pazarı.

Fakat Gerome'un resminde, "...şiddeti resmettiği "öteki"lerin bizzat kendi halklarına uyguladığı şiddet olarak temsil ediyor. Gerome'un kendisinin uyguladığı şiddet, mümbit muhayyilesindeki siyah "öteki"ler tarafından devralındığı için kendi kendisini ortadan kaldırmış oluyor" (Leppert, 2009: 321). Gerome'un oryantalist resimlerinde hiç bir zaman bir "...Avrupalı görülmez. Orada boy göstererek, çizdiği mekânın saf oryantallığını bozmaz Batılılar; bu mekan... cinsel olanaklarla dolu sapkın bir Cennet olarak çıkar karşımıza" (Leppert, 2009: 322).

Şekil 13: Doğan, İsmet. (1998-2002.). İsimsiz, Yorumlama Serisi.

İsmet Doğan'ın Yorumlama Serisi'nde yer alan bir çalışması da, "Şekil 13." Gerome'un Köle Pazarı'nı alıntılıdığı isimsiz resmidir. Yapıtlarında klişelerle metaforları bir arada kullanarak dilini oluşturan Doğan'ın sıkça kullandığı metaforlar ve resimlerinin vazgeçilmez olan dış bükey aynalarıdır. Sanatçı, Gerome'un Köle Pazarı resmine de yine bu dış bükey aynadan bakıyor ve resmin kadrajını da aynanın çerçevesi yeniden oluşturuyor. Alıntılıdığı resmin üzerine, resimlerinde yine sıkça kullandığı harflerle ince bir katman oluşturuyor. Ve Köle Pazarı resmindeki figürlerin üzerine gelecek şekilde diğer bir dış bükey aynada kişisel atölyesinden görüntüye yer veriyor. Oldukça koyu bir alanda hapsedilmiş gibi görülen katmanlı görüntülerin yanında, atölye görüntüsünün aydınlığı zıtlık oluşturmuştur. Zamansal olarak farklılığa işaret eden ışığın durumu, iç içe geçmiş iki mekanı katmanlaştırarak ortaya yeni bir katman dahilinde, yeniden yaratılmış mekanla izleyiciyi arada bırakıyor.

Sonuç

Foucault'un bilginin arkeolojisi üzerinden bakıldığında, dünyanın bilgi hazinesi temelde eklenerek oluşturulmuştur; kadınların ataerkil sistemde öteki olarak temsili de bu bilgide ortak noktadır: Ataerkil düzene dayalı üretilen Doğu veya Batı kültür evreni cinsel fark üzerinden, "...öteklinin hiyerarşiye dayalı ve doğalcı tarzda düşünmüş olmasıdır. Kadın da bu anlamda üst basamağında erkeğin yer aldığı bir hiyerarşide onun arkasında konumlandırılmıştır. Ya da hep erkeğin başı olduğu bedendir vs.. gibi niteliklemlerle anılmıştır" (Irigaray, 2008: 23). Kadınların tarihi açısından bakıldığında var olan tarih yani; "...geleneksel tarih yazıcılığı erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları konu edinir, onun öznesi erkektir" (Çakır, 1996: 12). Geleneksel tarih yazıcılığı kadınların dahil edilmediği, fetih odaklı, savaşların işgal anlatılarının tarihi olması sebebiyle: olayların üzerinde geliştiği zemin, bunların ortaya çıkmasını hazırlayan gerçek nedenler ve kişilerle ilgilenmez, önemli olan sonuçtur. Sonucun ortaya çıktığı alan ise, genelde kamusal alanın sınırları içerisindedir ve bu sınırlar içinde tarihin öznelerinden biri olan kadın yoktur (Çakır, 1996: 12). Dolayısıyla, tarih erkeklerin çağlar boyunca anlattıkları haliyle bütün erkelerin tarihi olmuştur. Bu anlatıda kadına yer yoktur, kadın ancak boşlukları dolduran öteki olarak ve özneye bağımlı nesne olarak bulunmuştur. "Tarih erkeğin hikâyesidir: adı üstünde "his-story" history. Bir erkek sporu.... Ancak tarihe gömülmüş adetlerle kadının bilinçsizliğinin saltanatı arasında esrarengiz bir benzerlik oluşmuştur" (Croutier, 2009: 204). Bu noktada Oryantalizme, eril fantazilerlerin doğusu olarak tanımlama yapmak meselenin bir de batı yönü olması bakımından oldukça tutarlıdır. Türkiye'de, şarkiyatçı söylem üzerinden üretilmiş Harem, Hamam, Köle Pazarı olarak adlandırılan resimlerin yeniden üretilmesi noktasında, Daryüş Şayegan'ın batılılaşma üzerine düşüncelerinden hareketle; nasıl ki Batılılaşma, Batı hakkında bilgi sahibi olmamak anlamına geliyorsa, Oryantalist resimlerde temsil edilen doğulu kadınlar bağlamında kadın temsili üzerinden yaklaşımlar sergilemekte, kadın ve kadın tarihi hakkında bilinçsizlikten ileri geldiğini söylemek mümkündür. Ötekilik mekanlarında resmedilmiş doğulu kadın temsilleri, eril fantazinin sadece görüntüye karşılık gelen bölümüdür; bu mekanlar doğuda ataerkil toplum tarafından yaratılmışlardır ve vardırırlar. Diğer bir nokta ise, Lefebvre'nin mekânın tanımı olarak; doldurulmayı bekleyen boş bir yer olmadığı ve toplum tarafından üretildiği savı üzerine, Türkiye'de, eril bakışın oryantalist yönünü temsil eden oryantalist resimlerin, yeniden ele alınarak, oluşturulan yapıtlar bağlamında, eril söylemin yeniden üretilmesi bir Heterotopya mıdır sorusudur.

Foucault'ya göre "Önce, ütopya vardır. Ütopyalar, gerçek yeri olmayan mevkilerdir. Bunlar, toplumun gerçek mekânıyla doğrudan ya da tersine dönmüş, genel bir analogi ilişkisi sürdüren mevkilerdir. Bu ya mükemmelleşmiş toplumdur ya da toplumun tersidir; fakat her halükarda, bu ütopyalar özünde, esas olarak gerçektışı olan mekânlardır" (Foucault, 2011: 295). Foucault, ütopyalara karşı olarak bu mekânları heterotopya olarak adlandırmıştır. Heterotopyalar arasında bir tür karma, ortak deneyim olarak ayna metaforunu kullanarak açıklamıştır (Foucault, 2011: 295). Foucault'a göre ayna, yeri olmayan yer anlamında bir ütopya olarak tanımlanmıştır. Aynaya bakan kişinin aynada kendini olmadığı yerde görmesi

bağlamında, aynanın ütopya olduğunu, fakat aynı zamanda gerçekte var olması bakımından aynaya bakışın bir tür geri dönüş etkisine sahip olduğu ölçüde aynı zamanda heterotopya olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla kendini aynada görmek, kişinin kendisinin bulunduğu yerde olmadığını keşfetmesi, yine aynadan yola çıkarak sağlanmış olur (Foucault, 2011: 295). Foucault, heterotopya kelimesinin gerçek anlamı olarak; verili bir toplumda bu farklı mekânların, bu başka yerlerin incelenmesini, analizini, betimlemesini bir tür sistematik tanımını, yaşadığımız uzamın hem mitik hem de gerçek bir tür tartışmasını düşünmüştür ve bu betimlemeyi heterotopoloji diye adlandırmıştır. Heterotopyalar'ın ilk ilkesi, dünyada bütün kültürler heterotopya oluşturmuşlardır. İkinci olarak, her heterotopyanın toplum içinde belirgin ve kesin bir işlevi vardır. Üçüncü ilke, Heterotopyanın birçok mekânı ve mevkii kendi içlerinde bağdaşmayan birçok mekânı yan yana koyma gücü vardır, bu ilke tiyatro örneğinde incelenmiştir. Dördüncü ilke, heterotopyaları zamanın bölünmesine bağlamıştır ve hetekroni olarak adlandırmıştır. İnsanların geleneksel zamanlarıyla bir tür mutlak kopma içinde olduklarında ortaya çıkan bu ilkeyi mezarlık örneğinde incelemiştir. Beşinci ilke ise, Heterotopyaların açılma ve kapanma sistemi gerektirdiği üzerinedir; bu heterotopyalar hem tecrit eder hemde nüfuz edilebilir kılınmıştır. Bu heterotopyalar'a ancak belli bir izinle ya da belirli davranışları yerine getirdikten sonra girildiği belirtilmiş ve arınma faaliyetine tümüyle adanmış Heterotopya olarak Müslüman hamamları örneklenmiştir (Foucault, 2011: 295-300).

Bu bağlamda ötekilik mekânlarında öteki olan kadının çifte ötekileştirilmiş (hem doğulu, hem de kadın olma anlamında ötekiliği) temsiline açık edildiği oryantalist resimler üzerinden Türkiye'de yeniden üretimlerin bir heterotopya olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Adams, C.J. (2013). Etin Cinsel Politikası Feminist-Vejetaryen Eleştirel Kuram. G.Tezcan ve M.E.Boyacıoğlu, (Çev.). İstanbul:Ayrıntı.
- Aksoy Croutier, A. (2009). Harem Gizemli Dünya. Leyla Özcengiz, (Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Artun, D. (2007). Paris'ten Modernlik Tercümeleleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Crampe-Casnabet, M.(2005). On Sekizinci Yüzyıl Felsefesinin Bir Örneği. Duby,G. ve Perrot,M.(Ed.). Kadınların Tarihi Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları: içinde (ss. 303-332). İstanbul :Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Croutier, Alev Aksoy.(2009). Harem Gizemli Dünya. Leyla Özcengiz, (çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, Serpil. (1996).Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayınları.
- Desmet, H-G. (1991). Büyülü Divan: XVIII. Yüzyıl Fransa'da Türkler Ve Türk Dünyası İstanbul. Mehmet Ali Kılıçbay, (çev.). İstanbul : Eren Yayıncılık.
- Eudaimonia. (2012, 23 Mart). "Ye Beni" Yoksa Ben Seni Yerim: Erişim tarihi:2012, 20 Haziran, <http://eudaimonia-burcu.blogspot.com.tr/>
- Foucault, Michel.(2007). Cinselliğin Tarihi, Hülya Uğur Tanrıöver, (çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları. (özgün eser 1976 tarihlidir)
- Foucault, M. (2011), Özne Ve İktidar Seçme Yazılar 2, Işık Ergüden Ve Osman Akınhay, (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Heinrich, Barbara. (2007). Gülsün Karamustafa Güllerim Tahayyüllerim. Barış TUT, Bronwen SAUNDERS, Erden KOSOVA. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. ISBN : 15231004.
- Ht Hayat.(2012, 2 Mart). İsmet Doğan: Kendimi yamyam olarak kurguladım. Erişim tarihi:2012, 20 Mayıs, <http://www.hthayat.com/kadinca-hayat/roportajlar/haber/1004416-ismet-dogan-kendimi-yamyam-olarak-kurguladim>
- Irigaray, Luce. (2008). Doğu ve Batı Arasında Tikellikten Topluluğa. Nilgün Tural, (çev.) İzmir: ARA-lık Yayınları.
- Konty, O.(2002).Oryantalizm-I: "Üçgenin Tabanını Yok Sayan Pythagoras: Oryantalizm ve Ataerkillik Üzerine".Doğu Batı Düşünce Dergisi, 20(1), 121-136.
- Lefebvre, Henri.(2014). Mekanın Üretimi. Işık Ergüden, (çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leppert, R. (2009). Sanatta Anlamın Görüntüsü. İsmail Türkmen, (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lewis, R. (2011). Kültür Değişimi ve Haz Politikaları. İnankur, Z. Lewis, R. ve Roberts, M.(Ed.) Mekanın Poetikası, Mekanın Politikası Osmanlı İstanbulu Ve Britanya Oryantalizmi: içinde (ss.49-64). İstanbul: Pera Müzesi Yayını Sempozyum Dizisi 2.
- Makdisi, U. (2007). Osmanlı Oryantalizmi. Aytaç Yıldız, (çev.). Yıldız, A. (Ed.). Oryantalizm: Tartışma Metinleri: içinde (ss. 271-315). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Said, E. W. (2008). Şarkiyatçılık Batı'nın Şark Anlayışları. Berna Ülner, (çev.). İstanbul : Metis Yayınları.(özgün eser 1978 tarihlidir)
- Schick, I. C. (2001). Batının Cinsel Kıyısı: Başkalıkçı Söylemde Cinsellik Ve Mekansallık. Savaş Kılıç ve Gamze Sarı, (çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Schick, I. C. (2011). Bedeni, Toplumu, Kainatı Yazmak, İslam, Cinsiyet Ve Kültür Üzerine. Pelin Tünaydın, (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şayegan, Daryuş.(2008). Batı Karşısında Asya, Doç. Dr. Derya Örs (çev.). İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Timur, T. (1998). Osmanlı Çalışmaları. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yasa Yaman, Z. (2010). Sanat Dünyamız: "Harem'den Harim'e Karmaşık Anlatılar", Sanat Dünyamız Kültür ve Sanat Dergisi, (çev.)Sayı 114, 4-8.
- Yeğenoğlu, M. (2003). Sömürgeci Fantaziler Oryantalist Söylemde Kültürel Ve Cinsel Fark, İstanbul: Metis Yayınları.
- Xoxothemag.(2013, 21 Mart).Ten Kafesi, Erişim tarihi:2013, 5 Nisan, <http://blog.xoxothemag.net/post/51476553340/ten-kafesi>

Görsel Kaynaklar

Şekil 1, Melling, Antoine Ignace.(1795). Harem.

- Şekil 2, Eviner, İnci. (2009). Harem.
Şekil 3, Ingres, Jean Auguste Dominique. (1862). Türk Hamamı.
Şekil 4, Ceylan, Taner.(2013). Bitmemiş Resim 3. Kayıp resimler serisi.
Şekil 5, Karamustafa, Gülsün. (2000). Oryantal Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri.
Şekil 6, Karamustafa, Gülsün. (2000). Oryantal Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri.
Şekil 7, Doğan, İsmet. (2011). İsimsiz, Ye Beni Serisi.
Şekil 8, Doğan, İsmet. (2011). İsimsiz, Ötekini Yeme Serisi.
Şekil 9, 16.yüzyıl. Esir pazarı:Alıcılar satışa çıkarılan Avrupalı kadınları yokluyorlar.
Şekil 10, Karamustafa, Gülsün. (1996). Erken Bir Temsiliyetin Sunumu.
Şekil 11, Karamustafa, Gülsün. (2000). Oryantal Fanteziler İçin Pekiştirme Serileri.
Şekil 12, Gerome, Jean-Leon. (1866). Köle Pazarı.
Şekil 13, Doğan, İsmet. (1998-2002.). İsimsiz, Yorumlama Serisi.

Summary

This study determined the main boundaries of spaces which are defined as otherness and among the cliché of orientalist discourse which were shaped around seraglios, public baths, and slave bazaars produced by Western masculine fantasies through visuals and today's reproduction. Therefore, this study defines orientalism as it is created, replicated and consumed by Western centered discourse. According to Edward Said, orientalism is classified into two categories as open and implied. Open orientalism expresses opinions on the language, letters, history, sociology, etc. about Eastern cultures explicitly. However, implied orientalism refers to a field of dreams, images, fantasies and fears. So, East has become an object for both desire and information. This study has a viewpoint with reference to Said's implied orientalism, and also criticizes Said for masculinity. According to the perspective of the West, East was centered as the other and represented on an imaginary geography. At this point, the representation of the East as the other crosses between the representation of women as the other. This feminist analogy which places the object constituting both the idea of this study and the foundations of Western oriented perspective in the white male, defines the women as the other to men. From Freudian perspective, women were seen as incomplete men. When we look through this perspective, East is seen as the incomplete West. The main idea of Westernization lies at this point.

Within this context, the starting point of this study has been the 18th century, when the interest in sexuality peaked in the West as also expressed by Foucault in his book titled "History of Sexuality". 18th century was also the period when France undertook the mission of francization and the period of Ottoman collapse. Therefore, political-cultural relationships and their social reflections have been examined in this study. In this study which involved the footprints of cultural interaction between the two countries, how the ongoing discourses created a pattern was focused. The goal of this viewpoint and historical restriction is to point at the common grounds of two-way interaction between Ottoman Empire and France. This common ground is masculine viewpoint. In this study, the hegemonic structure of women representation will in this paternalistic order was approached from the feminist theory perspective. Starting from the Ottoman westernization movements, the reflections of Western modernity on visual arts in Turkey's socio-political history was investigated within the context of women representation from an orientalist viewpoint.

Therefore, it is observed that orientalist visuals which are the extensions of paternalistic structure representing women as the object in the West that can be characterized as the otherness spaces, have transmitted the same tradition. In visual arts in Turkey, the concept of Ottoman orientalism has been dealt with within the context of reproduction of women representation through the pictures drawn in orientalist discourse. The double otherness created by the concepts of westernization-modernization seen as the results of Ottoman orientalism's reflections on today's Turkey has been emphasized. The reflection of implied orientalism on visual arts was investigated through the other sexualized in the foreign discourse considering the historical aspects of the era. Otherness spaces sexualized in foreign discourse were examined under three parts: seraglio, public bath, and slave bazaar. The works of four artists who produced them within this context were involved. These artists were İnci Eviner, Gülsün Karamustafa, Taner Ceylan, and İsmet Doğan. As a result, in this examination considering Turkey's socio-politic and historical processes crosses the otherness of the East with otherness of women. In the works of artists, the "other" required by the object to define itself creates an identity crisis sourcing from the process of creating new others due to the changing structure of the center. The unchanging other, east, passive, etc. of paternalistic system is women. Therefore, the representation of women involves domination of the other within these discourses. The contexts of these studies produced in Turkey is only one side of the masculine discourse; the "East". In this sense, by nature of orientalism's paradoxical structure, the reproductions of the artists included in this study can be stated to be heterotopia.

Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanı'na Tepkileri¹

The Reactions Of Mustafa Kemal Pasha's Companions To The Proclamation Of The Turkish Republic

Serkan ÜNAL²

Geliş Tarihi: 19.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 24.10.2017 / Kabul Tarihi: 27.10.2017

Özet

Milli Mücadele'nin yol haritasını belirleyen kararlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ulaşmasından bir ay kadar sonra, 1919 yılının Haziran ayında Amasya'da alınmıştır. İşgale uğrayan vatanın kurtarılması amacıyla Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sırasında işte bu kararların altına imza atan Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar yanında Eski Bahriye Nazırı Rauf ve Bandırma Vapuru yolcularından Refet Beyler ile bir yol arkadaşlığı yapmıştır. Bu arkadaşlığın temelleri esas itibarıyla Mütareke İstanbulu'nda atılmış, Amasya ise bu işin fiilen başladığı yer olmuştur. Milli Mücadele sırasında yol arkadaşları arasında bir takım sıkıntılar yaşanmış olsa da, dönemin birleştirici niteliği nedeniyle bir yol ayrılığı yaşanmamıştır. Milli Mücadele'nin zaferle sona ermesinin ardından yol arkadaşlığını temelinden sarsacak gelişmeler yaşanacak, Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle yeni Türkiye devletini inşa etmek için düşündüklerini hayata geçirmesi sürecinde bir yol ayrımına gelinecektir. Bu makale yol arkadaşlarını yol ayrımına götüren bir gelişme olan Cumhuriyet'in ilanına Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşlarının verdiği tepkileri ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Cumhuriyet, Mustafa Kemal Atatürk, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele.

Abstract

The decisions in the course of action of the Turkish National Struggle was taken in Amasya, July 1919, about a month after Mustafa Kemal Pasha's arrival in Samsun. In Amasya, Mustafa Kemal set a long term fellowship with Kâzım Karabekir, Rauf, the ex-minister of navy, Ali Fuat and Refet, one of the passenger of the steamer of Bandırma, who signed the Amasya Decisions to save the Turkish homeland. The fellowship actively started in Amasya, but was designed in İstanbul during the armistice period. Although they had some problems during the Turkish war of independence, they didn't come to the end of the road due to the unifying milieu of the National Movement. In the period started after the final victory, the fellowship began to crumble and came to the end when Mustafa Kemal started to put his idea into action in order to establish a new Turkish state. This article focuses on the reactions of Mustafa Kemal's companions to the proclamation of the Turkish Republic, which is the end of the road for companions.

Key Words: Republic, Mustafa Kemal Atatürk, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele.

Giriş

1919 yılı Haziran ayında alınan Amasya Kararları ile Milli Mücadele'nin yol haritasını hazırlayan lider kadro, Milli Mücadele süresince ve zaferden sonra bir süre daha devam edecek olan bir yol arkadaşlığı yapmışlardı. Gerek Mondros Mütarekesi hükümlerine gerekse İstanbul Hükümeti'ne karşı bir isyan anlamına gelen bu kararların altına imza atan isimler, 3. Ordu Müfettişliği görevinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'dan başka 2. Ordu Müfettişi olarak Konya'da görev yapan Mersinli Cemal Paşa, Mondros Mütarekesi'ni Bahriye Nazırı sıfatıyla imzalamış olan Rauf Bey, merkezi Erzurum olan 15. Kolordu'nun komutanlığını yapan Kâzım Karabekir Paşa, Ankara merkezli 20. Kolordu'nun başında bulunan Ali Fuat Paşa ile Bandırma Vapuru yolcularından 3. Kolordu Komutanı Albay Refet Bey'den³ oluşmaktaydı. Mersinli Cemal Paşa'nın, kararları onayladıktan kısa süre sonra İstanbul'a gitmesi ile henüz yolun başında bir kayıp verilmişti. O günlerde Erzurum'daki kolordusunun başında olan Kâzım Karabekir Paşa, Amasya'da alınan kararlara desteğini telgrafla bildirmiş, ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması amacıyla bir araya gelen öncü kadronun içinde yer almıştı (Akşin,

¹ Bu makale yazarın Yol Arkadaşlığından Yol Ayrımına Amasya Askeri Örgütü adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çankırı, Türkiye.
E-Posta: serkanunal@karatekin.edu.tr

³ Milli Mücadele'nin başlangıcında miralay (albay) rütbesinde bulunan Refet (Bele), günümüzde tuğgeneralliğe tekabül eden mirivalık rütbesine 10 Ocak 1921 tarihinde terfi etmişti (Süslü ve Balcıoğlu, 1999:65). Bu nedenle terfi tarihi dikkate alınmak suretiyle bu tarihe kadar kendisinden 'Refet Bey', bu tarihten sonra da 'Refet Paşa' olarak bahsedilmektedir. 1 Mart 1921 tarihinde mirliya olan İsmet (İnönü) için de aynı durum söz konusudur (Süslü ve Balcıoğlu, 1999:130-131). Bir denizci olan Rauf (Orbay), Anadolu yollarına düşmeden önce, İstanbul'da iken askerlik görevinden ayrılmış, istifası resmi gazetede yayımlanmıştı (Takvim-i Vakayi, 15 Mayıs 1919). Amirallik rütbesine ulaşmadan istifa ettiği için kendisinden çalışma boyunca 'Rauf Bey' şeklinde bahsedilmektedir. Mustafa Kemal (Atatürk), Kâzım Karabekir ve Ali Fuat (Cebesoy) ise Milli Mücadele'nin başında mirliya rütbesinde oldukları için çalışma içerisinde 'paşa' unvanı ile anılmaktadırlar.

2001:116-117). Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasında çok önemli katkıları olan İsmet (İnönü) Bey ve Fevzi (Çakmak) Paşa, Milli Hareket içerisinde en baştan itibaren bizzat bulunmadıkları için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Milli Mücadele bir var olma yok olma mücadelesiydi. Mustafa Kemal Paşa ile öteki öncü kadronun yol arkadaşlığı böyle hayati bir süreçte gerçekleşmiş, aralarında ortaya çıkan bir takım anlaşmazlıklar, dönemin birleştirici havası nedeniyle erken bir ayrılığa dönüşmemişti. Bu nedenle yol arkadaşlığını sona erdiren gelişmeler Milli Mücadele devam ederken baş gösteren anlaşmazlıklar neticesinde değil, Mustafa Kemal Paşa'nın, 'milli sır' çerçevesinde saklı tuttuğu fikirlerini uygun zaman ve zeminde hayata geçirmeye başlaması, fikirleri dikkate alınmayan arkadaşlarının ise kendilerini dışlanmış hissetmeleri neticesinde yaşanacaktı. Cumhuriyet'in ilanı süreci de işte bu yol ayrımının gerçekleştiği nokta olacaktı. Bu çalışma temel olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yol ayrımı yaşadığı arkadaşlarının, Cumhuriyet'in ilanını nasıl karşıladığını olgusal bir bağlamda ve yorumsamacı bir tarzda inceleme amacındadır. Çalışmada ilk olarak, yol ayrımını fiilen başlatan sürecin neden saltanat kaldırılması ile değil de, Cumhuriyet ilanı ile başladığının cevabı aranmakta, bu nedenle yol arkadaşlarının saltanatın kaldırılması sırasında nasıl bir yaklaşım içerisinde oldukları da irdelenmektedir. Kaynaklar bağlamında *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi* yanında *Tevhid-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hakimiyet-i Milliye* ve *Anadolu'da Yeniğün* gibi o dönem yayım hayatında olan İstanbul ve Ankara gazeteleri ile başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy ve Ali Fethi Okyar'ın anıları ve konuya temas eden ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Saltanat'ın Kaldırılması Konusunda Yol Arkadaşlarının Tavrı

Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele süresince birlikte hareket ettiği yol arkadaşları ile yol ayrımına Cumhuriyet'in ilanı sürecinde gelmişti. Bu noktada yol ayrımına neden daha önce gerçekleşen saltanatın kaldırılması ile gelinmediği sorusunun cevabını aramak faydalı olacaktır. Saltanatın kaldırılması sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları Büyük Millet Meclisi'nde oluşan uzlaşma içerisinde hareket etmiş ve saltanatın kaldırılması gerektiğini savunan bir noktada durmuşlardır. Bu süreci başlatan gelişme Sadrazam Tefik Paşa'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben gönderdiği telgraflarla başlamıştı. İlk telgrafta Tefik Paşa, yaklaşan barış konferansına hem Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM) hem de İstanbul Hükümeti'nin davet edileceği bilindiğinden ortak bir hazırlık yapılmasının ve konferansta milli hakların savunulmasına birlikte çalışılmasının uygun olduğunu ifade ediyor, bu amaçla duruma vakıf güvenilir bir kişinin bir an evvel İstanbul'a gönderilmesi arzusunu dile getiriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM ordularının zaferi sonucunda gerçekleşecek konferansta Türkiye Devleti'nin ancak TBMM Hükümetince temsil edileceği cevabı üzerine Tefik Paşa bir telgraf daha göndermişti. Her iki tarafın da konferansa davet edildiğini ifade eden ve vatanın yüksek çıkarları için birlik olunmasının artık farz olduğunu söyleyen Tefik Paşa, vatanın geleceği ve haklarının savunulması konusunda müzakerede bulunmak üzere TBMM'nin belirlediği bir kişinin özel bir talimatla hemen İstanbul'a gönderilmesi isteğini yinelemişti. Bunun uygun bulunmaması halinde İstanbul'dan bir kişinin Ankara gönderileceği, bu konudaki cevabın ise telgrafla kendilerine bildirilmesi temennisini dile getirmişti. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa konuyu 30 Ekim 1922 Pazartesi günü Büyük Millet Meclisi gündemine getirmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:269-270). Telgrafların okunmasından sonra çok sayıda mebus İstanbul Hükümeti ve sarayı hedef alan konuşmalar yaptı. Mustafa Kemal Paşa, Karabekir Paşa ile Rauf Bey'den saltanatın kaldırılması yönünde konuşma yapmalarını bizzat istemişti (Atatürk, 1997:456). Erzurum'da bulunan 15. Kolordu'nun başında bulunduğu için TBMM'ce Milli Mücadele boyunca izinli sayılan Edirne Mebusu Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'ya ancak 1922 yılının Ekim ayı ortasında gelebilmiş, ancak ayağının tozuyla Bursa'ya giden Mustafa Kemal Paşa'ya eşlik ettiği için Ankara'ya yeniden ay sonlarında gelebilmişti. 30 Ekim 1922 tarihinde katıldığı Meclis'te alkışlar arasında kürsüye gelerek kısa bir konuşma yapmıştı (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:254). Telgraflar okunduktan sonra bir kez daha kürsüye gelen Kâzım Karabekir Paşa, Milli Mücadele sırasında düşmanların işini kolaylaştıran ve 'millele karşı hiçbir fenalaktan çekinmeyen bir güruhun' şimdi de barışı engellemeye çalıştığını söyleyerek başladığı konuşmasında TBMM'nin İstiklal Mahkemesi eliyle İstanbul'a Hükümeti'ne gerekli cevabı vermesi ve hükümetin barış konferansına katılmasına asla izin verilmemesi gerektiğini dile getirmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:280). Eleştirilerini İstanbul Hükümeti'ne yönelten ve Padişahı doğrudan hedef alan bir cümle kurmayan Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden istediği şekilde saltanatın kaldırılması gerektiğine dair bir cümle de kurmamıştı.

O günlerde İcra Vekilleri Heyeti Reisliği yapmakta olan Sivas Mebusu Rauf Bey, telgrafların okumasının kendisine İstanbul'da işgal altında hırsla oturan kimselerin ülkenin başına getirdikleri felaketleri hatırlattığını ifade ettikten sonra Mondros Mütarekesi'nin ardından düşman kuvvetleri İstanbul Limanı'na geldiğinde bu kişilerin düşman kuvvetlerine dayanarak hakimiyet-i milliyeyi temsil eden tek teşkilatı kanuna aykırı olarak feshettiğini, bu yanlışı yapan kişinin şimdi bu telgrafları gönderen Tefik Paşa olduğunu, tehlikeyi gören milletin Anavatan'da bir araya geldiğini, İstanbul Hükümeti'nin arzu etmedikleri şekilde meclisi İstanbul'da topladığını, kendilerinin de razı olmak durumunda kaldığı bu meclisin Merkez Kumandanlığınca basılarak kapatıldığı gibi konulara değinmek suretiyle eleştirilerini dile getirmişti. Konuşmasının devamında gönderilen telgrafla ülke içinde ve İslam âleminde yanlıs düşünceler yaymaya çalışanların başarılı olamayacaklarını, İstanbul'da yerel idare şeklinde toplanan heyetin ve bütün dünyanın İslam ve Türkiye halkının bağımsızlığını kazandığını ve kimseye vermeyeceğini bilmesi gerektiğini, kısa zaman içinde bunun yeniden tüm dünyaya ilan edileceğini alkışlar eşliğinde ifade etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:285-286). Rauf Bey de konuşmasında doğrudan Padişahı ve saltanatı hedef alan bir cümle kurmamış, eleştirilerini İstanbul Hükümeti ile sınırlı tutmuştu. Bununla beraber Rauf Bey, saltanatın kaldırılmasının ardından, bu günün Mevlit Kandili'ne rastlamasına öne çıkarmak suretiyle o gece ve ertesi gün bayram kabul etme yönünde bir teklifte de bulunmuştu. Bravo sesleri ve alkışlarla karşılanan ve Büyük Millet Meclisi'nde oya sunulan teklif daha sonra kanun şeklinde tespit edilmek üzere prensip itibarıyla kabul edilmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 1 Kasım 1922:315-316). Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu yöndeki teklifi bir yıl kadar sonra 24 Ekim 1923 tarihinde gündemine alacak, Saltanat'ın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihinin Hz. Peygamber'in doğum gününe denk gelen

Hicri takvimdeki karşılığı 12 Rebiülevvel 1338 gecesı ve gününü 'Hakimiyet Bayramı' olarak kabul edecektir (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Ekim 1923:14-16).

Ankara mebusu Ali Fuat Paşa ise İstanbul Hükümeti ile birlikte Sarayı da hedef alan ve saltanatın kaldırılması gerektiğini ifade eden bir konuşma yapmıştı. Kendisinden önce kürsüye gelen mebusların durumu yeterli derecede açıkladıklarını, bu yüzden tek bir noktaya değinmek istediğini belirten Paşa, Milli Mücadele'nin başından itibaren bir dış düşman yanında Padişah, Saray ve İstanbul Hükümeti denilen bir düşman daha olduğunu, askeri bir zafer kazanılmış olmasına rağmen İstanbul entrikasının son bulmadığını, şimdi önlerinde bir barış konferansı olduğunu ve sürekli ikiliğe sebep olan bu son düşmanın da o gün ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmişti (TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Ekim 1922:286).

Netice itibarıyla Saltanat kaldırılması o zamana dek pek çok konuda anlaşmazlığa düşen, Birinci ve İkinci Grup olarak bölünmüş mebusların uzlaşmaya vardığı bir atmosferde gerçekleşmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları da bu uzlaşmaya dahil olmuştu. Böylece 1 Kasım 1922 tarihli Meclis kararı ile Saltanat kaldırılarak ülkedeki ikili yapı sona erdirilmiş ve Cumhuriyet'e giden yolda çok önemli bir adım atılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta Rauf Bey'in isteği ile gerçekleşen, Ali Fuat ve Refet Paşaların da katıldığı bir görüşmeden bahsetmektedir. Başkomutanlık Kanunu'nun bir kez daha uzatılacağı 20 Temmuz 1922 tarihinin bir gün öncesinde, Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde gerçekleşen ve sabaha kadar süren bu görüşme sırasında Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ile Refet Paşa'nın hilafet ve saltanata taraftar oldukları yönündeki düşüncelerini kendisine açıkça ifade ettiklerini söylemektedir. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya saltanat ve hilafete bağlı olduğunu, babası padişahın ekmeği ile yetiştiğinden kanında bu nimetin zerrelere olduğunu, nankör olmadığını ve olamayacağını, ayrıca padişaha sadakat borcu olduğunu söylemişti. Halifeye bağlılığının ise terbiyesi gereği olduğunu söyleyen Rauf Bey, genel durumun ancak hilafet ve saltanat makamı tarafından tutulabileceğini, bu makamın kaldırılarak yerine yeni bir makam getirilmesinin felakete yol açacağını ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa bu noktada Refet Paşa'nın fikrini de öğrenmek istemiş, kendisinden Rauf Bey'in düşüncelerine katıldığı, saltanat ve hilafet dışında bir yönetim şeklinin söz konusu olamayacağı cevabını almıştı. Bir diğer yol arkadaşı Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan henüz dönmüş olduğunu, bununla beraber genel durum ve düşünceleri inceleme noktasında yeterli vakit bulmadığını belirterek net bir cevap vermemiştir (Atatürk, 1997:454-455).⁴

Saltanatın kaldırılması, daha önce dile getirdiği aksi yöndeki düşüncelerine rağmen Rauf Bey'i Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrımına götüren bir gelişme olmadı. Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam Tefik Paşa'dan gelen, barış konferansına Ankara ve İstanbul'un birlikte katılma önerisini de içeren telgraf üzerine saltanatın kaldırılması kararını uygulamaya koymuştu. Uluslararası alanda Türkiye'yi temsil hakkının İstanbul ile paylaşılmayacağı noktasında bütün mebuslar hemfikir. Milli Mücadele'ye taraftar olan herkes gibi Rauf Bey de, Padişahın Anadolu'da gelişen Milli Hareket mensupları aleyhindeki tutumuna yakından şahit olmuştu. İşte böyle bir ortamda birbirine muhalif kimseler arasında bile saltanat aleyhinde bir görüş birliği ortaya çıkmış, Rauf Bey de bu hava içerisinde hareket etmişti. Öte yandan Rauf Bey için en uygun yönetim biçimi hakimiyet-i milliyeye esasına dayanan bir meclis hükümeti sistemi idi. İstanbul'un varlığının doğurduğu ikili yapıya son verecek güç de hakimiyet-i milliyeye dayanan ve halihazırda faaliyetlerine devam etmekte olan Büyük Millet Meclisi idi. Daha da önemli yapılan düzenleme saltanat kaldırılmasına yönelik olup hiçbir surette hilafete dokunmuyordu. İşte bu nedenlerle Rauf Bey kısa bir süre önce Refet Paşa'nın evinde Mustafa Kemal Paşa'ya söylediklerinden vazgeçmekte bir sakınca görmemiştir. Saltanat usulüne bir son verilmesi milli hakimiyet fikrini benimsemiş Rauf Bey için tek kişi egemenliğinin ortadan kalkması anlamında bir gelişme anlamında da gelmekteydi.

Gerçekten de saltanatın kaldırılmasının zamanlaması çok doğru belirlenmişti. Tefik Paşa'nın telgraflarının hemen ardından Mustafa Kemal Paşa'nın düğmeye basmış olması, üyelerinin Meclis üzerinde herhangi bir kuvvet tanımama konusundaki hassasiyeti ile birleşince ortaya Büyük Millet Meclisi'nin ilk döneminde nadir görülen bir uzlaşma çıkmıştı. Bu uzlaşma ortamında ortaya çıkan tereddütler ise saltanatın kaldırılması konusuna değil, hilafetin durumunun ne olacağı üzerine odaklanmıştı. Mebuslar hilafetin devam etmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bütün bu nedenlerle Rauf Bey, saltanat kaldırılırken en küçük bir itiraz dile getirmediği gibi konuşmalarında saltanatın kaldırılması gerektiğine vurgu yapmış ve Büyük Millet Meclisi haricinde bir gücün milleti temsil edemeyeceğinin altını çizmişti. Hatıralarına bakıldığında saltanatın kaldırılmasına yönelik anlatımları da bu yöndedir. Misak-ı Milli çerçevesinde Büyük Millet Meclisi hükümet sistemi dışında bir şeklin kabullenilemeyeceğini söyleyen Rauf Bey, İstanbul'un hükümet biçiminin 18 Mart 1920 tarihi itibarıyla geçersiz olduğunu ifade eden bir öneri ile saltanatın kaldırıldığı ve halifeliğin durumuyla ilgili kararın oybirliği ile alkışlar eşliğinde kabul gördüğünü söylemektedir (Kandemir, 1963:48-51).

1921 yılının Mayıs ayında Meclis'te Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmuştu. Temmuz ayında gönderdiği telgraf ile Grubun hilafet ve saltanata yer vermeyen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu rehber kabul ettiğini Mustafa Kemal Paşa'ya hatırlatan Kâzım Karabekir Paşa, bu girişimlerden ve Ankara basınının yayınlarından doğan 'en mühim ve hayati endişe'nin hükümet şeklini belirleyen hilafet ve saltanatı bırakmak suretiyle oldu bitti şeklinde cumhuriyetçiliğin benimseneceği endişesi olduğunun altını çizmişti. Paşa'ya göre düşmanların işine yarayacak bu sakıncalı meseleden uzak durulmalıydı (Karabekir, 2008:1087-1088. Kâzım Karabekir Paşa gelinen noktada, Rauf Bey ile benzer gerekçelerle vaktiyle dile getirdiği sözlerden geri adım atmak durumunda kalacak, Meclis konuşmasında İstanbul Hükümeti'ne yönelik eleştiriler dışında net bir fikir beyan etmeyecekti. Anılarında büyük zafer sonrası saltanat ve halifeliğin durumuna dair fikirlerini paylaşan Paşa, hükümet merkezinin İstanbul olmaması, hanedan üyelerinin devlet işlerine karışmalarının

⁴ Rauf Bey'in söyledikleri şu şekildeydi: "Ben, dedi makam-ı saltanat ve hilafete vicdanen ve hissen merbutum. Çünkü benim babam, padişahın nan ü nimetiyle yetişmiş, Osmanlı devletinin ricali sırasına geçmiştir. Benim de kanımda o nimetin zerrati vardır. Ben nankör değilim ve olamam Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise terbiyem icabıdır. Bunlardan başka umumî mütaleam da vardır. Bizde vaziyet-i umumiye tutmak güçtür. Bunu ancak, herkesin erişemeyeceği kadar yüksek görülmeye alışılmış bir makam temin edebilir. O da makam-ı saltanat ve hilafettir. Bu makamı lâğvetmek, onun yerine başka mahiyette mevcudiyet ikamesine çalışmak, felâket ve hüsrânı muciptir. Asla caiz olamaz."

engellenmesi ve hilafetin hanedanda bulunması zaruretinden söz etmektedir (Karabekir, 2008:1254). Yine başka bir yerde Karabekir Paşa'nın, saltanatın kaldırılması ve hilafetin hanedanda bırakılması düşüncesinde olduğu görülmektedir (Mumcu, 2009:40).

Sonuç itibarıyla yol arkadaşları saltanatın kaldırılma sürecinde önceden savunduklarının aksine Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmişler ve Büyük Millet Meclisi'nde ortaya çıkan uzlaşmaya katkı sağlamışlardır.

Cumhuriyet'in İlanı

Saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılması sonrasında ülkenin yönetim şekline ilişkin tartışmalar başlayacak, Türkiye Devleti'nin uluslararası düzeyde tanındığı 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması sonrasında ise sıra rejimin adının konulmasına gelecekti (Özkaya, 1993:279). Lozan'dan üç ay sonra 24 Ekim'de başlayan ve adeta bir senaryonun hayata geçirilmesi şeklinde cereyan eden gelişmeler sonunda Cumhuriyet ilan edilmesi ile yeni Türkiye'nin rejimi belirlenmiş olacaktı.

Bu noktada Cumhuriyet'in ilan edilmesinden önceki beş gün boyunca yaşanan gelişmelere bakmak gerekmektedir. 2. Ordu Müfettişliği'ne getirilen Ali Fuat Paşa, yeni görevi nedeniyle uhdesinde bulunan Meclis İkinci Reislığı'nden ayrılmış ve istifası 24 Ekim'de Meclis'te okunmuştu. İcra Vekilleri Heyeti Reislığı yapmakta olan Ali Fethi Bey de, yürütmekte olduğu Dahiliye Vekilliği'nden yoğun iş temposu gerekçesiyle aynı gün istifa etmişti. Boşalan bu iki pozisyon için ertesi gün bir araya gelen Halk Fırkası Grubu Dahiliye Vekilliği için Erzincan mebusu Sabit Bey'i, Meclis İkinci Reislığı için ise o sıralarda Ankara'da olmayan Eski İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'i aday gösterme kararı almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkası Grubu'nun tercihini iyi karşılamayarak İcra Vekilleri Heyeti'nin istifa ettirilmesiyle başlayan bir hükümet krizi sürecini idare etmeye başlamıştı. İcra Vekilleri Heyeti ise 26 Ekim'de önce kendi içinde yaptığı bir toplantının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın da katıldığı Çankaya toplantısından sonra istifa kararı almıştı (Hakimiyet-i Milliye, 28 Teşrin-i Evvel 1923).

İcra Vekilleri Heyeti'nin istifasını talep eden bizzat Mustafa Kemal Paşa idi. Bununla beraber ordu önemli gördüğü için Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili olan Fevzi Paşa'nın görevini bırakmaması, yeniden seçilme durumunda vekillerin de görev kabul etmemesi kararına varılmıştı. Fethi Bey'in başında olduğu İcra Vekilleri Heyeti'nin 27 Ekim'de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya sunduğu istifa metninde ülkenin içinde bulunduğu dahili ve harici sorunların çözülebilmesi Meclis'ten tam destek alan bir hükümetin kurulması gerektiği vurgulanmış, böyle bir kabinenin kurulabilmesi için de istifa edildiğinin altı çizilmişti. Büyük Millet Meclisi'nde 28 Ekim günü okunan istifa sonrasında teşkilatı ve lideri olmayan muhalefet tarafından yeni bir hükümetin kurulması yönünde bir takım girişimlerde bulunulmuştu. Hatta İcra Vekilleri Heyeti Reislığı'ni yol arkadaşlarından Ali Fuat Paşa'nın üstleneceği bir kabine için de çaba gösterilmiş, ancak hiçbir girişim sonuca ulaşamamıştı (Okyar, 1980:342-344). Hükümetin kurulmasının bu denli zor olması her vekilin Büyük Millet Meclisi tarafından tek tek seçilmesi şartından ileri geliyordu. Çankaya'da alınan karar gereği önceki vekillerden hiçbirinin yeni hükümette görev almayı kabul etmemesi de bu zorluğu adeta 'imkansız' boyutuna taşıyordu. Süreç tam da Mustafa Kemal Paşa'nın istediği şekilde işliyor, Meclis'te bir uzlaşma temin edilemediği için yeni bir kabine kurulamıyordu. Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile vekillerin Meclis tarafından ayrı ayrı seçilmesi usulüne bir son veriliyor, vekiller İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından belirleniyordu. Cumhuriyet'in ilanı hükümet kurma zorlukları önündeki engelleri kaldırmakla beraber esasında Mustafa Kemal Paşa'nın devrimci düşünceleri neticesinde ortaya çıkmış oluyordu (Akşin, 2001:170-172).

Acaba Cumhuriyet'in ilanı öncesinde bir hükümet kurulabilmiş olsaydı ne olurdu? sorusu bu noktada önem arz etmektedir. Bu ihtimali de dikkate alarak bir 'B Planı' da olan Mustafa Kemal Paşa, bir vekiller heyetinin kabul görmesi halinde, yeni kabinenin ülke yönetimi açısından liyakatinin dikkate alınacağını, yeni kabineye yardımda bile bulunulacağını, bununla beraber eğer ülkenin idaresi ve kafasındaki yeniliklerin hayata geçmesi noktasında bir zayıflık söz konusu olursa Meclis'in bu konuda bilgilendirileceğini söylemektedir. Hükümetin kurulamaması durumunda, zaten siyasi bir kriz yaşanacağı için bunalımdan cumhuriyetin ilan edilmesi ile çıkılacaktı. Halk Fırkası İdare Heyeti toplantısına katıldıktan sonra içlerinde İsmet Paşa ile Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Bey'in de bulunduğu kişileri 28 Ekim'de Çankaya'ya çağıran Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ertesi gün ilan edileceğini ifade etmişti. 29 Ekim Pazartesi günü topladığı Halk Fırkası Grubu'nda Mustafa Kemal Paşa, bunalımın icra vekilleri heyetinin seçilme yöntemi nedeniyle yaşandığını ve artık sorunu çözme vaktinin geldiğini söylemişti. Hemen sonra da Cumhuriyet'in ilan edilmesini yönündeki kanun teklifinin Meclis'e getirilmesi kararına varılmıştı. Aynı gün Büyük Millet Meclisi gündemine alınan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki bazı maddelerin değiştirilmesini öngören teklif, konuşmaların ardından oy birliği ile kabul edildi. Böylece Ekim ayının son günlerinde yaşanan kabine bunalımı, 29 Ekim 1923'te Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi neticesinde ülkenin siyasi rejimini de belirleyen Cumhuriyet'in ilanı ile son bulmuş oldu (*TBMM Zabıt Ceridesi*, 29 Ekim 1923:90-98; Atatürk, 1997:531-534).

Cumhuriyet'in ilanı ile anayasada devletin şekline dair maddeler değiştirildi. Anayasanın ilk maddesi Türkiye Devleti'nin hükümet şeklinin Cumhuriyet olduğunu tescilledi. Bununla beraber yeni bir devlet başkanlığı ve kabine usulü benimsendi. Devlet başkanlığı makamı, Meclis üyeleri içerisinde bir seçim dönemi için seçilecek, bir kez daha aday olma hakkı olan ve gerektiğinde Meclis'e ve İcra Vekilleri Heyeti'ne başkanlık edebilecek bir Cumhurbaşkanı tarafından doldurulacaktı. Cumhuriyet'i ilan edildiği anayasa değişikliğinin kabulünün hemen ardından Mustafa Kemal Paşa, hazır bulunan 158 mebusun tamamının oyu ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı olacaktı. Yine Meclis içinden Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek İcra Vekilleri Heyeti Reisi, ki artık başvekil olarak anılacaktır, kendi belirlediği vekiller ile Cumhurbaşkanı'nın onayını aldıktan sonra Meclis'ten güvenoyu alarak görevine başlayacaktı. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kurulan ilk kabine de 30 Ekim 1923 tarihli oylamada hazır bulunan 166 üyenin tamamının desteği ile güvenoyu alan İsmet Paşa Kabinesi olacaktı (Atatürk, 1997:534,540-541).

Cumhuriyet'in İlanı Nasıl Karşılandı?

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, toplantıya katılan bütün mebusların kabul oyu neticesinde gerçekleşen anayasa değişikliği ile ilan edilmiş olan Cumhuriyet ülke sathında genel itibarıyla olumlu karşılanmıştı. Bununla beraber anayasa değişikliğinin birkaç saat içinde yapıldığı ve aceleyle getirildiği şeklinde eleştiriler de göze çarpıyordu. (Atatürk, 1997:540-543) Özellikle İstanbul gazetelerinin başını çektiği kesimler Cumhuriyet'in ilanı üzerine kısa süreli bir şaşkınlık yaşadıkları sonradan eleştirilere başladılar (Alpkaya, 2009:104-107). *Tevhid-i Efkâr* gazetesinin hem sahibi hem de başyazarı olan Velid Ebuzağa eleştiri getirenlerin başında geliyordu. Milli Mücadele süresince Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde Anadolu'da gelişen Milli Hareket'e açık destek veren bir gazeteci olan Velid Ebuzağa, halkın Cumhuriyet için hazır olmadığını, otoriter bir yönetim için Cumhuriyet'in kılıf olarak kullanıldığını söyledikten sonra daha da sertleşmiş ve hazırlık çalışmalarının yapıldığı mekana gönderme yapmak suretiyle Cumhuriyet'in Meclis'ten değil de Ankara İstasyon binasından çıktığını söylemişti (Polat, 2014:160-161).

Bu noktada Cumhuriyet'in bir aşamada ilan edilmediğine dair elimizdeki verileri paylaşmakta yarar vardır. Cumhuriyet, ilan edildiği tarihte ortaya çıkan bir gelişme değil, Mustafa Kemal Paşa'nın zihninde önceden belirlenmiş ve gerçekleştirilmesi uygun zaman ve zemine havale edilmiş bir hedefti. Bu hedefin arka planına baktığımızda Fransız Devrimine kadar giden bir süreç karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin özgürlük ve bağımsızlık anlayışını etkileyen Fransız Devrimi'ni ve bu devrimin fikir babalarından Jean Jacques Rousseau'yu çok iyi bilmekteydi. Bir cumhuriyetçi olan Rousseau, Mustafa Kemal Paşa'yı belki de en fazla 'birey için özgürlükçü, toplum için cumhuriyetçi' bir anlayışa sahip olması yönüyle etkilemişti. Rousseau, sadece Mustafa Kemal Paşa'yı değil, Namık Kemal ve Mizancı Murat Bey gibi birinci ve ikinci kuşak Jön Türk temsilcilerini de etkilemiş bir düşünce adamıydı. Bununla beraber Rousseau'nun 'Toplum Sözleşmesi' kavramının gerek İslam ve Türk toplum geleneği gerekse devlet anlayışı ile örtüşen bir kavram olması cumhuriyete yönelmeyi etkileyen bir destek olarak görülebilir. (Turan,1999:9-14). Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in ilan edileceği zamana kadar elde edilmiş anayasal kazanımların getirdiği entelektüel katkıları da hayatına uygulamış, Milli Mücadele'nin başlarından itibaren bir meclis çatısı altında hareket etmeyi çok daha uygun bulmuştu. Dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'daki cumhuriyet düşüncesinin arkasında Rousseau'ya kadar giden, Tarık Zafer Tunaya tarafından 'Cumhuriyet'in siyasal laboratuvarı' olarak nitelenen İkinci Meşrutiyet Dönemi'yle ivme kazanan anayasal gelişmeler sürecinin de etkisi görülebilir. Nihai olarak yeni devletin rejimi ile siyasal sistemini belirlenecek bir adım atılması noktasında bulunuluyordu. Saltanatın kaldırılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, uzun vadeli bu hedefi gerçekleştirmek için öncelikle güvenebileceği isimlerden oluşan bir hükümetin kurulmasını temin etti, sonra da bu hükümetin istifa ettirilmesiyle başlayan süreç sonunda Cumhuriyet'in ilanını gerçekleştirdi (Yalçın, 2011:119).

Mustafa Kemal Paşa, ilanından bir ay kadar önce gerek ülke gerekse Batı kamuoyunu Cumhuriyet'e hazırlama işlevi de gören bir mülakat gerçekleştirmişti. 27 Eylül 1923 tarihinde *Neue Freie Presse* adlı bir Avusturya gazetesinde yayımlanan bu mülakatta, Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyet'e dair net bilgiler vermekteydi. Yeni Türkiye'de hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğunu, yasama ve yürütme güçlerinin de milleti hakiki manada temsil eden tek kurum olan Büyük Millet Meclisi'nde toplandığını söyledikten sonra bu iki kelimeyi özetleyebilecek tek kelimenin Cumhuriyet olduğunun altını çizmişti. Sözlerinin devamında kabinenin bu yöndeki teklifini en kısa zamanda Meclis'e sunması ile yeni hükümet şeklinin yasal bir zemine oturacağını da söyleyen Paşa, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentinin Ankara olduğunu ifade ettiği cümlesinde ülkenin isminin Türkiye Cumhuriyeti olacağını ilan etmişti (Atatürk, 2006:86-87). Mustafa Kemal Paşa'nın yakınında bulunan isimlerden Yunus Nadi Bey de, o günlerde Anayasa Komisyonu Başkanlığı görevini de yürütmekteydi, *Yeni Gün* gazetesinin 8 Ekim 1923 tarihli sayısında Cumhuriyet'in yakın bir zamanda ilan edileceğini ifade etmişti (Turan, 2009:294-295). Bu örnekler, Cumhuriyet'in ilanının beklenmedik bir gelişme olarak gerçekleşmediğini, yaklaşık bir ay önceden kamuoyunda dillendirilmeye başlandığını göstermektedir. Bu türden eleştirilere katılmayan o günlerin Bolu mebusu ve yine Mustafa Kemal Paşa'ya yakın bir gazeteci olan Falih Rifkî Atay da Cumhuriyet'in ilanının bir ön hazırlık sonucunda olduğunun belli olduğunu ifade etmektedir (Atay, 2004:436).

Cumhuriyetin İlanı Sırasında Yol Arkadaşları

Cumhuriyet'in ilanı Büyük Millet Meclisi'ndeki anayasa değişikliği oturumuna katılan 158 mebusun tamamının oyu ile gerçekleşmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşları bu tarihi günde mebus olmalarına rağmen çeşitli nedenlerle Meclis'te bulunmuyorlardı. Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilan edildiği gün Trabzon'da bulunurken, Rauf Bey ile Ali Fuat ve Refet Paşalar İstanbul'da idiler. Rauf Bey, Lozan görüşmeleri esnasında İsmet Paşa ile bir takım anlaşmazlıklar yaşadığından kendisini karşılamak istememişti. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa'ya ilettikten bir gün sonra İcra Vekilleri Heyeti Reisliği'nden istifa dilekçesini yazan Rauf Bey, Lozan Heyeti gelmeden Ankara'dan ayrılmış, Sivas ve İzmir'e uğradıktan sonra İstanbul'a varmıştı (Kandemir, 1965:130).⁵ 1. Ordu Komutanı olarak İstanbul'da görev yapmakta olan Kâzım Karabekir Paşa, 1923 yılı başlarında çıktığı Anadolu gezisi kapsamında bulunduğu Sarıkamış'tan İstanbul'a dönmek üzere 15 Ekim'de ayrılmıştı (Hakimiyet-i Milliye, 14,16 Teşrin-i Evvel 1923). Büyük Millet Meclisi İkinci Reisliği görevini yaparken Mustafa Kemal Paşa'ya askerlik mesleğine devam etmek istediğini söyleyen Ali Fuat Paşa ise Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa süre önce 2. Ordu Müfettişliği görevine getirilmişti. Yeni görevine başlamak için Meclis İkinci Reisliği vazifesinden istifasını 23 Ekim'de veren Paşa'nın dilekçesi ertesi gün Meclis'te okunmuştu (TBMM Zabıt Ceridesi, 24 Teşrin-i Evvel 1923:10-11). Mustafa Kemal Paşa'nın talebiyle Çankaya'da iki gece kalan ve bir takım görüşmelere katılan Ali Fuat Paşa, 27 Ekim 1923 gecesi bu defa Mustafa Kemal Paşa ile vedalaşmak için Çankaya'ya çıktıktan sonra Ankara'dan ayrılmıştı. Yeni görevine başlaması beklenen Ali Fuat Paşa, ilginç bir şekilde görev yeri olan Konya yerine İstanbul'a gitmiş, orada Refet Paşa ile Rauf ve Adnan Beyler tarafından karşılanmıştı (Anadolu'da Yenigün; Hakimiyet-i Milliye 29 Teşrin-i Evvel 1923; Çebesoy, 2007:433).

⁵ Rauf Bey, İstanbul'a varduktan sonra kendisini karşılayan Refet Paşa ile birlikte TBMM'nin İstanbul temsilciliği görevini yürütmekte olan Adnan (Adivar) Bey'i ziyaret etmişti (Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i Evvel 1923: 16 Teşrin-i Evvel 1923).

Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde Refet Paşa da İstanbul'da bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşa ile olan anlaşmazlıkları⁶ nedeniyle Milli Mücadele'nin son dönemlerinde orduda görev almayan Refet Paşa, zaferden sonra Rauf Bey'in Mustafa Kemal Paşa nezdinde aracı olmasıyla yeni bir göreve getirilmişti (Kandemir, 1965:85). TBMM Fevkalade Temsilciliği adını taşıyan bu görev, Doğu Trakya'nın teslim alınması ile ilgiliydi. Paşa, önce İstanbul sonra da Trakya'da yerine getirdiği görevi sona erince Cumhuriyet'in ilan edilmesinden yirmi gün kadar önce İstanbul'a gitmişti (Özdemir, 1992:114-115). Böylece Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa süre önce, yurt gezisinde olan Karabekir Paşa dışındaki isimler İstanbul'da bir araya gelmişlerdi. Ankara'dan yeni gelmiş olan Ali Fuat Paşa, Refet Paşa'nın evinde Büyük Millet Meclisi İstanbul temsilcisi Adnan Bey'in de katıldığı görüşmede kendilerini Ankara'da olup bitenler hakkında bilgilendirmişti. Ali Fuat Paşa, anılarında bu bilgilendirmeye dair açıklamalar yapmakta, kabinenin istifası ve yeni kabine meselesine dair arkadaşlarının sorularına cevap verdiğini söylemektedir. Sözlerinin devamında kabinenin İsmet Paşa veya Fevzi Paşa tarafından kurulmasını mümkün gördüğünü ancak esas meselenin başka olduğunu ifade etmekte ve Teşkilat-ı Esasiye'nin kabine usulüne dair bazı maddelerini değiştirileceği ve Cumhuriyet ilan edileceği kanaatinde olduğunu söylemektedir (Cebesoy, 2007:433).

Ali Fuat Paşa'nın istifası üzerine Halk Fırkası Grubu, Meclis İkinci Reislığı görevine gıyabında Rauf Bey'i aday göstermişti. Rauf Bey, hükümetin kendisinin adaylığı nedeniyle istifa ettiği yönünde çıkan haberleri Cumhuriyet'in ilan edilmesinden bir gün önce *Tercüman-ı Hakikat* gazetesine verdiği beyanat ile yalanlamıştı. Beyanatı sırasında kendisinin bazı ilke farklılıkları yüzünden Mustafa Kemal Paşa ve kabine üyeleri ile yollarının ayrıldığı, bunun yanında Refet Paşa ve Halife Abdülmecid Efendi ile sık sık görüşmesi nedeniyle kimi dedikodular yapıldığı söylenince aşağıdaki açıklamalarda bulunmuştu:

"Meclis'te bir ikilik olduğuna da kail(?) değilim. Eğer bazı meselelerde ayrılık olsa bile bu ikilik değildir. Bize batıyorsunuz dedikleri ve ahvali karmakarışık gösterdikleri zaman biz düşmanı yendik. Aramızda bir post kavgası da yoktur, kimse böyle bir şey düşünmek bile istemez. Eğer herhangi bir zihinden böyle bir fikir geçerse, yazık olsun, bütün emeğimize, döküğümüz kana derim. Böyle bir şey katiyen yoktur ve olamaz. ..."

Gazi Paşa ile benim aramda ne gibi bir fark, nasıl bir ihtilaf mevcut olmasını istiyorlar? Sizi temin eylerim ki katiyen böyle bir şey mevcut değildir.

Halife Hazretlerini ziyaret ve Refet Paşa ile buluşmam, konuşmam meselelerine gelince ben İstanbul mebusuyum. Halife Hazretleri Halife-yi Müslimin'dir. Kendisini ziyaret eylemek günah mıdır, yoksa Halife Hazretleri kimse ile görüşmekten men mi edilmiştir? Refet Paşa yirmi beş senelik arkadaşımdır, ... Her vakit o benim evime gelir ben de onun evine giderim..." (Tercüman-ı Hakikat, 29 Teşrin-i Evvel 1923)⁷

Bu cümleler içerisinde geçen 'bazı meselelerde ayrılık olsa bile' ifadesini dikkate alarak Rauf Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasında hangi konularda ayrılık olduğu sorusunu cevaplamaya çalışalım. Lozan görüşmelerinin anlaşma ile sona erdiği günlerde İcra Vekilleri Heyeti Reislığı görevinde bulunan Rauf Bey, Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'ya partiler üstü bir pozisyonda olması gerektiğini ifade etmişti (Cebesoy, 2007:405-407). Oysa Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey'in o günkü isteğinin aksine 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası genel başkanlığını uhdesinde bulunduruyordu. Bundan başka o günlerde cumhuriyet ilan edileceği yönündeki söylentiler de dışlanmışlık hissi yaşayan ve gelişmelerden haberdar olmayan Rauf Bey'in bu 'ayrılık' kelimesini kullanmasının arkasında yatan sebepler olabilir.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a giden Ali Fuat Paşa'nın Rauf ve Adnan Beyler ile Refet Paşa'nın yanında birçok kimse tarafından karşılandığını 28 Ekim'de tarihli gazetelerden öğrendiğini söylüyordu. Bununla beraber Karabekir Paşa ve Rauf Bey'in resimlerinin Kars İstilasası ve Mondros haberleri ile yayımlandığına dikkat çeken Paşa (Atatürk, 1997:532-533), eski yol arkadaşlarının İstanbul'da toplanmaları nedeniyle kuşkuya kapılıyordu. Kendisi Ankara'da yaşanmakta olan kabine buhranını Cumhuriyet'i ilan etmek suretiyle çözerken yanında Milli Mücadele sırasında omuz omuza verdiği arkadaşlarından hiçbiri bulunmuyor, İstanbul'da toplanan yol arkadaşları ise Ankara'da devletin rejiminin belirlendiği gelişmelerden habersiz, vaktiyle birlikte hareket ettikleri Mustafa Kemal Paşa'dan kopmuş olmanın verdiği bir dışlanmışlık hissi yaşıyorlardı.

Yol Arkadaşları Cumhuriyet'in İlanı'nı Nasıl Karşılıdı?

Bu çalışmanın özünü yol arkadaşlarının Cumhuriyet'in ilanına verdikleri tepki oluşturmaktadır. Ancak önce yol arkadaşlarının Cumhuriyet konusundaki düşüncelerine bakmak faydalı olacaktır. Kâzım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden iki yıl üç ay kadar önce, Mustafa Kemal Paşa'ya yukarıda da değindiğimiz bir telgraf göndermişti. 1921 yılının Temmuz ayında gönderilen telgraf, iki ay önce Meclis'te kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'na dairdi. İçeriğinde kişisel çekinceleri yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzurum Şubesinin itirazlarını da dile getiren Paşa, 'en

⁶ Sakarya Zaferi'ni takip eden günlerde düşmana karşı yapılması beklenen saldırının gecikmesi nedeniyle Büyük Millet Meclisi içinde bir muhalefet gelişirken, buna destek verenlerden biri de Müdafaa-i Milliye Vekilliği görevini yürütmekte olan Refet Paşa idi. 1922 yılı Ocak ayı başlarında Meclis'te bir konuşma yapan Refet Paşa, Başkomutanlık ile Genelkurmay Başkanlığı'nın Ankara'da yani cepheden uzakta olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın hem Başkomutan hem de Meclis Reisi olmasının getirdiği zorluklar bulunduğunu ve ordu işlerinin kötü gittiğini söyleyerek Meclis'te bir harp encümeni oluşturularak ordunun durumunun incelenmesi gerektiğini ifade etmişti. Yine Genelkurmay Başkanı ile İcra Vekilleri Heyeti Reisi'nin aynı kişi olmasını eleştiren Refet Paşa, Genelkurmay'ın başında bulunduğu Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne bağlanmasını çözüm olarak sunmuştu. Eleştirilere cevap veren Mustafa Kemal Paşa, ordunun kötü yönetilmediğinin ve asıl hedefin kendisini Ankara'dan uzak tutmak olduğunun altını çizmiş, Refet Paşa'nın çözümüne de olumsuz yaklaşmıştı (Atatürk, 1997:420-421). Mustafa Kemal Paşa'yı eleştirdiği konuşmasından bir hafta kadar sonra yürütmekte olduğu Müdafaa-i Milliye Vekilliği vazifesinden istifa eden Refet Paşa, Meclis'e de devam etmeyeceği bir sürece girecekti (TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Ocak 1922: s.16).

⁷ *Anadolu'da Yenigün* de 31 Ekim sayısında Rauf Bey'in bu beyanatına değinmiş ve 'ikilik yoktur, ihtilaf yoktur, post kavgası yoktur ve olamaz' şeklindeki sözlerini öne çıkarmıştı (Anadolu'da Yenigün, 31 Teşrin-i Evvel 1923).

hayati endişe'nin hilafet ve saltanatın kaldırılarak cumhuriyete geçilmesi olduğunun altını çizmişti. Bu işten vazgeçilmeliydi, zira böyle bir durum hayati ve bağımsızlığı boğarak düşmanlar için fayda sağlayacak iş olurdu. Kendisine göre, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, saltanat ve halifelik yerine Cumhuriyet'i getirme niyetindeydi, bu niyet ise ülkede bir kargaşaya yol açardı. Bununla beraber devletin şekline dair yapılacak değişikliklerde idari ve askeri rical yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin de görüşleri sorulmalı, sonra bu görüşler fevkalade bir mecliste değerlendirmeye tabi tutulmalıydı. Paşa, telgrafında Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl bir pozisyonda kalması gerektiğine dair de şu cümleleri kurmuştu: "Bendeniz, zat-ı samilerinin... siyasi, grup ve fırkalara intisaben veyahut efkar-ı umumiyece her türlü muhalefet ve münakaşalara zemin-i müsait olabilecek cereyanlara iştirakten beri kalmasına ve yalnız mücahede-i milliyemizin nazım ve reis-i tabiisi olarak bulunmasına bilhassa taraftarım." (Karabekir, 2008:1088-1090)

Bu ifadeleriyle Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın partiler üstü bir pozisyonda bulunması gerektiği fikrini Cumhuriyet'in ilanından iki yıldan biraz daha uzun bir zaman önce dile getiriyordu. Rauf Bey de aynı yöndeki düşüncesini Mustafa Kemal Paşa'ya Çankaya'da söylemişti. Bu noktada kritik bir soru akla gelmektedir: Acaba Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar geçen zamanda Paşa'nın fikirleri değişmiş miydi? Bu zaman zarfında kendisinin de mensubu bulunduğu TBMM saltanatın ilgasına karar vermiş, Paşa da Meclis'te oluşan fikir birliği içinde hareket etmişti. Ancak Cumhuriyet'in ilan edilmesi sırasında Paşa'nın durumu saltanatın ilgası sürecinden farklıydı. TBMM'de bulunanların tamamının oyu ile Cumhuriyet ilan edilirken askeri görevi nedeniyle Meclis'ten uzak olan Kâzım Karabekir Paşa, öteki yol arkadaşları ile birlikte bir dışlanmışlık hali yaşamaktaydı. Bu nedenle Paşa, Cumhuriyet'in ilanını duyduğunda bu halini de yansıtan bir tepki vermişti. O gün Trabzon'da olan Paşa, duyduğu top seslerinin sebebini sormuş ve Trabzon Mevki Komutanı Kâzım (Orbay) Paşa'dan topların Cumhuriyet'in ilanını nedeniyle atıldığını öğrenmişti. Tam da bu noktada Paşa'nın ağzından, '... Biz bunu konuşmamıştık' sözleri dökülmüştü (Atay, 2004:441-442). Milli Mücadele döneminde neredeyse her mevzuda ne düşündüğü merak edilen Kâzım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilanını gibi çok önemli bir konuda karar mekanizmasının dışında kalmış olmanın verdiği bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Başvekil İsmet Paşa'nın, kendisini bilgilendirmediği için hata yaptığını Ankara'ya döndüğünde kendisine söylediğini ifade eden Karabekir Paşa, anılarında yaşadığı kırgınlık hissini şu sözlerle ifade etmektedir: "Ben hem mebus hem de bir ordu kumandanı olduğum halde bana da kimse bir şey bildirmemişti. Bu vaziyet haklı olarak halkı da orduyu da telaş ve endişeye düşürdü. Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar benden bu şeklin manasını soruyorlardı. Bu vaziyette tabii Cumhuriyet'in ilanını ertesi günü dahi kutlayamadık..." (Mumcu, 2009:102).

Kâzım Karabekir Paşa, bu noktada kendisi ve yol arkadaşları için, onaylarına başvurulmadan Cumhuriyet'in ilan edilmesini bir ayrılık sebebi olarak gördükleri düşüncesinde olan Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerine de cevap verme lüzumu hissetmişti: "... İstiklâl Harbi'nin en tehlikeli günlerinde sonuna kadar fedakâr arkadaşlarının rey ve irşadına ihtiyaç gösteren Mustafa Kemal Paşa, artık muzaffer bir başkumandan sıfatıyla maiyet kumandanlarına Cumhuriyet dikte ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesiyle sun'î şahsiyetler icadı da lazım gelmişti. Bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lazımdı; bunu da hakkıyla yapmıştır." (Karabekir, 1991:196).

Kâzım Karabekir Paşa'nın kırgınlığının kalemine de yansıdığı göze çarpmaktadır. Bu durum esasen Cumhuriyet'in ilan sürecinde fikri alınacak biri olarak görülmemesinden ileri gelmekteydi. O zamana kadar, bütün önemli işlerde kendisinin düşünceleri dikkate alınmış, en azından işler Paşa'nın da içinde bulunduğu bir ortamda çözüme kavuşturulmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye atıldıkları ilk andan itibaren hemen her önemli gelişmede kendisinin fikrini almış, pek çok konuda da kendisini bilgilendirmişti. Amasya Kararları, Meclis'in Ankara'da açılması ve Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlık süresinin uzatılması konularında durum hep böyle olmuştu. Saltanat kaldırılırken de Paşa'nın da içinde bulunduğu bir uzlaşma söz konusu olmuştu. Ne var ki Cumhuriyet'in ilan sürecinde işler değişmiş ve Karabekir Paşa dışlanmış biri pozisyonunda kalmıştı. Cumhuriyet'in ilan edildiğini duyduğu top sesleri neticesinde öğrendiği anda da gayri ihtiyari '... Biz bunu konuşmamıştık' demişti. Bu ifade ile Paşa, içinde kendisinin de bulunduğu bir ortamda ülkenin geleceğine dair görüşmeler yapıldığı, bu sırada Cumhuriyet'in ilan meselesinden söz edilmediği ve o günlerde gündeme gelmeyen Cumhuriyet'in şimdi bir emrivaki şeklinde ilan edildiğini kastetmiş olmalıdır. Kâzım Karabekir Paşa'nın yaşadığı dışlanmışlık hissi, Milli Mücadele'ye önemli katkılar veren ve Cumhuriyet'in ilan konusunda sürecin dışında kalan diğer yol arkadaşlarında da vardı. İşte bu nedenle Cumhuriyet'in ilanını, yol arkadaşlarını Mustafa Kemal Paşa ile yolun sonuna getiren gelişmedir.

Yol arkadaşları içinde Cumhuriyet'in ilanına en yumuşak tepkiyi Ali Fuat Paşa vermişti. 29 Ekim gecesi atılan toplara bir anlam veremediğini ve Cumhuriyet'in ilanını ertesi sabah gazetelerden öğrendiğini ifade eden Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Cumhurbaşkanı seçilmiş olması hasebiyle bir kutlama telgrafı gönderdiğini de söylemektedir. Öte yandan Ali Fuat Paşa'nın anılarında Cumhuriyet'in ilanının neden aceleyle getirildiğini anlamaya yönelik eleştirel bir açıklaması da göze çarpmaktadır. Kendisine göre o günlerde Halife'den yararlanmak suretiyle meşruti saltanat peşinde koşan bir grup yanında bir de Mustafa Kemal Paşa'yı halifeye rakip göstermeye çalışan bir kesim vardı. Ve cumhuriyet tam da bu nedenle alelacele ilan edilmişti. Tıpkı diğer yol arkadaşları gibi Ali Fuat Paşa da Cumhuriyet'in ilan edilmesine karşı çıkmamakta, dahası ilan edilmiş şeklini de anlayışla karşılamakta, buna karşın Cumhuriyet'in vardığı nokta konusunda bir eleştiri getirmektedir. Büyük Millet Meclisi ve hükümetinin Cumhuriyet değil, milli hakimiyete dayalı kurucu bir idare olduğunu söyleyen Paşa, Bolşevik devletlerle Güney Amerika devletlerinde Cumhuriyet yönetimi adı altında diktatörlüklerin bulunduğu altını çizdikten sonra "biz diktatörlüğü getirmeyecek esaslara dayanan bir Cumhuriyet istemiştik." demektedir (Cebesoy, 2007:436-440). Bu sözleri ile Paşa, kendisinin de arzuladığı Cumhuriyet'in Türkiye'de bir diktatörlüğe dönüştüğünü ifade etmekte ve Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan bir söylemde bulunmaktadır. Esasında yol arkadaşlarında var olan endişe Mustafa Kemal Paşa'nın, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte ileride keyfi bir hareket içinde olacağı endişesiydi (Mumcu, 2009:108).

Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 1920 yılı Nisan ayından itibaren rejimin adının fiilen Cumhuriyet olduğunu söyleyen Rauf Bey, Cumhuriyet'in ilanını şaşkıncı bir gelişme olarak görmediğini belirtmektedir. 29 Ekim gecesi atılan top sesleri nedeniyle uykusundan uyanan ve seslerin sayısının yüze yaklaştığının farkına varan Rauf Bey, bunun kesinlikle Cumhuriyet için

olduğunu ve eğer Cumhuriyet ise vatana ve millete hayırlı olsun temennisini dile getirdiğini ifade etmektedir (Kandemir, 1963:112). Ne var ki Rauf Bey, o günlerde *Vatan* ve *Tevhid-i Efkâr* gazetelerine verdiği ve kamuoyunda geniş yankı bulan beyanati nedeniyle zor durumda kalacaktı. Beyanatında Cumhuriyet'in kamuoyu tarafından 'halkça gayr-i mesul zevat tarafından' oldubitti şeklinde algılandığını söylemiş, Meclis ve hükümetin bu ani karar nedeniyle milleti aydınlatması gerektiğine vurgu yapmıştı. Kendisine göre en iyi hükümet şekli, halkın refah ve bağımsızlığı ile ülkenin bütünlüğünü sağlayan hükümet şekliydi ve konu cumhuriyet sözcüğü üzerinden değerlendirmemeliydi. Hükümetler mutlakiyet ve milli hakimiyet olmak üzere iki temel üzerinde bulunurdu ve en iyi yönetim şekli de milli hakimiyet esasına bağlı olan yönetim şekliydi (Tevhid-i Efkâr, 1 Teşrin-i Sâni 1923).

Rauf Bey, Cumhuriyet'in ilan edildiği günlerde söyledikleri nedeniyle büyük tepki görecekti. Mustafa Kemal Paşa da *Nutuk'ta* kendisine cevap verme gereği hissedecek, kamuoyunun fikrini nasıl anladığını soracaktı. Paşa'ya göre 'en iyi' dediği hükümet şeklinin adını kendisine sormak gerekiyordu. Rauf Bey, Cumhuriyet'in kendi tanımına uyup uymadığını da söylemeli, en iyi yönetim şekli Cumhuriyet ise bunu açıkça dile getirmeli, değilse en iyi şeklin ne olduğunu açıklamalıydı. Mustafa Kemal Paşa'ya göre Rauf Bey için en iyi yönetim şekli Cumhuriyet değil, milli hakimiyet esasına dayanan meclis hükümeti sistemi idi. Bu sistem Cumhuriyet'in yerine kabul edildiği sistemdi. Yine Paşa'ya göre Rauf Bey, devlet başkanlığı makamını halifenin doldurması düşüncesindeydi ve bu makamı bir cumhurbaşkanı doldurduğu için telaşa kapılmıştı. Ayrıca Paşa 'gayr-i mesul zevat' tabiri ile kendisinin kastedildiği düşüncesindeydi. Rauf Bey'e bir oldubitti neticesinde Mondros'un 7. maddesini kabul ederken milletin üzüntüsünü hissedip hissetmediğini soran Mustafa Kemal Paşa'ya göre, kendisini destekleyenlerce Mondros'un intikamını Lozan'la alan kişi olarak lanse edilen Rauf Bey, milletin arzu ve duygularına kendilerinden daha ilgili olduğunu dile getirecek derecede haddini aşmamalıydı (Atatürk, 1997:544-549).

Rauf Bey'e yönelik sert eleştirilerde bulunan Mustafa Kemal Paşa, eski yol arkadaşları ile neden bir yol ayrımına geldiği sorusuna da cevap vermektedir. Cumhuriyet'in ilanı kararını alırken, o günlerde Ankara'da bulunan arkadaşlarıyla, aynı düşüncede olduklarını bildiği için müzakere yapma gereğini duymadığını söyleyen Mustafa Kemal Paşa, buna karşın 'o sırada Ankara'da bulunmayan zevat' diye söz ettiği eski yol arkadaşlarının, yetkileri olmamasına rağmen, bilgilendirilmeden ve onayları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmesini bir gücenme ve ayrılık sebebi saydıklarının altını çizmektedir (Atatürk, 1997:533-534). Bu noktada İsmet (İnönü) Paşa'nın söyledikleri de önem arz etmektedir. Milli Mücadele'nin başından itibaren önde bulunan ve Mustafa Kemal Paşa ile yolları ayrılan isimlerin Cumhuriyet'in ilanını zamansız ve sırasız gördüklerini söyleyen Paşa, Cumhuriyet için 'gereksiz ve istemeyiz' yerine 'aceleye getirildi' dediklerinin altını çizmektedir (İnönü, 1987:174).

Rauf Bey, beyanati sırasında söyledikleri nedeniyle getirilen eleştiriler karşısında fikirlerini açıkça söylediğini ve başka bir söze gerek olmadığını ifade ederek geri adım atmayacaktı (Tevhid-i Efkâr, 7 Teşrin-i Sâni 1923). Öteki yol arkadaşları ile birlikte yurt gezisinden 10 Kasım günü İstanbul'a dönen Kâzım Karabekir Paşa'yı karşılayacaktı (Hakimiyet-i Milliye, 11 Teşrin-i Sâni 1923). Yol arkadaşları, Ankara'da rahatsızlık oluşturan Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmeye devam edecekler, Halife de Kâzım Karabekir Paşa'nın İstanbul'a dönüşü nedeniyle bir ziyafet verecekti (Anadolu'da Yeni Gün, 13-14 Teşrin-i Sâni 1923; Hakimiyet-i Milliye, 14 Teşrin-i Sâni 1923). *Hakimiyet-i Milliye* ile *Anadolu'da Yeni Gün* gazeteleri de Cumhuriyet'i ani bir karar olarak gören Rauf Bey'e tepki gösterecekti. *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Kasım'da Rauf Bey'e "Sakarya'ya da, Afyonkarahisar'ı Taarruzu'na da, hakimiyet-i milliyenin ilanına da böyle bir günde karar verilmişti değil mi?" sorusunu yöneltecekti. Yunus Nadi de başyazarı olduğu *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Rauf Bey'in 'damdan düşercesine' sözler sarf ettiğini ifade edecek, açık olmaması nedeniyle bu beyanati mertçe bulmadığını söyleyecek, Cumhuriyet'in ilanından şikâyetçi olduğunu söylediği Rauf Bey'in Cumhuriyet'i beğenmemiş ise bunu açıkça söylemesinin kendisinden beklenen biricik erdem olduğuna dikkati çekecekti (Hakimiyet-i Milliye, 2 Teşrin-i Sâni 1923; Anadolu'da Yeni Gün, 4 Teşrin-i Sâni 1923).

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden 15 gün kadar sonra arkadaşlarının da içinde bulunduğu bir grup tarafından Ankara'ya uğurlanan Rauf Bey, bu şehirde Mustafa Kemal Paşa'yla görüşmek istemiş, ancak Cumhurbaşkanı rahatsız olduğu için bu ziyaret gerçekleşmemişti.⁸ Mustafa Kemal Paşa'ya göre Rauf Bey, Ankara'da da boş durmamış, Cumhuriyet konusunda propaganda yaparak parti mensuplarını kendilerine karşı tahrik etmeye kalkışmıştı. Yine Paşa'ya göre Rauf Bey, Cumhuriyet'in ani bir kararla ilan edilmesinin geçerli bir nedeni olduğu gerekçesiyle, bu meseleyi Meclis gündemine aldırarak isteyecek, böyle bir sebep bulunamayınca da aceleyle alınan bu kararın doğru olmadığı anlaşılmış olacaktı. Öte yandan Rauf Bey'in niyetini anlayanlar da bir fırka toplantısı sırasında kendisinden izahat isteyeceklerdi. Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey'i, öteki arkadaşlarıyla birlikte bir saldırı hazırlığı içinde görecekti. Rauf Bey'in beyanatını, Halife'ye ziyaretleri ve Halife'yi eleştiren yazı ve konuşmalarına verdikleri tepkileri bu görüşünü destekleyen gelişmeler olarak gösteren Mustafa Kemal Paşa, Halife ve bir şehzade tarafından yönlendirilen yol arkadaşlarının Meclis'te karşı atağa geçecekleri düşüncesindeydi (Atatürk, 1997:553-554).

Rauf Bey, vermiş olduğu beyanati nedeniyle Halk Fırkası Grubu'nda kendisini savunmak durumunda kalacaktı. Rauf Bey'i Cumhuriyet'i zayıflatmak ve muhalif parti kurarak Halk Fırkası'nı bölmekle suçlayan teklif Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan Bey tarafından verilecek, konunun açıklığa kavuşması gerektiği talebi dile getirilecekti (Demirel ve Konur, 2002:17; Kandemir, 1963:112). 22 Kasım'da Fırka Grubu'nda gerçekleşen ve 8 saatten fazla süren toplantı ile kozlar paylaşılacak, Rauf Bey 'gayr-i mesul zevat' tabiri ile Mustafa Kemal Paşa'yı kastetmediğini söyleyecekti. İsmet Paşa'nın, ya beyanatında dile getirdiği yanlış noktaları geri alarak kendileriyle birlikte çalışmaya devam etmesi ya da Meclis içinde karşılarında yer alacağı bir tercih yapmasını istediği Rauf Bey, söyledikleri noktasında geri adım atmayacaktı. Yine de Rauf Bey'in, yanlış yaptığını kabul ettiği ve Cumhuriyetçi olduğunu söylediği kabul edilerek görüşmeler yeterli görülecekti.

⁸ *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, gerçekleşmeyen bu ziyaret için, Rauf Bey'in istasyonda bulunan cumhurbaşkanlığı dairesini saat üçte ziyaret ettiğini yazmaktadır (Hakimiyet-i Milliye, 16 Teşrin-i Sâni 1923).

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, müzakereler Rauf Bey ile İsmet Paşa arasında bir sorun olduğunu düşünenlerin zihninde de yeterli görülecek, böylece Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir süre daha parti içinde kalarak partiyi yıkma fırsatı sunulmuş olacaktı (Atatürk, 1997:556-561).

Rauf Bey'in Cumhuriyet'in ilanı konusundaki sözlerinin ele alındığı Halk Fırkası Grubu toplantısında İsmet Paşa bir kanun hazırlığından söz etmişti. Bu kanun, milletvekilliği yapmakta olan komutanların durumu ile ordunun siyasetten uzak tutulmasıyla ilgiliydi (Aydemir, 1999:158) Bu durum yol arkadaşlarından Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşaları doğrudan ilgilendirdiğinden paşalar milletvekilliği ya da komutanlık görevlerinden birini tercih etmek zorunda kalacaklardı. Mustafa Kemal Paşa'dan ayrı düşmüş olan Milli Mücadele sırasındaki yol arkadaşları bu vesileyle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir araya gelecekti.

Kâzım Karabekir Paşa, 26 Ekim 1924 tarihinde artık milletvekili olarak çalışacağını söyleyerek bir yıllık müfettişlik görevi sırasındaki raporlarının dikkate alınmadığı gerekçesiyle 1. Ordu Müfettişliği görevinden istifa edecekti. Milletvekilliğini tercih eden 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa da askerlik görevinden 30 Ekim'de istifa edecekti (Aydemir, 1999:189 Kandemir, 1963:144). Mustafa Kemal Paşa'dan Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan süreçte ayrı düşen yol arkadaşları, Meclis çatısı altında bir araya gelerek bu defa, bunu bir komplo olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir yol arkadaşlığına başlayacaklardı.

Sonuç

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Bahriye Eski Nazırı Rauf Bey ve Bandırma Vapuru'nun kendisinden sonraki en kıdemli yolcusu Albay Refet Bey ile Milli Mücadele'nin başlarında bir yol arkadaşlığına başlamıştı. Amasya'da altına imza attıkları kararlar ile işgalcilerle birlikte İstanbul'daki hükümete karşı da isyan başlatan yol arkadaşları Milli Mücadele süresinde yol arkadaşları bağlamında ciddi bir sorun yaşamamışlar, daha doğrusu vatanın kurtarılmasına ve milletin bağımsızlığına odaklandıkları için yaşadıkları sorunları ön plana çıkarmamışlardı. İçinde bir 'milli sır' olarak tuttuğu fikirlerini zafer sonrasında uygulamaya koyan Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir toplum inşa etme çabasına girmesiyle yol ayrımına giden süreç de başlamıştı. Milli Mücadele'nin sonlarına yaklaşırken Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde yol arkadaşlarından sadece Kâzım Karabekir Paşa'nın katılmadığı bir görüşme yapılmıştı. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa, düşmanın yurttan atılmasından sonra nasıl bir konumda bulunacağına dair arkadaşlarının kaygılarına cevap vermeye çalışmıştı. Bu süreçte 'milli sır' çizgisini koruyan Mustafa Kemal Paşa o günlerde arkadaşlarıyla bir yol ayrımı yaşamamış, zaferin kazanılmasından sonra saltanatın kaldırılması örneğinde olduğu gibi yol arkadaşlarının desteğini almaya devam etmişti. Yol arkadaşları açısından kırmızı çizgi Cumhuriyet'in ilan edilmesi süreci olmuş, Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrılığı Cumhuriyet'in ilan edilmesi sürecinde başlamıştı. Zira yol arkadaşları Cumhuriyet'in ilanı sürecine kadar karar mekanizmalarının dışında bırakıldıkları hissine kapılmamıştı. Ülke için uygun görülen yönetim biçiminin belirlendiği bir süreçte kendi fikirleri dikkate alınmadan yürünmesini hayal kırıklığıyla karşıladılar. İlan ve sürecine verdikleri tepkiler bu dışlanmışlık hissinden besleniyordu. Öyle ki, yol arkadaşları genel olarak Cumhuriyetin ne olduğu/olmadığı üzerinden giden eleştirel bir yaklaşım ortaya koymamışlar, sadece cumhuriyetin acele ile ilan edildiği gibi eleştirel bir tavır içerisine girmişlerdi.

Mustafa Kemal Paşa'nın devrimci yapısı yol arkadaşları ile arasındaki en önemli farktı. Yol arkadaşları da Mustafa Kemal Paşa ile benzer bir eğitim sürecinden geçmiş, İttihatçılar içinde yer almak suretiyle yıkılmaya yüz tutan Osmanlı'nın sorunları ile meşgul olmuş, baskıcı addettikleri bir idareye karşı çıkmışlardı. Bununla beraber kökten bir çözümden yana olmamışlar, tedrici bir değişim süreci daha doğru bulmuşlardı. Cumhuriyet'in ilanı ise tedrici ilerleme kapsamında bir yenilik değil, tam anlamıyla bir devrimdi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oybirliği ile kabul edilen bir anayasa değişikliği neticesinde gerçekleşen ve ülkede sevinçle karşılanan Cumhuriyet'in ilanı, yol arkadaşları tarafından 'acele ile alınmış bir karar', *'istibdadı getiren bir gelişme'* ve *'kendileriyle konuşulmadan alınan bir karar'* şeklinde değerlendirilmişti. Mustafa Kemal Paşa ile yol ayrımına gelen yol arkadaşları bundan sonra Meclis çatısı altında bir araya gelecek, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adını taşıyan Cumhuriyet'in ilk muhalefet fırkasını kurmak suretiyle yeni bir süreç yelken açacaklardı.

Kaynakça

a) Zabıtlar ve Süreli Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi, 12 Ocak 1922.

_____, 30 Ekim 1922.

_____, 1 Kasım 1922.

_____, 24 Ekim 1923.

_____, 29 Ekim 1923.

Anadolu'da Yeniğün, 29 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 31 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 4 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 13 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 14 Teşrin-i Sâni 1923.

Hakimiyet-i Milliye, 14 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 16 Teşrin-i Evvel 1923.

- _____, 28 Teşrin-i Evvel 1923
_____, 29 Teşrin-i Evvel 1923.
_____, 2 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 11 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 14 Teşrin-i Sâni 1923.
_____, 16 Teşrin-i Sâni 1923.

Takvim-i Vakayi, 15 Mayıs 1919.

Tercüman-ı Hakikat, 29 Teşrin-i Evvel 1923.

Tevhid-i Efkâr, 14 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 16 Teşrin-i Evvel 1923.

_____, 1 Teşrin-i Sâni 1923.

_____, 7 Teşrin-i Sâni 1923.

b) Kitap ve Makaleler

Akşin, S. (2001). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. Ankara: İmaj Yay.

Alpkaya, F. (2009). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu (1923-1924)*. İstanbul: İletişim Yay.

Atatürk, M.K. (1997). *Nutuk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Atatürk, M.K. (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Atay, F. R. (2004). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yay.

Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam*. C.II, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cebesoy, A. F. (2007). *Siyasi Hatıralar-Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete*. İstanbul: Temel Yay.

Demirel, Y. ve Konur, Osman Zeki (yayına haz.). (2002). *CHP Grup Toplantısı Tutanakları (1923-1924)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay.

İnönü, İ. (1987). *Hatıralar*. C.II, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Kandemir F. (1963). Rauf Orbay'ın Hatıraları. *Yakın Tarihimiz*, C.IV, İstanbul :Vatan Gazetecilik ve Matbaacılık T.A.Ş.

Kandemir, F. (1965). *Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay*. İstanbul: Sinan Matbaası.

Karabekir, K. (1991). *Paşaların Kavgası*. İstanbul: Emre Yay.

Karabekir, K. (2008). *İstiklâl Harbimiz*. C.I-II, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Mumcu, U. (haz.). (2009). *Kâzım Karabekir Anlatıyor*. Ankara: Um:ag Vakfı Yay.

Okyar, F. (1980). *Üç Devirde Bir Adam*. İstanbul: Tercüman Yay.

Özdemir, M. (1992). *Refet Bele*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Özkaya, Y. (1993). Türk Basınında Cumhuriyetin İlanının Öncesi ve Sonrası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(11), 279-310.

Polat, B. (2014). Milli Mücadele Taraftarlığından Cumhuriyet Karşıtlığına Velid Ebuzyiya. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(28), 149-174.

Süslü, A. ve Balcıoğlu, M. (1999). *Atatürk'ün Silah Arkadaşları-Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Turan, Ş. (2009). *Türk Devrim Tarihi*. C.II, Ankara: Bilgi.

Turan, Ş. (1999). *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*. Ankara: TTK Yay.

Yalçın, E. (2011). Kurtuluş Savaşı Komutanları Ekseninde Cumhuriyet Rejimi Tartışmaları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(22), 115-139.

Summary

The Reactions Of Mustafa Kemal Pasha's Companions To The Proclamation Of The Turkish Republic

The decisions in the course of action of the Turkish National Struggle was taken in Amasya, July 1919, about a month after Mustafa Kemal Pasha's arrival in Samsun. In Amasya, Mustafa Kemal set a long term fellowship with Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Rauf, the ex-minister of navy and Refet, one of the passenger of the steamer of Bandırma, who signed the Amasya Decisions to save the Turkish homeland. The fellowship actively started in Amasya, but was designed in İstanbul during the armistice period. Although they had some problems during the Turkish war of independence, they didn't come to the end of the road due to the unifying milieu of the National Movement. In the period started after the final victory, the fellowship began to crumble and came to the end when Mustafa Kemal started to put his idea into action in order to establish a new Turkish state.

Mustafa Kemal's companions would be in a line that defended the caliphate and the sultanate during the National Struggle period. On the invitation of the Lausanne Conference to the Turkish Grand National Assembly and the İstanbul Government, Mustafa Kemal Pasha took action to remove the sultanate. He personally wanted Kazım Karabekir and Rauf to speak in the parliament in favor of the removal of the sultanate. Although they did not target the Sultan in general,

---

they would bring criticism to the Istanbul government. Due to the Sultan's attitude towards the National Movement during the period of National Struggle, a consensus against sultanate would emerge in the parliament. Mustafa Kemal's companions would act in this compromise and the sultanate would be abolished by the parliamentary decision.

The process of the proclamation of the Republic would be different from the removal of the sultanate. The red line for Mustafa Kemal's companions would be the process of proclaiming the republic. The companions came to the end of the road with Mustafa Kemal Pasha in this process. They felt that they had been left out of the decision mechanisms. While the new regime of Turkey was being determined, they were not asked anything about it. They were not even in Ankara at that time. So, they have been disappointed to see their way of thinking without regard to their own ideas in this process. The reactions they gave to the proclamation and the process were fed from this feeling of exclusion. As a matter of fact, they did not express a critical approach to what the Republic was in general, but they were in a critical attitude, just as the republic was declared in a hurry.

While the proclamation of the Republic, which took place on the basis of a unanimous constitutional amendment in the Grand National Assembly and was welcomed with joy in the country, Mustafa Kemal's companions regarded it as 'a decision taken with haste', 'a development bringing despotism' and 'a decision taken without speaking'.

This article focuses on the reactions of Mustafa Kemal's companions to the proclamation of the Turkish Republic, which is the end of the road for Mustafa Kemal Pasha and his companions.

Devletlerarası İşbirliğine Dair Alternatif Bir Yaklaşım: Amil-Vekil İlişkisi Kavramı ile Avrupa Birliğini Anlamak¹

An Alternative to Understand Interstate Cooperation: Understanding the European Union with the Concept of the Principal-Agent Relation

Seven ERDOĞAN²

Geliş Tarihi: 17.07.2017 / Düzenleme Tarihi: 25.09.2017 / Kabul Tarihi: 01.10.2017

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletler arasındaki işbirliklerinin sayısında rekor bir artış meydana gelmiştir. Bu işbirliği faaliyetlerini anlamak üzere çok sayıda farklı teorik yaklaşım ve kavramsal çerçeve geliştirilmiştir. Devletlerarası işbirliğini anlamak üzere geliştirilen teorik kavramlardan biri de amil-vekil ilişkisidir. Amil-vekil ilişkisi kavramı son dönemde ekonomi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi çok sayıda farklı disiplinde etkileri görülen yeni kurumsalcılık yaklaşımının bir türü olan rasyonel-tercih kurumsalcılığının öne çıkan kavramlarından biridir. Bu çalışmada da devletler arasında tarihsel süreçte varlık kazanan işbirliklerinden sıklıkla en başarılısı olarak anılan Avrupa Birliği, amil-vekil ilişkisi kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Avrupa Birliği bütünleşmesinin özellikle de Birlikte üye devletler ve Avrupa Birliği kurumları arasındaki ilişkilerin amil-vekil ilişkisi kavramı temelinde anlaşılıp anlaşılamayacağı üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak amil-vekil ilişkisi, bu ilişkinin varlık sebebi olan yetki devri aşaması ve yetki devri sonrasında ortaya çıkan dinamikler hesaba katılarak sunulmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise ilk bölümde sunulan kavramsal çerçeveden hareketle Avrupa Birliği düzeyinde amil-vekil ilişkisinin nasıl hayata geçtiği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Devletlerarası İşbirliği, Avrupa Birliği, Amil-Vekil İlişkisi, Yeni Kurumsalcılık, Rasyonel Tercih Kurumsalcılığı

Abstract

There has been a tremendous increase in the number of inter-state cooperation attempts in the post-World War II context. Several theoretical approaches and conceptual frameworks have been developed in order to understand these cooperation initiatives. Principal-agent relation concept is one of the theoretical tools mobilised in this scope. The concept is one of the primary explanatory tools used by the rational-choice institutionalism, which is a part of the new institutionalism having implications in diverse disciplines such as economy, political science and international relations. This study aims to examine the European Union, which has been frequently labelled as the most advanced cooperation attempt among the states, by means of the principal-agent concept. The study tests the usefulness of the principle-agent relation concept in understanding the European Union integration, primarily focusing on the relations between the European Union member states and institutions. In this framework, firstly, the principal-agent relation concept will be elaborated by concentrating on the phases of the conferral of power by the principals to the agents and the dynamics at stake after this conferral of power. The second part of the study examines the operation of the principal-agent relations in the European Union context by utilising from the theoretical framework provided in the first part.

Key Words: Inter-state Cooperation, European Union, Principal-Agent Relationship, New Institutionalism, Rational-Choice Institutionalism

Giriş

Kurumsalcılık oldukça eski temellere sahip bir yaklaşımdır. Tarihsel süreçte Eflatun'dan Aristo'ya, Locke'dan Hobbes'a kadar bütün siyaset bilimciler siyasi kurumların siyasi davranışları değiştirme kapasitesine sahip olduğuna işaret etmiştir (Steinbo, 2008: 118). Tarihsel olarak siyasi teori, kurumları; belirleyici, emreden ve aktörlerin davranışlarını değiştiren ve kendi çıkarlarına uygun davranabilme kapasitesine sahip olan aktörler olarak tanımlamıştır. Bundan dolayı da kurumların siyasi arenayı şekillendirme kapasitesine sahip olduğu varsayımına sahip tüm yaklaşımları kurumsalcılık olarak sınıflandırılmıştır. Zamanla siyaseti açıklamak üzere kullanılan yaklaşımlarda kaybolan ya da giderek azalan kurum vurgusu yeni kurumsalcılıkla geri dönmüştür. Zaten, yeni kurumsalcılığın başındaki yeni sıfatı, bu teorik yaklaşımla ortaya

¹ Bu çalışma yazarın Ankara Üniversitesi tarafından kabul edilen, Avrupa Birliği ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı tarafından 29 Eylül 2015 tarihinde kabul edilen "Avrupa Birliği Genişlemesi ve Ulusüstü Avrupa Birliği Kurumları: Yeni Kurumsalcı Bir Değerlendirme" başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

² Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
E-Posta: seven.erdogan@erdogan.edu.tr.

konan fikirlerin yeni olmasından çok; kurumları, siyasi süreçlerde dikkate alan eski bir kurumsalcılığın olduğuna vurgu yapmaya yöneliktir. Yeni kurumsalcılık siyasetin yapıldığı sosyal ortamı ve bireysel aktörlerin motivasyonunu inkâr etmeden, kurumların siyasi arenada sanılandan daha bağımsız bir rol oynadığı noktasına vurgu yapmaktadır (March ve Olsen, 1984: 738). Ayrıca yeni kurumsalcılıkla, kurumsalcı olarak nitelendirilebilecek eski teorilere kıyasla kurumların siyasi süreç ve sonuçlar üzerindeki etkisi farklı bir yaklaşım ve kavramlar aracılığıyla ele alınmıştır.

Yeni kurumsalcılar 1970'lerde Amerikan Kongresi bünyesinde faaliyet gösteren komitelerin gündem belirleme gücüne odaklanmıştır. Kongre ve farklı kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere amil-vekil ilişkisi kavramı da bu dönemde geliştirilmiştir. Yeni kurumsalcılık her ne kadar Amerikan siyasi kurumları gözlemlenerek ortaya çıkan bir teorik yaklaşım olsa da zaman içinde ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyet gösteren diğer siyasi oluşumları da açıklama kapasitesine sahip olduğu görülmüştür (Pollack, 2006: 13, 33). Dünya üzerinde en yoğun şekilde kurumsallaşmış uluslararası örgütlerden biri olarak Avrupa Birliği (AB) de yeni kurumsalcılık yaklaşımı temelinde ele alınan siyasi oluşumlardan biri olmuştur. Yeni kurumsalcılık yaklaşımı, içinde birden çok kurumsalcılığı barındırmaktadır. Yeni kurumsalcılık literatürde genel olarak rasyonel-tercih (rational-choice) kurumsalcılığı, tarihsel (historical) kurumsalcılık ve sosyolojik (sociological) kurumsalcılık şeklinde sınıflandırılmaktadır (Aspinwall ve Schneider, 2000: 3). Bu çalışma kapsamında devletlerarası işbirliğini açıklamak üzere kullanılan amil-vekil ilişkisi kavramı da rasyonel-tercih kurumsalcılığı tarafından kullanılan açıklayıcı kavramlardan biridir.

Rasyonel-tercih kurumsalcılığı, kurumları; devletlerin belirli hedeflere ulaşmak için maliyeti asgari düzeyde tutarak stratejik tercihler olarak tanımlamaktadır. Kurumlar ulus devletlerin ortak sorunlara buldukları ortak çözümler olarak görülmektedir. Kurumlar genellikle devletlere hedeflerine ulaşmakta destek olmak için oluşturulmakta, korunmakta ve dönüştürülmektedir (Olsen, 2003: 48). Bu yaklaşıma göre kurumlar devletlerin ilişkilerini belirli şekilde yapılandırarak devletlere işbirliği yapabilmelerini mümkün kılan bir ortam sunmaktadır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2002: 509).

AB, bir taraftan diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi üye devletlerin aralarında gerçekleştirdikleri müzakerelerde aldıkları kararlar neticesinde üye devletlerin isteklerini yerine getirmek üzere faaliyet gösteren bir oluşumken, diğer taraftan üye devletler üzerinde belirli bir düzeyde hâkimiyete de sahiptir (McCormick, 2011: 5). Buna karşın AB'yi anlamaya yönelik çalışmaların büyük bir çoğunluğu üye devletleri öncelikli olarak ele almaktadır. Yani, amil odaklı bir yaklaşıma dayanmaktadır. Söz konusu çalışmalarda AB içindeki vekillerin amiller üzerindeki etkisi ya da amil-vekil etkileşimi sıklıkla göz ardı edilmektedir. Bu çalışma literatürde bulunan bu boşluğun ortadan kaldırılmasına katkıda bulunulması açısından da önemlidir.

Bu çalışmanın amacı rasyonel-tercih kurumsalcılığının en önemli açıklayıcı kavramlarından biri olan amil-vekil ilişkisi kavramı temelinde AB bütünleşmesini, özellikle de AB'de üye devletler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi anlamının mümkün olup olmadığını belirlemektir. Bu kapsamda ilk olarak amil-vekil ilişkisi, bu ilişkinin varlık sebebi olan yetki devri aşaması ve yetki devri sonrasında ortaya çıkan dinamikler hesaba katılarak sunulmaktadır. Çalışmanın ikinci kısmında ise ilk bölümde sunulan kavramsal çerçeveden hareketle AB düzeyinde amil-vekil ilişkisinin nasıl hayata geçtiği üzerinde durulmaktadır.

1. Amil-Vekil İlişkisi

1.1. Vekilden Amile Yetki Devri

Amil-vekil ilişkisinde siyasi aktörler amil ve vekil olarak iki gruba ayrılmaktadır. Amiller siyasi sistemi vekillerde dâhil olmak üzere oluşturma gücüne sahip aktörler olarak görülürken, vekiller oluşturulanlar olarak amillerin isteklerini yerine getirmek sorumlu aktörler olarak sistemde yerlerini almaktadır. Vekil, amilin elindeki gücün bir kısmını devretmesi sayesinde hayat bulmaktadır. Vekiller, oluşturulmalarının ardından amillerin sonraki stratejik hesaplamalarının parçası haline gelmektedir. Amilin yetki devrine karar vermesinin arkasında yoğun olması, ilgili politika alanını düzenleyebilecek teknik donanım ve bilgiden yoksun olması, birden çok amilin olduğu durumlarda amiller arasında güven eksikliğinin olması ve etkinlik arayışı gibi faktörler yer almaktadır (Sweet ve Caporaso, 1998: 93). Yani, amiller faydalarını maksimize etmeyi amaçlayan aktörlerdir. Vekiller amillerine bilgi sağlama, izleme faaliyetleri ve kural dışılıkların cezalandırılma gibi işlevleri yerine getirerek birçok fayda sağlamaktadır (Hall ve Taylor, 1996: 939-940).

Yetki devrine ilişkin çalışmalara amilin tüm yetkilerin gerçek sahibi olarak meşru yönetme hakkına sahip olduğuna ve vekilin bundan dolayı amilin tercihlerine uygun şekilde davranması gerektiğine ilişkin bir varsayım hâkimdir (Menon ve Weatherill, 2002: 118). Amil-vekil ilişkisinde yetki devri, vekil tarafından gerçekleştirilmesi istenen rollere bağlıdır. Yetki devredilen vekilden, amil tarafından istenen sonuçların gerçekleşmesine hizmet edecek şekilde davranması beklenmektedir (Tallberg, 2000: 845). Buna karşın, vekiller tarafsız ve iradesiz aktörler olarak görülmemelidir. Zira güçlü amiller vekillerin oluşturulma ve faaliyetlerini diğer aktörlerden daha fazla yönlendirme kabiliyetine sahiptir. Amil-vekil ilişkisi çerçevesinde bu ifade dikkate alındığında vekilin bütün amillerle ilişkisinin aynı şekilde işlemediği ortaya çıkmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere vekilin güç ve kaynaklara sahip olmasının arkasında amilin kendisine devrettiği yetkiler ve kendisinden yerine getirmesini beklediği roller yer almaktadır. Buna karşın vekillerin sahip oldukları her güç ve kaynak meşruiyetini amillerin yetki devrinden almayabilmektedir. Vekiller kendi çabaları ve faaliyetlerini kendilerine yetki devredilmeyen ve resmi olarak vekil sıfatıyla davranma haklarının olmadığı politika alanlarında kendilerini gayri resmi olarak etkili kılmaya yönelik faaliyetlerde bulunabilmektedir. Örneğin Pollack vekillerin resmi olmayan gündem belirleme gücüne sahip olabileceğine işaret ederek bu gücün; duruma ilişkin tam ve mükemmel bilginin amiller açısından mevcut olmaması ya da mevcut bilginin amil ve vekil arasında vekilin lehine olacak şekilde asimetrik bir şekilde dağılması, gelecekte ortaya çıkacak durumlara ilişkin belirsizliklerin yüksek olması, pazarlığı uzatmanın amiller açısından yüksek

maliyetler ortaya çıkarması, vekilin kendi pozisyonunu güçlendiren diğer vekiller arasında ya da vekillerin duyarlı olduğu çıkar grupları arasında önemli destekçilerinin var olması gibi koşullar altında daha yüksek olacağını ileri sürmektedir (Pollack, 2003: 51-52).

1.2. Yetki Devri Sonrasında Amil-Vekil İlişkisi

Amil-vekil ilişkisi kavramında vekiller kimi zaman üye devletlerin işlem maliyetlerini düşürmekten başka herhangi bir görevi yerine getirmeyen güçsüz aktörler olarak kavramsallaştırılırken, kimi durumlarda özellikle amillerce vekilleri kontrol etmek üzere oluşturulan kontrol mekanizmaları açıklanırken amillerden bağımsız davranma kapasitesine sahip güçlü aktörler olarak kavramsallaştırılmaktadır (Jenson ve Mérand, 2010: 78). Dolayısıyla yetki devri sorunsalı dışında rasyonel-tercih kurumsalcılığının en fazla üzerinde durduğu konulardan biri de yetki devrinde bulunan vekilin, amilden bağımsız davranabilme potansiyelidir (Pollack, 2006: 39). Bu da demek oluyor ki amil-vekil ilişkisinde amil, vekile yetki devrinde bulunduğu anda hemen yeni bir problemle karşı karşıya kalmaktadır.

Bir vekilin bağımsızlığı, amil tarafından kendisine tanınan serbestlik kadar, kendi tercihlerinin de bir sonucudur. Vekil, amilden farklı bir tercihlere sahip değilse ve tercihlerini amile göre tanımlayan bir tutum içinde olmazsa amilden bağımsız davranmamaktadır. Ek olarak, amillere kıyasla vekiller daha istikrarlı bir yapıya sahiptir. Demokratik sistemlerde düzenli aralıklarla gerçekleşen seçimlerle iktidar değişikliklerinin yaşanması, amillerde değişimin yaşanmasına neden olan faktörlerden biridir. Bu durum vekillerin amillere göre daha sabit çıkarlara sahip olmasını ve faaliyetlerini daha istikrarlı bir şekilde yürütmelerini beraberinde getirmektedir (Tallberg, 2000: 846). Ayrıca amillerin birden çok olması vekilin avantajına olan bir durumdur. Zira amilin birden çok olduğu ve amiller arasında çıkar çatışmasının söz konusu olduğu durumlarda, vekilin bağımsız davranma kabiliyeti artmaktadır (Dowding, 2000: 135). Özellikle amillerin birbirinden farklı tercihlere sahip olduğu durumlarda vekil, kolaylıkla amillerin yaptırımından kaçınabilir ve bunun rahatlığıyla daha bağımsız davranabilmektedir (Cortell ve Peterson, 2001: 776).

Amilin vekile yetki devretmek suretiyle uğradığı güç kaybı, vekilin iki şekilde davranması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki olan yetki kaymasında (*slippage*), vekil kendisine devredilen yetkiyi kötüye kullanmaktadır. Başka bir deyişle amilin yetki devrederken farz ettiği ya da tercih ettiği durumla, vekilin devredilen yetkiyle yaptıkları arasında amilin öngöremediği bir fark söz konusu olmaktadır. İkinci durum olan yetkiden kaçmada (*shirking*) ise vekil kendisine devredilen yetkileri amilin tercihlerinden ziyade doğrudan kendi tercihlerine hizmet edecek şekilde kullanmaktadır. Bu iki durum, amil-vekil ilişkisinin yetki devri sonrasında amil açısından problemleridir (Pollack, 2003: 26).

Pierson amil-vekil ilişkisinde yetki devri sonrasında amil açısından ortaya çıkan sorunları ve bu sorunların nedenlerini tanımlamaya çalışmıştır. İlk olarak demokratik toplumlardaki hükümetler seçim baskısı altında olduklarından amiller vekilleri meydana getirirken davranışlarının uzun dönemdeki etkisinden ziyade kısa dönemde ortaya çıkan sonuçlara odaklanarak kısa dönemli seçim başarıları kazanmak uğruna uzun dönemde kontrol kaybına uğrayacakları yetki devirlerine rıza gösterebilmektedir. İkinci olarak vekillerin, dünya üzerindeki bütün karmaşık durumlar katılarak kurulmaları mümkün değildir. Amiller vekilleri tüm gelecek ihtimallerine uygun olarak tasarlayamamaktadır. (Mahoney ve Thelen, 2010: 12). Çünkü amiller yetki devri sırasında geleceği tam olarak kestirememektedir. Üçüncü olarak amillerin tercihleri zaman içinde değişim gösterebilmekte ve amillerde değişen iktidarların farklı tercihleri söz konusu olabilmektedir. Ancak kurumsal mekanizmada değişiklik yapmanın tüm amillerin olumlu oyunu gerektirmesi nedeniyle amiller mevcut kurumsal yapılamada istedikleri gibi bir değişiklik yapamamaktadır. Dördüncü olarak sosyal aktörlerin vekillere yönelik geliştirdikleri bağlılık da amillerin mevcut durumu değiştirmesini zorlaştırmaktadır. Kurumların varlığından kâr sağlayan sosyal aktörlerin devamından yana tavır koymaktadır. Vekiller amillerden aldıkları yetkileri kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmenin yanı sıra kendi çıkarlarını gerçekleştirmek ya da amillerin kendileri üzerindeki kontrollerinde boşluklar ortaya çıkarmak için kullanabilmektedir. Son olarak bilgi eksikliği ya da yayılma (*spillover*) gibi etkiler amillerin beklenmeyen sonuçlarla karşı karşıya kalmasını beraberinde getirmektedir (Pierson, 1996: 147).

Amilin vekilden bağımsız davranma potansiyeli taşıdığından düşünülmesi yetki devri sonrasında kontrol mekanizmalarının oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Kontrol mekanizmaları yoluyla vekilin bağımsız davranma ihtimalini ortadan kaldırılması hedeflenmektedir (Tomini, 2010: 2). Bir sistem içinde vekillerin sahip oldukları gücü, yalnızca vekillere amiller tarafından devredilen yetkiler dâhilinde yorumlamak ve amil tarafından vekili kontrol etmek üzere oluşturulan kontrol mekanizmalarını hesaba katmamak, vekillerin gerçek güçlerinin doğru bir şekilde anlaşılmasına neden olabilmektedir. Bundan dolayı da bir vekilin sahip olduğu bağımsız davranabilme kapasitesi öncelikli olarak amilin söz konusu kurumu kontrol etmek üzere oluşturduğu kontrol mekanizmalarının gücüne ve etkinliğine göre değişiklik göstermektedir (Tallberg, 2000: 845).

Amiller vekilin davranışlarını kontrol etmek üzere, devrettikleri yetki oranında kontrol mekanizmaları oluşturmaya özen göstermektedir (Franchino, 1998: 1). Amil tarafından yetki devriyle oluşacak güç kaybını önlemek üzere geliştirilen kontrol mekanizmaları, vekilin yetkiyi kullanımının öncesinde (*ex-ante control*) ya da sonrasında (*ex-post control*) söz konusu olabilmektedir. Faaliyet öncesi dönemde amil, vekilin faaliyetlerinin sınırlarını kapsamlı bir şekilde tanımlayabilmekte; faaliyet sonrası dönemde ise vekilin faaliyetlerini takip ederek gereken durumlarda vekile yaptırım uygulayabilmektedir. Kontrol, amile vekilin kendisinin devrettiği yetkiyi aşan davranışlarına yaptırım uygulamasını imkânlı hale getirmektedir. Amilin vekil üzerindeki yaptırımları, atamalar ya da bütçe kesintileri gibi çeşitli şekillerde gerçekleştirilmektedir (Sweet, 2004: 27).

Kontrol mekanizmaları amil tarafından farklı yöntemlerle uygulanabilmektedir. Pollack tarafından vekili kontrol etmek üzere geliştirilen kontrol mekanizmalarının üç farklı yöntem temelinde hayata geçirilebileceği üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, polis devriyesi gözetimi (*police patrol oversight*) yöntemidir. Bu tür kontrolde vekilin faaliyetleri amil tarafından en sıkı şekilde kontrol edilmektedir. Komiteler bu tür gözetimin en önemli araçlarındandır. Amil açısından en etkili sonuçlar üreten

kontrol şeklidir. Buna karşın hem maliyetli hem de vakit alan bir kontrol yöntemidir. Bu dezavantajları amiller tarafından tercih edilme olasılığını azaltmaktadır. İkinci kontrol yöntemi, yangın alarmı gözetimi (*fire-alarm oversight*) olarak isimlendirilmektedir. Bu yöntemde amil yerine bu ilişkinin dışında olan çıkar grupları gibi ilişki açısından dışsal aktörler tarafından gerçekleştirilen bir kontrol söz konusudur. Yani amil, vekilin kontrolünü başka aktörlere devretmektedir. Dışsal aktörler vekilin faaliyetlerinden rahatsızlık duyduklarında durumu ya doğrudan amile bildirmekte ya da böyle durumlarda sistem içinde var olan diğer yasal denetim yollarına başvurmaktadır. Bu kontrol türü dışsal aktörlerin tercihlerine öncelik veren ve sistemin onları kayırmasına imkân veren bir denetim türüdür. Ancak amile kontrol maliyetini dışsallaştırma imkânı sunmaktadır. Bundan dolayı da amiller açısından oldukça cazip bir kontrol türüdür. Kontrol mekanizmalarının hayata geçirilmesine fırsat tanıyan son yöntem ise kurumsal gözetim (*institutional oversight*) yöntemidir. Bu kapsamda bir vekil, diğer bir vekilin davranışlarını kontrol etmek üzere görevlendirilmektedir. Bir sıkıntı halinde kontrol eden vekil kendisi doğrudan ya da amiller aracılığıyla yetkilerini aşan vekili cezalandırmak üzere harekete geçmektedir (Pollack, 1997: 112-113).

Amiller tarafından geliştirilen kontrol mekanizmalarının beklenen sonuçları ortaya çıkarmasında vekillerin söz konusu kontrol mekanizmalarına ilişkin sahip oldukları algılar da önemli rol oynamaktadır. Caydırıcılık mantığına göre amilin vekil üzerindeki baskısı, vekil tarafından gerçek görülerek ciddiye alındığı ölçüde vekil, amilin tercihlerini kendi tercihleri gibi görerek tüm davranışlarını hesaba katmaktadır (Pollack, 1997: 97). Vekil kendine özgü bilgi kaynakları oluşturarak, varlığını devam ettirmek üzere amil dışında yeni müşteriler oluşturarak, çoklu amil durumunda amillerin tercihlerinin farklı olmasından faydalanarak, amil tarafından hesabı sorulduğunda durumdan haberi yokmuş gibi davranarak ve amillerin durumu algılama şeklini değiştirmeye çalışarak amil karşısında avantajlı bir konum elde etmek üzere çaba göstermektedir (Sweet ve Caporaso, 1998: 94). Yani vekillerin amiller tarafından oluşturulan kontrol mekanizmaları karşısında pasif bir tutum içinde oldukları düşünülmemelidir.

2. Avrupa Birliği'nde Amil-Vekil İlişkisi

1950'li yılların başında Avrupa, dünyanın geri kalanıyla büyük ölçüde benzer bir siyasi görünüm sergilemekteydi. Avrupa siyaseti de dünyanın geri kalanında olduğu gibi kendi çıkarları peşinde koşan ulus devletlerden teşkil etmekteydi. Söz konusu Avrupa siyaseti, otuz yıl gibi kısa bir süre içinde birbirinden vahim sonuçlara sahip iki dünya savaşı üretmişti. Geçmişte yapılan hatalardan ders çıkararak İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Avrupa devletleri arasında savaş sonrası düzenin tamamıyla egemen ulusal devletlerle devam ettirilemeyeceğine dair ortak bir algı ortaya çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin hakim koşulları, Avrupa'da bütünleşme hareketleri için oldukça uygun bir ortamın oluşmasında ve bütünleşme adına atılan adımların başarılı olmasında büyük ölçüde etkili olmuştu (Ludlow, 2010: 12). İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da barışı garanti altına almak, ulus devletlerin tehlikeli karşı karşıya gelmelerine engel olmak, barış ortamını bozma ihtimali olan ortak sorunlarla mücadele etmek düşüncesiyle atılan adımların en önemlilerinden biri de hiç şüphesiz ki AB'dir. 1952 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu kurarak iki sektörde sınırlı bir ekonomik bütünleşmeye imza atan altı ülke, 1957 yılında Roma Antlaşması'nı imzalayarak bugün AB olarak bildiğimiz yapının temellerini atmışlardır. Elde ettiği başarılar sayesinde diğer Avrupa ülkeleri için bir çekim merkezi haline gelen AB'nin üye sayısı zaman içinde yirmi sekize³ ulaşmıştır. Ayrıca bütünleşmenin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde gelişen AB, kurucu antlaşmalarda gerçekleştirilen reformlar yeni politika alanlarında yetkili kılınarak günümüzdeki halini almıştır. Bununla birlikte AB farklı çıkarların çatışması sonucunda ortaya çıkan uzlaşmaların bir ürünüdür.

AB'yi Avrupa kıtasındaki ya da dünya üzerindeki devletlerarası işbirliği girişimlerinden farklı kılan özelliklerin başında kendine özgü kurumsal yapısı gelmektedir. AB bütünleşmesinin başarısında AB'nin kendine özgü kurumsal yapısının etkisi büyüktür. AB'nin kurumsal yapısı ulusal çıkarları temsil eden ve Birlik çıkarlarına hizmet eden hükümetlerarası ve ulusüstü kurumların bir karmasından meydana gelmektedir. Diğer kurum, organ ve ajanslar dikkate alınmaksızın yedi asli kuruma sahip olan AB'de Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Sayıştay'ı üye devletlerden bağımsız davranma kapasitesine sahip olmaları hesaba katılarak ulusüstü AB kurumları olarak sınıflandırılırken; üye devletlerin çıkarlarının temsil edildiği Avrupa Birliği Zirvesi ve Avrupa Birliği Konseyi hükümetlerarası AB kurumları olarak kabul edilmektedir. AB'nin hükümetlerarası ve ulusüstü kurumlardan meydana gelen bu karma kurumsal yapısı, diğer uluslararası örgütlere kıyasla daha etkin olmasını sağladığı da ileri sürülmektedir (Dehousse, 1997: 10).

AB kurumsal yapısı, AB'nin kuruluşundan itibaren her yeni kurucu antlaşma ile ilerleyen bütünleşmenin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde dönüşerek günümüze kadar ilk haliyle büyük ölçüde korunmuştur. AB'nin mevcut kurumsal yapılanmasının hukuki dayanağını 2007 yılında imzalanan Lizbon Antlaşması oluşturmaktadır. Lizbon Antlaşması'yla AB kurumsal yapısında meydana gelen en önemli değişim 1992'te imzalanan Maastricht Antlaşması'yla kurulan sütunlu yapının ortadan kalkmasıdır. Bu sütunlu yapı AB içinde farklı politika alanlarında kurumlar ve üye devletler arasındaki ilişkilerin farklı şekillerde ortaya çıkmasına neden oluyordu. Lizbon Antlaşması sonrasında AB'de amiller ve vekiller arasında daha çok ilgili politika alanında geçerli olan karar alma yönetimine dayalı yeni bir denge kurulmuştur. Ayrıca olağan karar alma usulü ile Avrupa Parlamentosunun birçok karar alma sürecinde Avrupa Birliği Konseyi'ne eşlik eder hale

³ AB'nin kurucu üyelerinden biri olmayan İngiltere 1972 yılında AB üyesi haline gelmiştir. AB üyeliği öncesinde Avrupa'da daha gevşek bir bütünleşmeden yana olan tutumunu Avrupa Serbest Ticaret Alanı'nı kurarak gösteren İngiltere'nin, AB üyesi olması Avrupa'daki ulusüstü bütünleşmeye boyun eğmesidir. Bununla birlikte AB üyesi haline gelen İngiltere'nin AB bütünleşmesine dair şüpheleri sona ermemiştir. En nihayetinde Haziran 2016'da yapılan referandumla İngiliz halkı AB'den çıkmaya karar vermiştir. İngiltere'nin AB'den çıkış müzakerelerinin tamamlanmasının ardından AB üyesi devletlerin sayısı yirmi yediye düşecektir. Kimileri gelecekte yasal hale gelecek bu durumu şimdiden veri olarak kabul ederek AB üyelerinin sayısını yirmi yedi olarak zikretmektedir.

gelişi AB kurumları arasındaki dengeleri önemli biçimde etkilemiştir. Avrupa Parlamentosu üzerinde AB içindeki amillerin denetiminin neredeyse hiç olmamasından dolayı bu önemli bir değişimdir.

AB kurumları arasında belirli bir güç dengesi ve iş bölümü bulunmaktadır. AB'nin kuruluşundan itibaren bütünleşmede ve bunun doğal bir sonucu olarak AB kurumsal yapılanmasında meydana gelen değişikliklere karşın ulusüstü ve hükümetlerarası AB kurumları arasındaki dengenin korunmasına her zaman özen gösterilmiştir. Bunun ardında yatan en önemli sebep, hem hükümetlerarası hem de ulusüstü AB kurumlarının güçlü olduğu bir AB bütünleşmesinin başarılı bir şekilde üye devletler açısından beklenen sonuçları gerçekleştirebileceği kanaatidir. Günümüz AB yapılanması da farklı mantığa dayanan bu iki grup AB kurumu arasında hiyerarşik olmayan makul bir dengeye dayanmaktadır.

Üye devletler, bütünleşmenin başlangıcından itibaren AB'nin; etkin, etkili ve makul süreler içinde hareket edebilen bir örgüt olması ile AB bütünleşmesinin tamamen kendi kontrolleri altında işleyen bir süreç olarak ilerlemesi arasında sürekli bir tercih yapmak durumunda kalmıştır. AB tarihini üye devletlerin bu iki zıt durum arasında bir denge bulma çabası olarak tanımlamak da mümkündür (Peterson ve Bomberg, 1998: 89). Bu çalışma kapsamında kullanılan kavramsal çerçeveden hareketle AB bütünleşmesi, amil konumundaki üye devletler ile onlar tarafından devredilen yetkilerle varlık kazanarak faaliyet göstermekte olan vekil konumundaki AB kurumları arasındaki bir denge arayışı olarak da tanımlanabilir. Başka bir deyişle, AB'nin kuruluşunun ardından geçen uzun yıllara karşın Avrupa'da bir yanda kendilerini ekonomik ve siyasi bir güç olarak gören ulus devlet ile bu ulus devletlerin egemenliklerini belirli ölçüde devrederek kendi iradeleriyle meydana getirdikleri AB kurumları arasındaki güç mücadelesi, bugün hala devam etmekte ve Avrupa siyasetinin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır (Milward, 1992: 20).

Yeni kurumsalcılık, AB'yi yalnızca üye devletlerin bir araya gelmesinden oluşan bir kurum olarak ele almamaktadır. AB mekanizması içinde gücün hükümetlerarası ve ulusüstü kurumlar arasında paylaşıldığını ve önemli kararların bu kurumlar arasındaki uzlaşının bir sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Peterson ve Bomberg, 1992: 32). Hiç şüphesiz ki farklı yeni kurumsalcılık türlerinin üye devletlerle AB kurumları arasındaki ilişkiye yönelik farklı kavramsallaştırmaları mevcuttur. Zira AB bütünleşmesinde üye devletler tarafından oynanan merkezi rolü inkâr etmek mümkün değildir. Ancak, AB bütünleşmesini sadece üye devletleri dikkate alarak ele alan yaklaşımlar, süreçte rol oynayan diğer aktörleri dikkate almayarak indirgemeci bir yaklaşım benimsemektedir. Bu tür teoriler AB bütünleşmesine etki eden AB kurumları, çıkar grupları ya da bölgesel idareler gibi aktörleri tamamen görmezden gelmekte ve AB'yi, diğer uluslararası bütünleşme deneyimlerinden ayrı kılan sayısız aktör arasında kurulu bir karmaşık ilişkiler bütünü olması durumunu hiçe saymaktadır (Dehousse, 1998: 70). Bu yüzden kurumların siyasi sistemler üzerindeki etkilerine vurgu yapan farklı yeni kurumsalcılıkların ve bu çalışmada kullanılan amil-vekil ilişkisi kavramının devletlerarası işbirliğini anlama çabasına azımsanmayacak bir katkısı söz konusudur.

Yeni kurumsalcılıklar AB'de karar alma süreçlerinin iki temel özelliğini vurgulamaktadır. Bunlardan ilki karar alma süreçlerinin farklı AB kurumları, özellikle de hükümetlerarası ve ulusüstü kurumlar arasında bir rekabet ortamında gerçekleşmesi; ikincisi ise sürekli olarak tekrarlanan karar alma süreçleri neticesinde karar almaya ilişkin yerleşik ve kurumsallaşmış pratiklerin ortaya çıkmasıdır (Peterson ve Bomberg, 1998: 46). AB, bir yandan diğer uluslararası örgütlerde olduğu gibi üye devletlerin aralarında gerçekleştirdikleri müzakerelerde aldıkları kararlar neticesinde üye devletlerin isteklerini yerine getirmek üzere faaliyet gösteren bir oluşumken, diğer yandan üye devletlerin üzerinde bir hâkimiyete de sahiptir. Üye devletlerden belirli şekilde davranmalarını talep edebilmekte ve gereken durumlarda üye devletlere yaptırım da uygulayabilmektedir (McCormick, 2011: 5). Dolayısıyla AB içinde AB'nin kendi özgü yapılanmasının yansıması niteliğinde bir amil-vekil ilişkisi söz konusudur. Pollack'a göre AB özelinde düşünüldüğünde amil-vekil ilişkisi AB bütünleşmesindeki farklı politika alanlarına, farklı zaman dilimlerine, üye hükümetlerin tercihlerine, amil ve vekil arasında bilginin dağılımına, vekile yaptırım uygulanmasına ve yeni bir düzenlemeye gidilmesine ilişkin kuralların sıklığına göre değişiklik göstermektedir (Pollack, 2006: 39). Dolayısıyla AB içinde üye devletler ve AB kurumları arasında her durumda ve her zaman geçerli tek bir amil-vekil ilişkisi türünden bahsetmek bir hayli güçtür.

AB üyesi devletler dört önemli konuda AB kurumlarına yetki devrinde bulunmuştur. Bunlardan ilki tüm üye devletlerin antlaşmalara uygun davranıp davranmadığının izlenmesidir. Bu rol, AB içinde Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından ifa edilmektedir. İkincisi üye devletlerin antlaşmalarda farkında olmadan eksik bıraktıkları hususlardan kaynaklanan sorunların çözülmesi ya da eksik sözleşme kaynaklı problemlere çözüm üretilmesidir. AB'de eksik sözleşme hükümlerinin doldurulması; karar almaya yetkili Konsey ve Avrupa Parlamentosu, ikincil mevzuat benimseme gücüne sahip Komisyon ve AB mevzuatını yorumlama kapasitesine sahip ABAD tarafından yerine getirilmektedir (Pollack, 1996: 436). Üçüncüsü üye devletlerin eksik ya da taraflı bilgiye sahip olmasının yüksek ihtimal taşıdığı konularda güvenilir teknik bilgi ve uzmanlığın sunulmasıdır. Bu rol çoğunlukla Avrupa Komisyonu tarafından ifa edilmektedir. Sonuncusu ise üye devletlerin AB gündemini kendi tercihlerine uygun olarak şekillendirmek üzere aralarında rekabet etmesi ve çatışmasına engel olmak üzere AB gündeminin tespit edilmesidir (Pollack, 2003: 6). Her ne kadar bu konu, tarihsel olarak Avrupa Komisyonuna yetki devredilen konulardan birisi olarak sıklıkla anılsa da son dönemde; özellikle Zirvenin AB kurumsal yapısına eklenmesi sonrasında, üye devletlerin bu alanda Komisyona devrettikleri yetkileri, belirli ölçülerde özellikle AB bütünleşmesine ilişkin hassasiyetlerinin yüksek olduğu politika alanlarında geri aldıklarını ileri sürmek mümkündür.

Amil-vekil ilişkisi kavramı üye devletlerle ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkiyi her durumda açıklamaya bile, söz konusu kavramın bu ilişkinin bazı boyutlarını önemli ölçüde açıklama kapasitesine sahip olduğu ileri sürülebilir. Çünkü en nihayetinde, ulusüstü AB kurumları AB kurucu antlaşmaları yoluyla üye devletler tarafından kendilerine verilen yetkileri kullanmakta ve her zaman üye devletler tarafından bu yetkilerin geri alınması tehditi ile karşı karşıya faaliyetlerini sürdürmektedir. AB üyesi devletleri ulusüstü AB kurumlarına yetki devrinde bulunmaya iten bu dört faktörü aynı zamanda üye devletlerin bu yetki devrinden kazanmayı bekledikleri kazançlar olarak da görmek mümkündür (Pollack, 2003: 26).

Üye devlet çıkarları temelinde faaliyet gösteren hükümetlerarası AB kurumları da esasında AB içindeki amiller niteliğindedir. Yani AB sisteminde amiller yalnızca üye devletlerle sınırlı değildir. Doğası gereği AB üyesi devletlerin çıkarlarını öncelikli olarak gören hükümetlerarası AB kurumları da AB sistemindeki amillerdir. Dolayısıyla amil-vekil ilişkisi kavramı üye devletlerle ulusüstü AB kurumları arasındaki ilişkilerin anlaşılması açısından daha kullanışlı bir kavramdır. Amil-vekil ilişkisi kavramı üye devletler ve ulusüstü AB kurumları özelinde düşünüldüğünde üye devletlerle ile ulusüstü AB kurumlarından Avrupa Komisyonu arasındaki ilişkinin tam olarak da bu teorik kavram tarafından sunulan çerçeve ile anlaşılmasının mümkün olduğu görülmektedir. Avrupa Komisyonunun AB sisteminde ifa etmekte olduğu birçok rol, örneğin AB politikalarının uygulanması gibi, bu temelde kolaylıkla açıklanabilir. Bununla birlikte amil-vekil ilişkisi kavramının diğer ulusüstü AB kurumları ile üye devletler arasındaki ilişkinin anlaşılması noktasındaki etkinliği görece daha sınırlıdır. Yargı rolünün doğası gereği Avrupa Birliği Adalet Divanı ile üye devletler arasında farklı bir amil-vekil ilişkisi söz konusudur. Benzer bir durum ulusal düzeyde merkez bankalarının sahip olduğu özerklikten hareketle AB içinde özerk bir konuma sahip olan Avrupa Merkez Bankası açısından da geçerlidir. AB'nin halk iradesine dayalı tek kurumu olmasının verdiği meşruiyetle AB içindeki gücünü zaman içinde arttıran Avrupa Parlamentosu ile üye devletler arasındaki ilişkiyi amil-vekil kavramı ile açıklamak ise bir hayli zordur. Avrupa Parlamentosu AB sistemi içinde zaten kendisini amil olarak inşa etme çabasıdadır. Dolayısıyla üye devletlerle olan ilişkisinden ziyade bu kurumun diğer ulusüstü AB kurumları ile ilişkilerini özellikle de Avrupa Komisyonu ile olan ilişkisini amil-vekil kavramı ile ele almak daha uygundur.

Üye devletler AB'yi oluştururken giderek daha sıkı bir Birlik haline getirmeyi taahhüt etmiş olsalar bile zaman içinde AB kurumlarının AB sistemi içinde elde ettikleri güçten rahatsızlık duyarak bireysel olarak ya da Konsey bünyesinde harekete geçerek AB kurumlarının bağımsız hareket etme kapasitesini sınırlandırıcı tedbirler benimsemişlerdir (Welsh, 1996: 11). AB düzeyinde üye devletler tarafından AB kurumlarının faaliyetlerini denetlemek üzere geliştirilen kontrol mekanizmaları kuruma kuruma, içinde bulunulan tarihsel döneme ya da politika alanına göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla üye devletler kontrol mekanizmaları yoluyla AB kurumlarının bağımsız davranabilme kapasitesini sınırlandırarak yetki devrinde elde edecekleri kazancı maksimuma taşımaya hedeflemektedir (Pollack, 2003: 7, 19). Üye devletler tarafından AB kurumlarına devredilen yetkiler, ancak üye devletlerin AB kurumlarını kontrol etmek üzere oluşturdukları kontrol mekanizmaları ile bir arada değerlendirildiğinde AB kurumlarının üye devletlerden bağımsız davranabilme kapasitesi hakkında gerçek bir fikir sahibi olmak mümkündür (Sweet, 2004: 26).

Franchino üye devletler tarafından AB kurumlarını kontrol etmek üzere geliştirilen mekanizmaları tanımlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda, kontrol mekanizmalarının yetki devrinin mutlak olmayıp belirli bir süre için geçerli olması, vekilin harcamaları için belirli bir limitin belirlenmesi, vekile raporlama zorunluluğunun getirilmesi, vekile amile danışma zorunluluğunun getirilmesi, vekile kamuoyuna açıklama zorunluluğunun getirilmesi, vekile devredilen yetkilerin kullanımına ilişkin ayrıntılı olarak kurulların ve koşulların saptanması, yetki devrinin vekil tarafından kötüye kullanılması durumunda uygulanacak olan yaptırımların yetki devri sırasında tanımlanması, yetki devri ile ortaya çıkacak durumdan muaf olacak kişi, grup ya da üye devletlerin yetki devri sırasında açıkça beyan edilmesi, yetki devri dâhilinde vekilin yaptıklarının amilin ya da başka bir merciinin onayına tabi olması, yetki devri sonrasında vekilin yaptığı eylemlerin iptalinin amil ya da başka bir merci tarafından söz konusu olması gibi farklı şekillerde ortaya çıkabileceğine işaret etmiştir (Franchino, 1998: 216). Bu da demek oluyor ki AB'de oldukça farklı kontrol mekanizmalarını barındıran karmaşık bir kontrol sistemi üye devletler tarafından hayata geçirilmiştir. Hiç şüphesiz ki üye devletler ve farklı AB kurumları arasında değişim göstermekte olan amil-vekil ilişkileri de bu farklılığı ortaya çıkaran faktörlerin başında gelmektedir.

AB kurumlarına ilişkin düzenlemelerin yer aldığı Lizbon Antlaşması'nın 13. maddesinde her kurumun kendine devredilen yetkiler uyarınca davranması gerektiği vurgulanmış olsa bile AB kurumları her zaman AB içinde kendilerini daha güçlü kılabacak ve üye devletlerin oluşturduğu kontrol mekanizmalarını etkisiz hale getirecek faaliyetlerde bulunma imkânına sahiptir (Hooghe, 1999: 440). AB ölçeğinde amilin çoklu yapısı ve vekillerin amillere kıyasla daha bütüncül bir yapıya sahip olması da vekilleri siyasi süreç ve sonuçlarda amillere kıyasla güçlü kılmaktadır. Zira yetki devrinde bulunulan AB kurumları; bazı amillerle benzer, bazı amillerle de aykırı tercihlere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla vekili kontrol etmek üzere amiller tarafından oluşturulan kontrol mekanizmaları da çıkarları vekille örtüşen ve çelişen amiller arasındaki uzlaşımın bir sonucudur. Başka bir deyişle, AB gibi bir sistem içinde vekiller üye devletlerin birbirleriyle çatışan tercihlerinin olması durumundan faydalanarak hem kendi tercihlerini ilerletecek faaliyetlerde bulunabilmekte hem de üye devletler arasındaki fikir ayrılıklarından yararlanarak herhangi bir yaptırımla karşılaşmaktan kolaylıkla kendini koruyabilmektedir (Pollack, 1997: 114).

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde devletlerarası işbirliklerinin sayısında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Avrupa kıtasındaki devletler arasındaki ilişkileri yeniden yapılandırarak devletlerarası ilişkilere çatışmadan ziyade işbirliğine dayalı yeni bir mantığın hakim olmasını sağlayan AB bu işbirlikleri arasında özel bir yere sahiptir. Üye devletler, bütünlüğünün başlangıcından itibaren AB'nin; etkin, etkili ve makul süreler içinde hareket edebilen bir örgüt olması ile AB bütünlüğünün tamamen kendi kontrolleri altında işleyen bir süreç olarak ilerlemesi arasında sürekli bir tercih yapmak durumunda kalmaktadır. AB tarihi üye devletlerin bu iki zıt durum arasında bir denge bulma çabası olarak anlandırılmak da mümkündür.

Bu çalışmada AB özelinde yapılan değerlendirme temelinde yeni kurumsalcılıklardan rasyonel-tercih kurumsalcılığına ait kavramlardan biri olan amil-vekil ilişkisi kavramının genelde devletlerarası ilişkilerin özelde ise AB'de amil konumundaki üye devletler ile vekil konumundaki AB kurumları arasındaki ilişkileri anlamak konusunda faydalı bir araç olduğu görülmüştür. Amil-vekil ilişkisi kavramı üye devletlerle AB kurumları, özellikle ulusüstü niteliğe sahip olanlar, arasındaki ilişkiyi her durumda açıklamaya bile, söz konusu kavramın bu ilişkinin bazı boyutlarını önemli ölçüde açıklama kapasitesine

sahip olduğu ileri sürmek mümkündür. Çünkü en nihayetinde, AB kurumları AB kurucu antlaşmaları yoluyla üye devletler tarafından kendilerine verilen yetkileri kullanan ve her zaman üye devletler tarafından bu yetkilerin geri alınması tehdidi ile karşı karşıya olan amiller konumundadır.

Kaynakça

- Aspinwall, Mark D. ve Gerald Schneider, (2000), "Same Menu, Separate Tables: The Institutional Turn in Political Science and the Study of European Integration", *European Journal of Political Research*, Cilt 38, No 1, 2000, s. 1-36.
- Avrupa Birliği Antlaşması, 17 Aralık 2007, Lizbon.
(<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>, Erişim tarihi: 11.09.2017).
- Cortell, Andrew P. ve Susan Peterson, (2001), "Limiting the Unintended Consequences of Institutional Change", *Comparative Political Studies*, Cilt 34, No 7, s. 768-799.
- Dehousse, Renaud, (1997), *Europe: The Impossible Status Quo*, Palgrave Macmillan.
- , (1998), *The European Court of Justice*, Palgrave Macmillan.
- Dowding, Keith, (2000), "Institutionalist Research on the European Union", *European Union Politics*, Cilt 1, No 1, 2000, s. 125-144.
- Franchino, Fabio, (1998), "Institutionalism and Commission's Executive Discretion: An Empirical Analysis", *European Integration Online Papers*, Cilt 2, No 6.
- Hall, Peter A. ve Rosemary C. R. Taylor, (1996), "Political Science and the Three New Institutionalisms", *Political Studies*, Cilt 44, No. 5, s. 936-957.
- Hooghe, Liesbet, (1999), "Supranational Activists or Intergovernmental Agents? Explaining the Orientations of Senior Commission Officials Toward European Integration", *Comparative Political Studies*, Cilt 32, No 4, s. 435-463.
- Jenson, Jane ve Frédéric Mérand, (2010), "Sociology, Institutionalism and the European Union", *Comparative European Politics*, Cilt 8, No 1, s. 74-92.
- Mahoney, James ve Kathleen Thelen, (2010), "A Theory of Gradual Institutional Change" James Mahoney ve Kathleen Thelen (der.), *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency and Power*, Cambridge University Press, s. 1-37.
- March, James G. ve Johan P. Olsen, (1984), "The New Institutionalism: Organisational Factors in Political Life", *The American Political Science Review*, Cilt 78, No 3, s. 734-749.
- McCormick, John, (2011), *Understanding the European Union: A Concise Introduction*, Palgrave Macmillan, 5. Baskı.
- Menon, Anand ve Stephen Weatherill, (2002), "Legitimacy, Accountability, and Delegation in the European Union", Anthony Arnul ve Daniel Wincott (der.), *Legitimacy and Accountability in the European Union*, Oxford University Press, s. 113-131.
- Milward, Alan S., (1992), *The European Rescue of the Nation State*, Routledge: London.
- Olsen, Johan P., (2003), "Reforming European Institutions of Governance", J. H. H. Weiler, Iain Begg & John Peterson (der.), *Integration in an Expanding European Union: Reassessing the Fundamentals*, Blackwell Publishing: Oxford, s. 45-65.
- Peterson, John ve Elizabeth Bomberg, (1998), "Northern Enlargement and EU Decision Making", Pierre Henri Laurent ve Marc Maresceau (der.), *The State of the European Union: Deepening and Widening*, Lynne Rienner Publishers, s. 43-65.
- , (1999), *Decision-Making in the European Union*, Palgrave: New York.
- Pierson, Paul, (1996), "The Path to European Integration: A Historical Institutional Analysis", *Comparative Political Studies*, Cilt 29, s. 123-163.
- Pollack, Mark A., (1997), "The Commission as an Agent", Neill Nugent (der.), *At the Heart of the Union: Studies of the European Commission*, Palgrave Macmillan, s. 109-128.
- , (2003), *The Engines of European Integration: Delegation, Agency and Agenda-Setting in the European Union*, Oxford University Press.
- , (2006), "Rational Choice and EU Politics", Knud Eric Jørgensen, Mark A. Pollack ve Ben Rosamond (der.), *Handbook of European Union Politics*, Sage Publications, s. 31-53.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, (2002), "Theorizing EU Enlargement: Research Focus, Hypotheses, and the State of Research", *Journal of European Public Policy*, Cilt 9, No 4, s. 500-528.
- Steinmo, Sven, (2008), "Historical Institutionalism", Donatella Della Porta ve Michael Keating (der.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Plurali*, Cambridge University Press, s. 118-138.
- Sweet, A. Stone ve James A. Caporaso, (1998), "From Free Trade to Supranational Polity: The European Court and Integration", Wayne Sandholz ve Alec Stone Sweet (der.), *European Integration and Supranational Integration*, Oxford University Press, s. 92-133.
- Sweet, A. Stone, (2004), *The Judicial Construction of Europe*, Oxford University Press.
- Tallberg, Jonas, (2000), "The Anatomy of Autonomy: An Institutional Account of Variation in Supranational Influence", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 38, No 5, s. 843-864.
- Tomini, Luca, (2010), "The Development of Enlargement Policy: Alternative Neo-Institutionalist Hypothesis About the Increasing Powers of the Commission", *Dublin 3rd ECPR Graduate Conference*.
- Welsh, Michael, (1996), *Europe United? The European Union and the Retreat from Federalism*, Palgrave Macmillan.

Summary

There has been a tremendous increase in the number of inter-state cooperation attempts in the post-World War II context. Several theoretical approaches and conceptual frameworks have been developed in order to understand these cooperation initiatives. Principal-agent relation concept is one of the theoretical tools mobilised in this scope. The concept is one of the primary explanatory tools used by the rational-choice institutionalism, which is a part of the new institutionalism having implications in diverse academic disciplines such as economy, political science and international relations. The principal-agent relations concept is a current reflection of an age-old tradition accepting the capacity of the institutions to shape the political setting. The principal-agent relation concept approaches institutions as the actors that are facilitating the inter-state cooperation aiming to design common solutions for the common problems.

This study aims to examine the European Union, which has been frequently labelled as the most advanced cooperation attempt among the states, by means of the principal-agent concept. The vast majority of the studies trying to understand the European Union are mostly making analysis concentrating on the member state behaviours. As a study taking into account the role played by the institutions without denying the influence of the social setting or state behaviours, this study provides an alternative reading of the European Union.

The study tests the usefulness of the principle-agent relation concept in understanding the European Union integration, primarily focusing on the relations between the European Union member states and institutions. In this framework, firstly, the principal-agent relation concept will be elaborated by concentrating on the phases of the conferral of power by the principals to the agents and the dynamics at stake after this conferral of power. The second part of the study examines the operation of the principal-agent relations in the European Union context by utilising from the theoretical framework provided in the first part.

The institutions, which are labelled also as the agents in this study, gain existence with the conferral of power by the principals, which are the member states at the EU level. By means of giving up some of its powers to the institutions, the principals tries to making use of the advantages provided by the agents, such as monitoring, gathering information or penalizing unruly behaviours, by bearing a very low level of cost. Despite these precise advantages, the conferral of power to the agents has also some negative implications for the principal. Since, once formed, the agents may have independent interests from the principals and may act in a way to serve their own interests by putting the interests of the principals aside. Because of this problematics, principals generally form different control mechanisms in order to maximize their gains from the existence of the agents. It is not possible to vision the real effectiveness of the agents in a political system without considering these control mechanisms.

The EU also gained existence with the conferral of power from the member states. There are numerous and various kinds of the principal-agent relations operating at the EU level. That is, the principal-agent relations between the member states and the EU institutions differs greatly in line with the changing nature of the agent and changing nature of the policy fields. There are also different kinds of control mechanisms aiming to control the activities of the agents at the EU system. These principal-agent relations have played a very vital role in the frequent labelling of the EU as the one of the successful inter-state cooperation in the world.

The study argues that the principal-agent relation concept is a useful one in order to grasp the some dynamics of the relations between the EU member states and institutions.

Otomotiv Sektörünün Dünyadaki ve Türkiye'deki Değişimi

Change of the Automotiv Sector in the World and in Turkey

Sinan YILMAZ¹

Kürşat TAŞTAN²

Nurgül ECEK³

Ertuğrul ÇINAR⁴

Geliş Tarihi: 30.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 08.11.2017 / Kabul Tarihi: 13.11.2017

Özet

Değişen çevre koşulları ve bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler otomotiv sektöründe şiddetli bir rekabete yol açmıştır. Bu değişim otomotiv firmalarının ve lider otomotiv üreticisi ülkelerin faaliyetlerini gözden geçirmesine ve radikal kararlar almasına neden olmuştur. Türkiye otomotiv endüstrisi de bu değişimden etkilenmekte ve gelişmektedir. Bu çalışmada, son yıllarda yerli otomobil üretme çalışmalarına hız veren Türkiye'nin, otomotiv sektöründeki gelişimi ve değişimi ile dünya otomotiv pazarındaki gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri ve Türk halkının otomotiv pazarındaki satın alma tercihleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: otomotiv, otomotiv sektörü, yerli otomobil, otomotiv üreticileri, otomotiv pazarı.

Abstract

Developments in changing environmental conditions and information technologies have led to a fierce competition in the automotive sector. This change has caused the automotive companies and leading automotive manufacturers countries to oversee their activities and make radical decisions. The Turkish automotive industry is also affected by this change. In this study, the development and change of Turkey in the automotive sector accelerating the domestic automobile production studies in recent years, the effects of the developments in the global automotive market on Turkey and the preferences of the Turkish people in the automotive market have been tried to be examined.

Key Words: automotive, automotive sector, domestic automobile, automotive manufacturers, automotive market.

1. Otomotiv Sektörünün Gelişimi ve Durumu

Küreselleşen iş dünyasında, sürekli ve hızlı bir değişim yaşayan otomotiv sektörü son yıllarda oldukça önem kazanmıştır. Dünya ekonomisinin yaklaşık %5'ini oluşturan otomotiv sektörü, alıcı olarak demir-çelik, petro-kimya, cam, plastik, tekstil ve elektronik gibi sektörlerle; tedarikçi olarak tarım, turizm, savunma, ulaştırma, alt yapı ve inşaat gibi sektörlerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılıdır (Pişkin, 2017:12). Otomotiv sektörü, pazarın büyüklüğü ve artan değeri sonucu yaşanan yoğun rekabet ortamında (Chiaberge, 2011:390), ana ve yan sanayi ile özellikle ekonomik açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için stratejik bir öneme sahiptir (Mitchell vd., 2010:1; Öztekin, 2016:33-35; Çiçek ve Çağma, 2014:260, 273).

Otomotiv sektörünün gelişimi ile ilgili literatürde farklı görüşler yer almaktadır. Başlangıçta otomobil ile bağdaştırılan sektörde, sırasıyla buhar ve elektrik gücüne dayanan araçlar geliştirilmiş, günümüzde kullanılan içten yanmalı motorlu otomobilin üretimi ise 1886 yılında Karl Benz ve Gottlieb Daimler tarafından gerçekleştirilmiştir (akt. Baskak ve Mihçioğlu, 2004:4; Mitchell vd., 2010:10-11). İlk otomobilin üretiminden sonra 1900'lü yılların başında Henry Ford'un seri üretim yaklaşımı ile "T" modelini üretmeye başlaması sektörün ilk adımları olarak görülmektedir (akt. Arabacı, 2006:4; Guerzoni, 2014:2; Tunçsiper, 2014:2). Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) güçlenerek gelişen otomotiv sektörü, II. Dünya Savaşı sonrasında başta Almanya olmak üzere İngiltere, Fransa ve İtalya'da yeniden yapılanarak gelişimini sürdürmüştür, sonrasında ise Japonya, Güney Kore ve diğer ülkeler pazardaki yerlerini almıştır. 1980'li yıllarda ise Kuzey Amerika ve Avrupa'daki pazarların doyması ve yeni üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ile pazarda hâkim olan fiyat rekabetine ek olarak kalite, ürün çeşitliliği, marka, model geliştirme gibi unsurlar da sektörde önem kazanmaya başlamıştır. Ayrıca enerji tasarrufu ve hava kirliliği gibi problemlerin popüler hale gelmesi sonucu ülkelerin alternatif arayışları (Du ve Ouyang, 2017:530) ve bazı rekabet üstünlükleri sebebiyle üretim sahaları özellikle 1990'lı yıllarda gelişmekte olan diğer ülkelere

¹ Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü. Zonguldak, Türkiye.

E-Posta: syilmaz@beun.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Zonguldak, Türkiye.

E-Posta: kursattastan@hotmail.com

³ Doktora Öğrencisi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Zonguldak, Türkiye.

E-Posta: ecek67@hotmail.com

⁴ Doktora Öğrencisi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı. Zonguldak, Türkiye.

E-Posta: cinart@gmail.com

kaymıştır (Cusumano ve Nobeoka, 1992:265; Baskak ve Mihçioğlu, 2004:3-5; akt. Arabacı, 2006:4-5). Diğer bir deyişle daha rekabetçi koşullarda, pazara yakın üretim yaparak yüksek pazar payına sahip olabilmek amacıyla otomotiv sanayinde gelişmiş ülkelerden diğer ülkelere yayılma söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2016:35). Sektördeki bu geçiş süreci, 2008 küresel finans krizi ile hızlanmış, ülkelerin dünya üretiminden aldığı paylarda önemli değişimler yaşanmıştır. ABD, Japonya ve Kanada'nın üretim payları azalırken Almanya'da değişim olmamış, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin ise üretimdeki payları artmıştır (Pişkin, 2017:7).

Tablo 1.1. Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesindeki Otomotiv Şirketleri⁵

Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesindeki Sıralama	Şirket	Ülke	Satışlar (Milyar Dolar- $\$$)	Kâr (Milyar Dolar- $\$$)	Varlıklar (Milyar Dolar- $\$$)	Piyasa Değeri ⁶ (Milyar Dolar- $\$$)
 #10	<u>Toyota Motor</u>	Japonya	249.9	17.1	412.5	171.9
DAIMLER #28	<u>Daimler</u>	Almanya	169.5	9.4	256.3	76.1
 #28	<u>Volkswagen Group</u>	Almanya	240.3	5.7	458.7	72.9
 #51	<u>BMW Group</u>	Almanya	104.2	7.6	210.3	57.7
 #74	<u>Honda Motor</u>	Japonya	127.9	3.9	161.8	51.4
 #40	<u>General Motors</u>	Amerika	166.4	9.4	221.7	50.8
 #933	<u>Tesla</u>	Amerika	7	0,675	22.7	49.3

⁵ Global 2000 ismi verilen Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesi, Factset Research Systems'ten elde edilen veriler kullanılarak, dünyadaki en büyük halka açık şirketlerin satış, kâr, varlık ve piyasa değeri ölçümlerinin değerlendirilmesine göre oluşturulmaktadır. Bir şirketin Global 2000 listesinde yer alabilmesi için minimum 3.95 milyar dolarlık satış, 257 milyon dolarlık kâr, 9.34 milyar dolarlık varlık ya da 5.65 milyar dolarlık piyasa değeri kriterlerinden en az birine sahip olması gerekmektedir. İlk olarak ölçüm sonuçlarına göre dört ayrı liste oluşturulmaktadır: satış 2000, kâr 2000, varlık 2000 ve piyasa değeri 2000. Her şirket, bu dört kategoride minimum değere göre değerlendirilir ve minimum değeri karşılaması halinde her kategori için bir puan, minimum değerinin altında kalması durumunda o kategori için 0 puan alır. Dört kategorinin tümü için skorlar (eşit ağırlıklı olarak) toplanır ve satış, kâr, varlık ve piyasa değeri sıralamaları temel alınarak her bir şirket için bileşik bir puan belirlenir. Şirketler azalan sıra ile en yüksek puandan başlayarak Forbes Global 2000 listesinde kendine yer bulur (Murphy, 2017).

⁶ Bu makalede, "Global 2000 – Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesi" Piyasa Değerine göre sıralanmış ve değerlendirme bu sıralamaya uygun olarak yapılmıştır.

Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesindeki Sıralama	Şirket	Ülke	Satışlar (Milyar Dolar- $\$$)	Kâr (Milyar Dolar- $\$$)	Varlıklar (Milyar Dolar- $\$$)	Piyasa Değeri ⁶ (Milyar Dolar- $\$$)
 #64	<u>Ford Motor</u>	Amerika	151.8	4.6	238	44.7
 #108	<u>SAIC Motor</u>	Çin	112.7	4.8	85	43.5
 #95	<u>Nissan Motor</u>	Japonya	105.9	4.5	157.3	38.4
 #104	<u>Hyundai Motor</u>	Güney Kore	80.7	4.7	148.1	34.2
 #333	<u>Subaru</u>	Japonya	29.8	2.8	22.7	27.3
 #290	<u>Tata Motors</u>	Hindistan	41.2	1.7	39.5	24.9
 #164	<u>Renault</u>	Fransa	56.7	3.8	107.7	24.6
 #396	<u>Suzuki Motor</u>	Japonya	28.3	1.4	25.9	19.9
 #842	<u>Guangzhou Automobile Group</u>	Çin	7.2	0,953	11.8	19.2
 #599	<u>BYD</u>	Çin	15.3	0,759	20.9	18.4
 #289	<u>Peugeot</u>	Fransa	59.8	1.9	48.2	16.9

Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesindeki Sıralama		Şirket	Ülke	Satışlar (Milyar Dolar- $\$$)	Kâr (Milyar Dolar- $\$$)	Varlıklar (Milyar Dolar- $\$$)	Piyasa Değeri ⁶ (Milyar Dolar- $\$$)
	#788	<u>Porsche Automobil Holding</u>	Almanya	0,1	1.5	30	16.1
	#224	<u>Fiat-Chrysler Automobiles</u>	İngiltere	122.8	2	110.1	15.5
	#652	<u>Great Wall Motor</u>	Çin	14.2	1.6	13.3	15.2
	#1030	<u>Geely Automobile Holdings</u>	Hong Kong	8	0,767	9.7	12.7
	#337	<u>KIA Motors</u>	Güney Kore	45.4	2.4	42.1	12.6
	#916	<u>Mahindra&Mahindra</u>	Hindistan	10.7	0,491	16.4	11.8
	#711	<u>Isuzu Motors</u>	Japonya	17.4	0,957	15.1	10.8
	#748	<u>Chongqing Changan Auto</u>	Çin	10.6	1.7	15.1	10.2
	#550	<u>Dongfeng Motor Group</u>	Çin	18.4	2	26.6	9.4
	#1193	<u>Mitsubishi Motors</u>	Japonya	17.9	2	13.3	9
	#681	<u>BAIC Motor</u>	Çin	17.5	0,955	24.3	8.3

Dünyanın En Büyük Şirketleri Listesindeki Sıralama	Şirket	Ülke	Satışlar (Milyar Dolar- $\$$)	Kâr (Milyar Dolar- $\$$)	Varlıklar (Milyar Dolar- $\$$)	Piyasa Değeri ⁶ (Milyar Dolar- $\$$)
 #682	<u>Mazda Motor</u>	Japonya	29.5	0,837	22	8.1
 #1563	<u>Zhengzhou Yutong Bus</u>	Çin	5.4	0,609	5.1	6.9

Kaynak: (FORBES, 2017)

Uluslararası Motorlu Araç Üreticileri Derneği (OICA) verilerine göre 2016 yılında, bir önceki yıla göre küresel üretimin %5 oranında arttığı ve üretimin yarısından fazlasının Asya-Okyanusya bölgesinde gerçekleştiği görülmektedir (OSD, 2017:7). Son on yılda Avrupa ve ABD'nin sektördeki üstünlüğünün Asya-Okyanusya bölgesine geçtiği (Yılmaz, 2016:36), özellikle Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika ve Türkiye gibi doymamış iç pazara sahip gelişmekte olan ülkelerdeki taleplerin pazar ve üretim dinamikleri açısından itici güç olduğu görülmektedir (Pişkin, 2017:19-20). Günümüzde sektör, üretim ve satış değerleri açısından analiz edildiğinde Çin'in açık bir şekilde önde olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2016:38).

Tablo 1.2. Dünya Otomotiv Üretimi

Dünya		Ülke	Toplam Üretim (Adet)		
2015	2016		2015	2016	Değişim
1	1	Çin	24.567.250	28.118.794	14%
2	2	Amerika (ABD)	12.105.988	12.198.137	1%
3	3	Japonya	9.278.238	9.204.590	-1%
4	4	Almanya	6.033.364	6.062.562	0%
6	5	Hindistan	4.160.585	4.488.965	8%
5	6	Güney Kore	4.555.957	4.228.509	-7%
7	7	Meksika	3.565.218	3.597.462	1%
8	8	İspanya	2.733.201	2.885.922	6%
10	9	Kanada	2.283.307	2.370.271	4%
9	10	Brezilya	2.429.421	2.156.356	-11%
11	11	Fransa	1.972.000	2.082.000	6%
12	12	Tayland	1.909.398	1.944.417	2%
13	13	İngiltere	1.682.156	1.816.622	8%
15	14	Türkiye	1.358.796	1.485.927	9%
16	15	Çek Cumhuriyeti	1.246.533	1.349.896	8%
14	16	Rusya	1.378.246	1.303.989	-5%
17	17	Endonezya	1.098.780	1.177.389	7%
20	18	İran	982.337	1.164.710	19%
19	19	İtalya	1.014.223	1.103.516	9%
18	20	Slovakya	1.038.503	1.040.000	0%

Kaynak: (worldbank.org, 2017, p. 8)

Küresel üretimin % 30'unu gerçekleştiren Çin, otomotiv üretimini 2015 yılına göre % 14 artırarak 2016 yılı otomotiv üretimi sıralamasında 28 milyon 119 bin adet üretim ile ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan ABD ise otomotiv üretimini 2015 yılına göre % 1 artırarak 12 milyon 198 bin olarak gerçekleştirmiş buna rağmen küresel üretim içindeki payının

düşmesine engel olamamıştır. 2015 yılına göre küresel üretim içindeki payı düşen diğer ülke Japonya'da ise otomotiv üretiminin % 1 gerilediği görülmektedir (worldbank.org, 2017, p. 8).

2. Türkiye'deki Otomotiv Sektörünün Gelişimi ve Durumu

Otomotiv sektörünün Türkiye'de çok hızlı gelişen sektörlerden biri olduğu görülmektedir (Karbuç ve vd., 2017:54). 2017 yılının ilk altı ayında ihracat oranı % 8,2 artış göstermiş ve diğer sektörlerle göre en fazla ihracat yapılan sektör, otomotiv sektörü olmuştur (ODD, 2017:8).

Türkiye'nin Otomotiv sektöründeki ilk üretim denemesi otomobil, traktör ve kamyon üretmek amacıyla, *Ford Motor Company* tarafından 1929 yılında kurulan montaj fabrikasıdır. Ancak yaşanan 1929 ekonomik krizi nedeniyle bu deneme başarısız olmuştur.

1950'li yıllarda sektörde tekrar üretim denemelerine başlanmıştır. 1954 yılında orduya jip ve kamyonet üretmek için ilk Türk ortaklı *Türk Willys Overland Ltd.* fabrikası kurulmuş, ardından *Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş.* ile 1955 yılında kamyon, *İstanbul Otobüs Karoseri Sanayi A.Ş.* ile 1963 yılında otobüs üretimi için yatırımlar yapılmıştır (TAYSAD, 2017).

1961 yılında ise Eskişehir Devlet Demir Yolları fabrikasında *Devrim* adlı tamamen yerli ilk Türk otomobili üretilmiştir. Ancak bu üretim, talep yetersizliği gibi bir takım sebeplerle örnek model üretimi ile sınırlı kalmıştır (Devrimarabasi.com, 2017).

Türkiye'de otomotiv ana sanayinin 1959 yılında Ford-Koç ortaklığında kurulan *Otosan* ile başladığı da kabul edilen görüşler arasındadır. 1966 yılında İngiliz Reliant firması ile anlaşan Otosan firması, *Anadol* adında ilk yerli marka otomobili üretmiştir. 1969 yılında Fransız lisansı ile *OYAK-RENAULT*, İtalyan lisansı ile *TOFAŞ* kurulmuş, bu firmalar tarafından 1971 yılından itibaren sektörde büyük ölçekte üretim gerçekleştirilmiştir (Güneş, 2012:220; Yılmaz, 2016:45; Pişkin, 2017:25-26).

1960'lı yıllarda ana ve yan sanayinin gelişimini teşvik eden politikalar benimsenmiş, ana sanayide yaşanan olumlu gelişmeler yan sanayiye de yansımıştır (Yaşar, 2013:783). 1970'li yıllarda aksam ve parça üretimine ilişkin yerleştirme çalışmaları yapılmıştır.

1980'li yıllara kadar sektörde iç pazara dönük bir yaklaşım sergilenirken serbest piyasa ekonomisine geçiş ile dışa dönük bir yaklaşım sergilenerek modern, kalite odaklı ve uluslararası rekabet gücüne sahip olan bir sektör hedeflenmiş, ancak koruma oranları sebebiyle sektörde istikrarlı bir yükseliş sağlanamamıştır (Elmas, 2011:25-26).

Uluslararası markaların yatırımları ile 1990'lı yıllarda ihracata yönelik rekabetçi bir nitelik kazanan otomotiv sektöründe (Köksal ve Türedi, 2014:106), maliyetleri düşürmek adına ana ve yan sanayi arasında çalışmaların arttığı, biçimsel ve biçimsel olmayan iletişim süreçlerinin geliştirildiği dikkat çekmektedir (Yılmaz, 2016:47).

Günümüzde diğer otomotiv üreticisi ülkelerle kıyaslandığında kamyon ve otobüs segmentlerinde yüksek düzeyde rekabet gücüne sahip olan Türkiye, Avrupa'nın en büyük ticari araç üreticisi olup (Pişkin, 2017:8) 2016 yılının ilk yarısında hafif ticari araç üretiminde %8 oranında büyüme göstererek dünyada 8'inci ve Avrupa'da 2'nci sırada yer almıştır (Pişkin, 2017:38).

Sektördeki dış yatırım ağırlıklı üretim sayısının artışına rağmen taşıt araçları pazarının yarısından fazlasının ithalat ile karşılandığı da unutulmamalıdır (Karbuç ve vd., 2017:23).

Forbes Dünyanın En Büyük Otomotiv Şirketleri listesindeki firmalardan Toyota, Mercedes-Benz, Honda, Ford, Hyundai, FCA Fiat Chrysler, Renault ve Isuzu firmaları küreselleşme ile birlikte tüm dünya pazarlarında olduğu gibi Türkiye'de de üretim yapmaktadırlar. Bu firmalar ile birlikte, listede olmayan Türkiye menşeli Hattat, Karsan, Otakar, Temsa, Türk Traktör firmaları ve Alman Man firması da Türkiye'de üretim yapmaktadır (OSD, 2017a). 2000'li yıllardan itibaren üretimde montajlama sürecinin genişletilmesinden ziyade, sektör, küresel rekabet ortamına uygun teknoloji, model geliştirme ve AR-GE çalışmalarına yoğunlaşmıştır (Pişkin, 2017:7-8). Hem marka değeri açısından hem de toplam satışlarda dünya birincisi olan Toyota, Türkiye'de de üretim yapmaktadır. Corolla, Verso ve Toyota C-HR modellerini Türkiye'de üreten Toyota, her yıl ürettiği araçların % 85'ini dünyada 90'ın üzerinde ülkeye ihraç etmektedir (TOYOTA, 2017); (OSD, 2017b).

Otomotiv üretimi açısından son yıllarda yerli otomobil markası üretmek adına devlet tarafından yapılan araştırmalar da hız kazanarak belli bir noktaya gelmiştir. **Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı** tarafından üretim yapabilecek yerli sanayici veya girişim gruplarına yönelik arayışlar sürmekle birlikte, Bakanlık düzeyinde ilk örnek ve tasarım çalışmaları devam etmektedir.

Gayri safi yurtiçi hasılası (Gross Domestic Product - GDP) en yüksek ülkeleri gösteren Tablo 2.1.'de görüleceği üzere, dünya otomotiv üretimini elinde bulunduran 9 otomotiv şirketinden 8'i dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer almaktadır. Hong Kong ise bu listede olmadığı halde özel statüsü gereği yarı bağımsız bir ülke olarak yine bu listede bulunan Çin'in dönemsel hâkimiyeti altında olduğu için bu kategoride değerlendirilmektedir.

Tablo 2.1. Dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) Sıralaması

ÜLKE	2016 (Milyon \$)
Amerika	18,569,100.00
Çin	11,199,145.16
Japonya	4,939,383.91
Almanya	3,466,756.88
İngiltere	2,618,885.69
Fransa	2,465,453.98
Hindistan	2,263,522.52
İtalya	1,849,970.46
Brezilya	1,796,186.59
Kanada	1,529,760.49
Güney Kore	1,411,245.59
Rusya	1,283,162.35
İspanya	1,232,088.19
Avustralya	1,204,616.44
Meksika	1,045,998.07
Endonezya	932,259.18
Türkiye	857,748.99

Kaynak: (worldbank.org, 2017)

Her ne kadar dünyanın en büyük otomotiv şirketleri sadece 9 ülkeye ait olsa da küreselleşen dünya ile birlikte, bu şirketlere ait üretim dünyanın dört bir tarafında 20 ülkede gerçekleşmektedir. Bu 20 ülke arasında yer alan Türkiye, şimdiye kadar kendi otomotiv markasını oluşturamasa da, otomotiv üretiminde, ekonomik büyüklüğe göre ülke sıralamasına denk bir şekilde kendisine yer bulmaktadır. Dünya üretim sıralamasında, 2015 yılında önünde olan Rusya'yı 2016 yılında geride bırakarak 1 basamak ilerleyen Türkiye, 2016 yılı toplam dünya otomotiv üretiminde 14. sıraya yükselmiştir (worldbank.org, 2017, p. 8).

Dünya sıralamasında 14. otomotiv üreticisi ülke olma başarısını gösteren Türkiye otomotiv endüstrisi, ürettiği otomotiv ürünlerin %77'sini ihraç ederek, sektörel bazda % 17'lik ihracat büyüklüğü ile Türkiye'nin ihracat alanındaki en büyük sektörü olmayı başarmaktadır (worldbank.org, 2017, pp. 22,23).

Türk otomotiv endüstrisi 2016 yılı perakende satışları açısından incelendiğinde; Alman menşeli firmaların (Volkswagen, Opel, Mercedes-Benz, BMW, Audi) yaklaşık %32'lik satış oranı ile pazarda birinci, Fransız menşeli firmaların (Renault - Dacia dahil-, Peugeot, Citroen) yaklaşık % 26'lık satış oranı ile ikinci sıraya yerleşerek pazarın yarısından fazlasını ele geçirdikleri ve Türkiye Otomotiv Pazarına hâkim oldukları görülmektedir.

Almanya ve Fransa'yı, yaklaşık %10'arlık dilimlerle Amerikan, İngiliz (Fiat-Chrysler) ve Japon menşeli firmalar takip etmektedir.

Yine perakende satışların incelenmesinde; toplam satışların % 67'sinin ithalat ile karşılandığı, Türkiye'de üretilen araçların ise satışlarda % 33'de kaldığı görülmektedir. İthalatın yaklaşık yarısını (% 47) Alman menşeli araçlar oluşturmaktadır. Türkiye'de ağır ticari araç üretimi yapan Man ve Mercedes-Benz firmaları dışında üretim yapan Alman firması bulunmamaktadır.

Tablo: 2.2. Türkiye Otomotiv Sektörü (Otomobil/Hafif Ticari) Perakende Satışları

PERAKENDE SATIŞLAR YERLİ / İTHAL DAĞILIMI: OCAK-ARALIK 2016 (Adet)									
MARKA	OTOMOBİL			HAFİF TİCARİ			TOPLAM		
	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM	YERLİ	İTHAL	TOPLAM
VOLKSWAGEN	0	101.763	101.763	0	32.772	32.772	0	134.535	134.535
RENAULT	64.194	42.422	106.616	0	15.091	15.091	64.194	57.513	121.707
FORD	7.917	33.453	41.370	63.356	4.878	68.234	71.273	38.331	109.604
FIAT	49.266	3.103	52.369	47.852	5.885	53.737	97.118	8.988	106.106
OPEL ⁷	0	55.471	55.471	0	0	0	0	55.471	55.471
TOYOTA	35.674	11.513	47.187	0	5.645	5.645	35.674	17.158	52.832
HYUNDAI	23.055	26.463	49.518	0	2.244	2.244	23.055	28.707	51.762
DACIA	0	42.107	42.107	0	5.422	5.422	0	47.529	47.529
MERCEDES-BENZ	0	32.666	32.666	0	8.070	8.070	0	40.736	40.736
PEUGEOT	0	25.440	25.440	1.721	8.402	10.123	1.721	33.842	35.563
NISSAN	0	30.513	30.513	0	1.540	1.540	0	32.053	32.053
SKODA	0	28.876	28.876	0	0	0	0	28.876	28.876
BMW	0	27.166	27.166	0	0	0	0	27.166	27.166
CITROEN	0	17.041	17.041	1.493	6.884	8.377	1.493	23.925	25.418
AUDI	0	22.005	22.005	0	0	0	0	22.005	22.005

Kaynak: (ODD, 2016)

3. Sonuç ve Değerlendirme

Dünyanın en büyük iki bin firması arasından 31'ini otomotiv üreticisi şirketler oluşturmaktadır. Bu 31 otomotiv üreticisi şirketin en büyüğü, en kârlısı ve marka değeri en yüksek olanı ise Toyota'dır. Toyota'yı piyasa değerine göre sırası ile Daimler (Mercedes-Benz), Volkswagen Grup (Volkswagen ve Audi), BMW Grup ve Honda Motor izlemektedir.

En büyük otomotiv üreticisi şirketler incelendiğinde, bu şirketlerin dünya genelinde üretim hatlarına sahip oldukları, toplam 20 ülkede üretim gerçekleştirdikleri ve hemen hemen dünyadaki tüm pazarlarda var oldukları görülmektedir.

Her ne kadar 20 ülkede üretim gerçekleştirse de, menşe olarak sadece dünyanın en büyük ekonomisine sahip 9 ülkeye ait olan bu şirketler, ülkelere göre kategori edildiğinde; 1. ve 5. sırada yer alan Toyota ve Honda ile Japonya'nın ve 2., 3., 4. sıralarda yer alan Daimler, Volkswagen ve BMW şirketleri ile Almanya'nın ilk 5'e damgasını vurduğu görülmektedir.

Bu şirketlerin tamamı ülkesel olarak incelendiğinde; 8'er firma ile Japonya ve Çin, 4 firma ile Almanya, 3 firma ile ABD, 2'ser firma ile Fransa, Güney Kore ve Hindistan, 1'er firma ile İngiltere ve Hong Kong menşeli firmaların dünyanın en büyük otomotiv şirketlerini oluşturduğu ve dünya pazarının tamamına hâkim olduğu görülmektedir.

Dünyanın en büyük ekonomileri arasında 2016 yılı itibariyle 17. sıraya kadar yükselmeyi başaran Türkiye ise ekonomik büyüklüğüne paralel olarak otomotiv üretimi açısından dünya genelinde 14. sırada yer alarak yükselen bir ivme yakalamıştır.

Türkiye'de üretilen otomotiv ürünlerinin %77'sinin ihraç edildiği gerçeğinden hareketle, kalan % 23'lük üretimin iç pazar satışları için pazara yetmediği görülmektedir. Nitekim dünya otomotiv üretimindeki başarısına rağmen Türkiye otomotiv pazarındaki satışların yarısından fazlası ithalat ile karşılanmaktadır.

Türkiye otomotiv pazarındaki toplam satışların % 32'sini, ithalatın ise % 47'sini Alman menşeli firmalara ait ürünler oluşturmaktadır. Alman ürünlerinin Türkiye otomotiv sektörüne genel anlamda yön verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Küreselleşen günümüz dünyası ile birlikte bir firmanın hangi ülkeye ait olduğunun önemi giderek azalsa da, ülkeler kendi sınırları içerisinde yatırım yapmayı yeterli görmekte ve yerel ekonomilerini desteklemek amacıyla küresel firmalara yerli firmalar gibi davranmaktadırlar. Bu durum kimi zaman daha da ileri boyutlara taşınmakta ve yabancı yatırımcılara yerli yatırımcılardan daha fazla avantajlar sunulmaktadır.

⁷ Bir Alman markası olan Opel, ABD'li General Motors Firmasının ardından Fransız PSA (Peugeot-Citroen) firmasına satılmıştır. Bu makale yayına hazırlandığı dönemde satış süreci için belirlenen plan uygulamaya konulmadığı için ve Opel'in pazarda bir Alman markası olarak tanınmış ve benimsenmiş olması nedenleri ile marka Alman menşeli olarak addedilmiştir. (PSA, 2017)

Türkiye'de üretim yapan firmalardan Fransız Renault firması toplam satışlarının % 53'ünü, Amerikan Ford firması toplam satışlarının % 65'ini ve İngiliz (eski İtalyan) Fiat Chrysler firması toplam satışlarının % 88'ini Türkiye'de ürettikleri araçlar ile gerçekleştirmektedirler. Bu 3 firmayı ait oldukları ülkelerden bağımsız olarak yerli üretici kategorisinde değerlendirmek ve tüketimde de yerli üretici kategorisinde saymak yerinde olacaktır.

Türkiye otomotiv sektörü (otomobil ve hafif ticari araç) perakende satışlarında; Alman menşeli Volkswagen firması 1. sırada, Opel firması 5. sırada, BMW firması 13. sırada ve Audi markası ile yine Volkswagen firması 15. sırada yer almaktadır. İthalatta ve toplam satışlarda en yüksek pazara sahip olan bu Alman firmalarının hiç biri Türkiye'de üretim yapmamaktadır.

Alman firmaları açısından sadece Mercedes-Benz firmasını Türkiye'de ağır ticari araç üretimi yaptığı için yerli üretici kategorisinde saymak gerekmektedir. Otomobil ve hafif ticari araç kategorisinde tamamı ithal olan ürünleri ile pazarda yer alan Mercedes-Benz, perakende satışlarda 9. sırada yer almaktadır.

Sektördeki ezici Alman üstünlüğü ve dikkat çekici Fransız hâkimiyeti karşısında, Avrupa üretim üslerinden en önemlisi Türkiye'de bulunan ve marka değeri, toplam satışlar ve kârlılık alanlarında dünya birincisi olan Toyota ise Türkiye pazarında toplam satışlarda 6. sırada yer almaktadır. Toyota'nın Türkiye pazarındaki satışlarının % 68'i Türkiye'de ürettiği araçlar ile gerçekleşmektedir.

Yine dünya sıralamasında 11. sırada yer alan ve denizaşırı ülkelerdeki ilk üretim merkezini 1997 yılında Türkiye'de kuran Hyundai firması da satışlarının % 44'ünü yerli üretim ile karşılmasına rağmen Türkiye pazarında Toyota'nın hemen arkasında 7. sırada yer almaktadır.

Hem Toyota, hem de Hyundai firmalarının Türkiye pazarındaki satış ve konumlandırma politikalarını gözden geçirek yeniden şekillendirmeleri gerekmektedir. Ayrıca, her iki firma da pazarın tamamına nüfuz edecek stratejiler geliştirmeli ve üretim avantajlarını pazar liderliğine dönüştürebilmeyi başarmalıdır.

Bu noktada, tamamı ithalata dayalı ürün satışı yapan firmaların pazar paylarını makul seviyeye çekebilmek ve pazardaki ithalat ağırlığını ortadan kaldırabilmek için devletin, vergi muafiyeti, yerli ürün teşviki, vb. ek avantajlar ile Türkiye'de üretim yapan firmaları, satışlarını etkileyebilecek şekilde, desteklemesi gerektiği değerlendirilmektedir.

Ülkeler arası ilişkiler bakımından özellikle 2016 yılında yaşanan olumsuzluklar, Almanya, Hollanda, Fransa gibi Avrupa'nın önde gelen ülkelerinin Türkiye karşıtı tutumları ve AB sürecindeki engelleyici yaklaşımlar göz önüne alındığında, milli refleks olarak satış kaybı beklenen Avrupa ülkelerine ait otomotiv ürünlerine Türk halkı hâlâ yüksek seviyede ilgi göstermektedir. Bu yüksek ilginin nedenlerini Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerin geçmişine ve AB ile uyum sağlama çabalarına bağlamak yeterli olmayacaktır.

Türk halkının tüketim alışkanlıklarının otomotiv sektörü açısından yorumlanmasında; kendi ülkelerinde üretim yapma konusunu dikkate almadıkları veya milli politikalar ile otomotiv sektörü tüketimi arasında bağ kurmadıkları, bağ kursalar dâhi bu tüketimi yapan kişilerde bu duyarlılığın yeterince güçlü olmadığı gibi sonuçlara ulaşılabilir.

Konunun otomotiv sektörü açısından başka bir çalışma ile pazar ve satış odaklı incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada da görülmektedir ki Türkiye, Avrupa ülkeleri için çok önemli bir pazardır.

Otomotiv sektörünün, ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile doğru orantılı olarak geliştiğini gözlemlene imkânı bulunan bu çalışmada, GYİH (GDP) büyüklüğüne göre dünya ekonomileri arasında 17. sırada yer alan Türkiye'nin, markasal ve şirketsel değerler açısından dünyanın önde gelen firmalarına sahip olan bir ülke konumuna ulaşabilmesi için ekonomik büyüklük açısından ilk 5 ülke arasında kendine yer bulabilme başarısını gösterebilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye'nin ekonomik göstergelerden bağımsız olarak başarıya ulaşabilmesi, otomotiv ürünleri satın alma tercihleri konusunda Türk halkının milli hassasiyet düzeyinin yükseltilmesine ve yerli otomobil üretme ve markalaştırma projesini en kısa sürede milli mesele hâline getirerek markalaşma konusunda toplumsal sinerji oluşturmaya bağlıdır.

Kaynakça

- Baskak, Murat ve Eray Mihçioğlu (2004). "Otomotiv Endüstrisinde Ana Firma-Tedarikçi İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Chiaberge, Marcello (2011). *New Trends and Developments in Automotive Industry*, InTech, <https://www.intechopen.com/books/new-trends-and-developments-in-automotive-industry>, (Erişim Tarihi: 19/06/2017).
- Cusumano, Mihael A. ve Kentaro Nobeoka (1992). "Strategy, structure and performance in product development: Observations from the auto industry", <http://www.sjbae.pbworks.com/w/file/46841897/Strategy>, (Erişim Tarihi: 15/06/2017).
- Çiçek, Recep ve Seda Çağma (2014). "Türk Otomotiv Ana Sanayinin Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü: Otomotiv Yan Sanayi Üzerine Bir Uygulama", *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 28, s. 260-277.
- Devrimarabasi.com. (2017). <http://www.devrimarabasi.com/tarihce.html>, (Erişim Tarihi: 17.08.2017).
- Du, Jiuyu ve Danhua Ouyang (2017). "Progress of Chinese electric vehicles industrialization in 2015: A review", *Applied Energy*, Vol 188, p. 529-546.
- Elmas, Güldem (2011). "Bursa Bölgesi'nde Otomotiv Lojistiği ve Otomotiv Terminallerinde Kapasite Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- FORBES. (2017a). The World's Most Valuable Brands. *The World's Most Valuable Brands*, (Erişim Tarihi: 25/07/2017).

- FORBES. (2017b). The World's Biggest Public Companies. *The World's Biggest Public Companies*, (Erişim Tarihi: 25/07/2017).
- Guerzoni, Marco (2014). *Product Variety in Automotive Industry Understanding Niche Markets in America*, Springer, İtalya.
- Güneş, Serkan (2012). "Türk Toplumunu ve Otomobil", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, s. 213-230.
- Hyundai Assan (2017). <http://www.hyundai.com/tr/tr/Aboutus/LocalCompany/index.html>; (Erişim Tarihi: 05.08.2017)
- Karbuç, Fahri, And Silahçı ve Emrah Çalışkan (2017). "Otomotiv Sektör Raporu", İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar, <https://www.ito.org.tr/itoyayin/0009133.pdf>, (Erişim Tarihi: 05/082017).
- Köksal, Yüksel ve Mukadder Kahraman Türedi (2014). "Tüketici Otomobil Tercihinde Etkili Olan Bilgi ve İletişim Kanalları Üzerine Bir İnceleme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 32, s. 105-125.
- Mitchell, William J., Christopher E. Borroni-Bird ve Lawrence D. Burns (2010). *Reinventing the Automobile Personal Urban Mobility for the 21st Century*, The MIT Press, USA.
- Murphy, A. (2017). 2017 Global 2000 Methodology: How We Crunch the Numbers. (Erişim Tarihi: 04.09.2017)
- ODD (2017). "Genel Değerlendirme Haziran 2017", Otomotiv Distribütörleri Derneği, <http://www.odd.org.tr/folders/2837/categorial1docs/1885/Sekt%3b6rel%20De%49ferlendirme%20Haziran%20>, (Erişim Tarihi:05/08/2017).
- ODD. (2016). 2016 Yılı (Ocak-Aralık) Perakende Satışlar (Yerli & İthal). *OTOMOTİV DİSTRİBÜTÖRLERİ DERNEĞİ 2016 Yılı (Ocak-Aralık) Perakende Satışlar (Yerli & İthal)*, (Erişim Tarihi: 10/08/2017).
- OSD (2017). "Otomotiv Sanayii 2016 Yılı Küresel Değerlendirme Raporu", http://www.osd.org.tr/sites717upload/files/2016_Degerlendirme_Raporu-2250.pdf, (Erişim Tarihi: 01/08/2017).
- OSD. (2017a). OSD - OSD ÜYELERİ. http://www.osd.org.tr/osd-uyeleri_ (Erişim Tarihi: 28/07/2017).
- OSD. (2017b). OSD - Toyota. <http://www.osd.org.tr/osd-uyeleri/toyota/>, (Erişim Tarihi: 29/07/2017).
- Öztekin, Sinan Çağrı (2016). "Türkiye Otomobil Sektörünün Talep Analizi," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Pişkin, Sercan (2017). "Türkiye Otomotiv Sanayii Rekabet Gücü ve Talep Dinamikleri Perspektifinde 2020 İç Pazar Beklentileri", Otomotiv Sektör Raporu, http://www.taysad.org.tr/uploads/dosyalar/06-02-2017-09-59-170206-Otomotiv_Sektor_Raporu_TSKB-2208.pdf, (Erişim Tarihi: 07/06/2017).
- PSA. (2017). <https://www.groupe-psa.com/en/newsroom/corporate-en/birth-of-a-european-champion-opel-and-vauxhall-join-groupe-psa/>, (Erişim Tarihi: 15.08.2017)
- TAYSAD. (2017). Taysad. <https://www.taysad.org.tr/tr/sayfa/Turk-Otomotiv-Sanayi-ve-TAYSADin-tarihcesi>, (Erişim Tarihi: 25.08.2017).
- TOYOTA. (2017). TOYOTA OTOMOTİV SANAYİ TÜRKİYE A.Ş. Kurumsal Veriler. <http://www.toyotatr.com/?m=p&pid=8>, (Erişim Tarihi: 03.08.2017).
- Tunçsiper, Çağatay (2014). "Otomotiv Sektörünün Makro Analizi ve Strateji Yönetimi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yaşar, Okan (2013). "Türkiye'de Otomotiv Ana ve Yan Sanayi ve Marmara Bölgesi'nde Kümelene", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/6, p. 779-805.
- Yılmaz, Erkan (2016). "Türkiye Otomotiv Sanayinin Gelişimi ve İkinci El Otomobil Talep Fiyatının Belirleyicileri", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat.
- worldbank.org. (2017). GDP (current US\$) | Data. http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?contextual=default&end=2016&locations=US-CN-DE-JP-GB-FR-IN-IT-BR-CA-KR-RU-ES-AU-MX-ID-TR&start=2016&view=bar&year_high_desc=true_ (Erişim Tarihi: 06/08/2017).

Summary

Automotive firms have become one of the world's leading industries in the sectoral sense by accelerating change and development-oriented studies against the changing environment conditions and developments in information technologies. In this article, the situation analysis of the automotive sector was tried to be presented by 2017, and with the historical development of the sector, an attempt was made to reach a general picture in terms of production, sales and firm in the world and in Turkey.

In this article, it has been tried to show the status of the 9 countries that have automotive production all over the world and their companies in terms of sales, profitability, brand value and company size. In addition, it has been tried to explain briefly how the world automotive industry develops, which phases the automotive industry in Turkey has survived to date, and in which stages it has reached today.

It has been tried to put forward the situation of automotive production globally and the change in recent years as a result of the fact that the Asia-Oceania region, led by China in automotive production, has left Europe and the US as sectoral size.

This study, which also shows that the countries of origin of automotive manufacturers belong to the biggest economical countries of the world at the same time, also included a short sales-oriented review of the Turkish market.

Examining the Turkish automotive industry in terms of retail sales in 2016, the German dominance in sales was noteworthy despite the Japanese superiority in production on the market, which was weighted by German, French, American, British and Japanese firms.

The study also tried to provide information on the import-export situation in the Turkish automotive market, the performance of the companies producing in Turkey, and the automotive consumption habits of Turkish consumers.

It has become clear that the Turkish automotive industry has a very important mission in Turkey's exports and that it is the leading sector in terms of exports. Turkey, which is Europe's largest commercial vehicle producer, is engaged in foreign investment-oriented production in terms of the general automotive sector. The proportion of production to sales in the domestic market remains relatively low. Considering that 77% of the automotive products produced in Turkey are exported, it is observed that imported products dominate the domestic market, companies producing in Turkey have to develop new policies for the internal market and benefit from production advantage.

In addition, the study concluded that the political problems between Turkey and leading European countries such as Germany, France and the Netherlands did not reflect on automotive sales and that automotive consumers did not create a national reflex in their consumption preferences.

In recent years, the development of the Turkish automobile industry has accelerated its efforts to produce domestic automobiles, and the effects of the developments in the world automotive market on Turkey have been examined. It is emphasized that the Turkish people should develop national sensitivity about their preferences for purchasing automotive products and Turkey should take advantage of the social synergy in branding as soon as the domestic automobile manufacturing and branding project becomes a national issue.

Biyografik Bir Okuma Denemesi: EmineSemiye'nin Romanları

AnBiographical Reading Atempt: Novels Of Emine Semiye

Şahika KARACA¹

Geliş Tarihi: 21.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 16.11.2017 / Kabul Tarihi: 17.11.2017

Özet

Edebî eserin ortaya çıkışında eser-yazar ilişkisi çok önemlidir. Bu sebeple edebî eseri incelerken yazarı çok yönlü bir incelemeye tabi tutarak eserini açıklama kullanılan tahlil yöntemlerinden birisidir. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren edebiyat dünyasında yazdıklarıyla yer almaya başlayan kadın yazarlar kendilerini saklama dürtüsüyle edebî eserlerini bir iç dökme unsuru olarak da kullanırlar. Böylece edebî eser ataerki sistemin gündelik yaşamdaki sınırlılıklarından kurtulabilmek için kadın yazarlara kendilerini ifade etme özgürlüğü de vermektedir. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan Emine Semiye Hanım'ın romanlarında da hayatıyla örtüşen birçok unsurun bulunduğu görülmektedir. İlk kadın yazarlarımızdan Emine Semiye roman, hikâye gibi edebî türlerin yanı sıra deneme, makale gibi türlerde de çok sayıda yazı kaleme almıştır. Onun hayat hikâyesinin resmî söyleminde belirgin olmayan kısımlarını yazdıklarından yola çıkarak en azından tahmin etmek mümkündür. Çünkü Emine Semiye de dönemdeki diğer kadın yazarlar Fatma Aliye, Makbule Leman gibi kurgunun biyografiden uzaklaştırıcı işlevinden yararlanarak yaşamışlıklarını edebî eserlerinde yansıtmıştır. Ancak gerçek hayatla edebî eserin dünyasının birbir örtüşüğünü ya da örtüşebileceğini söylemek doğru değildir. Edebî eser olmuş ya da olabilecek olanı yansıtırken birebir gerçeği yansıtmaya iddiası yoktur ve teki anlatmayı değil genel olanı anlatmasıyla edebî eser tarih gibi diğer anlatım türlerinden ayrılır. Bu çalışmada da Emine Semiye'nin romanlarından yola çıkılarak bütünüyle henüz tamamlanamamış biyografisini edebî eserlerinden tahmin etmeye çalışacağız. Ancak bu tahmin bize bütünüyle onun hayat hikâyesinin gerçekliğini yansıtmayacaktır.

Anahtar kelimeler: Biyografi, Edebî Eser, Yazar, Kadın Yazarlar, Emine Semiye.

Abstract

Author- work relationship is important at the stage of production of a literary work. Therefore explaining a work by versatile review of its author is one of the analysis methods used. Particularly female authors, who started to appear in the literary world, used their literary works as an element of effusion with the impulse of hiding themselves. Thus, literary work gives female authors the opportunity of expressing themselves in the limitations of a patriarchal system on daily life. Likewise, EmineSamiye's novels, which are the subject of this work, have many commonalities with her biography. EmineSamiye, who is one of the first Turkish female writers, has written man trials and essays besides her literary works like novels and stories. It is possible to guess the unknown sides of her life from what she has written, since she as well, like other female writers of the period like FatmaAliye, Makbule Leman, has reflected true life experiences to her literary works by using the detractive function of fiction from biography. However it is not correct to say that true life and the world of literary work overlap one to one. Literary work does not pretend to give exact reality while reflecting what has happened or might happen. Literary work differentiates from history by transmitting the general not the particular. The aim of this work is to approximate the incomplete parts of the EmineSamiye's biography on the basis of her novels. However this approximation will not reflect the definite reality of her life.

Key Words: Biography, LiteraryWork, Author, WomenWriters, Emine Semiye.

Giriş

Edebî eserin ortaya çıkmasında eser ve yazarı arasındaki ilişki çok önemlidir. Bu sebeple de edebî eserin incelenmesinde yazarının hayatı ve kişiliğinin irdelenmesi kullanılan yöntemlerden birisidir. Yazarın yaşantısına ve kişiliğine gösterilen ilgi Freud'un etkisiyle daha da artmıştır. Berna Moran, Freud'un bilinçaltıyla ilgili buluşlarına dayanan bu yöntemi, bazıları sanatçının psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini.b. ortaya çıkartmak için; bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanır, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uyguladıklarını söyler. (Moran 1999: 149) Buradan da anlaşılmaktadır ki eserden yazara ya da yazardan esere bir açılımla eser ve yazarın bizim için bilindik olmayan noktalarını tahmin etmek mümkündür. Zaman zaman yazarlar da bu durumu ifade ederler. Örneğin Gogol, "Her seferinde, ben kendimi tasvir ediyorum" der. Ya da Flaubert,

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
E-Posta: skaraca@erciyes.edu.tr.

“Madam Bovary benim” der. Ancak buradan da gerçek hayatla edebî eserin dünyasının birebir örtüştüğünü ya da örtüşebileceğini söylemek doğru değildir. Edebî eser olmuş ya da olabilecek olanı yansıtırken birebir gerçeği yansıtmaya iddiası yoktur ve teki anlatmayı değil genel olanı anlatmasıyla edebî eser tarih gibi diğer anlatım türlerinden ayrılır. Dolayısıyla sanat eserine yansıyan gerçeklik edebî eserin dünyasında değişime uğrar. Rene Wellek ve Austin Varren biyografisi ile sanat eseri arasındaki ilişkiyi şöyle açıklarlar: “Sanat eseri kesinlikle biyografik olarak kabul edilebilecek unsurları ihtiva etse bile, bu unsurlar eserde öylesine yeni bir düzenlemeye ve değişime uğrarlar ki özel olarak şahsî anlamlarını kaybederek basitçe somut insan malzemesi, bir eserin tamamlayıcı parçası olup çıkarlar.” (Wellek-Varren 2001: 59-60) Bundan dolayı edebî eserin gerçeklik zemini ile yazarının biyografisi arasında birebir gerçeklik ilişkisi olduğunu düşünmek doğru bir yaklaşım değildir. Öyle ki yazar kurmacanın dünyasına sığınarak kendisini saklamaya da çalışabilir. “Aslında bireyin yaşadıklarını anı olarak değil de roman (veya başka türler) olarak sunmak istemesinde bile ‘saklama’ (değiştirme de denilebilir) dürtüsü vardır.” (Narlı 2009: 907) Özellikle kadın yazarlar kendilerini saklama dürtüsüyle edebî eserlerini bir iç dökme unsuru olarak da kullanırlar. Örneğin kadın romancımız Fatma Aliye Hanım, Halide Edip ve bu makalede ayrıntılı olarak üzerinde durulacak olan Emine Semiyesmî söylemde irdeleyemedikleri konuları edebî eserlerin uzaklaştırıcı etkisinden yararlanarak rahatlıkla dile getirebilmektedirler. Böylelikle edebî eser ataerki sistemin gündelik yaşamdaki sınırlılıklarından kurtulabilmek için kadın yazarlara kendilerini ifade etme özgürlüğü de vermektedir.

Emine Semiye'nin kendisinden iki yaş büyük ablası Fatma Aliye Hanım resmî söylemde dile getiremediklerini/ya da söylediklerinin tam tersini romanlarında irdelemektedir. Fatma Aliye Mahmud Esat'la yaptığı tartışmalarda kadının çocuğu olmaması ya da hasta olması durumunda poligamiyi kabullenir görünürken *Muhadara'ta* ve *Udi'de* eşlerinin kendisini aldattığını öğrenen Fazıla ve Bedia bu durumu kabullenmezler. Halide Edip de bu anlamda dikkat çekici bir örnektir. Halide Edip'in *Mor Salkımlı Ev'de* bireysel hayatındaki duygusal açılım yoktur. Ancak romanlarında yaşanmışlıklarıyla acı çeken kadınlar dikkati çekmektedir. *Handan'da*, *Seviyye Talip'te* eğitimli ancak toplum tarafından anlaşılammış kadınlar ıstırap çekerler.

Bu çalışmada konu edilecek Emine Semiye'nin romanları da biyografisini kişiler ve tematik düzlemde yansıtmaktadır. Öncelikle romanlarındaki biyografik özellikleri incelemeye başlamadan önce son dönemlerde üzerinde çalışmalar artan Emine Semiye Hanım'ın hayatı hakkında kısa bir bilgi vermek aydınlatıcı olacaktır.

1. Öncü Bir İsim: Emine Semiye

Ünlü devlet adamı, tarihçi ve hukukçu Ahmet Cevdet Paşa'nın ikinci kızı Emine Semiye Hanım 1864-1944 arasında yaşamıştır. İlk kadın romancımız Fatma Aliye'nin de kız kardeşidir. Batı'da eğitim gören ilk Türk kadınlarından biridir. Fransa ve İsviçre'de 7 yıl psikoloji ve sosyoloji eğitimi almıştır. Daha sonraki yıllarda uzun süre Paris'te yaşar ve oğlu Cevdet Lagaş'ın Paris'te siyasî bilimler tahsili sırasında yanında bulunmuştur. Emine Semiye iki kez evlenmiştir. İlk eşi Kazaskerzadeler'den Mustafa Bey'dir. Yazarın ilk eşi hakkında bilgi yoktur. İkinci eşi ise ünlü valilerden Reşit Paşa'dır. Emine Semiye, dadısının oğlu Reşit Paşa'yla yapmış olduğu evlilikten dolayı bir şekilde ayrılır. İlerleyen yaşlarında Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde ve İstanbul'da kız okullarında Türkçe ve edebiyat öğretmenliği yapar. Emine Semiye bir yandan öğretmenlik mesleğini devam ettirirken diğer yandan da aktif olarak Osmanlı kadın hareketi içerisinde etkindir. Şefkati Nisvan ve Hizmet-i Nisvan isimli kadın derneklerini kurar. Bir taraftan da kadın hakları konusunda gazete ve dergilerde makaleler yazar. Emine Semiye tüm bunların yanı sıra roman, hikâye, deneme gibi edebî türlerde de eserler vermiştir. Onun edebî eserlerine zaman zaman biyografik unsurlar yansımıştır. Babası Ahmet Cevdet Paşa, annesi, evliliklerinde yaşadığı sorunlar, çocukları, aksiyoner kadın kimliği romanlarına yansıyan biyografik unsurlar olarak göze çarpmaktadır. (Karaca, 2010)

2. Babasının Asi Kızı

Emine Semiye'nin babası Ahmet Cevdet Paşa'yla olan baba-kız ilişkisinin ayrıntılarına dair bilgilere kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak aynı evin içinde büyüyen iki kız kardeşten Fatma Aliye kaynaklarda babasının kızı olarak geçerken Emine Semiye'nin babasıyla yakın bir baba-kız ilişkisinden bahsedilmez. Muhtemelen bu durum Emine Semiye ile babası Ahmet Cevdet Paşa'nın farklı fikrî ve siyasal anlayışa sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Cevdet Paşa II. Abdülhamit'in tahta çıkmasını destekleyerek Kanun-ı Esasî'nin hazırlanmasında yer almış, Meşrutiyet'in feshi ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılması sırasında Abdülhamit'in mutlakiyetçi siyasetini desteklemiş, adliye nazırı olarak da Mithat Paşa'nın mahkemesinde olumsuz bir tavır sergilemiştir. Bu durum onun ciddi anlamda dönem içinde ve sonrasında eleştirilmesine ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla oluşan hürriyet havası içinde yeniden hatırlanarak suçlanmasına sebep olmuştur. Emine Semiye ise babasının tersine II. Meşrutiyet'i ilan ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde aktif olarak rol alır. Ablası Fatma Aliye'ye Edirne'den gönderdiği 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908 tarihli ilk mektubunda II. Meşrutiyet'in ilanından duyduğu sevinç anlatır. Mektupta yer alan; “Nûr-ı hürriyet içinde nikab-ı zulmü yırtarak arz-ı didar eden çehre-i mens-i adalet, elhamdülillah bugün hepimize tebessüm ediyor. Şimdi herkes hakkını arayabiliyor,”² cümlelerinde Meşrutiyet'in ilanından duyduğu memnuniyet yer almaktadır. Bu mektubun devamında ise, eski bir devlet adamı olan babasının Meşrutiyet öncesindeki yıllarda benimsediği siyasî tercihlerinden duyduğu üzüntüyü ifade eder: “Nâmını tebcil ile yâda mecbur olduğumuz pederimiz merhumun, mazinin siyahlıklarına gömülmüş bazı harekâtı ki ara sıra hürriyet-perveranının zar-ı itirazına battıkça bu âcize de, onun acısını kalbimin en derin noktasında hissederek mustarip olmuştum.”³ Emine Semiye yine bu mektupta ablasına, Ahmet Cevdet Paşa hakkında oluşmuş menfi düşüncelerin, onun eserlerinin yayımlanması ve maarif

² Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 16/3, 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908.

³ Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 16/3, 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908.

için yaptığı hizmetlerin anlatılması yoluyla ortadan kalkabileceğini yazar. Paşa'nın acı çeken ruhu böylece huzura kavuşabileceği gibi kendilerini saran utanç da hafifleyebilecektir.⁴

Emine Semiye'nin babasıyla ilişkileri biyografisinden tespit edilemezken edebî eserlerinde baba kimi zaman yüksek rütbeli bir askerdir, kimi zaman da çocuklarını eğiten bir öğretmen sorumluluğunu yüklenmiştir. *Muallime*'de İdris Molla, öğretmendir ve kızı Bihbude'yi çok iyi eğitmiştir. Kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla Ahmet Cevdet Paşa Fatma Aliye'nin eğitimiyle bizzat ilgilenmiş, kızına özel ders vermiştir. Emine Semiye ile böyle bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak aralarında sadece iki yıl yaş farkı olan Emine Semiye'nin bu eğitimden uzak kaldığı düşünülemez. Ahmet Cevdet Paşa henüz otuzlu yaşlarının başında vefat etmiş olan oğlu Ali Sedat'ın eğitimi için evde kimya laboratuvarı kurduştur. Emine Semiye'ninde *Hanımlara Mahsus Gazete*'de yayımladığı "Hanımlara Dürus-ı Hikmet" başlıklı seri makalesinde kimya bilimini öğrendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ali Sedat ve Fatma Aliye'ye sunulan eğitim imkânlarından en küçük çocuk Emine Semiye'nin uzak kaldığı düşünülemez.

Emine Semiye'nin *Mükafat-ı İlahiye* romanında da ailesiyle benzerlikleri dikkat çekicidir. Romanın kahramanı Alis'in babası Mareşal Fransuva Dökoraj üst düzey bir askerdir. Emine Semiye'nin babası Ahmet Cevdet Paşa da üst düzey bir devlet adamıdır. Alis'in bir de Jülyet isimli ablası vardır. Jülyet, Emine Semiye'nin ablası Fatma Aliye gibi, rütbeli bir askerle evlenerek mutlu bir hayat sürdürmektedir. Yazarın sadece bu romanında mekânın Osmanlı Devleti'nin dışında bir mekâna, Fransa'ya uzandığı görülmektedir. Büyük ihtimalle bunun sebebi, uzak bir mekân kullanmak suretiyle var olan biyografik benzerlikleri gizlemektir.

3. Öz Anne/Üvey Anne İkileminde Modern Bir Kız Emine Semiye

Emine Semiye'nin annesi Advıye Rabia Hanım hakkında elde çok fazla bilgi yoktur. Başbakanlık Devlet Arşivi'nde Yıldız Evrakı içerisinde bulunan Advıye Hanım'ın eşi Cevdet Paşa'ya yazmış olduğu bazı mektuplardan onun hakkında az da olsa bilgi çıkarılabilmektedir. Emine Semiye'nin tıpkı babasıyla olduğu gibi annesiyle de ilişkileri takip edilememektedir. Emine Semiye'nin romanlarında ise var olan annelik işlevini yüklenmiş kahramanlar sıra dışı bir anlatımla verilmiştir. "*Ancak onun romanlarında annelere ya hiç yer verilmemiştir ya da kızlarla anneleri arasında problemlerli bir ilişki vardır. Burada öz annelerin üvey, üvey annelerin ise öz anne fonksiyonunu yükledikleri ise çarpıcı bir durum olarak karşımıza çıkar.*" (Karaca, 2010: 111) Bu oldukça dikkat çekici ayrıntı yazar-eser psikolojisi içinde değerlendirildiğinde Emine Semiye'ninbiyografisine dair bir takım ipuçları elde edilebilir. Emine Semiye'nin romanları bu bağlamda değerlendirildiğinde *Bikes*'te üvey-öz anne karşıtlığı dikkat çekicidir. Gülşen kendi öz çocuklarına üvey anne muamelesi yapar. O, çocuklarını ve eşini sevmeyen hatta onlara büyük zararlar veren bir kadın olarak çizilmiştir. Yaşadığı yasak aşkın ortaya çıkmasını engellemek için iki kızını çekinmeden feda eder. Küçük kızı Temine'yi ortanca kızı Teyise'yi denize iterek öldürme konusunda ikna edecek, suçu da büyük kızı Memune'ye yükleyecek kadar canî ruhludur.

Muallime'de Saadet Hanım'ın üvey annesi ise onu iyi yetiştirmeye çalışmıştır. Saadet Hanım hafifmeşrep bir kadındır. Üvey annesi hayattayken onun taşkınlık yapmasına izin vermeyecek şekilde üzerinde otorite kurar. Ancak üvey annesinin ölmesiyle Saadet'in üzerindeki kontrol kalkar ve duygularına uyarak Süheyl'le yasak aşk yaşamaya başlar.

Emine Semiye *Sefale*'te de benzer bir karakterdeki üvey anneye yer vermiştir. Yakut, Zümrüt'ün öz annesidir. Cahil bir kadın olan Yakut, eşiyile geçinemeyerek ayrılmış daha sonra ikinci evliliğinden olan oğlu Cehdi'yle birlikte kızı Zümrüt Hanım'ın evine yerleşmiştir. Yakut kızını değil parayı sevdiği için Zümrüt'ün yanına yerleşmeyi tercih etmiştir. Romanda kızına karşı herhangi bir sevgi hissiyle yaklaştığı görülmez. Zümrüt'ün ise Ruhi Bey'le evlendikten sonra çocuğu olmaz ve Ruhi Bey'in carıye Bihterin'den çocuk sahibi olmasına izin verir. Ruhi Bey'in Bihterin'le olan bu evliliğinden Sabite doğar. Sabite doğduktan sonra Bihterin'in çirak edilmesi üzerine Sabite gerçek anne olarak Zümrüt Hanım'ı tanır. Zümrüt Hanım da Sabite'yi öz anneden farksız bir sevgiyile sever.

Emine Semiye'nin romanlarında dikkat çekici bir başka özellik ise eğitimsiz annelerin olumsuz bir söylemle sunulmasıdır. Romanlarda eğitimsiz anneler çocuklarına iyi bir eğitim vermeyi başaramazlar. *Muallime*'de Saadet Hanım üvey anne elinde büyümüş, eğitimsiz bir kadındır. Cahil bir kadın olan Saadet, kızı Refah'a da iyi bir terbiye vermeyi başaramaz. Yabancı sütanne ve dadılar elinde büyüyen Refah'ın yaramazlıkları her geçen gün daha da artar. Mahsul Bey ve Saadet Hanım, Refah'ın yaramazlıklarına sadece gülmekle yetinirler. Refah'ın öğretmeni Bihbude ise Refah'a yaptığı yanlışlar karşısında ders almasını sağlayacak cezalar verir. Bunu yaparken de dinin emir ve yasaklarını anlatarak Refah'ın eğitiminde dinin önemli bir fonksiyon yüklenmesini sağlar. Romanda Macit Bey'in eşi de eğitimsiz, cahil bir kadındır. Bu sebeple Macit Bey de çocuklarını eğitilmiş bir kız olan Bihbude'nin ellerine bırakır. Macit Bey'in oğlu Tahsin'in ve Refah'ın öğretmenliğini yapan Bihbude her ikisinin de öz annesi gibi olmuştur. Her iki kahraman da cahil annelerinden uzaklaşarak anne şefkatini Bihbude de bulmuşlardır. Nitekim Tahsin'in babası Macit ve Refah'ın babası Mahsul Bey cahil eşlerinden uzaklaşarak mutluluğu Bihbude'yle bulmak isterler.

Emine Semiye'nin romanlarında annelerin cehaletinin vurgulanarak olumsuz tipler olarak sunulması bir taraftan modern hayata direnen annelerle kızlar arasındaki problemlerli ilişkiyi vurgularken bir taraftan da kendi hayatına dair ipuçlarını da sezdirmektedir. Adeviye Hanım'ın eğitim düzeyi Cevdet Paşa'yla mektuplaşmalarından az da olsa tespit edilebilmektedir. Buna göre Advıye Hanım okumayı bilir, ancak yazmayı sonradan öğrenmiştir. Cevdet Paşa, Advıye Hanım'a gönderdiği mektuplarında yazmayı öğrenmesinden dolayı duyduğu sevinci şöyle anlatır: "Bu hafta postasıyla bir kâta mektubunuzu aldım. Sıhhat ve afiyet haberinizden memnun oldum. Mektubu yüzüme gözüme sürdürdüm. Kendi yazın olduğu için ne kadar sevindim, tarif edemem. Bayağı seni görmüş kadar hazzettim"⁵ Dolayısıyla Adeviye Hanım'ın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye gibi bir eğitim imkânına sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Emine Semiye'nin romanlarında annelerin olumsuz bir söylemle dile getirilmesi de bu anlamda dikkat çekicidir. Çünkü Emine Semiye modern aydın bir Osmanlı kadın yazarı

⁴ agev.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Esas Evrakı: 142/7, 14 Nolu Belge*, 18 Haziran 1280/11 Haziran 1865.

olarak muhtemelen daha sınırlı ve gelenekler çevresinde odaklanan bir eğitimle yetişmiş olan annesiyle sınırlı bir anne-kız ilişkisi içinde olmalıdır. Emine Semiye'nin modern bir kadın olarak annesiyle olumlu bir anne-kız ilişkisi içerisinde olmadığı muhtemeldir. Bunun nedeni de Tanzimat'la hızlanan yenileşme süreci içerisinde ataerkil sistem tarafından kadınların mahrem olarak algılanıp ev içi alanlarda hayatlarını idameye zorlanmalarıyla kadın modernleşmesinin erkeklere göre daha geç gerçekleşmesindedir.

“Modernleşme döneminde anneler geleneğin bu noktada koruyucusudurlar. Erkek aydınlar ise modernleşmeyi kadınlara göre erken bir süreçte daha hızlı kabul ettikleri için en azından kızlarını modern bir eğitimle yetiştirmeyi hedeflerler. Böylece babalar kızlarına yaklaşırken geleneğe bağlı anneyle modern kızları arasında bir kopuş süreci başlar. Aslında bu durum toplumsal düzeyde gelenekten kopuşu da simgeler. Dolayısıyla anneler geleneğe karşılık modernleşmenin simgesi işlevini yüklenmiş kızlarına muhaliftirler. Bu sebeple Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi romanlarında anne imgesi olumsuz bir işlev yüklenmiştir.” (Karaca, 2012: 9)

Dolayısıyla toplumsal ve aile düzeyinde kadınlar geleneğin koruyucusuyken Batı'yla tanışmış ve modern eğitim kurumlarından eğitim alma imkânı bulmuş babalar kızlarıyla daha iyi anlaşmışlardır. Böylece modern eğitimli kızlar annelerinden koparken babalarına yaklaşmışlardır. Emine Semiye de romanlarında anneyi olumsuzlayan örneklerle sunarak dönemin bu sorununa dikkat çekmiştir. Bu durumu neredeyse tüm romanlarında öz/üvey anne ikileminde sunması da yazarın biyografisinden eserine bir yansıma olarak düşünülebilir. Emine Semiye'nin annesiyle olan ilişkilerini bu bağlamda değerlendirirken babasıyla yakın olmaması ise Emine Semiye'nin babasıyla uyuşmayan fikrî ve siyasi görüşlere sahip olması ve ailenin asi kızı olmasıyla açıklanabilir. Ablası Fatma Aliye babasının kızıyken Emine Semiye'nin asi kızı olmuştur. Bu durum Emine Semiye'nin romanlarında da anne-kız ilişkisinin öz-üvey karşıtlığı ekseninde öz annelerin üvey anne olarak olumsuzlanmasını getirmiştir.

4. Evlilikleri ve Çocukları

Emine Semiye'ninedebî eserlerinde biyografi-eser düzleminde dikkat çekici unsurlardan biri de evlilikleri ve çocuklarının romanlarında karşımıza biyografik unsurlar olarak çıkmasıdır. Emine Semiye'nin evlilikleri ve çocuklarından şöyle söz edebiliriz: Emine Semiye iki kez evlenmiştir. Taha Toros, Emine Semiye'niniki kez evlendiğini, ilk eşinin Kazaskerzadeler'den Mustafa Bey olduğunu, ikinci eşinin ünlü valilerden Reşit Paşa olduğunu söyler. (Toros, 1998: 223) Emine Semiye'nin ilk eşi hakkında Taha Toros'un söyledikleri haricinde herhangi bir bilgi yoktur. İkinci eşi ise Reşit Paşa'dır. Reşit Paşa Mülkiyeyi bitirmiş, Selanik Maarif Müdürlüğü ve Serez Sancağı Mutasarrıflığı yapmıştır (1905-1908). 1908'i hazırlayan günlerde politika ile de ilgilenmiş ve İttihat ve Terakki Partisi'nin gizli faaliyetlerine katılmıştır. Emine Semiye ikinci eşi Reşit Paşa'dan boşanmıştır. Taha Toros bu boşanmanın politik sebeplerden kaynaklandığını, Emine Semiye'nin Edirne'de İttihat ve Terakki'nin gizli faaliyetlerine katıldığı ve daha sonraki yıllarda da bu faaliyetlerini sürdürdüğü için tutuklanma kararının çıkması üzerine Paris'e kaçmak zorunda kaldığını ve bu sebeple de Reşit Paşa tarafından boşandığını söylemektedir. (Toros, 1998: 223)

Emine Semiye'nin Reşit Paşa'dan boşanma sebepleri arasında sosyal statü farklılığı ve kıskançlık da gösterilmektedir. Çünkü Reşit Paşa yazarın dadısının oğludur. Ressam Naciye Neyyal'ın hatıralarında bu konuda şunlar yazılıdır: *“Reşid Bey, Emine Semiye Hanımefendi'nin dadısının oğlu imiş. Belki de bu yüzden geçinememişler ve daha evvelki kısımlarda da yazdığım gibi, ayrılmışlardı. Reşid Bey Emine Semiye Hanımefendi'yi boşadıktan sonra bir Çerkezle tevhül etmiş ve arkadaşlarına, 'Bir Çerkezle evlenmeyen, evlendim demesin!' demiş.”* (Hürmen, 2004: 273) Naciye Neyyal, Emine Semiye'nin Reşit Paşa'dan ayrılma sebebinin, eşinin kendisini bizzat büyüttükleri Nimet isimli bir kızla aldatması olduğunu da kaydeder. (Hürmen, 2004: 260) Emine Semiye'nin *Gayya Kuyusu* isimli romanında da evin hizmetçisine göz diken ve ona zorla sahip olan Safai Bey'in yol açtığı felaketlerden söz etmesi de bu anlamda dikkat çekicidir. *Gayya Kuyusu*'nda Safai Bey kadınlarla düşkün, sefih bir tiptir. O iyi bir eşe ve müreffeh bir hayata sahip olmasına rağmen sefih bir hayattan da bir türlü vazgeçemez. Safai Bey öylesine kadınlara düşkündür ki evindeki hizmetçinin kızı Yekta'ya bile göz koyar, bu isteğine de ulaşır. Yekta'ya zorla sahip olarak onun kötü bir hayatın içine düşmesine yol açar. Yekta'nın fahişe olmasına ve sonunda bu hayata katlanamayarak ölmesine sebep olduğu hâlde bütün olanlara tepkisiz kalacak kadar ahlaken düşmüş bir erkektir.

Naciye Neyyal'ın kaydettiklerine bakılırsa Emine Semiye ile Reşit Paşa'nın ayrılma sebeplerinin politik değil şahsi meseleler olduğu düşünülebilir. Eşler arasındaki sosyal konumun farklılığı ve kadın kıskançlığı evliliğin bitmesine sebep olmuştur, denilebilir. Fakat bu ayrılık olaylı bir şekilde olur. Paşa'ya evli oldukları sırada borç para veren Emine Semiye, ayrıldıktan sonra bu parayı alabilmek için mahkemeye başvurmak zorunda kalır. Bunun üzerine Reşit Paşa, Selanik'te, eski eşini yıpratmak amacıyla aleyhte ibareler taşıyan bir takım broşürler dağıtırır. Hatta ona bir takım iftiralar atarak, kendi yanında kalan oğlunu görmesini de engellemeye çalışır. Bütün bunları öğrenen Emine Semiye, derhal Selanik'e giderek kendisi de Reşit Paşa'nın aleyhinde bilgiler içeren bir broşür bastırarak dağıtır. (Hürmen, 2004: 263) Bu olaylardan sonra Reşit Paşa oğlu Cevdet'i terk eder. Cevdet, annesi Emine Semiye'nin yanına gelir. Yazar bu defa da yanına gelen oğlunun eğitim masraflarını karşılaması için eski eşi Reşit Paşa'ya bir dava açar. Emine Semiye'nin biyografisini en iyi yansıtan romanlarından *Mükâfat-ı İlahiye*'de de sorumsuz bir kocanın karısına yaptığı eziyetler ve çocuğunun özürü kalmasına neden oluşu anlatılır. Roman Cezayir sahilinden Marsilya'ya gitmek üzere Mareşal ve ailesinin vapura binmesiyle başlar. Mareşal'in Jülyet ve Alis isimli iki kızı vardır. Marsilya'ya döndükten sonra Jülyet yüksek rütbeli bir askerle ardından da Alis asil bir aileye mensup Vikont Alber Döbiritan ile evlenir. Burada Alis ve Jülyet'in babalarının mareşal olması Ahmet Cevdet Paşa'yı çağırtmaktadır. Alis'in ablası Jülyet'in kocası bir askerdir ve Emine Semiye'nin ablası Fatma Aliye de bir asker olan Faik Bey'le evlenmiştir. Alis'in evlendikten bir yıl sonra bir kızı, dört yıl sonra da bir oğlu olur. Ancak Alis'e evliliği mutluluk getirmemiştir. Eşi Alber asil olmasına rağmen cahildir, içki ve kumara düşkündür. Alis'le de parası için evlenmiştir. Reşit Paşa'nın da Emine Semiye ile boşanma sürecinde para meselesinin gündeme gelmesi ve Reşit Paşa'nın Emine

Semiye'den aldığı borçların bir kısmını ödememesi Alber'in paraya düşkünlüğünü hatırlatmaktadır. Romanda Alis evliliğini bitirmeye karar verir. Ancak babasının çocuklarının hatırı için evliliğini sürdürmesini istemesi üzerine boşanmaktan vazgeçer. Fakat Alber'in eziyetleri her geçen gün artmaktadır. Mareşal'in ölümünden sonra Alis'e mal-mülk kalmaması Alber'i daha da çıldırtır. Bir gün ısrarla oğlu Konstan'la birlikte uyumak isteyen Alber, onu yataktan düşürerek özürü kalmamasına sebep olur. Bu olayın üzerine Alis, Alber'i evden kovar. Emine Semiye'ninde özürü bir çocuğunun olduğu bilinmektedir. İlk eşi Kazaskerzade Mustafa Bey'den 1885 yılında Hasan Rıza isimli bir oğlu dünyaya gelmiştir. Yazar, "Âlem-i İnsaniyete Mühim Bir Hizmet Yahut Tabip SalomonMoiz Efendi"⁶ başlıklı yazısında Hasan Rıza'nın yakalandığı sara hastalığından dolayı çektiği acıları anlatır. Hasan Rıza, henüz dokuz aylık bir bebekken havale geçirmiştir. Ancak o dönemlerde sara hastalığına yakalananlar bu durumlarını gizledikleri için Emine Semiye, saranın babasından kalıtım yoluyla oğluna geçtiğini anlayamaz. Doktorlar da yüksek ateşin bebeğin dış çıkarmasından kaynaklandığını zannederler. Çocuk banyo yaptırılırken hafif baygınlıklar geçirir. Üç yaşına kadar da hayatla ölüm arasında gidip gelir. Hasan Rıza, üç yaşından sonra biraz iyileşirse de dokuz yaşından sonra nöbetler tekrar sıklaşmaya başlar. Hatta bazı geceler iki kere nöbet geçirir. Bir gün misafirlerinden bir madam, çocuğun tedavisi için Karaferye'de oturan bir doktoru önerir. Çocuğun durumundan iyice korkan Emine Semiye, birkaç gün sonra madamın önerdiği Doktor SalomonMoiz'i çağırır. Doktor, Rıza'yı bu hastalıktan kurtarır ve iyileştirir. Hatta çok yaramaz bir çocuk olan Rıza, sonraki yıllarda askeri rüştiyeye girerek eğitim hayatını sürdürür. Ancak Hasan Rıza tam olarak iyileşmemiş olmalı ki Emine Semiye hayatının sonuna kadar Hasan Rıza ve ailesiyle ilgilenmek zorunda kalır. Emine Semiye, ablası Fatma Aliye'ye 1928'de Adana'da öğretmenlik yaptığı dönemlerde yazdığı bir mektubunda Hasan Rıza ve ailesini geçindirdiğinden şöyle bahsetmektedir: "Evladına bir nebze refah verebilmek için Adana'nın cehennem ikliminde çalışan ben zavallı bu defa da ailemize çarpan felaketi pek geç öğrendim. (...) Cevdet'in yüzünden vaktiyle ettiğim borçları hâlâ ödeyemedim. Biçare oğlum Rıza'yı ve ailesini geçindirmek yükü altında ezilmekteyim..."⁷ Emine Semiye ileri yaşlarında sorumluluklarını yüklenmeyen eski kocaları yüzünden Anadolu'nun çeşitli illerinde öğretmenlik yapmaya devam eder.

Emine Semiye'nin kaynaklarda tespit edilebilen tek şiirinde⁸ (Toros 1998: 72) debir annenin hasta çocuğuna sesleniş dikkatleri çekmektedir. Bu şiirde Emine Semiye'nin Hasan Rıza ile ilgili hislerini ifade ettiği düşünülebilir. Hasan Rıza sara hastasıdır. Sık sık da sara nöbetleri geçirmektedir. Şiir boyunca hasta çocuğunun yanında acı çeken annenin sızlanışları yer alır:

"Ey şule-i hayatım acep neden böyle,
Mütefekkir... müstağrak-ı elem durursun?
Masum kalbinden (...) söyle, söyle:
Münevver yüzündeki işmizaz-ı hazin...
Gözlerinde mütemevvic asar-ı bükâ
Anlatıyor maderine tutuk ve elim:
Mefruk-ı matem o parlak neşelerinin
Esbab-ı inhitatını... bir inilti gibi!"

Şiirden anlaşıldığı kadarıyla hasta çocuk henüz on iki yaşındadır. Ancak hastalığından dolayı yıpranmıştır. Emine Semiye şiirin devamında hasta çocuğu sağ eliyle bir kitabı tutmuş sol eliyle ise annesine dayanmış bir şekilde tasvir etmiştir. Bu kitapta anlatılanlar acılı annenin müşfik sözleridir ve bu sözler onları okumakta olan çocuğun ezilmiş, hırpalanmış, hasta ruhunu şefkatli sözlerle eğitmektedir.

"Sağ elinde hüznle açtığın bu kitap
Verir güya giryelerinden bana cevap...
Ezilmiş... hırpalanmış o ruhunu tedris
Ediyor şefkatimden dökülmüş bir lafz"

Hasta çocuk, kendisine yakın olanın sadece annesi olduğunu anlamıştır ve onun nurundan faydalanmak isteğiyle sol eliyle ona dayanır:

"Odur ancak -mader mader- ziya-yı(...)
Hem sen -o nurdan olmak dilersin münceli
Sol elin teessür-i hasretle mütteki..."

Emine Semiye'nin elde edilebilen bu tek şiirinde fark edileceği gibi kendi biyografisinden devamlılıklar söz konusudur. Emine Semiye bir taraftan Hasan Rıza'nın sorumluluğunu, diğer taraftan da Cevdet'in masraflarını karşılamaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki her iki eski kocası da baba olarak sorumluluklarını yeteri kadar yüklenmemişlerdir. Dolayısıyla şiirde hasta çocuğun annesine dayanması da bu durumu hatırlatmaktadır. Emine Semiye çocuklarının sorumluluğunu öğretmenlik yaparak yüklenmiştir.

5. Öğretmen Emine Semiye

⁶ Emine Semiye, "Âlem-i İnsaniyete Mühim Bir Hizmet Yahut Tabip SalomonMoiz Efendi", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 225, 12 Ağustos 1315/24 Ağustos 1899; İktıfat, Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 458106; MK. Yz. A 4582; MK. Yz. A 2693, s. 331-332.

⁷ Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Evrakı Katalogu: 16/5, 17 Haziran 928.

⁸ Emine Semiye'nin şiirinin altında 6 Haziran 1909 tarihi yer almaktadır ve şiirin yan tarafında ise Emine Semiye'nin elinde bir kitapla oturmuş hâlde fotoğrafı yer almaktadır. Bu fotoğraf çalışmanın Ek bölümünde yer almaktadır.

Emine Semiye aydın bir Osmanlı kadın yazarı olarak sadece yazdıklarıyla yetinmemiş ve birikimini ve tecrübelerini İstanbul, Selanik, Serez, Adana, Sivas, Ordu gibi birçok şehirde öğretmenlik yaparak değerlendirmiştir. Emine Semiye'de Osmanlı coğrafyasının çeşitli eyaletlerini gezerek edindiği izlenimler sonraki yıllarda öğretmenlik yapma arzusunu doğurmuştur. Babasının 1866-1868 yılları arasında Halep valisi, 1874-1875 arasında Yanya valisi ve 1876'da Rumeli müfettişliği görevleri nedeniyle çocukluk yıllarında Yanya ve Suriye'ye gitmiş, on üç buçuk yıl da Rumeli'de epeyce yer dolaşmıştır. Kocası Reşit Paşa'nın görevi dolayısıyla Selanik ve Serez'de bulunduğu yıllarda Selanik ve Serez'in köylerindeki insanların sefaletini yakından görünce onların mutluluğu için çalışmaya karar verir:

"Zaten milletimi severdim; o zavallıların cehaletini, sefaletini layıkıyla anladıktan sonra hür ve mesut görmek için de çalışmayı göze aldım. Diğer taraftan da birçok fakir kızlarıyla -buyurduğunuz gibi- hiçbir şeyi bilmeyen malumatı nezd-i acizane toplayarak tedrisatlarına bezl-i gayret ettim; o zaman düşünmüştüm ki yirmi kızın tenvirine muvaffak olabilsem, onların her biri de on kişiyi ikaz etse, benat-ı vatanın iki yüz yirmisini yetiştirmiş olacağım. Milletime bu da naçizane bir hizmet sayılmaz mı?" (Emine Semiye 1326/1911: 99)

Emine Semiye, Selanik yıllarından itibaren bir yandan siyaset ve gazetecilik faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan da kız çocuklarını eğitmeye yönelik çalışmalar yürütmüştür. Kadınların toplumda hak ettikleri yeri alabilmeleri için öncelikle iyi bir eğitim almalarının gerekli olduğuna inanır. Bunun için de evini âdeta bir okul gibi kullanarak kız çocuklarına ders verir.

Emine Semiye gençlik yıllarında eşinin de görevleri dolayısıyla Selanik'teki kız okullarında öğretmenlik ve müfettişlik yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanını takip eden yıllarda ise Trakya ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki kız okullarında ve Halide Edip'in ekibiyle de Beyrut'ta, Türkçe ve edebiyat öğretmeni olarak çalışmıştır. Daha sonraki yıllarda İstanbul'da öğretmenlik yapmıştır. Kadın eğitimine çok önem veren yazar, öğretmenlik mesleğini uzun yıllar kız okullarında sürdürmüştür. Bir bakıma kadın eğitimiyle ilgili düşüncelerini öğretmenlik yaparak fiiliyata döktüğü söylenebilir.

Emine Semiye hayatının bazı dönemlerinde Anadolu şehirlerindeki kız okullarında edebiyat ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Bu durum eserlerde kolayca takip edilebilir. Örneğin *Muallime* yazarın biyografisinden eserine uzanan ve öğretmenlikle ilgili birikimlerini yansıtan eseridir. *Muallime*'de İdris Molla, öğretmendir ve kızı Bihbude'yi çok iyi eğitmiştir. Bihbude iftiraya uğrayarak eniştesinin evinden kovulduğunda bu eğitimin faydasını görür, Mahsul Bey'in konağında öğretmenlik yapmaya başlar. Bihbude, iftiraya uğradığı için nişanlısı Süheyl tarafından terk edilir, Aziz Bey de onu konağından kovar. Böylece çaresiz kalan Bihbude Kastamonu'dan İstanbul'a giden bir kervana katılarak teyzesinin yanına gitmek ister. İstanbul'a ulaştığında teyzesinin ölmüş olduğunu öğrenir. Bu defa da onun oğlu Macit Bey'in evinde kalmaya başlar. Bihbude, Macit Bey'in çocuklarının eğitimini üstlenerek eğitimi sayesinde bir sığıntı gibi yaşamaktan kurtulur. Burada sekiz yıl kalan Bihbude, Macit Bey'in kendisine âşık olması ve evlenme teklif etmesi üzerine oradan da kaçar. Bundan sonra da Mahsul Bey'in kızı Refah'ın öğretmeni olur. Aslında Bihbude, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalkıuşu* romanındaki öğretmen tiplemesinin de prototipi sayılabilir. Çünkü her iki kadın da baş edemedikleri sorunları karşısında çözümlü almış oldukları eğitim sayesinde öğretmenlik yapmakta bulurlar. Üstelik bunu yaparlarken her ikisi de buldukları yerlerden daha uzak mekânlara kaçarlar. Fakat burada yazarın vermek istediği mesaj kadınların çalışabilmeleri, kendi çalışmalarlarıyla hayatta kalabilmeleri fikridir. Bihbude, yazar ve kadın hakları savunucusu Emine Semiye'nin çağının kadınlarına hayatını kazanarak sürdürme konusundaki telkinlerini gerçekleştirmek üzere yarattığı tiplemedir. Üstelik devlet de çeşitli aydınların öğretmenliği kadınlara uygun bir vazife olarak görmeleri üzerine bu konuda çaba sarf etmektedir.

Emine Semiye'nin romanlarında öğretmenlik mesleğini yapan erkek kahraman da vardır. *Muallime*'de Murtaza Bey ve Molla İdris özel ders verirler. Bihbude'nin babası Molla İdris Semmür Ferhat Bey'le birlikte Murtaza Bey'den ders alırlar. Ancak Semmür Ferhat hiçbir şey öğrenemezken Molla İdris çok başarılı olur. Arapça ve Farsça'ya hâkimdir. Murtaza Bey kızını Molla İdris'e vermek ister ancak, Semmür Ferhat daha önceden göz koyduğu Kevser'le evlenmeyi başarır. Romanda Molla İdris sürekli olarak olumlanan bir kahramandır. O ilim ve irfan sahibi olduğu gibi ahlakı da güzeldir. Yazarın romanlarında yer alan bu Arapça ve Farsça bilen, İslamî ilimlere vakıf, irfan sahibi, olgun kişiliklerin Ahmet Cevdet Paşa'dan yansıdığı düşünülebilir. Çünkü Cevdet Paşa da Molla İdris gibi çocuklarının eğitimi ile yakından ilgilenmiştir. Sedat Bey, Fatma Aliye ve Emine Semiye'deki yaşadıkları devrin önünde olma özelliği babalarından aldıkları ufukla ilgili olmalıdır.

Sonuç

Emine Semiye'nin biyografisi ve eserleri arasındaki benzerlikler onun bir anlamda edebî eserlerini bir iç dökme unsuru olarak kullandığını düşündürmektedir. Çünkü Emine Semiye'nin eserlerini verdiği dönemde kadın yazarlar toplumsal konuları nedeniyle geleneğe ters düşen fikirlerini açıkça söylemek yerine romanın kurgusal dünyasından yararlanarak daha rahat ifade edebilmekteydiler. Emine Semiye de kurgunun biyografiden uzaklaştırıcı işlevinden yararlanarak yaşanmışlıklarını romanlarında yansıtmıştır. Onun romanlarında öz annelerin üvey anne fonksiyonunu yüklenmesi dönemin anne-kız uzaklaşmasını örneklediği gibi kendi hayatından da izler taşımaktadır. Emine Semiye ablası Fatma Aliye'nin tersine ailenin asi kızı hüviyetine bürünmüştür. Babasıyla fikri ve siyasi anlamda ters düşmesi, kadınlıkla ilgili meselelerde dönem içerisinde radikal sayılabilecek özgürlükçü tavrı Emine Semiye'nin ailesi içerisindeki konumunun ablasından daha farklı olduğunu düşündürmektedir. Fatma Aliye babasının kızı tavrıyla bizzat Ahmet Cevdet Paşa tarafından yetiştirilmiş hatta Ahmet Mithat Efendi de manevi kızı hüviyetiyle onun eğitimini üstlenmiştir. Ancak Ahmet Mithat'ın aynı evin içindeki diğer kardeş Emine Semiye'ye ders verdiğine dair herhangi bir bilgi tespit edilememektedir. Buradan da anlaşılıyor ki Fatma Aliye'ye karşı takınılan yetiştirici tavrı Emine Semiye'den esirgenmiştir. Yazarın biyografisinden eserine yansıyan bir unsur olarak da öz evladın üvey evlat muamelesi görmesi romanlarında dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Emine Semiye'nin evlilikleri ve çocukları da edebî eserlerine yansımıştır. Çocuklarının sorumluluğunu eski kocalarının yeterince yüklenmeyişinden kaynaklanan sıkıntıları romanlarında sorumsuz babalar ve bu babaların da sorumluluğunu

yüklenerek cefa çeken anneler etrafında anlatılmaktadır. Emine Semiye ilerleyen yaşlarında da Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde öğretmenlik yaparak çocuklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmeye devam etmiştir.

Emine Semiye'nin edebî eserlerinde biyografisinden birtakım yansımalar vardır. Ancak kurgunun yanılsama düzlemi içerisinde bu gerçeklikler edebî eserin gerçekliğine dönüşmektedir. Dolayısıyla edebî eserdeki gerçeklik düzlemi ne kadar bize yazarının biyografisi ile ilgili ipuçları verse de bu bilgileri kesin bilgi olarak değerlendiremeyiz. Bu sebeple de Emine Semiye'nin hayatıyla ilgili bilinmeyen ayrıntılar için edebî eserleri bize ipucu vermektedir ama kesin gerçeklik olarak değerlendirilemez.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Yıldız Esas Evrakı: 142/7*, 14 Nolu Belge, 18 Haziran 1280/11 Haziran 1865.
- Emine Semiye, "Älem-i İnsaniyete Mühim Bir Hizmet Yahut Tabip SalomonMoiz Efendi", *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 225, 12 Ağustos 1315/24 Ağustos 1899.
- Emine Semiye, "İtiraf-ı Hakikat, Mahmure Hamidullah Hanımefendiye", *Teârûf-i Müslimin*, c. 2, S. 31, 25 Muharrem 1329/13 Kânunusani 1326/26 Ocak 1911, s. 99.
- Emine Semiye, *Gayya Kuyusu, Dersaadet*, S. 3, 10 Temmuz 1336/10 Temmuz 1920, s. 2.
- Emine Semiye, *Bikes; Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 98-138, 23 Kânunusani 1312/4 Şubat 1897-13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 2670.
- Emine Semiye, *Muallime, Hanım Kızlara Mahsus Gazete*, S. 143-146, 21 Kânunuevvel 1316/3 Ocak 1901-25 Kânunusani 1316/7 Şubat 1901. Devamı *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 99/301-109/311, 15 Şubat 1316/ 28 Şubat 1901-2 Mayıs 1317/15 Mayıs 1901; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 4583.
- Emine Semiye, *Mükâfat-ı İlahiye, Mütalaa*, S. 1-25, 22 Temmuz 1312/3 Ağustos 1896-31 Kânunuevvel 1312/12 Ocak 1897.
- Emine Semiye, *Sefalet, Mütalaa*, S. 26-12, 14 Kânunusani 1312/26 Ocak 1897-6 Ağustos 1314/18 Ağustos 1898; Hilal Matbaası, 1325.
- Emine Semiye, *Gayya Kuyusu, Dersaadet*, S.1-69, 8 Temmuz 1336/8 Temmuz 1920-13 Eylül 1336/13 Eylül 1920.
- Emine Semiye, *İktifat*, Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 458106; MK. Yz. A 4582; MK. Yz. A 2693. (*İktifat*ın Millî Kütüphanede 3 nüshası mevcuttur.).
- Karaca, Ş. (2010). *Emine Semiye Hayatı-Fikir Dünyası-Sanatı-Eserleri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi).Kayseri.
- Karaca, Ş. (2012). "İlk Dönem Türk Romanlarında Anne Kimliği", *Akademik Bakış*, S. 33, s. 1-16.
- Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*, İstanbul: İletişim Yay.
- Narlı, M. (2009). "Otobiyografi ve Roman/Otobiyografik Roman", *Turkish Studies*, S.4, s.901-909.
- Hürmen, F. R. (2004). *Ressam Naciye Neyyal'in Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet Hatıraları*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Evrakı Katalogu: 16/5, 17 Haziran 928.
- Taksim Atatürk Kitaplığı, Fatma Aliye Hanım Evrakı: 16/3, 11 Ağustos 1324/24 Ağustos 1908.
- Toros, T. (1998). "Cevdet Paşa'nın Kızları", *Mâzi Cenneti I*, 2. Baskı. İstanbul: İletişim, s. 217-223.
- Wellek, R. ve Varren, A. (2001). *Edebiyat Teorisi*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Summary

Emine Semiye Hanım, the famous daughter of the statesman, historian and lawyer Ahmet Cevdet Pasha, lived between 1864 and 1944. Our first female novelist is Fatma Aliye's sister. She is the first Turkish woman to study in the West. She studied psychology and sociology in France and Switzerland for 7 years. Later in the following years she lived in Paris for a long time and his son, Cevdet Lagaş, was accompanied during his political sciences in Paris.

Emine Semiye married twice. Mustafa Bey is Kazaskerzadeler's first wife. There is no information about the author's first husband. His second husband is the famous governor Reşit Pasha. Emine Semiye is separated eventually from the marriage she had done with the son of the nanny Reşit Pasha. In her later years she teaches Turkish and literature in various cities of Anatolia and girls' schools in Istanbul. Emine Semiye is active in the Ottoman women's movement while continuing her teaching profession. Şefkat-ı Nisvan and Hizmet-i Nisvan established women's associations. One side also she writes articles on newspapers and magazines on women's rights. In addition to all of these, Emine Semiye also gave works on literary genres such as novels, stories and essays. From time to time his biographical elements reflected biographical elements. Her father, Ahmet Cevdet Pasha, is the mother of the problems she experienced during his marriage, children, biographical elements reflected in the novels of the women identity.

Author- work relationship is important at the stage of production of a literary work. Therefore explaining a work by versatile review of its author is one of the analysis methods used. Particularly female authors, who started to appear in the literary world, used their literary works as an element of effusion with the impulse of hiding themselves. Thus, literary work gives female authors the opportunity of expressing themselves in the limitations of a patriarchal system on daily life. Likewise, EmineSamiye's novels, which are the subject of this work, have many commonalities with her biography. EmineSamiye, who is one of the first Turkish female writers, has written man trials and essays besides her literary works like novels and stories. It is possible to guess the unknown sides of her life from what she has written, since she as well, like other female writers of the period like FatmaAliye, Makbule Leman, has reflected true life experiences to her literary works by using the detractive function of fiction from biography. However it is not correct to say that true life and the

world of literary work overlap one to one. Literary work does not pretend to give exact reality while reflecting what has happened or might happen. Literary work differentiates from history by transmitting the general not the particular. The aim of this work is to approximate the incomplete parts of the Emine Samiye's biography on the basis of her novels. However this approximation will not reflect th Emine Semiye also reflected her experiences in her novels by taking advantage of the biography-eliminating function of fiction. Her novels have traces of his own life, as exemplified by the departure of the mother-daughter from the period when the step mother's function of the self-mother is loaded. Unlike Emine Semiye's elder sister Fatma Aliye, the family belonged to the rebellious daughter. The inversion of her father in ideological and political terms suggests that the libertarian attitude that can be considered radical in the course of women's issues is different from the position of Emine Semiye in her family.

There are some reflections from the biography of Emine Semiye in her literary works. However, within the plane of illusion of fiction, these realities become the reality of literary work. Therefore, although the level of reality in the literary work gives us clues about the author's biography, we can not consider this information as definitive information. For this reason, the literary works of Emine Semiye's unknown details about his life give us clues but can not be regarded as definite reality.

Müze Eğitiminin Çocuğun Görsel Sanatlar Eğitimine Etkileri

The Effects of Museum Education on Visual Arts Education of Children

Ümran BULUT¹

Ufuk ATİLLA²

Geliş Tarihi: 15.09.2017 / Düzenleme Tarihi: 13.11.2017 / Kabul Tarihi: 14.11.2017

Özet

Görsel sanatlar eğitimi, öğrencilerin aktif şekilde sürece dahil olması açısından sadece sınıflarla sınırlı kalmamalıdır. Ülkemizde görsel sanatlar dersi genellikle sınıf ortamında veya okulların imkan durumlarına göre atölyelerde yapılmaktadır. Öğrenci aktif öğrenme sürecinde yaparak yaşayarak ilkesinden hareketle sınıf ortamından çıkarılarak, eserlerle etkileşim içinde olabileceği ortamlarda eğitim – öğretim sürecine dahil edilmelidir. Öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap veren ve öğrencinin merkeze alındığı bir müze eğitimi, sanat eğitimi sürecinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Müze eğitimi konusunda okulların, ailelerin ve öğretmenlerin yeterli bilgi birikimine sahip olmaları gerekmektedir. Yeterli bilgi ve tecrübelere sahip öğretmenler sayesinde öğrenci müze bilinci kazanarak, bunu genel yaşantısına da yansıtacaktır. Bu bilinçle hareket edilerek çocuğun sanat eğitimi süreci ve bu süreçte kazandığı yetiler, daha anlamlı ve kalıcı olacaktır. Müze eğitimi, bireylerin yaratıcılıklarını, özgün düşünme ve farklı fikirler ortaya koyma yetilerini geliştirir. Bu durum, öğrencilerin kendilerine olan güven duygusunu yükselterek, kendilerini yeterli hissetmelerini sağlayacaktır. Araştırma kapsamında müze eğitimi etkinliklerinin ve uygulamalarının çocukların görsel sanatlar eğitimine olan etkileri incelenmektedir. Araştırma 8. sınıfta öğrenim görmekte olan 30 deney ve 30 kontrol grubu öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Gruplara eğitim öncesinde ve sonrasında çoktan seçmeli başarı testi uygulanarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda deney grubu lehine anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara bakılarak, müze eğitiminin çocukların görsel sanatlar eğitimi sürecine olumlu etkilerinin olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Görsel sanatlar eğitimi, müze , müze eğitimi

Abstract

Visual arts education should not be restricted in classrooms in order to include students to the process in an active way. In our country, visual arts course is generally taught in classrooms or in workshops according to the facilities of the schools. Students should be included in active teaching learning process in environments in which they will interact with works, being removed from classroom atmosphere based on the principle of learning by doing and experiencing. Museum education that is appropriate for students' development degree, that satisfies students' needs and interests, that takes the student as main concern of teaching and learning process has an important role in art education process. Schools families and instructors should have satisfactory information about museum education. Students will reflect their museum awareness to their lives that they learn through experienced and educated instructors. Art education process and the abilities that students gain in this process will be more significant and persistent acting based on this conscious. Museum education develops people's ability of original thinking, expressing different ideas and creativity. That will enhance students' self confident and make them feel self sufficient. In scope of that research, the effects of museum education activities and practices are searched on visual arts education of students. The research is done with 30 experimental and 30 control group students who are educated at eight grade. Groups are given multiple choice achievement test before and after education and the results are analyzed. At the end of the research significant differences are estimated in favor of experimental group. Taking the results into account, it can be said that museum education has positive effects on visual arts education.

Key Words: Visual arts education, museum, museum education

¹ Prof. Dr. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği Bölümü. İstanbul, Türkiye.

E-Posta: umranbulut@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğr. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Resim-İş Öğretmenliği Bölümü. İstanbul, Türkiye.

E-Posta: ufukatilla02@gmail.com

Giriş

Sanat eğitimi, çocukların yetenek ve yaratıcılıklarını estetik bir düzeye çıkararak duygu, düşünce ve izlenimlerini özgün bir şekilde anlatabildikleri bir süreçtir. Çocukluktan itibaren verilmeye başlanan sanat eğitimi bireylere estetik yargı yapabilme yetisi kazandırmayı amaçlar. Sanat eğitimi ezbere dayalı bir eğitim – öğretim sürecini değil, araştırmaya özendirilen, gözlem yapmaya olanak tanıyan, yaratıcılıkların desteklendiği bir süreci destekler. Sanat eğitimi, çevresiyle uyum içerisinde, doğaya, insana, kendisine saygısı olan, geçmişini tanıyan geleceğine bakarken etrafındaki deneyimlerden yararlanan bireylerin yetişmesi konusunda önemli rol oynar.

Sanat eğitimi verilirken asıl amaç düşüncenin geliştirilmesidir. Düşünce sistemi kısıtlanmış toplumlarda sanat, yaratıcı düşünce, hoşgörü ve yeni şeyler üretme isteğinden bahsedemeyiz. Sanat ve sanat eğitimi sayesinde birey içinde var olan değerleri coşkulu bir şekilde dışarıya aktarabilir. Bu görüşlerin sağlam temeller üzerinde yükseltilmesi için bireylerin entelektüel birikim sahibi, sürekli kendini geliştiren bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir (Bulut, 1999, s.48).

Kişinin kendini ifade edebilmesi, kendini tanıması, çevresiyle olan iletişimi, çevreye olan duyarlılığı, eleştirel bir bakış açısı kazanması gibi tutum ve davranışlar sanat eğitimi yoluyla geliştirilebilir. Sanat eğitiminin temel amaçları doğrultusunda kişinin çok yönlü gelişimi sanat eğitimi yoluyla en iyi şekilde desteklenir (Kırıçoğlu, 2002:5).

Görsel sanatlar eğitimi bireyin küçük yaşlardan itibaren doğrudan veya dolaylı şekilde ilişkili olduğu ve etkisi yadsınmaz bir eğitim şeklidir. Görsel sanat eğitimi bireylerin bütün yaşamları boyunca etraflarında olup biten olaylara ve yaşantılarına bakış açılarında farklılık oluşturur. Bu farklılık genel anlamda bireylerin özgün, özgür ve yaratıcı olmaları açısından önemli bir faktördür. Bu durum görsel sanatlar eğitiminin, bireyin yaşantısı açısından ne derece önemli ve gerekli bir yere sahip olduğu konusunda bizi bilgilendirir. Tüm bu sanatsal etkinlikler verilecek olan doğru ve kalıcı eğitim sayesinde bireylerin yaşantılarında farklılık ve anlamlılık oluşturacağı gibi, entelektüel birikimlerine de katkı sağlayacaktır. Sanat eğitimi bireylerin yaşantılarını sanat yoluyla geliştirerek öğrenme sürecini farklılaştırmaktır. Öğrenme süreçleri çeşitli etkinliklerle gelişen bireyler, çok yönlü bir eğitim sisteminde çok yönlü kazanımlar elde eder.

Sanat eğitiminin bu özellikleri doğrultusunda çocuklar sınıf ortamı dışındaki alanlardan da yararlanarak daha kalıcı ve istek uyandırıcı bir sürece dahil edilmelidir. Öğrencilerin görmeye, dokunmaya, hissetmeye ve eserleri yerinde görmeye olan ihtiyaçları dikkate alınmalı ve eğitim - öğretim süreci sadece okullarla sınırlı kalmamalıdır. Çevresiyle etkileşim içinde olan çocuk, öğrenmeye daha açık hale gelir. Görerek, dokunarak, hissederek dahil olduğu bu öğretim süreci onun sanata, topluma, çevresine bakış açısını değiştirecektir. Bu durum çocuğun dahil olduğu eğitimi yaşam boyu öğrenme sürecine dönüştürecektir. Çocukların bu süreçte öğrenme yaşantılarını aktif hale getirebilmek ve çevresiyle etkileşimini yükseltebilmek için farklı yöntem ve teknikler uygulamak gerekmektedir. Eğitim – öğretimin daha kalıcı ve sürekli bir hal alabilmesi için öğrenimin sadece sınıf ortamıyla sınırlı kalmayıp müze, galeri, stüdyo gibi mekanlarda da devam etmesi gerekmektedir.

Araştırma kapsamında görsel sanatlar dersinde verilen müze eğitimi konusunun öğrencilerin görsel sanatlar eğitimi olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Bu amaçla görsel sanatlar dersinde öğrencilerin müze ve müze eğitimi konusuna beraber sanata ve sanat eserlerine, tarihine ve kültürüne olan bakış açılarında olumlu yönde bir değişim kazanabilmeleri amaçlanmaktadır. Verilen müze eğitiminin farkındalık oluşturması sağlanarak, öğrencilerin eserler üzerinde yaratıcı, özgün değerlendirmeler ve fikirler ortaya koyabilme yetisinin olumlu yönde etkileneceği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında, müze eğitimi konusunun çocukların görsel sanatlar eğitimine etkisi araştırılmıştır.

Müze ve Müze Eğitimi

Müzeler, her yaşta bireye hitap eden ve bu bireylerin öğrenme durumlarının sağlandığı, durağan ve sıradan olmayan, bireylerin kültürel alan olarak yararlanacağı, tartışmalı ve araştırmacı bir öğrenmenin de sağlanacağı, sergilemenin dışında her türlü yazılı ve görsel kaynaklardan yararlanıldığı, özgün düşünce ve fikirlerin paylaşıldığı bir forum olarak tanımlanmaktadır. Okullarda verilen süregelen öğretim programlarıyla beraber etkinlikler düzenleyen, müze izleyicisi, müze eğitimcisi, müzeci, ve müzede var olan nesnelere arasında iletişimi sağlayan sanatsal ve kültürel bir uygulama alanı olarak tanımlanmaktadır (San, 1998:120).

Müze, topluma hizmet eden, sürekli gelişen, insanlığın geçmişine ve bugününe tanıklık eden nesnelere üzerinde araştırma yapan, onları toplayan, saklayan, koruyan, bu eserler hakkında bilgiler edinen ve paylaşan, muhafaza ettiği ürünlerin tohum tarafından inceleme, eğitim ve estetik zevk alma doğrultusunda sergileyen, kar amacı gütmeyen bağımsız ve devamlı bir kurumdur (Madran, 1999:s.6).

Müzeler süregelen sorumluluk ve görevlerinin yanı sıra günümüzde çok önemli bir misyonu daha üstlenmiştir, eğitim misyonu. Çünkü müze, ziyaretlerin sürekli olması, kültürlerarası iletişimin canlı tutulabilmesi ve eğitim bütünlüğü içerisinde önemli bir rolünün benimsenebilmesi için eğitsel misyonunu yerine getirmek zorundadır (Buyurgan ve Mercin, 2010:68). Müze eğitimi genel eğitim süreci içerisinde kendine ait bir alana sahip olan, planlı şekilde ilerleyen ve müze etkinliklerinde eğitsel yöntemlerden yararlanan, tüm bunlardan oluşturularak öğrenim sürecinde yer alır.

Müzeler, toplama, sergileme ve muhafaza etme amacıyla ve oluşumlarından dolayı başlangıçta sadece uygun tarihi yapılarda eserlerini barındırırdı. Günümüzde ise müze ve müzecilik anlayışı, temel işlevleriyle beraber teknolojik, sosyolojik, psikolojik alanlarla beraber çağdaş müzecilik anlayışı dahilinde yeniden düzenlenmiş ve muhafaza edecekleri nesnelere göre yeni binalar tasarlanmış, tasarlanan bu yapılarda yer alan genel eğitim kurumları haline dönüşmüşlerdir (Atasoy, 199:16). Pek çok açıdan donanımlı olan müzeler bireylerin eğitim süreçlerinde okul dışında kullanım alanıyla önemli ve destekleyici bir konumdadır.

Eğitimde müzelerin rolü gün geçtikçe artmaktadır ve bu önem yadsınamaz bir gerçeklik halini almıştır. Müzeler bünyelerinde barındırdıkları yapıtlarla, eserlerle, örneklerle estetik ve beğeni duygusunu uyandırdığı gibi hayal gücü ve yaratıcılık adına heyecan kaynağı oluşturarak çocukların öğrenim süreçlerinde etkin rol oynarlar (Atagök, 1999:74).

Müze eğitimi, kişileri düşünmeye zorlayarak gözlem yetisini geliştirir ve bu yeti bireyin nesnelere arasında ilişkiler kurmasını sağlar. Birey var olan bilgi birikimini geliştirme fırsatı yakalar ve bu bilgileri karşılaştırarak bu durumu devamlı hale getirir. Sonuca ulaşabilmek için yorumlar yapar. Mantık, hayal gücü, yaratıcılık, beğeni ve estetik duygusunun oluşturulması ve bu duyguların geliştirilmesi konusunda yardımcı olur. Toplumun tarih bilincini doğru bir şekilde elde edebilmesine katkıda bulunur. Geçmişte yaşananları, eserleri gözler önüne sererek, bireyin bugün yaşananlarla kıyas edebileceği bir ortam hazırlar ve gelişmeleri görmesini sağlar. Geçmiş bugünden farklıysa gelecek de bugünden farklı olacaktır ve gelişim kaçınılmazdır gerçeğini görür (Abacı, 2003:4).

Müzeler, yapıtlarla, nesnelere birebir, karşılıklı iletişim halinde olunması açısından önemli ve benzersiz bir tecrübe sunmaktadır (Hooper-Greenhill, 1999:133). Teorik olarak işlenen görsel sanatlar dersi müfredatı uygulamalar olmadan, eserlerle birebir etkileşim içerisine girmeden eksik kalmış olacaktır. Müzeler, galeriler bu eksikliği gidermek adına büyük imkanlar sunan, öğrenmenin son derece kalıcı ve sağlıklı gerçekleşmesine olanak sağlayan eğitim ortamlarındandır.

Müzeler, bünyesinde bulundurduğu koleksiyonları kullanarak, müzeyi ziyaret eden bireylerde ilgi, alaka, merak ve heyecan uyandırarak bireylerin eğitim süreçlerine dahil olurlar (Karadeniz, Çıldır, 2014:16). Son yüzyıllarda müzelerin eğitimdeki önemi büyük bir gelişim ve değişim göstermiştir. Bireylerin kendilerini geliştirebilmek amacıyla müzeleri ziyaret etmesi, müzedeki bilgilerden yararlanması eğitim sürecinde müzelerin önemli bir konumda kalmasını sağlamıştır.

İçinde bulunduğumuz eğitim sisteminde bireylerin öğrenimi, okul, sınıf ve yazılı metinlerle sınırlı değildir. Her yaşta bireylerin her açıdan eğitilebilmesi, bilişsel, duyuşsal, devinişsel olarak kendini geliştirebilmesi için müzeler uygun ve yararlı mekanlar olarak kabul görmektedir. Bu mekanlar bireylerin eğitim süreçlerinde etkin bir rol alarak, bireylerin aktif şekilde sürece dahil olmalarını sağlamaktadır. Müzeler, okul öncesi dönemden başlayıp yaşlılık dönemine kadar uzanan süreç içinde bireyi aktif şekilde eğitimin içinde tutarak, bireylerin kendilerini geliştirmesine olanak tanıyan unsurlardan biridir. Eğitim-öğretim uygulamaları sırasında birey ne kadar fazla işlenişin içerisine dahil edilirse ve ne kadar fazla duyu organını kullanarak öğretime katılırsa kalıcılık ve süreklilik o kadar artacaktır. Bilgilerin kalıcılığı artarak öğrencinin yaparak, yaşayarak öğrenmesi sağlanacak ve bu durum çocuğun çok boyutlu düşünme becerisinin gelişmesini sağlayacaktır. Çocuk birebir etkileşim içerisinde bulunup öğrendiği bilgileri kolay kolay unutmayacaktır.

Müzelerde sunulan öğretim imkanları eğitim kurumlarında var olan öğrenmeleri tamamlayıcı, geliştirici ve destek verici niteliktedir. Müzelere yapılan ziyaretler, öğrencilerin alternatif öğrenme yolları keşfetmesi, somut olarak etkileşime girmesi, akılda kalıcı tecrübeler kazanması ve çok yönlü aktif bir öğrenme ortamında aktif şekilde hareket edebilme imkanı bulmasını sağlar. Bu durum sınıf ortamındaki formal eğitimde kendini gösteremeyen, yeteneklerin farkında olmayan çocuklar için becerilerini ve öğrenme isteklerini gösterebilecekleri ve bu sayede daha kalıcı ve etkili öğrenmenin gerçekleşeceği bir ortam oluşmasını sağlayabilir. Müzelerde uygulanan eğitimler sayesinde müze ziyaretleriyle müzede aktif bir biçimde yer alan bireyler, geçmiş dönemlerde ortaya konan sanat eserini, o dönemin yaşayış şeklini ve o yaşam biçimleriyle ilişki kurma becerisini, çok yönlü sorgulama ve düşünme, gözlem yapabilme ve bu gözlemleri bir sonuca ulaştırarak analiz edebilme yeteneğini, sanatsal etkinliklerle öğrenebilme imkanına sahip olacaktır.

Müzeler, kitapların teorik olarak sunduğu ama somut anlamda ortaya koymadığı geçmiş yaşantılar ve nesnelere arasındaki bağları elle tutulur şekilde göstererek, bireylerin gözlem yapabilme, eğitimin sürekliliği ve bilgilerin karşılaştırılması gibi yolları öğretir (Artut, 2004:95).

Müzeler, yaparak yaşayarak öğrenme olanağı sunarak, görerek, dokunarak geçmiş dönemlere ait eserleri inceleyerek, bireylerin öğrenim sürecinde yer almasını sağlar (Seidel ve Kenneth, 1999).

Soyut bilgiler bireylere somut bilgilerden daha zor şekilde aktarılır. Müzelerde birebir dahil olunan öğrenme yaşantıları bu deneyimleri arttırarak bireylerin bilinenden bilinmeyene, somuttan soyuta, yakından uzağa yol alabilmesine olanak tanır ve öğrenim süreci daha anlaşılır bir şekilde gerçekleştirilebilir. Müzeler bu konuda okulda verilen eğitimi somut hale getiren, yaparak yaşayarak öğrenmeyi aktif kılan kurumlardır. Müze eğitimi, öğrenme süreci içinde bireyi aktif bir şekilde eğitime dahil eder ve bireylerin müze eğitimi sayesinde kalıcı kazanımlar elde etmesini sağlar. Dokunarak, yaşayarak, birebir iletişim içerisinde olarak, öğrenme daha anlamlı bir hale gelir. Yükseklik, hacim, derinlik kavramlarını dokunarak öğrenmesi, hissetme duygusunu geliştirerek sanat eğitimine karşı güdülenmesini sağlayacaktır. Bu şekilde bireye aktarılan bilgi ve deneyimler, daha kalıcı olmakla beraber bireyin yaratıcılığını ve hayal gücünü geliştirecektir. Özellikle çocukların dokunma ihtiyacı, elleriyle keşfetme hissiyatı üst seviyededir. Müzelerde çocukların koleksiyondaki eserlerle karşı karşıya gelmesi, dokunulabilecek olan ürünlere dokunabilmesi çocuklar için çok özel ve unutulmaz bir deneyim olacaktır. Bireylerin yaşantılarında eğitimin kalıcılığı açısından müze ve galeri gibi mekanlar önemli bir yere sahiptir.

Dokunarak, görerek, hissederek yapılan eğitim her zaman daha kalıcı olacaktır. Müzede korunan ve saklanan örnekleri zaman zaman, mekan dahilinde birebir etkileşim içinde ve üç boyutlu olarak ziyaret etmek, müze ortamının havasını solumak çocuklar için çok yönlü bir deneyim ve gözlem yapma imkanı tanıyacaktır (Abacı, 2011:222). Müze eğitiminde çocuklar için öğrenme aktif bir süreç içerisinde ilerleyecek, birey hissederek, karşılıklı etkileşim içine girerek öğrenme sürecine dahil olacaktır. (Şahan, 2005:5).

Müzelerin Sanat Eğitimindeki Rolü

Müzeler, sanat eğitimi açısından bakıldığında önemli bir yere sahiptir. Okullarda verilen teorik anlatımların ve geleneksel yöntemlerin, müze ortamında geniş bir perspektifle sunulması öğrenimin kalıcılığı ve öğrencilerin öğrenme isteklerinin arttırılması açısından oldukça önemlidir. Müze ve galerilere düzenlenen geziler ve bu gezilerdeki etkinlikler öğrencilerin

öğrenme durumlarını geliştirip bu durumun sürekliliğinin sağlanması açısından olumlu sonuçlar verecektir. Öğrencilerin kaynaşması, sosyalleşmesi açısından bakıldığında müzeler önemli bir yere sahiptir. Öğrencilerle yapılan bir müze ziyareti çocuklara, toplumsal ilişkiler, kültürlerini tanıma ve bir araya gelerek sosyalleşme imkanı sunacaktır. Okuldaki öğrenme ortamında kendini gösteremeyen öğrenciler böyle ortamlarda yetenek ve ilgilerinin farkına varabilir ve kendini ifade edebilme imkanına sahip olur. Bilgi sürekli aynı ortamda durağan şekilde verilmediği için çocuk çok yönlü bir öğrenme ortamında kendini geliştirecek ve daha çok verim alınacaktır.

Müzeler, toplumun sanat eğitimi süreci için araştırma yapabilme, örneklerle etkileşimde bulunabilme, uygulama ve değerlendirme aşamaları için önemli alanlardır. Müzeler, sanat ve sanat eğitimi açısından sanatçının, sanat izleyicisiyle bulunduğu en önemli kurumlardandır (Erbay, 2013:26). Bireylerin çocukluktan itibaren başladıkları sanat eğitimi süreci aktif olarak dahil oldukları müze eğitimi süreci sayesinde daha anlamlı bir hal alacaktır. Eleştirel düşünen, belli bir estetik beğeniye sahip olan, yaratıcı fikirleri ve geniş bir hayal gücüne sahip olan bireyler, bu özelliklerini tüm hayatına yansıtarak sanat eğitimini hayatlarının her evresinde hissedeceklerdir.

Müzeler, insanların estetik duyarlılığının ve algısının geliştirilmesi ve geleceğin sanat izleyicisinin hazırlanışlarının yükseltilmesi ve insanın zihinsel gelişimine katkıda bulunmasıyla da önemli görevleri yüklenirler (Tezcan, Akmehtmet, Ödekan, 2006:56). Sanat eğitimine yeni ve daha geniş ufuklar açan müzeler, bireyler için eğitim programları düzenlemektedir. Öğrencileri sınıf ortamından ve yeterli olmayan imkanlardan uzaklaştırarak daha kalıcı, etkili, daha canlı, görerek, dokunarak, yaparak, yaşayarak öğrenmenin gerçekleştirilebileceği müze ortamına getirmek öğrenciler kadar öğretmenleri de mutlu eden bir etken olacaktır. Stüdyolar, galeriler, sergiler ve en önemlisi müzeler bu ihtiyacı karşılayan kurumların başında gelmektedirler (Buyurgan ve Mercin, 2010:118). Sadece kitaplara, teorik bilgilere dayalı olmayan sanat eğitimi, müze eğitimi sayesinde farklı ve yeni bir alanda bireylerin kendilerini daha fazla ifade edebilmelerini sağlayacaktır.

Müzeler bireylere eşsiz imkanlar sunarak, öğretmeni merkeze alan eğitim sisteminden çıkarak çocuk odaklı, çocuğun daha aktif olduğu ve öğrenmenin de bu yönde ilerlediği modern ortamlar oluştururlar. Oluşturulan bu ortamlarda kullanılan yöntemler çocukların zevkle öğrenme gerçekleştirmesini sağlar. Mesela gezi ve gözlem yöntemiyle sanat eserleriyle doğrudan, sınırlı olmayan bir ortamda heyecan ve istekle yapılan görsel sanatlar eğitimi daha iyi deneyimler sunarak kalıcı ve anlamlı öğrenmenin gerçekleştirilmesini sağlayacaktır (Buyurgan ve Mercin, 2010:120). Sanat eğitimcisi çocuğa aktarılması gereken sanatsal öğeleri daha anlamlı kılmak için müzeleri kullanmalıdır. Yazılı kaynaklarla, sınıf ortamında gerçekleştirilen eğitim-öğretim bir süre sonra heyecan verici olmamaya, öğrenmenin kalıcılığını etkilemeye başlayacaktır. Bireyin etrafıyla, nesnelere, eserlerle olan etkileşimi daha dikkat çekici ve heyecan verici bir öğrenme ortamıyla sağlanabilir. Bu anlamda müzeler sanat eğitimi açısından bakıldığında büyük bir gereklilik olarak görülmektedir.

Müze Eğitim Planlaması

Peşkersoy ve Yıldırım, Görsel Sanatlar Dersi (1-8.Sınıflar) Öğretmen Kılavuz Kitabı'nda 8.sınıflar görsel sanatlar dersi müze bilinci kazanımı şu şekilde ele alınmıştır. Öğrenciler genel müzecilik ve Türk müzeciliği kurulu ve öncülük edenleri konusunda araştırmalar yaparak bilgi edinir. Müze koleksiyonlarında var olan herhangi bir eserin müzelere getirilme ve sergilenme, korunma süreçleri hakkında bilgi edinir. Müze ziyaretinde bulunur ve sanal olarak da müze ziyareti yapar. Müzeler hakkında tanıtıcı ve anlatıcı görsel ürünler ortaya koyar. Tarihsel ve kültürel mirasına sahip çıkarken bilişim teknolojilerinin önemini bilir ve ondan yararlanır. Müze koleksiyonlarında yer alan eserlerden, tarihi ve kültürel yapılardan vs.den yola çıkarak görsel tasarımlar yapar. Ülkemizin müze, tarihi eser, anıt, ören yeri gibi zenginliklere sahip olmasından gurur duyarak bu bilinçe erişir. Görsel sanatların, tarih ve kültürle olan ilişkisinin farkında olur (2016:157).

Müzeler ziyaretleri belirli bir plan ve program çerçevesinde düzenlenmelidir. Müze ziyareti öncesi, müze ziyareti esnası ve müze ziyareti sonrasında yapılacak olan etkinlikler, uygulamalar bu programa göre hazırlanarak ziyaretten en yüksek verim alınmaya çalışılmalıdır. Müze eğitimi belirli bir plan sayesinde daha etkili bir süreç olacaktır.

Müze Ziyareti Öncesi Hazırlıklar

Müze ziyaretinde öğrenme potansiyelinin artırılması, kalıcı bir öğrenme oluşturulabilmesi için öğretmen tarafından programlı, anlaşılır ve iyi planlanmış bir müze ziyareti düzenlenmelidir (Buyurgan ve Mercin, 2010:163).

Müze gezisi planlanırken öncelikle kazanımlara uygun bir müze gezisi planlanmalıdır. Müze gezi planı hazırlanarak öğrenciler için veli izin belgeleri hazırlanarak gerekli kurumlardan izinler alınmalıdır. Müzeye ulaşımın neyle yapılacağı, hangi tarihlerde ve hangi zaman aralığında müze gezisi yapılacağı, yapılan müze gezisinde veya sonrasında hangi etkinliklerin uygulanacağı planlanmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır.

Müze gezisinden önce müzede dikkat edilmesi gereken kurallar hakkında öğrenciler bilgilendirilmelidir. Öğrencilerin müzede gürültü yapmaması, anlatılanları dikkate alması, merak ettikleri bir şey olursa dile getirmeleri, müzeye yiyecek ve içecek sokulmaması, yerlere çöp atılmaması, etrafın kirletilmemesi, fotoğraf çekme kurallarına uyulması gerektiği anlatılmalıdır.

Müze Ziyareti

Müze gezisi yapılmadan önce gidilecek olan müze hakkında öğrencilere bilgilendirici tanıtımlar yapılmalıdır. Bu bilgilendirmeler müzenin içeriği, tarihi, uyulması gereken kurallar gibi başlıklardan oluşmalıdır. Müze gezisi öncesinde öğrencilerin uyması gereken kurallar hatırlatılmalı ve bu kuralların bir sınırlama değil gereklilik olduğu belirtilmeli ve müzede eserlere zarar verebilecek hareketlerden kaçınılması gerektiği vurgulanmalıdır.

Müze ziyareti sırasında öğrencilerin daha verimli bir öğrenme süreci geçirebilmelerine yardımcı olmak için, dikkat ve ilgi çekici tarihi, kültürel, sanatlar eserler, eserler üzerinde durmalıyız. Müzede var olan tüm eserler gösterilmeye çalışılmamalı ve bazı eserlerin dikkat çekmesine izin verilmelidir. Öğrencilerin arkadaşlarıyla ya da öğretmenleriyle beraber çalışmasına izin verilmeli, genel yargıların dışında kişisel yorumlara da önem verilmelidir. Eserler incelenirken zaman konusuna dikkat ederek acele etmemeliyiz (Buyurgan ve Mercin, 2010:172).

Müze gezisi sırasında gezinin amacına uygun şekilde eserler ve alanlar gezdirilmeli, öğrencilerin izlenimleri ve fikirleri değerlendirilmelidir. Öğrencilerin grup ya da bireysel olarak müzeyi gezmeleri ve eserleri incelemeleri sağlanmalıdır. Eserlerle birebir etkileşim içerisinde olmalarına imkan verilmeli ve öğrencilerin teorik bilgiden çıkarak bilgileri yerinde öğrenmesi sağlanmalıdır.

Müze Ziyareti Sonrası Etkinlikler

Öğrenciler müze gezisi sonrasında elde ettikleri verileri toparlarlar. Müze gezisi bittiği anda veri toplama işlemleri de son bulur. Öğrenme süreci öğrencilere müze ziyaretinden sonra yaptırılacak uygulamalarla, topladıkları verileri analiz edip diğer bilgileriyle sentez yapmalarıyla elde edilen bilgiyi bütün bir halde görmeleriyle beraber kalıcı ve etkin hale gelir. Bununla beraber müze gezisi, eğitim sürecinin bir parçası olduğu için, öğrencilere bilgileri sınıflandırma, karşılaştırma ve analiz etme olanağı tanır. Öğrenciler bilgiler arasındaki benzerlikleri gördükleri gibi, farklılıklarında farkına varırlar (Onur, 2012:207).

Müze ziyareti kadar müze ziyareti sonrası uygulamalar da öğrenilen bilgilerin kalıcı olması, yaratıcı düşünce yetisinin geliştirilmesi ve müze ziyaretinin daha iyi özümsebilmesi için önemlidir. Müze ziyaretinden sonra, anketler, testler yaptırılarak müze ziyareti hakkında bilgi sahibi olunur. Karşılıklı soru cevap şeklinde kazanımlar ve duygular pekiştirilir. Müze ziyaretinden sonra farklı tekniklerle çalışmalar yaptırılabilir bu çalışmalardan öğrencilerin müze hakkında edindikleri izlenimleri gözlemlenebilir. Öğrencilerin müze gezisi sırasında estetik beğeni çerçevesinde etkilendiği eserler hakkında iki, üç boyutlu çalışmalar ya da hikaye, şiir, kompozisyon yazmaları istenebilir. Yaptırılan çalışmalarla bir sergi veya pano düzenlemesi yapılarak öğrencilerin öğrenim sürecine heyecan duyması ve kazanılan deneyimlerin kalıcı olması sağlanır (Buyurgan ve Mercin, 2010:173-174).

Müze gezisi sonrasında eserlerle birebir etkileşimin öğrenmenin ne düzeyde gerçekleştiğine sağladığı yararı anlamak için anket, testler ve uygulamalar yapılabilir. Müze gezisi sonrasında yapılan etkinliklerle beraber öğrenme pekiştirilmelidir. Bu etkinlikler öğrencilerin gördüklerini, öğrendiklerini somut bir sonuca ulaştırmasını sağlayarak öğrenmeyi daha kalıcı hale getirecektir. Yapılan etkinliklerde ortaya çıkan ürünler okul ve sınıf panolarında sergilenerek öğrencilerin daha istekli ve ilgili olması sağlanmalıdır ve bu durum öğrenmenin daha verimli bir hal almasını sağlayacaktır.

Yöntem

Araştırma İstanbul ilinde yer alan bir ortaokulda 8. sınıflar düzeyindeki öğrencilerden 30 deney ve 30 kontrol grubu öğrencisi yansız olarak seçilmiştir. Her iki gruba da 6 haftalık bir müze eğitimi aynı öğretmen tarafından uygulanmıştır. Araştırma Bu süreç içerisinde kontrol grubuna eğitim, sınıf içi etkinlikler ve geleneksel yöntemlere göre verilmiştir. Deney grubuna da aynı konular işlenmiş olup, deney grubuyla müze ziyareti etkinliği düzenlenmiştir.

Deney grubu müze eğitimi konusu kapsamında müze ziyareti öncesinde, müze ziyareti sırasında ve müze ziyareti sonrasında yapılan etkinliklere katılmış, kontrol grubu ise geleneksel eğitim yöntemiyle müze konusunu sınıf içerisinde işleyerek, müze eğitimi kapsamında yer alan müze ziyareti ve müzede yaptırılan etkinliklerden yararlanamamıştır. 6 haftalık bu süreçte eğitim, kontrol grubuna sınıf içerisinde geleneksel yöntemler kullanılarak, sınıf içi etkinliklerle, soru-cevap yöntemleri ile beraber pekiştirilerek ve dönütler verilerek gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlamış olduğu müfredat uygulanarak her iki gruba da aynı konular işlenmiştir. Araştırmanın uygulama kısmında deney grubu öğrencileriyle sınıf içi etkinlikler, araştırmalar, konu anlatımlarıyla beraber müze ziyareti etkinliği gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında, 8. sınıf öğrencilerine verilen müze eğitiminin çocuğun görsel sanatlar eğitimine olan etkilerinin incelenmesini amaçlanmaktadır. Araştırma, bağımlı değişkenlerin, bağımsız değişkenler üzerindeki etkisini inceleyerek, deneysel desen modellerinden eşitlenmemiş kontrol gruplu ön test - son test desenli modele göre hazırlanmıştır. Araştırmanın nicel kısmını oluşturan verilerin toplanması kapsamında, öğrencilerin ön bilgilerini kontrol etmek ve eğitim sonrasında gerçekleşecek olan öğrenmenin sonuçlarının karşılaştırılması için, Nurullah ATALAY (2011) tarafından geliştirilen, 40 sorudan oluşan çoktan seçmeli başarı testi kendisinden izin alınarak kullanılmıştır. Araştırmada kullanılacak olan çoktan seçmeli başarı testi 5 seçenekli sorulardan oluşmuştur ve 165 öğrenciye uygulanarak KR-20=79 bulunarak güvenilir kabul edilmiştir. Deney ve kontrol gruplarına uygulanan testlerden elde edilen sayısal veriler, bağımsız gruplar t – testi ve ilişkili örneklemeler t – testi yapılarak SPSS 15.0 programı yardımıyla analiz edilmiş ve anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak dikkate alınmıştır.

Uygulamalar

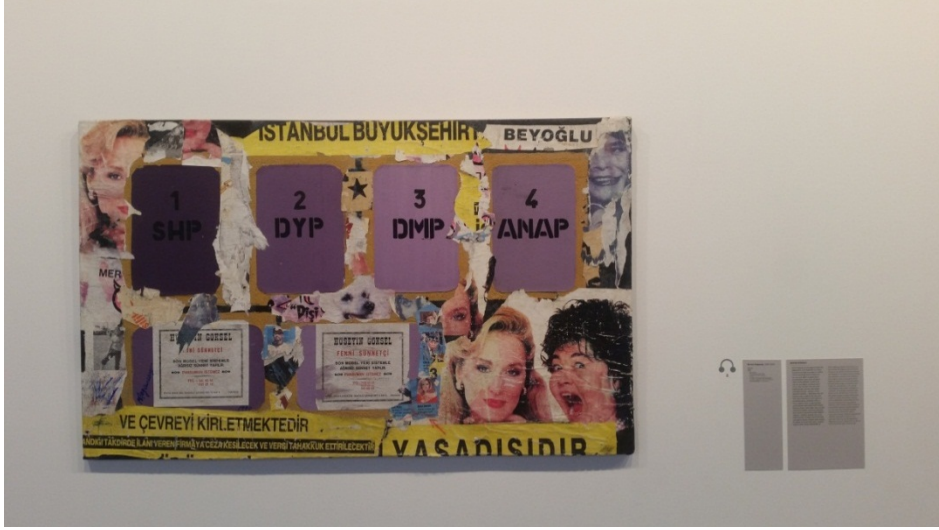
Araştırma kapsamında deney ve kontrol gruplarına 6 haftalık müze eğitimi birbirine paralel olacak şekilde ve aynı eğitmen tarafından uygulanmıştır. Bu süreç içerisinde kontrol grubuna eğitim, sınıf içi etkinlikler ve geleneksel yöntemlere göre verilmiştir. Deney grubuna da aynı konular işlenmiş olup, müze ziyareti etkinliği düzenlenmiştir.

Araştırma kapsamında yapılacak olan uygulama sürecinden önce okulun görsel sanatlar öğretmeni olan araştırmacı, okulun yöneticisi ve müdür yardımcılarını, müze eğitimi, müze gezisi ve başarı testi hakkında bilgilendirmiştir. Her iki grup da müze eğitimi konusu kapsamında müze ziyareti öncesinde ve müze ziyareti sonrasında yapılan etkinliklere katılmıştır. Deney grubuyla müze ziyareti gerçekleştirilmiş, kontrol grubu müze ziyareti ve müzede gerçekleştirilen etkinliklerden yararlanamamıştır. 6 haftalık bu süreçte eğitim, kontrol grubuna sınıf içerisinde geleneksel yöntemler kullanılarak, sınıf içi

etkinliklerle, soru-cevap yöntemleri ile beraber pekiştireç ve dönütler verilerek gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırlanmış olduğu müfredat uygulanarak her iki gruba da aynı konular işlenmiştir.

Araştırma kapsamında müze eğitimi sürecinden önce ve sonra her iki gruba da başarı testi uygulanmış olup elde edilen veriler analiz edilmiştir. Eğitim süreci içerisinde "Müzecilik", "Türk Müzeciliği", "Müze Bilinci Kazanımı", "Müze Çeşitleri" gibi konularda ders anlatımları ve sunumlar yapılmıştır. Sınıf içi etkinlikler yapılarak müze ziyareti hakkında bilgilendirmeler yapıldı. Deney grubuyla Modern Sanatlar Müzesi'ne gezi düzenlenerek, eserler incelendi. Müze koleksiyonunda yer alan Burhan Doğançay'ın "İstanbul" adlı çalışması incelenmek üzere seçildi. Öğrencilerden, uygulama aşamasında kolaj tekniğiyle, seçilen çalışmadan yola çıkarak görsel tasarımlar yapmaları istenerek süreç pekiştirildi. Ortaya çıkan çalışmalar okul panolarında ve yılsonu okul sergisinde sergilendi.

Şekil 1: Burhan DOĞANÇAY'ın "İstanbul" adlı çalışması, 89 x 146 cm
Tuval Üzerine Akrilik, Kolaj, 1990, İstanbul Modern Sanatlar Müzesi

Şekil 2: Öğrenci Çalışması

Şekil 3: Öğrenci Çalışması

Şekil 1'de araştırmanın uygulama aşamasında incelenmek üzere seçilen Burhan Doğançay'ın "İstanbul" adlı çalışması yer almaktadır. Tuval üzerine akrilik ve kolaj teknikleri kullanılarak yapılan bu çalışmanın konusu İstanbul'dur. Şekil 2 ve Şekil 3'te bu çalışmadan yola çıkılarak, öğrencilerin kendi yorumlarıyla yaptıkları İstanbul konulu öğrenci çalışmaları yer almaktadır.

Bulgular Ve Yorum

Görsel sanatlar dersi müze eğitimi konusunun deney ve kontrol gruplarının sanatsal değerlendirme yapabilmelerine olan etkilerinin incelendiği araştırmanın bu bölümünde öntest ve sontest başarı testlerinin uygulanması sonucunda elde edilen verilerin bulgularına yer verilerek tablolar halinde sunulmuş ve bu verilerin açıklamaları yapılmıştır. Deney ve kontrol gruplarının öntesten aldıkları puanlar, aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve her iki grubun ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t-testi sonuçlarıyla belirlenmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Deney ve Kontrol gruplarının başarı testi öntest sonuçları açısından bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 1

Deney ve Kontrol Gruplarının Çoktan Seçmeli Başarı Testi Öntest Puanlarına ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Bağımsız t – Testi Sonuçları

Grup	n	X	S	t	sd	p
Deney	30	67.0000	8.60366	.363	58	.718
Kontrol	30	67.8333	9.15386			

Tablo 1’de görüldüğü şekilde deney ve kontrol gruplarının öntest puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, deney grubunun aritmetik ortalaması $X= 67.0000$; kontrol grubunun aritmetik ortalaması $X=67.8333$ bulunmuştur. İki sonuç arasında 0.8333 ’lük bir fark vardır.

Deney ve Kontrol gruplarından elde edilen sonuçlara göre göre t-testi sonucu $t_{58}=0.363$ ve $p > .05$ olarak bulunmuş ve deney ve kontrol gruplarının akademik başarı açısından birbirlerine yakın, denk oldukları gözlemlenmiştir. Ön bilgileri ölçmek için uygulanan çoktan seçmeli başarı testi öntest genel olarak değerlendirildiğinde, konuyla ilgili bilgileri açısından iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Deney ve Kontrol gruplarının başarı testi son test sonuçları açısından bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

6 haftalık müze eğitimi uygulamasından sonra her iki gruba da çoktan seçmeli başarı testi, eğitim aşaması ve uygulamalar bittikten sonra sontest olarak uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarının sontestten aldıkları puanlar, aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve her iki grubun ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı t-testi sonuçlarıyla belirlenmiştir.

Tablo 2

Deney ve Kontrol Gruplarının Çoktan Seçmeli Başarı Testi Sontest Puanlarına ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Bağımsız t – Testi Sonuçları

Grup	n	X	S	t	Sd	p
Deney	30	79.8333	6.84601	-3.076	58	.003
Kontrol	30	73.6667	8.58360			

Tablo 2’de yer alan veriler analiz edildiğinde deney ve kontrol gruplarının sontest puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda, deney grubunun aritmetik ortalaması $X= 79.8333$; kontrol grubunun aritmetik ortalaması $X=73.6667$ bulunmuştur. İki sonuç arasında 6.1666 ’lık bir fark mevcuttur. Verilere göre ise t-testi sonucunda $t_{58} = -3.076$ ve $p < .05$ olarak bulunmuştur.

Bu veriler deney ve kontrol grubu arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Sontest olarak uygulan çoktan seçmeli başarı testi genel olarak değerlendirildiğinde müze eğitimi ve uygulamalar sonrasında gruplar arasında elde edilen verilere bakılarak, deney grubu lehine anlamlı bir fark oluşmuştur.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Deney Grubu öğrencilerinin başarı testi öntest ve sontest sonuçları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 3
Deney Grubu Öğrencilerinin Çoktan Seçmeli Başarı Testi Öntest ve Sontest Puanlarına ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Bağımlı t – Testi Sonuçları

Grup	n	X	S	t	sd	P
Öntest	30	67.0000	9.15386			
				-18.713	29	.000
Sontest	30	79.8333	8.58360			

Tablo 3'teki öntest ve sontest başarı testinden elde edilen veriler analiz edilip deney grubu öğrencilerinin öntest başarı puanı aritmetik ortalaması $X = 67.0000$ ve sontest başarı puanı aritmetik ortalaması $X = 79.8333$ olarak saptanmıştır. İki değer arasında 12.8333'lük bir fark söz konusudur. Verilerden elde edilen t-testi sonucuna göre $t_{29} = -18.713$ ve $p < .05$ olarak bulunmuştur. Deney grubu başarı testi sontest puanları lehine anlamlı bir fark oluşmuştur. Deney grubu öğrencileri çoktan seçmeli başarı testi öntest – sontest puanlarıyla bağımlı t-testi analiz yapıldığında, uygulanan müze eğitimi programı sayesinde öğrencilerin sanatsal değerlendirme yapabilmelerine büyük katkı sağlamıştır. Araştırmadan elde edilen veriler gösteriyor ki müzede verilen eğitim uygulamaları öğrencilerin başarı grafiğini yükseltmiştir, pozitif anlamda bir artışa sebep olmuştur.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Kontrol grubu öğrencilerinin başarı testi öntest ve sontest sonuçları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Tablo 4
Kontrol Grubu Öğrencilerinin Çoktan Seçmeli Başarı Testi Öntest ve Sontest Puanlarına ait Aritmetik Ortalama, Standart Sapma ve Bağımlı t – Testi Sonuçları

Grup	n	X	S	t	sd	P
Ön test	30	67.8333	8.60366			
				-9.483	29	.000
Son test	30	73.6667	6.84601			

Tablo 4'te geleneksel yöntemle göre, sınıf içi etkinlikler ve ders anlatımlarıyla eğitim verilen kontrol grubunun öntest ve sontest puanları analiz edildiğinde, kontrol grubu öğrencilerinin ön test başarı puanı aritmetik ortalaması $X = 67.8333$, son test başarı puanı aritmetik ortalaması $X = 73.6667$ olduğu saptanmıştır. Aritmetik ortalamalar arasındaki fark 5.8334 olarak görülmüştür. Verilerden yola çıkarak yapılan t-testi sonucunda $t_{29} = -9.483$ ve $p < .05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara bakarak kontrol grubu öğrencilerinin başarı testi öntest ve sontest verileri analiz edildiğinde başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu görülmüştür. Geleneksel yöntemle verilen müze eğitiminin, öğrencilerin de sanatsal değerlendirme yapabilmelerine etkisi olmuştur. Akademik açıdan başarı geleneksel yöntemle de artırılmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada "Müze eğitimi konusunun görsel sanatlar eğitimine etkisi var mıdır? problemi ele alınarak incelenmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara bakılarak, M.E.B. görsel sanatlar eğitimi programı müze eğitimi konusunun geleneksel yöntemle uygulandığı kontrol grubuna göre deney grubu üzerinde yürütülen görsel sanatlar eğitimi müze eğitimi kazanımlarının daha anlamlı ve olumlu olduğu görülmüştür. Araştırmadan elde edilen genel veriler ve sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

1. Deney ve kontrol gruplarının çoktan seçmeli başarı testi öntest puanları karşılaştırıldığında gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu durum iki grubun paralel eşleştirildiği ve gruplar arasında akademik seviye açısından bakıldığında belirgin bir farkın bulunmadığını göstermektedir. Görsel sanatlar dersi kapsamında müze eğitimi verilmeden önce deney ve kontrol gruplarının ön bilgiler açısından birbirlerine eşdeğer oldukları görülmüştür.
2. Deney ve Kontrol Grupları sontest sonuçları karşılaştırıldığında; test puanları arasında deney grubunun kontrol grubuna oranla daha yüksek puanlar aldığı, deney grubu lehine anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Deney grubu kontrol grubundan daha yüksek bir başarı sergilemiştir. Bu sonuca göre deney grubuna verilen müze eğitimi yaklaşımı, geleneksel öğrenme yöntemlerine göre daha olumlu bir artış sağlayarak öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.
3. Deney grubuna uygulanan görsel sanatlar dersi müze eğitimi konusundan önce ve sonra uygulanan çoktan seçmeli başarı testi sonuçları karşılaştırıldığında, analiz sonuçlarına göre öğrencilerin akademik başarıları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Öğrencilerin süreç içerisinde aktif olarak istenilen öğrenmeye dayalı davranışları edinmişlerdir.

4. Kontrol grubu öğrencilerinin müze eğitimi öncesi ve sonrasında uygulanan başarı testleri sonuçları analiz edilerek veriler arasında anlamlı farklılık olup olmadığı kontrol edilmiştir. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre kontrol grubunun öntest ve sontest başarı puanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Öğrencilerin geleneksel öğretim yöntemleriyle bilgi sahibi oldukları gözlemlenmiş ve istenilen kazanımlar elde edilmiştir.
5. Araştırma kapsamında deney grubuna verilen müze eğitimi, uygulamalar, etkinlikler, müze ziyareti gibi aktiviteler sayesinde öğrencilerin testlerde yaptıkları değerlendirmeler ve aldıkları puanlar istatistiksel olarak analiz edildiğinde anlamlı bir farklılık olduğu, başarı testi sonuçları açısından bakıldığında anlamlı oranda artış görüldüğü belirlenmiştir. Görsel sanatlar müze eğitimi konusunun öğrencinin sanatsal değerlendirme yapabilmesine olumlu yönde etki ettiği, var olan bilgileri pekiştirerek somut ve kalıcı öğrenme gerçekleştirdiği, yaratıcı düşünme yetisini kazandırdığı görülmüştür. Verilen müze eğitimi sayesinde sontest puanlarında anlamlı fark oluşmuş ve deney grubunun aktif katılımı sağlanarak kalıcı öğrenme gerçekleştirilmiş, istenilen davranışlar kazandırılmıştır.
6. Kontrol ve deney gruplarının ön bilgileri uygulanan testlerle kontrol edildiğinde belirli bir fark olmadığı görülmüştür. Klasik yöntemler kullanılarak verilen eğitimle kontrol grubunda belirli bir artış görülmüştür. Ancak deney grubuna uygulanan müze eğitimi, öğrencinin sürece aktif olarak katılmasını, yaparak yaşayarak öğrenmesini, soyut olan bilgileri görselleştirerek, hissederek öğrenmesini sağladığı için daha anlamlı bir fark oluşturmuştur. Tüm bunlara bakarak öğrencilerin görsel sanatlar dersinde tarih, kültür, sanat bilinci kazanmalarında eserlerle birebir iletişime geçmeleri, onları yakından tanımaları ve görmeleri, soyut süreçten çıkarak somut birtakım yaratıcı süreçlere dahil olmasını sağlayan müze eğitimi, yapılacak müze ziyaretleri, uygulamalar ve etkinliklerle daha kalıcı ve anlamlı öğrenme yaşanması için son derece önemli durumdadır. Bu sebeplerden dolayı araştırma sürecinde kontrol ve deney grubundan edilen verilere bakılarak deney grubunun lehine anlamlı fark oluştuğu görülmektedir.

Öneriler

Müzeler, tarih, kültür, sanat, bilim gibi birçok konuda çalışma ve uygulama alanı sunmaktadır. Eğitim sürecinde etkin bir yere sahip olan müze eğitimi, bireylerin birebir etkileşim içinde yer aldığı eğitim kurumlarına dönüşerek, bilgileri somut veriler üzerine oturarak öğrenme sürecini anlamlı kılmaktadır. Müze eğitiminin öğrencilerin görsel sanatlar eğitimi üzerindeki etkilerinin incelendiği bu çalışmada bazı öneriler sunulmuştur.

Çocuklar için eğitim atölyeleri ve paket programları bulunmayan müzeler, öğrenciler için eğitim atölyeleri oluşturmalı, bu atölyelerde öğrencilerle etkin bir şekilde, alanında uzman eğitimcilerle eğitimler gerçekleştirilmeli ve okul-müze işbirliği sağlanmalıdır. Müzelerde eğitim formasyonu ve alan bilgisi yeterli rehberler ve eğitimciler görev alarak çocuklara uygun etkinlikler ve uygulamalar hazırlanmalıdır.

Müze bilincinin okul öncesi dönemden itibaren çocuklara aşılması, çocukların kültürel değerlere sahip çıkmasına, estetik bakış açısı ve yaratıcı düşünme yetisi kazanmasına, sanata, çevresine, topluma karşı duyarlı ve ilgili olmasına yardımcı olacaktır. Bu sebeple müze bilinci okul öncesi dönemden itibaren öğretim programları içerisinde yer almalı ve imkanlar dahilinde etkinlikler gerçekleştirilmelidir.

Müze eğitimi konusunda geliştirilmiş olan programlar öğretmenler tarafından görsel sanatlar eğitimi öğretim programları kapsamında okullarda uygulanmalıdır. Görsel sanatlar dersindeki ilgi ve alakayı arttırmak, dersten zevk almasını ve kalıcılığı sağlamak, bireyin sanata, kültüre, tarihe, geçmişin ve bugünün eserlerine olan saygısını arttırmaya yardımcı olmak amacıyla müze eğitimi, görsel sanatlar öğretim programlarında daha aktif ve geniş bir alanda uygulanmalıdır. Müzeler, çocukların aktif olarak sanat eserleriyle, tarihi ve kültürel örneklerle iletişim içerisinde olmalarını sağlayan kurumlar oldukları için, görsel sanatlar öğretimi sadece sınıf içi etkinliklerle sınırlı kalmamalı mümkün olduğunca müzeler öğretim etkinlikleri içerisinde dahil edilmelidir.

Görsel sanatlar dersi müfredatı uygulanırken, sanat tarihi, tarihi ve kültürel öğeler, sanat eleştirisi, müze eğitimi gibi konular disiplinlerarasındaki süreklilik göz önünde bulundurulmalıdır. Müze eğitimi çocuğa sanatsal değerlendirme yetisi kazandırdığı gibi var olan yaratıcı düşünme becerisini de geliştirmektedir. Bu alanların birbirini desteklemesi sağlanmalı ve ilişkiler tamamlayıcı olmalıdır.

İmkanlar dahilinde müze ziyaretleri gerçekleştirilemiyorsa, sanal müze ziyaretleri ve etkinlikleri yapılabilir. Öğrencilerin bir şekilde müzelerle etkileşim halinde olması öğrenim sürecinde çocuğun yararına olacaktır.

Kaynakça

- Abacı, O. (2003). *Müze ve Eğitim, Eğitim Ortamı Olarak Müzeler*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Abacı, O. (2011). *Türkiye’de Çocuk ve Müze Kültürü, Çocuk ve Çocukluk Deneme Kitabı*. M. R. Şirin (Yay. Haz). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Artut, K. (2004). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Atagök, T. (1999). *Müze Toplum İlişkisinde Eğitim, Yeniden Müzeciliği Düşünmek*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Atasoy, S. (1999). *Çağdaş Müzecilik Anlayışı ve Türk Müzeciliği*. İstanbul: Anka Yayınları.
- Bulut, Ü. (1999). *Çağdaş Sanat Eğitimi Yetiştirmek, 1. Ulusal Sanat Eğitimi ve Sorunları Sempozyumu, Bildiriler (s.48-50)*. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Buyurgan, S. ve Mercin, L. (2010). *Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları*. Özsoy, V. (Ed.). Ankara: Görsel Sanatlar Eğitimi Derneği Yayınları-2.
- Erbay, M. (2013). *Sanat Eğitimi Üzerine*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Hooper-Greenhill, E. (1999). *Müze ve Galerî Eğitimi*. M. Ö. Evren, E. G. Kapçı, (Çev.), B. Onur (Yay. Haz.). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Karadeniz, C. ve Çıldır, Z. (2014). *İngiltere'de Müze Eğitimi "Londra'dan İzlenimler"*. Onur, B. (Ed.). Ankara: Kalem Kitap Yayınları.
- Kırıçoğlu, O. T. (2002). *Sanatta Eğitim: Görmek, Anlamak, Yaratmak*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Madran, B. (1999). *Müze Türleri, Yeniden Müzeciliği Düşünmek*. Prof. T. Atagök (Der.). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Onur, B. (2012). *Çağdaş Müze Eğitim ve Gelişim, Müze Psikolojisine Giriş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Peşkersoy, E. ve Yıldırım, O. (2015). *Görsel Sanatlar Dersi Öğretmen Kılavuz Kitabı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- San, İ. (1998). *Müze Eğitimi Bilimi Nasıl Gelişti? Milliyet Sanat Dergisi*. s.15. İstanbul: Milliyet Gazetecilik ve Yayıncılık.
- Seidel S. ve Kenneth H. (1999). *Müze Eğitimi ve Kültürel Kimlik*. Bahri Ata (Çev). Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Şahan, M. (2005). *Müze ve Eğitim, Gazi Üniversitesi Eğitim Dergisi, sayı:4*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan Akmehtmet, K. Ve Ödekan, A. (2006). *Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, Sosyal Bilimler*. seri: b, cilt: 3, sayı:1. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Summary

Art education is a process that students can express their emotion, thoughts and impressions in an original way by developing their ability and creativity to an aesthetic level. Art education which is given since childhood aims to make individuals gain ability to make aesthetic evaluation. Art education supports a process that encourages research, a process that creates opportunities for observation and tempts for creativity not a teaching-learning process based on memorizing.

Art education should not be restricted in classrooms in order to include students to the process in an active way. Students should be included in active teaching learning process in environments in which they will interact with works, being removed from classroom atmosphere based on the principle of learning by doing and experiencing. Museum education that is appropriate for students' development degree, that satisfies students' needs and interests, that takes the student as main concern of teaching and learning process has an important role in art education process.

In scope of research the effects of museum education activities and practices are searched on visual arts education of students. The research is carried out with 30 experimental and 30 control group students who are educated at eight grade. The research is set up according to the unsynchronized control group pre test and post test patterned model by studying the effects of dependent variable on independent variable. In both of groups "museum education achievement test" is given as pre test before education and post test after education. The reliability of multiple choice achievement test is found as KR-20=79 that is accepted as reliable. Practices, activities, course descriptions are carried out during 6 weeks museum education. While museum education is given to control group through classroom activities according to traditional style, museum education is given to experimental group through museum visits and activities practised in museum. In previous lessons, students are given information about preparations before museum visit and practices that will be done during and after museum visit.

After museum education process, the data that is obtained from achievement test is calculated by using t test in dependent and independent groups. Test results are analyzed with SPSS 15.0 program and the level of significance is considered as $p < 0.05$. Analyzed results are explained according to quantitative data in that way:

- *When the multiple choice pre-test results of experimental and control groups are compared, it is estimated that there is no significant difference between groups. That shows that two groups are matching in parallel and there is not any distinctive difference in academic level between two groups*
- *When post test results of experimental and control groups are compared, it is understood that the experimental group has higher scores than control group and there is significant difference in favor of experimental group. Experimental group performs higher achievement than control group*
- *When the multiple choice achievement test results which are applied before and after museum education are compared, it is understood that there is significant difference between students' academic achievement according to analysis results. Students get the learning based behaviours actively in the process.*
- *It is controlled if there is significant meaning related to data of controlled group students which is analyzed by using achievement test results before and after museum education. According to the analyzed results, there is significant difference between pre-test and post test achievement test scores of controlled group. It is observed that student gain the information through traditional teaching methods and targeted aims are obtained.*

Considering the test results which are obtained from the research, it is cleared that there is significance difference in favor of experimental group in the process of museum education. Considering the statistical data at end of the research, it is observed that increase of experimental group achievement is more than controlled group. It is observed that applied museum education has positive effects on both of groups and the increase in experimental group is more significant compared to the controlled group. Considering all of these results, it can be said that museum education has positive effects on students' visual art education process.

KİTABIYAT

Doç. Dr. Necip Fazıl DURU, Enderunlu Sâmî Dîvânı (Katledilen Babanın Şiirle Alınan İntikamı), Gece Kitaplığı, Ankara, Eylül 2017

Selma ATAMAN¹

Geliş Tarihi: 17.10.2017 / Düzenleme Tarihi: 09.11.2017 / Kabul Tarihi: 10.11.2017

Bir edebiyat araştırmacısının, kayda geçen bir bilginin yanlış olduğunu fark etmesi, onu yeni bir bilgiye götürebilmektedir. Yazar Necip Fazıl Duru'nun da Enderunlu Sâmî ile tanışması, Tuḥfe-i Nâilî'de karşılaştığı *hoş bir yanlışlık* sayesinde. Bahsi geçen eserde aynı isimli başka bir şaire ait olduğu belirtilen Dîvân'ın aslında Enderunlu Sâmî'ye ait olduğunu keşfeden yazar, bu Dîvân'ı yayınlayarak, *ilgisinin gözünden kaçmış, keşfedilmemiş eser(ler)i keşif* hayalini gerçekleştirmek istemiştir.

Yazar, Enderunlu Sâmî'nin, yaşadığı dönemin sanatçıları ile kıyaslanabilecek ölçüde bir şair olmamasına rağmen, en azından Kılıç Ali Paşa'ya yazmış olduğu hicviye ile edebiyat tarihinde sağlam bir yere sahip olması gerektiğini düşünür. Zira onun hakkında söylenmemiş pek çok şey bu hicviyede söylenmiştir. Bu bakımdan dönemine ışık tutan eser, kanaatimizce Kılıç Ali Paşa'ya dair kayda geçilmesi gereken pek çok yeni bilginin bulunduğunu göstermektedir.

"Enderunlu Sâmî Dîvânı (Katledilen Babanın Şiirle Alınan İntikamı)" adlı bu kitap, üç ana bölümden müteşekkildir. "Sâmî'nin Hayatı, Şiir Anlayışı, Eserleri" adlı birinci bölümde, başlığı oluşturan unsurlar ayrı ayrı ele alınmıştır.

XVI. yüzyılın son çeyreği, XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olduğu belirtilen Sâmî Mustafa'nın hayatına dair tezkirelerden edinilen bilgiler, şairin kendi eserinden yakalanan ipuçları ile birleştirilmiş ve bir biyografi hazırlanmıştır. Adının Mustafa olduğu, İstanbul'da doğduğu, Galata muhitinden olup, Enderun'da yetiştiği bu bölümde verilen bilgiler arasındadır. Bu kısım, edebiyat araştırmacılarına biyografi hazırlama hususunda örnek niteliğindedir. Zira eserler, sahiplerinden mutlaka haber verir. Kaynaklarda rastlanmayan kimi bilgiler, eserlerde kendini ele verebilmektedir. Bu açıdan dikkatli bakıldığında şairlerin tarihten önemli haberler verdikleri göze çarpar.

Birinci bölümde ele alınan ikinci konu, *Şiir Anlayışı*'dir. "Sâmî'ye Göre Hakiki Şiirin Vasıfları", "Şiiri ve Şairliği Hakkında Tezkirelerde Yapılan Değerlendirmeler" ile "Şiiri ve Şairliği Hakkında Şairin Kendi Değerlendirmeleri" alt başlıkları altında Sâmî'nin şairliği ve şiiri hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Bu bölümde en sahih kaynak kabul edilen şiirlerinden yola çıkılarak, şairin poetikası ortaya konmuştur. Onun poetikası; hakiki şiirin âbdâr, sûznâk, sihrî, mucizevî, rengîn ve mânidâr olduğunu söyler.

Şair, şiiri ve şairliği hususunda tezkirelerden farklı düşünmez. Kaynakların kendisinden ve şiirinden övgüyle bahsettiği Sâmî, beğenildiğinin farkındadır. Mecmuaları şereflendirdiğini, dost meclislerini süslediğini düşünmekte, şiirinin ulaşılmaz olduğunu iddia etmektedir.

Birinci Bölüm'ün üçüncü ve son konusu şairin eserleridir. Bu bölümde, onun Dîvân'ı ve Kimya Risalesi adını taşıyan iki eseri hakkında genel bilgiler sunulur. Şu an için elde olmadığı bildirilen Dîvân²'in tek nüshasının olduğu ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler bölümünde bulunduğu belirtilir ve Dîvân'ın fiziksel nitelikleri verilir.

Kitabın esas konusu şairin Dîvân'ı olmak üzere kitap, şairin diğer eseri Kimya Risalesi hakkında da bilgiler içermektedir. Şairin Riyazi ve birkaç tezkirede de daha ismi geçen bu eseri yazma amacı, bir ara kimyagerliğe heves edip, hayatını bu yolda heba ettiğini düşünmesi ve en sonunda bu ilmin faydasız olduğuna inanması sebebiyle, bu ilme heves edeceklere nasihatler vermektir. Kitapta, tezkirelerde var olduğu söylenen eserin elde olmadığı bildirilir.

Kitabın ikinci bölümü Dîvân'ın Şekil ve Muhteva Özellikleri'ne ayrılmıştır. Şekil özellikleri "Nazım Şekilleri", "Vezin", "Kafiye ve Redif" alt başlıkları ile ayrı ayrı ele alınmıştır. 2 kaside, 94 gazel, 16 kıt'a, 1 terkeb-i bend, 11 müfredten hâsıl olan Dîvân'da bütün nazım şekilleri saydığımız bu unsurlar açısından değerlendirilmiş; ardından muhteva bahsi açılmıştır. Öte yandan kasidelerin muhtevası Nazım Şekilleri'nin Kasâid alt başlığı altında verilmiş, Dîvân'ın ilk kasidesinin memduhunun bilinmediği fakat vezaret makamında bir kişiye yazıldığı bildirilmiştir. İkinci ve son kaside, Nasuh Paşa (ö. 1614)'nın medhine dairdir. Yazar, kasideden yola çıkarak Nasuh Paşa ve dönemine ilişkin elde ettiği sonuçları sıralar.

Muhteva Özellikleri, nazım şekillerinin sıralanışına uygun olarak verilmiştir. Kasidelerin muhtevasına dair bilgiler, Nazım Şekilleri'nin Kasâid bölümünde değerlendirildiğinden, Muhteva Özellikleri adlı bu kısım gazellerle başlamıştır.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
E-Posta: atamanselma.081@gmail.com

² Bkz. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nün "Sâmî, Mustafa Sâmî Bey" maddesi.

Şairin, döneminin tanıklığına bu bölümde rastlanır. Yedi sultan görmüş olmasına rağmen yalnızca I. Ahmed ve IV. Murad'ı şiirine alan şair, bu döneme dair pek çok bilgi sunar. Gazeller, I. Ahmed döneminde uygulanan içki ile IV. Murad'da uygulanan tütün, kahve ve müskirat yaşağından, meyhanelerin yıkıtılmasından, içkiyi aleni satan ve kullananların takibi, dolayısıyla şaraba ulaşmanın güçlüğünden haber verir. Devrin önemli olaylarından Celâli isyanları da benzetme unsuru olarak Dîvân'da kendine yer bulur.

Muhteva bahsi diğer nazım şekilleri ile devam etmiş; kıt'aatin, terkîb -i bendin muhtevası ortaya konmuş, müfredlerin genel itibarıyla âşıkâne olduğu belirtilmiştir.

Bu bölümün en önemli ve elimizdeki kitabın kıymetini katmerlendiren yanı, Kılıç Ali Paşa'ya dair terkîb-i bend nazım şekliyle yazılmış olan hicviyedir. Yazar tarafından mersiye-hicviye şeklinde nitelendirilen bu şiir, kitabın esasını oluşturur. Kılıç Ali Paşa'ya geniş yer verilen bu bölümde öncelikle hicvin tanımı yapılmış, özellikleri sıralanmış; amacı ve hicivlerde kullanılan sanatlar söylendikten sonra, tarihi vesikalarla desteklenmediği sürece hicvin -tarafsızlığı sorgulanacağından- tarihi gerçeklik açısından bir kıymetinin kalmayacağı vurgulanmıştır.

Ardından hicviye niteliğindeki terkîb-i bendin yazılış amacı ortaya konmuş; bu hicviyenin temelde bir baba katili ile hesaplaşma olduğu dile getirilmiştir. Yazara göre Kılıç Ali Paşa'yı tarih önünde yargılamak isteyen şair, ölen muhatabının arkasından oldukça ağır kelimeler kullanır.

Denizcilik ıstılahının çokça kullanılmış olması, yazara göre bu hicviyeyi değerli kılan bir diğer önemli özelliktir. İstılahın çokluğunu şairin babasının bir denizci ve Kılıç Ali Paşa'nın bir kaptan-ı deryâ olmasına bağlayan yazar, denizcilik ıstılahının eski şiire girişinden bahseder ve denizcilik ıstılahına şiirlerinde yer veren ilk şairler ile takipçilerini sıralar. Gemici ıstılahı ile yazılmış manzumelerin açıklanmaya muhtaç olduğunu bildiren yazar, bu yönde çalışmalar olduğunu söyleyerek, bu çalışmalarını dipnot bilgisi olarak ortaya koyar. 49 denizcilik ıstılahını sıralayan yazar, birkaçı dışında geriye kalanını dipnotlarda tanımlar.

Yazar Duru, Sâmî'nin, babasının katline sebep olan Paşa'ya dair sıraladığı bütün olumsuz özellikleri beyitteki yerleri ile verir. Kılıç Ali Paşa'nın; başkalarının canına malına kastetmesi, Paşa'nın lakapları, savaş meydanlarında korkakça kaçıp تنها yerlerde Kılıçlık iddiasında bulunması, yüzünün çirkin olması, kel olması, dünya derdi ile fazla meşgul olması, geçmişte Türk denizcilerine esir edilip ırgat olarak çalıştırılmış olması, Müslümanlığıyla ilgili şüpheler bulunması, Müslüman görünüp de evini kâfir ocağı yapması, kâfirin menfaatini gözetmesi, onlarla asla savaşmamış olması, kâfirlere merhamet edip Müslümanlara eziyet etmesi; sonradan Türk olması ve bu yüzden Türkçesinin sıkıntılı olması, kararında ısrarcı olması, hayır yerine no kelimesini kullanması eserde onun hakkında zikredilen olumsuz özelliklerdendir. Başarısızlıkların hep onun zamanında gerçekleşmiş; tersane ocağının onun zamanında yıkılmış ve araç gereçlerinin yağmalanmış, kadirga ve kalyataların kâfire kaptırılmış olması Paşa'nın Türk denizciliğindeki olumsuz etkileridir. Servetiyle başarısızlıklarını örtmesi, zalimliği, zulmünden gazilerin de nasibini alması, birçok ailenin dağılmasına sebep olması, velinimetini olan Turgud Bey'in vefatı sonrasında evini barkını yağmalaması, zenginliğinin ve yaptırdığı hayratın Sultan'a gelen hediyeler ve başkasından zorla alınan mallardan ileri gelmesi, cimri olması, cinsel eğilimleri, şehvet-persetiği, ölüm şekli ve son anları Kılıç Ali Paşa'ya dair hicviyeden elde edilen bilgilerdir.

Sonuç ve Kaynakça bölümlerinden sonra üçüncü ve son bölüm olan Dîvân Metni'ne geçilir. Transkripsiyonlu çevirisi verilen metin, Kasâid ile başlar, dîvân tertibine uygun olarak Gâzeliyyât, Kıt'aât, Terkîb-Bend, Müfredât bölümleri ile devam eder.

Dîvân metninden sonra, Nâimâ'nın 'Ulâletü'l-Mecâlis Mecmû'âtü'n-Nefâ'is isimli mecmuasında yer alan Sâmî'ye ait yirmi beş beyit ve bir dörtlük? kitaba eklenerek, şairin eserleri bir araya getirilmiştir.

Kitabın son sayfaları karşılaştırmaya imkân sunmak amacıyla Dîvân'ın orijinal tıpkıbasımına ayrılmıştır. Kitap, Kılıç Ali Paşa'nın bir resmi ve yazarın özgeçmişi ile nihayet bulur.

Necip Fazıl Duru tarafından (İnceleme-Metin) türünde hazırlanan bu kitap, kaynaklarda Sâmî mahlaslı iki şairin şiirlerine dair karışıklığın giderilmesi açısından yazarın 2017'de ikinci baskısını yapmış olduğu *Musullu Sâmî Yunus ve Eserleri* adlı kitabının devamı niteliğindedir. Bu açıdan yazar, edebiyat tarihine katkı sunma amacını gerçekleştirmiş; yanlışlıkları düzeltilmiş, sessiz kalan şiirlerin sesini ahlaflına duyurmuştur.

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
ODÜSOBİAD